

МВС України
Харківський національний університет внутрішніх справ

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Тези доповідей
міжнародної науково-практичної конференції
до 100-річчя від дня народження професора
М. В. Салтевського

(м. Харків, 8 листопада 2017 р.)

Харків
2017

УДК 343.98(477)
ББК 67.9(4УКР)62
С91

*Друкується згідно з рішенням оргкомітету
за дорученням Харківського національного університету
внутрішніх справ від 18.07.2017 № 111*

Сучасні тенденції розвитку криміналістики та
С91 кримінального процесу : тези доп. міжнар. наук.-практ.
конф. до 100-річчя від дня народження проф.
М. В. Салтевського (м. Харків, 8 листоп. 2017 р.) / МВС
України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2017. – 356 с.

Збірник містить результати досліджень провідних учених у
галузі криміналістики, судової експертизи та кримінального процесу,
а також практичних працівників вітчизняних правоохоронних
органів та експертних установ, що стосуються перспектив розвитку
загальної теорії криміналістики, інновацій у криміналістичній техніці,
теоретичних і практичних проблем криміналістичної тактики та
методики розслідування окремих видів злочинів, актуальних
проблем кримінального процесуального права, теорії та практики
судової експертизи, наукових досягнень і внесків М. В. Салтевського у
розвиток криміналістики та судової експертизи.

УДК 343.98 (477)
ББК 67.9 (4УКР)62

*Матеріали друкуються за рішенням оргкомітету конференції,
викладені в авторській редакції з незначними коректорськими правками.
Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ
несуть автори. Електронна копія збірника безоплатно розміщується у
відкритому доступі на сайті Харківського національного університету
внутрішніх справ (<http://www.univd.edu.ua>) у розділі «Видавнича
діяльність. Матеріали науково-практичних конференцій, семінарів
тощо»), а також у репозитарії ХНУВС (<http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/>).*

ЗМІСТ

КОРЖ В. П. (В КАЧАСТВЕ ПРЕДИСЛОВИЯ)	13
---	----

РОЗДІЛ 1

СПОГАДИ ПРО ПРОФЕСОРА М. В. САЛТЕВСЬКОГО

БАНДУРКА О. М. СПОГАДИ ПРО М. В. САЛТЕВСЬКОГО	17
КЛИМЕНКО Н. І. ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА ГРУПОФІКАЦІЇ У ПРАЦЯХ М. В. САЛТЕВСЬКОГО	18
КРИВОДІД О. І. РОЗВИТОК КРИМІНАЛІСТИКИ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ ПРОФЕСОРА М. В. САЛТЕВСЬКОГО (НА ПРИКЛАДІ СЛІДІВ ПАМ'ЯТІ ЛЮДИНИ)	21
ЛУК'ЯНЧИКОВ Є. Д. ВНЕСОК ПРОФЕСОРА М. В. САЛТЕВСЬКОГО В РОЗРОБКУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ОДОРОЛОГІЇ	23
МЕШКОВ В. М. К 100-ЛЕТІЮ ПРОФЕСОРА МИХАИЛА ВАСИЛЬЕВИЧА САЛТЕВСЬКОГО	25
ОДЕРИЙ А. В. ПЕРВАЯ БОЕВАЯ НАГРАДА (ИЗ ВОСПОМИНАНИЙ МИХАИЛА ВАСИЛЬЕВИЧА САЛТЕВСЬКОГО)	27
ТИЩЕНКО В. В. ЩОДО ПОГЛЯДІВ ПРОФЕСОРА М. В. САЛТЕВСЬКОГО НА СИСТЕМУ КРИМІНАЛІСТИКИ	28
ТУНТУЛА А. С. РАЗВИТИЕ СЛЕДОВЕДЕНИЯ И ИНЫХ ПОЛОЖЕНИЙ НАСЛЕДИЯ ПРОФЕСОРА М. В. САЛТЕВСЬКОГО	30
ШЕВЧУК В. М. РОЛЬ ПРОФЕСОРА САЛТЕВСЬКОГО МИХАЙЛА ВАСИЛЬОВИЧА У СТАНОВЛЕНІ ТА РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ	32
ЮСУПОВ В. В. ПРОФЕСОР М. В. САЛТЕВСЬКИЙ – ВІДОМИЙ КРИМІНАЛІСТ І ТАЛАНОВИТИЙ ПЕДАГОГ	35

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

СОКУРЕНКО В. В. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ	38
АКУЛІНІНА А. Р. ТИПОВА ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ, ЯКИЙ ВЧИНЯЄ ПОБОЇ І МОРДУВАННЯ	40
АЛЕКСЕНКО М. В. ПРО ВДОСКОНАЛЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ ПІДГОТОВКИ СЛІДЧИХ І ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ МВС УКРАЇНИ	41
АНДРЕЄВ Д. В. ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ЗБРОЇ	43
АНДРІЄВСЬКА Л. О., АВРАМЕНКО О. Ю. МЕТОДИКА ТА СПЕЦИФІКА ОГЛЯДУ МІСЦЯ СКОЄННЯ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНОЇ ПРИГОДИ	44

БАКУТІН Є. І.	
ТЕХНІЧНА ІННОВАЦІЯ «БПЛА» В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ	46
БЕЗСОННА Т. Ф.	
ПАСПОРТ ГРОМАДЯНИНА УКРАЇНИ, ЩО МІСТИТЬ БЕЗКОНТАКТНИЙ ЕЛЕКТРОННИЙ НОСІЙ ІЗ БІОМЕТРИЧНИМИ ДАНИМИ, ЯК ЕЛЕМЕНТ ПАСПОРТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	48
БІДНЯК Г. С.	
ЩОДО ЗАПРОВАДЖЕННЯ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ	49
БЛАГУТА Р. І.	
ЩОДО ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ ПРОВАДЖЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНОГО ВБИВСТВА, ВЧИНЕНОГО В СТАНІ СИЛЬНОГО ДУШЕВНОГО ХВИЛЮВАННЯ.....	51
БОБРОВНИК О. В.	
ДОПИТ ПІДОЗРЮВАНОГО ЯК ЗАСІБ ОТРИМАННЯ ДОКАЗІВ У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ ПРИЙНЯТТЯ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ АБО ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СУДДЯМИ	53
БОТНАРЕНКО І. А.	
ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ	55
БОЧАРОВА О. С.	
ВИДЕОСПЕКТРАЛЬНИЙ КОМПАРАТОР «РЕГУЛА 4307» ДЛЯ ЕКСПЕРТНИХ ИССЛЕДОВАНИЙ ЗАЩИЩЕННЫХ ДОКУМЕНТОВ. НОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ.....	57
БУРБЕЛО Б. А.	
ОРГАНІЗАЦІЯ І ТАКТИКА ВИВЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ПІДОЗРЮВАНОГО ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ.....	63
ВАЩУК О. П.	
КРИМІНАЛІСТИКА ЯК ЮРИДИЧНА НАУКА: ЗА ПРАЦЯМИ М. В. САЛТЕВСЬКОГО.....	64
ВИСОТЕНКО Ю. В., МИРОВСЬКА А. В.	
ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ КРАДІЖОК, УЧИНЕНИХ ЗЛОЧИННИМИ ГРУПАМИ	66
ВІТВИЦЬКИЙ А. О.	
КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ	68
ВОЙТОВИЧ Я. В.	
КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ПРОМИСЛОВОЇ ПРОДУКЦІЇ ТА БЕЗПЕКИ ЇЇ ВИКОРИСТАННЯ ДЛЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 275 КК УКРАЇНИ.....	69
ВОРОБІЙОВА Н. В.	
ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ ПОРІВНЯЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ СУДОВО-ПОЧЕРКОЗНАВЧИХ ЕКСПЕРТИЗ.....	71
ГЛАДКОВА Є. О.	
ПРОБЛЕМИ РОЗСЛІДУВАННЯ НАРКОЗЛОЧИНІВ.....	73
ГЛІЄВИЙ А. А.	
ПРОБЛЕМИ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ОДОРОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	75
ГУСЕВА В. О.	
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ МЕДИЧНИХ ЗНАНЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ПОСЯГАНЬ НА ЖИТТЯ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ	77
ДАНЬШИН М. В.	
ЩОДО ПРОБЛЕМИ ОПТИМІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ КРИМІНАЛІСТИКИ	79
ЄВДОКІМЕНКО С. В.	
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ДОСЛІДЖЕННЯМ ДОКУМЕНТІВ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ	82

ЄФІМОВ М. М.	
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ	85
ЗАБОЛОТНА Ю. В.	
ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА В УКРАЇНІ	86
ЗАЯЦЬ К. Д.	
ПРО особливості ПРЕДМЕТА ПОСЯГАНЬ СУЧАСНИХ ШАХРАЙСТВ	87
ЗОЗУЛЯ Є. В.	
ДЕЯКІ ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ПРИМУШУВАННЯ ДО ВИКОНАННЯ ЧИ НЕВИКОНАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ, ВЧИНЕНИХ ОРГАНІЗОВАНИМИ ЗЛОЧИННИМИ ГРУПАМИ, ТА ВІДПОВІДНИЙ ЇМ АЛГОРИТМ ДІЙ	89
ІВАСЮК Х. С.	
ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ СПОСОБУ ВЧИНЕННЯ ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ СТРАХУВАННЯ МАЙНА.....	91
КАРАЧЕВЦЕВ Я. М.	
ДЕЯКІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПОКРАЩЕННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ НА ПІДСТАВІ УЗАГАЛЬНЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ	92
КАРПЕНКО Н. Б., КЛИМЕНКО Н. І.	
ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА СУДОВО-ПОЧЕРКОЗНАВЧОЇ ДІАГНОСТИКИ	95
КИРИЧЕНКО А. А.	
НОВАЯ ДОКТРИНА СТРУКТУРЫ КРИМИНАЛИСТИКИ И ОРДИСТКИ: ИННОВАЦИОННЫЙ ПОДХОД.....	97
КНИЖЕНКО С. О.	
ПРОТИДІЯ РОЗСЛІДУВАННЮ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ: СТРУКТУРА ТА СУЧАСНІ КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ПОДОЛАННЯ	99
КОВАЛЕНКО А. В.	
ОСОБЛИВОСТІ ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ПОСЯГАНЬ НА ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ЖУРНАЛІСТІВ	101
КОРЖ В. П.	
НОВЫЙ УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНЫЙ ИНСТИТУТ ДИСТАНЦИОННОГО ДОСУДЕБНОГО РАССЛЕДОВАНИЯ И СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЙ ТАКТИКИ	102
КОРНІЄНКО В. В.	
ОБСТАНОВКА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ У БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....	105
КОТЛЯРЕНКО Л. Т., ЩЕБЕЛЬСЬКА М. П.	
СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ НОВІТНІХ ПСИХОАКТИВНИХ РЕЧОВИН І НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ.....	106
КРЕПАКОВ І. О.	
ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ДЕФІНІЦІЇ «ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ПРОФІЛАКТИКА ЗЛОЧИНІВ».....	108
КУРЯТА Л. Л., МИРОВСЬКА А. В.	
ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВ, УЧИНЕНИХ ПІД ПРИВОДОМ ПРОПОВІДУВАННЯ ВІРОВЧЕНЬ І ВИКОНАННЯ РЕЛІГІЙНИХ ОБРЯДІВ	110
ЛАНЦЕДОВА Ю. А.	
РАЗВИТИЕ НОВОЙ МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ ПРОЦЕДУРЫ РАБОТЫ С СУБЪЕКТИВНЫМИ, ОБЪЕКТИВНЫМИ И СМЕШАННЫМИ ИСТОЧНИКАМИ АНТИКРИМИНАЛЬНЫХ СВЕДЕНИЙ	112
ЛАПТА С. П.	
ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТУ ЯК ІНСТРУМЕНТА НЕЗАКОННОГО ПРОДАЖУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ І СИЛЬНОДІЮЧИХ РЕЧОВИН.....	114
ЛИННИК О. В.	
ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КІБЕРЗЛОЧИНІВ	116

ЛИСЕНКО В. В., ЛИСЕНКО О. В.	
НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ В РОЗШУКОВІЙ РОБОТІ СЛІДЧОГО.....	118
ЛІТУН О. О.	
ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПІДГОТОВЧИХ ЗАХОДІВ ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ПЕРЕСУВНИХ ЛАБОРАТОРІЙ ДО ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ЗА ФАКТАМИ БЕЗВІСНОГО ЗНИКНЕННЯ ДІТЕЙ	120
ЛОЗОВА С. М.	
ОСОБЛИВОСТІ РОЗПІЗНАВАННЯ СЛІДЧИМ СИМУЛЯЦІЇ ПСИХІЧНИХ РОЗЛАДІВ ПІД ЧАС ДОПИТУ ПІДОЗРЮВАНОГО	122
ЛУБЕНЦОВ А. В.	
ПЕРСПЕКТИВИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ АВТОТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	124
МАТАРИКІНА О. В.	
АКТУАЛЬНІСТЬ МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ НА ЕТАПІ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ	125
МАТЮШКОВА Т. П.	
ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ВЧИНЕННІ ОКРЕМИХ ВИДІВ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВИБОРЧИХ ПРАВ ГРОМАДЯН.....	128
НЕЖЕВЕЛО К.Г, ЗАБОЛОТНА Ю. В.	
ШАХРАЙСЬКІ СХЕМИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ОРЕНДОЮ ЖИТЛА.....	130
НІКОЛАЙЧУК О. В.	
ОСОБА ПОТЕРПІЛОГО ВІД НЕНАЛЕЖНОГО ВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКІВ ЩОДО ОХОРОНИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ.....	131
НУДЖЕЙДАТ В.	
АКТУАЛЬНІ ВОПРОСИ КРИМІНАЛІСТИЧЕСКОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ИЗНАСИЛОВАНИЙ: СПОСОБ СОВЕРШЕНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЯ	133
ОКУШКО А. В.	
НАПРЯМИ ДОПИТУ ПІДОЗРЮВАНОГО У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ПОРУШЕННЯ ВСТАНОВЛЕНИХ ПРАВИЛ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН І ПРЕКУРСОРІВ	135
ОБИТОЦЬКА М. В.	
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ХУЛІГАНСТВА, ВЧИНЕНОГО ГРУПОЮ ОСІБ	137
ОПАНАСЕНКО Н. О.	
ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ОГЛЯДУ ДОКУМЕНТІВ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ ЖИТЛОВОГО БУДІВНИЦТВА.....	138
ОРЛОВ О. О.	
ПРО ОКРЕМІ ПРОПОЗИЦІЇ ЗНИЖЕННЯ РИЗИКІВ ЗАСТОСУВАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ПРАЦІВНИКАМИ ПОЛІЦІЇ.....	140
ОСТРОВЕРХОВ Д. О.	
ПРОБЛЕМИ СПІВАВТОРСТВА ПРИ СТВОРЕННІ КОМП'ЮТЕРНОЇ ПРОГРАМИ ЗА БАГАТОСТАДІЙНИМ ПРОЦЕСОМ	142
ПАВЛОВА Н. В.	
ТЕХНІЧНІ НОСІЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК ДОКАЗ ФАКТІВ ТА ОБСТАВИН, ЯКІ ЗАФІКСОВАНІ НА НИХ	145
ПАЗИНИЧ Т. А.	
ЩОДО ПРОБЛЕМ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ НА ҐРУНТІ РАСОВОЇ, НАЦІОНАЛЬНОЇ ЧИ РЕЛІГІЙНОЇ НЕНАВИСТІ.....	147
ПЕРЛІН В. С.	
ТИПОВІ СПОСОБИ САМОВІЛЬНОГО ПРИСВОЄННЯ ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ АБО ЗВАННЯ СЛУЖБОВОЇ ОСОБИ.....	150
ПЕРЛІН С. І.	
ЗНАЧЕННЯ ЕКСПЕРТНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ДЛЯ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ	152

ПЕТРИЧЕНКО Ю. Д. НОВАЯ ДОКТРИНА СТРУКТУРЫ МЕТОДИКИ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КРИМИНАЛЬНЫМ ПРАВОНАРУШЕНИЯМ	153
ПИРИГ І. В. ПРИРОДА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТОЛОГІЇ ТА ЇЇ МІСЦЕ В СИСТЕМІ НАУК	155
ПЛЕТЕНЕЦЬ В. М. РАПТОВІСТЬ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ЯК ФАКТОР ПОДОЛАННЯ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ	158
ПЛОСКОНОС А. І., САКОВСЬКИЙ А. А. ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ЗЛОЧИНИ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ОРГАНІЗОВАНИМИ ЗЛОЧИННИМИ ГРУПАМИ ТА ЗЛОЧИННИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ	159
ПОЛІЩУК О. В. ДО ПРОБЛЕМИ ПЕРЕВІРКИ ВІДОМОСТЕЙ ПРО КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ НА ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	161
ПОЛТАВСЬКИЙ А. О. ЕКСПЕРТНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МАЛОІНФОРМАТИВНИХ СЛІДІВ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ДАКТИЛОСКОПІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ: КАМЕНІ СПОТИКАННЯ	163
ПОЧТОВА Є. С. ЩОДО ДЕЯКИХ ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ ЗАХИСТУ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ ВІД ЗАХВОРЮВАННЯ НА ВІЛ/СНІД	167
ПРИХОДЬКО В. О. КРИМІНАЛІСТИЧНІ ОБЛІКИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ: СУЧАСНИЙ СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ	168
ПУЗАНОВА Т. А. ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ, ПОВ'ЯЗАНОГО З ВИКОРИСТАННЯМ ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ	170
ПУСТОВОЙТОВА Я. В. СПОСОБИ НЕЗАКОННОГО ВИДОБУТКУ БУРШТИНУ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ	171
ПЧЕЛІНА О. В. ЩОДО КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ВИЗНАЧЕННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КОРУПЦІЙНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ	173
ПЧОЛКІН В. Д., ПІДДУБНИЙ В. В. ЩОДО КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ	175
РОГАЛЬСЬКА В. В. ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОБОВ'ЯЗКОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	177
РУСОВА О. Л. ПОМИЛКИ ПРИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ПОЧЕРКУ	178
РЯБІНІН І. М. ВИЗНАЧЕННЯ ПАРАМЕТРІВ ПОЖЕЖІ В РІЗНІ ПЕРІОДИ ЇЇ РОЗВИТКУ	180
САВЧУК Т. І., НЕКРАСОВА О. В. ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ ЛІКАРЯ-ГІНЕКОЛОГА ЯК СВІДКА ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ДІТОВБІВСТВ	183
САІНЧИН О. С. ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ КОМПЛЕКСНИХ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ОБВИНУВАЧЕННЯ ГЕНЕРАЛ-МАЙОРА ВІКТОРА НАЗАРОВА)	185
САМОДІН А. В., НЕЧВАЛЬ А. О. ОКРЕМІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ОБШУКУ Й ТИМЧАСОВОГО ДОСТУПУ ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ	188

СЕВІДОВ О. А.	
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИННИХ ПОРУШЕНЬ АВТОРСЬКОГО ТА СУМІЖНИХ ПРАВ	190
СЕМЕНОВ В. В.	
ПЕРСПЕКТИВНІ ТЕХНІЧНІ ЗАСОБИ ТА МЕТОДИ В РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ	192
СОКИРАН Ф. М.	
ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ	195
СТАРОВА Т. А.	
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЗА СТ. 149 КК УКРАЇНИ	196
СТЕПАНЮК Р. Л., АБРАМЧУК В. А.	
СУДОВА ІНЖЕНЕРНО-АВТОТЕХНІЧНА ЕКСПЕРТИЗА: ПОНЯТТЯ ТА ОБ'ЄКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ	198
СТЕБЕЛЄВА М.	
ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИННОГО ПОРУШЕННЯ НЕДОТОРКАНОСТІ ЖИТЛА	199
ТАРАНОВА А. М.	
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕНАЛЕЖНОГО ВИКОНАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ МЕДИЧНИМ АБО ФАРМАЦЕВТИЧНИМ ПРАЦІВНИКОМ	201
ТЕСЛЮК І. О.	
РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТУПЕНІВ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ, ЩО ДЕТЕРМІНУЮТЬ ПРОЦЕС КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ	203
ТКАЧ Ю. Д., КОВАЛЁВА О. Н.	
ИННОВАЦИОННАЯ МЕТОДОЛОГИЯ КРИМИНАЛИСТИКИ КАК РАЗВИТИЕ НАСЛЕДИЯ ПРОФЕССОРА М. В. САЛТЕВСКОГО	205
ТОПОРЕЦЬКА З. М.	
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ	207
ХРИСТОВ О. Л.	
РОЛЬ І МІСЦЕ ГРОМАДСЬКОСТІ В ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОМУ ТА КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	210
ЦІЛЬМАК О. М.	
ІННОВАЦІЇ В МЕТОДОЛОГІЇ КРИМІНАЛІСТКИ	211
ЧАУСОВ Д. Ю.	
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ОДНОЧАСНОГО ДОПИТУ ДВОХ РАНІШЕ ДОПИТАНИХ ОСІБ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ТА ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ	213
ЧЕРНЕНКО А. П.	
ПРОБЛЕМИ ВИЛУЧЕННЯ РЕЧЕЙ З ТІЛА ЛЮДИНИ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	214
ЧЕРНЯВСЬКИЙ С. С., ЗАПОТОЦЬКИЙ А. П.	
МЕТОДИКА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА: ДОСВІД ІНШИХ КРАЇН	216
ЧЕРНЯК Н. П., ІВАЩЕНКО Ю. К.	
СЛІДЧИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ: СУЧАСНА ПРАВОВА РЕГАМЕНТАЦІЯ ТА ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ	218
ЧОРНОУС Ю. М.	
КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ: НАУКОВІ ЗАСАДИ ТА НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ	220

ШЕВЦОВ С. О.	
ЕКСПЕРТНА ВЕРСІЯ: ЗАДОКУМЕНТОВАНЕ ІНІЦІАТИВНЕ ЕКСПЕРТНЕ ІНФОРМУВАННЯ	222
ЩЕРБАКОВСЬКИЙ М. Г.	
СПІВВІДНОШЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ З УМІННЯМИ ТА НАВИЧКАМИ	225
ЩЕРБАНЮК Д. В.	
ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ НА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА, В ЯКОМУ РЕАЛІЗОВАНО ПРАВО НА ЕКСПЕРТНУ ІНІЦІАТИВУ	226
ШУЛЬГА Ю. О.	
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОВАДЖЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗБОЇВ, ВЧИНЕНИХ ІЗ ПРОНИКНЕННЯМ У ЖИТЛО	228
ЮНАЦЬКИЙ О. В.	
ПРОБЛЕМИ КОНТРОЛЮ ЯКОСТІ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	230
ВОЛОБУЄВ А. Ф.	
ЩОДО СИСТЕМИ КРИМІНАЛІСТИКИ У СВІТЛІ СУЧАСНОЇ НАУКОВОЇ ПАРАДИГМИ	232
КІКІНЧУК В. В.	
ЩОДО ОБСТАНОВКИ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ	234
КОСМИНА Н. Н.	
СИСТЕМА КАЧЕСТВА В БОРЬБЕ С ФАЛЬСИФИКАЦИЕЙ АЛКОГОЛЬНЫХ НАПИТКОВ.....	236
ФЕДОСОВА О. В.	
ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У РОЗСЛІДУВАННІ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ	239

РОЗДІЛ 3

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

ШВЕЦЬ Д. В.	
ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ЙОГО РЕФОРМУВАННЯ	241
АБЛАМСЬКИЙ С. Є.	
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО З ІНШИМИ УЧАСНИКАМИ, ЯКІ ЗАЛУЧАЮТЬСЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	242
БАБАКІ В. М.	
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ У ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ МОЛОДДЮ	244
БЕЖАНОВА А. В.	
ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ РЕЖИМУ ВІДЕОКОНФЕРЕНЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ	247
ВОЛКОВА В. В.	
ДЕЯКІ АСПЕКТИ РОЛІ ЗАХИСНИКА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	249
ГЛОБЕНКО Г. І.	
ОТРИМАННЯ ЗРАЗКІВ ДЛЯ ЕКСПЕРТИЗИ: ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНІ АСПЕКТИ	251
ГЛОВЮК І. В.	
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ТЛУМАЧЕННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ Ч. 6 СТ. 28 КПК УКРАЇНИ У ПРАКТИЦІ СЛІДЧИХ СУДДІВ	253
ГРЕКОВА І. В.	
ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ДОТРИМАННЯ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ	255
ГРИНЬ К. Р.	
НЕПРЯМІ ДОКАЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	257

ДАНИЛЕНКО А. В.	
ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ НЕПОВНОЛІТНЬОЇ ОСОБИ, ЯКА ВЧИНИЛА КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ.....	259
ДВОРЕЦЬКИЙ О. С.	
ПРО ОКРЕМІ АСПЕКТИ СПІВВІДНОШЕННЯ ПРЕДМЕТА ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ТА КРИМІНАЛІСТИЦІ	261
ДРОЗД В. Г.	
ОНТОЛОГІЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЯК СТАДІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	263
ЕМЕЛЬЯНОВ В. А.	
ОСОБЛИВОСТІ ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ СЛІДЧОГО СУДДІ ПРО НАДАННЯ ДОЗВОЛУ НА ЗДІЙСНЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	265
ЖУПАНОВА О. О.	
СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ З БОКУ СЛІДЧОГО СУДДІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	267
ЗАХАРЧЕНКО Н. С.	
УЧАСТЬ СТОРОНИ ЗАХИСТУ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЯК ОСНОВНА ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ЗМАГАЛЬНОСТІ	268
ЗАХАРЧЕНКО О. В.	
ЗДІЙСНЕННЯ ФУНКЦІЇ ЗАХИСТУ В СУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	271
ЗІНЬКОВСЬКИЙ І. П.	
ЗМІНА ІСТОТНИХ УМОВ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ: ПИТАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ	274
ІСКЕНДЕРОВ Е. Ф.	
ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ДОКАЗУВАННІ.....	276
КОБЗАР О. Ф.	
МІЖНАРОДНА ПРАВОВА ДОПОМОГА У КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ДОКАЗУВАННІ: СУТНІСТЬ І ЗНАЧЕННЯ	278
КОВАЛЕНКО А. О.	
ЩОДО ПІДСТАВ ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ПРОКУРОРОМ ЦИВІЛЬНОГО ПОЗОВУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	280
КОНОНЕЦЬ В. П.	
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ СУДОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ З МЕТОЮ ПРОТИДІЇ ВИНЕСЕННЯ ЗЛОЧИННИХ РІШЕНЬ	282
КОЧУРА О. О.	
ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «СПЕЦІАЛЬНІ ЗНАННЯ» ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	284
КУМИЛКО А. С.	
ПРЕДМЕТ ДОКАЗУВАННЯ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ДОКУМЕНТУВАННЯ Й РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ	286
КУНТІЙ А. І., ГРИНЬКО В. Р.	
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СТАНОВЛЕННЯ СУДУ ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ	289
ЛУК'ЯНЕНКО Ю. В.	
ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ПРОКУРОРОМ ЦИВІЛЬНОГО ПОЗОВУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	291
ЛУСКАТОВ О. В.	
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВІДСУТНОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНУ «РЕЧІ» У КПК УКРАЇНИ.....	292
МАРТОВИЦЬКА О. В.	
ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ЗАХИСНИКА НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	294

МУДРЕЦЬКА Г. В.	
ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ ОТРИМАННЯ ЗРАЗКІВ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	296
НАЗАРОВ В. В.	
СУПЕРЕЧЛИВА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	298
НАУМОВА А. О.	
КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ПОТЕРПІЛОМУ: ДЕЯКІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ЗАКОНОДАВСТВА	300
ОЗЕРСЬКИЙ Е. Е.	
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ПРОКУРОРА З ОРГАНОМ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В РАМКАХ ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	303
ПЕТРИЧЕНКО Є. І.	
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ДОКАЗОМ	305
ПІЧКУРЕНКО С. І., ЗЛАГОДА О. В.	
ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ОПЕРАТИВНИХ І СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ПРОВАДЖЕННЯ ПО ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИМ СПРАВАМ.....	306
ПОГОРЕЦЬКИЙ М. А.	
СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ.....	309
ПОЛІВАНОВА І. О.	
ЩОДО ОДНОЧАСНОГО ДОПИТУ КІЛЬКОХ УЖЕ ДОПИТАНИХ ОСІБ	312
РОМАНЮК В. В.	
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ	314
РОСЬ А. В.	
ТИМЧАСОВИЙ ДОСТУП ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ: ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ.....	316
САЛМАНОВ О. В.	
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ПОВІДОМЛЕННЯ ОСОБИ ПРО ПІДОЗРУ	319
СЕРГЄЄВА Д. Б.	
НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТАЛЬНОЇ ДІАГНОСТИКИ ДОСТОВІРНОСТІ ВЕРБАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЇ, ЩО ПОВІДОМЛЯЄТЬСЯ, У ДОКАЗУВАННІ ЗА ЧИННИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ.....	321
СІМОНОВИЧ Д. В.	
ЧИ БУТИ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ У СИСТЕМІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ	323
СКРИПНИК Д. О.	
ФУНКЦІЇ ПОТЕРПІЛОГО ТА ЙОГО ПРЕДСТАВНИКА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	325
СТАРЕНЬКИЙ О. С.	
НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ ЯК ЗАСОБИ ОТРИМАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ	327
ТЕРЕЩУК С. С.	
ДЕЯКІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ ЩОДО ОСКАРЖЕННЯ ПОВІДОМЛЕННЯ ОСОБИ ПРО ПІДОЗРУ	329
УДОВЕНКО Ж. В.	
ПРОБЛЕМИ ОХОРОНИ ТАЄМНИЦІ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	331
ФЕДЧЕНКО В. М.	
ОСОБА-ЗАЯВНИК У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЙОГО ПРАВ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ РОЗСЛІДУВАННЯ	333

ФОМІНА Т. Г.	
ОБЧИСЛЕННЯ СТРОКУ ЗАСТОСУВАННЯ ТИМЧАСОВОГО АРЕШТУ ЯК ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ	335
ЦУЦКІРІДЗЕ М. С.	
ЩОДО ОБЧИСЛЕННЯ СТРОКІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ДО ПОВІДОМЛЕННЯ ОСОБИ ПРО ПІДОЗРУ	337
ЧЕРКЕСОВА А. С.	
ДЕЯКІ ПИТАННЯ ДОТРИМАННЯ РОЗУМНИХ СТРОКІВ ЯК ГАРАНТІЇ ПРАВ І СВОБОД ПІДОЗРЮВАНОВОГО, ОБВИНУВАЧЕНОГО	338
ЧЕРНЯК А. М.	
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ МІЖНАРОДНОГО СТУДЕНТСЬКОГО ОБМІНУ	340
ЧЕРНЯК Н. П., ІВАНЕНКО Ю. К.	
СЛІДЧИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ: СУЧАСНА ПРАВОВА РЕГАМЕНТАЦІЯ ТА ЙОГО ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ	342
ЧИЧА Р. П.	
ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ В РІШЕННЯХ СЛІДЧОГО ДАНИХ ПРО ОСОБУ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПІДОЗРЮВАНОВОГО	344
ШАПОВАЛОВА І. С.	
ОСНОВНІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ В НАЦІОНАЛЬНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ	346
ШИЯН А. Г.	
ЩОДО ПРАВА УЧАСНИКІВ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА ОЗНАЙОМЛЕННЯ З МАТЕРІАЛАМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ	349
ЮХНО М. О.	
ЮРИДИЧНИЙ ЗМІСТ ПРАВА НА ЗАХИСТ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ	351
ЮХНО О. О., БОНДАРЕНКО О. О.	
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПОРЯДКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	353

**8 ноября 2017 года юридическая общественность отмечает 100-летие со дня рождения всемирно известного правоведа, эксперта, криминалиста, доктора юридических наук, профессора, заслуженного деятеля науки и техники Украины, полковника в отставке, ветерана Великой Отечественной войны
Михаила Васильевича Салтевского**

Родился Михаил Васильевич Салтевский 8 ноября 1917 года в деревне Григорьевка Новосибирской области в многодетной семье. После окончания школы в июне 1935 года поступил в медицинский техникум в городе Томске, который окончил в 1936 году.

Аналитический склад ума, интерес к физике и математике привели молодого Михаила в июле 1936 года на физико-математический факультет Томского государственного педагогического института. Быстро прошли студенческие годы в спорах, дискуссиях и работе. В 1940 году после окончания института Михаил Васильевич Салтевский начал свою преподавательскую деятельность. Он работал учителем физики и математики в Бакчарской средней школе в Томской области.

22 июня 1941 года на Советский Союз вероломно напала фашистская Германия. Началась Великая Отечественная война. Молодой учитель, как и большинство юношей и девушек сороковых годов прошлого века, принял решение идти на фронт и защищать Родину от врага. Михаил Салтевский много раз ходил в Бакчарский райвоенкомат и просил направить его добровольцем на фронт, однако ему отказывали в отправке на фронт, так как в соответствии с постановлением Правительства СССР учителя и некоторые другие категории служащих имели отсрочку до определенного времени и должны были быть призваны позже, после окончания школьного учебного года. Молодой Михаил мечтал скорее прибыть на фронт, чтобы сразиться с фашистской чумой. И вот в июне 1942 года его мечта сбылась! Бакчарский районный военный комиссариат направил добровольца Михаила Салтевского в Сибирский военный округ рядовым 104-го Запасного стрелкового полка 39-й Запасной бригады. В этом полку он прошел учебный курс молодого бойца – истребителя танков.

Строгая внутренняя дисциплина, требовательность к себе и огромное желание защищать Родину от фашизма помогли от природы одаренному Михаилу в кратчайшие сроки овладеть военными науками, приобрести опыт стрелка артиллерийско-пулеметного полка и овладеть противотанковым оружием.

После окончания обучения в 104-м Запасном стрелковом полку молодому бойцу было присвоено первое воинское звание – «старший сержант», и уже в конце июля 1942 года Михаил Салтевский был направлен на Ленинградский фронт командиром отделения артиллерийской разведки 91-го Отдельного артиллерийско-пулеметного батальона 16-го Укрепленного района.

Фронтовая жизнь – это не романтика. Это бомбежки, голод, холод и каждодневная, ежеминутная борьба с врагом за каждую пядь осажденного фашистами города Ленинграда и его окрестностей. В блокадном Ленинграде смерть не щадила ни детей, ни женщин, ни пожилых людей, ни бойцов, которые защищали город. Командир отделения Михаил Салтевский вместе с бойцами 91-го Отдельного артиллерийско-пулеметного батальона 16-го Укрепленного района внесли весомый вклад в освобождение Ленинграда, за что старший сержант Михаил Васильевич Салтевский был награжден высокими государственными наградами: орденами Красной Звезды, Отечественной войны II степени и медалями «За отвагу» и «За оборону Ленинграда».

И снова начались боевые будни. Командир отделения разведки Михаил Салтевский в составе Ленинградского, 2-го и 1-го Белорусских фронтов принимал участие в проведении ряда боевых операций, в том числе в форсировании рек Нарвы, Вислы и Одера. К сожалению, были и потери – гибель боевых друзей, однополчан, была и контузия. Но снова Михаил возвращался в боевой строй. Он непосредственно участвовал в освобождении Варшавы от

фашистских оккупантов, а 24 апреля 1945 года принимал участие в штурме Берлина. Таков был боевой путь старшего сержанта Салтевского – от города Ленинграда до города Берлина.

И вот – долгожданная победа в мае 1945 года. Родина высоко оценила личный вклад старшего сержанта Михаила Васильевича Салтевского в Великую Победу. Он награжден 14 государственными наградами, в том числе орденами Красной Звезды, Отечественной войны II степени, «За мужество», а также медалями «За отвагу», «За оборону Ленинграда», «За освобождение Варшавы», «За взятие Берлина», «За Победу над Германией», юбилейными медалями в связи с Победой в Великой Отечественной войне.

После войны судьба забросила Михаила Салтевского в город Харьков. Он, имея высшее физико-математическое образование, решил реализовать свои способности в экспертной деятельности. В октябре 1948 года Михаил Васильевич был принят на должность исполняющего обязанности старшего научного сотрудника Харьковского научно-исследовательского института судебных экспертиз имени заслуженного профессора Н. С. Бокариуса, а через месяц его зачислили на должность старшего научного сотрудника этого ж института. С тех пор судебная экспертиза и криминалистика стали частью научно-исследовательской и преподавательской деятельности М. В. Салтевского. В те годы в лабораториях ХНИИСЭ проводились новые актуальные для науки и практики экспертные исследования. Молодой научный сотрудник М. В. Салтевский был востребован как физик и математик. Однако необыкновенный интерес к избранному виду деятельности требовал знания криминалистики и судебной экспертизы, и он принял решение получить юридическое образование. В 1948 году М. В. Салтевский поступил в Харьковский юридический институт, который окончил в 1951 году.

Михаил Салтевский постиг профессию эксперта-криминалиста, занялся исследованием проблем экспертизы и оказывал практическую помощь работникам органов внутренних дел, прокуратуры и суда. Около десяти лет он возглавлял в ХНИИСЭ отдел фотофизических исследований. С тех пор криминалистическая техника и экспертиза стали любимой и неотъемлемой частью его исследовательской деятельности.

В 1956 году Михаил Васильевич Салтевский успешно защитил диссертацию на соискание ученой степени кандидата юридических наук на тему «Криминалистическое исследование замков и пломб в судебной экспертизе» (специальность 12.00.09). Он впервые в криминалистике исследовал способы взлома сложных механических замков и вскрытия пломб, описал следы орудий взлома и вскрытия, разработал классификации замков и пломб, методические правила следственного осмотра замков и пломб на месте происшествия, методические рекомендации применения научно-технических средств при фиксации следов орудий взлома замков и вскрытия пломб, изъятии их с места происшествия, методики криминалистической экспертизы замков и пломб и идентификации орудий взлома. В 1957 году Михаилу Васильевичу Салтевскому присвоено ученое звание старшего научного сотрудника.

Математический склад ума, трудолюбие, наблюдательность, дисциплинированность и стремление к знаниям и познанию новых объектов и свойств позволили Михаилу Васильевичу Салтевскому осуществить свои обширные творческие планы в области судебной экспертизы и идентификации по микроследам-отображениям в криминалистической технике. Михаил Васильевич реализовал себя и как эксперт-практик – трассолог, баллист, технолог по экспертизе документов, и как исследователь, автор новых методик исследования вещественных доказательств, групповой идентификации и др. Он – признанный основатель харьковской школы установления групповой принадлежности в судебной экспертизе, а разработанные им новые методы измерительной фотографии и идентификации звукозаписывающих устройств имеют большое научное и практическое значение и в наши дни.

С 1962 по 1971 годы научно-педагогическая деятельность М. В. Салтевского связана с кафедрой криминалистики Харьковского юридического института, где он работал доцентом, заведующим кафедрой, профессором.

Об умении М. В. Салтевского решать актуальные проблемы науки криминалистики свидетельствует его монография «Идентификация и установление групповой

принадлежности» (1965 г.). Это – небольшая лекция, научное исследование, которое, по мнению криминалистов-практиков, имело большое значение для дальнейшего развития криминалистического учения об идентификации. Оно оказало влияние на формирование современных научных взглядов и на развитие криминалистики в целом.

Творческий потенциал Михаила Васильевича Салтевского позволил ему исследовать актуальные проблемы науки криминалистики, в частности методические и правовые проблемы установления групповой принадлежности в судебной экспертизе. В 1970 году после успешной защиты диссертационного исследования на эту тему М. В. Салтевскому была присвоена ученая степень доктора юридических наук (специальность 12.00.09). В диссертационном исследовании были рассмотрены среди криминалистических следующие проблемы: теоретические основы установления групповой принадлежности как специального частнонаучного метода; методологические проблемы, касающиеся структуры специальных криминалистических методов; формы и логическая структура выводов экспертного заключения о групповой принадлежности как источника доказательств; научная классификация материальных объектов, относительно которых устанавливается групповая принадлежность или тождество.

Научный авторитет и широкая известность Михаила Васильевича в юридических учебных заведениях и экспертных учреждениях России, Казахстана, Белоруссии, Украины и других республик Советского Союза не остались без публичного признания. В 1972 году Михаила Васильевича Салтевскому было присвоено ученое звание профессора.

С 1971 по 1979 год он работал на должности начальника кафедры криминалистики Киевской высшей школы МВД имени Ф. Э. Дзержинского, где зарекомендовал себя талантливым организатором, активным исследователем, новатором и изобретателем.

Михаил Васильевич является создателем школ криминалистической фоноскопии и одорологии, изобретателем судебно-метрического фотоаппарата (ФСМ) и автором изобретения «Идентификация звукозаписывающих средств». На кафедре криминалистики Киевской высшей школы МВД имени Ф. Э. Дзержинского М. В. Салтевский проработал ещё с 1979 по 1988 годы и окончил службу в органах внутренних дел в звании полковника милиции.

С 1988 по 1996 год Михаил Васильевич работал профессором кафедры криминалистики Харьковского юридического института (ныне Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого).

В период 1996–2003 годов М. В. Салтевский работал в Научно-исследовательском институте изучения проблем преступности Академии правовых наук Украины (г. Харьков), сначала заведующим фоноскопической лаборатории, а затем – главным научным сотрудником в этой лаборатории. Под его научным руководством в лаборатории проводились исследования проблем, связанных с проведением судебно-фоноскопических экспертиз по ограниченным отрезкам речи, использованием современных достижений науки и техники в борьбе с преступностью, прежде всего с тяжкими преступлениями против личности – заказными убийствами, преступлениями террористической направленности, связанными с похищением людей, в том числе и детей. По результатам исследований были разработаны концепция и структура научно-прикладной программы, позволившей обобщить следственную и судебную практику в разных регионах Украины, обосновать зависимость между некоторыми параметрами криминалистической характеристики неочевидных убийств, создать банк данных и разработать информационно-аналитическую систему «Дело».

М. В. Салтевский руководил и непосредственно участвовал в разработке методов и средств исследования речевых сигналов человека для его идентификации и установления психофизиологических параметров, занимался систематизацией элементов внешности человека, теоретическими и практическими вопросами воссоздания компьютерными средствами внешности преступника по следам памяти очевидца, предложил новые методики производства судебно-фоноскопической и судебно-трассологической экспертиз.

В 1998 году М. В. Салтевскому было присвоено почетное звание «заслуженный деятель науки и техники Украины».

С 2003 по 2010 год Михаил Васильевич работал на должности профессора кафедры криминалистики Харьковского национального университета внутренних дел Украины. С 2006 года он был членом специализированного ученого совета Д 64.700.01 Харьковского национального университета внутренних дел.

Для науки и практики криминалистики середины XX-го и начала XXI-го столетий большое значение имеет творческое наследие профессора М. В. Салтевского. Он написал более 220 научных трудов, включая 10 монографий, 4 учебника и 15 учебных пособий, научные статьи и научные доклады на международных научно-практических конференциях. Среди наиболее известных работ Михаила Васильевича Салтевского можно выделить следующие: «Идентификация и установление групповой принадлежности» (1965), «Радянська криміналістика. Криміналістична техніка і слідча тактика» (1973, в соавторстве, под редакцией В. П. Колмакова), «Вопросы судебной фотографии и киносъемки» (1974, в соавторстве), «Измерительная фотосъемка в следственной практике» (1975, в соавторстве), «Криминалистическая одорология» (1976), «Собирание криминалистической информации техническими способами на предварительном следствии» (1980), «Использование запаховых следов для раскрытия и расследования преступлений» (1982), «Частная методика курса криминалистики на базе среднего специального юридического образования (некоторые проблемы криминалистической дидактики)» (1986), «Специализированный курс криминалистики для слушателей вузов МВД СССР» (1987), «Советская криминалистика (методика расследования отдельных видов преступлений)» (1988), «Криминалистическая фотография, кинематография, видеозапись в правоохранительной деятельности» (1993), «Опыт использования фотороботов в розыскной и следственной практике» (1998, в соавторстве), «Криминалистика и криминалистическая техника» (1998), «Использование следов сети Интернет в раскрытии экономических преступлений» (1999, в соавторстве), «Основы методики расследования легализации денежных средств, нажитых незаконно» (2000), «Криминалистика» (учебник для высших юридических учебных заведений, 1999, 2001, 2005) и др.

Михаил Васильевич Салтевский шестьдесят лет своей жизни посвятил НАУКЕ, плодотворно занимаясь научно-исследовательской и научно-педагогической деятельностью. В своих научных трудах доктор юридических наук, профессор М. В. Салтевский предстает как глубокий исследователь, эрудированный ученый, интересы которого обращены к разрешению важных научных проблем криминалистики, судебной экспертизы и уголовного процесса. Он исследовал общие проблемы криминалистики, криминалистической техники, судебной экспертизы, теории доказательств в уголовно-процессуальном и информационном праве, а также компьютерной информации.

За 44 года педагогической деятельности М. В. Салтевский подготовил несколько тысяч юристов-практиков, следователей, экспертов и судей. Большое внимание он уделял подготовке молодых ученых. Под его научным руководством 36 учеников стали кандидатами юридических наук, а 5 – докторами юридических наук. Они продолжают дело своего учителя, работают в учебных и научно-исследовательских учреждениях России, Украины, Молдовы, Грузии и Казахстана, некоторые из них имеют свою научную школу. М. В. Салтевский – основатель украинской школы криминалистической фоноскопии. Ученики профессора Салтевского (Ю. Ф. Жариков, Л. И. Громовенко, П. П. Артеменко, Ю. В. Ящурицкий) продолжают дело своего учителя, совершенствуя формы и методы фоноскопии.

Михаил Васильевич Салтевский – наш современник, человек эпохи, выдающийся ученый-криминалист, подлинный деятель науки, активный исследователь, доктор юридических наук, профессор, участник Великой Отечественной войны, заслуженный деятель науки и техники Украины, учитель и глубоко порядочный, интеллигентный человек и педагог.

В. П. КОРЖ,
доктор юридических наук, профессор
(Харьковский национальный университет внутренних дел)

РОЗДІЛ 1

СПОГАДИ ПРО ПРОФЕСОРА М. В. САЛТЕВСЬКОГО

УДК 343.98

Олександр Маркович БАНДУРКА,

доктор юридичних наук, професор, академік
Національної академії правових наук України,
заслужений юрист України;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0240-5517>

СПОГАДИ ПРО М. В. САЛТЕВСЬКОГО

Я радий, що в моєму житті, державній, службовій і науковій діяльності доля зводила мене з досить відомими у нашій країні й за кордоном великими постатями з різних галузей науки. Одним із них є відомий учений-криміналіст Михайло Васильович Салтевський, який був великим, талановитим ученим і поважною та шановною в спілкуванні людиною.

Михайло Васильович Салтевський належить до когорти тих учених, які завжди перебували на передовій позиції, як у роки Великої Вітчизняної війни, так і в мирні часи. Усе життя його пов'язано з науковою та педагогічною діяльністю. Усі сили та енергію М. В. Салтевський спрямував на розбудову криміналістичної науки й судової експертизи, підготовку фахівців-правознавців і висококваліфікованих науково-педагогічних кадрів, працюючи в Харківському науково-дослідному інституті судових експертиз імені професора М. С. Бокаріуса на посадах старшого наукового співробітника і завідуючого відділом, у Київській вищій школі МВС на посадах доцента, начальника кафедри криміналістики, в Харківському юридичному інституті на посаді професора кафедри криміналістики, у Науково-дослідному інституті вивчення злочинності Академії правових наук на посаді завідуючого лабораторією, в Харківському національному університеті внутрішніх справ на посаді професора кафедри криміналістики та ін.

Михайлу Васильовичу присвоєно почесне звання «заслужений діяч науки і техніки України». Він був нагороджений трьома бойовими орденами та вісімнадцятьма медалями. Михайло Васильович Салтевський – засновник наукової школи становлення групової належності в судовій експертизі, а розроблені ним методи вимірювальної фотографії й ідентифікації звукозаписувальних засобів мають велике наукове та практичне значення і в наші дні. Михайло Васильович підготував понад 30 учнів-учених із науково-педагогічних кадрів навчальних закладів системи МВС України.

Михайло Васильович Салтевський був членом спеціалізованої вченої ради нашого університету з 2004 по 2009 рік, а також брав активну участь у роботі Вченої ради. Він є автором понад 350 наукових праць, у тому числі 3 монографій, 7 підручників і 25 навчальних посібників з криміналістики.

Я у своїх спогадах хотів би розкрити досить особливі людські риси характеру Михайла Васильовича, що проявилися під час нашої спільної роботи. Вони визначалися його неординарністю й великою людяністю щодо будь-якої особи. Він відрізнявся високою дисциплінованістю, не допускав запізнень на будь-які заходи, чи то на оперативні наради, чи то на засідання спеціалізованої вченої ради або на святкування з нагоди дня народження. Розмову з підлеглими та іншими він проводив шанобливо, з повагою до співрозмовника й досить коректно, без підвищення голосу.

Досить цікаво Михайло Васильович коригував нотатки чи проекти документів. Свої побажання він викладав на таких документах детально, з обсягом більшим, ніж це було у автора, а в разі неврахування їх автором у подальшому досить коректно аргументував свою позицію. Окремо слід наголосити на його високій працездатності – навіть під час своїх відпусток чи вихідних він продовжував займатись науковою роботою над дослідженнями й допомагав багатьом своїм учням, про що зазначається у їхніх спогадах.

Окремо слід підкреслити його шанобливе ставлення до жінок. Його досить мудре й поважне ставлення стосувалось жінок будь-якого віку, незалежно від останнього він звертався до них зі словами «Я від Вас у захваті». Це є прикладом для молодих чоловіків і чоловіків старшого покоління. У нас з вами є в кого вчитися і що використовувати у своєму житті в усіх сферах спілкування, прикладом для нас має бути життя Михайла Васильовича Салтевського.

Ми завжди будемо пам'ятати його як світлу, мудру, надзвичайно інтелігентну людину, видатного вченого, вчителя та наставника. Його життєвий шлях гідний для наслідування молодим поколінням, майбутніми криміналістами та експертами.

Одержано 08.10.2017

УДК 343.98

Ніна Іванівна КЛИМЕНКО,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики ПВНЗ «Європейський університет»

ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА ГРУПОФІКАЦІЇ У ПРАЦЯХ М. В. САЛТЕВСЬКОГО

М.В. Салтевський – видатний вчений-криміналіст, провідний фахівець в галузі судової експертизи і криміналістики. Серед багатьох питань він зробив істотний внесок у розвиток теорії ідентифікації [1, с. 67; 2–8].

Ідентифікація (лат. *identifico*) означає ототожнення об'єктів за якимись ознаками і властивостями. Отже, ідентифікація – процес дослідження, пізнання об'єкта з метою одержання певної інформації. Теорія ідентифікації як окрема теорія встановлення тотожності розроблена С. М. Потаповим (1946 р.). Значний внесок в її розвиток зробили М. В. Терзієв (1948 р.), Б. І. Шевченко (1946 р.), О. І. Вінберг (1950 р.), В. Я. Колдин (1970 р.), Р. С. Белкін (1961 р.), М. В. Салтевський (1964 р.), М. Я. Серай (1970 р.), М. О. Селіванов (1982 р.) та інші криміналісти.

Об'єктами ідентифікації, що ґрунтується на законі формально-логічної тотожності, можуть бути як індивідуальні предмети, так і їх види, роди, групи, класи, обсяги рідких, сипучих і газоподібних речовин, ділянки місцевості, події, явища та різні стани матеріальних об'єктів, а також відрізки та моменти часу. В деяких підручниках з криміналістики поряд із правомірним поняттям «індивідуальна ідентифікація», «індивідуальна тотожність» зустрічаються і некоректні: «групова ідентифікація», «групова тотожність».

Ідентифікація як процес установлення тотожності є загальним методом дослідження. Її теорія ґрунтується на формальних законах логіки і є сукупністю логічних правил дослідження, під час якого встановлюється тотожність.

Визнання ідентифікації загальнонауковим методом пізнання свідчить про досить добре розроблені методологічні засади науки криміналістики, оскільки тільки за цієї умови можливий перехід окремого методу на вищий рівень загальності. Окремі методи науки криміналістики різноманітні. Криміналістична ідентифікація – специфічний метод, що дає можливість виконувати вузькі ідентифікаційні завдання, сутність яких зводиться до встановлення тотожності конкретного об'єкта, що має стійку зовнішню форму. Наприклад, встановити не вид або модель пістолета, а конкретний екземпляр зброї, з якої було зроблено постріл.

При використанні ідентифікації як загального і як окремого методу йдеться про встановлення тотожності, однак у першому випадку – тотожності групи, виду, роду, класу, а в другому – індивідуального конкретного об'єкта.

Методологічну основу ідентифікації становлять положення матеріалістичної діалектики. Ідентифікаційний період – це час, протягом якого ознаки і властивості об'єкта хоча й змінюються, але залишається достатня їх кількість для встановлення тотожності.

Поняття «об'єкт» в теорії ідентифікації має два значення. У першому значенні йдеться про матеріальні об'єкти – фізичні тіла: тверді, сипучі, рідкі, газоподібні як неорганічного, так і органічного походження, щодо яких потрібно встановити тотожність чи групову належність. Такі об'єкти називаються ототожнюючими або ідентифікуючими. У процесі ідентифікації ототожнюючий об'єкт лише один, оскільки встановлюється тотожність конкретного об'єкта.

У другому значенні об'єкти – це будь-які матеріальні тіла органічного і неорганічного походження, що є засобом встановлення тотожності. Такі об'єкти називаються ототожнюваними або ідентифікованими. Отже, процес установлення тотожності у своїй структурі містить ототожнюючі, або ідентифікуючі, а також ототожнювані або ідентифіковані об'єкти.

Не можна встановити тотожність матеріальних тіл, які не мають стійкої зовнішньої форми, минулої події, явища, моменту часу. Ці питання вирішуються шляхом процесуального доказування, під час якого встановлюють тотожність, наприклад, часу вчинення злочину, належності обвинуваченому крові, вилученої з місця події, тощо.

Процесуальне доказування – це специфічна форма пізнання у кримінальному судочинстві, а криміналістична ідентифікація – лише окремий метод, що застосовується у доказуванні.

Отже, об'єктами криміналістичної ідентифікації є люди, трупи, тварини, всі фізичні, тверді тіла, що мають відносно стійку будову.

Ще С. М. Потапов зазначав, що необхідно розрізняти об'єкти, ознаки і властивості криміналістичної ідентифікації.

Ознака – це показник, знак, за яким можна визначити щось. Ідентифікаційна ознака – це властивість об'єкта, що задовольняє певні вимоги, його зовнішня сутність.

Властивість – філософська категорія, внутрішня сутність речі, об'єкта, що визначається у процесі взаємодії предметів. Внутрішні властивості зберігаються у кожному новому об'єкті, тобто вони діляться. Ознаки ж не діляться, тому руйнування будь-якого твердого тіла призводить до утворення його частини з новими зовнішніми ознаками.

В основу класифікації ідентифікації покладено вид відображення: ідеальний (психічний) і матеріальний. Отже, існують два види ідентифікації: за слідами пам'яті (суб'єктивними образами) і за матеріальними слідами-відображеннями.

Ідентифікацію за ідеальними відображеннями – слідами пам'яті здійснює джерело ідеального відображення, тобто суб'єкт, який раніше сприймав ідентифікаційний предмет (особу, річ тощо). Так, під час слідчої дії – пред'явлення для впізнання – суб'єкт порівнює ознаки уявного образу, який він запам'ятав, з ознаками реального об'єкта, пред'явленого для упізнання. Ідентифікацію за матеріальними слідами-відображеннями проводить фахівець у формі судової експертизи, яку призначає слідчий.

М. В. Салтевський вказує, що криміналістична ідентифікація як метод *відрізняється від ідентифікації в інших науках наступними ознаками:*

- а) її об'єктами є всі тіла живої і неживої природи, які мають стійку зовнішню форму;
- б) вона здійснюється за матеріальними і ідеальними відображеннями ознак зовнішньої будови об'єктів;
- в) в процесі доказування у кримінальних провадженнях вона застосовується під час спеціальних слідчих дій (пред'явлення для впізнання і проведення судової експертизи).

Він стверджує, що *окремим випадком криміналістичної ідентифікації є установа групової належності*. Вона дозволяє встановлювати схожість об'єктів і на цій підставі відносити їх до певного класу, виду, роду, групи. М.В. Терзієв визначив встановлення родової (групової) належності самостійним процесом дослідження поряд із ідентифікацією. Сутність цього процесу в тому, що досліджуваний об'єкт співвідносять з відомим класом, родом чи видом.

М. В. Салтевський присвятив свою докторську дисертацію теоретичним основам встановлення групової належності (1970 р.). Встановлення групової належності називають *класифікаційним дослідженням*. Матеріальний об'єкт, який має стійку зовнішню форму, наприклад, ніж, відносять до класу холодної зброї, визначаючи його вид (ніж туристичний, побутовий або фінський).

Установлення групової належності невідомих речовин, які не мають стійкої зовнішньої форми, сипучих, рідких і газоподібних – відбувається порівнянням їх з властивостями

речовин відомого виду, роду, класу або групи. На підставі схожості порівнювальних властивостей робиться висновок про віднесення досліджуваних речовин до конкретної класифікаційної групи. За аналогією з відомими поняттями «ідентифікація» і «класифікація», сутністю яких є порівняння, процес установлення групової належності *доцільно* називати групофікацією.

Криміналістична ідентифікація і групофікація мають *єдину мету* – встановлення у процесі дослідження тотожності або групової належності об'єкта.

При групофікації порівнюються маси та об'єми речовин, які не мають стійкої зовнішньої форми. Встановлення схожих властивостей дозволяє сформувати сукупність, достатню лише для висновку про належність речовин до одного класу, роду, виду або малої групи. Але це завжди дві порції речовин, які раніше (ймовірно) становили одне ціле. Слідчий переходить від ймовірного висновку до достовірного лише у процесі доказування у кримінальному провадженні.

Отже, відображуючі об'єкти у процесі групофікації завжди є частинами відображуваного, яке існувало в минулому, до моменту його поділу у зв'язку з подією, що сталася. Тому відображуваний об'єкт у криміналістиці іноді називають загальним джерелом походження. До моменту ідентифікації і групофікації він як єдине ціле реально не існує.

Групофікація завжди є першою стадією ідентифікації об'єктів, установлення тотожності яких є принципово можливим. Установити тотожність методом ідентифікації не завжди можливо внаслідок неповноти відображення. У такому разі ідентифікаційний процес закінчується стадією групофікації. Тому поняття «групова належність» означає логічну форму висновку, зробленого на підставі ідентифікаційного процесу. Прикладом може бути дослідження холодної зброї та інших невідомих предметів, коли потрібно встановити, чи є досліджуваний предмет холодною чи вогнепальною зброєю. У цьому разі визнання ножа фінським є встановленням його групової належності, тобто першою стадією ідентифікації.

Групофікація як самостійний метод дослідження використовується для дослідження сипучих, рідких і газоподібних об'єктів, стосовно яких неможливо встановити тотожність криміналістичною ідентифікацією, оскільки вони не мають стійкої зовнішньої форми.

Поняття «джерело походження» і методика його встановлення запропоновані В. С. Митричевим. В літературі розрізняють три види джерел походження: конкретний предмет, сукупність конкретних предметів і певну масу речовин.

Джерело походження – це сукупність конкретних предметів (наприклад, ящик цвяхів, коробка скріпок, пачка грошових купюр тощо), яка утворює кінцеву масу однорідних чи однотипних предметів. Якщо в процесі злочину такі сукупності роз'єднуються, то порівнявши їх між собою і встановивши однакові ознаки, доходять висновку про те, що всі вони походять із одного джерела, наприклад, однієї упаковки купюр, ящику цвяхів, що знаходяться у підозрюваного. При цьому ознаками спільного джерела є випадкові утворення – ознаки, що виникли внаслідок експлуатації або їх виробництва. Джерело як певна маса речовини – це сипучі, рідкі та газоподібні речовини, які при розділі їх на частини утворюють порції зерна, піску, бензину, рідини, що відображають властивості цілого, тобто джерела походження.

Аналіз поняття джерела спільного походження свідчить про те, що джерело – це ототожнюваний об'єкт, який існував раніше, а роз'єднані предмети (частини) – ні що інше, як ототожнюючі об'єкти, кількість яких може бути необмеженою. Тому встановлення спільного джерела походження предметів зі стійкою зовнішньою формою – це ідентифікація, а сипучих, рідких і газоподібних речовин – групофікація.

Ідентифікація і групофікація – процеси, структура яких включає однакові етапи дослідження: огляд об'єктів, роздільне їх дослідження, експериментальне дослідження, порівняльне дослідження, оцінку результатів порівняння і формування висновків, тобто однакову методику дослідження.

Оцінка результатів порівняння і формування висновків – це логічна діяльність, що полягає у зіставленні результатів дослідження з походженням об'єктів, які досліджуються, подією пригоди, механізмом утворення відображень. Ознаки, що збігаються, оцінюються нарізно і в сукупності з урахуванням того, чи достатньо їх для уявлення ідентифікаційного

поля ототожнюваного об'єкта. Порівнюється кількість і якість ознак, що збігаються, і ознак, що розрізняються, пояснюється їх походження. Утворена сукупність оцінюється як неповторна, встановлюється і пояснюється вплив її на індивідуальність ознак, що розрізняються, оцінюється її індивідуальність.

Отже, при оцінюванні збігу або розбіжності ознак у процесі криміналістичної ідентифікації формується внутрішнє переконання у неповторності комплексу ознак, що збігаються, а на його основі – *висновок* про тотожність або розбіжність, вид, рід і клас об'єкта. У разі групофікації *формується висновок* щодо схожості, однорідності або спільного джерела походження.

Список бібліографічних посилань: 1. Салтевський М. В. Криміналістика: підручник. Київ : Кондор, 2005. 588 с. 2. Криміналістика. Криміналістична техніка / П. Д. Біленчук, А. П. Гель, М. В. Салтевський, Г. С. Семаков. Київ: МАУП, 2001. С. 36–41. 3. Салтевський М. В. Идентификация и информация. *Правоведение*. 1965. № 3. С. 84–90. 4. Салтевський М. В. Объекты идентификации и установления групповой принадлежности. Криминалистика и судебная экспертиза. 1965. Вып. 2. С. 92–98. 5. Салтевський М. В. К вопросу о структуре заключения и установлении групповой принадлежности. *Вопросы судебной экспертизы*. 1967. № 5. С. 66–73. 6. Салтевський М. В. Використання висновків експертизи про групову належність у доказуванні. *Радянське право*. 1971. № 10. С. 71–75. 7. Салтевський М. В. Идентификация и доказывание объективной истины в уголовном процессе. *Материалы 5-й международ. науч. конф.* Киев, 1964. С. 45–46. 8. Салтевський М. В. Основные принципы установления групповой принадлежности в криминалистике. *Проблемы социальной законности на современном этапе развития советского государства*. Харьков, 1968. С. 260–261.

Одержано 08.10.2017

УДК 343.98

Олександр Іванович КРИВОДІД,

викладач (1997–2013 рр.) кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Харківського національного університету внутрішніх справ

РОЗВИТОК КРИМІНАЛІСТИКИ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ ПРОФЕСОРА М. В. САЛТЕВСЬКОГО (НА ПРИКЛАДІ СЛІДІВ ПАМ'ЯТІ ЛЮДИНИ)

*Завдання криміналістики – вивчення
не правового боку злочинної діяльності,
а її динамічного аспекту, тобто причин
та процесів слідоутворення.*

М. В. Салтевський

Криміналістика – динамічна наука. За своєю природою вона повинна постійно знаходитися на вістрі науково – технічного прогресу інформаційного суспільства та творчо трансформувати його досягнення в практику протидії злочинності.

Сучасність поглядів, актуальність думок завжди були ознакою вченого, наставника, людини М. В. Салтевського.

Впродовж великого життя та спираючись на більш як піввіковий досвід наукової і педагогічної роботи в ХНДІСЕ ім. засл. проф. Н. С. Бокаріуса, у вищих юридичних навчальних закладах Міністерства освіти та Міністерства внутрішніх справ у містах Харкові та Києві професор М. В. Салтевський підготував чотири підручники.

Підручники були видані у 1987, 1997, 1999–2001 (у двох частинах), 2005 роках. Всі підручники є продуктом свого часу і містять досягнення наукової і технічної думки розвитку криміналістики та еволюцію поглядів професора М. В. Салтевського.

Підручник виданий 1987 року (колектив авторів, відповідальний редактор проф. М. В. Салтевський – гл. 2–8, 16–20, 22, 24, 27, 28) має назву «Спеціалізований курс криміналістики» (для слухачів вузів МВС СРСР, що навчаються на базі середньої юридичної освіти).

Автори роблять акцент на подачі фундаментальних основ загальної та окремих теорій криміналістики, розкривають механізм процесу вчинення злочину та утворення матеріальних та ідеальних відображень (слідів). Значну увагу приділено систематизації накопичених криміналістичних знань і даних природничих та технічних наук, що застосовуються у криміналістиці. У зв'язку з цим частина навчального матеріалу наведена у проблемному вигляді. Розглядаються не тільки відомі аспекти відображення, але вказані можливі напрямки виявлення та використання ще не відомих засобів та методів відображення об'єктивної реальності, тобто матеріальних та ідеальних відображень події злочину.

Також, у параграфі 5 глави 4 вказаного підручника професор М. В. Салтевський наводить сталу, визнану у той час класифікацію слідів та їх поділ на матеріальні та ідеальні. Але, автор подає своє бачення *ідеальних слідів*. Люди, які взаємодіють з матеріальним середовищем та учасниками події злочину, відображають їх у вигляді суб'єктивних уявних образів, що мають назву – *ідеальні сліди*, або «*сліди пам'яті*». Людина – особливе джерело інформації, вона відображує об'єктивну реальність на рівні суспільної свідомості. Уявний образ, що виникає в наслідок цього, тобто уявне відображення – це «*слід пам'яті*» людини [1, с. 74–76].

Через десять років у 1997 році професор М. В. Салтевський видає другий підручник, який має назву «Криміналістика. У сучасному викладі юристів».

Ця оригінальна праця – результат багаторічних досліджень автора у розділах криміналістичної техніки та судової експертизи.

У цьому підручнику значно перероблена його структура, додані окремі глави, скорочені розділи криміналістичної тактики та методики. *Слідам пам'яті* людини професор М. В. Салтевський присвячує окрему главу (Глава 20. «Сліди пам'яті людини» у розділі «Сліди людини»). Тут автор надає визначення слідів пам'яті їх властивості та механізм утворення; вказує джерела слідів пам'яті, надає характеристику цих джерел; описує процес виявлення та можливості фіксації слідів пам'яті

Зокрема автор зазначає, *слід пам'яті* – нове поняття у загальній теорії криміналістики. Слід пам'яті не є матеріальним, хоча виступає продуктом матеріальної діяльності. Слід пам'яті – ідеальне відображення у матеріальному субстраті – корі головного мозку людини. Природа ідеальних відображень поки що залишається проблематичною, а методи та технічні засоби їх виявлення – у стадії розробки та експерименту [2, с. 290–293].

Через два роки, протягом 1999–2001 років професор М. В. Салтевський видає третій підручник «Криміналістика» (на цей раз у двох частинах). Структура підручника знову перероблена – зокрема відновлені розділи криміналістичної тактики та методики, які значно доповнені.

Слідам пам'яті, як і у попередньому підручнику, присвячена окрема глава. Тут автор здебільшого відтворює свої попередні погляди.

У 2005 році побачив світ четвертий підручник професора М. В. Салтевського. Видання перероблене й доповнене сучасними матеріалами, що відображають останні досягнення науки і практики.

Останні погляди автора на *сліди пам'яті* такі. *Слід пам'яті* – нове поняття в загальній теорії криміналістики. Це не звичайні сліди, які поки що не входять до класу матеріальних і не досліджуються в трасології, їх називають ідеальними слідами, хоча ідеальним може бути тільки відображення, а його результат – слід – завжди матеріальний. Це було підтверджено відкриттям механізму утворення пам'яті (Е. Кендел та група вчених – лауреати Нобелівської премії – 2000 р.).

Було встановлено, що надходження в мозок людини зовнішнього сигналу-подразника викликає зміну форми чи структури речовини білкової молекули. Якщо змінюється форма молекули білка, то утворюється слід короточасної пам'яті, а якщо відбувається зміна структури білка, то виникає слід довгострокової пам'яті.

Далі професор М. В. Салтевський робить передбачення. Зараз важко прогнозувати наслідки цього відкриття. Зрозуміло лише одне, що деякі методологічні основи теорії права,

доказування в судочинстві зазнають корінних змін. Сліди пам'яті будуть фіксувати і вилучати із джерела технічними засобами. Це буде революція в доказуванні і встановленні істини. Зміниться тактика роботи зі слідами пам'яті [3, с. 185].

Слід пам'яті – уявний образ становить реальну зміну – реальний слід у матеріальному субстраті головного мозку людини. Звідси некоректно називати уявний образ ідеальним слідом або поділяти сліди на ідеальні та матеріальні.

Список бібліографічних посилань: 1. Специализированный курс криминалистики: учебник. Киев: НИИРЮ Киев. высшей шк. МВД СССР, 1987. 384 с. 2. Салтевский М. В. Криминалістика. В современном изложении юристов. Харьков: Рубикон, 1996. 432 с. 3. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Київ: Кондор, 2005. 588 с.

Одержано 04.10.2017

УДК 343

Євген Дмитрович ЛУК'ЯНЧИКОВ,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри інформаційного права та права
інтелектуальної власності Національного технічного
університету України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»

ВНЕСОК ПРОФЕСОРА М. В. САЛТЕВСЬКОГО В РОЗРОБКУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ОДОРОЛОГІЇ

Дослідження з використання запаху людини для її розшуку та ідентифікації проводяться в багатьох країнах світу. Криміналістична одорологія сьогодні вже має свою історію, а усього пів століття тому про неї не згадувалось у підручниках з криміналістики. Так, у підручнику «Криміналістика» виданому 1976 р. Ленінградським державним університетом у главі 10 «Трасологія» виділено самостійний підрозділ «інші сліди». У ньому розглядаються інші речові сліди, що мають криміналістичне значення: мікросліди, сліди нашарувань, мікрочастинки, сліди біологічного походження (крові, слини, сперми, сечі, волосся). Про сліди запаху не згадується.

У цей же час у Київській вищій школі МВС СРСР (Національна академія внутрішніх справ) М. В. Салтевським видано лекцію «Криминалистическая одорология (работа с запаховыми следами)». З цього часу питання про дослідження слідів запаху з метою розкриття злочинів знаходять відображення в усіх посібниках і підручниках, які були підготовлені М. В. Салтевським.

З метою поширення знань про можливості використання запахових слідів в роботі оперативних і слідчих підрозділів М. В. Салтевський 1982 року підготував лекцію для слухачів факультету підвищення кваліфікації [1]. Через декілька років підготовлено підручник, в якому у самостійному розділі розкрито питання про засоби та прийоми роботи з запаховими слідами, а також дослідження і використання запахових слідів [2, с. 139–145].

М. В. Салтевський був активним провідником знань про можливості та порядок використання запахових слідів у практичну діяльність правоохоронних органів. Надовго запам'яталися заходи, які він організовував. Про один із них слід навести відомості, що дозволить усім присутнім на ньому згадати цього видатного науковця. У дев'яності роки минулого століття М. В. Салтевський працював на кафедрі криміналістики КВШ МВС СРСР. На захід запросили слухачів цього навчального закладу, а також представників кінологічної служби УМВС у м. Києві. Зала вміщувала понад 300 слухачів. Останнього, хто входив до зали, запросили зачинити двері. Через деякий час на ручку, якої торкалася ця особа, поклали шматок фланелевої тканини та накрили фольгою. Після виступів декількох осіб з повідомленнями про можливості одорологічних досліджень (приблизно півтори години) запросили з зали сім осіб, серед яких був слухач, що останнім торкався ручки дверей.

Кожному запропонували зняти краватку і покласти на підлогу перед собою. Не можна передати враження присутніх, коли службово-розшуковий собака безпомилково зупинився перед предметом, що належав слухачу, запах якого вилучили з дверної ручки.

Під керівництвом М. В. Салтевського тривалий час працювала група слухачів денної та заочної форм навчання. До її складу входили представники кінологічного центру м. Києва. Разом з М. В. Салтевським ними розроблено варіант кінологічної валізи, яка застосовувалася під час огляду місця події. Наявні у ній інструменти дозволяли вилучати та консервувати сліди запаху, які залишала особа на місці злочину.

Не можна переоцінити внесок М. В. Салтевського у підготовку науковців, які обіймалися проблемами криміналістичної одорології. Так, 2003 р. до спеціалізованої вченої ради в Національній академії внутрішніх справ була подана дисертація В. Д. Басая «Основи криміналістичної одорології» на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. Офіційним опонентом по ній спеціалізована вчена рада без вагань призначила М. В. Салтевського, який здійснив глибокий аналіз проведеного дослідження та дійшов висновку про відповідність його вимогам до робіт подібного типу.

Сьогодні здобутки М. В. Салтевського розвивають його учні П. Д. Біленчук, В. М. Глібко, В. Д. Сало та інші. Рекомендації М. В. Салтевського щодо використання запахових слідів у розкритті та розслідуванні злочинів знаходять своє впровадження в практику органів Національної поліції України.

Разом з тим слід зазначити, що низка проблемних питань потребує подальшого дослідження та розв'язання. В першу чергу мова йде про визначення правової природи інформації, отриманої застосуванням цього методу. Після низки проведених досліджень М. В. Салтевський пише, що нюх відповідним чином дресированої собаки слід інтерпретувати як біологічний «інструмент» в руках спеціаліста, що досліджує джерело запаху. Подібно спеціалісту, який застосовує хроматограф, він також досліджує у джерелі пахучу речовину за допомогою свого «інструменту», яким володіє так само, як експерт хроматографом. Тому вилучена інформація в обох випадках повинна мати однакове процесуальне значення [3, с. 289–290].

З наведеного припустимо дійти висновку, що інформацію, яку одержують в процесі застосування одорологічного методу дослідження автор відносить до процесуальної, що дозволяє використовувати її в процесі доказування.

Інші науковці стриманіше ставилися до оцінки правової природи інформації, отриманої одорологічним методом. Разом з тим акцентували увагу на його перспективи і пов'язували з розробкою та створенням відповідних інструментальних методів дослідження [4, с. 142].

Третю групу складають прихильники використання результатів одорологічного дослідження в процесі доказування. Так, Р. С. Белкін, аналізуючи дану проблему пропонує можливі шляхи її вирішення для використання запахових слідів в розкритті і розслідуванні злочинів [5, с. 78–80].

Невирішеність цього принципового питання породжує дискусії щодо можливості і форм застосування даного методу в кримінально-процесуальній діяльності. В першу чергу це стосується одорологічної вибірки, яку намагаються подати у вигляді нової слідчої дії, а її результати розглядати як докази у кримінальному провадженні. Певною мірою це можна пояснити недостатньою науковою розробкою теорії запахів. Якби усе було досліджено на достатньому науковому рівні, це виключило б сперечання навколо досліджень пахучих речовин і не викликало будь-яких заперечень. Але сьогодні доводиться чути докори на адресу теорії доказів у її консерватизмі і гальмуванні у боротьбі зі злочинністю. Слушним з цього приводу є зауваження Д. В. Зотова, який зазначає, що поряд з науково-обґрунтованими досягненнями науки і техніки в сферу кримінального судочинства намагаються потрапити хоч і прогресивні, але такі, що не володіють якістю достовірності, дійсної науковості знання і технічні засоби. Все частіше лунають заклики про запровадження в доказування гіпнозу, обговорюються позитивні сторони одорологічної експертизи, не змовкають дискусії про використання поліграфу. Ці та інші, нерідко сумнівні рекомендації знаходять своїх прихильників не лише серед практичних співробітників, але і науковців-процесуалістів, криміналістів, законодавців. Це як раз і пояснює закостенілість, а інколи і догматизм теорії доказів, які частенько себе виправдовують [6, с. 109].

Слід зазначити, що чинний КПК України і сьогодні не забороняє використовувати наукові, технічні або інші спеціальні знання, якщо вони потрібні для вирішення певних питань при провадженні. Передбачається і процесуальна форма використання таких знань – судова експертиза (ст. 242 КПК України). Перешкодою на шляху застосування тих чи інших знань в судочинстві може бути рівень їх наукової доведеності, обґрунтованості.

Нам не зустрілися випадки, коли б результати проведених досліджень за розробленими науковими методиками викликали заперечення і неприйняття як доказів. Мова може йти лише про їх оцінку в сукупності з усіма іншими доказами за внутрішнім переконанням слідчого (судді).

Таким чином, вирішення проблем застосування в процесі доказування результатів дослідження пахучих речовин лежить не в законодавчій, а в науковій сфері. Мені можуть заперечити наявністю значної кількості наукових робіт з даної проблеми. Але усі вони ґрунтуються на аналізі та узагальненні думок інших науковців, більшість з яких не є спеціалістами в галузі біології, хімії, фізики. В окремих випадках для висновків про мотивацію поведінки біологічного детектора використовуються спостереження кінологів. Але наукове пояснення з виявленням закономірностей поведінки тварин не наводиться.

Мабуть прийшов час перейти від сперечань до конкретної практичної роботи по відродженню одорологічних лабораторій у Житомирі, Вінниці та інших центрах. До цієї роботи залучати не лише кінологів, а спеціалістів в галузі біології, хімії, медицини, генетики тощо, які володіють певними знаннями про механізм і закономірності утворення пахучих слідів та можуть запропонувати сучасні наукові методики їх дослідження. Дослідження пахучих слідів об'єктів з побутового рівня, коли головна роль належить біодетектору, перевести на науковий. Тоді само-собой зніметься питання про можливість використання результатів таких досліджень в кримінальному судочинстві, а поки що доводиться чути лише докори на консервативність теорії доказів, її гальмуючу роль у протидії злочинності.

Список бібліографічних посилань: 1. Салтевский М. В. Использование запаховых следов для раскрытия и расследования преступлений. Киев: КВШ МВД СССР, 1982. 52 с. 2. Специализированный курс криминалистики: учебник / за ред. М. В. Салтевского. Киев: НИИРЮ КВШ МВД СССР, 1987. 384 с. 3. Салтевский М. В. Криминалистика: учеб.-практ. пособие. Харьков: Рубикон, 1997. 432 с. 4. Федоров Г. В. Одорология в борьбе с преступностью: учеб. пособие. Минск: Акад. МВД Республики Беларусь, 1999. 64 с. 5. Белкин Р. С. Курс криминалистики: в 3 т. Т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. М.: Юристъ, 1997. 480 с. 6. Зотов Д. В. Р. С. Белкин о сущности и последствиях научно-технического прогресса. 50 лет в криминалистике. К 80-летию со дня рождения Р. С. Белкина. Воронеж: Воронеж. гос. ун-т, 2002. С. 99–110.

Одержано 29.09.2017

УДК 343.98

Владимир Михайлович МЕШКОВ,
доктор юридических наук, профессор

К 100-ЛЕТИЮ ПРОФЕССОРА МИХАИЛА ВАСИЛЬЕВИЧА САЛТЕВСКОГО

Моя научная деятельность самыми тесными узами связана с украинскими криминалистами. Началом этому послужило моё обучение в адъюнктуре Киевской высшей школы МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского и защита кандидатской диссертации в этом вузе по теме: «Установление фактора времени при расследовании преступлений». С тех пор прошло много лет, но до сих пор я благодарен представителям украинской криминалистической школы, и в первую очередь – моему руководителю, профессору Михаилу Васильевичу Салтевскому, который привил мне навыки научной деятельности.

Михаил Васильевич был уникальным человеком и великим Учителем. Представители общепризнанной научной школы, коим, несомненно, является и М. В. Салтевский, несмотря на выпавшие на их долю испытания и лишения, продолжали самоотверженно трудиться на благо криминалистики, и щедро делились своими знаниями со своими учениками. До сих пор помню его рекомендации по написанию диссертации, данные в далёком 1987 году. Я тогда старался их записывать, для чего постоянно держал на своём столе библиотечные карточки, на чистые стороны которых заносил рассуждения Учителя. Таких карточек накопилось у меня несколько десятков штук, и сейчас, спустя 30 лет, нередко настоятельно рекомендую уже своим ученикам придерживаться научных правил, которые достались мне от Михаила Васильевича. Так, явно остаются актуальными следующие рекомендации профессора:

- не начинать рассматривать проблему, если ты еще не прочитал всю литературу по ней;
- перед началом изложения материала писать подробнейший план, в котором чётко обозначать О ЧЁМ ты желаешь написать в каждом абзаце;
- не употреблять без острой необходимости «житейских» выражений;
- цитируя какого-либо автора, выверять чужой текст вплоть до запятой, и не приписывать ему какие-либо собственные мысли;
- не увлекаться цитированием классиков. Достаточно, если ты в параграфе два-три раза их упомянешь;
- не приводить длинных цитат. Они утомляют. Больше рассуждай сам;
- не вводить в заблуждение читателя. Если хочешь поkritиковать кого-либо, то и начинай с критики, а не с цитаты;
- написав параграф, отложи его на две-три недели. Потом вернись к тексту и доработай его;
- пиши каждый день хотя бы по одному листику. Таким образом ты в течение года успеешь написать не менее 365 авторских страничек;
- не зацикливайся на криминалистической литературе. Умей использовать любые источники информации, в том числе техническую и художественную литературу;
- не опасайся обсуждать полученные результаты на кафедре. Коллегам всегда виднее недостатки твоей работы и т.д. Кстати, при обсуждении диссертации на кафедре криминалистики преподаватель В. С. Чевгуз – ныне широко известный юрист, написал мне *19 страниц замечаний*, за что я ему был чрезвычайно благодарен.

До сих пор в глазах стоит очередной вариант моей диссертации, в котором поверх моего машинописного материала мелким, убористым и даже изящным почерком Учителя, выполненным чёрными чернилами, написаны рекомендации по уточнению текста. Пройти научный контроль Михаила Васильевича было весьма непросто. Достаточно вспомнить, что мой вариант первой главы был принят Михаилом Васильевичем с десятого раза; вариант второй главы – с третьего раза; и лишь вариант третьей главы был с первого раза одобрен профессором. Однако весь текст диссертации перед её защитой Михаил Васильевич заставил переработать трижды (и всё это – не на компьютере, а на простой печатной машинке).

Любимым анекдотом Михаила Васильевича о науке был анекдот «о лошадке», который он любил повторять. Суть его сводилась к тому, что два друга-соискателя писали диссертации и ежегодно обменивались информацией о написанном. Один из них постоянно «открывал звёзды» и начинал заново писать о новой проблеме, в результате чего научное исследование не завершилось. Второй соискатель несколько лет подряд упрямо писал «о лошадке» и в конце концов именно он защитил диссертацию об этой самой «лошадке». Вероятно, влияние на меня сути этого анекдота сказывается и в настоящие дни, поскольку до сих пор я продолжаю исследовать проблему времени в криминалистике, а заодно и в уголовном процессе.

Профессор М. В. Салтевский поразил меня и в дни празднования своего 90-летия, который мы отмечали в 2007 году в Харькове. Он трезво оценивал себя и свой возраст, отмечая, что он – не старый, а «в возрасте». Как верно заметил профессор, «старым я стану тогда, когда перестану работать». Оставаясь таким же целеустремленным специалистом, Михаил Васильевич сформулировал свой интерес к фоноскопии, которую считал отраслью науки будущего. По его мнению, фоноскопия позволяет по различным фрагментам речи

идентифицировать её источник, определить – кто это сказал; в какое время говорил; что влияло на человека при этом? Главное в жизни, по мнению профессора – это человек, и главное в криминалистике – это познание человека. Только познав его, можно будет правильно оценить истинные причины изучаемых человеческих поступков. Когда после юбилейных торжеств Михаил Васильевич рассказывал об этом молоденькой девочке – корреспонденту, которая брала у него интервью, она испуганно отпрянула от него, поскольку профессор верно отгадал ход её мыслей.

Михаил Васильевич был для меня примером не только в науке, но и в жизни. Я был поражён, узнав, что во время Великой Отечественной войны он был тяжело ранен, рана задела лёгкие, но несмотря на это, до 70 лет он продолжал активно заниматься физкультурой и спортом и ежедневно пробегать по улицам Киева около 5 км. Его пример оказался заразительным, и я уже более 20 лет регулярно посещаю бассейн, где ежедневно проплываю не менее 1 км. Во многом благодаря Михаилу Васильевичу мне удалось подготовить 24 кандидата наук по криминалистике, уголовному процессу и оперативно-розыскной деятельности.

В память о Михаиле Васильевиче Салтевском, мы, его ученики, готовим издание нетрадиционного учебника по криминалистике. Надеемся, что таким образом знаниями уважаемого профессора смогут воспользоваться и будущие поколения криминалистов, которым весьма полезно время от времени заглядывать и в анналы истории криминалистики, памятуя, что новое – это хорошо забытое старое.

Получено 03.10.2017

УДК 343.98

Алексей Владимирович ОДЕРИЙ,

доктор юридических наук, доцент,
профессор кафедры уголовно-правовых
дисциплин и судебных экспертиз
Донецкого юридического института МВД Украины

ПЕРВАЯ БОЕВАЯ НАГРАДА (ИЗ ВОСПОМИНАНИЙ МИХАИЛА ВАСИЛЬЕВИЧА САЛТЕВСКОГО)

*Что переварили учителя,
тем питаются ученики.*

Карл Краус

Будучи учеником Михаила Васильевича, отчетливо помню первую встречу с ним.

Осенним вечером на троллейбусной остановке стояло много людей. В их суетливости четко просматривалось желание войти первым в троллейбус и непременно занять место для сидения.

Было шесть вечера. Оставшиеся до встречи полчаса раздражали своей медлительностью. В голову ничего не приходило оригинального, чтобы сразу произвести на профессора и его семью благоприятное впечатление, а болтавшийся в руках изысканно подобранный и изначально казавшийся шикарным небольшой презент, все больше начинал угнетать своим содержанием. Автоматически выйдя на остановке, я с дрожью в ногах направился на первую встречу к своему научному руководителю по кандидатской работе.

У подъезда судачили старушки. Поздоровавшись, я прошмыгнул в подъезд и, поднявшись на второй этаж, застыл у двери. От волнения на лбу выступил пот. В воображении невольно проскакивали представления о профессорском быте. Нажав на звонок, я отчетливо услышал его мелодию, но сильнее – стук своего сердца, которое от щелчка открывающегося замка вовсе попросилось на волю. Открылась дверь, и моему взору предстал невысокого роста дедушка, который быстро сказал: «Ну где ты ходишь? Пошли чай

пить!». Напряжение было снято моментально! Это и был Михаил Васильевич Салтевский, который, как оказалось, в корне изменил мою жизнь.

В процессе длительного общения с Михаилом Васильевичем несложно было понять, что особой темой для него были воспоминания о войне, которую он прошел, будучи разведчиком. По моей инициативе часть таких воспоминаний он надиктовал на диктофон, где и была изложена история о его первой боевой награде. Подвергнув небольшой редакции для публикации, привожу ее ниже в изложении от первого лица, так, как и рассказал ее мне Михаил Васильевич, сохранив стиль и использованные термины.

«Мы как разведчики получали доппаек, и с этим у меня связан еще один интересный случай. Нам давали сало, сигареты, махорку (я не курил, и поэтому отдавал ее ребятам), сало, сахар. И вот однажды утром я пошел за пайком – взял полевую сумку и пошел прямо на штаб. А он на расстоянии где-то полтора километра напрямую. Там был небольшой березнячок и там стояла наша батальонная кухня. Я пошел напрямик по ржи. Был август и рожь стояла высокая, в рост человека. Ребята мне еще говорили: «Мишка, возьми автомат», а я им: «Да зачем мне автомат, я же иду за доппайком». А рядом – где-то на расстоянии ста метров – идет дорога, по ней идут солдаты, везут боеприпасы. Вот я иду и вдруг вижу – передо мной вытоптанная рожь, там стоит развернутая радиостанция, перед ней эсесовец-однопогонник работает на радиостанции, а два других сидят. Я испугался, и они испугались. Когда эсесовец правой рукой полез за пистолетом (кобура на левом боку), я понял, что дело плохо, и побежал. Помню, что в ста метрах дорога, и бегу на эту дорогу, петляя зайцем, синусоиды выписываю. Раздался один выстрел или два. Выбегаю на дорогу, вижу – идут две подводы, ими правит дед, рядом с ним лежит автомат. Я хватаю автомат и кричу ему: «Дед, во ржи немцы!» Хватаю автомат и обратно в рожь – даю очереди в воздух и кричу «Хенде хох!». Они тоже в ответ начинают стрелять – два-три раза наугад. В конце концов, приближаюсь, вижу просвет во ржи – и нажимаю на гашетку. Очередь попадает ему в грудь, и он падает. Я вскакиваю туда. Двое оставшихся лежат лицом в землю, одну руку подняли, и в ней белый платок – сдаются. Я забираю у них «зольдатен бух» (*оружие – курсив А.О.*), карты, все забираю. И вот я начинаю грузить радиостанцию на одного из них (поляк, другой был голландец). В это время человек пять-шесть наших солдат вбегают с автоматами наготове, и чуть было не открыли огонь. Оказывается, дед сказал, что мол выскочил на меня солдат-немец, крикнул что там немцы, схватил автомат и убежал. И вот он направил такую группу. Но я объяснил, что это мои пленные...Галеты и курево солдаты забрали себе, разделили. Этих двоих привел в штаб. Их потом уже без меня отправили в штаб дивизии к командиру дивизии Кергетову. Я получил доппаек, возвратился уже не прямо по ржи, а по дороге. Вернулся, рассказал ребятам. Потом где-то вечером звонок, младшего сержанта требуют к Кергетову. Я прихожу, он благодарит, что задержал разведчиков и повесил мне сразу медаль «За отвагу». Это была моя первая награда. Ну, хотя, какой это подвиг...»

Получено 05.10.2017

УДК 343.98(477)

Валерій Володимирович ТІЩЕНКО,

доктор юридичних наук, професор,

завідувач кафедри криміналістики

Національного університету «Одеська юридична академія»

ЩОДО ПОГЛЯДІВ ПРОФЕСОРА М. В. САЛТЕВСЬКОГО НА СИСТЕМУ КРИМІНАЛІСТИКИ

Наукові праці Михайла Васильовича Салтевського охоплюють всі напрямки криміналістичних досліджень: загальної теорії криміналістики, окремих її теорій, криміналістичної техніки, криміналістичної тактики, криміналістичної методики розслідування, а також судової експертизи.

Цікавим та актуальним уявляється погляд М. В. Салтевського на систему криміналістики, яку він виклав у своєму останньому підручнику з криміналістики [1]. Будуючи систему криміналістики, він виходив з розуміння її предмета як інтеграції знань щодо закономірностей механізму злочину, виникнення джерел інформації про злочин і його учасників, закономірностей збирання, дослідження, оцінки і використання доказів, на основі чого розробляються методи і засоби судового дослідження і запобігання злочинам. Це визначення предмету криміналістики засновується ним на відповідних поглядах Р. С. Белкіна, на що вказує сам автор [1, с. 19].

Висловлюючи думку стосовно системи криміналістики, М. В. Салтевський вважає необхідним спиратися на інформаційно-діяльнісний підхід, за яким «факти розглядаються з позицій механізму їх виникнення, відображення в матеріальному середовищі та механізму виникнення джерел інформації» [1, с. 21]. Звідси він пропонує подати систему криміналістики у вигляді шести блоків (розділів, частин):

1. Методологічні засади криміналістики.
2. Механізм учинення злочину та виникнення криміналістичної інформації.
3. Джерела криміналістичної інформації.
4. Засоби та методи збирання і подання криміналістичної інформації під час розслідування злочинів.
5. Криміналістична слідча тактика.
6. Криміналістична методика розслідування окремих видів злочинів [1, с. 22].

Гадаємо, що така побудова систематизації криміналістичних знань має певну логіку, відповідає тим завданням наукових досліджень і розвитку криміналістики, що впливають із наведеного визначення предмета криміналістики, а тому заслуговує на увагу і подальший науковий аналіз.

Проте автором зміст наведених структурних розділів не вдалося викласти у чіткому зв'язку із заявленою системою.

Так, методологію автор розуміє як розділ криміналістики, що включає її загальну теорію, окремі теорії і вчення (зокрема, про навички, ознаки і властивості, про криміналістичну версію у плануванні і прогнозуванні, про механізм слідоутворення та інші), а також мову криміналістики [1, с. 22–23]. Фактично ж в цей розділ включено вчення про методи криміналістики (криміналістичну методологію), про криміналістичну ідентифікацію і групуфікацію, наукознавчі проблеми криміналістики та вчення про механізм учинення злочину, хоча останнє було заявлене як самостійний розділ (блок) криміналістики. Крім того, вчення про версію, прогнозування, моделювання, планування у змісті підручника віднесені до криміналістичної тактики.

Криміналістичне вчення про сліди (слідознавство), як і засоби вчинення злочинів (криміналістична механоскопія) у положеннях підручника розглядаються в окремих розділах. З іншого боку, визначений як окремий розділ криміналістики під назвою «Джерела інформації» все-таки у включається у підручнику до розділу «Криміналістичне слідознавство». В результаті у змісті роботи виділяється не шість, а 17 розділів, які включають 64 глави. Таким чином, заявлена система криміналістики роздроблюється і губить свою початкову логічну визначеність.

Враховуючи правильну думку М. В. Салтевського про те, що з розвитком криміналістики повинна вдосконалюватися її система, вважаємо доцільним виділити її загальну і особливу частину. До загальної віднести шість розділів:

1. Вступ у криміналістику. Загальнотеоретичні положення. Окремі теорії і вчення.
2. Вчення про злочин і механізм утворення інформації.
3. Техніко-криміналістичні способи і засоби збирання і дослідження доказів.
4. Процесуальні і тактичні способи й засоби збирання, дослідження та оцінки доказів.
5. Дослідження носіїв інформації за допомогою спеціальних знань.
6. Теоретичні основи стратегії і тактики розслідування.

До особливої частини відносяться методики розслідування окремих категорій злочинів [2, с. 236–237].

Що стосується навчального курсу криміналістики, то його систему можна подати як таку, що складається з чотирьох розділів: 1) теоретичні засади науки криміналістики, що

включає поняття, завдання і систему криміналістики, історію її виникнення, становлення і сучасний стан, основні окремі теорії і вчення (криміналістичну ідентифікацію і діагностику, про версію, організацію і планування розслідування, про криміналістичні технології, криміналістичне прогнозування і профілактику, криміналістичне моделювання, використання спеціальних знань у розслідуванні); 2) криміналістична техніка; 3) криміналістична тактика; 4) криміналістична методика розслідування окремих категорій злочинів [3, с. 16–19].

Звичайно, висловлені погляди на систему криміналістики підлягають подальшому аналізу та обговоренню.

Список бібліографічних посилань: 1. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Київ: Кондор, 2005. 588 с. 2. Тищенко В. В. Система криміналістики: история и современное состояние. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. Т. 7. Одеса: Юрид. літ.: 2008. С. 230–238. 3. Криміналістика: підручник / за ред. В. В. Тищенка. Одеса: Гельветика, 2017. 556 с.

Одержано 08.10.2017

УДК 343.98

Александра Сергеевна ТУНТУЛА,

кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры гражданского и уголовного
права и процесса Черноморского национального
университета имени Петра Могилы

РАЗВИТИЕ СЛЕДОВЕДЕНИЯ И ИНЫХ ПОЛОЖЕНИЙ НАСЛЕДИЯ ПРОФЕССОРА М. В. САЛТЕВСКОГО

Одним из первых, кто отказался использовать термин «Трасология» для наименования соответствующей отрасли криминалистической техники был М. В. Салтевский, который в этом отношении избрал более подходящее словосочетание «Следоведение» [8, с. 112–399 и др.]. Другое дело, что этот выбор не имел еще надлежащего теоретического обоснования и необходимого содержательно наполнения, что еще до М. В. Салтевского начал делать А. А. Кириченко. Истоки принципиально нового понимания данной совокупности криминалистических знаний, а следовательно и системы техники как второй части учебного курса криминалистики и ординистики (теории ОРД), лежат в кандидатской диссертации автора, в которой выделялись микротрассы и микросубстанции, имеющие со слеодообразующим объектом соответственно трассологическую и субстанциональную связь [1, с. 32–36, 55], что дало основание пересмотреть традиционное наименование одной из тем техники трасологией.

В дальнейшем в одном из авторских учебных пособий по криминалистике во второй части учебного курса «Техника» [3, с. 22–39], среди других тем предусматривалось и такое принципиально новое наименование, как «Трасология» [3, с. 25–27], существовавшая наряду с темой «Субстанциология» [3, с. 27–28]. В то же время в предыдущем авторском учебном пособии по криминалистике, написанном в соавторстве с М. В. Салтевским, во-первых, вторая часть этого учебного курса именовалась традиционно разделом (а не частью) и термином «Криминалистическая техника» (а не «Техника») [2, с. 7–12]. Во-вторых, криминалистическая техника содержала традиционные названия тем. В рассматриваемом аспекте это была «Трасология и микротрасология», в рамках которой изучались субстанции и микросубстанции [2, с. 9].

Рассмотренный инновационный авторский подход развивался во взаимосвязи с соответствующим совершенствованием системы учебного курса и ординистики, именуемой автором на то время оэрдологией [4, с. 3–17 и др.], и, в конечном итоге, приобрел вид системы новых понятий и концепций базисных частных учений [5, с. 302–303; 6, с. 127–149, 212–217, 218–222 и др.], которые в одном из последних авторских учебных пособий по

криміналістике представлені в техніке такої темой, як «Основы следоведения» [6, с. 127–149], и по концептуальним положенням можуть бути изложені таким образом.

Криміналістическе следоведение представляє собою базисне частне учение криміналістики, которое на основе познания сущности, последовательности и иных закономерностей работы с различными видами антиделиктных следов в виде трасс и/или субстанций (следов, параследов и квазиследов деяния правонарушения), разрабатывает гласные технические средства работы с такого рода вещественными источниками и общие правила обращения с этими средствами, тактические приемы проведения отдельных получающих и соблюдающих процессуальных и внепроцессуальных действий или их комбинации, в том числе с негласными мероприятиями, в процессе которых проводится работа с антиделиктными следами, а также гласные методические рекомендации по осуществлению такой работы на каждой из стадий противодействия отдельным видам и группам макроправонарушений.

Базисными объектами криміналістического следоведения являются: 1. Трассы. 2. Субстанции. Работа с ними в процессе противодействия макроправонарушениям практически тесно взаимосвязана, что обуславливает лишь доктринальное наличие таких специальных частных учений данного базисного учения, как «Субстанцииология» и «Трассология», а также доктринальное объединение в единое базисное частное учение положений взаимосвязанной работы с субстанциями и трассами.

Любые материальные или идеальные изменения, процесс возникновения которых имеет значение для правильного разрешения определенного антикриминального дела (более широко – для эффективного и/либо рационального и/или качественного противодействия определенному правонарушению) автор предлагает в развитие позиций А. А. Кириченко и С. А. Кириченко именовать термином **«антиделиктные следы»**, а видовое деление такого рода следов **по характеру связи с деянием (событием, явлением) преступления** представляет следующим образом:

1. **Следы определенного слеодообразующего объекта** – материальные или идеальные изменения в виде трасс, субстанций или обоих одновременно, возникшие в результате определенного воздействия или деяния конкретного объекта.

2. **Следы деяния (события, явления) правонарушения** – аналогичные материальные или идеальные изменения, которые возникли при подготовке или совершении деяния (события, явления) определенного правонарушения либо сокрытия такого рода изменений [5, с. 242; 7, с. 80].

3. **Параследы деяния (события, явления) правонарушения** – аналогичные материальные и идеальные изменения, процесс возникновения которых имеет иную, нежели причинная, связь с деянием (событием, явлением) определенного правонарушения, его подготовки, совершения или сокрытия [5, с. 242–243; 7, с. 80].

4. **Квазиследы деяния (события, явления) правонарушения** – аналогичные материальные и идеальные изменения, процесс возникновения которых не имеет с этим деянием (событием, явлением) совсем никакой связи, однако тем самым такие изменения приобретают определенное значение для правильного разрешения антикриминального дела или для качественного, эффективного и рационального противодействия определенному правонарушению [5, с. 243; 7, с. 80].

Дисциплинарный статус криміналістического следоведения как базисного частного учения криміналістики определяется тем, что основы следоведения (хронология развития, понятие и классификация антиделиктных следов, понятие и дисциплинарный статус следоведения, положения о технических средствах работы с антиделиктными следами, прежде всего, о технических средствах их собирания, личного и экспертного исследования и об общих правилах обращения с этими средствами, их комплектации и пр.) должны излагаться во второй части криміналістики «Техника».

В третьей части криміналістики «Тактика» место положениям следоведения об особенностях работы с антиделиктными следами при проведении отдельных получающих и обеспечивающих процессуальных действий или их комбинации, прежде всего, различных видов обследования (осмотра, личного исследования), обыска, выемки, проверки и/или уточнения показаний на месте, эксперимента и пр.

И, наконец, в четвертой части криминалистики «Методика» должны быть освещены особенности работы с антиделиктными следами на каждой из стадий противодействия отдельным видам и группам макроправонарушений, в первую очередь, при противодействии убийствам и причинению телесных повреждений, изнасилованиям, транспортным макроправонарушениям, различным видам хищений, макроправонарушениям, связанным с наркотиками, пожарами и пр.

Список использованных источников: 1. Кириченко А. А. Классификация микрообъектов и их значение при расследовании преступлений против личности: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Киев, 1992. 335 с. 2. Кириченко А. А., Салтевский М. В. Краткий курс криминалистики в вопросах и ответах: учеб. пособие. Симферополь: РИО КИЭХИ, МО Украины, 1998. 198 с. 3. Кириченко О. А., Кириченко І. Г., Васильев Г. І., Колюка М. М. Повний комплект навчально-методичного забезпечення курсу криміналістики: навч.-метод. посібник для слухачів-заочників. Одеса: НДРВВ, 1999. 260 с. 4. Кириченко І. Г., Кириченко О. А. Проблеми вдосконалення системи навчальних курсів криміналістики та оердології. *Вісник ЗЮІ МВС України*. 1999. № 4. С. 3–17. 5. Гипердоклад о более двухстах пятидесяти лучших доктринах и концепциях юриспруденции научной школы профессора Аланкира: монография / кол. авт.; под науч. рук. А. А. Кириченко. 2-е изд. Николаев: Николаев. нац. ун-т им. В. А. Сухомлинского, 2015. 1008 с. 6. Курс лекцій з криміналістики: навч. посіб. / О. А. Кириченко, Т. О. Коросташова, Ю. О. Ланцедова, О. С. Тунтула, В. С. Шаповалова; за наук. ред. О. А. Кириченка. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. П. Могили, 2014. 348 с. 7. Кириченко А. А., Ланцедова Ю. А. Курс лекций по спецкурсу «Инновационная процедура противодействия правонарушениям»: учеб. пособие. Николаев: ННУ им. В. А. Сухомлинского, 2016. 112 с. 8. Салтевський М. В. Криміналістика: підручник: у 2 ч. Ч. 1. Харків: Консум, 1999. 416 с.

Получено 05.10.2017

УДК 348.98

Віктор Михайлович ШЕВЧУК,

доктор юридичних наук, професор,

заслужений юрист України

професор кафедри криміналістики

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

РОЛЬ ПРОФЕСОРА САЛТЕВСЬКОГО МИХАЙЛА ВАСИЛЬОВИЧА У СТАНОВЛЕНІ ТА РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ

Становлення та розвиток криміналістики в Україні й колишньому СРСР тісно пов'язані з ім'ям видатного науковця-криміналіста, професора, доктора юридичних наук, заслуженого діяча науки і техніки України – Михайла Васильовича Салтевського.

Професор Салтевський Михайло Васильович є одним із фундаторів криміналістичної науки, новатором і генератором наукових ідей. Варто зауважити, що немає такого розділу у криміналістиці, де б Михайло Васильович не зробив свій вагомий науковий внесок у його формування, подальший розвиток та удосконалення окремих положень та концепцій. У зв'язку з цим, слушним є твердження Р. С. Белкіна про те, що Михайло Васильович Салтевський безперечно є одним з провідних криміналістів України, але й криміналістика держав пострадянського простору з повним правом може вважати його своїм, враховуючи величезний внесок науковця для розвитку нашої спільної криміналістичної науки [1, с. 377].

Сучасна криміналістика – це результат довгого та складного історичного шляху, вагомий внесок в який зробив М. В. Салтевський, один із видатних науковців Харківської школи криміналістів, наукова спадщина якого у подальшому стали фундаментом для становлення та розвитку криміналістичної науки в Україні та далеко за її межами.

У науковій біографії Михайла Васильовича Салтевського, як молодого вченого, першим здобутком стала дисертаційна робота «Криминалистическое исследование замков и пломб в судебной экспертизе» (Харків, 1956 р.). Творчий потенціал, працьовитість та цілеспрямованість дозволили молодому науковцю під керівництвом видатного

вітчизняного криміналіста В. П. Колмакова у 1956 році блискуче захистити дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, й у 1957 році йому було вже присвоєно звання старшого наукового співробітника. З 1962 по 1971 роки науково-педагогічна діяльність М. В. Салтевського пов'язана з кафедрою криміналістики Харківського юридичного інституту.

У криміналістиці особливий науковий інтерес у 60–70-ті роки набувають наукові дослідження загальних і окремих питань теорії криміналістичної ідентифікації. Саме цій проблематиці М. В. Салтевський спеціально присвячує свою докторську дисертацію «Теоретические основы установления групповой принадлежности в судебной экспертизе (методологические и правовые проблемы)» (Харків, 1969 р.), яку він успішно захистив у 1970 році.

Сутність криміналістичної ідентифікації М. В. Салтевський розглядає у світлі теорії інформації, указуючи, що вона полягає у встановленні тотожності шляхом збору й оцінки інформації, кількість і якість якої є мірою надійності ідентифікації. Він доводить, що криміналістична ідентифікація – це спе-цифічний метод, що дозволяє виконувати вузькі ідентифікаційні завдання, сутність яких зводиться до встановлення тотожності конкретного об'єкта, що має стійку зовнішню форму [2]. Тому докторську дисертацію М. В. Салтевського і низку робіт, присвячених дослідженню теорії криміналістичної ідентифікації, слід віднести до наукових досліджень, які мають загальнотеоретичне та методологічне значення для криміналістики.

У зв'язку зі значним зростанням значимості теоретичних досліджень з криміналістики і розширенням використання її досягнень у боротьбі зі злочин-ністю у 60–70-ті роки назріла необхідність більш глибокого дослідження природи, предмета, системи та інших вихідних положень криміналістичної науки. Значний внесок у вирішення таких складних наукових завдань було зроблено професором М. В. Салтевським.

Починаючи з 1970 р, Михайло Васильович підготував і видав цикл робіт, присвячених дослідженню комплексу проблем сучасної методології і теорії криміналістики. У таких працях, як «О некоторых методологических проблемах науки криминалистики» [3], «Методологические проблемы измерения в доказывании» [4] «Основы общей теории советской криминалистики» [5] і багатьох інших, М. В. Салтевський з позицій методології науки та теорії наукознавства, з урахуванням результатів аналізу великої кількості літературних джерел вітчизняних і зарубіжних авторів, а також спираючись на дані різнобічної судово-слідчої практики, зробив суттєвий внесок у розробку цілісної концепції загальної теорії криміналістики та окремі криміналістичні теорії, завдання, принципи, закони, методи, систематики та інших основоположних категоріях криміналістичного наукового знання і відкрили ряд нових напрямків в її розвитку.

Вагомим є внесок професора М. В. Салтевського у розвиток окремих галузей криміналістичної техніки, зокрема, судової фотографії, одорології, судової акустики, слідознавства. Він розробив прийоми вимірювальної фотозйомки, стояв у джерел зародження криміналістичної одорології та фоноскопії, розвивав нові методики дослідження доказів, криміналістичного дослідження електронних документів, комп'ютерних засобів, нових інформаційних технологій у криміналістиці [2] та ін. Серед наукових праць в означених наукових напрямках слід назвати такі: «Криминалистическая одорология» (Київ, 1976 р.); «Следы человека и приемы использования их для получения информации техническими средствами на предварительном следствии» (Київ, 1980 р.); «Теория и практика использования следов памяти (идеальных отображений) в расследовании преступлений» (Київ, 1991 р.); «Запаховые следы в следственной практике: практ. пособие» (Харків, 1991 р.); «Криміналістична фотографія та відеозапис: (основи методики викладання)» (Донецьк, 2007 р.) та ін.

Особлива увага професором М. В. Салтевським приділялася у дослідженнях новітнім перспективним напрямкам досліджень криміналістичної техніки, судової експертизи, теорії доказів у кримінально-процесуальному та інформаційному праві, комп'ютерної інформації [6; 7], актуальним проблемам дослідження інструментальної детекції вербальної інформації у судовій практиці [8] та ін.

Професор М. В. Салтевський видає низку підручників, у яких узагальнено більше ніж як піввіковий власний досвід практичної, так і науковою діяльності автора, і дало змогу викласти нові погляди на сутність криміналістики як навчальної дисципліни [9–12]. У цих роботах спостерігається перехід від традиційного висвітлення сутності змісту криміналістики до інформаційно-діяльнісного, при якому події, явища й процеси розглядаються з позиції того, як усе виникло, розвивалося, відобразилося в матеріальному середовищі і як діяти правоохоронцям при виявленні, розкритті й розслідуванні сучасних злочинів у сформованому інформаційному полі. Інформаційно-діяльнісний підхід пронизує усі роботи останніх років і це правильний науковий шлях, тому що він є найбільш наближеним до реалій життя, тобто цією моделлю зроблений ще один значний крок до зближення теорії і практики, що саме по собі має важливе значення. Так, Р. С. Белкін підручник М. В. Салтевського «Криминалистика в современном изложении юристов» називає «оригінальною роботою» у криміналістиці [1, с. 377].

Істотними є напрацювання М. В. Салтевського у криміналістичній тактиці, зокрема, розробці діяльнісного підходу у тактиці проведення окремих слідчих дій, дослідженню тактичних засобів слідчої діяльності, етичних засад тактики слідчих дій, зокрема це такі праці як «Этические аспекты тактики следственных действий» [13], «Проблеми спілкування в криміналістичній тактиці» [14], «Средства криминалистической тактики (методологический аспект)» [15] та ін.

Важливими є наукові розробки професора М. В. Салтевського методо-логічних та практичних засад криміналістичної методики окремих видів злочинів, спрямованих на удосконалення судово-слідчої діяльності та оптимізацію розслідування окремих видів злочинів. Серед наукових праць зазначених наукових проблем слід назвати такі: «Расследование хулиганства» [16]; «Типичные следственные ситуации при расследовании преступлений нарушений правил охраны окружающей природной среды» [17]; «Основы методики расследования злочинів скоєних з використанням ЕОМ» [18]; «Основы методики расследования легализации денежных средств, нажитых незаконно» [19]; «Ситуаційний підхід у методиці розслідування і профілактики корупції» [20] та ін.

Михайло Васильович Салтевський є одним із фундаторів криміналістики, видатний учений минулого століття і наукової сучасності, діапазон та коло професійних, наукових інтересів якого були надзвичайно широкими. Творча спадщина професора М. В. Салтевського велика та значуща. Його наукові праці добре знають і високо цінують не тільки вчені-криміналісти, а й практичні працівники. Він є автором понад 280 наукових праць, у тому числі автор і співавтор декількох десятків монографій, підручників і навчальних посібників з криміналістики.

М. В. Салтевський багато часу й сил віддавав підготовці науково-педагогічних кадрів. Під його керівництвом захищено 5 докторських і понад 40 кандидатських дисертацій. З повною підставою можна говорити про наукову школу професора М. В. Салтевського, учні якої глибоко й всебічно розробляють та удосконалюють окремі напрямки сучасної криміналістики та судової експертизи.

Професору М. В. Салтевському були притаманні високі людські якості – інтелігентність, незвичайна тактовність, душевна широта, гострий гумор, життєлюбство, чуйність, доброзичливість, незмінно відзначався його ерудиція та інтелект. Михайло Васильович був видатним, талановитим науковцем-криміналістом, але водночас він був і чудовим практиком, експертом, дослідником, блискучим експериментатором, раціоналізатором та винахідником.

Салтевський Михайло Васильович – УЧИТЕЛЬ багатьох поколінь юристів-практиків і науковців, генератор наукових ідей, відомий, талановитий учений, безмежно відданий КРИМІНАЛІСТИЦІ. Я пишаюся тим, що будучи аспірантом, пройшов школу молодого вченого у Михайла Васильовича Салтевського, і під його керівництвом у січні 1999 року захистив кандидатську дисертацію. Михайло Васильович повністю віддавав свої знання, уміння, досвід своїм учням. Зерно добра та любові до науки, закладене Михайлом Васильовичем, зростає у наукових працях його учнів.

Список бібліографічних посилань: 1. Белкин Р. С. История отечественной криминалистики. М.: Норма, 1999. 496 с. 2. Салтевский М. В. Проблемы инструментальной

детекции вербальной информации. *Ученые записки Таврического национального университета*. 2008. Т. 21 (60), № 1. С. 225–240. 3. Салтевский М. В. О некоторых методологических проблемах науки криминалистики. *Труды Киевской высшей школы МВД СССР*. 1972. Вып. 6. С. 202–212. 4. Салтевский М. В. Методологические проблемы измерения в доказывании // Материалы теоретической конференции по итогам научно-исследовательской работы профессорско-преподавательского состава за 1972 г. Киев, 1973. С. 93–102. 5. Салтевский М. В. Основы общей теории советской криминалистики // Методологические основы науки криминалистики. Криминалистическая техника: учеб. пособие. Киев, 1985. 6. Салтевский М. В. Осмотр компьютерных средств на месте происшествия: метод. рекомендации. Харьков, 1999. 11 с. 7. Салтевский М. В. Электронные документы в современной теории доказательств // Актуальні проблеми криміналістики: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 верес. 2003 р.) / Нац. юрид. акад. Харків, 2003. С. 202–206. 8. Салтевський М. В. Проблеми інструментальної детекції вербальної інформації в судовій експертизі. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського*. 2009. Т. 22, вып. 61, № 2. С. 307–312. 9. Салтевский М. В. Криминалистика в современном изложении юристов: учеб. и практ. пособие. Харьков: Рубикон, 1997. 432 с. 10. Салтевський М. В. Криміналістика: підручник: у 2 ч. Ч. 1. Харків: Консум; Основа, 1999. 416 с. 11. Криміналістика: підручник: у 2 ч. Ч. 2. Харків: Консум, 2001. 528 с. 12. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Київ: Кондор, 2005. 588 с. 13. Салтевский М. В. Этические аспекты тактики следственных действий // Актуальные проблемы нравственного воспитания слушателей высших учебных заведений и практических работников органов внутренних дел в условиях развитого социализма. Киев, 1978. 14. Салтевський М. Проблеми спілкування в криміналістичній тактиці. *Вісник Академії правових наук України*. 1998. № 3 (14). С. 104–113. 15. Салтевский М. В. Средства криминалистической тактики (методологический аспект). *Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України*. 1998. Вип. 1. С. 148–159. 16. Салтевский М. В. Расследование хулиганства // Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений: учебник / под ред. В. К. Лисиченко. Киев, 1988. с. 17. Салтевский М. В. Типичные следственные ситуации при расследовании преступлений нарушения правил охраны окружающей природной среды // Экологические преступления: квалификация и методика расследования. Харьков, 1994. с. 18. Салтевський М. В. Основи методики розслідування злочинів скоєних з використанням ЕОМ: навч. посіб. Харків: Вид-во Нац. юрид. акад. України, 2000. 34 с. 19. Салтевский М. В. Основы методики расследования легализации денежных средств, нажитых незаконно: конспект лекций. Харьков: Знание, 2000. 19 с. 20. Салтевський М. В. Ситуаційний підхід у методиці розслідування і профілактики корупції. *Право України*. 2002. № 7. С. 48–50. 21. Салтевский М. В. Идентификация и информация. *Правоведение*. 1965 № 3. С. 84–90.

Одержано 01.10.2017

УДК 343.98(477)

Володимир Васильович ЮСУПОВ,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
докторант Національної академії внутрішніх справ

ПРОФЕСОР М. В. САЛТЕВСЬКИЙ – ВІДОМИЙ КРИМІНАЛІСТ І ТАЛАНОВИТИЙ ПЕДАГОГ

М. В. Салтевський – відомий український правознавець, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, відмінник освіти України, полковник внутрішньої служби у відставці.

Основні етапи трудової діяльності Михайла Васильовича проходили у низці провідних науково-дослідних установ та навчальних закладів України. Він працював у Харківському науково-дослідному інституті судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса, Харківському юридичному інституті (нині – Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого), Київській вищій школі МВС СРСР (нині – Національна академія внутрішніх справ), Науково-

дослідному інституті вивчення проблем злочинності Академії Правових наук України, Харківському національному університеті внутрішніх справ та Харківському економіко-правовому університеті.

Наприкінці грудня 1971 р. М. В. Салтевського призначено начальником кафедри криміналістики Київської вищої школи міліції. У міліцейському виші він створив дослідницький осередок для слухачів і молодих викладачів й тут сформувалася наукова школа професора Салтевського.

У КВШ керівник кафедри криміналістики почав проводити активну наукову і педагогічну роботу з розробки та впровадження нових методів навчання на основі програмування і використання технічних засобів. Він вперше в системі МВС розробив програмовані завдання для навчання криміналістики, чому присвячено його праці: «Криминалистическая техника» (1967), «Криминалистическая техника и тактика» (1973).

У 1974–1988 рр. М. В. Салтевський очолював міжвузівську програму розробки і використання технічних засобів у навчальному процесі в системі вузів МВС СРСР. Ним був виданий унікальний на той час «Специализированный курс криминалистики (для слушателей вузов МВД СССР, обучающихся на базе среднего специального юридического образования)» (1987). Після проведення кафедрою криміналістики міжвузівських досліджень проблем викладання спеціалізованих курсів та програмованого навчання у навчальний процес впроваджено спеціальний курс «Розслідування окремих видів злочинів».

М. В. Салтевський готував лекції на актуальні теми розслідування злочинів і встановлення особи злочинця правоохоронними органами: «Вопросы судебной фотографии», «Идентификация и установление групповой принадлежности», «Основы методики расследования легализации денежных средств, нажитых незаконно», «Судебная киносъемка», «Криминалистическая одорология. Работа с запахowymi следами», «Следы человека и методы их использования для получения криминалистической информации о преступнике и обстоятельствах преступления», «Современные возможности исследования голоса человека в криминалистической практике» та ін. Професор Салтевський користувався авторитетом і повагою серед слухачів Київської вищої школи.

У період роботи в Київській вищій школі МВС М. В. Салтевський започаткував нові напрями у вітчизняній криміналістиці: одорологічні, акустичні дослідження; використання у розкритті злочинів слідів пам'яті і часових відносин. З цих наукових напрямів під його керівництвом захищено п'ять кандидатських і дві докторські дисертації, розроблені методики акустичного дослідження звукових слідів, збирання і використання запахових слідів, які отримали загальне визнання, у тому числі й за кордоном.

Самостійно та у складі авторських колективів опубліковані важливі для практики протидії злочинності, у більшості інноваційні, роботи М. В. Салтевського: «Криминалистическая одорология», «Методика идентификации говорящего по параметрам спектральных переходов речевых сигналов с помощью специального вычислительного комплекса», «Следы человека и приемы использования их для получения информации техническими средствами на предварительном следствии», «Собирание криминалистической информации техническими средствами на предварительном следствии» та ін.

Під керівництвом М. В. Салтевського у криміналістиці були закладені основи відеофоноскопичних досліджень. До їх розробки залучалися фахівці-практики та науковці Київської вищої школи МВС, переважно – викладачі кафедри криміналістики.

З 1979 р. М. В. Салтевський працював професором кафедри криміналістики Київської вищої школи МВС, а у 1988 р. полковник внутрішньої служби М. В. Салтевський звільнився з ОВС зі стажем служби понад 20 років.

За 17 років роботи у провідному вищому навчальному закладі системи МВС М. В. Салтевський створив наукову криміналістичну школу. Головні напрями її досліджень відображені у тематиці захищених під керівництвом професора Салтевського дисертацій. Результати науково-дослідної роботи М. В. Салтевського та учнів його школи впроваджувалися у правоохоронну практику та приносили позитивні результати щодо розкриття, розслідування та запобігання злочинів.

Особливо серед напрямів досліджень наукової школи виділяються питання отримання інформації про злочинця та його сліди, зокрема кандидатські дисертації на відповідну

тематику захистили: К.В. Скибицький «Теоретические основы получения информации о преступнике из материальных источников на предварительном следствии» (1974); М. М. Лисов «Специальные исследования вещественных источников информации в стадии возбуждения уголовного дела (по материалам аппаратов БХСС)» (1985); П. Ю. Тимошенко «Тактические и технические аспекты обнаружения и использования идеальных отображений в криминалистике» (1988); П. Д. Біленчук «Криминалистическое прогнозирование поведения обвиняемого на предварительном следствии» (1983).

Широкий діапазон наукових пошуків і значний досвід практичної діяльності дозволили М. В. Салтевському проводити розробку проблем судової експертизи. У цьому напрямі працювали його учні: М. М. Шульга «Комплексная идентификационная экспертиза следов колюще-режущих орудий» (1977); Л. І. Громовенко «Криминалистическое исследование средств и материалов звукозаписи» (1978); Ю. Ф. Жаріков «Анализ-синтез речевых сигналов в целях идентификации человека в криминалистике» (1983).

Наукова школа професора Салтевського досліджувала також актуальні питання криміналістичної тактики й методики розслідування окремих видів злочинів, історію експертно-криміналістичних підрозділів ОВС.

Розвиток наукової школи продовжили учні та послідовники, які захистили під керівництвом професора Салтевського кандидатські дисертації, а згодом стали докторами юридичних наук: К. І. Беяков, В. Д. Берназ, В. М. Мешков, О. В. Одерій, В. Г. Хахановський, В. М. Шевчук.

М. В. Салтевський він був винахідником техніко-криміналістичних засобів і методів. Так, ним розроблено низку методик дослідження речових доказів, новий метод вимірювальної фотографії та ідентифікації звукозаписуючих пристроїв; сконструйовано судово-метричний фотоапарат ФСМ-1. Нові криміналістичні засоби і методи запатентовано та отримано три авторські свідоцтва на винаходи: фотоапарат судово-метричний (1972), спосіб ідентифікації магнітофонів (1977), методика криміналістичної ідентифікації людини за фізичними параметрами мовних сигналів (1989).

Вчений-криміналіст пішов з життя 23 серпня 2009 р. та похований в м. Харкові.

Доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України Михайло Васильович Салтевський – це учений з широким діапазоном знань, людина допитлива, різнобічна, товариська та життєрадісна. Його наукові напрацювання знаходять відображення і розвиток у роботах учнів його наукової школи та інших дослідників криміналістики.

Одержано 01.10.2017

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

УДК 343.98

Валерій Васильович СОКУРЕНКО,

доктор юридичних наук, доцент
ректор Харківського національного
університету внутрішніх справ,
генерал поліції третього рангу,
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8923-5639>

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Криміналістичні знання тією чи іншою мірою набули поширення в різних видах правоохоронної діяльності. Перед органами правопорядку, серед інших і перед поліцією, постають нові проблеми, вирішення яких потребує уваги з боку як кримінального процесу, так і криміналістики. Кримінальний процесуальний закон нерідко оперує досить умовними абстракціями, тоді як криміналістика наповнює їх конкретним змістом і оперативно відгукується на всі зміни, що відбуваються у злочинній діяльності та діяльності з розслідування кримінальних правопорушень. Таким чином, криміналістика – це наука про найбільш ефективні способи здійснення кримінального судочинства.

Зауважимо, що новий Кримінальний процесуальний кодекс України не тільки приніс демократичні перетворення, але й вимагає потребує усунення недоліків поспішного реформування правоохоронної діяльності. Так, одним із нововведень є інститут угод у кримінальному процесі, який є втіленням концепції відновного правосуддя. Відповідно до ст. 468 КПК України передбачається можливість укладення двох видів угод – угоди про примирення між потерпілим та обвинуваченим чи підозрюваним та угоди про визнання винуватості між прокурором та обвинуваченим чи підозрюваним. На перший погляд такі компромісні процедури сприяють раціоналізації процесу досягнення мети й завдань кримінальної процесуальної діяльності, оскільки ведуть до скорочення термінів розгляду кримінальних проваджень, значно зменшують навантаження на суди всіх інстанцій, економлять фінансові ресурси держави та сприяють правосуддю, захищаючи права й законні інтереси громадян.

Водночас угоди не рятують від ризику судової помилки, зокрема коли обвинувачений визнає себе винним у менш тяжкому злочині, ніж той, що він фактично вчинив. Окрім того, виникає небезпека слабкої доказової бази обвинувачення в разі укладення угоди про визнання вини. Викладене свідчить про те, що процесуальні процедури повинні бути чітко прописаними й зрозумілими для всіх учасників процесу з метою запобігання зловживанням.

Вважаємо, що оцінка наслідків та ефективності запровадження інституту угод у кримінальному процесі має враховувати як недоліки, так і переваги такої процедури, а тому вимагає подальшого розвитку шляхом вивчення й вирішення наявних проблем.

Удосконалення потребують також процесуальні норми, які визначають процедуру отримання зразків для порівняльного дослідження. Так, КПК України забезпечив змагальність сторін кримінального провадження у контексті процесуальної рівноправності в разі залучення експерта, закріпивши, що сторона захисту здійснює збирання доказів. Однак існує певний перелік експертиз, проведення яких може здійснюватись лише з використанням зразків-оригіналів, де сторона захисту не має змоги реалізувати своє право

на залучення експерта, оскільки захисники не можуть отримати оригінали зразків-документів, а експерти відмовляються проводити дослідження з копіями цих документів. Це питання можна було б вирішити, передбачивши процедуру «спільної експертизи», яку повинні проводити комісійно експерт, залучений стороною захисту, й експерт, залучений стороною обвинувачення.

Існують і інші проблемні процесуальні питання, які потребують уточнення та вдосконалення норм кримінального процесуального законодавства України.

Що стосується науки криміналістики, то на сьогодні можна виділити такі напрямки її розвитку.

1. Використання криміналістичних знань на різних стадіях кримінального процесу. Це питання набуває особливої актуальності у зв'язку з необхідністю гармонізації кримінально-процесуального механізму відповідно до міжнародних і європейських стандартів, упровадження принципу змагальності сторін та забезпечення належного балансу публічних і приватних інтересів. Серед науковців дедалі активніше обговорюються проблеми «судової криміналістики», «тактики й методики судового слідства», «криміналістичної адвокатології» та «криміналістичного забезпечення діяльності прокурора», і, відповідно постало питання щодо зміни суб'єктів, які застосовують криміналістичні знання.

2. Урахування останніх досягнень фізико-хімічних наук у розробці криміналістичних методик дослідження різноманітних об'єктів та пристосування їх до потреб криміналістичної діяльності з метою забезпечення достовірності та надійного зберігання інформації про сліди.

3. Поповнення криміналістичних обліків такими новими видами, як фіксація райдужної сітчатки ока, відеокomp'ютерне розпізнавання людини за зображенням її особи, рентгенограма тулуба й геномні портрети. Указані сучасні реєстраційні технології дозволяють не лише обліковувати злочинців за широким колом внутрішніх і зовнішніх ознак, але й використовувати останні в системах контролю та безпеки аеропортів, вокзалів, стадіонів тощо.

4. Подальші наукові дослідження таких криміналістичних понять, як стратегія, тактика й технологія та розмежування їх сутності.

5. Розробка криміналістичних рекомендацій із розслідування окремих видів злочинів. Так, динамічні й масштабні зростання кіберзагроз та кіберзлочинів ставлять перед криміналістикою завдання постійного вдосконалення наявних і розробки нових ефективних методик розслідування кіберзлочинів, зокрема злочинів проти конфіденційності, цілісності та доступності комп'ютерних даних і систем; злочинів, безпосередньо пов'язаних із використанням комп'ютерних і телекомунікаційних засобів; злочинів, пов'язаних з контентом даних. Потребують також подальших наукових досліджень криміналістичні засоби та методи протидії корупційній і транснаціональній злочинності та злочинам у сфері інтелектуальної власності.

Слід окремо відзначити, що у зв'язку з подіями в Криму та на сході України перед криміналістами гостро постало завдання щодо розробки ефективних методик розслідування злочинів проти основ національної безпеки України.

Викладене свідчить про те, що науки кримінального процесуального права та криміналістики повинні своєчасно відгукуватися на потреби слідчої та судової практики, постійно вдосконалювати свої засоби та методи задля забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування й судового розгляду кримінальних проваджень.

Одержано 07.10.2017

УДК 343.131

Альбіна Романівна АКУЛІНІНА,

здобувач наукового ступеня доктора філософії

кафедри криміналістичного забезпечення

та судових експертиз

навчально-наукового інституту № 2

Національної академії внутрішніх справ

ТИПОВА ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ, ЯКИЙ ВЧИНЯЄ ПОБОЇ І МОРДУВАННЯ

Побудова основ методики розслідування побоїв і мордувань повинна ґрунтуватися на комплексному дослідженні елементів її криміналістичної характеристики, одним з яких є відомості про типову особу злочинця. Вивчення особи злочинця складна проблема, що вимагає різнобічного підходу. Аналіз правової літератури показав декілька напрямків вивчення особи правопорушника: кримінологічне, кримінально-правове, кримінально-процесуальне, соціально-психологічне, судово-психологічне і криміналістичне. Усі вони складають одне загальне – правове – дослідження особи й вимагають єдиного наукового підходу. При цьому вивчення особи злочинця в широкому сенсі припускає деяку типізацію індивідуальних явищ. Така типізація – закономірний прийом наукового дослідження [1, с. 14].

Криміналістичне вивчення особи злочинця проводиться для одержання необхідних даних для успішного розслідування злочину, вибору й застосування найбільш ефективних тактичних прийомів. Що стосується, дослідження в криміналістичній характеристиці питань, пов'язаних із вивченням особи злочинця, які вчиняють побої та мордування, воно безпосередньо має значення для розробки основ методики розслідування даного виду злочинів.

Згідно зі ст. 3 Європейської конвенції з прав людини – «Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню» [2]. Розслідування насильницьких злочинів, пов'язаних із заподіянням жертві особливих мук, фізичних і психічних страждань є на даний час актуальним питанням. На практиці останнім часом відзначається збільшення кількості різних злочинів, вчинених з особливою жорстокістю, садизмом, знущанням або муками для потерпілого.

Беручи до уваги конкретно типологію особи, яка вчиняє побої і мордування, представляється актуальною тому, що, входячи в тип насильницьких правопорушників, вони мають специфічні риси і індивідуальними ознаками, на основі яких вузьку групу можна розбити на підтипи.

В основу пропонованої нами типології покладено кілька критеріїв: характер особистісно-мотиваційних властивостей особистості (темперамент, емоції, звички, установки, потреби тощо), ступінь її антигромадської спрямованості, спосіб вчинення злочину і специфіка соціального середовища, в якій вчиняються побої і катування. Зазначені обставини дозволяють, на наш погляд, більш повно розкрити суб'єктивні і об'єктивні причини протиправної поведінки, оптимізувати індивідуалізацію попереджувально-профілактичної діяльності.

Більшість даних злочинів вчиняється на ґрунті сімейно побутових відносин. Так, дослідивши дану типологію злочинців можливо виділити три підтипи з урахуванням характеру і мотивації антигромадської поведінки. Розглянемо кожну із них:

– деспот (згідно словника української мови [3, с. 255] у рабовласницьких монархіях стародавнього Сходу це верховний правитель, наділений необмеженою владою. Жорстока людина; тиран. Тобто це особа з підвищеною суворістю і вимогливістю до інших членів сім'ї, може не обґрунтовано чіпляючись до інших членів сім'ї, активно і зухвало висловлюючи невдоволення існуючим нормам життя, вони нав'язували свої тоталітарні правила. Також дана особа проявляє грубість, жорстокість, нетерпимість і впертість відносно своїх близьких та оточуючих;

– прислужник (той, хто служить, виконує обов'язки слуги у когось; слуга) [3, с. 25]. У більшості випадків дана особа характеризується як особа, яка має бажання помсти потерпілому (об'єктивно мотивація носила комплексний характер – помста на ґрунті ревності, заздрості, неповернення боргу тощо). З іншого боку такі особи, які вчиняли відповідні дії до своїх дітей пояснюють причини злочину виховними цілями, важкою життєвою ситуацією (відсутністю коштів для існування), роздратуванням;

– протестований – даний термін можливо розкрити як особа, яка мала позитивні характеристики, відсутність кримінального досвіду, має високу професійну кваліфікацію і престижну роботу. Так можна сказати, що даний злочин вчиняють на ґрунті образи і приниження з боку членів сім'ї, сусідів, товаришів по службі і т. д. Іноді злочин вчиняється несподівано не тільки для оточуючих, але і для самих себе.

Таким чином, важливе значення для криміналістичної характеристики злочинів взагалі, та безпосередньо злочинів пов'язаних з побоями і мордуванням, мають дані про особу злочинця, у тому числі його поведінку до, у процесі та після вчинення злочину. У зв'язку з цим особа злочинця є вагомим елементом криміналістичної характеристики злочинів і повинна піддаватися криміналістичному дослідженню шляхом пошуку криміналістично значимої інформації про невідомого злочинця.

Список бібліографічних посилань: 1. Блувштейн Ю. Д. Личность преступника как предмет криминологического исследования. *Вопросы борьбы с преступностью*. 1971. Вып. 13. С. 10–15. 2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: від 04.11.1950. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 10.10.2017). 3. Словник української мови: в 11 т. Т. 1: А–В / редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін.; ред. тому: П. Й. Горещький, А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, Н. І. Швидка. Київ: Наук. думка, 1970. 799 с.

Одержано 13.10.2017

УДК 343.985

Марина Володимирівна АЛЕКСЕНКО,

курсант 4 курсу факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРО ВДОСКОНАЛЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ ПІДГОТОВКИ СЛІДЧИХ І ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ МВС УКРАЇНИ

Останнього часу все частіше через засоби масової інформації (випуски новин, журналістські розслідування) надходять дані про факти вчинення злочинів проти дітей. Це й діяльність в соціальних мережах групи «Синій кит», куратори якої фактично схиляють до суїциду молодь. Це й численні випадки посягань на статеву недоторканість дітей з боку осіб хворих на педофілію, та інші не менш резонансні злочини. Занепокоєння викликає і ріст зафіксованих правоохоронними органами фактів жорстокого поводження з дітьми з боку батьків, опікунів, вихователів, вчителів. При тому, що такі злочини характеризуються надзвичайно високим рівнем латентності, і більшість випадків залишається поза офіційною статистикою.

Багато вчених спрямовували свої дослідження на встановлення причин, за яких доросла людина обирає своєю жертвою найбільш незахищену і вразливу істоту – дитину. Психологи, психіатри, криминологи давно прийшли до висновків, що психофізичні травми отриманні в дитинстві, переростають у комплекси дорослої людини і часто формують різного роду патології поведінки. В тому числі важкі патології, пов'язані із сексуальними відхиленнями, педофілією зокрема, садистські, мазохистські уподобання чи девіації. Криміналісти дано встановили залежність між патологічною залежністю від насильства у серійних вбивць і травмами, що були ними отриманими в дитинстві.

Зараз наша держава знаходиться у стані перебудови і формуванні європейських стандартів життя. На наше переконання, одним з ключових, найважливіших напрямків, окрім економічного зростання, виступає захист дітей від злочинних посягань на їх права, життя, здоров'я, статево недоторканість.

Окремим пріоритетним напрямком роботи поліції повинні стати попередження, своєчасне виявлення і припинення небезпечних жорстоких дій батьків, вчителів, вихователів, а також дій осіб, які страждають на сексуальні девіації у вигляді тяги до дітей. Як забезпечити основні кроки у цьому напрямку? Хотілось би запропонувати своє бачення.

Кримінальний кодекс України містить багато норм, що охоплюють злочини, що вчиняються проти дітей з боку батьків, а також інших осіб. Іноді це окремі склади злочинів, як, наприклад: стаття 150 «Експлуатація дітей»; стаття 166 «Злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною». Але здебільшого статті, що встановлюють відповідальність за вчинення насильницьких злочинів, містять тільки частину як кваліфікуючу ознаку, що обтяжує покарання – вчинення таких дій щодо дитини (малолітньої особи). Окремої категорії – «Злочини проти дітей» немає.

Нажаль, ці злочини не вивчаються окремо майбутніми поліцейськими, як не вивчається предмет доказування у таких провадженнях і особливості самої процедури розслідування. Окремої уваги заслуговує і проблема своєчасного виявлення злочинів проти дітей. Адже, якщо батько або мати знущаються над дитиною, б'ють, принижують, застосовують жорстокі міри покарання, що мають ознаки катування, морять голодом, – вони зацікавлені скривати свої дії, а не повідомляти про них в поліцію.

Навіть якщо про факти вчинення злочинів проти дітей стає відомо, виникає цілий ряд проблем перевірки цієї інформації для встановлення ознак складу конкретного правопорушення. Наприклад, якщо помічає ганебний стан дитини вчитель, вихователі або сусід їй повідомляє про злочин в поліцію, слідчий зобов'язаний залучити для проведення допиту дитини, медичного обстеження (експертизи) та інших слідчих (розшукових) дій законного представника і захисника прав дитини – батька або матір. Така вимога закону! Але ж фактично ці особи підозрюються у вчиненні злочину, відповідно зацікавлені заважати встановленню істини при розслідуванні.

Стаття 63 Конституції надає право відмовитись давати показання відносно себе і своїх близьких. Відповідно, використовуючи можливість впливати на поведінку дитини, та свої законні права, батьки мають змогу ухилитись від відповідальності і продовжити знущатись над дитиною. Виникає замкнуте коло.

На наше переконання, необхідно виділити окрему категорію «Злочини проти дітей» та детально дослідити особливості їх розслідування, включаючи порядок дій працівників поліції (патрульних, слідчих), яким надійшла початкова інформація про жорстоке поводження з дитиною в родині. Курсанти, як майбутні поліцейські, повинні чітко знати процесуальні і тактичні особливості порядку дій в ситуації, коли виявляють такі злочини. Адже вони суттєво відрізняються від загальної процедури.

Хотілось би також запропонувати впровадження просвітницької діяльності для учнів середніх шкіл, їх батьків, вихователів, вчителів щодо наступних тематик: 1) небезпека спілкування з незнайомими особами в соціальних мережах 2) міри допустимості фізичних покарань дітей в рамках виховання; 3) способи заміни фізичних покарань дитини; 4) поняття і прояви педофілії та інших сексуальних відхилень в поведінці; 5) порядок виклику і звернення до патрульної поліції.

Запропонована консультаційна робота з дітьми, їх батьками, вчителями може здійснюватись курсантами разом із викладачами та патрульними поліцейськими, що обслуговують територію навчальних закладів. Такий підхід дозволить не тільки попереджати й своєчасно виявляти злочини проти дітей, а й дозволить виконувати профорієнтаційне завдання – привертати увагу до діяльності поліції та можливості вступу на навчання до нашого університету.

Одержано 06.10.2017

УДК 343.98

Денис Вікторович АНДРЕЄВ,
аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ЗБРОЇ

Незаконний обіг зброї – узагальнений термін, який включає протиправні кримінально-карані дії з різними видами зброї, бойових припасів та вибухових речовин, а саме: переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю (ст. 201 КК України), викрадення, привласнення, вимагання, заволодіння шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем (ст. 262, 410 КК України); носіння, зберігання, придбання, передача, збут, виготовлення, ремонт (ст. 263, 265¹ КК України); переробка, фальсифікація, видалення чи зміна маркування (ст. 263¹ КК України); недбале зберігання (ст. 264 КК України); порушення правил зберігання, використання, обліку, перевезення, поводження (ст. 267, 414 КК України); незаконне перевезення на повітряному судні (ст. 269 КК України); умисне чи необережне знищення або пошкодження (ст. 411, 412 КК України); втрата або зіпсування (ст. 413 КК України); розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування (ст. 440 КК України). Усі відзначені злочини об'єднує однаковий предмет злочину – це зброя, в тому числі бойові припаси, вибухові речовини та пристрої.

Розслідування незаконного обігу зброї вимагає застосування спеціальних знань у різних формах. Спеціальні знання – це не правові знання, отримані обізнаною особою в результаті професійної освіти або досвіду, підтверджені відповідними документами. Застосування спеціальних знань під час розслідування незаконного обігу зброї спрямовано на виявлення, дослідження й оцінку компетентною особою інформації, яка дозволяє встановити факти, що мають значення для кримінального провадження. Найбільш важливими процесуальними формами використання спеціальних знань є залучення спеціаліста до участі у провадженні слідчих (пошукових) дій і експерта для проведення судових експертиз.

Спеціаліст залучається, в першу чергу, для надання безпосередньої технічної допомоги (ст. 71 КПК України) під час слідчого огляду. При розслідуванні даних злочинів об'єктом огляду, як правило, є: 1) зброя, боєприпаси, вибухові речовини й вибухові пристрої; 2) місце події (ділянка місцевості або приміщення, у межах якої виявлені сліди й об'єкти, що відносяться до аналізованих злочинів); 3) місцевість і приміщення, які не є місцем події; 4) супутні предмети (кобура, пристосування для схованого носіння зброї і т.д.), устаткування й матеріали, використовувані для виготовлення зброї, боєприпасів, вибухових речовин і вибухових пристроїв. Допомога спеціаліста слідчому включає пошук, фіксацію, вилучення, упаковку зброї.

З урахуванням розмаїття злочинів, предметом яких є зброя, для розслідування може бути запропонований комплекс експертиз, серед яких обов'язковою є експертиза зброї й слідів її застосування. Обов'язковість проведення цієї експертизи пояснюється необхідністю встановлення належності виявлених предметів до певного виду зброї, вибухових речовин або пристроїв. Цією ж експертизою встановлюються інші характеристики зброї: технічний стан, спосіб виготовлення, придатність до стрільбини, властивості щодо ураження та інші. У ході розслідування незаконного обігу зброї нерідко слід установити джерело виготовлення досліджуваних предметів, справжність дозвільних документів, правильність ведення обліку зброї на підприємстві або військовому підрозділі і т.д. З цією метою виникає необхідність призначення криміналістичних та інших експертиз. Під час розслідування можуть бути призначені такі експертизи:

– трасологічна: встановлення належності окремих деталей одному екземпляру зброї, виявлення слідів рук і виробничих механізмів на зброї, відновлення знищених рельєфних знаків;

- почеркознавча: ідентифікація виконавця підписів в документах;
- лінгвістична експертиза усного мовлення, відео-, звукозапису, портретна: ідентифікація особи за усною мовою або зовнішністю, зафіксованими на відео-, фонограмі;
- технічна експертиза документів: встановлення способу виготовлення документів, наявності в них змін;
- матеріалів, речовин та виробів: встановлення матеріалу, з якого виготовлена зброя, наявності сильнодіючих і отруйних речовин;
- мистецтвознавча: належність предмета до антикварної зброї, її історичне значення, культурна цінність.

Іншими процесуальними видами використання спеціальних знань є залучення судового медика для огляду місця події, на якому знаходиться труп; під час проведення слідчих дій з неповнолітніми залучається психолог або педагог, а з іноземцями – перекладач.

Крім описаних процесуальних форм використання спеціальних знань можуть застосовуватися непроцесуальні форми залучення обізнаних осіб. Так, у ході слідчих дій здійснюється попереднє дослідження виявлених предметів; спеціалістом даються консультації як відносно об'єктів, так і постановки питань на експертизи і їх види; зброя перевіряється за обліками; з метою перевірки наявності і порядку видачі боєприпасів проводяться документальні або фактичні ревізії.

Таким чином, під час розслідування незаконного обігу зброї використовується широкий спектр спеціальних знань, які сприяють установленню різних обставин вчиненого злочину.

Одержавно 03.10.2017

УДК 347.948:343.346

Людмила Олексіївна АНДРІЄВСЬКА,

викладач Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ;

Олександр Юрійович АВРАМЕНКО,

слідчий Дніпровського відділу поліції
ГУНП в Дніпропетровській області

МЕТОДИКА ТА СПЕЦИФІКА ОГЛЯДУ МІСЦЯ СКОЄННЯ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНОЇ ПРИГОДИ

В Україні з кожним роком зростає кількість дорожньо-транспортних пригод. Щорічно гине близько 300 тис. осіб, крім того, значна кількість людей отримують різноманітні травми.

Причини такого становища є різними, як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Це й недостатня правосвідомість окремих груп населення, які володіють транспортними засобами; недоліки в роботі правоохоронних органів, а саме недостатня чисельність та кваліфікація слідчих, які розслідують дану категорію злочинів; нечітка взаємодія окремих підрозділів поліції та інші.

У Кримінальному кодексі України відповідальність за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами закріплена у ст. 286.

Дорожньо-транспортна пригода – це злочинне порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації автотранспорту, трамваїв, тролейбусів, тракторів, самохідних машин та інших механічних транспортних засобів, унаслідок чого заподіяно середньої тяжкості, тяжкі тілесні ушкодження чи сталася смерть потерпілого [1, с. 441].

ДТП, залежно від механізму події, поділяються на: 1) зіткнення транспортних засобів один з одним; 2) наїзд транспортного засобу на пішохода, нерухомий транспортний засіб, перешкоду, велосипедиста, гужовий транспорт; 3) перекидання транспортного засобу;

4) падіння пасажирів з транспорту; 5) інші ДТП, що стають наслідком грубого порушення правил руху чи експлуатації транспортних засобів самими постраждалими [2, с. 8].

Початковою слідчою (розшуковою) дією при розслідуванні ДТП є огляд, який прийнято поділяти на підготовчу, робочу та заключну стадії [3, с. 336]. Огляд, як самостійна слідча (розшукова) дія проводиться, виходячи із загальних вимог кримінального процесуального закону і відповідно до рекомендацій, розроблених криміналістикою.

Одержавши повідомлення про подію, ще до виїзду на місце, слідчому необхідно потурбуватися про те, щоб потерпілим була надана перша медична допомога, працівники поліції повинні забезпечити збереження обстановки і слідів на місці події, повністю чи частково зупинити рух, установити свідків та очевидців пригоди. Після встановлення вищевказаних даних, негайно повинні бути проінформовані патрульні екіпажі поліції для можливості встановлення автомобіля по гарячих слідах. Можливо проведення огляду автопідприємств, прилеглих гаражів, автостоянок, через які пролягав шлях автомобіля, що зник.

Після прибуття на місце події слідчий вживає таких заходів: упевнюється у наданні допомоги потерпілому, та при можливості проводить його опитування; проводить коротке опитування свідків; дає розпорядження працівникам поліції щодо проведення необхідних оперативно-розшукових заходів (переслідування за гарячими слідами, встановлення очевидців); усуває з місця події сторонніх осіб; визначає функції кожного учасника огляду і роз'яснює їм їхні права та обов'язки [1, с. 496].

Після закінчення організаційних дій слідчий приступає безпосередньо до огляду матеріальної обстановки місця події. При огляді місця пригоди необхідно пам'ятати, що в результаті контакту транспортного засобу та пішохода на дорожньому покритті виникають такі сліди як: а) сліди пішохода (кров, взуття тощо); б) сліди транспортного засобу (ширина та малюнок протектора); в) сліди мастила, гальмівної рідини; г) за наявності сліди вантажу; ґ) деталі транспортного засобу, обломки фар, скло, мікрочастинки лакофарбового покриття та інше [1, с. 496]. Саме за цими слідами можливе встановлення механізму та причин ДТП. Всі виявлені сліди ретельно оглядаються та фіксуються. У випадку, якщо подія мала місце на ділянці, на яку в'їзд чи рух транспортних засобів заборонені, необхідно уточнити у учасників дорожньої події звідки відбувся в'їзд транспортного засобу.

Ще одним важливим моментом у проведенні огляду місця події являється залучення до участі спеціаліста, тому що це сприяє результативності розшуку транспортного засобу, якщо він зник (дозволяє одержати інформацію про напрямок руху автомобіля, його модель, швидкість, застосування водієм екстреного гальмування, частину транспортного засобу, якою вчинено наїзд, місце розташування частин автомобіля тощо). Доцільним є залучення не тільки експерта-автотехніка, а й експерта-криміналіста. У випадках, коли водій зник, а транспортний засіб залишився на місці пригоди, при його огляді необхідно вилучати сліди рук на рульовому колесі, рукоятці перемикачів передач, особистих речах водія.

Підсумовуючи, слід зазначити, що для того, щоб провести якісний огляд місця події, необхідно точно дотримуватись вже існуючої тактики проведення огляду місця події, з обов'язковим залученням спеціалістів. При вчиненні наїзду в темну пору доби, на наступний день проводити додатковий огляд місця події, при наявності вилучати зразки гуми з слідів гальмування. У будь-якому разі чітке дотримання тактичних прийомів та рекомендацій щодо проведення огляду дозволяє слідчому отримати найбільш повне уявлення про подію злочину.

Список бібліографічних посилань: 1. Настільна книга слідчого: наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Ін Юре, 2007. 728 с. 2. Климчук М. П. Розслідування злочинів про порушення правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів (криміналістичні та процесуальні аспекти): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2007. 19 с. 3. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Київ: Кондор, 2005. 588 с.

Одержано 18.09.2017

УДК 343.98

Євген Іванович БАКУТІН,

здобувач Національної академії внутрішніх справ,
викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
навчально-наукового інституту № 3
Національної академії внутрішніх справ

ТЕХНІЧНА ІННОВАЦІЯ «БПЛА» В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Останнім часом активно розширюється практика використання у різних сферах діяльності, у тому числі і в правоохоронній, безпілотних літальних апаратів – БПЛА або за іншою назвою «ДРОНІВ». Використання дронів в Україні поки не носить масовий характер, тому держава не регламентує використання подібних пристроїв.

Впровадження «дронів» в практику поліції сьогодні є доцільним і бажаним, зважаючи на необхідність підвищення ефективності роботи поліції. Світовий досвід показує що ці «дрони» перестали бути прерогативою лише військових формувань, їх все більше застосовують поліція у профілактиці, документуванні протиправних.

Однією із важливих особливостей «дронів» є можливість їх застосування різними службами з метою вирішення низки завдань превентивного характеру. Відносно невелика вартість цієї техніки дозволяє рекомендувати озброїти поліцію низкою апаратів різного класу з відповідними технічними характеристиками. Це дозволить підвищити ефективність, оперативність керування силами та засобами різних служб під час виконання практичних завдань.

На сьогодні джерел, які б містили найбільш повну та відповідних чином систематизовану інформацію щодо самих БПЛА, правових основ їх застосування поліцією та хоча б основних напрямів застосування БПЛА у поліції практично не має.

Правовий статус «дронів» наразі в державі є досить невизначеним. Хоча у Повітряному кодексі України визначено поняття «безпілотне повітряне судно», в основних нормативних документах України, зокрема і в Законі України «Про Національну поліцію» від 2015 року, а саме в статтях 40, 42 п. 4, безпілотники взагалі не згадуються.

Згідно статті 40 Закону України «Про Національну поліцію» передбачено застосування поліцією технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису: [1, с. 24].

Поліція для забезпечення публічної безпеки і порядку може закріплювати на форменому одязі, службових транспортних засобах, монтувати/розміщувати по зовнішньому периметру доріг і будівель автоматичну фото- і відеотехніку, а також використовувати інформацію, отриману із автоматичної фото- і відеотехніки, що знаходиться в чужому володінні, з метою: 1) попередження, виявлення або фіксування правопорушення, охорони громадської безпеки та власності, забезпечення безпеки осіб; 2) забезпечення дотримання правил дорожнього руху.

Інформація про змонтовану/розміщену автоматичну фототехніку і відеотехніку повинна бути розміщена на видному місці.

Основне призначення техніки – це полегшення і підвищення ефективності праці людини, розширення його можливостей, звільнення (часткове або повне) людини від роботи в умовах, небезпечних для здоров'я. Засоби техніки застосовуються під час збору, зберігання, обробки і передачі інформації, пересування і зв'язку, забезпечення обороноздатності [2, с. 18].

Статтею 42. п.4 Закону України «Про Національну поліцію» передбачено, що для виконання своїх повноважень поліцейські можуть використовувати такі спеціальні засоби: 1) гумові та пластикові кийки; 2) електрошокові пристрої контактної та контактнo-дистанційної дії; 3) засоби обмеження рухомості (кайданки, сітки для зв'язування тощо); 4) засоби, споряджені речовинами сльозогінної та дратівної дії; 5) засоби примусової

зупинки транспорту; 6) спеціальні маркувальні та фарбувальні засоби; 7) службові собаки та службові коні; 8) пристрої, гранати та боєприпаси світлозвукової дії; 9) засоби акустичного та мікрохвильового впливу; 10) пристрої, гранати, боєприпаси та малогабаритні підривні пристрої для руйнування перешкод і примусового відчинення приміщень; 11) пристрої для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії; 12) засоби, споряджені безпечними димоутворюючими препаратами; 13) водомети, бронемашини та інші спеціальні транспортні засоби [1, с. 26].

Національною поліцією вже напрацьовано певний досвід їх використанні в роботі поліцейських. Зокрема, за досвідом зарубіжних країн, поліцейські «дрони» можуть використовуватись:

- як альтернатива дорогим у використанні гвинтокрилам, для забезпечення спостереження з повітря великої за масштабом чи важкодоступної території (гірська місцевість лісові чи зболочені ділянки, верхівки висотних будівель тощо.);
- для створення якісних карт та схем місцевості при проведенні слідчо – оперативних дій (наприклад при встановленні обставин ДТП);
- забезпечення моніторингу дорожнього руху на автотрасах;
- для здійснення контролю учасників масових заходів при скупченні великої кількості людей в громадських місцях;
- при плануванні та проведенні заходів з охорони публічної безпеки та порядку;
- для забезпечення відео та фото зйомки учасників правопорушень для подальшого пошуку втікачів та документування слідів вчинення злочинів;
- для забезпечення спостереження за охоронюваними об'єктами та особами, які підлягають охороні підрозділами Національної поліції України.

Необхідно зробити певні висновки для впровадження БПЛА в діяльності поліції: 1) розроблення правил застосування БПЛА при проведенні поліцією необхідних заходів, порядок використання здобутої інформації; 2) спільно з Державною авіаційною службою України розроблення вимог до безпеки польотів певних класів БПЛА; 3) розроблення та нормативного затвердження тактико-технічних вимог до БПЛА, що застосовуються у Національній поліції України; 4) розроблення типових тактичних прийомів їх правомірного застосування; 5) підготовка спеціалістів для роботи з БПЛА.

Розкриття та розслідування правопорушень неможливо без отримання певної доказової інформації отриманої технічними приладами та технічними засобами. Можливість фіксації та збору доказів з місць скоєння правопорушень сприятиме як розкриттю, так і профілактиці правопорушень.

Список бібліографічних посилань: 1. Про Національну поліцію, Положення про патрульну службу МВС, Положення про Національну поліцію: чинне законодавство станом на 10 листоп. 2015 р.: (офіц. текст). Київ: Паливода А. В., 2105. 104 с. 2. Кобець М. В., Жуков Б. В., Артеменко П. П., Кудінов В. А. Спеціальна техніка: основні поняття, терміни та визначення: навч. посіб. Київ: Аванпост-Прим, 2013. 3. Паламарчук С. С. Застосування засобів і матеріалів відеозапису у процесуальній діяльності правоохоронних органів: навч. посіб. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. 120 с. 4. Використання безпілотних літальних комплексів у правоохоронній діяльності: аналітичний огляд / Ю. Ю. Орлов, Г. Ю. Репін, В. В. Арешонков та ін.; за заг. ред. Ю. Ю. Орлова. Київ: ДОТЗ МВС України, 2013. 152 с. 5. Повітряний кодекс України: закон України від 19 трав. 2011 р. № 3393-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 48–49. Ст. 536.

Одержано 08.10. 2017

УДК 343.98

Тетяна Федорівна БЕЗСОННА,

старший викладач кафедри криміналістики

та судової експертології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2482-9564>

ПАСПОРТ ГРОМАДЯНИНА УКРАЇНИ, ЩО МІСТИТЬ БЕЗКОТАКТНИЙ ЕЛЕКТРОННИЙ НОСІЙ ІЗ БІОМЕТРИЧНИМИ ДАНИМИ, ЯК ЕЛЕМЕНТ ПАСПОРТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Паспортна система та документи що засвідчують особу виникли і розпочали своє існування багато століть тому, приблизно в XV ст. Паспортна система починаючи з XIX ст. і по теперішній час постійно розвивалась і вдосконалювалась. Сучасна паспортна система суттєво відрізняється від попередніх, використовуються більш інформативні способи передачі даних про власника документа та його ідентифікації.

Великий юридичний словник визначає паспортну систему як сукупність правил, які визначають порядок обліку громадян за допомогою введення єдиних документів що засвідчують особу (паспортів), їх реєстрації за місцем проживання і тимчасового перебування, а також адресно-довідкової роботи. Однією із основних задач паспортної системи є охорона правопорядку. Правила паспортної системи не повинні порушувати конституційного права на свободу пересування і вибору місця для проживання.

В нашій державі функціонує єдиний державний демографічний реєстр, який являє собою електронну інформаційно-телекомунікаційну систему, призначену для зберігання, захисту, обробки, використання і поширення визначеної законом інформації про особу та про документи, що оформлюються із застосуванням засобів Реєстру. Дана система функціонує із забезпеченням дотримання гарантованих Конституцією України свободи пересування і вільного вибору місця проживання, заборони втручання в особисте та сімейне життя та інших прав і свобод громадян. Єдиний державний демографічний реєстр ведеться з метою ідентифікації особи для оформлення, видачі, обміну, пересилання, вилучення, повернення державі, визнання недійсними та знищення передбачених законом документів.

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про громадянство», одними з основних документів, що підтверджують громадянство України є паспорт громадянина України та паспорт громадянина України для виїзду за кордон.

Паспорт громадянина України є документом, що посвідчує особу та підтверджує громадянство України. Після досягнення чотирнадцятирічного віку кожен громадянин України, зобов'язаний отримати паспорт. Оформлення, видача, обмін паспорта громадянина України, його пересилання, вилучення, повернення державі та знищення здійснюються в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Поряд із звичними нам зразками бланків паспортів у вигляді книжечки, з 11 листопада 2016 року на території нашої держави була впроваджена видача паспорту громадянина України у вигляді ID-картки, що містить безконтактний електронний носій із біометричними даними власника. В імплантований «чіп» вноситься така інформація: назва держави, назва документа, ім'я особи, стать, громадянство, дата народження, унікальний номер запису в Реєстрі, номер документа, дата закінчення строку дії документа, дата видачі документа, повноважений суб'єкт, що видав документ (код), місце народження, відцифрований образ обличчя особи, відцифрований підпис особи, податковий номер (реєстраційний номер облікової картки платника податків з Державного реєстру фізичних осіб – платників податків) або повідомлення про відмову від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків.

Паспорт громадянина України для виїзду за кордон також посвідчує особу, підтверджує громадянство України особи, на яку він оформлений, і дає право власнику на виїзд та в'їзд в Україну й інші держави. На даний час в Україні існує два види паспорту громадянина

України для виїзду за кордон, обидва виконані у формі книжечки, але різниця полягає в тому, що один з документів має безконтактний електронний носій із біометричними даними власника документа, до якого окрім даних що містяться на сторінках паспорту вносяться також і біометричні дані власника: відцифроване зображення обличчя, відцифрований підпис та відбитки вказівних пальців рук, за бажанням власника можна також додати й інші біометричні дані.

Необхідність впровадження сучасних біометричних паспортів виникла в результаті збільшення числа підроблених документів, а також у зв'язку з необхідністю більш точної ідентифікації власника документа.

Таким чином, завдяки існуванню паспортної системи держава регулює облік громадян не лише за місцем проживання, а й за місцем їх тимчасового перебування. Завдяки паспортній системі здійснюється охорона громадського порядку та забезпечення публічної безпеки. Паспортна система відіграє значну роль в боротьбі зі злочинністю, попередженні правопорушень та розшуку злочинців, а біометричний паспорт виступає ключовою ланкою, що дозволяє здійснювати покладені на неї функції. Слід зазначити, що біометричний паспорт займає одне з найважливіших місць в паспортній системі не лише в Україні але і в інших державах світу, передбачається, що такий документ найбільш захищений від підробок та виключає можливість користування ним будь-якою особою, окрім власника документа, адже інформація що міститься на електронному носіїв дозволяє ідентифікувати особу не лише за фотокарткою але і за біометричними даними.

Одержано 08.10.2017

УДК 343.98

Ганна Сергіївна БІДНЯК,

старший викладач кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЩОДО ЗАПРОВАДЖЕННЯ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Всесвітній прогрес зумовлює розвиток найрізноманітнішої техніки, без застосування якої неможлива діяльність правоохоронних органів. Адже технічні засоби використовуються протягом всього процесу розслідування злочинів і їх застосування сприяє більш повному уявленню щодо події злочину, отриманню доказової інформації тощо. Чинне законодавство не встановлює обмежень стосовно використання технології традиційної чи цифрової фотографії. З точки зору кримінально-процесуального закону не важлива технологія формування фотографічного зображення. Вирішальним є одержання якісних даних, що відповідають вимогам належності, допустимості й достовірності.

Окремі аспекти застосування технічного обладнання неодноразово розглядалися вченими-криміналістами. Висвітлювались питання щодо розробки і вдосконалення методів і прийомів фотографії, кола об'єктів зйомки, переліку завдань. Проте, використовувані на практиці засоби і методи криміналістичної фотографії і відеозапису, не завжди можуть повною мірою задовольнити вимоги кримінального судочинства.

Наряду з цим, в Стратегії розвитку Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України серед основних проблем, які потребують вирішення, зазначений недостатній рівень матеріально-технічного та ресурсного забезпечення [1].

Результати проведеного анкетування працівників органів Національної поліції свідчать, що в процесі розслідування кримінальних проваджень застосовується фотозйомка та відеозапис: під час огляду місця події – 92 %, слідчого експерименту – 86 %, пред'явлення для впізнання – 56 %, обшуку – 36 %, допиту – 27 %. При цьому у 72 % випадків

застосовувалось цифрове обладнання, яке не знаходилось на балансі МВС, у 28 % – цифрове обладнання, яке знаходилось на балансі МВС, у 0 % – аналогова зйомка.

Тобто, які б відмінності не існували між цифровою та аналоговою зйомкою, реальність сьогодення самі визначають вибір. Так, провідні виробники фототехніки вже відмовились від використання аналогових фотоапаратів, фірми – виробники фотоплівки різко скоротили її виготовлення і зробили заяви про закінчення випуску фотоплівки у недалекому майбутньому. Вказані виробники в перспективі планують випуск тільки фототехнічних плівок цільового призначення. Але й цифрова техніка має певні недоліки, а саме її застосуванню можуть перешкоджати погодні умови, якість освітлення, ускладнено визначення розмірів об'єктів, а головне не можливо отримати об'ємне зображення.

Науково-технічним засобом, який забезпечує комплексну фіксацію оточуючої обстановки із здійсненням точного відображення зовнішнього вигляду, форми, вимірюванням відстаней між об'єктами, їх взаємного розташування та розмірів, є лазерний 3D-сканер. За допомогою відповідного програмного забезпечення, використання 3D-сканера дозволяє протягом невеликого проміжку часу створити точну фотореалістичну модель ділянки місцевості, розглянути її з будь-якого ракурсу та відстані як в цілому, так й окремі об'єкти. Важливим є й те, що дане програмне забезпечення дає можливість проводити реконструкцію об'єкту та здійснювати різного роду операції з окремими об'єктами як у 3D-моделі, так і окремо від неї, імпортувати у 3D-модель місця, що скановано, інші тривимірні об'єкти для ілюстрації їх розташування в певні проміжки часу [2].

Позитивний досвід застосування таких лазерних 3D сканерів є у криміналістичних лабораторіях поліцейських управлінь Лос Анджелесу, штату Каліфорнія з 2006 року та Альбукерке, штат Нью-Мексіко з 2008 року [3]. В Україні В Харківському НДЕКЦ вже сьогодні використовується портативний лазерний сканер «Faro Focus 3d», який дозволяє створювати тривимірну цифрову модель навколишнього простору і фіксувати найдрібніші деталі; програма «Карт» для моделювання дорожньо-транспортної події; система візуалізації «Рувіс», за допомогою якої можливо виявити сліди папілярних візерунків в ультрафіолетовому випромінюванні тощо.

Серед основних напрямів таких інноваційних застосувань А. С. Непорада зазначає:

- візуалізацію приміщень зі створенням найбільш реалістичної картини відсканованих просторів і можливістю за допомогою відповідних комп'ютерних програм проводити вимірювання для будь-якої точки у межах об'єкта сканування;

- огляд місця події з певної точки: 3D-сканування дозволяє проводити огляд місця злочину з точки, в якій перебував правопорушник або його жертва, і наочно продемонструвати саме те, що було видно з цієї точки;

- аналіз слідів крові: 3D-сканування дозволяє криміналістам створювати зображення слідів крові у тривимірному зображенні, відтворювати траєкторії бризок крові і переглядати їх у межах місця події;

- техніку дактилоскопіювання: 3D-сканування дозволяє прискорити процедуру дактилоскопіювання (сканер витрачає менше ніж одну секунду на палець); у подальшому розробники обіцяють збільшити його швидкість за рахунок сканування усіх десяти пальців за один раз. Відсутність контакту зі сканером зменшує забруднення поверхні скла або «змазання» відбитка через випадкове смикання пальцем, а отже, підвищує якість сканування. У базі даних відбиток зберігається у вигляді тривимірної моделі;

- балістичні експертизи: експерти мають змогу вивчати не плоске зображення кулі, а її повноцінну 3D-модель, на поверхні якої чітко відтворюються жолобки і борозенки, залишені після пострілу, за якими експерти можуть з достовірністю ідентифікувати застосовану зброю. Крім цього, за допомогою 3D-моделювання можна точно розрахувати і наочно продемонструвати траєкторію кулі;

- реконструкцію ДТП: відновлення сценаріїв і причин дорожньо-транспортних пригод, детальне зображення та збереження усіх пошкоджень і доказової бази для подальшого розслідування [4].

Незважаючи на свої переваги, сучасна техніка також має свої недоліки. Зокрема, велика вартість зазначених пристроїв обумовлює вельми повільне впровадження їх в практичну діяльність.

Таким чином, в умовах розвитку науки і техніки неможливо відмовитись від сучасних досягнень. У правоохоронних органах цифрові фотоапарати та відеокамери практично повністю витіснили аналогові. Поряд з цим, стрімко впроваджуються лазерні 3D сканери з відповідним програмним забезпеченням та системами візуалізації, що надасть низку переваг кримінальному судочинстві.

Список бібліографічних посилань: 1. Про затвердження Стратегії розвитку Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України на період до 2020 року та Плану заходів щодо її реалізації: наказ МВС України від 15.03.2017 № 229 // Центр комп'ютерних технологій: сайт. URL: http://www.cct.com.ua/2017/15.03.2017_229.htm (дата звернення: 10.10.2017). 2. PTGui: сайт / New House Internet Services B.V., Rotterdam, The Netherlands. URL: <http://www.ptgui.com> (дата звернення: 10.10.2017). 3. Центр криміналістики: як працюють українські Холмси. URL: <https://ukr.segoday.ua/regions/kharkov/centr-kriminalistiki-kak-rabotayut-ukrainskie-holmsy-971702.html> (дата звернення: 10.05.2017). 4. Непорада А. С. Новітні технології в криміналістиці: 3D-сканування під час огляду місця події. *Криміналістичний вісник*. 2016. № 2 (26). С. 141–144.

Одержано 13.10.2017

УДК 343.98

Роман Ігоревич БЛАГУТА,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального процесу
Львівського державного університету внутрішніх справ

ЩОДО ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ ПРОВАДЖЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНОГО ВБИВСТВА, ВЧИНЕНОГО В СТАНІ СИЛЬНОГО ДУШЕВНОГО ХВИЛЮВАННЯ

У будь-якій сфері людської діяльності складається певна сукупність обставин, між якими існує причинно-наслідковий, часовий та просторовий зв'язок, що в сукупності утворюють цілісну систему елементів, охоплених поняттям «ситуація». Т.С. Волчецька слушно наголошує на необхідності вивчати структурну основу ситуацій, а також досліджувати особливості її основних компонентів, оскільки це дає змогу здійснити аналіз практичних шляхів і способів керування ними [1, с. 42].

У 1967 році вперше визначення «слідчої ситуації» було введено в науковий обіг О. Н. Колесніченком, як положення, стан розслідування, обумовлений наявністю доказів, інформаційного матеріалу і виникаючими конкретними задачами їх збирання та перевірки [2, с. 16]. У подальшому думки вчених з даного приводу розділилися на дві групи. Дослідники першої (В. К. Гавло, М. О. Селіванов, В. А. Образцов, В. Г. Танасевич, О. Я. Баєв, А. Ф. Облаков, І. Ф. Герасимов), розглядають слідчу ситуацію переважно як обстановку та стан розслідування, які склалися на певному етапі розслідування кримінального провадження. До другої групи відносяться визначення, згідно з якими слідча ситуація формується переважно під впливом зібраної в матеріалах провадження інформації, що характеризує стан розслідування. Прихильниками цієї групи є такі дослідники, як: Л. Я. Драпкін, В. Є. Коновалова, В. І. Шиканов [3, с. 73].

Зокрема варто виділити поняття слідчої ситуації, розглянуте як «ступінь поінформованості слідчого про злочин, а також стан процесу розслідування, що склався на будь-який визначений момент часу, аналіз і оцінка якого дозволяють слідчому прийняти найбільш доцільні в справі рішення» [1, с. 81]. З-поміж зазначених, найбільший інтерес для нашого дослідження представляє слідча ситуація та властиві їй особливості, зокрема початкового етапу розслідування.

Ситуації початкового етапу розслідування виникають з моменту надходження до ОВС заяв чи повідомлень про кримінальне правопорушення від фізичних чи юридичних осіб, а

також в результаті виявлення таких службовими особами чи іншими громадянами. Типовими слідчими ситуаціями початкового етапу розслідування будь-якого роду умисного вбивства є: труп не виявлено, є повідомлення про безвісти зникнення особи, що могло бути наслідком вчинення дій насильницького характеру; виявлено труп без видимих ознак насильницької смерті; виявлено труп з явними ознаками насильницької смерті.

Типовими слідчими ситуаціями, що виникають під час розслідування умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання пропонуємо виокремлювати беручи за основу рівень інформаційної насиченості.

Типова слідча ситуація 1. Особа потерпілого та особа злочинця не встановлена. Вона формується при надходженні повідомлень про виявлення трупа службовими особами або випадковими свідками (очевидцями). Основним завданням слідчого при виникненні такої слідчої ситуації є встановлення особи потерпілого, тому що тільки після цього виникає можливість проведення слідчих (розшукових) дій та організаційних заходів, спрямованих на встановлення та затримання особи злочинця.

Вказаний вид типової ситуації має три підвиди: 1.1. Особу потерпілого не встановлено, але є наявний його труп; особу злочинця не встановлено, проте його затримано на місці вбивства чи неподалік його вчинення; 1.2. Особу потерпілого не встановлено і відсутній його труп, особу злочинця не встановлено, проте його затримано на місці вбивства чи неподалік його вчинення; 1.3. Особу потерпілого не встановлено, проте наявний його труп, особу злочинця не встановлено і не затримано.

Типова слідча ситуація 2. Особу потерпілого встановлено, проте не встановлено особу злочинця. Така ситуація складається на основі даних, які містяться в заявах і повідомленнях свідків, близьких родичів та осіб, з кола знайомих жертви, службових осіб, що виявили труп. Основними тактичними завданнями цієї слідчої ситуації є встановлення особи злочинця, а також встановлення і аналіз зв'язку потерпілий і злочинець, який доцільно встановлювати через родичів і найближче оточення потерпілого.

Спосіб вчиненого вбивства, характер слідів, залишених злочинцем на місці події, а також обстановка в цілому можуть містити інформацію про особу, яка скоїла кримінальне правопорушення. Це твердження є закономірним і дотичним до розслідування умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання. Власне, на нашу думку, якщо в результаті огляду на трупі буде наявна велика кількість ран, від ударів одного предмету, то слідчим може бути висунена версія про вчинення умисного вбивства в стані сильного душевного хвилювання.

Зусилля слідчого у вказаній ситуації повинні бути спрямовані на з'ясування обставин вчиненого кримінального правопорушення, встановлення особи злочинця та збирання доказів його причетності до вчиненого. У разі отримання позитивного результату, необхідно вирішити питання про затримання злочинця, його огляд, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, повідомлення про підозру та вчинення інших процесуальних дій.

Вказаний вид слідчої ситуації має три підвиди: 2.1. Особу потерпілого встановлено і відсутній його труп, особу злочинця не встановлено, проте його затримано на місці, чи неподалік вчинення кримінального правопорушення; 2.2. Особу потерпілого встановлено і наявний його труп, особу злочинця не встановлено і місце його перебування не відоме; 2.3. Особу потерпілого встановлено, а також наявний його труп, особу злочинця не встановлено, проте його затримано на місці, чи неподалік від місця вчинення кримінального правопорушення.

Типова слідча ситуація 3. Особу потерпілого не встановлено, але встановлено особу злочинця. Виникає вона у випадках затримання особи безпосередньо на місці або неподалік вчинення вбивства, а також у зв'язку зі з'явленням з каяттям про вчинення умисного вбивства. Слід також відзначити, що вказана ситуація виникає тоді, коли злочинцем було вжито заходи щодо приховання трупа (розчленування, підпал, і т. ін.). Основним завданням під час вказаної ситуації це встановлення жертви кримінального правопорушення, а також з'ясування наявності зв'язку потерпілий і злочинець.

Даний вид слідчої ситуації має два підвиди: 3.1. Особу потерпілого не встановлено, а також немає його трупа, проте встановлено особу злочинця і його затримано; 3.2. Особу

потерпілого не встановлено, але наявний його труп, особу злочинця встановлено і не затримано; Слідча ситуація 3.3. Особу потерпілого не встановлено, проте наявний його труп, особу злочинця встановлено і його затримано.

Типова слідча ситуація 4. Особу потерпілого встановлено, також є дані про особу злочинця. У методичному відношенні вона є найбільш простою для розслідування, тому що є достатньо інформативною для забезпечення виконання завдань кримінального судочинства. Основним завданням такої ситуації виступає встановлення місцезнаходження підозрюваної особи і перевірка її на причетність до вчиненого вбивства. Наведена слідча ситуація складається при одержанні вихідних даних про злочин з таких джерел, як заяви і повідомлення: власне самого вбивці, осіб з кола знайомих чи близьких родичів жертви, чи злочинця, працівників медичних установ та правоохоронних органів.

Зазначена типова слідча ситуація має три підвиди: 4.1. Особу потерпілого встановлено і наявний його труп, особу злочинця встановлено, проте його не затримано; 4.2. Особу потерпілого встановлено, проте відсутній його труп, особу злочинця встановлено і його затримано; 4.3. Особу потерпілого встановлено і наявний його труп, особу злочинця встановлено і його затримано.

Таким чином, на початковому етапі розслідування умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання, можуть виникати чотири типові слідчі ситуації, кожна із яких матиме три підвиди. Таким чином, їхня кількість складатиме щонайменше дванадцять і кожна із них має важливе криміналістичне значення для формування слідчих версій, планування розслідування та формування алгоритму розслідування вказаного виду кримінального правопорушення.

Список бібліографічних посилань: 1. Волчецкая Т. С. Криминалистическая ситуалогия: монография / под ред. Н. П. Яблокова. М.; Калининград, 1997. 250 с. 2. Колесниченко А. Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харьков, 1967. 27 с. 3. Коновалова В. Е. Убийство: искусство расследования. Харьков: Факт, 2001. 311 с.

Одержано 13.10.2017

УДК 343.9

Олександр Вікторович БОБРОВНИК,
кандидат юридичних наук,
суддя Солом'янського районного суду м. Києва

ДОПИТ ПІДОЗРЮВАНОГО ЯК ЗАСІБ ОТРИМАННЯ ДОКАЗІВ У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ ПРИЙНЯТТЯ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ АБО ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СУДДЯМИ

Допит є однією з найпоширеніших слідчих (розшукових) дій, що застосовується стороною обвинувачення під час розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди суддями для отримання доказів або перевірки вже отриманих доказів.

Чинний КПК України у ст. 223–226, 232, 256 визначає загальні правила провадження допиту у кримінальному провадженні. Для виклику осіб, які підлягають допиту у кримінальних провадженнях про прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди суддями, необхідно керуватися загальними положеннями, передбаченими ст. 135–139 КПК України.

У кримінальних провадженнях цієї категорії допиту підлягають підозрюваний, свідок, потерпілий.

Результати проведеного аналізу матеріалів кримінальних проваджень цієї категорії свідчить про те, що найчастіше допиту підлягають підозрюваний – особа, якій у порядку,

передбаченому ст. 276–279 КПК України, повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень.

Показання підозрюваного є одним із важливіших доказів у кримінальних провадженнях про прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди суддями, оскільки завдяки їм слідчий, прокурор можуть більш предметно конкретизувати подальших хід досудового розслідування, відкинути зайві слідчі версії, визначити необхідність проведення подальших слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій, встановити інших осіб, причетних до вчинення цього злочину.

Для забезпечення ефективності реалізації цих завдань слідчий, прокурор повинні проводити допит підозрюваного відразу після його затримання. Як правило, у кримінальних провадженнях цієї категорії злочинців затримують під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії контроль за вчиненням злочину у формі спеціального слідчого експерименту у момент передачі неправомірної вигоди або одразу після одержання. Трапляються непоодинокі випадки, коли відповідних осіб затримують вже після вчинення ними даного злочину, за результатами проведення комплексу відповідних процесуальних дій.

Під час допиту підозрюваного слідчий, прокурор повинні встановити: що було предметом неправомірної вигоди; розмір неправомірної вигоди; за які конкретно дії відповідний суддя одержував неправомірну вигоду, які процесуальні рішення ним були прийняті чи повинні були бути прийняті за одержанням неправомірної вигоди; інших осіб причетних до вчинення цього злочину, характер їхніх стосунків. Водночас, як показує практика встановити слідчому, прокурору відповідні дані під час проведення першого допиту підозрюваного викликає певні труднощі, оскільки судді є фаховими, професійними юристами, які практично досконало володіють мовою закону, у тому числі й положеннями чинного кримінального процесуального законодавства України, а тому вони відмовляються надавати будь-які показання без присутності захисника, цим самим здійснюючи протидію розслідуванню.

У тому разі, якщо затримана особа погоджується надавати показання за відсутності захисника, слідчий, прокурор повинні обов'язково фіксувати хід проведення допиту за допомогою аудіо- чи відеозапису, який долучається як додаток до протоколу. Необхідність застосування відповідних технічних засобів обумовлена перш за все тим, що досить часто підозрювані на першому допиті у кримінальних провадженнях про прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди надають одні показання, а у ході провадження подальших допитів під час здійснення досудового розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди суддями змінюють раніше надані ними показання на інші. У такому разі слідчому, прокурору доводиться проводити відповідні слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії, інші процесуальні дії для перевірки результатів допиту підозрюваного та підтвердження чи спростування наданих підозрюваним показань. По-друге, фіксація ходу допиту за допомогою аудіо- чи відеозапису надасть можливість слідчому, прокурору в подальшому підтверджувати достовірність інших отриманих доказів.

Під час проведення першого допиту підозрюваної особи слідчий, прокурор повинні максимально деталізувати постановлені питання, надати можливість підозрюваному вільно розкрити та висвітлити всі обставини вчиненого злочину. У жодному випадку слідчому, прокурору під час проведення першого допиту недоцільно з тактичних міркувань застосувати прийом викриття брехні, оскільки це може викликати суттєві труднощі з можливістю встановлення психологічного контакту з підозрюваним та отримання достатніх і належних доказів, які б підтверджували винуватість судді у прийнятті пропозиції, обіцянки або одержанні неправомірної вигоди.

Одержано 13.10.2017

УДК 343.977:343.432

Ірина Анатоліївна БОТНАРЕНКО,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
наукової лабораторії з проблем кримінальної
поліції навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ

ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Ситуація, що склалась з моменту вирішення питання про відкриття кримінального провадження, визначає характер і мету пошукових дій слідчого, а також напрями його діяльності на початковому етапі розслідування.

Слідча ситуація формується, перш за все, під впливом конкретних вихідних даних про вчинений злочин, які наявні в розпорядженні органів досудового розслідування та залежить від багатьох чинників: характеру злочину, місця, часу, способу його вчинення і приховання, джерел первинної інформації, особи злочинця, механізму утворення слідів, їх знищення, поведінки і психології потерпілого і свідків, дій злочинця після здійснення злочину та інших чинників. В кожній слідчій ситуації необхідно забезпечити пошук та збереження доказової інформації, яка стане підґрунтям розслідування кримінального провадження та доведення вини особи (осіб), яка(і) вчинила(ли) злочин.

Важливе значення має виділення типових слідчих ситуацій як найбільш часто повторюваних. У розроблюваних криміналістами типових слідчих ситуаціях окремих видів злочинів зосереджені дані, що дозволяють виробити наукові рекомендації з найбільш ефективного висунення загальних та окремих версій у ході слідчої діяльності та належним чином організувати розслідування конкретного злочину.

В ході розслідування торгівлі людьми найбільш типовими є такі слідчі ситуації: 1) наявні ознаки вчинення торгівлі людьми та відома особа, яка його вчинила; 2) ознаки торгівлі людьми є, але особу, яка його вчинила, не встановлено; 3) наявні ознаки вчинення торгівлі людьми, особу підозрюваного не встановлено, але про нього є певні відомості.

Перша типова слідча ситуація характеризується тим, що до початку розслідування, як правило, відомі причетні до злочину особи, дані про підготовку, безпосереднє вчинення торгівлі людьми або про результати злочинної діяльності, проте інші обставини відомі не повністю. До таких ситуацій, наприклад, належить вчинення торгівлі людьми під прикриттям діяльності різних підприємницьких структур, коли в результаті оперативної розробки і за допомогою технічних засобів виявляються факти торгівлі людьми.

Відмінною рисою таких ситуацій є раптовість проведення комплексу організаційних та слідчих (розшукових) дій, спрямованих на процесуальне закріплення зібраних та пошук нових доказів. При цьому типовий перелік невідкладних слідчих (розшукових) дій та інших заходів з розглядуваної типової ситуації може охоплювати: 1) затримання, особистий обшук підозрюваних; 2) допит підозрюваних; 3) допит свідків і потерпілих; 4) тимчасове вилучення з державних органів, організацій та установ, причетних до оформлення необхідних для виїзду документів, з метою виявлення та вилучення усіх наявних примірників, копій, що пов'язані з їх оформленням та подальшим використанням, і, при необхідності, призначення по них експертиз; 5) обшуки за місцем роботи, проживання осіб, які причетні до вчинення вказаних злочинів, у тому числі і посадових осіб державних органів, організацій та установ; 6) огляд лазерних дисків, карт пам'яті і комп'ютерних вінчестерів за місцем роботи та проживання підозрюваного; 7) накладення арешту на поштово-телеграфну кореспонденцію.

З урахуванням зібраних доказів невідкладно вирішується питання про допит потерпілих.

З метою перевірки показань потерпілих та підозрюваних необхідно невідкладно встановити осіб, на яких посилаються останні, та допитати їх про вказані обставини, а також про інші факти і обставини, що можуть бути їм відомі та мають значення для розслідування.

У разі виникнення суперечностей у показаннях підозрюваних, потерпілих та свідків, між ними проводяться одночасні допити, при цьому їм в обов'язковому порядку передують

впізнання, оскільки потерпілі спілкувалися зі злочинцями, як правило, протягом досить нетривалого часу; а з даними про їх особу (прізвище, ім'я, по батькові) потерпілі можуть бути обізнані (якщо їм взагалі це відомо) тільки зі слів останніх.

Для доведення вини причетних до вчинення злочину осіб суттєве значення також має проведення криміналістичних експертиз, у тому числі почеркознавчих за вилученими документами з метою встановлення виконавців підписів та рукописних текстів, технічних засобів, які використовувалися при складанні завідомо неправдивих документів і т. ін.

Крім цього, у разі наявності даних про заподіяння потерпілим під час експлуатації або при примушуванні до виконання тої чи іншої роботи тілесних ушкоджень, зараження венеричною хворобою або вірусом імунодефіциту тощо, про звернення останніх у зв'язку з цим до медичних установ необхідно проводити судово-медичні експертизи з метою встановлення характеру і тяжкості заподіяних тілесних ушкоджень, оскільки їх висновки можуть мати суттєве значення для кваліфікації дій злочинців, зокрема, як за відповідними частинами статті 149 Кримінального кодексу України, так і за іншими його статтями.

У ряді випадків, за наявності достатніх підстав, для вияснення тяжкості вчиненого злочину і для визначення заподіяної потерпілій шкоди, може виникнути необхідність у проведенні також судово-психіатричних та судово-психологічних експертиз щодо визначення психічного стану потерпілих.

Під час проведення експертиз необхідно вжити заходів до пошуку додаткових та закріплення наявних доказів, а також перевірити версії про співучасть у злочинній діяльності посадових осіб державних органів, установ та організацій.

З метою остаточного закріплення доказів про торгівлю людьми необхідно, використовуючи наявність міжнародних угод про надання правової допомоги, перевірити показання потерпілих через правоохоронні органи іноземних країн, до яких вони вивозились, щодо обставин, пов'язаних з перебуванням останніх за кордоном, примушуванням до зайняття проституцією, інших форм експлуатації, позбавленням їх можливості повернутись в Україну і т. ін. Тому з урахуванням тривалості строків виконання міжнародно-правових доручень, доцільно невідкладно підготувати відповідні доручення про надання правової допомоги, передбачивши вилучення всіх необхідних документів, допити осіб, які були причетні до вказаних подій, а також осіб, з якими можливо спілкувалися потерпілі з цього приводу.

Для забезпечення можливої конфіскації майна необхідно вжити заходів щодо своєчасного встановлення місця знаходження коштів, вкладів, майна, інших цінностей, що належать підозрюванам.

Друга група типових слідчих ситуацій виникає коли особа, яка вчинила злочин, невідома. Такі ситуації, як правило, виникають у випадках звернення потерпілого від торгівлі людьми або його родичів до правоохоронних органів з заявою про вчинення відносно нього злочину. При цьому особу, яка схилила його на поїздку за кордон, а потім продала, потерпілий знає тільки на ім'я. Однак, як свідчить практика, в більшості випадків, це ім'я є вигаданим.

На відміну від першої типової ситуації, вона є менш сприятливою. Для неї характерний високий ступінь інформаційної невизначеності – відсутність даних про особу злочинця, а коло інших джерел для його розшуку вкрай обмежене. Тому першочерговим завданням є встановлення особи підозрюваного, його розшук та затримання. У цій ситуації діяльність слідчого має бути спрямована на виявлення і систематизацію максимальної кількості доказової та орієнтовної інформації, що характеризує особу підозрюваного і злочинний характер події. У зв'язку з цим особливо важливого значення набуває використання даних, що містяться у криміналістичній характеристиці злочину, що звужує коло підозрюваних осіб та визначає напрями пошуку доказової інформації.

Третя типова слідча ситуація є більш сприятливою для початкового етапу розслідування, ніж друга, оскільки особа підозрюваного відома, але останній переховується. Як правило, вона поєднує конкретні випадки, коли торгівлю людьми виявляють після її вчинення.

Основні напрями розслідування в даній ситуації повинні бути орієнтовані на виявлення, збір і фіксацію доказової та орієнтуючої інформації про подію злочину й особу підозрюваного, який переховується. У цій ситуації дії слідчого мають бути спрямовані на негайний розшук підозрюваного за «гарячими слідами», а також на збір даних, що

характеризують особу розшукуваного, встановлення його зв'язків, найбільш ймовірного місцезнаходження або появи, вжиття заходів для затримання підозрюваного.

Тому відправною точкою для пошуку та встановлення особи, яка вчинила торгівлю людьми, виступають, як правило, типові відомості про особу підозрюваного. До них належать: 1) деякі установчі дані (ім'я, місце народження, місце проживання, роботи названі підозрюваним при свідках-очевидцях або відомі з інших джерел); 2) відомості про ознаки зовнішності; 3) дані, що дозволяють судити про його фахові навички, фізичну силу, стать, вік, захоплення і вміння; 4) відомості про речі, що належали підозрюваному (одяг, транспортні засоби тощо); 5) сліди (у вузькому значенні), залишені злочинцем. Це, насамперед, сліди рук, ніг, взуття, транспортних засобів, документи, слина, кров, а також запах особи, яка вчинила торгівлю людьми; 6) дані, що характеризують дії особи з підготовки, вчинення торгівлі людьми і приховання цього злочину.

Відмітимо, що практичне значення типових слідчих ситуацій при розслідуванні торгівлі людьми полягає у тому, що вони, передусім, є основою для розроблення методичних рекомендацій та типових програм із планування, організації та ефективного провадження розслідування зазначеної категорії злочинів.

Одержано 07.09.2017

УДК 343.982.41

Ольга Станиславовна БОЧАРОВА,

кандидат юридических наук,
член-корреспондент Международного
научно-общественного объединения
«Международная академия информационных технологий»,
ведущий специалист-эксперт ООО «Регула»,
доцент кафедры правовых дисциплин
Российского государственного социального университета
(Минск, Республика Беларусь)

ВИДЕОСПЕКТРАЛЬНЫЙ КОМПАРАТОР «РЕГУЛА 4307» ДЛЯ ЭКСПЕРТНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ ЗАЩИЩЕННЫХ ДОКУМЕНТОВ. НОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ

Традиционно для экспертных исследований защищенных документов используются микроскопы и специальные приборы контроля подлинности, оснащенные источниками прямого, проходящего и косопадающего света, ультрафиолетового и инфракрасного излучения, специальные светодиоды и лазеры для возбуждения невидимой инфракрасной и видимой анти-Стоксовой люминесценции, приборы магнитооптического контроля, контроля подлинности голограмм и др. Существуют различные приборы комплексного характера, объединяющие в себе большинство заявленных функций, – видеоспектральные компараторы, в которых исследуемый документ помещается на просмотрном столе под крышкой, выбираются необходимые условия его освещения, осмотра и исследования, а видеоизображение выводится на монитор.

Условия освещения определяются источниками света, геометрией освещения и оптическими фильтрами; условия осмотра определяются оптическими фильтрами видеокамеры, а условия исследования определяются видом средства защиты.

Основной модуль видеоспектрального компаратора (рис. 1) включает в себя цифровую видеокамеру, набор источников УФ, видимого и ИК света с различными длинами волн, пороговые длинноволновые и коротковолновые и полосовые оптические фильтры. Управление осуществляется посредством соответствующего ПО. Спектральная реакция видеокамеры обычно выходит за рамки видимых/ИК-диапазонов длин волн от 400 нм до

1000 нм, превышая возможности невооруженного глаза. Основной целью создания видеоспектрального компаратора является расширение спектрального отклика визуального поля в ИК-зоне и улучшение визуального контраста выбранных элементов защиты документа при создании специальных условий освещения и условий осмотра. К визуальному контрасту отнесем: контраст отражения (значительные различия в отражательной способности поверхности), контраст пропускания, угловой контраст (отражение или преломление света только под определенным углом в зависимости от топологии и структуры элемента защиты). К угловому контрасту относится световозвращающее отражение при использовании коаксиального света, тени и рельеф, визуализирующиеся в косопадающем свете, преломление света в голограммах и иных OVD-элементах защиты, проявляющееся в зависимости от угла освещения. Компаратор обеспечивает также установление и фиксацию УФ-, ИК- и анти-Стоксовой люминесценции элементов и средств защиты защищенных документов.

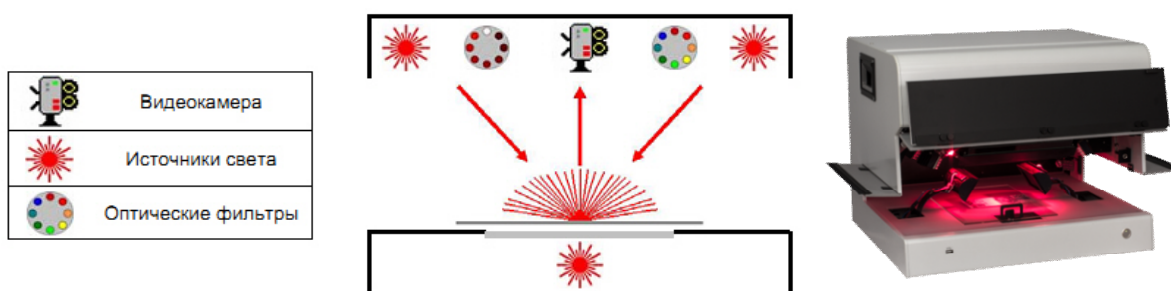

Рис. 1. Основной модуль видеоспектрального компаратора и прибор «Регула 4307»

В Республике Беларусь разработан и выпускается стационарный прибор комплексного исследования защищенных документов и иных объектов – видеоспектральный компаратор «Регула 4307» (рис. 1), основной функцией которого является изучение оптических свойств исследуемых объектов в различных диапазонах спектра и исследование оптических и физических свойств объектов при различных расположениях источников света. Прибор позволяет проводить экспертные исследования и контроль подлинности элементов и средств защиты документов и иных объектов при оптическом увеличении до 30 крат (рис. 2) с полем зрения в цифровом канале камеры от 6,5х4,9 мм до 196х147 мм (видеокамера 5 Мп, КМОП, размер кадра 2592×1944 пикселей). Максимальный формат исследуемых документов 530×400 мм.

Рис. 2. Варианты увеличения в компараторе «Регула 4307»

Базовыми осветителями прибора являются: светодиодные источники верхнего белого света и ИК-излучения (700, 860 и 940 нм); источники УФ-излучения (254, 313, 365, 400 нм) для исследования ИК и УФ свойств элементов защиты защищенных документов для установления признаков их подлинности, обусловленных соответствующими свойствами использованного в защищенном документе материала. В приборе имеются 6 белых и 6 ИК-источников косопадающего света, расположенных под тремя разными углами с левой и правой стороны и позволяющих осуществлять исследования в косопадающем свете без изменения положения исследуемого объекта (рис. 3).

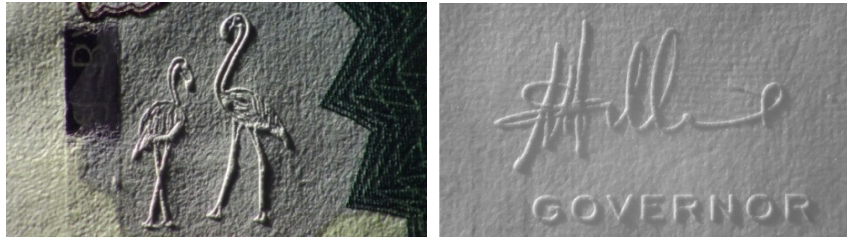

Рис. 3. Исследования в косопадющем свете (белый и ИК 870 нм) в «Регула 4307»

Для проведения исследований на просвет в компараторе есть донные источники белого, ИК, УФ (365 нм) света и точечные источники высокоинтенсивного белого и ИК света. При исследовании водяного знака и филигранны, защитных нитей и волокон, микроперфорации, помимо исследования в видимом проходящем свете, предпочтительно использовать проходящий ИК-свет, который позволяет фиксировать рисунок водяного знака, особенности расположения волокон, элементы защиты в защитных нитях и микроперфорацию без перекрытия их элементами полиграфической защиты (рис. 4). При исследовании и прочтении удаленных или перекрытых помехой записей и установлении технической подделки подписи также полезен ИК проходящий свет.

Рис. 4. Исследования в проходящем свете (белый и ИК 870 нм) в «Регула 4307»

В приборе имеются светодиодные источники излучения с доминантными длинами волн 450, 470, 505, 505, 530, 590, 613 и 630 нм для возбуждения ИК-люминесценции красителей средств письма и средств защиты документов в различных сочетаниях (255 комбинаций). Особенно полезно и информативно использование данных источников света при экспертизе пересекающихся штрихов, залитых, зачеркнутых, угасших, выцветших записей, для установления факта дописок, дорисовок, допечаток, обнаружения следов (прочтения) удаленных подчисткой записей (подписей, текстов) при наличии ИК люминесцентных свойств материалов и красителей, которыми выполнены исследуемые записи или тексты (рис. 5).

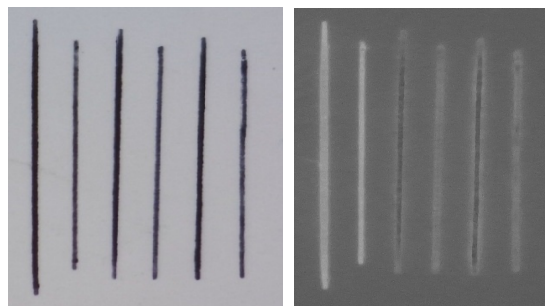

Рис. 5. Исследования различной ИК люминесценции чернил одного цвета в «Регула 4307»

Дополнительной технической возможностью прибора является наличие двухстороннего широкодиапазонного ИК импульсного излучателя – источника высокоинтенсивного инфракрасного излучения 980–1100 нм для возбуждения ИК антистоксовой люминесценции отдельных средств защиты, используемых в большинстве банкнот, ценных бумаг, паспортов, водительских удостоверений и иных защищенных документов (рис. 6).

Рис. 6. Исследования ИК анти-Стоксовой люминесценции отдельных средств защиты

Для исследования ретрорефлективных покрытий (изображений) с эффектом возвращения светового потока, известных еще как 3М-защита, в приборе имеется источник коаксиального поляризованного света (рис. 7).

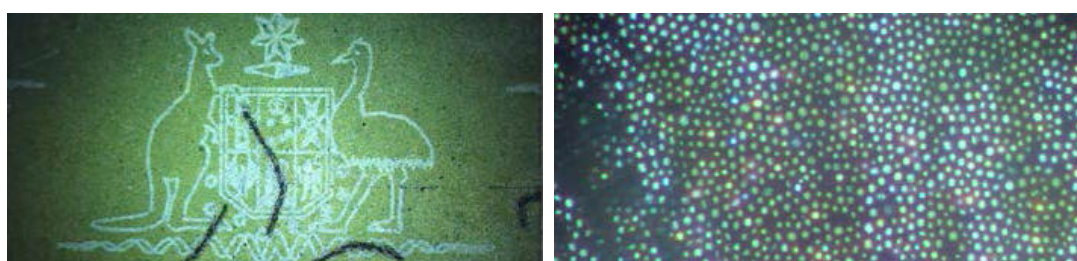

Рис. 7. Исследования ИК анти-Стоксовой люминесценции отдельных средств защиты

Управление видеоспектральным компаратором, получение и обработка изображений осуществляются при помощи специального программного средства «Regula Forensic Studio». Данное программное средство позволяет проводить сравнение двух изображений в разных комбинациях: два сохраненных изображения, сохраненное изображение и «живое видео», сохраненное изображение и эталонное из информационно-справочных систем – Валюта, Паспорт, Автодокументы и др.

В приборе «Регула 4307» имеются спектрометр высокого разрешения, работающий в режиме реального времени и позволяющий анализировать спектры поглощения, отражения, пропускания и флуоресценции объектов исследования в диапазоне длин волн 350–1000 нм, и модуль для гиперспектрального анализа изображений, позволяющий получить серию накопленных изображений в диапазоне волн 400–940 нм с шагом в 1 нм и выводить спектр отражения объекта исследования (рис. 8).

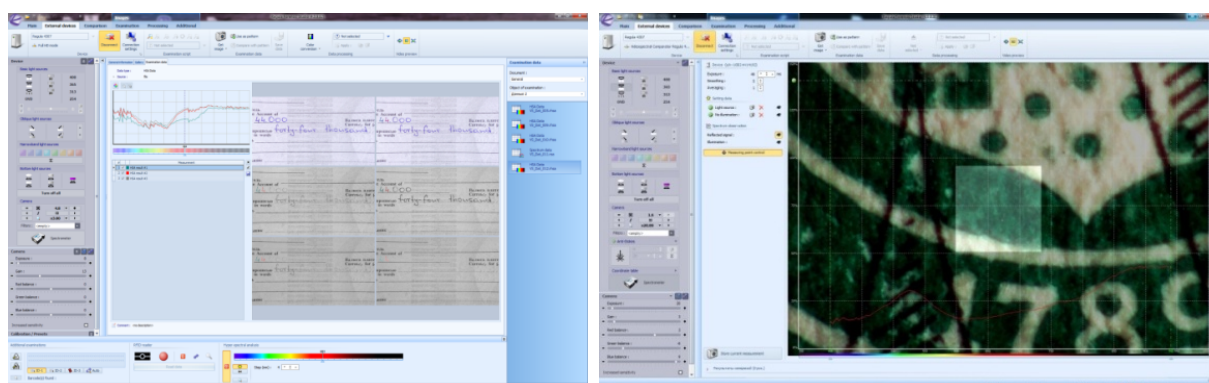

Рис. 8. Гиперспектральный анализ изображений и спектрометр высокого разрешения

Новацией для приборов такого класса является еще и возможность исследования поляризационных свойств ряда новых элементов защиты, основанных на линейной и циркулярной поляризации (рис. 9).

Рис. 9. Визуализация скрытых изображений с использованием поляризационного фильтра

Дополнительными функциями прибора «Регула 4307», отличающими его от зарубежных аналогов, являются: специальное исследование голограмм, автоматическое считывание текстовой информации из машиносчитываемой зоны (MRZ) паспортов, считывание и распознавание 1D и 2D штрихкодов (баркодов), а также считывание и распознавание информации из бесконтактных идентификационных микросхем (RFID) электронных документов и проверка микросхем. Дополнительной возможностью прибора является наличие в нем двухкоординатного столика для высокоточной плавной юстировки оптических систем по двум координатам – управление через Regula Forensic Studio. Предоставляет возможность сшивки изображений на больших увеличениях, а также возможность проведения исследований без необходимости ручного перемещения документа в самом приборе в процессе исследования.

Для проведения исследований голограмм и элементов их защиты компаратор оснащен горизонтальным, состоящим из 31 светодиодов, и вертикальным, состоящим из 9 светодиодов, источниками света. Для визуализации голографических изображений имеются функции автоматического переключения источников и захвата последовательности изображений, в результате чего для исследования имеется серия снимков, из которых можно создать анимированное мультиизображение в формате .gif.

В компараторе предусмотрена возможность контроля и RFS-визуализации скрытых изображений, имеющихся, в частности, в интегрированных фотоизображениях в паспортах, когда изображение, штрихи или растровые элементы которого впечатаны в фоновый рисунок или в фото таким образом, что оно не распознается невооруженным глазом. Изображение предварительно фрагментируется и кодируется по специальным алгоритмам. Визуализируется с помощью лентичулярных декодирующих устройств. В приборе происходит автоматическая обработка с предопределенными настройками, создание и сохранение настроек визуализации для определенного типа документа (рис. 10).

Рис. 10. RFS-визуализация скрытых изображений на примере интегрированного фотоизображения в паспорте Болгарии

Программное считывание, распознавание и анализ текстовой информации из машиносчитываемой зоны (MRZ) паспортов, визовых марок, ID-карт осуществляется в режиме белого верхнего либо инфракрасного верхнего света. В зависимости от размеров документа выбирается масштаб, необходимый для считывания машиносчитываемой зоны, которая должна полностью помещаться в кадре. В режиме ручной фокусировки подстраивается фокус и выполняется автоматическое чтение и распознавание машиносчитываемой зоны. В случае если программа выявит нарушение правил заполнения машиносчитываемой зоны, то в считанной зоне с информацией красным цветом выделяются символы, которые имеют несоответствия или ошибки. При открытии программного окна

«Результаты исследования» появляется информация, считанной машиночитываемой зоны и основных проверок правильности заполнения (контрольная сумма, дата рождения и пр.) (рис. 11).

Рис. 11. RFS-анализ машиночитаемой зоны и RFS-чтение 1D/2D баркодов

Чтобы прочитать информацию с бесконтактной идентификационной микросхемы (RFID-chip), находящейся в документе (паспорт, ID-карта и пр.), вначале необходимо осуществить считывание машиночитаемой зоны документа (MRZ). В левой части прибора, за границей просветного экрана, находится антенна встроенного считывателя RFID-чипов. В случае если местонахождение чипа не известно заранее, можно закрыть паспорт и положить его в требуемую зону. Если документ расположен правильно, индикатор детекции RFID-чипа сменит свой цвет с красного на зеленый. Далее необходимо зафиксировать документ в таком положении и осуществить чтение данных с чипа. В случае если в настройках модуля управления RFID-считывателем установлена опция «Автоматически читать данные при появлении чипа», процесс чтения начнется немедленно после обнаружения чипа (если данные MRZ прочитаны и правильно распознаны). В противном случае для чтения данных чипа необходимо нажать на кнопку «Чтение данных». По окончании чтения на экране появится окно результатов чтения RFID. Программное считывание и распознавание штрихкодов осуществляется через модуль распознавания штрихкодов. Программа обеспечивает чтение различных одномерных и двухмерных штрихкодов. Для считывания штрихкода необходимо поместить объект, содержащий информацию данного типа, в поле зрения камеры компаратора. Затем настроить увеличение компаратора таким образом, чтобы штрихкод занимал максимальную площадь в поле зрения камеры. Чтения штрихкода происходит после нажатия на кнопку «Чтение штрихкодов» на панели управления. Модуль распознавания штрихкодов производит поиск всех штрихкодов на изображении. При удачном считывании и распознавании штрихкода в окне «Результаты исследования» отображается тип найденного штрихкода и расшифрованные данные (рис. 11).

В заключение отметим, что видеоспектральный компаратор «Регула 4307», имеющий полный спектр описанных функциональных возможностей и дополнительно оснащенный магнитооптическим визуализатором «Регула 4197», для исследования средств защиты документов, выполненных краской с магнитными компонентами и прочтения залитых и замазанных текстов, выполненных магнитной краской, а также термостойким «Регула 4168» для исследования средств защиты документов, выполненных термохромной краской, позволяет проводить весь комплекс судебно-экспертных исследований защищенных документов и их реквизитов, фиксировать результаты исследований, осуществлять контроль подлинности защищенных документов и сравнение их с образцами из соответствующих баз данных.

Получено 17.10.2017

УДК 343.98(477)

Богдан Анатолійович БУРБЕЛО,

викладач кафедри криміналістики та

судової експертології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1071-1338>

ОРГАНІЗАЦІЯ І ТАКТИКА ВИВЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ПІДОЗРЮВАНОВОГО ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ

Забезпечення розбудови України як демократичної, незалежної, суверенної та правової держави, вимагає насамперед досягнення відповідних успіхів у боротьбі зі злочинністю.

Процес ефективного розслідування злочинів, являє собою різновид пізнавальної діяльності слідчого, сутність якої полягає у виявленні джерел матеріальної та ідеальної інформації про подію вчиненого злочину, а також дослідженні, оцінці та використанні одержаної інформації. Своєчасність отримання інформації про особу підозрюваного суттєво залежать від того, наскільки слідчий обізнаний про наявність джерел, що можуть містити таку інформацію, та її вміння використати їх в процесі розслідування.

В залежності від форми відображення властивостей особи підозрюваного та способу зберігання інформації, всі джерела інформації можна поділити на: 1) джерела ідеальної інформації – люди, які володіють інформацією про особу підозрюваного, що являє інтерес для слідчого, і зберігають її у своїй пам'яті; 2) джерела матеріальної інформації – матеріальні об'єкти (сліди): документи, речі, предмети, сліди крові, слини та інших виділень людини і т. ін.

Отримання криміналістично значущої інформації про особу підозрюваного з відповідних джерел здійснюється шляхом проведення слідчих дій. Джерела інформації про особу підозрюваного можуть бути процесуальними і не процесуальними. Інформація, яку можуть містити процесуальні джерела, може бути як доказовою, так і орієнтуючою. Не процесуальні джерела містять орієнтуючу інформацію.

Сучасний підхід до проблеми вивчення особи підозрюваного в криміналістиці повинен ґрунтуватися на застосуванні концепції інформаційного підходу при вирішенні криміналістичних завдань в процесі розслідування злочинів. З позицій інформаційного підходу, процес слідоутворення у самому широкому розумінні, який є характерним для будь-якого злочину, може і повинен розглядатися як інформаційний. Будь-який слід є відображенням одного об'єкта на іншому, а весь процес слідоутворення полягає у передачі і перетворенні інформації у вигляді фізичного сигналу [2, с. 15].

Заслугує на увагу і думка окремих авторів щодо умовності розподілу інформації на види. Одна і та ж інформація, в залежності від мети її отримання і використання може мати як криміналістичне, так і кримінологічне, кримінально-правове та процесуальне значення.

Так, П. Д. Біленчук, розглядаючи процесуальні та криміналістичні проблеми дослідження особи підозрюваного (обвинуваченого), і зокрема, види відомостей про особу підозрюваного і джерела, з яких вони одержуються слідчим, зазначає, що джерела інформації про особу підозрюваного (обвинуваченого) – це досить розгалужена система носіїв конкретних ідеальних і матеріальних відображень, які характеризують окремі сторони або індивідуальні ознаки події злочину [1, с. 81].

В. П. Лавров, розглядаючи проблему вивчення особи підозрюваного в процесі розслідування, зазначає, що криміналістичне вивчення особи підозрюваного (обвинуваченого) визначається його кримінально-правовим та кримінально-процесуальним значенням [3, с. 203–204].

На нашу думку криміналістичне значення вивчення особи підозрюваного під час розслідування, не повинно обмежуватися лише перерахуванням завдань, які вирішуються в кримінально-правовому та кримінально-процесуальному аспектах його вивчення. Таке тлумачення позбавляє можливості чітко розмежувати криміналістичний, кримінально-правовий та кримінально-процесуальний аспекти вивчення особистості підозрюваного.

Разом з цим, необхідно також враховувати, що проблема вивчення особи підозрюваного є неможливим без наявності відповідного обсягу інформації про нього, і тому інформація,

отримана слідчим в процесі розслідування може суттєво сприяти ефективному вирішенню всіх перелічених вище завдань.

Значний обсяг криміналістично значущої інформації про особу підозрюваного слідчий може отримати з документальних джерел інформації. Велике значення має вивчення елементів психології підозрюваного. Таких як: психічні процеси, психічні стани, темперамент, характер, спрямованість, світогляд та деякі інші. Розуміння сутності психічних процесів, станів та психологічних особливостей особистості підозрюваного, є необхідними умовами для ефективного застосування всього комплексу тактичних прийомів, прогнозування ймовірної поведінки підозрюваного як під час проведення окремих слідчих дій, так і під час розслідування взагалі.

Найбільш поширено інформація про властивості психологічного складу підозрюваного використовується в тактичних цілях: під час допиту для обрання найбільш ефективних тактичних прийомів; встановлення психологічного контакту з допитуваним; здійснення психологічного впливу; визначення спроможності підозрюваного адекватно сприймати інформацію, запам'ятовувати і оцінювати її тощо. Ефективність застосування слідчим найбільш оптимальних тактичних прийомів в процесі проведення слідчих дій за участю підозрюваного, який страждає на психічні аномалії, що не виключають осудності та інші психічні розлади, суттєво залежить від обсягу та своєчасності отримання слідчим патопсихологічної інформації про особу підозрюваного. Ігнорування наведених тактичних рекомендацій щодо проведення слідчих дій з цією категорією осіб, може негативно позначитись на встановленні істини у справі та ускладнити процес розслідування. З метою підвищення ефективності досудового розслідування злочинів, доцільно залучати до участі в ньому спеціалістів-психологів.

На нашу думку під криміналістичним вивченням особистості підозрюваного необхідно розуміти отримання криміналістично значущої інформації, яка включаючи в себе відомості про притаманні ним анатомічні, біологічні, психологічні і соціальні властивості, що необхідні для ідентифікації особи підозрюваного, вирішення тактичних завдань і встановлення фактичної картини події злочину в процесі його розкриття і розслідування, а також для використання з метою здійснення криміналістичної профілактики.

Вивчення особи підозрюваного є необхідною передумовою вирішення цілого комплексу завдань і може розглядатися в різних аспектах: кримінально-правовому, кримінологічному, процесуальному та криміналістичному.

Список бібліографічних посилань: 1. Біленчук П. Д. Процесуальні та криміналістичні проблеми дослідження обвинуваченого (проблеми комплексного вивчення особи обвинуваченого в стадії попереднього слідства): монографія. Київ: Атіка, 1999. 352 с. 2. Колдин В. Я., Поташник Д. П. Информационные основы экспертно-криминалистического анализа. *Вестник Московского университета. Серия 11. Право.* 1999. № 4. С. 14–25. 3. Волынский А. Ф., Лавров В. П. Криминалистика: учебник для студентов вузов. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юнити-Дана; Закон и право, 2012. 943 с. 4. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Київ: Кондор, 2008. 588 с.

Одержано 08.10.2017

УДК 343.9

Олеся Петрівна ВАЩУК,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри криміналістики

Національного університету «Одеська юридична академія»

КРИМІНАЛІСТИКА ЯК ЮРИДИЧНА НАУКА: ЗА ПРАЦЯМИ М. В. САЛТЕВСЬКОГО

У сучасному науковому світі питання – чи є криміналістика юридичною наукою – не є невизначеним, і, тим більше, спірним. Однак, у різні періоди розвитку юриспруденції вчені дотримувалися різних позицій з цього питання. Свою думку з цього приводу свого часу

обґрунтував також і доктор юридичних наук, професор, Заслужений діяч науки та техніки України, автор понад 240 наукових праць та 3 свідоцтв на винаходи – Михайло Васильович Салтевський.

На думку М. В. Салтевського, «юридична сутність криміналістики обумовлена її загальними та окремими завданнями, предметом дослідження, особливостями засобів і методів розкриття злочинів, відповідністю її наукових рекомендацій законодавству та тісним зв'язкам з науками кримінально-правового циклу» [1, с. 26]. Вчений підкреслював, що криміналістика будучи юридичною наукою, не претендує на правову сутність, на ту правову сутність, яка була предметом диспуту для багатьох вчених. Хоча криміналістика і походить від кримінального процесуального права, однак не з потреби її удосконалення, а як наслідок її застосування в боротьбі зі злочинністю. Саме тому, на думку Михайла Васильовича, розроблені криміналістикою методи і засоби спрямовані на збір доказів та їх ефективне дослідження. Однак, професор зауважив, що криміналістика спочатку виникла як «кримінальна техніка», «поліцейська техніка», де наявні на той час технічні знання не могли бути правовими; правовими ж можуть бути і є методи, способи та прийоми їх застосування, що розроблені криміналістикою.

Професор Михайло Васильович Салтевський однозначно стверджує: «Криміналістика – юридична наука» [1, с. 26]. На цьому вчений не зупиняється, а розкриває ці твердження такими акцентами:

- відповідно до визнаної класифікації, юридичні науки поділяються на галузеві, міжгалузеві та спеціальні. До спеціальних відносять кримінальну статистику, криміналістику, кримінологію та деякі інші галузі знань;
- юридична сутність криміналістики обумовлена історичним аспектом її появи як відокремленої від кримінального процесуального права;
- подальший розвиток криміналістики триває з формуванням її власного предмету як самостійної галузі серед юридичних наук;
- результатом її стрімкого розвитку стала наявність самостійного предмету дослідження, власна методологія, загальні та окремі теорії;
- всі наукові досягнення криміналістики продовжують бути тісно пов'язаними з правовими та спеціальними юридичними науками.

Професор М. В. Салтевський звернув увагу на таку особливість, як те, що методи і засоби криміналістичної техніки, запозичені з природних та технічних наук, застосовуються без будь-яких змін у спеціальних науках. Для їх застосування розробляються лише правові підстави. Таким чином, він дійшов висновку, що криміналістика інтегрує засоби і методи дослідження свого власного предмета. При цьому, це не перевтілює їх сутність у «материнську», з якої вони виникли. Криміналістика в цьому сенсі була й залишається юридичною наукою. Однак, на думку вченого, дискусійною була би необхідність створення «криміналістичної фізики», «медичної криміналістики», «природничонаукової криміналістики» [2, с. 44].

На підтвердження своїх висловлювань Михайло Васильович навів з цього приводу схожі думки Р. С. Белкіна щодо криміналістики як юридичної науки на 1977 р.:

- предмет криміналістики, її об'єкти пізнання належать до сфери правових знань;
- розроблені криміналістикою засоби і методи знаходяться у полі правових знань;
- службова функція криміналістики відноситься до сфери діяльності правоохоронних органів, до правових процесів розслідування, судового розгляду;
- завдання, що вирішує криміналістика, знаходяться у межах діяльності правоохоронних органів, правових процесів розслідування, судового розгляду;
- рекомендації, що розробляє криміналістика для практики, засновані на нормах закону, і застосовуються у відповідності до його букви та духу, та затребувані у зв'язку з необхідністю укріплення законності боротьби зі злочинністю;
- криміналістика пов'язана із багатьма як суспільними, так і природничими науками, однак ці зв'язки у більшості спрямовані на створення науково-технічних засобів і методів роботи з доказами [2, с. 43].

Як висновок, основним джерелом для криміналістики є право, тобто правові науки, однак важливі й інші джерела, наприклад, слідча та судова практика [1, с. 26–27].

Професор М. В. Салтевський на цьому тлі підкреслив також зв'язок криміналістики з галузевими та міжгалузевими юридичними науками, виокремивши особливе місце криміналістики серед них. На його думку, сутність такого зв'язку полягає у тому, що галузеві і правові знання слугують для криміналістики методологічною основою. В свою чергу, ця методологічна основа забезпечує розробку криміналістичного «інструментарію» для подальшого збору, дослідження і використання доказів в рамках чинних норм законодавства. Саме тому, криміналістика не тільки збагачується даними правових знань, але й удосконалює засоби і методи правових наук та існуючих норм права. Вчений наводить цікавий приклад на підтвердження своїх висловлювань: «слідчий експеримент, перевірка показань на місці тривалий час у кримінально-правовому законі були відсутніми як самостійні слідчі дії. Після багатьох дискусій криміналістів та процесуалістів, розробки теоретичних основ та практичної методики провадження цих дій вони врешті були передбачені в процесуальному законі» [2, с. 44]. Цей приклад дозволив М. В. Салтевському визначити, що криміналістичні знання вдосконалюють практику розслідування злочинів і дозволяють створювати та конструювати нові процесуальні норми у кримінальному процесуальному законодавстві. Вбачається, що і в діючому Кримінальному процесуальному кодексі, прийнятому в 2012 року, ці слідчі (розшукові) дії знайшли своє місце.

З огляду, на вищевикладені напрацювання Михайла Васильовича щодо криміналістики як юридичної науки, логічним є доведення актуальності і у сучасному розвитку криміналістики його думок та утвердження тези, що криміналістика є юридичною наукою.

Список бібліографічних посилань: 1. Салтевський М. В. Криміналістика: навч.-довід. посіб. Київ, 1996. 159 с. 2. Салтевський М. В. Криміналістика: підруч.: у 2 ч. Ч. 1. Харків: Консум; Основа 1999. 416 с.

Одержано 17.10.2017

УДК 343.9

Юлія Вікторівна ВИСОТЕНКО,

ад'юнкт докторантури та аспірантури
Національної академії внутрішніх справ;

Анна Всеволодівна МИРОВСЬКА,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ КРАДІЖОК, УЧИНЕНИХ ЗЛОЧИННИМИ ГРУПАМИ

Проблема боротьби з організованою злочинністю, у тому числі криміналістичними методами та засобами, залишається актуальною і у сучасних умовах розвитку української держави. Це обумовлюється тим, що діяльність організованих злочинних груп із кримінальної перетворилася в масштабну загрозу соціальної, економічної і політичної стабільності в Україні.

Одним з небезпечних проявів сучасної організованої злочинності є її корислива складова. Вона порушує конституційні права людини, зокрема, невід'ємне право на соціальне і матеріальне благо – право власності. Причиною неефективності боротьби з корисливою організованою злочинною діяльністю є недостатність ефективних методів розслідування, відсутність типових сучасних моделей такої злочинної діяльності, недовір'я рекомендацій по проведенню окремих слідчих (розшукових) дій та їх комплексів, недосконалість криміналістичних програм по вирішенню проблемних слідчих ситуацій та інше.

Успішне розслідування кримінальних проваджень за фактами крадіжок, вчинених злочинними групами, перш за все обумовлене тим, наскільки вчасно, законно й

обґрунтовано приймається рішення про початок досудового розслідування, наскільки повно й точно виявлені та зафіксовані сліди злочину, яка інформація наявна про осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, які заходи вжито щодо розшуку викраденого майна, а також наявністю певних теоретичних знань слідчих та їх практичного досвіду з розслідування досліджуваних злочинів.

Аналізуючи співвідношення кількості зареєстрованих крадіжок, вчинених злочинними групами, та кількості кримінальних проваджень, в яких особі повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, спостерігаємо суттєве погіршення становища.

Досліджуючи стан розвитку криміналістичної методики на сучасному етапі, слід відмітити позитивні зміни у підходах до формування її змісту, тобто перехід від описового способу викладення програм розслідування до формалізованих моделей у вигляді алгоритмів послідовності слідчих (розшукових) дій, розшукових і профілактичних заходів.

Особливого значення набувають методики розслідування окремих видів злочинів на сучасному етапі створення та реформування Національної поліції, оскільки останнім часом спостерігається оновлення особового складу слідчих підрозділів, що супроводжується відчутним зменшенням їх практичного стажу роботи у слідчих підрозділах та відсутністю відповідного досвіду. Такі методичні рекомендації щодо розслідування конкретного злочину для молодих спеціалістів, які приступили до виконання своїх службових обов'язків відразу після отримання юридичної освіти та не мають досвіду практичної роботи, будуть слугувати своєрідною підказкою стосовно правильної організації та планування розслідування. Крім того, використання зазначених матеріалів дозволить молодим фахівцям проводити розслідування максимально ефективно та результативно, послідовно виконуючи запропоновані алгоритми дій.

Аналізуючи практику розслідування крадіжок, вчинених злочинними групами, можемо виокремити ряд підстав за яких виникає потреба у використанні методичних рекомендацій:

- у слідчого бракує практичного досвіду та навичок;
- слідчий вперше розслідує такий вид злочину;
- за умови виникнення складної слідчої ситуації у якій задіяна велика кількість учасників кримінального провадження (декілька підозрюваних, декілька потерпілих, декілька фактів вчинення протиправних дій, декілька місць події);
- з метою економії часу слідчий звертається до визначеного алгоритму дій та положень щодо планування та організації розслідування.

На нашу думку, сучасна криміналістична методика розслідування крадіжок, вчинених злочинними групами, має відповідати таким основним вимогам, а саме: бути доступною, тобто викладеною просто та зрозуміло; бути реальною, тобто можливою у застосуванні при розслідуванні та попередженні злочинів; зміст методики має відповідати конкретному злочину, що розслідується, його специфіці; мати чітко визначені рекомендації з організації розслідування; усі рекомендовані дії мають бути ефективними та безпомилковими, щоб при їх застосуванні досягти максимального результату при мінімальній затраті часу й зусиль; методичні рекомендації мають відповідати сучасним потребам сьогодення, тобто сучасному законодавству, новим досягненням науки і техніки, новим способам учинення злочинів.

Таким чином, при обранні напрямку для розроблення методик розслідування, в першу чергу, для забезпечення їх ефективності, значну увагу слід приділяти актуальним та проблемним питанням, які виникають при розслідуванні злочинів тієї чи іншої категорії, а також апробації цих положень у практичній діяльності.

Одержано 06.10.2017

УДК 343.985

Анатолій Олександрович ВІТВИЦЬКИЙ,

курсант 4 курсу факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ

Торгівля людьми представляє собою кримінальний бізнес, який за рівнем злочинного доходу займає третє місце після наркобізнесу та торгівлі зброєю. Аналіз досвіду правоохоронних органів у виявленні і розслідуванні торгівлі людьми свідчить про наявність неабияких труднощів у цьому напрямку. Основна проблема пов'язана із тим, що ця злочинна діяльність часто маскується оболонкою цивільно-правових відносин. Наприклад, усиновленням, працевлаштуванням, наданням медичних послуг людині чи іншими відносинами. Зараз існує дуже багато сфер легальної діяльності, під прикриттям якої здійснюється фактично «торгівля живим товаром».

Аналіз спеціальної літератури з питань розслідування торгівлі людьми свідчить про те, що основна увага науковців зосереджена тільки на одному різновиді цього злочину, а саме на вербуванні, продажі та втягуванні молодих жінок в систему сексуального рабства. Інші ж прояви цього злочину у кращому випадку тільки згадуються. Механізм їх вчинення, особливості розслідування залишаються малодослідженими.

На наше переконання, для розробки ефективного механізму боротьби із таким вкрай небезпечним явищем, як торгівля людьми, необхідно встановити і детально дослідити всі прояви даного кримінального бізнесу. Адже саме криміналістична класифікація повинна виступати основою для вироблення практичних рекомендацій з розслідування цих різноманітних злочинів.

Приймаючи до уваги, що торгівля людьми у будь-яких проявах вчинюється з метою подальшої експлуатації жертви, а характер експлуатації залежить повністю від характеристики жертви, саме ці критерії ми пропонуємо брати за основу класифікації.

Так, в залежності від характеристики жертви і виду експлуатації нами запропонована наступна криміналістична класифікація торгівлі та інших незаконних угод щодо людини.

1. Вербування, перевезення, продаж молодих жінок з метою передачі їх в сексуальне рабство.

2. Вербування і продаж жінок з метою примусу їх до вагітності, виношування дитини і передачі її після пологів (експлуатація як сурогатних матерів).

3. Передача співробітниками інтернатів і дитячих будинків дітей через механізм усиновлення (удочеріння) особам з патологічними сексуальними потребами.

4. Передача медичним персоналом психічно хворих людей або тих, що знаходяться в тяжкому (без свідомості) стані внаслідок коми, паралічу ЦНС, а також залежних від апаратів стимуляторів серця чи вентиляції легень для подальшої трансплантації їх органів, або для проведення дослідів над ними.

5. Вербування, перевезення, передача і продаж людей з метою трудової експлуатації (виконання будівельних, сільськогосподарських чи інших робіт).

6. Перевезення і передача батьками (опікунами, попечителями) за винагороду дітей в фотостудії для виготовлення порнографічних матеріалів.

7. Перевезення і передача батьками (опікунами, попечителями) дітей з метою використання їх у жебрацтві, або для використання їх в якості донорів для трансплантації органів.

8. Передача і продаж новонароджених медичним персоналом пологових будинків особам, які не можуть мати дітей внаслідок безпліддя, або для подальшого використання дитини в якості донорів для трансплантації їх органів чи матеріалу для виділення стовбурових клітин.

Розроблена і запропонована нами криміналістична класифікація торгівлі людьми звичайно не містить переліку всього різноманіття проявів цього злочину, але вона може

слугувати принциповою схемою для розробки методики розслідування цього надзвичайно різноманітного виду злочинів.

Одержано 05.10.2017

УДК 343.98:354.89:342.71

Ярослав Вячеславович ВОЙТОВИЧ,

аспірант наукової лабораторії з проблем

досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ПРОМИСЛОВОЇ ПРОДУКЦІЇ ТА БЕЗПЕКИ ЇЇ ВИКОРИСТАННЯ ДЛЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 275 КК УКРАЇНИ

Розслідування порушень правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд (ст. 275 КК України) передбачає обізнаність слідчого про низку специфічних понять і категорій у різних галузях знань, що не належать до правових.

До таких понять серед інших належить поняття «промислова продукція» та деякі інші, що стосуються її безпечного використання.

Для з'ясування змісту цих понять та їх юридичного значення, потрібно звернутись до відповідних визначень у спеціальній літературі і нормативних актах.

Закон України «Про захист прав споживачів» [1] містить визначення поняття «продукція» – це будь-який виріб (товар), робота чи послуга, що виготовляються, виконуються чи надаються для задоволення суспільних потреб.

У ДСТУ 3278–95 «Система розроблення та поставлення продукції на виробництво. Основні терміни та визначення» продукція визначена як матеріальний результат трудової діяльності або виробничих процесів, що має корисні властивості і призначений для використання споживачем.

У ч. 1. ст. 275 КК України зазначено, що кримінальна відповідальність передбачена за порушення під час розроблення, конструювання, виготовлення чи зберігання промислової продукції правил, що стосуються безпечного її використання.

Отже, до розроблення, конструювання, виготовлення, зберігання промислової продукції висуваються спеціальні правила, що стосуються її безпечного використання.

Очевидно, що правила визначаються для кожного етапу життєвого циклу продукції починаючи з її розроблення і включаючи її зберігання (у контексті положень КК України).

Загалом же, терміном «життєвий цикл продукції» охоплюється значно ширший перелік стадій. Наприклад, послідовними етапами життя кожного виробу як технічної системи є: наукове відкриття у даній сфері – визначення можливості створення виробу – технічне втілення задуму шляхом розробки видів виробів – освоєння їх у виробництві – виготовлення в промислових умовах – споживання (експлуатація) – утилізація. Але, як було зазначено, ми розглядаємо тільки визначені у ст. 275 КК України стадії. Як зазначено у п. 18 ППВСУ від 12 червня 2009 року № 7 [2], не охоплюються злочином, передбаченим статтею 275 КК України діяння, вчинені в ході утилізації продукції, ремонту, демонтажу або при переміщенні будівель і споруд.

У спеціальній літературі описані стадії життєвого циклу продукції (товару). Так, розроблення продукції визначається як пошук, оцінка, відбір перспективних ідей і творчих рішень. При розробленні продукції розглядають інженерно-технічні, економічні аспекти. Інженерно-технічні аспекти полягають в проектуванні і конструюванні товару (продукції), визначенні змісту і порядку технологічних операцій, створення необхідного обладнання та виробничих потужностей для випуску.

При проектуванні вирішується, якими властивостями повинна володіти продукція, щоб забезпечити задоволення певного набору потреб.

При розробленні проектується конструкція; вибираються матеріали, з яких виготовлена продукція; встановлюються склад і рецептура; визначається технологічний процес.

Технічну документацію (конструкторські і технологічні документи) створюють в рамках дослідно-конструкторських і дослідно-технологічних робіт (при створенні матеріалів і речовин). Конструкція товару – це інженерне рішення будови, структури, плану і взаємного розташування агрегатів, частин, вузлів і деталей товару.

Стадія виготовлення продукції складається з трьох етапів: постановка на виробництво, стає виробництво, зняття з виробництва.

Постановка на виробництво включає в себе підготовку виробництва та освоєння. Підготовка виробництва передбачає заходи з підготовки та забезпечення технологічного процесу виготовлення продукції. При освоєнні відбуваються відпрацювання та перевірка підготовленого технологічного процесу та оволодіння практичними прийомами виготовлення продукції зі стабільними значеннями показників.

Виробничий процес – це сукупність дій працівників та знарядь виробництва, необхідних для виготовлення чи ремонту виробів, що випускаються.

Зберігання – етап технологічного циклу товароруху від випуску готової продукції до споживання чи утилізації, метою якого є забезпечення стабільності вихідних властивостей або їх зміна з мінімальними втратами. Зберігання товарів здійснюється в особливих умовах у спеціально підготовлених приміщеннях.

Умови зберігання – це сукупність зовнішніх впливів навколишнього середовища, обумовлених режимом зберігання і розміщенням товарів у сховищі: їх вибирають залежно від властивостей товарів.

Режим зберігання характеризується санітарно-гігієнічними і кліматичними показниками [3; 4].

Для кожної з цих стадій висуваються вимоги, розробляються спеціальні правила, що регулюють різноманітні питання організаційного і технічного характеру. Зі змісту ч. 1 ст. 275 КК України убачається, що для розслідування цих злочинів має значення встановлення факту порушення тих правил і вимог, що стосуються безпечного використання промислової продукції, а етапами (стадіями) життєвого циклу продукції під час яких такі порушення були допущені можуть бути розроблення, конструювання, виготовлення чи зберігання.

Наведене дає загальне уявлення про стадії виробничої діяльності.

Вимоги щодо безпеки використання розробляються і впроваджуються починаючи зі стадії розроблення і супроводжують весь подальший процес виготовлення і зберігання промислової продукції.

До правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції, а також безпечної експлуатації будівель і споруд, за порушення яких передбачено кримінальну відповідальність за статтею 275 КК, належать стандарти (державні, галузеві, окремих підприємств), будівельні норми і правила, окремі рішення компетентних органів про заборону використання певних матеріалів, сировини, напівфабрикатів, акти, в яких встановлено гранично допустимі концентрації шкідливих речовин у готовій продукції, приписи державних інспекторів наглядових органів тощо (п. 17 ППВСУ від 12 червня 2009 року № 7 [2]).

Отже, криміналістична задача слідчого полягає у тому, щоб визначити чи були порушені саме правила і вимоги, що стосуються безпечного використання промислової продукції і чи на зазначених етапах вони були допущені.

Список бібліографічних посилань: 1. Про захист прав споживачів: закон України від 12 трав. 1991 р. № 1023-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>. 2. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва: постанова Пленуму Верховного Суду України від 12 черв. 2009 р. № 7 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va007700-09>. 3. Петрище Ф. А. Теоретические основы товароведения и экспертизы непродовольственных товаров. М.: Дашков и К, 2004. 283 с. 4. Титаренко Л. Д. Теоретичні основи товарознавства. Київ: ЦНЛ, 2003. 195 с.

Одержано 08.10.2017

УДК 343

Наталія Вікторівна ВОРОБІЙОВА,

судовий експерт

Харківського науково-дослідного

експертно-криміналістичного центру МВС України

ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ ПОРІВНЯЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ СУДОВО-ПОЧЕРКОЗНАВЧИХ ЕКСПЕРТИЗ

Успішне вирішення завдань експертами при проведенні судово-почеркознавчих експертиз можливо тільки при правильно зібраних порівняльних матеріалах-зразках почерку (підписів) передбачуваного виконавця. Методикою судово-почеркознавчої експертизи розроблений ряд загальних вимог, що пред'являються до порівняльного матеріалу, які будуть розглянуті нижче. До них, перш за все, відносяться належна якість і достатня кількість порівняльних матеріалів-зразків почерку та підписів осіб, у відношенні яких перед експертом поставлені питання.

Помилки, допущені при відборі зразків, можуть спричинити експертну помилку та спрямувати слідство чи суд по невірному шляху.

Необхідною умовою, яка ставиться до зразків, які направляються для експертного дослідження, є їхня достовірність, тобто безперечна (безсумнівна) належність рукописів (підписів) саме тій особі, чийми зразками вони служать.

Під належною якістю зразків розуміється їхня порівнянність із досліджуваним об'єктом по ряду своїх характеристик.

Достатня кількість зразків означає такий їхній об'єм, який би забезпечував можливість повного та всебічного співставлення усіх ознак, які містяться у рукопису (підписах).

Для вирішення судово-почеркознавчих завдань існує три види зразків почерку та підписів – вільні, умовно-вільні та експериментальні.

Вільні зразки почерку (підписів) – рукописні тексти, записи (підписи) певної особи, виконані поза зв'язком зі справою, по якій проводиться експертиза, коли виконавець не припускав, що вони можуть бути використані в якості порівняльного матеріалу (тексти (підписи) в службовому листуванні, автобіографії, анкеті, особистому листі, заяві, в різних документах, не пов'язаних зі справою, тощо). Вільні зразки є найбільш цінним порівняльним матеріалом, так як вони виконуються без навмисної зміни ознак почерку (підпису). Основними вимогами, що пред'являються до вільних зразків почерку та підписів є: безсумнівність їх походження від конкретної особи; виконання на тій же мові, що і досліджуваний документ; відповідність дослідженому документу за часом виконання; відповідність досліджуваному документу за цільовим призначенням і змістом; відповідність досліджуваному документу по типу пишучого приладу і матеріалу письма; відповідність досліджуваному документу за умовами виконання (ступінь освітленості, положення пишучого – стоячи, сидячи, нахилившись, тощо); відповідність досліджуваному документу по темпу письма і по застосованому шрифту (скоропис, друкований, креслярський, тощо); по виконанню правою чи лівою рукою.

Умовно-вільні зразки почерку (підписів) – тексти, записи (підписи) в документах, виконані у зв'язку з розслідуваною справою, але не у зв'язку з призначенням почеркознавчої експертизи (пояснення, зауваження, скарги, записи (підписи) в протоколах допитів, тощо).

Експериментальні зразки почерку (підписів) – тексти, записи (підписи), що виконуються спеціально для використання в якості порівняльного матеріалу для проведення почеркознавчої експертизи, в умовах, максимально наближених до тих (як передбачається), в яких виконувалися досліджувані рукописи (підписи). Їх перевагами є: можливість отримання в будь-якій необхідній кількості порівняльного матеріалу; достовірність належності певній особі. При отриманні експериментальних зразків почерку (підписів) необхідно дотримуватись наступних умов: (по можливості) тих же умов і матеріалів письма,

в яких був виконаний досліджуваний документ; зразки почерку виконуються під диктовку, при цьому слова читаються так само, як і вимовляються (для оцінки рівня грамотності) без виділення голосом розділових знаків; при допустимості зразки повинні 3–4 рази повторювати зміст досліджуваного документа, при неприпустимості – диктується спеціально складений текст, що містить витяги і окремі слова з досліджуваного документа; повинна бути виключена можливість списування з досліджуваного документа або змалювання з досліджуваного підпису.

Недоліком експериментальних зразків є можливість навмисного спотворення виконавцем свого почерку (підписів).

В залежності від виду досліджуваних об'єктів можуть бути свої особливості у підготовці порівняльних матеріалів.

Особливості підготовки порівняльного матеріалу при призначенні експертизи підписів. При підготовці зразків для проведення почеркознавчої експертизи підписів слід мати на увазі, що у людини можуть бути вироблені різні варіанти підписів. Найбільш часто зустрічаються повний і короткий варіанти підпису. Застосування того чи іншого варіанту залежить від роду документа, фізичного і психічного стану виконавця, кількості підписів, виконуваних підряд на великій кількості документів, умов виконання, розміру графі для підпису в тому чи іншому документі, тощо. Тому як вільні, так і експериментальні зразки підписів повинні бути надані в якомога більшій кількості і на різних за характером документах. Якщо дослідженню підлягає підпис за іншу реально існуючу особу, то подаються зразки підпису обох осіб (зразки особи, від імені якої виконаний підпис, і зразки передбачуваного виконавця). Додатково у передбачуваного виконавця відбирають зразки почерку з обов'язковим відтворенням прізвища особи, від імені якої виконаний підпис. Експериментальні зразки підписів повинні виконуватися на окремих аркушах і в кілька прийомів, з розривом у часі, щоб уникнути наслідування, навмисного спотворення, змалювання, тощо.

Особливості підготовки зразків для порівняльного дослідження коротких рукописних записів. Основною проблемою при дослідженні коротких записів є те, що в них міститься мало графічної інформації, що суттєво ускладнює виявлення і оцінку ідентифікаційних ознак. В цьому випадку велику роль відіграють експериментальні зразки, які повинні повністю відповідати спірному короткому рукописному запису. У разі, якщо особа яку перевіряють відмовляється надати експериментальні зразки, або їх отримання неможливо (через смерть або безвісну відсутність особи), необхідно відібрати вільні і умовно-вільні зразки таким чином, щоб у них повторювався весь буквений склад спірного короткого рукописного запису, були аналогічні буквосполучення, аналогічні букви на початках і закінченнях слів, аналогічні прописні літери та ін. Тобто, зразки повинні бути максимально наближені по буквеному складу до спірного рукописного запису.

Особливості підготовки зразків для порівняльного дослідження цифрових записів. Основною складністю при дослідженні цифрових записів є те, що: кількість письмових знаків обмежена 10; на відміну від букв алфавіту, цифри мають відносно просту будову; в більшості випадків практика виконання цифрових записів у людини набагато нижче, ніж практика виконання рукописних записів. Також як і з короткими записами, при дослідженні цифрових записів велике значення мають експериментальні зразки, які повинні повністю повторювати досліджуваний запис. Крім цього, перевіряємій особі слід запропонувати виконати цифри в порядку від 0 до 9, а також різні комбінації чисел, які повторювали б комбінації в спірному записі. При відборі вільних і умовно-вільних зразків необхідно приділяти увагу на їх порівняність зі спірним записом за складом і послідовністю цифр.

Особливості підготовки зразків для порівняльного дослідження підписів, рукописних записів, виконаних особами похилого та старшого віку. Почерки осіб похилого віку, у більшості випадків, характеризуються зниженням темпу та координації рухів, наявністю ознак впливу «збиваючих» факторів (зламах штрихів, кутастих, зупинки пишучого приладу та ін.), які обумовлені віковими змінами організму людини. У цьому випадку особливу увагу слід приділяти відбору вільних зразків, виконаних у максимально наближеному до дати виконання спірного запису періоду, оскільки вікові зміни почерку похилої людини можуть

бути настільки істотними, що різниця між виконанням спірного запису та зразками в півроку чи рік робить неможливим вирішення питання по суті.

Список використаних джерел: 1. Винберг А. И. Судебная экспертиза (теоретические и методические проблемы судебных экспертиз) : учеб. пособие / А. И. Винберг, Н. Т. Малаховская. – Волгоград, 1978. – 182 с. 2. Липовский В. В. Особенности подготовки материалов на криминалистическую экспертизу подписи: метод. пособие для следователей и судей / В. В. Липовский, Г. Р. Богачкина. – М., 1978. – 48 с. 3. Методика судово-почеркознавчої експертизи (загальна частина) / уклад. К. М. Ковальов, З. С. Меленевська, Н. Г. Шпакович. – Київ, 2008. – 34 с. 4. Неидентификационные исследования в почерковедческой экспертизе / Л. Е. Ароцкер, С. М. Вул, А. Б. Бродская и др. – Харьков : ХНИИСЭ, 1972. – 96 с. 5. Судово-почеркознавча експертиза: навч.-метод. посіб. / З. С. Меленевська, Є. Ю. Свобода, А. І. Шаботенко ; за заг. ред. І. П. Красюка. – Київ : Укр. центр духовної культури, 2007. – 280 с. 6. Судебно-почерковедческая экспертиза. – М., Юрид. лит., 1971. – 304 с.

Одержано 03.10.2017

УДК 343.98

Євгенія Олексіївна ГЛАДКОВА,

кандидат юридичних наук,

старший науковий співробітник

науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності

Харківського національного університету внутрішніх справ,

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4621-1738>

ПРОБЛЕМИ РОЗСЛІДУВАННЯ НАРКОЗЛОЧИНІВ

Протидія наркозлочинності в якості складового елемента містить діяльність із розслідування наркозлочинів. Останнім часом ця система зазнала суттєвих змін, що не могло не позначитись на її ефективності, мобільності та раціональності. На окремих проблемах у її функціонуванні хотілось би загострити увагу.

Перше. Як відомо, ефективна спеціальна профілактика наркозлочинності так само неможлива без глибокого вивчення причин і умов наркотизації, цілей і мотивів вчинення злочинів на ґрунті наркоманії. Разом з тим, вивчення практики розслідування кримінальних проваджень (справ) про злочини, скоєні на ґрунті наркоманії, свідчить про те, що найчастіше саме ці чинники злочинної поведінки не піддаються ретельному аналізу в ході досудового розслідування.

Складається думка, що слідчих цікавить, перш за все, факт вчиненого злочину та докази того, що особа страждає на наркоманію. Однак обставини, що спонукали особу почати вживання наркотиків, вплив найближчого оточення на підтримку згубної звички, джерела отримання грошових коштів на наркотики в матеріалах справ, як правило, не знаходять відображення.

Такий стан характерний не тільки для кримінальних проваджень про злочини, вчинені дорослими. Так само це характерно і для розслідувань відносно неповнолітніх, коли приписи КПК України про обов'язковість вивчення умов життя і виховання неповнолітніх, причин та умови, що сприяють вчиненню злочинів, наявності дорослих підбурювачів та інших співучасників фактично не виконуються.

Вивчення кримінальних проваджень (справ) про злочини осіб, які страждають на наркоманію, також показує, що ці злочини часто поєднуються з корисливими, корисливо-насильницькими та іншими (хуліганство, умисне знищення чужого майна та ін.) діяннями.

Однак, при розслідуванні таких злочинів часто спостерігається формальний підхід до з'ясування всіх обставин злочину, коли не вивчаються в належному обсязі умови морального становлення особистості. Це виражається не тільки в тому, що не досліджуються цілі і мотиви скоєння різного роду корисливих та інших злочинів особами, які вживають наркотичні засоби, а й психологічні та соціокультурні риси особи, склад сім'ї

і специфіка взаємин у ній, факти вживання наркотичних засобів будь-ким з найближчого оточення, взаємини в колективі, інтереси і захоплення, обставини початку наркотизації і т.д.

З поля зору слідчих випадає цілий пласт життя підслідних, важливий як для них самих, так і для слідства і суду. Формальний запит на характеристику породжує стандартну формальну відповідь. Через надмірну завантаженість слідчі не в змозі керуватися справедливими теоретичними рекомендаціями про доцільність запитувати характеристики з перерахуванням питань, які повинні бути висвітлені, із зазначенням про необхідність підкріплення характеристики особи і поведінки конкретними прикладами.

Друге. У зв'язку з високим ступенем конспіративності дій осіб, які вчиняють злочини, пов'язані з наркотиками, необхідно істотно покращити організацію роботи по їх розкриттю і розслідуванню, зрозуміло, у суворій відповідності з нормами кримінального процесуального законодавства.

Важливим моментом організації цього процесу є взаємодія оперативних співробітників і слідчих. Ослаблення даної ділянки роботи призводить до того, що до відповідальності притягуються другорядні учасники наркобізнесу (за зберігання, торгівлю наркотичними засобами), а «перші» особи, ділки, в силу різних причин залишаються «в тіні» і уникають відповідальності. Оптимальною формою такої взаємодії є створення слідчо-оперативних груп на початку розслідування, як тимчасових, так і постійно діючих – залежно від конкретної обстановки. Створення групи забезпечує концентрацію зусиль усіх служб правоохоронних органів (поліції) у боротьбі зі злочинами, пов'язаними з наркотиками. Основними напрямками їх діяльності (зрозуміло, в межах компетенції кожного її члена) повинні стати:

- збір, узагальнення, аналіз і систематизація всієї інформації, що надходить, про злочини, пов'язані з наркотиками, і причетних до них осіб;
- виявлення злочинних угруповань і вжиття заходів до припинення їх діяльності;
- здійснення оперативних заходів щодо запобігання і припинення розкрадань та інших зловживань з наркотиками в медичних та інших установах;
- оперативне супроводження розслідування кримінальних проваджень, передбачене кримінальним процесуальним законодавством;
- якісне проведення слідчих і негласних слідчих дій, забезпечення повноти, об'єктивності і своєчасності розслідування;
- тактична розробка і здійснення цілеспрямованих оперативно-розшукових заходів, кваліфіковане проведення оперативно-технічних операцій, застосування криміналістичної та іншої техніки з метою забезпечення необхідною для викриття злочинців доказової бази;
- професійний аналіз способів і шляхів використання результатів проведення оперативно-розшукових та оперативно-технічних заходів при проведенні слідчих і негласних слідчих дій.

Діяльність таких груп повинна не тільки організаційно, але й технічно забезпечуватися (приміщення, техніка, транспорт, засоби зв'язку і т.д.), щоб мати необхідні умови для нормального функціонування.

Третє. Змушені констатувати відсутність налагодженої взаємодії між різними службами поліції, покликаними здійснювати боротьбу з наркозлочинами, перш за все між підрозділами протидії наркозлочинності і службою дільничних інспекторів, патрульною поліцією, поліцією охорони та іншими.

Переважає більшість співробітників при цьому посиляються на велику кількість «паперової роботи», відволікання на заходи, що не входять до їх функціональних обов'язків, відсутність належного часу на здійснення контактів з населенням за місцем проживання і недостатність знань і досвіду в питаннях наркотизму. Як пропозицію із удосконалення профілактичної діяльності у цій царині, дільничні інспектори пропонують скоротити кількість звітів, довідок і всякого роду іншої подібної роботи з метою звільнення часу для роботи безпосередньо з населенням.

Такий стан продовжує мати місце, не дивлячись на те, що на теоретичному рівні існують розробки, як з оптимального планування спільних заходів протидії наркозлочинності, так і щодо раціонального їх виконання. Зазначимо, що сутність планування роботи органів поліції по боротьбі з наркозлочинністю полягає, як у визначенні основних цілей і завдань на

майбутній період часу, так і розробці реальних форм взаємодії служб при виконанні запланованих між собою, а також з іншими державними органами і громадськими формуваннями, заходів. При цьому доцільним є встановлення персональної відповідальності керівників служб за реалізацію намічених заходів.

Щодо перспективних заходів удосконалення правоохоронної практики на цьому напрямку слід вказати на такі заходи:

- удосконалення відомчої нормативної бази, створення матеріалів аналітичного та методичного характеру з питань розслідування наркозлочинів;
- вжиття заходів до забезпечення галузевих підрозділів відповідною технікою, спецзасобами;
- створення автоматизованих інформаційно-пошукових систем з багатоплановими можливостями у сфері боротьби з наркозлочинністю;
- визначення основних напрямів роботи на перспективу;
- виявлення ресурсів для цільового організаційного, інформаційного, оперативно-розшукового і матеріально-технічного забезпечення районів з високим ступенем наркотизації і складною криміногенною обстановкою;
- здійснення контролю за створенням галузевих структурних підрозділів на місцях і виконанням ними своїх функціональних обов'язків;
- організація взаємодії між органами поліції, що обслуговують території зростання транзиту і вживання наркотиків;
- організація координації діяльності різних підрозділів при проведенні спільних заходів з викриття злочинних груп, що мають міжрегіональні зв'язки, і по здійсненню профілактичних заходів на транспорті (повітряному, морському, річковому, автотранспорті);
- розробка і формування комп'ютерного банку даних про незаконний обіг наркотиків на республіканському та міжнародному рівнях;
- створення (за прикладом США, Канади та інших країн) спеціальних мобільних підрозділів, оснащених новітньою технікою, методиками та безпечними технологіями по боротьбі з незаконними посівами наркотичних рослин;
- постійне поглиблення, розширення і удосконалення взаємодії органів нацполіції з підрозділами митниці, Служби безпеки, військовими частинами, прикордонниками;
- надання методичної допомоги територіальним органам;
- вивчення, узагальнення та впровадження в практику позитивного зарубіжного досвіду.

Одержано 08.10.2017

УДК 343.98

Андрій Анатолійович ГЛІЄВИЙ,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
факультету № 6 Харківського національного
університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3493-8964>

ПРОБЛЕМИ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ОДОРОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Криміналістичний аспект орієнтує слідчого на використання всіх слідів злочину, як матеріальних, так і ідеальних, залишених будь-якими об'єктами живої і неживої природи.

Основне завдання криміналістичної одорології полягає в ідентифікації злочинця, який залишив запахові сліди на місці скоєння злочину. Крім того сфера застосування методів кінологічної одорології більш широка та інформація що отримується за допомогою цих методів використовується для вирішення, також і діагностичних завдань, в тому числі, щодо злочинів, вчинених в умовах неочевидності.

В таких країнах колишнього СРСР, як Республіка Білорусь, Литва, Російська Федерація та низки інших зарубіжних країн (Бельгії, Голландії, Данії, Нідерландах, Німеччини, Польщі, Словенії, Угорщини, Чехії та ін.) проводяться одорологічні дослідження, у процесуальній формі призначається одорологічні експертизи, висновок якої використовується в якості джерела доказів у кримінальних провадженнях [1].

Цікаве вирішення проблеми надання процесуального статусу результатам одорологічної ідентифікації знайшли в Угорщині, де перелік слідчих дій, передбачених кримінально-процесуальним законом, був доповнений одорологічним експериментом.

Подальша розробка проблем криміналістичної одорології, можливо, приведе до встановлення особи за запахом без застосування собаки-детектора – за допомогою спеціальних приладів (розробка принципів дії таких приладів належить до компетенції біоніки, хімії, кібернетики та інших галузей знань).

Аналіз спеціальної літератури та результатів вивчення слідчої та експертної практики в Україні, дозволяє виділити комплекс проблем, пов'язаних з криміналістичним одорологічним дослідженням:

По-перше, до теперішнього часу дискусійним є питання про можливість віднесення одорологічного дослідження до криміналістичної експертизи. Окремі вчені вважають, що одорологічне дослідження слід розглядати в якості самостійної слідчої дії – «оперативно-слідча вибірка» [2, с. 160].

По-друге, діючий в Україні кримінальний процесуальний кодекс не передбачає одорологічну вибірку за допомогою собаки-детектора, як, слідчу (розшукову) дії.

По-третє, в Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженій наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5, не вказана в існуючих видах та підвидах одорологічна вибірка як експертиза [3].

Проте, в Інструкції з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України, затвердженій наказом Міністерства внутрішніх справ України від 01.11.2016 № 1145, вказані вимоги до підготовки службової собаки-детектора для проведення одорологічної ідентифікації, а одорологічну вибірку здійснюють відповідні посадові особи Національної поліції України. Результати вибірки викладаються в акті про застосування службового собаки [4].

Оскільки результати процесуальної дії актом про застосування службового собаки не оформлюються, то можна дійти висновку, що вказана вибірка не є процесуальною дією.

Виходячи з усього вищесказаного, необхідно констатувати, що кінологічна вибірка може бути використана лише в якості орієнтуючої інформації, розглядається як оперативно-розшуковий захід, в силу чого результатам такого застосування не надається значення джерела доказів.

Зазначимо що, на законодавчому рівні ігноруються данні наукових досліджень вітчизняних науковців. Так, у 2003 році в Національній академії внутрішніх справ України В. Д. Басай захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук по темі «Основи криміналістичної одорології». В цій роботі були розглянуті та вирішені методичні, організаційні та правові проблеми судово-odoroлогічної експертизи. В додатках був розроблений та викладений проект висновку одорологічної експертизи, проект протоколу одорологічної експертизи, розглянуто коло питань, що вирішується судово-odoroлогічною експертизою [5].

Таким чином, повноцінне використання запахових слідів під час розкриття кримінальних проваджень можливо лише при вирішенні вище викладеного розуміння проблеми. Вважаємо, що криміналістична одорологічна експертиза повинна отримати офіційне закріплення в кримінально-процесуальному законодавстві а результати судово-odoroлогічної дослідження можна буде використовувати як повноцінні докази у кримінальному судочинстві.

Список бібліографічних посилань: 1. Коросташова Т. О., Ланцедова Ю. О., Тунтула О. С. Курс лекцій з криміналістики. Основи одорології / за наук. ред. О. А. Кириченка. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. 56 с. 2. Абудлкарамова Е. Р., Яние М. Г. Одорология: проблемы и перспективы. *Проблемы права*. 2010. №1. С.159–162. 3. Про затвердження Інструкції про

призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ М-ва юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 10.10.2017). 4. Про затвердження Інструкції з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України: наказ МВС України від 01.11.2016 № 1145. *Офіційний вісник України*. 2017. № 4. Ст. 158. 5. Басай В. Д. Основи криміналістичної одорології: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2003. URL: <http://uchebana5.ru/cont/2297856-p6.html> (дата звернення: 02.10.2017).

Одержано 13.10.2017

УДК 343.98

Влада Олександрівна ГУСЕВА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри криміналістики

та судової експертології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8614-1573>

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ МЕДИЧНИХ ЗНАНЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ПОСЯГАНЬ НА ЖИТТЯ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Зміни в сучасному українському соціумі, його економічній, політичній, духовній сферах закономірно впливають на процес формування нових взаємовідносин між державою, її інституціями та громадянським суспільством. Це стосується й такого державного інституту, як правоохоронні органи. Їх діяльність спрямована на попередження порушень правових приписів, цивілізоване розв'язання конфліктів, зміцнення правопорядку. Результативність такої діяльності на сьогоднішній день знижена, внаслідок негативних змін що відбуваються у політичних, економічних, суспільних і правових інститутах нашої держави. Істотною ланкою в ланцюзі названих причинних факторів є злочини, проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності. Зокрема, значного поширення набувають кримінальні правопорушення, передбачені ст. 342, 343, 345, 347, 348, 349, 350, 352, 353 КК України [1], що виражаються у посяганнях на життя, здоров'я, майно працівників правоохоронних органів і членів їхніх сімей тощо. Розкриваність цих злочинів за статистичними даними залишається досить низькою. Це пояснюється недоліками в практичній діяльності правоохоронних органів і в слабкості теоретичних досліджень взаємодії правоохоронних органів як між собою, так і з експертними підрозділами.

Використовуючи власні юридичні знання, а також знання з інших галузей, слідчий вже під час огляду місця події може правильно зрозуміти обставини справи і спрямувати розслідування у вірному напрямку. Проте в оптимізації цього процесу важливу роль відіграє повноцінне застосування сучасних досягнень науки і техніки, які становлять зміст категорії спеціальних знань. За сучасною юридичною доктриною спеціальні знання – це знання не загальновідомі, які не мають масового поширення, якими володіє обмежене коло фахівців. Спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок (ст. 71 КПК України) [2]. Тому застосування спеціальних знань у стадії досудового розслідування базується, насамперед, на залученні до процесу розслідування спеціаліста й експерта, тобто осіб, які володіють такими спеціальними знаннями та навичками.

Успішне розслідування таких тяжких злочинів, як посягання на життя працівника правоохоронного органу залежить від належного використання спеціальних знань, особливо, у галузі судової медицини. Відповідно до ст. 241, 242 КПК України [2] спеціальні знання можна використовувати шляхом проведення судово-медичних експертиз, судово-медичного освідчення, залучення фахівця-медика до участі у слідчих діях. За допомогою судово-медичних знань можна отримати відповіді на важливі для кримінального провадження питання: про час настання смерті й заподіяння тілесних ушкоджень, причини, характер і тяжкість тілесних ушкоджень, про наявність і групові ознаки слідів біологічного походження тощо.

Але у слідчій практиці все ще не приділяється достатньої уваги ролі судово-медичних знань навіть під час розслідування тяжких злочинів. Можливості судового медика, як спеціаліста, недостатньо використовуються під час провадження слідчих дій, спостерігається неповний перелік запитань, які слідчі ставлять на вирішення судово-медичної експертизи, припускаються помилок, у тому числі, і у формулюванні запитань. У результаті слідчий не завжди користується в повному обсязі можливостями судово-медичних досліджень.

Так, нерідко висновку судово-медичної експертизи, проведеної у зв'язку з тілесними ушкодженнями, смертю, недостатньо для точної відповіді на питання про механізм заподіяння ушкоджень, застосування конкретного знаряддя, іншого предмета при скоєнні злочину. Тому виникає необхідність в проведенні додаткової судово-медичної експертизи для уточнення і доповнення висновків. Істотні результати може дати також комплексна експертиза щодо можливого знаряддя злочину. До того ж може виникнути потреба в проведенні повторної, комісійної експертизи. Слідчому не можна залишати невирішені питання або суперечливі висновки судово-медичної експертизи про причини смерті, часу її настання, механізму утворення тілесних пошкоджень тощо.

До того ж слідчий самостійно або із залученням спеціаліста, з дотриманням процесуального порядку, покликаний дослідити предмети, провести необхідні заміри, досконально описати зовнішні ознаки, дефекти та інші сліди при слідчому огляді. Опис об'єктів при експертному дослідженні не замінює слідчий огляд. А проблемою при доказуванні може стати відсутність слідчого огляду або неякісне його проведення. Крім того, виявлення певних особливостей слідів при виробництві огляду дозволяє слідчому по ряду питань відразу ж знайти відповіді, а інші поставити на вирішення експерта.

Отже, під час розслідування посягань на життя працівників правоохоронних органів і членів їхніх сімей, слідчому необхідно обов'язково залучати судово-медичних експертів, тому що, по-перше актуальність даної дії полягає у тому, що експерт під час слідчих дій має допомогти представнику слідчих органів не тільки кваліфіковано оглянути місце події, труп, а й знайти сліди злочину (наприклад, сліди біологічного походження – кров, волосся тощо), різні предмети (петля, зброя – речові докази), та вилучити їх без ушкоджень. По-друге, враховуючи специфіку розслідування зазначеної категорії кримінальних проваджень, проведення слідчих дій (слідчий огляд) та судово-медична експертиза тісно взаємопов'язані між собою, а тому від правильності їх проведення, від повноти і грамотності поставлених на вирішення експерта питань, залежить правильність його висновку, а звідси і повнота та об'єктивність розслідування зазначеної категорії кримінальних проваджень.

Список бібліографічних посилань: 1. Кримінальний кодекс України: закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 28.09.2017). 2. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 28.09.2017).

Одержано 04.10.2017

УДК 343.98

Максим Валерійович ДАНЬШИН,

доктор юридичних наук, професор,
заступник декана з наукової роботи
юридичного факультету Харківського
національного університету імені В. Н. Каразіна

ЩОДО ПРОБЛЕМИ ОПТИМІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ КРИМІНАЛІСТИКИ

1. Криміналістика – це особлива наука, яка виконує інтегративну функцію у системі наук кримінально-правового циклу та, знаходячись на передньому краї протидії злочинності, безпосередньо втілює у життя усі їх приписи, настанови та здобутки. Криміналістика це практична наука, яка повинна швидко та вміло реагувати на усі зміни об'єктивної дійсності: появи нових способів вчинення злочинів та детермінантів злочинної поведінки, становлення нового психотипу сучасного злочинця тощо. Тільки таким чином можливо налагодження ефективного інструментарію протидії та стримування злочинності, в якому наука займає своє власне та необхідне для практики місце. При чому криміналістика відіграє важливу роль у втіленні теоретичних розробок у практичну площину. Зараз у цьому сенсі спостерігається серйозне відставання.

На сучасному етапі у вітчизняній практиці протидії злочинності вже намітилися стійка тенденція відставання науки до викликів реальної дійсності. Це пов'язано з декількома обставинами. Це зайве затеоретизування окремих приписів та науково-практичних рекомендацій, котрі повинні негайно втілюватися у практику. Це й відвернення уваги криміналістів-вчених на окремі теорії та вчення, які ніякого практичного сенсу на мають, є другорядними науковими концепціями, однак породжують величезну купу «нових» ідей, наукових спорів та дискусій, тобто «фантомів» криміналістики. Існує ще одна причина сучасного відставання науки від потреб практики – це проблема викладання самого навчального курсу криміналістики, його наповнення, адресатів та сьогоденних вимог до особи її викладача.

В Україні сьогодні активними темпами створюється нова вітчизняна нормативно-правова база вищої освіти, ряд концептуальних нормативних актів перебувають у стані розробки, інші вже активно апробуються. Взагалі відбуваються процеси докорінних змін усього законодавства країни. Є як позитивні, так і в край негативні тенденції такого переформовування правового поля, які одразу відображаються на усьому житті українського соціуму. Всі ці зміни так чи інакше торкаються науки, закладів вищої освіти, взагалі, та процесу навчання й підготовки майбутніх професіоналів-юристів, зокрема. Також «налаштуванню» на єдину відповідь усім викликам дійсності, а саме ефективної відповіді на запити стримування злочинності, потребує оптимізація засвоєння студентами знань наук кримінально-правового циклу, котрі повинні відповідати об'єктивним реаліям сучасної практики протидії злочинності на місцях. Окремий аспект у цій проблематики займає специфіка викладання криміналістики, як однієї з системи наук кримінально-правового циклу.

Питання вдосконалення методики викладання навчального курсу криміналістики залишаються досить актуальними на протязі усього етапу становлення та розвитку криміналістичної науки. Різноманітні аспекти викладання криміналістики, проблема підготовки викладача-криміналіста, методичні та психологічні питання навчального курсу тощо постійно привертають увагу як науковців так і практиків. Ці питання у різні часи були в орбіті наукового пошуку таких відомих вітчизняних та зарубіжних вчених-криміналістів, як В. П. Бахін, Р. С. Белкін, В. М. Варцаба, О. М. Васильєв, Т. С. Волчецька, В. К. Гавло, О. О. Ейсман, О. О. Ексархопуло, Є. У. Зіцер, Є. П. Іщенко, В. О. Коновалова, М. Г. Любарський, Г. Ю. Маннс, Г. А. Матусовський, С. П. Митричев, М. О. Михайлов, В. О. Образцов, А. Р. Ратинов, Є. Р. Росинська, М. С. Строгович, П. І. Тарасов-Родіонов, А. О. Топорков, В. В. Топчій, Б. М. Шавер, В. Ю. Шепітько, В. В. Юсупов, М. П. Яблоков та ін. Взагалі у різні часи багато іменитих учених

були стурбовані такими питанням, як-от: – Хто повинен викладати криміналістику? – Які риси характеру, професійні здібності та якості повинен мати викладач криміналістики? – Якою повинна бути методика викладання навчального курсу «Криміналістика»?

2. На сьогодні в Україні підготовка юристів першого та другого рівня навчання здійснюється за двома напрямками: у цивільних закладах Міністерства освіти і науки України та у спеціалізованих закладах, відомчих навчальних закладах МВС України, СБУ тощо. У цивільних навчальних закладах здійснюється, як правило, підготовка юристів широкого профілю без певної їх спеціалізації. Напроти, у відомчих навчальних закладах підготовка фахівців-юристів здійснюється з орієнтацією на конкретну правозастосовну або правоохоронну діяльність з виділення окремих її напрямків (громадська безпека, оперативно-розшукова діяльність, слідчо-криміналістична діяльність, експертно-криміналістична діяльність). Природно, що навчальні плани і програми навчальних дисциплін кримінально-правового циклу повинні суттєво відрізнятися в залежності від профілю підготовки фахівців.

Підготовка вітчизняного співробітника правоохоронних органів та суду, компетентного відповісти на всі виклики існуючої дійсності, є першочерговим завданням держави. Саме з цією метою й створено в структурі навчального процесу на юридичних факультетах та у профільних ВНЗ певні цілісні блоки, що складаються з окремих загальнотеоретичних, спеціальних, профілюючих, обов'язкових і факультативних дисциплін, тісно взаємопов'язаних одна з одною і підпорядкованих одній глобальній меті – випуск високопрофесійних кадрів.

У процесі підготовки майбутніх правоохоронців, зокрема, у спеціалізованих ВНЗ, першочергове місце посідають знання з блоку наук кримінально-правового циклу, які, у свою чергу, повинні перебувати в певній впорядкованості один з одним з метою недопущення дубляжу в процесі всього навчання. Навчальний процес з підготовки майбутніх співробітників передбачає поступальне засвоєння низки дисциплін, які висвітлюють у межах свого предмета різні сторони діяльності щодо протидії злочинності в сучасних умовах. Особливе місце тут посідає саме криміналістика, яка є специфічною навчальною дисципліною. У ній знаходять «вихід» дані практично всіх дисциплін кримінально-правового циклу. Саме на тлі криміналістики вирішуються питання, що вимагають залучення інформації з інших дисциплін кримінально-правового циклу, зокрема з кримінального права, кримінально-виконавчого права, кримінального процесу, кримінології, теорії оперативно-розшукової діяльності та судової експертизи. Окрім цього блоку та поряд з вивченням криміналістики, майбутні правоохоронці здобувають знання з галузі юридичної психології, судової медицини, судової психіатрії, судової статистики, судової бухгалтерії тощо. Однак це, на жаль, не розповсюджується, на так звані цивільні навчальні заклади. В них кожна науки нібито живе своїм життям, іноді в навчальних планах навчальних курс з криміналістики може передувати кримінальному процесу. Звісно, що у цих випадках системність знань у студентів повністю відсутня.

Детальне вивчення проблем криміналістики сприяє закріпленню отриманого студентами, курсантами та слухачами під час проходження виробничої практики досвіду комплексного розв'язання сучасних завдань з протидії злочинності, стимулює теоретичне осмислення і подальше поглиблення його в навчальному процесі. Саме в надрах криміналістики велика увага приділяється практичному відпрацюванню тактики слідчих дій, підготовчих і організаційних заходів, взаємодії слідчого з оперативними підрозділами, правила легалізації інформації, що отримана оперативно-розшуковим шляхом. Також при засвоєнні криміналістичних знань наочно ілюструється передовий міжнародний досвід протидії злочинності. У рамках вивчення криміналістики студенти, курсанти та слухачі засвоюють засади судової експертизи.

Викладання криміналістики, це не лише надання майбутнім правоохоронцям знань, щодо основних правил розслідування злочинів, – це й збагачення їх своєрідними інтегральними відомостями щодо існуючої практики протидії злочинності в сучасних умовах. Це різні аспекти роботи слідчого, судді, прокурора, експерта та ін., а саме такі питання як взаємодія слідчого з оперативно-технічними підрозділами, засвоєння відомостей про наукову організацію управління та праці в органах МВС, СБУ, прокуратури та

суду, НОП слідчого, судді, оперативного співробітника та ін. Необхідне поступове заглиблення у різні процесуальні та непроцесуальні аспекти процесу розслідування та розкриття злочинів. Однак розгляд цих специфічних особливостей потребує наявності у викладача певної кваліфікації.

3. Викладач криміналістики – це, беззаперечно, особа, яка, по-перше, володіє теоретичними знаннями щодо криміналістичної науки та, по-друге, має певний досвід практичної роботи у сфері протидії злочинності. Якщо відсутній хоча б один з елементів формули професіоналізму викладача криміналістики, то це або науковець науко-дослідної лабораторії або практичний співробітник правоохоронних органів чи суду. Викладач, який не розуміє проблем практики та не має професійного досвіду щодо їх вирішення – це лише теоретик, який особисто ніяким чином не допомагає вирішити стратегічні завдання протидії злочинності, а лише вироблює з боку студентів та слухачів навички з ефективного складання заліків та іспитів.

З іншого боку, викладач, який має лише практичний досвід, – це здебільшого особа, яка не може творчо та ініціативно мислити, не знає теоретичного фундаменту науки криміналістики, без якого оптимізація її навчальної дисципліни не можлива взагалі. Він не має професійних якостей викладача та, на жаль, здебільшого, або вже професійно zdeформована, «згоріла» людина, або, навпаки, безмежно самовпевнена у своїй правоті особа, що вже не може особисто вдосконалюватися та навчатися.

Насправді, як свідчить історія криміналістики, є яскраві приклади успішної роботи викладачів, що мають великий, або, навпаки, мінімальний досвід практичної роботи на ланці практики протидії злочинності. Тим не менш, ми впевнені, що вищезазначені «усічені» типи викладача криміналістики здебільшого представляють собою певну небезпеку. Так, саме вони спонукають до розриву між теорією та практикою, створюють міф щодо неспроможності науки, та взагалі своєю діяльністю насправді розбалансовують весь кримінально-правовий механізм держави замість того, щоб внести свою частку у вдосконалення навчального процесу та засвоєння специфічних криміналістичних знань з боку студентів, курсантів, слухачів. Тому, на нашу думку, викладач криміналістики, який має власний практичний досвід, повинен володіти теоретичним матеріалом науки, орієнтуватися у динамічних процесах її розвитку та знати сучасні проблеми практичної діяльності. Окрім цього він повинен чітко усвідомлювати сутність та особливості викладацької діяльності як такої. За результатами аналізу проведеного нами опитування прокурорів прокуратур, слідчих і оперативних співробітників органів МВС, прокуратури і СБ України, а також адвокатів, практичні працівники вважають, що викладач криміналістики повинен: бути здатним відповісти на будь-яке практичне запитання з теми навчального курсу (100 %), вміти встановлювати психологічний контакт з аудиторією (95 %), знати криміналістичну теорію (83 %), мати досвід практичної роботи (75 %), використовувати приклади з сучасної практики розслідування та розкриття злочинів (65 %), знати теоретичні положення інших наук кримінально-правового циклу (54 %), мати привабливий зовнішній вигляд (40 %), не допускати проявів байдужості до запитань аудиторії та вміти володіти увагою аудиторії (35 %), слідкувати за змінами діючого законодавства (30 %), знати міжнародну практику протидії злочинності (10 %).

Викладач криміналістики – це особа, яка повинна, по-перше, володіти визначеним обсягом теоретичних криміналістичних знань і мати чітку уяву про їх застосування для вирішення профільних завдань в діяльності тих чи інших підрозділів правоохоронних органів. Досягається такий рівень професійної криміналістичної підготовки в процесі навчання в аспірантурі (ад'юнктурі), а також в процесі обов'язкового проходження практичної підготовки на відповідних посадах в правоохоронних органах (стажування). Саме такі вимоги повинні бути покладені в основу формування професорсько-викладацького складу кафедр криміналістики не тільки у спеціалізованих навчальних закладів, але й на юридичних факультетах класичних університетів, бо там теж готують майбутніх юристів-фахівців.

Одержано 08.10.2017

УДК 343.98

Світлана Вікторівна ЄВДОКІМЕНКО,

доктор юридичних наук,

приватний судовий експерт з економічних досліджень

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ДОСЛІДЖЕННЯМ ДОКУМЕНТІВ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ

Кредитно-фінансова діяльність в умовах ринкових відносин призначена для виконання важливої функції у сфері економіки. Особливе місце у цій діяльності займає банківська сфера, оскільки все частіше мають місце правопорушення із розкрадання грошових коштів різними шляхами [1, ст. 295].

Згідно з п. 4 ч. 1 ст. 7 закону України «Про Національний банк України», до функцій Національного банку України відноситься встановлення для банків правил проведення банківських операцій, бухгалтерського обліку і звітності, захисту інформації, коштів та майна.

Відповідно до вимог ст. 41 Національний банк встановлює обов'язкові для банківської системи стандарти та правила ведення бухгалтерського обліку і фінансової звітності, що відповідають вимогам законів України та міжнародним стандартам фінансової звітності. Більш того, відповідно до ст. 55 – головна мета банківського регулювання і нагляду – безпека та фінансова стабільність банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів [2]

На підставі даного Закону України Правлінням Національного банку України було розроблено та затверджено ряд постанов і інструкцій, які є регуляторними актами та є обов'язковими для органів державної влади і органів місцевого самоврядування, банків, підприємств, організацій та установ незалежно від форм власності, а також для фізичних осіб.

Правові основи надання, використання та повернення кредитів і регулювання взаємовідносин суб'єктів в процесі кредитування, визначає Положення Національного банку України «Про кредитування від 28 вересня 1995 року № 246.

Відповідно до закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», первинні та зведені облікові документи можуть бути складені на паперових або машинних носіях і повинні мати такі обов'язкові реквізити: назву документа (форми); дату і місце складання; назву підприємства, від імені якого складено документ; зміст та обсяг господарської операції; одиницю виміру господарської операції; посади осіб, відповідальних за здійснення господарської операції і правильність її оформлення; особистий підпис або інші дані, що дають змогу ідентифікувати особу, яка брала участь у здійсненні господарської операції [3, п. 2 ст. 9]

Це також підтверджується Положенням про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку, щодо якого первинні документи (на паперових і машинолічильних носіях інформації) для надання їм юридичної сили і доказовості повинні мати такі обов'язкові реквізити: назва підприємства, установи, від імені яких складений документ, назва документа (форми), код форми, дата і місце складання, зміст господарської операції та її вимірники (у натуральному і вартісному виразі), посади, прізвища і підписи осіб, відповідальних за дозвіл та здійснення господарської операції і складання первинного документа. Забороняється приймати до виконання первинні документи на операції, що суперечать законодавчим і нормативним актам [4, п. 2.4, 2.6, 2.7].

Але всупереч вищезазначеним нормативно-правовим актам на дослідження по справах, пов'язаних з неповерненням банківських кредитів надаються розрахункові документи з порушенням відображення обов'язкових реквізитів: наявність підписів працівників Банку **без** зазначення посад і прізвищ; не співпадає ім'я по батькові Позичальника з копією паспорта і даними Кредитного договору; не зазначено або відрізняється номер чи дата Кредитного договору, відсутній штамп банку, не співпадає призначення платежу та інше.

Необхідно звернути увагу, що кількість підписів зі сторони банку у розрахункових документах може змінюватися, а це повинно бути затверджено положенням банку і незмінно.

Згідно Положення про організацію бухгалтерського обліку та звітності в банках України, первинні документи, які не містять обов'язкових реквізитів, є недійсними і не можуть бути підставою для бухгалтерського обліку [5, підп. 2.1.1 п. 2].

Відповідно до Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, недійсні касові документи повертаються Заявнику без виконання. Якщо розрахункові документи, у яких перевірені реквізити, заповнено з порушенням вимог цієї глави, глав 5 і 6 та додатка 8 до цієї Інструкції, то банк, що здійснив перевірку, повертає їх без виконання згідно з пунктами 2.15 і 2.18 цієї глави. Також банки повертають без виконання розрахункові документи, якщо: у розрахунковому документі не заповнено хоча б один із реквізитів, заповнення якого передбачено його формою, крім реквізиту «Дата валютування» [6, п. 2.5].

Таким чином, розрахункові документи з відсутніми обов'язковими реквізитами не можуть бути підставою для бухгалтерського обліку, відтак – належним доказом у справі.

Загальні засади функціонування платіжних систем і систем розрахунків в Україні, поняття та загальний порядок проведення переказу коштів у межах України, встановлює відповідальність суб'єктів переказу, а також визначає загальний порядок здійснення нагляду (оверсайта) за платіжними системами визначається законом України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» [7].

Інструкція про ведення касових операцій банками України є нормативно-правовим актом Національного банку України, який встановлює порядок та вимоги щодо здійснення банками, їх філіями та відділеннями касових операцій в банках України та порядок оформлення касових документів.

До касових документів, які оформляються згідно з касовими операціями, визначеними цією Інструкцією, належать: заява на переказ готівки (додаток 6), прибутково-видатковий касовий ордер (додаток 7), заява на видачу готівки (додаток 8), прибутковий касовий ордер (додаток 9), видатковий касовий ордер (додаток 10), грошовий чек (додаток 11), а також рахунки на сплату платежів та документи, установлені відповідною платіжною системою для відправлення переказу готівки та отримання його в готівковій формі [8, ч. 1 гл. 1 розд. III].

До касових операцій, належать видача готівки національної та іноземної валюти клієнтам з їх рахунків за видатковими касовими документами через касу банку або із застосуванням платіжних карток з їх рахунків чи відповідного рахунку банку через його касу або банкомат [8, абз. 4 ч. 3 розд. I].

Практика проведення економічних судових експертиз свідчить про те, що на дослідження останнім часом не надаються оригінали розрахунково-касових документів або надаються копії документів, незаверені належним чином.

Вимогами Інструкції з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України передбачено, що кредитні та вкладні (депозитні) операції відображаються за відповідними рахунками Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України, залежно від категорії контрагентів, виду кредиту / вкладу (депозиту) та строків їх використання [9, п. 1.4; 10].

Зазначено, що всупереч вищезазначеним нормативно-правовим актам на дослідження не надаються виписки з особових рахунків, зазначених у Кредитних договорах, відповідно до яких можна було б співставити надані на дослідження заяви на видачу готівки щодо підтвердження сплати Позичальником тіла кредиту, процентів, комісії, штрафів та інших платежів.

Виписки є фінансовими документами, до яких додаються первинні документи, що засвідчують факт проведення операцій по зарахуванню або списанню коштів. Але виписки не підтверджуються оригіналами первинних бухгалтерських документів зі власним підписом Позичальника, не надається всіх підтверджуючих документів до кожної операції.

Часто відсутнє документальне підтвердження розпорядження Позичальником кредитними коштами за цільовим призначенням (перерахування їх на інший рахунок, третій особі, проведення валютно-обмінної операції).

Положенням «Про організацію операційної діяльності в банках України» визначено, що інформація, яка міститься в первинних документах, систематизується в регістрах синтетичного та аналітичного обліку. Запис у регістрах аналітичного обліку здійснюється лише на підставі відповідного санкціонованого первинного документа (паперового або електронного) [11, п. 5.1 гл. 5].

Регістри бухгалтерського обліку повинні містити назву, період реєстрації операції, прізвища і підписи або інші дані, що дають змогу ідентифікувати осіб, які брали участь у їх складанні. Банки обов'язково мають складати на паперових та/або електронних носіях такі регістри: *особові рахунки та виписки з них*; аналітичні рахунки з обліку внутрішньобанківських операцій; книги реєстрації відкритих рахунків; оборотно-сальдовий баланс; інші регістри відповідно до вимог нормативно-правових актів Національного банку [9, п. 5.2, гл. 5].

Не завжди на дослідження надається зведений документ Банку, наприклад, Розрахунок заборгованості за весь строк використання кредитом, в якому було б відображено дати погашення Позичальником заборгованості, кількість фактичних днів, за якими нараховуються щомісячні відсотки, нараховані і сплачені тіло кредиту, відсотки і інші платежі.

Ненадання або надання неправильно оформлених чи незавірених належним чином документів не надають можливості відповісти на поставленні питання, але свідчать про невідповідність нормативно-правовим актам. Навмисно чи ненавмисно – це питання суду.

Список бібліографічних посилань: 1. Матусовский Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ. Харьков: Консум, 1999. 480 с. 2. Про Національний банк України: закон України від 20.05.1999 № 679-XIV. URL: http://kodeksy.com.ua/pro_natsionalnij_bank_ukraini/statja-2.htm (дата звернення: 10.10.2017). 3. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: закон України від 16.07.1999 № 996-XIV. URL: http://kodeksy.com.ua/pro_buhgalters_kij_oblik_ta_finansovu_zvitnist.htm (дата звернення: 10.10.2017). 4. Про затвердження Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку: наказ М-ва фінансів України від 24.05.1995 № 88 // Ліга. Закон: портал. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/REG704.html (дата звернення: 10.10.2017). 5. Про затвердження Положення про організацію бухгалтерського обліку та звітності в банках України: постанова Правління Національного банку України від 30.12.1998 № 566 // Ліга. Закон: портал. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/REG3349.html (дата звернення: 10.10.2017). 6. Про затвердження Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті: постанова Правління Національного банку України від 21.01.2004 № 22 // Ліга. Закон: портал. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/REG8976.html (дата звернення: 10.10.2017). 7. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні: закон України від 05.04.2001 № 2346-III // Ліга. Закон: портал. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T012346.html (дата звернення: 10.10.2017). 8. Про затвердження Інструкції про ведення касових операцій банками України: постанова Правління Національного банку України від 01.06.2011 № 174 // Ліга. Закон: портал. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE19528.html (дата звернення: 10.10.2017). 9. Про затвердження Інструкції з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України: постанова Правління Національного банку України від 27.12.2007 № 481 // Ліга. Закон: портал. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE14739.html (дата звернення: 10.10.2017). 10. Про затвердження Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України: постанова Правління Національного банку України від 17.06.2004 № 280 // Ліга. Закон: портал. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/REG9517.html (дата звернення: 10.10.2017). 11. Про затвердження Положення про організацію операційної діяльності в банках України: постанова Національного банку України від 18.06.2003 № 254 // Ліга. Закон: портал. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/REG7880.html (дата звернення: 10.10.2017).

Одержано 13.10.2017

УДК 343.95

Микола Миколайович ЄФІМОВ,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістики, судової
медицини та психіатрії Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

Однією з найбільш складних слідчих (розшукових) дій за тактикою свого проведення є слідчий експеримент. Тому зрозуміло, що у криміналістичній літературі цьому питанню присвячено багато праць. Звичайно, важливість досліджень учених в даному аспекті є безперечною. В той же час, під час розслідування злочинів проти громадського порядку ця процесуальна дія має певну специфіку, яка потребує додаткового висвітлення.

Адже їх вчинення пов'язане з виконанням правопорушником ряду різних дій: пересування по певній території, нанесення тілесних ушкоджень, використання зброї, розбиття вітрин, пошкодження меблів тощо. Для перевірки можливості виконання цих дій та перевірки показань правопорушника і проводиться досліджувана слідча (розшукова) дія.

Відповідно до ч. 1 ст. 240 КПК України з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, слідчий, прокурор має право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань [2].

Під час розслідування злочинів проти громадського порядку слідчий експеримент проводиться для досягнення такої мети:

- здебільшого для встановлення механізму вчинення злочину (59 % випадків);
- для визначення меж поінформованості або необізнаності злочинців про подію злочину (21 %);
- для перевірки та оцінки висунутих версій (12 %);
- встановлення та усунення суперечностей у показаннях потерпілих, підозрюваних, свідків (27 %).

Одним із найбільш доцільних тактичних прийомів при проведенні слідчого експерименту під час розслідування досліджуваної категорії кримінальних правопорушень є залучення відповідних спеціалістів. Якщо правопорушення було вчинене із застосуванням зброї або інших засобів, заздалегідь заготовлених для нанесення тілесних ушкоджень, і ушкодження дійсно були нанесені учасникам злочину, то потрібно залучати судово-медичного експерта.

Так, 4 лютого 2010 року приблизно о 23 год. гр. В. прибув для відпочинку в ресторан «Золота підкова», що розташований за адресою вул. Леніна 100, м. Світловодськ Кіровоградської області. Дана особа, знаходячись біля барної стійки приміщення ресторану, вживала спиртні напої. Гр. В., перебуваючи в залі ресторану, тримаючи в руці ніж, який був заздалегідь заготовлений для нанесення тілесних ушкоджень, вчинив хуліганські дії.

Під час припинення протиправних дій одному з працівників охорони було нанесено тілесні ушкодження. Гр. В. вказував на те, що ці тілесні ушкодження наніс не він. Для проведення відтворення обстановки та обставин події було залучено судово-медичного експерта, який потім давав висновок про характер та тяжкість тілесних ушкоджень. В висновку на питання слідчого про можливість нанесення тілесних ушкоджень ножом, вилученим у гр. В., експерт дав ствердну відповідь [1].

У даних випадках також доречно використовувати натурні моделі. По-перше, цей тактичний прийом спрямований на актуалізацію у пам'яті моменту вчинення суспільно-небезпечного діяння. По-друге, це певним чином впливає на психологічні позиції злочинців, може викликати у них переживання, які виливаються у щире зізнання.

Та не слід забувати, що категорично забороняється проводити експерименти з використанням об'єктів, які є небезпечними для життя та здоров'я громадян, пов'язаних із

загрозою знищення (пошкодження) державного чи індивідуального майна громадян, порушенням громадського порядку або приниженням честі та гідності людини.

Під час вчинення злочинів проти громадського порядку групою осіб обов'язковим тактичним прийомом є проведення слідчого експерименту окремо з кожною особою. В даному випадку Ю. А. Чаплинська зазначає, що проведення експериментальних дій за участю кількох злочинців одночасно є неприпустимим, оскільки тягне за собою можливість узгодження між ними своїх позицій та дій. Крім того, пояснення одного учасника експерименту матимуть навідний характер стосовно інших [3, с. 55]. Крім запобігання негативному впливу співучасників один на одного, даний тактичний прийом зменшує можливість їх попередньої змови.

Отже, слідчий експеримент є однією з найбільш трудомістких і складних слідчих (розшукових) дій, адже під час її проведення задіяна значна кількість осіб. Найбільш слушними тактичними прийомами, що можуть використовуватись при проведенні слідчого експерименту під час розслідування злочинів проти громадського порядку, є залучення відповідних спеціалістів, використання натурних моделей, проведення слідчого експерименту окремо з кожною особою, використання відповідних засобів фіксації слідчої (розшукової) дії.

Список бібліографічних посилань: 1. Кримінальна справа № 1-12/11 // Архів Світловодського міськрайонного суду Кіровоградської області, 2011 рік. 2. Кримінальний процесуальний кодекс України: прийнятий Верховною Радою України законом № 4651-VI від 13.04.2012 / відп. за вип. В. А. Прудников. Харків: Право, 2016. 392 с. 3. Чаплинская Ю. А. Организация проведения следственного эксперимента. *Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов*. 2014. № 2. С. 54–56.

Одержано 08.10.2017

УДК 343.98

Юлія Василівна ЗАБОЛОТНА,

кандидат юридичних наук,
викладач кафедри криміналістики
та судової експертології факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8854-8537>

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА В УКРАЇНІ

В різних державах світу широко використовуються можливості поліграфа, за допомогою якого можна мінімізувати ризики прийняття хибних рішень на підставі отримання завідомо неправдивих показань.

Поліграф – це різновид психовізіологічної апаратури і є комплексною багатоканальною апаратною методикою реєстрації змін психофізіологічних реакцій людини у відповідь на пред'явлення за спеціальною схемою певних психологічних стимулів. Іноді поліграф прирівнюють до детектора брехні, але це помилкове твердження. Адже поліграф не виявляє брехню (ніхто крім респондента не знає про що він думає), він допомагає виявити приховану інформацію за допомогою поліграфічного опитування [1].

Поліграфічне опитування – це комплекс спеціальних тестів, технічних засобів, програмного, математичного, та інформаційного забезпечення. Взаємодія усіх чинників цього комплексу дає можливість виявити інформацію, яку приховує респондент, проти його волі.

І хоча поліграф використовується все частіше при доборі певних груп кадрів державних службовців, проведення внутрішніх розслідувань відносно персоналу, розкриття та розслідування резонансних злочинів в українському законодавстві відсутня чітка нормативно-правова база, яка б дала можливість у встановленому порядку перевіряти та визнавати отримані під час дослідження на поліграфі свідчення. Саме ці обставини створюють ряд розбіжностей та непорозумінь які впливають на ефективність роботи правоохоронних органів [2].

Не визначена сама назва поліграфічного дослідження, застосовуються такі визначення, як опитування за допомогою поліграфа, поліграфічне тестування, поліграфічне інтерв'ю, поліграфічне дослідження, поліграфічний скринінг.

Немає єдиного зразка для процесуального оформлення свідчень, що отримуються в результаті опитування за допомогою поліграфа, різні спеціалісти використовують різні назви (довідки поліграфолога, висновки експерта, висновки спеціаліста). Вважаємо, що для уникнення непорозумінь та тавтологій потрібно розробити єдиний зразок відповідних документів.

Однією з вагомих прогалин є відсутність чіткого визначення процесуального статусу людини, що проводить опитування на поліграфі. Тобто цією діяльністю може займатись експерт, спеціаліст, оператор поліграфа. Хоча було б доцільно визначити та законодавчо закріпити процесуальний статус такого спеціаліста, його права та обов'язки. Адже однією з умов успішного проведення дослідження на поліграфі та отримання максимально правдивих свідчень є особистісні та професійні якості поліграфолога. У соціальній психології є визначення «ефект першого враження», тобто вся інформація, яка отримується після «першого враження» і не відповідає образу, який склався, може оцінюватись поліграфологом як хибна або випадкова. Тому особа, яка проводить тестування на поліграфі, повинна чітко розмежовувати свої професійні якості від емоційних [3].

Робота поліграфолога повинна будуватись на принципах добровільної згоди респондента, правомірності, всебічного захисту прав людини. Не рекомендується проводити опитування на поліграфі людям з серцево-судинними захворюваннями, жінок, що перебувають на третьому триместрі вагітності, неповнолітнім, розумово відсталим, людям, які вживають наркотичні речовини та знаходяться в наркотичному чи алкогольному сп'янінні, в стані хвороби.

Вважаємо, що для ефективної роботи спеціалістів доцільно розробити систему підготовки для роботи з поліграфами, концепцію методології навчання та стажування. Це позитивно вплине на процес відбору та якість отриманих результатів.

Список бібліографічних посилань: 1. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): навч. посіб. Київ: Кондор, 2005. С. 588. 2. Мовчан Д. А. Питання імплементації в Україні зарубіжних підходів до нормативно-правового регулювання застосування поліграфа в процесі розкриття та розслідування злочинів. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2009. № 5. С. 256. 3. Дружинин В. Н. Экспериментальная психология: учебник для вузов. 2 изд. СПб.: Питер, 2008. С. 55–60.

Одержано 08.10.2017

УДК 343.98

Костянтин Дмитрович ЗАЯЦЬ,

аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ

ПРО ОСОБЛИВОСТІ ПРЕДМЕТА ПОСЯГАНЬ СУЧАСНИХ ШАХРАЙСТВ

Науково-технічний прогрес набирає обертів, і результатом цього є поява найрізноманітніших пристроїв і систем послуг, що роблять наше життя зручнішим і цікавішим. Простір Інтернет супроводжує робочий і вільний час майже кожної сучасної людини. Крім засобів зв'язку і спілкування, різноманітних розважальних послуг, віртуальний простір став для багатьох людей засобом і сферою ведення бізнесу, а також банком збереження даних, в тому числі важливих і цінних об'єктів. На наше переконання, новітні технологічні здобутки суспільства вимагають переосмислення окремих категорій сфери правознавства. Зокрема, в представленій роботі хотілось би звернути увагу на необхідність дослідження прав власності на майно, що створюється (придбається) і

зберігається користувачами у віртуальному просторі, як об'єкт посягання при вчиненні шахрайств.

Слід звернути увагу, що в теорії кримінального права існує єдиний підхід, відповідно до якого предметом злочинів проти власності, визнаються тільки речі матеріального світу, яким притаманні специфічні ознаки фізичного, економічного та юридичного характеру. Такий підхід, на нашу думку, дещо застарів і вимагає переосмислення з урахуванням технологічного розвитку у світі в цілому, і нашого соціуму зокрема.

Так, очевидним є той факт, що в користуванні сучасної людини, з'явилися нові за своєю формою об'єкти власності – це об'єкти, які особа створює (придбає), а потім володіє ними, користується і розпоряджається у віртуальному просторі [1]. До такої віртуальної власності, зокрема можна віднести внутрішньо ігрові об'єкти – техніку із певними функціями, персонажів із особливими здібностями, елементи екіпірування тощо. Прикладом виступають відомі масові багатфункціональні онлайн-ігри такі, як (назви мовою оригіналу) – Worlds of Warcraft, World of Tanks та інші, в яких користувачі не тільки офіційно купують за реальні гроші у «магазинах» вказані віртуальні речі, а й активно перепродають їх та залишають нащадкам. Вивчення статистики продажів свідчить, що ціна на такі віртуальні речі може сягати кілька тисяч Євро [2].

За оцінками багатьох експертів сфери правознавства об'єктами власності також повинні бути визнані аккаунти ігор, сторінки користувачів соціальних мереж, скриньки електронної пошти, фонотеки iTunes, сайт-блоги тощо. Зараз у всьому світі фіксуються акти звернень у судовому порядку громадян з позовами про визнання права власності за ними в рамках прав спадкування, права сумісної власності подружжя у справах про розлучення і розділ майна та інші [3–5].

Слід звернути увагу, що у світі вже мають місце прецеденти притягнення до кримінальної відповідальності осіб за викрадення віртуального майна [6;7].

Враховуючи вищевикладене, пропонуємо визначити, що предметом сучасних шахрайств може бути майно у широкому розумінні цього поняття, тобто об'єкти, відносно яких особа може набути права власності (володіння, користування, розпорядження). До таких можуть бути віднесені: об'єкти нерухомості (будинки, квартири, земельні ділянки, офісні, складські та інші приміщення); автотранспорт; гроші у готівковій та безготівковій формі, цінні метали, цінні папери, ювелірні вироби, техніка, продукти харчування, худоба, засоби виробництва, вироблена продукція (промислова, сільськогосподарська тощо), а також інші об'єкти матеріального світу.

Об'єкти віртуального простору можуть виступати предметом шахрайства, якщо вони відповідають наступним вимогам: а) вони створені власною особою або придбані нею за гроші; б) вони мають споживчу цінність; в) ними можна користуватись та розпоряджатись у віртуальному просторі; г) їх оцінка дає можливість визначити ринкову вартість.

Список використаних джерел: 1. Савельев А. И. Правовая природа виртуальных объектов // Игроки и Закон: сайт. URL: http://gamersandlow.blogspot.com/2015/10/blog-post_65.html (дата звернення: 01.10.2010). 2. Jimenez C. The High Cost of Playing Warcraft. URL: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/technology/7007026.stm> (дата звернення: 01.10.2010). 3. Кондратьева И. Право на виртуальную собственность: всё что останется после меня // ПравоRU: сайт. URL: <https://pravo.ru/review/view/126933/> (дата звернення: 01.10.2010). 4. Мрачный контракт: права супругов на программное обеспечение // Legal IT Club: сайт. URL: <http://legal-it.club/mrachnyj-kontrakt-prava-suprugov-na-programmnoe-obespechenie/> (дата звернення: 01.10.2010). 5. Гузь Д. User is offline: можно ли унаследовать виртуальное имущество // Legal IT Club: сайт. URL: <http://legal-it.club/user-is-offline-mozhno-li-unasledovat-virtualnoe-imushchestvo/> (дата звернення: 01.10.2010). 6. За воровство виртуального имущества онлайн-игры World of Warcraft сажают в тюрьму // 12 Миллионов: сайт. URL: <http://12millionov.com/vorovstvo-virtualnogo-imushchestva-onlajn-igry-world-of-warcraft.html> (дата звернення: 01.10.2010). 7. Имущество виртуальное – тюремный срок реальный // Всеукраїнська асоціація кадровиків: сайт. URL: <http://www.kadrovik.ua/content/imushchestvo-virtualnoe-tyuremnyi-srok-realnyi> (дата звернення: 01.10.2010).

Одержано 05.10.2017

УДК 343.98

Євгеній Вікторович ЗОЗУЛЯ,

викладач кафедри криміналістики

та судової експертології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1444-0408>

ДЕЯКІ ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ПРИМУШУВАННЯ ДО ВИКОНАННЯ ЧИ НЕВИКОНАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ, ВЧИНЕНИХ ОРГАНІЗОВАНИМИ ЗЛОЧИННИМИ ГРУПАМИ, ТА ВІДПОВІДНИЙ ЇМ АЛГОРИТМ ДІЙ

Розслідування примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань має свою специфіку, що обумовлена обставинами його скоєння та умовами, в яких проводиться розслідування. Наявність або відсутність доказів, оперативної інформації, а також інших даних та умов, які виникають на певному етапі обумовлюють виникнення типових слідчих ситуацій та суттєво впливають на процес розслідування.

Найбільш типовими слідчими ситуаціями, які виникають у практичній діяльності на момент порушення кримінального провадження та початковому етапі розслідування примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, вчинених організованими злочинними групами є наступні:

1) першочергова інформація про злочин отримана від потерпілого або від його близьких родичів та сторонніх осіб яким стало відомо про злочин після вчинення примушування але до виконання зобов'язання;

2) дані про злочин отримані від потерпілого або інших осіб після вчинення примушування та після виконання зобов'язання, виконання (чи невиконання) якого вимагав злочинець;

3) дані про вчинення примушування були отримані в результаті розслідування інших злочинів.

Перша ситуація. Найчастіше при розслідуванні злочинів даної категорії виникає слідча ситуація, коли інформація про вчинення примушування надходить до моменту виконання боржником (потерпілим) зобов'язання, яке він має виконати в силу своїх зобов'язань перед кредитором, але не виконує через відсутність наміру або можливості їх виконання. Така інформація найчастіше надходить від потерпілого чи його близьких родичів, а також інших осіб, зокрема, керівника медичної установи, до якої звернувся потерпілий з тілесними ушкодженнями кримінального характеру.

Дана слідча ситуація характеризується значним об'ємом інформації про обставини вчинення злочину та осіб, які вчинили примушування. На підставі аналізу й оцінки ситуації та обсягу наявної інформації слід вжити заходів, спрямованих на документування злочинних дій особи, яка вчинює примушування. Як свідчить практика, у більшості випадків після примушування потерпілий не одразу виконує свої зобов'язання, оскільки не має на це можливості (наприклад, не має коштів повернути борг негайно) і особа, яка примушує до виконання цивільно-правового зобов'язання, надає потерпілому час відшукати таку можливість та виконати зобов'язання в майбутньому. При цьому злочинець (або злочинці) на протязі певного часу психічно чи фізично впливають на потерпілого чи(і) членів його родини з метою активізації дій потерпілого, спрямованих на виконання зобов'язання. Саме цей, відведений злочинцем, час дозволяє організувати та провести тактичну операцію по фіксації його дій (спрямованих на психічний чи фізичний вплив на потерпілого), а також дій потерпілого (спрямованих на виконання ним своїх зобов'язань).

Типова система слідчих та оперативно-розшукових заходів у даній ситуації наступна:

1. Допит потерпілого – спрямований на з'ясування обставин скоєного злочину, осіб, які його вчинили, а також обставин виникнення цивільно-правового зобов'язання, свідків вчинення примушування і виникнення зобов'язань.

2. Призначення судово-медичної експертизи потерпілого з метою встановлення наявності, характеру і ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, отриманих ним від скоєного злочину.

3. Допит свідків про відомі їм обставини примушування та ін.

4. Обшук за місцем проживання підозрюваного з метою виявлення документів, що свідчать про наявність цивільно-правового зобов'язання між ним та потерпілим, знарядь злочину тощо.

5. Огляд місця виконання зобов'язання (в деяких випадках обумовлене договором);

6. Проведення одночасного допиту двох чи більше осіб для з'ясування причин розбіжностей у їх показаннях між потерпілим та підозрюваним, свідками та підозрюваним.

Друга ситуація. В ситуації, коли інформація про злочин, передбачений ст. 355 КК України, отримана від потерпілого після моменту виконання ним зобов'язання, є менш сприятливою для слідства. Оскільки кредитор посилатиметься на добровільний характер виконання зобов'язання боржником (потерпілим). До того ж, слід вживати заходів щодо встановлення місцезнаходження майна, цінних речей чи грошей, які були передані в якості виконання зобов'язання.

Зазначене обумовлює доцільність проведення наступних слідчих дій та оперативно-розшукових заходів:

1. Допит потерпілого.

2. Призначення судово-медичної експертизи потерпілого.

3. Допит свідків про відомі їм обставини злочину.

4. Затримання підозрюваного.

5. Обшук за місцем проживання підозрюваного з метою виявлення документів, що свідчать про наявність цивільно-правового зобов'язання між ним та потерпілим, знарядь злочину тощо.

Третя ситуація. Дані про вчинення злочину, передбаченого ст. 355 КК України, можуть бути отримані в результаті розслідування у інших кримінальних справах під час слідчих розшукових дій (наприклад, допиту потерпілого, свідка, підозрюваного, обвинуваченого). Тривалість часу, який минув з моменту вчинення даного виду злочину, обумовлює необхідність проведення наступних слідчих розшукових дій:

1. Допит особи, яка повідомила інформацію про примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань.

2. Допит інших осіб, яким відома інформація про обставини вчинення злочину, виникнення та особливості розвитку відношень між потерпілим і злочинцем.

3. Витребування від підприємств, установ, організацій даних про обставини, що становлять інтерес для слідства. Зокрема, щодо звернення потерпілого до медичних закладів, щодо укладання договорів між потерпілим і підозрюваним, ін.

4. Допит потерпілого.

5. Огляд місця події. А саме, місце, у якому відбувалось примушування, місця, у якому примусово виконане зобов'язання.

Одержано 08.10.2017

УДК 343.98

Х. С. ІВАСЮК,

аспірант кафедри правосуддя
юридичного факультету
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ СПОСОБУ ВЧИНЕННЯ ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ СТРАХУВАННЯ МАЙНА

Із розвитком суспільних відносин все більшого значення набуває інститут страхування. Саме тому дослідження проблематики злочинів у сфері страхування майна відіграє важливу роль в процесі захисту прав та інтересів як страховиків, так і страхувальників. Низький рівень дослідженості особливостей вчинення злочинів у сфері страхування призводить до труднощів в процесі розслідування відповідних злочинів, що безпосередньо впливає на статистику їх розкриття та притягнення винних осіб до відповідальності. Особливо гостро дане питання постає в контексті такого виду страхування, як страхування майна. Ґрунтовне дослідження та розуміння ознак способу здійснення шахрайства у сфері страхування майна є запорукою удосконалення методики розслідування даного виду злочину.

Варто акцентувати увагу на тому, що у Кримінальному кодексі України такий вид шахрайства, як шахрайство у сфері страхування не згадується та не є обтяжуючою обставиною. Відповідно, для кваліфікації такого діяння застосовуються норми ст. 190 КК України про шахрайство. Однак, в контексті шахрайства у сфері страхування, основоположні способи вчинення шахрайства набувають особливого змістовного наповнення, враховуючи специфіку сфери страхування. Так, в першу чергу, важливо акцентувати увагу на тому, злочинець повинен самостійно або за допомогою інших осіб штучно створити страховий випадок. Тобто в даній ситуації для того, щоб реалізувати один із способів вчинення шахрайства, передбачених КК України, особа повинна вчинити предикативні дії. Наприклад, для отримання страхової виплати у зв'язку із викраденням майна, особа повинна інсценувати його викрадення, або ж організувати його знищення, пошкодження.

М. І. Панов під способом вчинення злочину розуміє певний порядок, метод, послідовність рухів і прийомів, застосовуваних особою в процесі вчинення суспільно небезпечного посягання на охоронювані законом суспільні відносини, поєднаним з вибіркоким використанням засобів вчинення злочину [1, с. 44].

Враховуючи вищезазначене можна зробити висновок про те, що способом вчинення шахрайства у сфері страхування майна є певна послідовність дій, спрямована на вчинення об'єктивної сторони даного злочину, що пов'язана безпосередньо з конкретними діями направленними на пошкодження, фізичне знищення, інсценування зникнення або викрадення відповідного майна з метою штучного створення страхового випадку.

В контексті такого виду страхування як страхування майна, слушною є позиція О. Л. Мусієнко з приводу того, що при страхуванні квартир використовують такі способи: інсценування крадіжки або здійснення підпалу, подвійне страхування та оформлення страхових полісів «заднім числом» після настання страхового випадку [2, с. 52].

На нашу думку, способи шахрайства у сфері страхування майна в першу чергу слід розрізняти в залежності від суб'єкта відповідного злочину. Так, якщо суб'єктом є безпосередньо сама страхова компанія, то основним способом вчинення шахрайства у сфері страхування майна в такому випадку буде саме видача недійсного полісу, його фальсифікація. Більше того, можливий випадок, коли шахрай видає себе за представника страхової компанії, а насправді таким не являється. В такому випадку відповідний злочин вчиняється шляхом підробки печатки, видачі підробленого бланку конкретної страхової компанії.

Що ж до способів вчинення шахрайства у сфері страхування майна з боку самого страхувальника, то варто зазначити, що до відповідної категорії слід відносити будь-які дії відносно майна, які породжують квазі-страховий випадок. Тобто це умисне пошкодження

майна або інсценування його крадіжки чи безповоротної втрати, у зв'язку з якими, відповідно до договору добровільного страхування майна, страховик зобов'язаний здійснити страхову виплату. Більше того, страхувальники видають випадки пошкодження або безповоротної втрати майна за нещасний випадок з метою унеможливлення страховою компанією відшкодування відповідних коштів в регресному порядку.

Отже, враховуючи вищезазначене, можна виділити наступні ознаки способу вчинення шахрайства у сфері страхування майна:

1. Загальними способами вчинення шахрайства у сфері страхування майна є обман та зловживання довірою;

2. Основні способи вчинення шахрайства, передбачені КК України, набувають особливого змістовного наповнення в контексті вчинення шахрайства у сфері страхування майна;

3. Спосіб вчинення шахрайства у сфері страхування майна залежить від суб'єкта його вчинення;

4. Спеціальним способом вчинення шахрайства у сфері страхування майна є штучне створення страхового випадку;

5. Комплекс дій, які формують спосіб вчинення шахрайства у сфері страхування майна, направлені на конкретне майно, яке є застрахованим, відповідно до договору страхування з метою отримання страхового відшкодування незаконним шляхом;

6. У випадку, коли суб'єктом вчинення шахрайства є страховик, поширеними способами вчинення даного злочину є використання підrobних бланків та печаток, оформлення страхового полісу заднім числом.

Список бібліографічних посилань: 1. Панов Н. И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность. Харьков: Вища школа, 1982. 160 с. 2. Мусієнко О. Л. Теоретичні засади розслідування шахрайства в сучасних умовах: монографія / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2009. 168 с.

Одержано 13.10.2017

УДК 343.98

Ярослав Миколайович КАРАЧЕВЦЕВ,
помічник адвоката, м. Харків

ДЕЯКІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПОКРАЩЕННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ НА ПІДСТАВІ УЗАГАЛЬНЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ

Однією із вагомих причин низької зацікавленості судових експертів у своїй роботі є не достатня стимулююча функція заробітної платні. Україна заявляє про свою інтеграцію до Європи, а в той же час заробітна плата експертів не відповідає європейському рівню. Так, мінімальна заробітна плата експерта у Великобританії у 20 разів вища, ніж в Україні.

Одним із виходів із складного становища, пов'язаного з матеріальним забезпеченням судових експертів можуть стати зміни до порядку преміювання судових експертів. Так, можна запропонувати, щоб експерти, які беруть участь у дослідженні, отримували фіксований відсоток (наприклад, 0,1 %) від вартості оцінюваного майна, немайнової шкоди, з віднесенням цих витрат до судового збору.

Враховуючи те, що судові експертизи мають виконуватися на високому науковому рівні, наукове забезпечення судово-експертної діяльності повинно бути таким чином, щоб співвідношення наукових співробітників до кількості судових експертів знаходилося у межах 50 % : 50 % – такої пропорції дотримуються провідні Європейські судово-експертні установи.

Суттєвою проблемою судово-експертної роботи є значне навантаження на експертів, що призводить до зниження рівня якості виконуваних експертиз, а також призводить до

професійного вигоряння експертів. Таку проблему необхідно вирішувати шляхом збільшення штату працівників судово-експертних установ, виходячи із пропорції кількості призначених експертиз та експерто-годин, необхідних для проведення експертизи. Але це потребує проведення обґрунтованого та об'єктивного наукового дослідження щодо нормування праці експертів, так як це питання на даний час не розв'язане.

Потребує вирішення проблема покращення фінансування інформаційного забезпечення для отримання доступу до електронних баз даних бібліотек для збільшення кількості нових надходжень наукових видань, як у друкованій формі, так і в електронному варіанті. Нагальною є потреба у покращенні матеріально-технічного забезпечення (придбання та акредитація необхідних приборів). Усі ці питання залежать від фінансового стану нашої держави, і постійно вирішуються за остатковим принципом, що негативно впливає на наукове забезпечення проведення експертиз, на якість проведених досліджень, обмежує коло можливих досліджень.

З цим пов'язана велика кількість відмов у проведенні експертиз, що обмежує право на справедливий і об'єктивний розгляд справи у суді. На нашу думку для вирішення цього питання необхідно створити незалежний центр, який би враховував причини, з яких не було проведено експертизу, і надавав би рекомендації щодо усунення таких причин та аналізував би причини порушення розумних строків проведення експертизи та надавав би рекомендації по їх усуненню.

Одним із дієвих міжнародних механізмів забезпечення якості проведення судових експертиз є міжлабораторне (зовнішнє) оцінювання результатів експертизи, зовнішнє рецензування експертних висновків та акредитація лабораторій, а для цього необхідна уніфікація методик проведення судово-експертних досліджень. З цією метою Європейська спільнота тісно співпрацює в рамках ENFSI (Європейського співтовариства судово-експертних наукових установ), яка готує узагальнення судово-експертної практики та готує найкращі практичні керівництва (далі скорочено – НПК), та готує рекомендації. На даний час англійською мовою опубліковано 10 НПК та 14 Рекомендацій, серед яких: НПК з судово-експертного дослідження цифрових технологій, НПК з судової експертизи почерку, НПК з хіміографічних методів з аналізу залишків від пострілу з вогнепальної зброї, НПК з реконструкції дорожньо-транспортних пригод, НПК з мікроскопічного обстеження і порівняння волосся людини і тварин, НПК з для експертизи відбитків пальців, НПК з розпізнавання і порівняння зразків ДНК, НПК із застосування молекулярних методів для судової експертизи біологічних слідів, які не належать людині, НПК з для судового-експертного відновлення, ідентифікації та аналізу слідів вибухових речовин, НПК з судової експертизи місць пожежі. Переклад цих керівництв на українську мову та їх адаптація до нашого законодавства була б великим підспірям до інтеграції в ЄС [1].

Також варто назвати деякі рекомендації ENFSI [2]: Методологічні рекомендації в області практичного судово-експертного напівавтоматичного і автоматичного розпізнавання голосу, Керівництво ENFSI зі складання судово-експертних висновків, Рекомендовані мінімальні критерії для перевірки різних аспектів процесу профілювання ДНК, Керівні принципи використання довідкових матеріалів в судово-експертному аналізі наркотичних засобів, Мінімальні вимоги до звітності для аналізу контрольованих наркотичних засобів, Рекомендації щодо запобігання забруднення ДНК матеріалом, Найкращі практичні керівні принципи для ENF аналізу для аутентифікації цифрових доказів, Керівництво по представницької вибірці ліків, Схема освіти і підготовки судово-експертних практиків, Керівні принципи відбору проб незаконних наркотичних речовин для якісного аналізу, ENFSI DWG калькулятор для якісного відбору вилучених наркотичних засобів, Керівні принципи для відбору проб незаконних наркотичних речовин для кількісного аналізу, Калькулятор для відбору проб незаконних наркотичних речовин для кількісного аналізу, Керівництво з проведення тестів на визначення рівня професіоналізму і спільних вправ в ENFSI

Доволі інформативним було б вивчення доповіді національної дослідної ради США «Посилення судово-експертної науки у Сполучених Штатах» та їх адаптація до законодавства (тези доповіді наведено у Додатку № 1) [3].

Посилення судово-експертної науки у Сполучених Штатах

1. Створити незалежну федеральну організацію під назвою Національний інститут криміналістики (NIFS)

2. Розробити стандартну термінологію, яка буде використовуватися для звітування та надання свідчень про результати судових експертиз та створення лабораторних звітів з мінімальною визначеною інформацією

3. Дослідити (і опублікувати в авторитетних наукових журналах) обґрунтованість судово-експертних методик, кількісне визначення меж достовірності при зміні судово-експертних доказових умов, розробити критерії встановлення невизначеності у висновках судово-експертних досліджень аналізів та автоматизувати методи

4. Вивести державні судово-експертні лабораторії з-під контролю правоохоронних органів чи адміністративного контролю прокурора.

5. Дослідити можливу упередженість спостерігачів та помилок в криміналістичних оглядах та розробити стандартні операційні процедури, щоб мінімізувати потенційні упередження та помилки.

6. Співпрацювати з Національним інститутом стандартів та технологій (NIST) та партнерами з розробки спорядження та приладів для покращення результатів вимірювань, валідації, надійності, обміну інформацією та перевірки кваліфікації в галузі судово-експертної діяльності та створення протоколів для судових експертиз, методик та практичних посібників.

7. Зробити обов'язковою акредитацію для всіх лабораторій та об'єктів (державних або приватних) та обов'язкову індивідуальну сертифікацію судово-експертних спеціалістів.

8. Визначити процедури забезпечення якості та процедури контролю якості, щоб забезпечити точність криміналістичного аналізу та роботу судових практиків.

9. Встановити національний етичний кодекс для всіх криміналістичних дисциплін, які можуть бути застосовані шляхом сертифікації.

10. Покращити програми навчальних програм ВНЗ з привабливими стипендіями та стипендіальними пропозиціями, а також створити програми юридичного навчання для юристів, практиків та суддів.

11. Поліпшити дослідження причин смерті шляхом створення загальнонаціональної системи медичної експертизи з усіма медикаментозними аутопсіями, що проводяться або контролюються судово-експертним патологоанатомом, сертифікованим з широкого кола дисциплін.

12. Працювати для досягнення загальної сумісності даних відбитків пальців від Автоматизованих систем ідентифікації відбитків пальців (AFIS) та працювати над підвищенням точності використовуваних комп'ютерних алгоритмів

13. Координувати зусилля місцевих судово-експертних установ, пов'язані з безпекою батьківщини, з Центрами контролю та профілактики захворювань та ФБР шляхом планування та проведення вправ для взаємної підготовки.

Список бібліографічних посилань: 1. Best Practice Manuals // ENFSI: офіц. сайт. URL: <http://enfsi.eu/documents/best-practice-manuals/> (дата звернення: 01.10.2010). 2. Forensic Guidelines // ENFSI: офіц. сайт. URL: <http://enfsi.eu/documents/forensic-guidelines/> (дата звернення: 01.10.2010). 3. Butler J. M. U.S. initiatives to strengthen forensic science & international standards in forensic DNA. *Forensic Science International: Genetics*. 2015. Vol. 18. P. 4–20. DOI: 10.1016/j.fsigen.2015.06.008.

Одержано 04.10.2017

УДК 34.477

Наталія Брониславівна КАРПЕНКО,

здобувач кафедри криміналістичних експертиз

Національної академії внутрішніх справ;

Ніна Іванівна КЛИМЕНКО,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Європейського університету

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА СУДОВО-ПОЧЕРКОЗНАВЧОЇ ДІАГНОСТИКИ

М. В. Салтевський, відомий вчений криміналіст в своїх працях приділяв увагу питанням криміналістичної техніки, зокрема криміналістичній діагностиці [1].

Створення криміналістичної діагностики в теоретичному плані поповнило методологію науки криміналістики. У практичному значенні криміналістична діагностика забезпечує аналіз слідчих ситуацій і вирішення експертних завдань.

Термін криміналістична діагностика був запропонований В. О. Снетковим, який разом з Ю. Г. Коруховим і В. І. Дубровіним розробив окрему теорію криміналістичної діагностики. Свій вклад в цю теорію зробили українські вчені-криміналісти Л. Ю. Ароцкер, Н. І. Клименко, С. А. Ципенюк, З. С. Меленєвська та інші.

Теорія криміналістичної діагностики, це система правил і понять, необхідних для здійснення процесу діагностичного пізнання у рамках проведення кримінального провадження і судово-експертного дослідження. Криміналістична діагностика – процес дослідження властивостей і стану об'єкта (ситуації) з метою встановлення змін, які відбулися в ньому, причини цих змін та їх зв'язок.

Діагностичні дослідження в судовому почеркознавстві в сучасний період виділені в самостійний напрямок. Розроблені основні положення судово-почеркознавчої діагностики, показана їх сутність і місце в системі задач судово-почеркознавчої експертизи.

З метою перспективних розробок вчені використовують ймовірно- статистичний підхід через експериментальне створення кількісних діагностичних методів. Г. А. Купріяною виділені симптомокомплекси ознак, характерних для різних груп «збиваючих» факторів.

Предмет теорії судово-почеркознавчої діагностики є частиною предмета теорії судово-почеркознавчої експертизи або судового почеркознавства. Предмет же судового почеркознавства становить: вивчення закономірностей формування, функціонування та зміни функціонально-динамічного комплексу навичок, що лежить в основі почерку; вивчення закономірностей експертного дослідження почерку; створення на основі виявлених закономірностей методів і методик вирішення завдань судово-почеркознавчої експертизи з метою встановлення фактів і обставин, що мають доказове значення у кримінальних, цивільних, господарських і адміністративних провадженнях. Зазначені знання є складовими наукової основи судово-почеркознавчої експертизи.

Судове почеркознавство в своїй основі спочатку формувалося як теорія судово-почеркознавчої ідентифікації. Відображення у неї неідентифікаційних досліджень довгий час носило допоміжний характер. Цьому сприяло й те, що предмет судово-почеркознавчих діагностичних знань не був визначений, а ці знання не були сформовані у вигляді вчення, теорії.

Предмет судово-почеркознавчої діагностики як складова частина предмета судового почеркознавства розглядається у зв'язку з визначенням судово-експертної діагностики в загальній теорії судової експертизи, яка останнім часом сформувалася як самостійна галузь юридичних знань, відмінна від криміналістики. Як зазначав Р. С. Белкін: «Зв'язки криміналістики і загальної теорії судової експертизи – це зв'язки взаємодії, а не субординації; вони використовують положення один одного, кожна у відповідності зі своїми предметом, завданнями і цілями».

Щодо питання предмету судово-експертної діагностики у вчених немає єдиної точки зору. Так, в судовому почеркознавстві різні вчені по-різному трактують предмет судово-почеркознавчої діагностики.

Л. Ю. Ароцкер, який вперше визначив предмет судово-почеркознавчих неідентифікаційних (діагностичних) досліджень, відніс до них наступні факти: – встановлення зовнішньої обстановки і умов виконання рукопису, внутрішній стан виконавця рукопису та інші обставини неідентифікаційного характеру, в числі яких має місце вік виконавця рукопису і давність написання документа, подібність почерків двох різних осіб, виконання документа одночасно двома особами, час виконання тексту документа та інші. У той же час він пропонував неідентифікаційні дослідження відрізняти від досліджень встановлення групової належності, до яких відносив: визначення статі за почерком, встановлення факту виконання рукопису правою чи лівою рукою. На його думку, виявлені ознаки носять класифікаційний характер [2].

Г. А. Купріянова до почеркознавчо-діагностичних досліджень відносить також встановлення стану виконавця рукопису і умов, в яких він виконувався, проте не включає в предмет діагностики встановлення характеристик особи. На відміну від Л. Ю. Ароцкера, Г. А. Купріянова дещо звужує предмет діагностичних досліджень, з якого випадає встановлення часу їх виконання [3].

В. В. Сєрьогін предметом судово-почеркознавчої діагностики вважає: «закономірності відображення в почерку загальнофізичних властивостей, суб'єктивних (особистісних) якостей, соціально-демографічних даних, станів і навичок особистості, методи, прийоми і способи визначення їх в цілях встановлення особи – можливого виконавця рукопису для попередження і розслідування кримінальних правопорушень». До загальнофізичних властивостей він відносить: стать, вік, зріст, тип статури, характер, ступінь розвитку зорово-рухового апарату письма тощо; до суб'єктивних (особистих) якостей – тип вищої нервової діяльності, особливості характеру (енергійність, наполегливість, неохайність, сміливість, боягузтво і т.п.), тип темпераменту, характеристики нервових процесів (збудливість, стійкість, стриманість та ін.), ділові здібності (стиль роботи, ставлення до справи, вміння комбінувати і т.п.); до соціально-демографічних даних особистості він відносить: національність, район проживання, рівень освіти тощо; до визначення навичок виконавця рукопису – професійні, стенографічні, креслярські та ін. У психофізіологічний стан включається: сильне душевне хвилювання, збудження, стомлення, фізична втома, алкогольне або наркотичне сп'яніння, фізичне охолодження при низькій температурі. У патологічний стан – психічні, нервові, деякі інфекційні захворювання, розумова відсталість, дефекти моторики, порушення роботи зорового і слухового аналізаторів, порушення рухового апарату письма і т. д. Встановлення обстановки виконання рукопису (незвична поза, письмо у темряві, у рухомому транспортному засобі тощо), а також встановлення факту навмисної зміни почерку або наслідування почерку іншої особи, В. В. Сєрьогін відносить до предмета ситуаційних досліджень [4].

Предмет теорії судово-почеркознавчої діагностики пов'язаний з предметом судово-почеркознавчої експертизи. Позиція А. А. Купріянової отримала подальший розвиток в навчально-методичному посібнику з судово-почеркознавчої експертизи (Київ, 2017 р.), в якому до діагностичних віднесені дослідження, пов'язані з встановленням умов виконання рукописів, причому умови трактуються широко: вони охоплюють всі «збиваючи» чинники як внутрішні (стан виконавця), так і зовнішні (обстановка та умови виконання письма). Встановлення властивостей особи виділено в групу класифікаційних завдань [5].

Отже вважаємо, що предмет судово-почеркознавчої діагностики слід розглядати комплексно, включаючи в нього встановлення властивостей і стану особи, залежне від впливу на неї внутрішніх і зовнішніх умов («збиваючих факторів»).

Ці знання в судовому почеркознавстві повинні бути побудовані в єдину систему, що утворює його фундаментальний науковий базис.

Узагальнюючи викладене, до предмета судово-почеркознавчої діагностики пропонується віднести закономірності, що визначають:

а) залежність почерку від зовнішніх обставин і умов виконання рукопису (незвична поза, незвичайний матеріал письма, написання у темряві або при бликуванні освітлення, виконання рукопису у незвичних умовах, під час руху транспорта та інше);

б) залежність почерку від внутрішнього стану виконавця рукопису (хворобливий стан, м'язова втома, охолодження організму, незвичайний психофізіологічний стан, алкогольне та наркотичне сп'яніння або застосування фармакологічних засобів, що підсилюють збуджуючі

процеси, установки на незвичний темп письма (уповільнений або швидкий), природне старіння організму тощо;

в) залежність почерку від віку особи виконавця (відображення ознак почерку, під впливом вікових змін).

На сучасному етапі розвитку судово-почеркознавчої діагностики в більшості своїй, вирішуються задачі на рівні розроблених симптомокомплексів, які мають групове значення і не дають достатньої інформації для вирішення діагностичної задачі – встановлення конкретного «збиваючого» фактору, що діє на виконавця під час виконання ним рукопису або підпису. Тому є необхідність подальшого удосконалення та розробки системи діагностичних ознак почерку та їх комплексів для визначення конкретної «збиваючого» фактору.

Список бібліографічних посилань: 1. Салтевский М. В. Идентификация и установление групповой принадлежности: конспект лекций. Харьков: Изд-во ХЮИ, 1965. 46 с. 2. Ароцкер Л. Е. Неидентификационные исследования в почерковедческой экспертизе. Киев: ХНИИСЭ, 1972. 96 с. 3. Куприянова А. А. Неидентификационные (диагностические) признаки в судебно-почерковедческой экспертизе и основы их систематизации // Современное состояние судебно-почерковедческой экспертизы и перспективы ее развития: материалы науч.-практ. семинара, г. Куйбышев, окт. 1980 г. М., 1981. С. 138–142. 4. Серегин В. В. Возможности судебно-почерковедческой диагностики свойств исполнителей: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 1983. 18 с. 5. Меленевська З. С., Свобода Є. Ю., Шаботенко А. І. Судово-почеркознавча експертиза: навч.-метод. посіб. Київ, 2007. 277 с.

Одержано 07.10.2017

УДК 343.98

Александр Анатольевич КИРИЧЕНКО,

доктор юридических наук, профессор,
профессор кафедры гуманитарных наук
Николаевского национального
университета имени В. А. Сухомлинского

НОВАЯ ДОКТРИНА СТРУКТУРЫ КРИМИНАЛИСТИКИ И ОРДИСТКИ: ИННОВАЦИОННЫЙ ПОДХОД

Разработанный А. А. Кириченко и Ю. Д. Ткач инновационный подход к пониманию сущности структуры криминалистики и ордиистики (теории ОРД) как методических антиделиктных неправовых юридических наук и соответствующих учебных предметов [1; 2; 3, с. 352–354; 4, с. 207–209; 5, с. 22 и др.] более правильно представить в виде следующей системы теоретических учений, базисных частных учений и специальных частных учений указанных наук.

Теоретическими учениями криминалистики являются такие совокупности знаний, которые имеют значение для развития данной науки в целом, образуют в силу этого ее первую часть «Теоретическая» и в сущностном тематическом аспекте могут быть представлены таким образом:

1. Периодизация развития отечественной криминалистики.
2. Понятие криминалистики.
3. Системно-структурное строение и содержательно-тематическое наполнение криминалистики.
4. Дисциплинарные связи криминалистики (основываются на новой доктрине классификации юридических наук, сущности и перспектив развития их развития).
5. Дидактические основы криминалистики (строятся на новейшей доктрине пятнадцатилетнего юридического образования).
6. Методология криминалистики (которая учитывает наследие М. В. Салтевского в части определения сущности идентификации и группификации как базисных собственно криминалистических методов исследования).

7. Основы версирования, планирования и организации преодоления макроправонарушений (криминальных правонарушений, а по второй концепции – с каждой из разновидностей правонарушений: криминальных, административных, дисциплинарных, де-факто имущественно-договорных (гражданских) и де-юре имущественно-договорных (хозяйственных) правонарушений).

8. Основы работы с субъективными источниками (личностными источниками, субъективными документами), объективными источниками (трассы, субстанции, объективные документы) и смешанными источниками (смешанные документы и иные источники) антикриминальных сведений, а по второй концепции – антиделиктных сведений.

9. Основы микрообъектологии [4, с. 208].

Сущность базисных частных учений криминалистики по ее первой концепции проявляется во взаимосвязанном содержании последующих ее частей: второй – «Техника», третьей – «Тактика», и четвертой – «Методика». В силу этого основы базисных частных учений изложены во втором разделе второй части криминалистики «Основные отрасли техники», в то время как тактические и методические аспекты этих учений должны рассматриваться уже соответственно в «Тактике» и в «Методике».

По второй концепции криминалистики ее базисные частные учения следует рассматривать также в качестве полинаучных методических юридических направлений, основное предназначение положений которых состоит в разработке эффективных, рациональных и качественных средств преодоления каждого из разновидностей правонарушений в соответствующем виде судопроизводства: конституционном, антикриминальном, административном, дисциплинарном, де-факто имущественно-договорном и де-юре имущественно-договорном.

Основы базисных частных учений излагаются в во втором разделе второй части криминалистики «Основные отрасли техники», в котором излагаются основы таких базисных частных учений криминалистики:

1. Основы фотосъемки и звуковидеозаписи.
2. Основы следоведения.
3. Основы одорологии.
4. Основы оружиеантиделиктики.

Данное базисное частное учение криминалистики призвано разрабатывать соответствующие проблемы механического, огнестрельного и взрывного оружия.

5. Основы установления автора, исполнителя, средств и иных обстоятельств изготовления документов.

Это базисное частное учение криминалистики чаще всего именуется словосочетанием «Почерковедение», что является весьма узким и непрофессиональным и таким, которое не способно, во-первых, отразить сущность тех положений, которые фактически должно разрабатывать данное базисное частное учение, а во-вторых, не может охватить соответствующие проблемы всех фактически существующих разновидностей документов: письмодокументов (рукописных, машинописных, типографских), изодокументов, фотодокументов, кинодокументов, видеодокументов, фонодокументов, голограммодокументов, электрографодокументов, электроннодокументов, пластикодокументов, компьютеродокументов и иных разновидностей документов, которые могут появиться по мере развития информационных технологий.

6. Основы установления факта, автора, исполнителя, средств и иных обстоятельств внесения изменений в документы.

Данное базисное частное учение еще более непрофессионально и архаично именуется словосочетанием «техничко-криминалистическое исследование документов» и имеет аналогичные вышеизложенным недостатки, к которым можно добавить и то, что указанное традиционное наименование никакой иной смысловой нагрузки как то, что эти положения находятся в технике и в криминалистике, а это и так любому понятно, не несет.

7. Основы габитоскопии.

8. Основы информатики.

Специальные частные учения криминалистики составляют содержание теоретических учений, базисных частных учений и иных концепций и частей данной науки. К примеру, базисное частное учение криминалистики «Следоведение» состоит из таких двух очень

тесно взаимосвязанных специальных частных учений, как «Субстанциология» и «Трассология», а «Оружиеантиделиктика» – «Огнестрельное оружие, боеприпасы и антиделиктные следы противоправного обращения с ними», «Взрывное оружие, устройства и взрывчатые вещества, средства подрыва и антиделиктные следы противоправного обращения с ними» и «Механическое оружие, боеприпасы и антиделиктные следы противоправного обращения с ними».

Аналогичная структура и ордиистики (теории ОРД), в которой отражаются и детализируются лишь негласные аспекты указанных теоретических учений, базисных частных учений и специальных частных учений.

Изложенный инновационный подход к пониманию структуры криминалистики и ордиистики (теории ОРД) как методических антиделиктных неправовых юридических наук не претендует на завершенность и может быть развит в процессе широкой корректной научной дискуссии.

Список библиографических ссылок: 1. Концепции и доктрины юриспруденции научной школы профессора Аланкира как основа становления социального, демократического и правового государства (приглашение к дискуссии): науч. доклад / А. А. Кириченко, Ю. А. Ланцедова, Ю. Д. Ткач, А. С. Тунтула и др.; под науч. рук. А. А. Кириченко. 105 с. // Конституція – основа розвитку національного законодавства: IX Всеукр. студ. наук.-практ. конф., 28.03.2013 р. / каф. історії і теорії держави і права Нац. ун-ту кораблебудування ім. адм. Макарова URL: <http://conference.nuos.edu.ua/catalog/files/lectures/22714.pdf> (дата звернення: 30.09.2017). 2. Кириченко А. А. Около двухсот лучших доктрин и концепций юриспруденции научной школы профессора Аланкира (приглашение к дискуссии): научный гипердоклад / А. А. Кириченко, Ю. А. Ланцедова, Ю. Д. Ткач, А. С. Тунтула и др.; под науч. рук. А. А. Кириченко // Четвертый Пермский конгресс ученых-юристов: международ. науч.-практ. конф., 18.10.2013 г. / Перм. нац. исследоват. ун-т. URL: <http://permcongress.com/content/Гипердоклад.doc> (дата звернення: 30.09.2017). 3. Гипердоклад о более двухстах пятидесяти лучших доктринах и концепциях юриспруденции научной школы профессора Аланкира: монография / А. А. Кириченко, Ю. А. Ланцедова, Ю. Д. Ткач, А. С. Тунтула и др.; под науч. рук. А. А. Кириченко. 2-е изд. Николаев: Николаев. нац. ун-т им. В. А. Сухомлинского, 2015. 1008 с. 4. Кириченко А. А., Ткач Ю. Д. Новая доктрина структуры криминалистики и ордиистики как методической юридической науки и учебного предмета // Перші Миколаївські юридичні дискусії: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 18 трав. 2016 р.) / уклад. Є. В. Валькова, І. М. Дмитрук, С. В. Лосич, С. А. Матвієнко; за ред. В. М. Бесчастного, О. А. Кириченка, В. М. Поперечного. Миколаїв: МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2016. С. 207–209. 5. Курс лекцій з криміналістики: навч. посіб. / О. А. Кириченко, Т. О. Коросташова, Ю. О. Ланцедова, О. С. Тунтула, В. С. Шаповалова; за наук. ред. О. А. Кириченка. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. П. Могили, 2014. 348 с.

Одержано 05.10.2017

УДК 343.98

Світлана Олександрівна КНИЖЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри криміналістики

та судової експертології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7353-4481>

ПРОТИДІЯ РОЗСЛІДУВАННЮ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ: СТРУКТУРА ТА СУЧАСНІ КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ПОДОЛАННЯ

В нашій країні проходить реформування правоохоронних органів, в тому числі й органів досудового розслідування кримінальних правопорушень. Нажаль за останні роки спостерігається погіршення криміногенної обстановки, в тому числі збільшення кількості

злочинів проти правосуддя. Водночас ефективність діяльності правоохоронних органів щодо розслідування визначених злочинів нажалі не є високою й обумовлена, в першу чергу, наявністю активної протидії з боку зацікавлених осіб.

Питання протидії розслідуванню злочинів у своїх роботах досліджували: В. П. Бахін, Р. С. Белкін, А. Ф. Волобуєв, Ю. П. Гармаєв, М. В. Даньшин, В. А. Журавель, С. Ю. Журавльов, В. П. Корж, В. П. Лавров, І. М. Лузгін, І. А. Ніколайчук, М. П. Яблоков та інші.

Безперечно вказані автори внесли вагомий внесок у розробку системи засобів протидії розслідуванню злочинів. Однак, особливості нейтралізації протидії розслідуванню злочинів проти правосуддя майже не були предметом дослідження у криміналістиці. Вказаними обставинами й обумовлена актуальність даного питання.

Під протидією розслідуванню злочинів ми розуміємо умисну діяльність (складну систему дій, бездіяльності) злочинців і пов'язаних з ними осіб, що перешкоджає роботі правоохоронних органів по розслідуванню конкретних злочинів.

У структурі протидії розслідуванню вказаних злочинів виділяються наступні елементи: суб'єкт протидії; мотиви протидії розслідуванню; спосіб протидії; обстановка та наслідки протидії.

Проведене нами дослідження дозволило нам серед суб'єктів протидії розслідуванню злочинів проти правосуддя виділити наступні групи: 1) особи, які вчиняють злочин проти правосуддя (злочинці); 2) рідні або інші особи, пов'язаним зі злочинцем; 3) корумповані співробітники правоохоронних органів, органів влади та управління; 4) захисники.

В залежності від виду злочинів проти правосуддя специфічними ознаками суб'єкта, який здійснює протидію розслідуванню є: наявність попереднього кримінального досвіду та судимостей або навпаки наявність досвіду правоохоронної діяльності.

Найчастіше типовими мотивами протидії розслідуванню злочинів проти правосуддя є ухилення від кримінальної відповідальності, бажання пом'якшити свою вину. Непоодинокими випадками є корисливі мотиви. Наприклад, адвокат за певну винагороду чинить дії по затягуванню розслідування злочину.

Способи протидії розслідуванню злочинів проти правосуддя можуть бути класифіковані: 1) відносно закону (законні та незаконні); 2) за структурою (прості та складні); 3) за об'єктом впливу (спрямовані на ідеальні чи матеріальні сліди); 4) формі дії (активні, пасивні, змішані); 5) за очевидністю (явні та приховані); 6) за тривалістю (одиничні, триваючі).

Серед основних видів протидії можна виділити: 1) приховування й знищення слідів злочину та слідів злочинця; 2) приховування й знищення доказової інформації; 3) вплив на учасників кримінального судочинства; 4) втручання в діяльність слідчого, оперативного працівника чи правоохоронних органів в цілому.

Відзначимо, що основну масу виявлених за матеріалами вивчених кримінальних проваджень способів протидії розслідуванню злочинів проти правосуддя складають активні дії суб'єктів. Непоодинокими є випадки вчинення пасивних дій – відмова від явки для проведення слідчих дій, відмова від дачі показань. Зазначимо, що пасивні способи протидії можуть поєднуватися з активним приховуванням слідів злочину, а також впливом на учасників розслідування, утворюючи, так звані змішані способи протидії.

Обстановка протидії розслідуванню злочинів проти правосуддя, як правило, пов'язана з місцем та часом проведення досудового розслідування або судового розгляду кримінальних проваджень. В окремих випадках характер протидії визначається наявністю у підозрюваного зв'язків у кримінальних структурах чи правоохоронних органах, матеріальним становищем.

Наслідками протидії є неотримання очікуваних результатів слідчих (розшукових) дій, неповне і необ'єктивне розслідування, закриття кримінальних проваджень.

Подолання протидії розслідуванню злочинів ми визначаємо як систему дій уповноважених суб'єктів по прогнозуванню, попередженню, розпізнаванню, припиненню й нейтралізації актів перешкоджання по кримінальному провадженню.

Результати проведеного нами дослідження свідчать про те, що нажалі слідчі не приділяють достатньої уваги прогнозуванню і попередженню актів протидії розслідуванню. Вважаємо, що ці заходи повинні бути пріоритетними, оскільки їх застосування дозволить запобігти або мінімізувати протидію з боку зацікавлених осіб.

Серед криміналістичних засобів і методів подолання протидії розслідуванню злочинів проти правосуддя виділяємо такі групи: 1) за змістом (організаційні, тактичні, технічні засоби); 2) за суб'єктом застосування (слідчим, оперативними підрозділами, ін.); 3) за стадіями кримінального судочинства (досудове розслідування, судовий розгляд); 4) за обсягом (одиничні і комплексні); 5) за спрямованістю (щодо суб'єктів протидії; інформації про злочин, його приховуванні, про хід розслідування, про інші обставини кримінального провадження; матеріальних об'єктів).

Підводячи підсумок зазначимо, що способи нейтралізації протидії розслідуванню злочинів проти правосуддя мають низку специфічних особливостей, які залежать від характеристики суб'єктів протидії, мотиву їх поведінки, обстановки та способів протидії. Слідчий повинен ретельно планувати свою діяльність з огляду на можливу протидію й обирати правильну стратегію та тактику розслідування.

Одержано 08.10.2017

УДК 343.98

Артем Володимирович КОВАЛЕНКО,

старший викладач кафедри загальноюридичних дисциплін
Луганського державного університету внутрішніх справ
ім. Е. О. Дідоренка (м. Сєвєродонецьк)

ОСОБЛИВОСТІ ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ПОСЯГАНЬ НА ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ЖУРНАЛІСТІВ

Однією зі сфер наукового інтересу Михайла Васильовича Салтевського була криміналістична ідентифікація. Зокрема, у 60-х роках 20-го сторіччя науковець видав серію праць, присвячених ідентифікації та встановленню групової належності. За даними наукометричної бази Google Академія, лише протягом останніх декількох років дані роботи цитувалися науковцями з України, Литви, Польщі, Білорусії, Росії та інших країн. В цілому ж, вплив праць Михайла Васильовича на сучасну теорію криміналістичної ідентифікації неможливо переоцінити.

На практиці знання щодо ідентифікації найбільш активно застосовуються в ході проведення пред'явлення для впізнання. Втім, сучасне кримінальне процесуальне законодавство, особливості нових складів злочину, новітні технології та інші виклики сьогодення постійно ставлять нові вимоги перед практиками, які проводять впізнання. Так, 9,1 % опитаних нами слідчих НП України назвали дану слідчу (розшукову) дію найскладнішою під час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів. Вбачається, що власну специфіку має впізнання осіб та речей потерпілим від подібних злочинів.

Як писав М. В. Салтевський, сутність будь-якого виду ідентифікаційного процесу полягає в порівнянні ідентифікаційних ознак і властивостей ідентифікованого об'єкта з відображенням їх на ідентифікуючому. У випадку пред'явлення для впізнання, порівнюється безпосередньо ідентифікований об'єкт з його уявним образом – слідом пам'яті.

Відтак, велике значення мають об'єктивні і суб'єктивні фактори, що впливають на точність сприйняття, та зрештою й на якість запам'ятовування журналістом особи чи речі, які потрібно впізнати. До об'єктивних науковці відносять умови, в яких сприймалася подія, зокрема тривалість спостереження, освітлення, відстань, метеорологічні чинники та ін. Суб'єктивні фактори визначаються ознаками сприймаючої особи: станом здоров'я, органів відчуттів, емоційним станом людини, втомою, психологічними особливостями тощо. Видається, що обставини нападу (як об'єктивні фактори) та особливості потерпілого (як суб'єктивні фактори) значною мірою впливають на сприйняття та на весь процес узнавання, що лягає в основу пред'явлення для впізнання.

Дослідження таких факторів є важливою умовою оцінки результатів пред'явлення для впізнання. Відомості про об'єктивні фактори сприйняття входять до предмету допиту, що передуює названій слідчій (розшуковій) дії (ч. 1 ст. 228 КПК України). У випадках, коли посягання на життя та здоров'я журналістів вчиняється як безпосередня реакція на професійну журналістську діяльність, до подібних факторів, окрім обставин нападу, слід віднести й обстановку, в якій така діяльність здійснювалася. Наприклад, висвітлення журналістом стихійних лих, бойових дій, масових заворушень та інші стресові обставини здійснення професійної журналістської діяльності можуть викривити сприйняття потерпілим обставин нападу. Щодо суб'єктивних факторів, то вони можуть бути встановлені слідчим в рамках вивчення особи потерпілого, зокрема його типових ознак, професійних навичок, ознак професійної деформації.

З метою оцінки результатів попереднього допиту під час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів, рекомендуємо слідчим вивчати психологічні ознаки особи, яка впізнає, а також зіставляти результати попереднього допиту з матеріалами провадження щодо обставин сприйняття. Зазначені заходи дозволять встановити фактори, що впливали на упізнавання, та попередити помилкове впізнання.

Окремо слід наголосити на доцільності пред'явлення у деяких випадках журналісту для впізнання речей, на підставі яких можливе встановлення наявності чи відсутності фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Найбільш специфічними серед таких предметів є знаряддя здійснення професійної журналістської діяльності, що можуть належати особі, яка впізнає. Зокрема, підлягають пред'явленню предмети названої категорії, вилучені у підозрюваного, знайдені поблизу місця вчинення злочину тощо. Мова йде про чернетки, блокноти, аудіо- та відеозаписувальну техніку, їх частини, сліди їх знищення.

Такому пред'явленню також передуює допит, в ході якого слідчий має з'ясувати ознаки цієї речі і обставини, за яких потерпілий її бачив. Крім того, доцільно з'ясувати обставини, за яких відповідні речі вибули з володіння впізнаючої особи (чи були вони втрачені під час нападу, добровільно передані журналістом іншій особі, таке інше).

Підсумовуючи викладене відзначимо, що пред'явлення для впізнання під час розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів має власну специфіку, дослідження якої є важливим аспектом розробки методики розслідування таких злочинів. Також варто відмітити, що праці М. В. Салтевського не втрачають своєї актуальності та стають теоретичним підґрунтям сучасних криміналістичних досліджень.

Одержано 08.10.2017

УДК 343

Валентина Павловна КОРЖ,

доктор юридических наук, профессор,
профессор кафедры криминально-правовых дисциплин
факультета № 6 Харьковского национального
университета внутренних дел;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9431-8727>

НОВЫЙ УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНЫЙ ИНСТИТУТ ДИСТАНЦИОННОГО ДОСУДЕБНОГО РАССЛЕДОВАНИЯ И СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЙ ТАКТИКИ

Законодательная регламентация проведения допроса, опознания в режиме видеоконференции во время досудебного расследования послужила основанием разработки нового для науки уголовно- процессуального права института дистанционного досудебного

расследования. Как правильно отмечает В.М.Тертышник, дистанционное досудебное расследование – это проведение отдельных следственных (розыскных) действий с участием лиц, которые на момент их проведения находятся в разных местах, географически отдаленных друг от друга, что лишает возможности их непосредственного общения, поэтому общение в режиме видеоконференции, т. е. с применением специальной связи, дает возможность обмена не только речью и графикой, но и перемещения изображения [1, с. 343]. Указанные новеллы в уголовном процессуальном законодательстве требуют разработки новых тактических приемов дистанционного допроса и новых тактических приемов дистанционного предъявления для опознания лица, вещей.

Следует согласиться с В.М.Тертышником о том, что *дистанционное досудебное расследование* открывает дополнительные возможности для совершенствования как доказательной деятельности следователя, так и обеспечения безопасности участников процесса, защиты их прав [1, с. 343].

Правовые основания *дистанционного досудебного расследования* и процессуальная процедура его проведения *в режиме видеоконференции или в режиме телефонной конференции*, предусмотрены ст. 232 УПК Украины. Так, допрос лиц, опознания лиц или опознание вещей во время досудебного расследования могут быть проведены в режиме видеоконференции, при трансляции вне помещения, в следующих случаях:

- 1) невозможности непосредственного участия определенных лиц в досудебном производстве по состоянию здоровья или по другим уважительным причинам;
- 2) необходимости обеспечения безопасности лиц;
- 3) проведение допроса малолетнего или несовершеннолетнего свидетеля, потерпевшего;
- 4) необходимости принятия таких мер для обеспечения оперативности досудебного расследования;
- 5) наличия других оснований, определенных следователем, прокурором, следственным судьей достаточным.

Процессуальное решение о проведении дистанционного досудебного расследования принимает следователь, прокурор. Законодатель предусматривает право принимать решение о проведении допроса свидетеля, потерпевшего в режиме видеоконференции следственному судье, как по собственной инициативе, так и по ходатайству стороны, других участников уголовного процесса. В ситуации, когда дистанционно находится подозреваемый, тогда следователь, прокурор принимает процессуальное решение о допросе с его согласия.

Для проведения допроса в режиме видеоконференции следователь обязательно привлекает специалистов: операторов, техников – криминалистов, психологов, медицинских работников и решает другие общетехнические и организационные вопросы. Использование в дистанционном досудебном расследовании технических средств и технологий при допросе свидетеля, потерпевшего, подозреваемого подтверждают необходимость совершенствования существующих и разработку новых научно обоснованных криминалистических рекомендаций и тактических приемов. В связи с этим полагаем, что весьма перспективными для науки и практики криминалистики являются:

- разработка криминалистических рекомендаций по подготовке к проведению допроса в режиме видеоконференции;
- разработка тактических приемов дистанционного допроса потерпевшего;
- разработка тактических приемов дистанционного допроса малолетнего потерпевшего;
- разработка тактических приемов дистанционного допроса несовершеннолетнего потерпевшего;
- разработка тактических приемов дистанционного допроса свидетеля;
- разработка тактических приемов дистанционного допроса малолетнего свидетеля;
- разработка тактических приемов дистанционного допроса несовершеннолетнего свидетеля;
- разработка тактических приемов дистанционного допроса свидетеля, которому обеспечивается защита (он может быть допрошен с такими изменениями внешности и голоса, при которых ее невозможно было бы узнать);

- разработка тактических приемов дистанционного допроса потерпевшему, которому обеспечивается защита (он может быть допрошен с такими изменениями внешности и голоса, при которых ее невозможно было бы узнать);
- разработка тактических приемов дистанционного допроса свидетеля, который содержится в учреждении предварительного заключения или учреждении исполнения наказаний;
- разработка тактических приемов дистанционного допроса подозреваемого;
- разработка криминалистических рекомендаций о соблюдении процессуальных прав допрашиваемого, специалистов, других участников процесса и реализации ими соответствующих обязанностей в ходе проведения допроса в режиме видеоконференции;
- разработка криминалистических рекомендаций об использовании в дистанционном досудебном расследовании технических средств и технологий, обеспечении надлежащего качества изображения и звука, информационной безопасности;
- разработка криминалистических рекомендаций о фиксации хода и результатов дистанционного допроса в письменном протоколе данного следственного действия.

В соответствии с требованиями ч. 11 ст. 232 УПК Украины следователь, прокурор с целью обеспечения оперативности расследования имеют право провести опрос лица *в режиме телефонной конференции*, если этот опрос невозможно провести в режиме видеоконференции. К процессуальным основаниям опроса лица в режиме телефонной конференции законодатель относит: а) *нахождение опрашиваемого в отдаленной местности от места проведения досудебного расследования*; б) *болезнь лица*; в) *занятость или другие причины, которые не дают возможности лицу своевременно прибыть к следователю или прокурору*. Следователь, прокурор перед опросом в режиме телефонной конференции обязан установить личность опрашиваемого и обязательно указать в рапорте, каким образом были подтверждены данные о личности. По результатам опроса, проведенного в режиме телефонной конференции, следователь, прокурор составляет рапорт, в котором указывает дату и время опроса, данные о личности, идентификационные признаки средства связи, используемого опрашиваемым, а также обстоятельства, которые были им сообщены. Кроме рапорта, результаты опроса лица могут быть зафиксированы с помощью технических средств аудиозаписи. В ситуации, когда показания опрошенного лица в режиме телефонной конференции имеют важное значение для расследования, тогда следователь, прокурор принимает тактическое решение о его допросе в режиме видео конференции.

Полагаем, что опрос в режиме телефонной конференции требует корректировки существующих криминалистических рекомендаций, разработки новых эффективных тактических приемов, связанных с использованием в дистанционном досудебном расследовании телекоммуникационных средств и технологий.

Необходимо отметить, что кроме допроса, законодатель предусматривает дистанционное проведение таких следственных действий, как предъявление для опознания лица и предъявление для опознания вещей. В этой связи считаем, что весьма перспективным для науки и практики криминалистики является разработка:

- а) *тактики предъявления для опознания лица в режиме видеоконференции*;
- б) *тактики предъявления для опознания вещей в режиме видеоконференции*.

Уголовно-процессуальный институт дистанционного досудебного расследования требует разработки новых криминалистических рекомендаций, тактических приемов, которые могут быть использованы следователем, прокурором в практической деятельности.

Список библиографических ссылок: 1. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Вид. 13-те, допов. і перероб. Київ: Прав. єдність, 2017. 824 с.

Получено 07.10.2017

УДК 343.98.06

Василь Володимирович КОРНІЄНКО,

кандидат юридичних наук,

старший викладач кафедри криміналістики

та судової експертології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7682-1281>

ОБСТАНОВКА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ У БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Аналіз слідчо-судової практики вказує, що на механізм вчинення економічних злочинів з використанням банківських операцій суттєвий вплив має відповідна обстановка, яка складається за тих чи інших умов. За загальним правилом до неї відносять: час, місце вчинення злочину (об'єкт господарювання), вид фінансово-господарської операції, посада й сфера компетенції винних осіб. Не менш важливим фактором обстановки вчинення злочинів є стан нормативно-правового забезпечення банківської діяльності. Ця обставина суттєво впливає на вибір зловмисниками способу дій у структурі технологій злочинного збагачення з використанням банків, прихованні слідів злочинів та тактики дій щодо захисту у разі викриття зловживань.

Історичний шлях становлення та розвитку вітчизняної банківської справи закономірним чином пов'язаний із станом законодавчого забезпечення її діяльності, який у свою чергу має вплив на механізм вчинення зловживань. Помічено, що відповідальні посадові особи банківських закладів, у силу своєї високої освіченості, вміло використовують прогалини чи суперечності в законодавстві в цілях протиправного збагачення. Вони швидко адаптуються до змін у нормативно-правовому регулюванні і вигадують нові схеми злочинних технологій.

Ключовими факторами в обстановці вчинення злочинів у представленій сфері є: пошук можливостей злочинного збагачення з використанням існуючих повноважень; змова посадових осіб комерційних банків з представниками наглядових органів (куратори з підрозділів НБУ) з метою прикриття злочинної діяльності; розробка плану фінансових шахрайств з представниками комерційних організацій з метою розкрадань ввірених коштів та подальшою їх легалізацією. Як правило, такі злочинні «об'єднання» намагаються мати довготривалі стосунки, прикриваючись корупційними зв'язками з наглядовими органами та банківською таємницею задля систематичного отримання протиправних доходів. У разі ризику викриття злочинних схем, банківська установа може бути доведена до банкрутства, яке застосовується як спосіб приховання слідів злочинної діяльності.

Аналіз впливу нормативно-правового фактору в обстановці вчинення економічних злочинів в банківській сфері є перспективним та актуальним напрямком подальших досліджень. З цього приводу важливого значення набуває розвиток вчення про криміналістичне прогнозування. Зокрема, аналіз та моніторинг тенденцій поширення злочинності в банківській сфері за умов нестабільності процесів в економіці та по окремих її сегментах (кредитування, валютне регулювання), слабого контролю за проведенням та обліком банківських операцій та ін.

Одержано 08.10.2017

УДК 343.982.327:343.983.2

Лідія Теодорівна КОТЛЯРЕНКО,

доктор біологічних наук, професор,
професор кафедри криміналістичного
забезпечення та судових експертиз
Національної академії внутрішніх справ;

Марія Павлівна ЩЕБЕЛЬСЬКА,

здобувач ступеня вищої освіти магістра
Національної академії внутрішніх справ

СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ НОВІТНІХ ПСИХОАКТИВНИХ РЕЧОВИН І НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ

Однією з основних проблем сучасності є поява нових психотропних речовин, так званих дизайнерських наркотиків. Дизайнерські наркотики (від англ. To design – проектувати, розробляти) – психоактивні речовини, які розробляються в обхід чинного законодавства, синтетичні замінники будь-якої натуральної психоактивної речовини, повністю відтворюють наркотичні властивості останньої, або близькі, але не ідентичні за будовою речовини, володіють подібною фармакологічною активністю [1, с.2]. Як правило, представляють собою аналоги або похідні вже існуючих наркотиків, створені шляхом змін різного характеру в їх хімічній структурі, рідше – шляхом створення якісно нових препаратів, що володіють властивостями вже відомих наркотиків та реалізуються на чорному та сірому ринках.

Якщо наркотик збереже здатність впливати на рецептори нервової системи людини, він буде як і раніше надавати бажану дію, але при цьому не буде заборонений законом оскільки на момент його виявлення він не внесений до списку підконтрольних речовин, що забороняє його обіг на території України та інших держав [2]. Інакше кажучи, фахівець-хімік може злегка змінити молекулярну будову або структуру певної психоактивної речовини і отримати новий наркотик з тими ж властивостями. Тому переслідувати поширення цієї нової сполуки згідно закону буде неможливо.

Шкода і наслідки вживання більшості дизайнерських наркотиків аналогічні класичним наркотикам, навіть можуть бути більш шкідливими, оскільки вибираючи з декількох подібних речовин, при створенні цих речовин найчастіше, віддають перевагу сильнодіючим гомологам, ніж природним «наркотикам-попередникам». Тому деякі з дизайнерських наркотиків викликають залежність і незворотні наслідки швидше, іноді навіть з першого разу. При невірній технології синтезу можлива поява непередбачених домішок, більш отруйних, ніж сам наркотик.

Особлива небезпека створюється постійною появою на ринку попередньо не вивчених речовин. З'являються нові наркотичні речовини та психотропні засоби з невідомою наркотичною широтою, отруєння якими складно діагностувати і незрозуміло, як лікувати. Вуличні наркотики зазвичай змішують з малошкідливими речовинами. Класичні «важкі» (з невисокою наркотичною широтою) наркотики характеризуються тим, що коли наркоману дістанеться наркотик, розведений в незвичній пропорції, він може не розрахувати дозу, що може привести до летальних наслідків.

В зв'язку з цим виникає нагальна потреба проведення детального елементного аналізу, з метою визначення та всебічного дослідження всіх компонентів суміші. А також, з метою запобігання незаконного обігу, ці речовини необхідно вносити до переліку контрольованих речовин, який затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 06.05.2000 № 770 [2].

Одним з методів вирішення даної проблеми є профілювання речовин, вилучених при проведенні слідчих дій в рамках кримінального провадження в сфері обігу наркотичних засобів. Профілювання – це процедура ідентифікації і аналізу домішок у наркотичних засобах і психотропних речовинах, вилучених із незаконного обігу та на основі цієї

інформації встановлення, якими методами вони були синтезовані, а також визначення спільних шляхів походження.

Профілювання використовується для дослідження наркотичних речовин, вилучених у різних осіб або в різних місцях для того, щоб підтвердити або спростувати спільне джерело їх походження. Воно передбачає систематичний збір і розділення по групах вилучених із незаконного обігу наркотичних засобів на основі фізичної та хімічної інформації, отриманої внаслідок їх дослідження, а також визначення домішок і проведення аналізу, в результаті якого можуть бути взаємопов'язані різні наркотичні зразки. Отримані результати забезпечують важливе джерело інформації для подальших аналізів.

Докладний хімічний аналіз проб наркотиків дозволяє встановити відносну концентрацію основних, другорядних компонентів і мікродомішок. Застосовуючи належні аналітичні методи, можна одержати складні профілі вмісту хімічних домішок у пробах різних наркотиків. Такий детальний підхід дозволяє виявити характерні хімічні показники домішок для кожної проби наркотиків. Дослідження всіх компонентів якої-небудь проби дозволяє одержати повну її «історію», що може мати вирішальне значення при складанні характеристик проб.

Незаконні наркотики, як правило, являють собою складну суміш, і лише в поодиноких випадках містять чисту наркотичну речовину, оскільки вони виробляються в кустарних умовах підпільних лабораторій і їх якісний і кількісний склад істотно варіюється. Наявність і відносна концентрація домішок часто залежать від якості вихідних матеріалів, шляхів їхнього синтезу, умов проведення хімічних реакцій, ступеня очищення кінцевого продукту (продуктів) і найбільше від кваліфікації хіміка, що працює в підпільних умовах.

Поряд із наркотичною речовиною проби можуть містити один або більше різних типів основних компонентів: а) природні компоненти, які присутні у сировині і використовуються у виробництві певних, які у процесі виробництва наркотику екстрагуються разом з наркотичною речовиною й не видаляють повністю зі складу кінцевого продукту; б) побічні продукти, що утворюються в ході виробництва наркотику й пов'язані зі способом його виготовлення; в) розріджувачі, які можуть бути додані на будь-якому наступному за виготовленням етапі в ланцюзі збуту наркотиків [3, с. 8].

Правоохоронні органи нерідко мають потребу в доказах наявності зв'язку між торговцями й споживачами наркотиків, їм також може знадобитися інформація про місцеві мережі збуту наркотиків. У подібних випадках у лабораторії звертаються із проханням встановити, чи є зв'язок між пробами вилучених наркотиків. Отримана на основі досліджень інформація, що виявляє подібність і розходження між пробами, може допомогти в пошуках відповідей. Також отримані дані аналізу можуть бути використані для підтвердження наявності зв'язку між двома або більше пробами, наприклад при пред'явленні обвинувачення в справі про поставки наркотиків, або для отримання оперативних даних більш загального характеру щодо виявлення як місцевих, регіональних, так і міжнародних джерел поставок.

Незалежно від того, чи проводиться робота з опису властивостей наркотиків для збору оперативних даних чи для створення доказової бази, необхідно отримати якнайбільше інформації про проби. При проведенні подібних досліджень судовий експерт-хімік значною мірою покладається на два різних джерела інформації: дослідження фізичних властивостей й аналіз хімічного складу.

Вибір найбільш оптимального аналітичного підходу при проведенні досліджень в частині опису властивостей наркотиків залежить від виду проби, тобто, чи представлена проба у вигляді таблеток, капсул, порошків, рідини або як матеріал рослинного походження чи продукти його переробки. Найпростішим типом експертизи є візуальне дослідження фізичних властивостей проби. У багатьох випадках можна спостерігати подібність/розходження, наприклад у кольорі, текстурі й загальному зовнішньому вигляді проб.

В доповнення до дослідження фізичних властивостей проб, опис їх властивостей також здійснюється на основі аналізу хімічного складу. Докладний аналіз хімічного складу проб наркотиків з використанням сучасних технологій дозволяє скласти характеристику хімічних показників для кожної проби із вказівкою кількісного і якісного вмісту в ній основних, другорядних і мікрокомпонентів. Ретельна експертиза подібних профілів вмісту домішок є важливим засобом для порівняння й класифікації різних вилучених партій наркотиків.

Список бібліографічних посилань: 1. Целинский Б. П. Дизайнерские наркотики // Нет наркотикам: информационно-публицистический ресурс. URL: http://www.narkotiki.ru/expert_6983.html (дата звернення: 06.10.2017). 2. Перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 6 трав. 2000 р. № 770 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-п> (дата звернення: 06.10.2017). 3. Описание свойств наркотиков. Составление профилей содержания примесей. Основные понятия и концепции. Руководство для национальных лабораторий экспертизы наркотиков ST/NAR/Rev.1. Нью-Йорк, 2004. 20 с.

Одержано 08.10.2017

УДК 343.713

Ігор Олегович КРЕПАКОВ,

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник, доцент кафедри
криміналістики та судової експертології факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2335-5256>

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ДЕФІНІЦІЇ «ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ПРОФІЛАКТИКА ЗЛОЧИНІВ»

Процес прогресуючого розвитку людства часом вимагає від науки проведення пошукових, критичних і уточнюючих видів досліджень. Ще в XVI столітті Френсис Бекон висловив ідею про те, що наука повинна організовуватися для розвитку нації [1, с. 87].

Поступове накопичення нових фактів і знань у рамках існуючих концепцій, уточнення вже наявних теорій і понять є кількісною зміною науки. Під впливом нових фактів під сумніви ставляться твердження, які здавалися непорушними, і це є якісними змінами. Саме так у ході розвитку науки виявляється діалектичний закон взаємного переходу кількісних і якісних змін [2, с. 23].

Таким чином, об'єктивна необхідність подальшого розвитку науки також зумовлює актуальність проведення нових досліджень з питань протидії злочинам. Окрім цього, слід зазначити інтеграційний характер оперативно-розшукової діяльності. ОРД як наука синтезує, об'єднує і адаптує знання інших наук. Це природно, оскільки протидія злочинності не є однорідним явищем у своєму генезисі, а практична оперативно-розшукова діяльність виходить за межі знань в галузі юриспруденції. У зв'язку з цим, нові знання, які були отримані в інших сферах наукових досліджень, повинні отримати інноваційне впровадження в ОРД. У свою чергу, процеси верифікації і апробації запозичених знань вимагають відповідних досліджень у межах самої науки ОРД.

Так, у теорії ОРД вчені й досі не прийшли до спільної думки щодо визначення поняття «профілактика злочинів». У зв'язку із плюралістичністю думок стосовно цього поняття ми вважаємо за необхідне провести аналіз основних наукових поглядів вчених стосовно визначення вказаного поняття та побудувати власну науково-обґрунтовану модель.

Уперше запропонував поняття оперативно-розшукової профілактики В. Г. Самойлов. Він її визначив як урегульовану відомчими нормативними актами діяльність оперативних підрозділів, спрямовану на проведення індивідуально-профілактичних заходів стосовно осіб, від яких можна очікувати вчинення злочинів [3, с. 14].

Е. О. Дідоренко і С. С. Овчинський визначили профілактику як комплекс заходів, здійснюваних поза рамками і методами ОРД [4, с. 13].

І. П. Козаченко розглядає профілактику як систему оперативного контролю і профілактичного впливу щодо осіб, які мають намір вчинити злочин чи готуються до злочину [5, с. 4].

П. І. Іванов під профілактикою розуміє систему розвідувально-пошукових заходів, які здійснюються працівниками оперативно-розшукових апаратів ОВС з використанням

переважно спеціальних сил, засобів і методів з метою виявлення і усунення причин злочинів, умов, що їм сприяють, а також осіб, які готуються вчинити злочин, вжиття до них заходів, щодо недопущення переростання підготовчих дій у замах, а замах – у завершений злочин [6, с. 48]. На нашу думку дане визначення дуже широке та поглинає поняття «профілактика», «запобігання» та «припинення» злочину.

І. І. Басецький та В. П. Шиєнок розглядають профілактику як систему ОРЗ спрямованих на додаткову перевірку первинної інформації про осіб і факти, які становлять оперативний інтерес, усунення умов, що сприяють вчиненню злочинів, а також здійснення профілактичного впливу на осіб, від яких за достовірними даними можливо очікувати скоєння злочинних дій [7, с. 242].

О. П. Крилов та В. А. Якушин виділяють загальну і індивідуальну профілактику та наводять їх окремі визначення. Загальну профілактику вони визначають як діяльність із широким використанням негласних сил, засобів і методів у поєднанні з гласними щодо виявлення, вивчення, нейтралізації різноманітних негативних факторів й усунення умов, що сприяють здійсненню організаторами і підбурювачами злочинних намірів. Індивідуальну профілактику вони розуміють як систему гласних і негласних заходів, що здійснюються стосовно конкретних осіб з метою недопущення з їх боку негативного впливу на інших осіб [8, с. 132].

Слід зазначити, що переважна більшість учених України дотримуються поглядів групи авторського колективу, які вважають, що профілактика це сукупність спеціальних заходів, які застосовуються ОВС для виявлення та усунення об'єктивних та суб'єктивних причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів, при цьому поділяючи профілактику на загальну та спеціальну [9, с. 386].

Я. Ю. Кондратьєв сутність профілактики визначає як усунення, нейтралізацію причин і умов, обставин та факторів стосовно ймовірного злочинця [10, с. 17].

У словнику термінів з ОРД профілактика злочинів розглядається як «діяльність державних органів і громадських організацій щодо реалізації системи заходів, спрямованих на виявлення, усунення причин злочинів і умов, які сприятимуть їх скоєнню» [11, с. 242].

Із приведених вище визначень видно, що О. П. Крилов, В. Г. Самойлов, Н. М. Якушин, визначають профілактику як діяльність, а Е. О. Дідоренко, С. С. Овчинський, І. П. Козаченко, П. І. Іванов, І. І. Басецький, В. П. Шиєнок, В. М. Аتماжитов, О. Н. Агапонов, В. В. Баранов розглядають профілактику як певну систему заходів. В основному ж всі автори сутність профілактики вбачають у подоланні умов та причин, що штовхають осіб на скоєння злочину, а деякі до цього додають ще й виявлення осіб, від яких можливо очікувати вчинення злочину.

Підсумовуючи зазначені вище теоретичні інтерпретації, ми спробуємо сформулювати власне визначення поняття «оперативно-розшукова профілактика злочинів», оскільки вказане поняття визначає основні завдання та обов'язки оперативних підрозділів ОВС, окреслює та спрямовує напрямки їхньої діяльності.

Отже, оперативно-розшукова профілактика злочинів – це напрям діяльності (обов'язок) оперативних підрозділів ОВС, що має за мету вжиття певних методів та заходів спрямованих на встановлення і усунення причин та умов, тобто об'єктивних факторів дійсності, що можуть вплинути на особистість сприяючи формуванню у неї злочинної установки, а також виявлення індивідуальних ознак-схильності особи до вчинення злочину з метою здійснення превентивної психокорекції свідомості.

Профілактика повинна здійснюватись як до, так і з моменту виникнення впливу об'єктивних факторів на особистість, тобто зовнішніх причин, умов та обставин, що можуть підштовхнути осіб, схильних до вчинення злочинів, на формування злочинного задуму. Саме тому профілактика має бути спрямована на ліквідацію об'єктивних причин та умов. Завдання щодо профілактики конкретного злочину не є доцільними, якщо почали діяти суб'єктивні фактори особистості, сформувався задум на скоєння злочинних дій.

Слід зазначити, що профілактична діяльність оперативних підрозділів ОВС повинна здійснюватися і під час забезпечення інтересів кримінального судочинства. Напрямки такої діяльності можуть бути запозичені з напрямків профілактичної діяльності слідчого: «1) недопущення вчинення злочинів, ймовірність вчинення яких обумовлена і знаходиться у

причинному зв'язку зі злочином, що розслідується; 2) недопущення вчинення злочину аналогічного тому, який вже вчинено іншими особами: це здійснюється, як правило, шляхом усунення причин та умов, що сприяли злочину; 3) профілактика «віртуальних злочинів», тобто таких, які можуть бути вчинені лише при наявності певних умов» [12, с. 82–83].

Список бібліографічних посилань: 1. Бэкон Ф. Новый Органон. М.: Директ-Медиа, 2006. 417 с. 2. Современная философия: словарь и хрестоматия. Ростов н/Д: Феникс, 1996. 511 с. 3. Самойлов В. Г. Некоторые аспекты оперативно-розыскной деятельности как процесса познания // Вопросы совершенствования оперативной работы органов внутренних дел. Омск: Омск. высш. шк. милиции МВД СССР, 1982. С. 14–15. 4. Дидоренко Э. А., Овчинский С. С. Оперативно-профилактическое наблюдение. Киев: МВД УССР, 1982. 96 с. 5. Козаченко И. П. Правовые и организационно-тактические основы оперативно-розыскной профилактики преступлений: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. М., 1992. 48 с. 6. Иванов П. И. Проблемы совершенствования оперативно-розыскной профилактики // Права человека и проблемы обеспечения законности. Н. Новгород: Высш. шк. МВД РФ, 1993. С. 45–49. 7. Басецкий И. И., Шиенок В. П. Оперативно-розыскная деятельность органов внутренних дел: учебник. Минск: Акад. МВД Республики Беларусь, 1994. 497 с. 8. Крылов О. П., Якушин В. А. О понятии оперативно-розыскной профилактики и некоторых социально-психологических аспектах вовлечения подростков в преступную и иную антиобщественную деятельность // Совершенствование организации и тактики оперативной работы органов внутренних дел. Омск: Омск. высш. шк. милиции МВД СССР, 1984. С. 132–133. 9. Оперативно-розыскная деятельность ОВД. Общая часть, разделы I–VII: учебник / В. М. Аتماжитов, О. Н. Апогонов, В. В. Баранов и др. М., 1990. 564 с. 10. Кондратьев Я. Ю. Теоретичні, правові та оперативно-тактичні засади запобігання злочинам оперативними підрозділами кримінальної міліції: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2004. 444 с. 11. Оперативно-розыскная деятельность органов внутренних дел. Термины и определения: учеб. пособие. Киев: НИИ РИО КВШ МВД СССР, 1988. 312 с. 12. Сафронов С. О. Профілактична діяльність слідчого ОВС України. *Право України*. 2002. № 2. С. 82–86.

Одержано 08.10.2017

УДК 343.9

Леонід Леонідович КУРЯТА,

аспірант докторантури та аспірантури
Національної академії внутрішніх справ;

Анна Всеволодівна МИРОВСЬКА,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВ, УЧИНЕНИХ ПІД ПРИВОДОМ ПРОПОВІДУВАННЯ ВІРОВЧЕНЬ І ВИКОНАННЯ РЕЛІГІЙНИХ ОБРЯДІВ

Релігія, будучи одним з могутніх важелів управління громадською свідомістю і поведінкою, в силу свого впливу на умонастрій і почуття людей, володіє не тільки значним антикримінальним, але й криміногенним потенціалом.

Процес урізноманітнення української конфесійної карти розпочався у 90-х роках ХХ століття, у зв'язку із входженням України у світовий релігійний простір та послабленням дії державних регуляторів на різні сторони суспільного життя. Саме у цей період спостерігається поширення нових та нетрадиційних для країни релігійних течій і напрямків. Такі докорінні перетворення в сфері суспільних та соціально-економічних відносин стали передумовою істотних змін в структурі злочинності, а також сприяють збереженню тенденції до її зростання, що характеризується суттєвим розширенням меж та зміною якісних характеристик, які знаходять своє відображення у нових формах, видах та способах,

притаманних такому виду злочину як шахрайство, в тому числі і вчиненому під приводом проповідування віровчень та виконання релігійних обрядів.

Поява нових, сучасних видів шахрайства, що відрізняються нетрадиційними способами вчинення, зумовлює необхідність їх комплексного дослідження, з метою розроблення, за допомогою передових досягнень криміналістичної техніки і тактики, науково-методичних рекомендацій щодо оптимальної організації розслідування, що дозволить запропонувати ефективні прийоми боротьби з цією категорією злочинів та слугуватиме сучасним практичним інструментарієм для слідчого.

Значний внесок у дослідження теоретичних питань, пов'язаних з проблемами методики розслідування злочинів, зробили такі вчені-криміналісти як: Ю. П. Аленін, В. П. Бахін, Р. С. Белкін, П. Д. Біленчук, В. К. Весельський, В. Г. Гончаренко, А. В. Іщенко, В. О. Коновалова, В. С. Кузьмичов, В. К. Лисиченко, В. Г. Лукашевич, М. В. Салтевський, В. В. Тіщенко, В. Ю. Шепітько та ін. Безпосередньо проблематику розслідування шахрайства досліджено у наукових працях: А. І. Анапольської, А. Ф. Волобуєва, В. І. Гаєнка, О. Л. Мусієнка, Т. А. Пазинич, С. С. Чернявського та ін.

Разом з тим, методика розслідування шахрайства, вчиненого під приводом проповідування віровчень та виконання релігійних обрядів окремо не досліджувалась, актуальні проблеми, які виникають під час розслідування зазначеної категорії злочинів розглянуті фрагментарно та не в повному обсязі відповідають сучасним потребам слідчої судової практики.

Сучасний стан боротьби із шахрайствами, вчиненими під приводом проповідування віровчень та виконання релігійних обрядів потребує комплексного вивчення проблем, пов'язаних із формуванням криміналістичної характеристики та її основних елементів; визначенням часу та місця вчинення злочинів зазначеної категорії, характерних ознак особи злочинця та особи потерпілого, обставин, які підлягають встановленню та доказуванню на початковому етапі розслідування, типової слідчої картини, а також типових слідчих ситуацій та основних напрямів їх вирішення, для здійснення розробки науково обґрунтованої методики, яка дозволить систематизувати організаційні й тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій та форми використання спеціальних знань при розслідуванні зазначеної категорії злочинів.

Водночас, визначення основних елементів, які формують криміналістичну характеристику шахрайства, вчиненого під приводом проповідування віровчень та виконання релігійних обрядів, та їх ознак, встановлення кореляційних зв'язків між цими елементами, встановлення конкретного алгоритму дій слідчого при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій в залежності від слідчої ситуації, а також розробка концептуальних засад методики розслідування злочинів зазначеної категорії, сприятиме підвищенню ефективності боротьби із шахрайствами, вчиненими під приводом проповідування віровчень та виконання релігійних обрядів.

Список використаних джерел: 1. Біленчук П. Д. Криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. для студентів ВНЗ / П. Д. Біленчук, А. П. Гель, Г. С. Семаков. – Київ : МАУП, 2007. – 510 с. 2. Білоус І. М. Особливості розслідування злочинних посягань, вчинених на ґрунті проповідування деструктивних ідеологій чи виконання релігійних обрядів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Білоус І. М. – Київ, 2010. – 18 с. 3. Іщенко А. В. Наукове забезпечення протидії злочинності / А. В. Іщенко, Н. С. Карпов, Я. Ю. Кондратьєв. – Київ, 2001. – 223 с. 4. Розслідування шахрайств, учинених способом фінансової піраміди : навч. посіб. / С. С. Чернявський, О. Ю. Татаров, В. В. Черней, Р. Р. Кузьмін, С. М. Князєв, В. В. Юсупов, А. А. Вознюк ; за ред. В. В. Коваленка. – Київ : [б. в.], 2013. – 179 с.

Одержано 08.10.2017

УДК 343.98

Юлия Александровна ЛАНЦЕДОВА,

кандидат юридических наук,
доцент кафедры уголовного права
и процесса юридического института
Национального авиационного университета

РАЗВИТИЕ НОВОЙ МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ ПРОЦЕДУРЫ РАБОТЫ С СУБЪЕКТИВНЫМИ, ОБЪЕКТИВНЫМИ И СМЕШАННЫМИ ИСТОЧНИКАМИ АНТИКРИМИНАЛЬНЫХ СВЕДЕНИЙ

Предлагается разработанная и последовательно усовершенствованная автором новая доктрина сущности, последовательности и иных закономерностей междисциплинарной ординатической (оперативно-розыскной) и криминалистической работы с субъективными, объективными и смешанными источниками антикриминальных сведений:

1. Выяснение сущности, последовательности и иных закономерностей работы с объективными, субъективными и смешанными источниками антикриминальных сведений.

2. Взаимосвязанное версирование [выдвижение (построение), анализ, динамическое развитие и проверка версий], планирование и организация этой работы с указанными источниками.

3. Установление объективных, субъективных и смешанных источников антикриминальных сведений:

3.1. Вовлечение личностных источников антикриминальных сведений: 3.1.1. Поиск (вероятное установление среди лиц тех из них, которые могут стать личностным источником в контексте противодействия конкретному правонарушению). 3.1.2. Выявление: 3.1.2.1. Констатация аутентичности (установление наличия у вероятного личностного источника его трех базисных юридических свойств – антикриминальной значимости, вменяемости и состояния сознания). 3.1.2.2. Индивидуализация (установление личных данных личностного источника). 3.1.3. Розыск (установление места нахождения личностного источника с известными анкетными данными). 3.1.4. Встреча (любое практическое действие, которое может обеспечить в процессе общения или негласного контакта с личностным источником получения антикриминальных сведений: добровольная явка личностного источника, его привод, негласный контроль средств связи личностного источника и др.).

3.2. Собираание субъективных документов: 3.2.1. Поиск (вероятное установление среди существующего многообразия документов того из них, который может стать субъективным документом в контексте противодействия определенному правонарушению). 3.2.2. Выявление: 3.2.2.1. Констатация аутентичности (установление таких признаков документа, по которому можно сделать вывод о наличии собственно субъективного документа и какого именно его вида: письменного документа: рукописного, машинописного, печатного; изодокумента: в виде чего именно, схемы, рисунка, художественного изображения, скульптуры, чеканка и др.; фотодокумента в виде, например, фотографии рукописного текста и др.). 3.2.2.2. Индивидуализация (установление тех признаков субъективного документа, по которым его можно будет распознать среди многообразия иных субъективных документов, в том числе того же вида и сущности, когда отсутствие достаточного количества такого рода признаков заставляет антиделектолога прибегнуть к искусственной индивидуализации субъективного документа посредством его упаковки в присутствии понятых и, при наличии, иных участников де-факто процессуального действия). 3.2.3. Розыск (установление места нахождения субъективного документа с известными индивидуальными признаками). 3.2.4. Принятие (фактический переход субъективного документа посредством его выемки из владения физического или юридического лица к антиделектологу). 3.2.5. Закрепление (применение таких физических и иных средств, которые должны полностью исключить или

хотя бы предельно возможно минимизировать дальнейшую порчу или иное неконтролируемое и нежелательное изменение субъективного документа). 3.2.6. Изъятие (применение таких технических средств и манипуляций с субъективным документом, позволяющих перевести его во владение антиделиктолога, в том числе в упаковке). 3.2.7. Упаковка (применение таких технических средств и методов, которые позволяют в присутствии понятых и, при наличии, иных участников получающего процессуального действия искусственно индивидуализировать субъективный документ, исключить неконтролируемое проникновение к нему иных лиц, исключить или максимально минимизировать порчу и иное нежелательное и неконтролируемое изменение этого документа). 3.2.8. Хранение (применение таких технических средств и создание таких условий, которые должны исключить или максимально минимизировать порчу и неконтролируемое и нежелательное изменение субъективного документа). 3.2.9. Транспортировка (применение технических средств, позволяющих безопасно и контролируемо перемещать субъективный документ с одного места в иное).

3.3. Собираение объективных источников антикриминальных сведений:

3.3.1. Собираение трассосубстанций: 3.3.1.1. Поиск (вероятное установление среди существующего многообразия материальных объектов тех из них, которые являются трассой и/либо субстанцией и могут стать источником сведений, важных для эффективного и/или рационального и/либо качественного противодействия конкретному правонарушению). 3.3.1.2. Выявление: 3.3.1.2.1. Констатация аутентичности (установление таких признаков материального объекта, по которым можно сделать вывод о наличии субстанции или трассы, в последнем случае – какой именно трассы: отпечатка, диагностического отображения, ситуационного отображения). 3.3.1.2.2. Индивидуализация (установление тех признаков внешнего строения трассосубстанции, по которым ее можно будет распознать среди других трасс и/либо субстанций, когда отсутствие достаточного количества такого рода признаков заставляет антиделиктолога прибегнуть к искусственной индивидуализации трассосубстанции посредством ее упаковки в присутствии понятых и, при наличии, иных участников де-факто процессуального действия). 3.3.1.3. Розыск (установление места нахождения трассы и/либо субстанции с известными индивидуальными признаками). 3.3.1.4. Принятие (фактический переход трассы и/либо субстанции посредством ее выемки из владения физического или юридического лица во владение антиделиктолога). 3.3.1.5. Закрепление (применение таких физических и иных средств, которые должны полностью исключить или хотя бы предельно возможно минимизировать дальнейшую порчу или иное неконтролируемое и нежелательное изменение трассы и/либо субстанции). 3.3.1.6. Изъятие (применение таких технических средств и манипуляций с трассой и/либо субстанцией, которые позволяют ее перенести на любой иной носитель, в т. ч. в упаковку). 3.3.1.7. Упаковка (применение таких технических средств и методов, которые позволяют в присутствии понятых и, при наличии, иных участников получающего процессуального действия искусственно индивидуализировать трассу и/либо субстанцию, исключить неконтролируемое проникновение в нее других лиц, исключить или максимально минимизировать порчу и иное нежелательное и неконтролируемое ее изменение). 3.3.1.8. Хранение (применение таких технических средств и создание таких условий, которые должны исключить или максимально минимизировать порчу и неконтролируемое и нежелательное изменение трассы и/либо субстанции). 3.3.1.9. Транспортировка (применение таких технических средств, которые позволяют безопасно и контролируемо перемещать трассу и/либо субстанцию с одного места в иное). 3.3.1.10. Получение образцов трассы и/либо субстанции для сравнительного ее личного или экспертного исследования.

3.3.2. Собираение объективных документов (осуществляется аналогично собиранию субъективных документов).

3.4. Собираение смешанных источников антикриминальных сведений (осуществляется с соблюдением процедур собирания соответствующих видов источников антикриминальных сведений – субъективных документов и/либо объективных документов и/или смешанных документов и/либо трассосубстанций).

4. Получение антикриминальных сведений об юридическом факте (внешнем или внутреннем проявлении признаков или свойств человека и его деяния либо события или

явления, а также определенного антикриминального источника: трассы: отпечатка, диагностического отображения, ситуационного отображения; субстанции, объективного документа; субъективного документа, смешанного документа) в целом или об его отдельной стороне путем проведения отдельных получающих процессуальных или внепроцессуальных действий либо ординативных мероприятий или их комбинации.

5. Оценка антикриминальных сведений, т.е. определение посредством аналитической деятельности либо проведения при необходимости получающих или соблюдающих процессуальных или внепроцессуальных действий либо ординативных мероприятий или комбинации этих действий и мероприятий значимости, законности, допустимости, доброкачественности и достоверности доказательств, их согласованности и достаточности в совокупности с иными доказательствами для принятия решения в контексте противодействия конкретному правонарушению.

6. Использование антикриминальных сведений: 6.1. Выбор доказательных фактов, то есть обстоятельств, подлежащих доказыванию в контексте принятия промежуточного или окончательного процессуального или иного решения. 6.2. Группировка доказательств и иных видов антикриминальных сведений в контексте обоснования определенного промежуточного или окончательного процессуального или иного решения. 6.3. Оперирование антикриминальными сведениями при обосновании или опровержении обстоятельств базового, специального или частного предмета доказывания в том или ином виде судопроизводства и выделенных доказательственных фактов как цепочки тезисов данного доказывания. 6.4. Принятие промежуточного или окончательного процессуального либо иного антикриминального решения в том или ином виде судопроизводства. 7. Документирование версирования, планирования, организации и обстоятельств установления объективных, субъективных и смешанных источников, процедуры получения от них антикриминальных сведений, их представления, оценки и использования в антикриминальном доказывании в том или ином виде судопроизводства.

Получено 05.10.2017

УДК 343.98

Сергій Павлович ЛАПТА,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри криміналістики та
судової експертології факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5401-5086>

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТУ ЯК ІНСТРУМЕНТА НЕЗАКОННОГО ПРОДАЖУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ І СИЛЬНОДІЮЧИХ РЕЧОВИН

Незаконний обіг наркотичних засобів та сильнодіючих речовин збільшується з кожним роком, трансформуючись під впливом новітніх технологій та пов'язаних з ними соціальних явищ. Широкого застосування для розповсюдження речовин, обмежених у цивільному обігу набула глобальна мережа Інтернет. Створюються сайти для їх рекламування і продажу, досвідом та прийомами їх вживання діляться у закритих та відкритих групах соціальних мереж, способи оплати та доставки обговорюються у «приватах» анонімних чат-румів¹. Молодим людям та підліткам – користувачам Інтернет нав'язується думка про те, що не всі наркотичні засоби є шкідливими для здоров'я, про існування недорогих і безпечних речовин і сумішей, які допомагають «розслабитися» і не викликають звикання та залежності.

---

¹ Міні-чат, який доступний лише двом співрозмовникам і невидимий для інших учасників спілкування в чаті.

Ефективному розслідуванню та розкриттю злочинів, пов'язаних з езаконним розповсюдженням наркотичних засобів та сильнодіючих речовин перешкоджає ціла низка факторів, до основних з яких можна віднести недостатній рівень володіння комп'ютерними знаннями слідчими та оперативними працівниками, які займаються розкриттям та розслідуванням даних видів злочинів, а також пробіли у законодавстві, які заважають ефективно боротися зі злочинністю у цій сфері. Зокрема, сильнодіючі речовини, винайдені не так давно, можуть по закону ще не відноситися до заборонених речовин.

Юристи, правоохоронці, громадські діячі і депутати констатують, що на сьогоднішній день законодавство України є недосконалим не тільки у сфері боротьби з продажем наркотиків через Інтернет, а й в цілому з кіберзлочинністю. Про це свідчить відсутність законодавчого визначення поняття «кіберзлочинності», яке використовується лише як узагальнене поняття злочинів і правопорушень, які вчиняються з використанням комп'ютерних систем та мереж електрозв'язку. Ні «Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин», ні Закон України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» не містять положень, які регулюють питання боротьби з розповсюдженням наркотиків через Інтернет. Хоча законодавство України і передбачає відповідальність за розповсюдження наркотичних речовин, проте встановити осіб, які вчиняють такі протиправні дії у інтернет-просторі досить важко. Схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 р. № 735-р. «Стратегія державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року» хоч і передбачає впровадження нових технологій отримання інформації про факти незаконного обігу наркотиків, зокрема їх продаж через Інтернет, проте законодавчо закріплених механізмів боротьби з розповсюдженням наркотиків через Інтернет на сьогодні немає [1].

Використання Інтернету, як інструменту незаконного розповсюдження наркотичних засобів та сильнодіючих речовин, має свої особливості:

- для початку кримінального бізнесу можуть залучатися мінімальні грошові ресурси;
- продавець має змогу спілкуватися одночасно з великою кількістю потенційних покупців, що значно збільшує кримінальні прибутки, порівняно із традиційними способами збуту;
- реальний контакт продавця і покупця повністю виключений, відповідно, значно знижується небезпека викриття продавця і притягнення його до кримінальної відповідальності; виключається можливість нападу на продавця з боку покупця з метою заволодіти наркотичними засобами безоплатно;
- організатори та координатори такого бізнесу можуть постійно перебувати поза межами України, що значно ускладнює їх викриття та притягнення до кримінальної відповідальності;
- організатори, координатори та продавці можуть не знати один одного особисто, що також значно ускладнює викриття всієї мережі збуту наркотичних засобів та сильнодіючих речовин.

Існує безліч сайтів, присвячених наркотикам і їх споживанню, у чому нескладно пересвідчитись. Так, пошуковий сервер «Google» на запит «придбати наркотики онлайн» дає посилання майже на 35000 сайтів, тематикою яких є наркотичні засоби і сильнодіючі речовини, пошуковий сервер «Yahoo» на запит «buy drugs online» дає, відповідно, посилання на близько 69000 сайтів. Звісно, не всі вони пропонують придбати заборонені препарати. Умовно дані сайти можна розподілити на наступні види:

1. Сайти новин, де публікуються статті про стан боротьби з незаконним збутом наркотичних та сильнодіючих речовин як через мережу Інтернет, так і традиційними способами.

2. Сайти державних та громадських установ, на яких наведені статистичні дані про споживання наркотичних засобів.

3. Сайти наукових кримінологічних та криміналістичних суспільств та гуртків, де наведені результати досліджень щодо динаміки незаконного розповсюдження наркотичних засобів та ефективності боротьби правоохоронних органів з ним.

4. Так звані Head Shops та Smart Shops, власники яких торгують легальними психоактивними речовинами і приладдям для їх споживання. Позиціонують себе як законослухняні установи. Наприклад, на приладді, яке зазвичай використовується для

вживання марихуани та інших наркотичних і сильнодіючих речовин, зроблені маркування «Тільки для вживання табаку!» або «Не для вживання заборонених речовин!». Іноді реалізують онлайн новітні сильнодіючі речовини, які ще не внесені до переліку заборонених, і перестають збувати їх одразу ж після законодавчої заборони.

5. Загальнодоступні сайти, призначені для спілкування, соціальні мережі де можуть обговорюватися різні питання щодо вживання наркотичних засобів.

6. Сайти створені, придбані або орендовані приватними особами, які використовують Інтернет з метою поширення у вільній формі своїх ідей про наркотики і про вживання наркотиків, а також з метою їх обговорення [2].

7. Сайти створені, придбані або орендовані приватними особами для здійснення рекламування та незаконного збуту наркотичних засобів та сильнодіючих речовин.

Окремо слід відзначити програмне забезпечення, яке є популярним для продажу заборонених речовин. Мова йде про інтернет-пейджери (наприклад, Skype, ICQ, Miranda, QIP) з анонімними акаунтами, через які здійснюється зв'язок покупця з продавцем. Найбільш розповсюджена схема реалізації наступна. Імена акаунтів або номери для зв'язку розміщуються на сторонніх сайтах або просто пишуться на стінах будівель у людних місцях. Вони нічого не скажуть сторонній людині, однак особи, що вживають наркотичні засоби за їх допомогою можуть легко зв'язатися з продавцем. Продавець приймає замовлення, оголошує ціну і номер банківської карти, на яку необхідно перерахувати гроші. Після перерахування грошей він робить «закладку» з наркотичним засобом, координати якої передає замовнику. Замовнику лишається тільки забрати «товар» із місця «закладки». Як видно, сама схема продажу не складна, однак вона значно ускладнює викриття навіть продавця, не говорячи про всю мережу, до якої входить конкретний продавець.

Враховуючи викладене вище, можна дійти висновку, що збут наркотичних засобів та сильнодіючих речовин з використанням мережі Інтернет є серйозним викликом для правоохоронних органів. Боротьба з даними видами злочину потребує постійного вивчення як нових способів і методів реалізації заборонених речовин та препаратів, так і можливостей Інтернет, які постійно розвиваються і удосконалюються і можуть бути використані із злочинною метою.

Список бібліографічних посилань: 1. Покровський А. Правоохоронні органи не контролюють продаж наркотиків через Інтернет // Волинь Post: сайт. URL: <http://www.volynpost.com/news/68105-pravoohoronni-organy-ne-kontrolyuyut-prodazh-narkotyktiv-cherez-internet-andrij-pokrovskij> (дада звернення: 01.10.2017). 2. Паутова Т. А. Выявление, документирование и расследование преступлений, связанных с незаконным оборотом наркотиков, в том числе с использованием электронных средств оплаты. *Концепт*. 2013. Т. 3. С. 1216–1220.

Одержано 03.10.2017

УДК 343.9

Олена Валеріївна ЛИННИК,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального процесу

та криміналістики Університету державної фіскальної служби України

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КІБЕРЗЛОЧИНІВ

В наш час, з метою прискорення обміну інформацією та підвищення ефективності праці, відбулося поєднання різноманітних інформаційних ресурсів глобальною мережею Інтернет. Разом з тим, доступність комп'ютерної техніки, мережі Інтернет та «хмарних» технологій надають змогу обізнаному в інформаційних технологіях зловмиснику застосовувати свої знання для вчинення кіберзлочину з будь-якої точки планети, у будь-якому населеному пункті, провівши атаку на об'єкти, які можуть знаходитись за тисячі кілометрів від нього.

Розслідування такого роду злочинів не є цілковитою новинкою для вітчизняних правоохоронних органів. Разом з тим, на думку О. А. Парфило, Ю. Ю. Нізовцева, все ще залишається доволі складно виявляти, фіксувати і вилучати криміналістично значиму інформацію при розслідуванні вказаної категорії злочинів для використання її надалі в якості доказової інформації. Причинами цього є і нестача кваліфікованих кадрів, на достатньому рівні обізнаних в інформаційних технологіях, і відсутність належної кількості спеціального криміналістичного обладнання, а також брак практики розслідування таких злочинів тощо [1, с. 148].

Саме тому, актуальним є питання організації і проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері використання комп'ютерів, систем та комп'ютерних мереж, що має певні особливості та вимагає від слідчого як особистого володіння спеціальними знаннями та навичками, так і використання допомоги осіб, що на високому рівні володіють такими знаннями [2, с. 113].

Відповідно до кримінального процесуального законодавства України спеціальні знання можуть використовуватись у двох формах: при залученні спеціалістів для надання безпосередньої технічної допомоги під час досудового розслідування чи консультацій з питань, що потребують відповідних спеціальних знань, та в межах проведення відповідної експертизи.

Незважаючи на певний рівень володіння потрібними знаннями у цій галузі, під час підготовки до проведення слідчих (розшукових) дій слідчому необхідно вирішити питання щодо залучення до цього певного кола спеціалістів. Так, на думку Є. Д. Лук'янчикова, залучення осіб, що володіють спеціальними знаннями до проведення слідчих дій обумовлюється необхідністю використання сучасних досягнень у сфері комп'ютерних систем та інформаційних технологій.

Використання допомоги зазначених осіб дозволить своєчасно визначати індивідуальний почерк роботи програміста й ідентифікаційних характеристик розроблених ним програм, перелік електронних адрес і сайтів Інтернет, якими оперував користувач. Спеціаліст допоможе дослідити матеріальні носії з метою пошуку відповідної інформації та провести ідентифікацію комп'ютерних систем за слідами на різних матеріальних носіях інформації [2, с. 113–114].

Аналіз наукової літератури та матеріалів практики дозволяє виділити декілька варіантів залучення обізнаних осіб до участі в розслідуванні кіберзлочинів, серед яких:

1) співробітники експертних установ Міністерства юстиції або МВС України, які володіють знаннями, що необхідні для пошуку, фіксації, вилучення та дослідження комп'ютерних слідів злочину; мають документи, що підтверджують їх кваліфікацію; проходять періодичну професійну перепідготовку і підвищення кваліфікації; не мають особистого інтересу у конкретному провадженні;

2) спеціалісти з ІТ-технологій інших підприємств, організацій, установ, щодо яких Є. Д. Лук'янчиков пропонує створювати постійний список, періодично його переглядати та оновлювати, за відповідними критеріями. Зазначена організація цієї роботи сприятиме підвищенню професійного рівня зазначених осіб, забезпечить результативність їх допомоги слідчому. Періодичне їх залучення до участі у слідчих діях сприятиме формуванню у них цілеспрямованих пошукових навичок. Такий спеціаліст може виявити спеціальні засоби, встановлені власником в комп'ютері для знищення інформації при несанкціонованому доступі; встановити необхідний пароль для доступу до інформації, з'ясувати правила його використання і чи не призведе порушення цих правил до знищення файлів тощо [2, с. 114].

Слід також зазначити, що вчинення кіберзлочинів супроводжується виникненням специфічних слідів, які в криміналістичній літературі називають «віртуальними», «цифровими» або «електронними» Це, на думку О. І. Тригубчак, обумовлене тим, що вказані сліди є нетрадиційними, візуально не сприймаються, а виявляються в результаті проведення експертних досліджень. Експертиза, за допомогою якої встановлюються сліди кіберзлочинів іменується в літературі комп'ютерно-технічною [3, с. 204]. Згідно з Інструкцією Міністерства юстиції України про призначення та проведення судових експертиз відповідні дослідження здійснюються в межах експертизи комп'ютерної техніки і програмних продуктів та експертизи телекомунікаційних систем та засобів [4].

Об'єктами такого виду дослідження є носії комп'ютерної інформації, мережі і їх складові частини, мобільні термінали тощо. Крім того, з метою визначення, які саме об'єкти слід надати експерту в кожному конкретному випадку, а також як їх відбирати для дослідження, доцільно отримати консультацію експерта (спеціаліста) в галузі комп'ютерної техніки. Слід також погодитись з думкою О. І. Тригубчак, яка зазначає, що розвиток комп'ютерної техніки призведе до появи нових носіїв інформації і відповідно до нових видів комп'ютерно-технічної експертизи [3, с. 205].

Отже, можна зробити висновок, що використання спеціальних знань шляхом залучення спеціаліста чи експерта значно підвищить результативність та полегшить роботу слідчого під час розслідування кіберзлочинів.

Список бібліографічних посилань: 1. Парфило О. А., Нізовцев Ю. Ю. Щодо проблем збирання доказів при розслідуванні кіберзлочинів // Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали наук.-практ. семінару (Харків, 17 жовт. 2014 р.). Харків: Право, 2014. Вип. 6. С. 147–151. 2. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Участь спеціаліста при розслідуванні комп'ютерних злочинів // Актуальні питання розслідування кіберзлочинів: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 10 груд. 2013 р.) / МВС України; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2013. С. 113–115. 3. Тригубчак О. І. Структура та зміст типової методики комп'ютерно-технічної експертизи // Актуальні питання розслідування кіберзлочинів: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 10 груд. 2013 р.) / МВС України; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2013. С. 204–207. 4. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: затв. наказом М-ва юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 03.10.2017).

Одержано 08.10.2017

УДК 343.98

Володимир Васильович ЛИСЕНКО,

професор кафедри кримінального процесу та криміналістики
Університету державної фіскальної служби України,
доктор юридичних наук, професор;

Олена Володимирівна ЛИСЕНКО,

кандидат юридичних наук, керівник
комунікативного напрямку ГО «Юридична сотня»

НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ В РОЗШУКОВІЙ РОБОТІ СЛІДЧОГО

Прийняття нового кримінального процесуального законодавства відкрило шлях для широкого застосування можливостей оперативно-розшукової діяльності у розшуковій роботі слідчого. Це дозволило розширити інструментарій у ході досудового розслідування, а також можливості слідчого у здійсненні розшуку осіб, які переходять від досудового розслідування. На сьогодні складно уявити діяльність правоохоронних органів із встановлення місцезнаходження осіб, які переходять від досудового розслідування, без використання спеціальних заходів. До таких заходів, зокрема, можуть бути віднесені негласні слідчі (розшукові) дії та комплекс відповідних оперативно-розшукових заходів. Проведення зазначених вище дій має свою специфіку щодо організації та проведення у ході досудового розслідування, в тому числі для організації розшуку осіб.

Про можливість та необхідність застосування негласних слідчих (розшукових) дій у розшуковій роботі слідчого визначено, зокрема, у ч. 2 ст. 246 КПК України, де зазначається, що негласні слідчі (розшукові) дії проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. У ст. 267 КПК України, яка визначає особливості проведення такої негласної слідчої дії як обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння, прямо зазначається про мету проведення

такої дії, зокрема, для виявлення осіб, які розшукуються. Пунктом 4.2 Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні [1] визначено, що фактичні дані, які отримані за результатами проведення негласних слідчих (розшукових) дій, можуть бути використані як докази для встановлення місця перебування особи, що розшукується. Тобто ми маємо відповідне нормативно-правове забезпечення можливості та необхідності застосування правоохоронними органами негласних слідчих (розшукових) дій у механізмі розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування та суду. Використання негласних слідчих (розшукових) дій у розшуковій роботі слідчого, оскільки такі дії обмежують права і свободи громадян, вимагає дотримання певних вимог, що встановлені Кримінальним процесуальним кодексом України. Перш за все заходи, які передбачені ст. 260–264 КПК України (в частині дій, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді), а також ст. 267, 269–272, 274 КПК України можуть бути проведені виключно лише у кримінальному провадженні щодо тяжких і особливо тяжких злочинів.

Проведення негласних слідчих (розшукових) дій для встановлення місця перебування розшукуваних осіб має специфічну мету, яка відмінна від випадків їх проведення для отримання доказової інформації у кримінальному провадженні. У ході проведення таких дій діяльність правоохоронних органів, перш за все, спрямована на отримання інформації, що може бути використана для встановлення конкретного місця знаходження особи, що розшукується та його безпосереднього затримання. Варто зауважити, що за результатами проведення негласних слідчих (розшукових) дій у розшуковій роботі слідчого нерідко встановлюється доказова інформація щодо вчинених злочинів, а також факти вчинення інших суспільно-небезпечних діянь, про які не було раніше відомо правоохоронним органам. Кожна із негласних слідчих (розшукових) дій у розшуковій роботі слідчого має специфічне спрямування і за результатами їх проведення може бути отримана різноманітна інформація. В ході проведення аудіо-, відеоконтролю особи (ст. 260 КПК України) можливо отримати таку інформацію: дані щодо фактичного місця проживання розшукуваної особи; номер його мобільного телефону; особливості зв'язку родичів, знайомих із розшукуваною особою тощо. Окрім зазначеного проведення такої дії сприяє отримати інформацію щодо речових доказів та інших доказів, які стосуються вчиненого злочину.

Накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України) та огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК України) є дієвими заходами щодо встановлення важливої інформації про розшукуваних осіб та їх безпосереднього місця знаходження. Практика свідчить, що знайомі, родичі розшукуваних осіб нерідко відправляють поштові відправлення з одягом, грошима для таких осіб, які переховуються за іншими адресами чи в інших населених пунктах України.

Накладення арешту на кореспонденцію варто застосовувати щодо осіб, з якими вірогідніше буде спілкуватися розшукувана особа. У ході слідства цей перелік осіб встановлюються на підставі інформації, отриманої під час допитів, проведення інших негласних слідчих (розшукових) дій, при проведенні оперативно-розшукових заходів чи на підставі аналізу наявної у слідства інформації.

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України). З використанням відповідних технічних засобів у ході проведення такої дії негласно здійснюється фіксація телефонних розмов, іншої інформації та сигналів, зокрема служби коротких повідомлень (коротких текстових повідомлень в телекомунікаційних мережах, SMS, Short Message Service), послуги мультимедійних повідомлень (зображення, звук тощо, Multimedia Messaging Service, MMS), факсимільного зв'язку, модемного зв'язку, зв'язку «банк-клієнт» тощо). Зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України). Зазначена дія дозволяє отримати інформацію, що міститься в комп'ютерах, відповідних комп'ютерних мережах і яка може стосуватися розшукуваних осіб, їх місця перебування. Така дія проводиться у разі отримання, із інших джерел, даних про наявність відповідної інформації в конкретних технічних засобах чи існування можливості спілкування між окремими особами в комп'ютерних мережах тощо.

Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України). Зміст зазначеної дії полягає у таємному чи прихованому проникненні до житла чи

іншого володіння особи з метою встановлення відповідних технічних засобів (аудіо-, відеоконтролю особи) для фіксування розмов чи певних рухів і поведінки осіб, виявлення і фіксації слідів, виявлення документів, речей, здійснення огляду приміщень, безпосереднього виявлення осіб, які переховуються від органів досудового розслідування та суду.

Спостереження за особою в публічно доступних місцях (ст. 269 КПК України) дозволяє правоохоронним органам здійснювати контроль за певними особами, з відповідною фіксацією за допомогою технічних засобів, їх контактів з іншими особами, маршрутів пересування, змісту їх поведінки, перебування таких осіб в публічно доступних місцях. У таких випадках можливо безпосереднє встановлення розшукуваних осіб в момент зустрічі з рідними, знайомими чи кур'єрами, що використовуються для передавання грошей, одягу інших предметів для осіб, що переховуються від органів досудового розслідування та суду.

Перераховані вище негласні слідчі (розшукові) дії є ефективними у встановленні необхідної інформації для розшукової роботи слідчого лише у поєднанні з проведенням комплексу інших слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових та інших організаційних заходів. Проведенню таких заходів має передувати ретельна підготовка та врахування процесуальних особливостей, отримання відповідних дозволів у слідчого судді, врахування тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій та можливостей застосування відповідних технічних засобів.

Список бібліографічних посилань: 1. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: затв. наказом Ген. прокуратури України, МВС України, Служби безпеки України, М-ва фінансів України, Адміністрації ДПС України, М-ва юстиції України від 16 листоп. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1681/51 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12> (дата звернення: 03.10.2017).

Одержано 08.10.2017

УДК 343.611(618)

Олег Олегович ЛІТУН,

аспірант кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПІДГОТОВЧИХ ЗАХОДІВ ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ПЕРЕСУВНИХ ЛАБОРАТОРІЙ ДО ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ЗА ФАКТАМИ БЕЗВІСНОГО ЗНИКНЕННЯ ДІТЕЙ

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24.01.1995 р. № 20/95-ВР уповноважені підрозділи органів Національної поліції зобов'язані: розшукувати дітей, що зникли, дітей, які залишили сім'ї, навчально-виховні заклади (бродяжать) та спеціальні установи для дітей [1].

Поряд з цим, згідно ст. 2. Закону України «Про Національну поліцію України» розшук безвісти зниклих фізичних осіб, встановлення невпізнаних трупів відносяться до основних завдань поліції [2].

Слід зазначити, що більшість випадків безвісного зникнення дітей не пов'язані з фактами вчинення щодо них кримінальних правопорушень. Про це можуть яскраво свідчити статистичні показники Національної поліції України. Так у 2013 р. протягом доби розшуковано 84,1 % безвісти зниклих дітей, у 2014 р. – 82,5 %, за 9 міс. 2015 р. – 80,4 % (9 міс. 2014 – 82 %) [3].

Проте, факт зникнення дитини часто відбувається в умовах неочевидності, у зв'язку з чим працівники поліції не відразу можуть визначити причину зникнення. Тому визначити,

що безвісно зникла дитина не стала жертвою злочину (наприклад вбивство, викрадення для фізичної чи сексуальної експлуатації, викрадення з метою незаконної торгівлі органами або тканинами та подальшої трансплантації), відразу не завжди вдається.

Наприклад, визначивши факт безвісного зникнення дитини як «некримінальну подію» у подальшому може бути виявлено, що мав місце стосовно неї злочин. Як негативний фактор у цьому разі має місце втрата часу та оперативності здійснення слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів.

У зв'язку з цим, на наш погляд, кожен факт безвісного зникнення дитини, потребує здійснення найбільш повних заходів під час проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій, зокрема огляду місця події.

Відповідно до п.1 розділу IX Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затвердженої наказом МВС України від 07.07.2017 р. № 575, до складу СОГ, яка виїздить на місце вчинення кримінального правопорушення проти життя, здоров'я, статевої свободи та статевої недоторканості особи (далі – кримінальні правопорушення проти особи), крім слідчого (старшого СОГ), працівника оперативного підрозділу, інспектора-криміналіста (техніка-криміналіста), а також (за необхідності) кінолога зі службовим собакою, включається слідчий територіального органу поліції, який спеціалізується на розслідуванні кримінальних правопорушень зазначеної категорії (є старшим СОГ), а також за необхідності – працівник підрозділу оперативно-технічних заходів, психолог, інші працівники поліції відповідної кваліфікації [4].

Одночасно п.14. розділу II цієї Інструкції визначає, що залучення спеціалізованої пересувної лабораторії та працівників Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України до огляду місця події за окремими видами вчинених кримінальних правопорушень здійснюється відповідно до вимог Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України від 03.11.2015 р. № 1339.

Поряд з цим порядок залучення спеціалізованої пересувної лабораторії не зовсім зрозумілий. так

Так, розділом III Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події регламентовано, що

Спеціалізована пересувна лабораторія Експертної служби МВС може залучатися до участі у проведенні ОМП у кримінальному провадженні *за письмовим (як виняток за усним з подальшим оформленням у письмовій формі) клопотанням керівника органу досудового розслідування або особи, що виконує його обов'язки, лише у разі виникнення об'єктивних обставин, пов'язаних зі вчиненням таких злочинів:*

- вбивства або умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого із застосуванням вогнепальної зброї;
- розбійного нападу із застосуванням вогнепальної зброї з постраждалими особами;
- згвалтування неповнолітньої чи неповнолітнього, малолітньої чи малолітнього або таке, що спричинило особливо тяжкі наслідки;
- дорожньо-транспортної пригоди, під час якої загинуло двоє і більше осіб або госпіталізовано до медичних закладів п'ятеро і більше осіб;
- пожежі, під час якої загинуло двоє і більше осіб або госпіталізовано до медичних закладів п'ятеро і більше осіб;
- вибуху, загрози вибуху або виявлення саморобних вибухових пристроїв.

Поряд з цим, за фактами вчинення інших злочинів (кримінальних правопорушень) спеціалізована пересувна лабораторія залучається *за письмовим клопотанням* керівника органу досудового розслідування або особи, що виконує його обов'язки. Рішення про доцільність залучення спеціалізованої пересувної лабораторії для участі в проведенні ОМП приймається керівництвом відповідного підрозділу Експертної служби МВС спільно з керівництвом органів досудового розслідування [5].

Таким чином можна констатувати, що під час огляду жилих приміщень (наприклад, будинок, квартира, дача тощо); нежилих приміщень (офіси, склади, підсобні приміщення, робочі кабінети); ділянок місцевості (наприклад, сад, город та ін.); транспортних засобів та ін. за фактами безвісного зникнення дитини, залучення спеціалізованої пересувної лабораторії повинно відбуватися лише за письмовим клопотанням керівника органу досудового розслідування або особи, що виконує його обов'язки та відповідно ця процедура повинна пройти кілька стадій, зокрема:

1. Складання письмового клопотання керівника органу досудового розслідування або особи, що виконує його обов'язки.

2. Реєстрація письмового клопотання у відповідному органі досудового розслідування та подальше направлення поштовою пересилкою або нарочним способом доставки.

3. Реєстрація письмового клопотання керівника органу досудового розслідування або особи, що виконує його обов'язки у відповідному підрозділу Експертної служби МВС.

4. Розгляд керівництвом відповідного підрозділу Експертної служби МВС письмового клопотання та прийняття рішення і надання відповідних вказівок спеціалістам, які залучаються до огляду місця події.

5. Прибуття спеціалізованої пересувної лабораторії до місця події.

Отже можна сказати про неможливість швидкості та оперативності залучення спеціалізованих пересувних лабораторій до огляду місця події за фактами безвісного зникнення дітей, що негативно позначається на результативності розслідування фактів безвісного зникнення та своєчасного розшуку дітей.

Список бібліографічних посилань: 1. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: закон України від 24 січ. 1995 р. № 20/95-ВР // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-вр> (дата звернення: 03.30.2017). 2. Про Національну поліцію: закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 03.30.2017). 3. Експрес-інформація про стан злочинності на території України за 12 місяців 2013 р., 2014 р., 9 міс. 2015 р. *Інформаційний бюлетень ДІТ МВС України*. 2015. 4. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: затв. наказом МВС України від 7 лип. 2017 р. № 575 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17> (дата звернення: 03.30.2017). 5. Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події: затв. наказом МВС України від 3 листоп. 2015 р. № 1339 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15> (дата звернення: 03.30.2017).

Одержано 08.10.2017

УДК 343.985

Світлана Миколаївна ЛОЗОВА,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики та судової експертології
факультету № 1 Харківського національного
університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3348-3331>

ОСОБЛИВОСТІ РОЗПІЗНАВАННЯ СЛІДЧИМ СИМУЛЯЦІЇ ПСИХІЧНИХ РОЗЛАДІВ ПІД ЧАС ДОПИТУ ПІДОЗРЮВАНОГО

На сьогоднішній час в умовах погіршення політичної, економічної і соціальної ситуації в країні неухильно зростає кількість вчинених злочинів, в тому числі і тяжких. Серед осіб, що їх вчинили багато осіб з певними психічними розладами. Однак є серед них і такі, які ці розлади майстерно симулюють.

Найчастіше вдаються до симулятивної поведінки особи, що вчинили або планують вчинити злочин з метою уникнення кримінальної відповідальності, яким загрожує позбавлення волі, а також засудженні з метою пом'якшення покарання. Симуляція у підозрюваних може виникати на будь-якому етапі розслідування, але частіше спостерігається в переломні моменти: затримання, повідомлення про підозру, направлення матеріалів кримінального провадження в суд, безпосередньо в судовому засіданні.

Симулювати можуть як психічно здорові, так і психічно неповноцінні особи, але особливості симуляції у тих та інших різні.

Симуляція психічного захворювання – це свідома поведінка, що переслідує визначену мету і полягає в зображенні неіснуючих ознак психічних розладів або штучному їх виклику за допомогою використання медикаментозних засобів з метою уникнути покарання [1, с. 208].

Для розпізнавання симуляції важливий збір інформації ще на підготовчому етапі допиту. На цьому етапі слідчий має ретельно вивчити особистість підозрюваного шляхом дослідження матеріалів кримінального провадження. Наприклад, під час вивчення даних протоколу огляду місця події можуть виявитися дані щодо вчинення злочину з особливою жорстокістю (велика кількість тілесних ушкоджень, з ознаками тортур, мордування, які викликають нестерпний біль; видалення окремих органів або відділення окремих частин від тіла), що характеризує окремі психологічні риси злочинця: жорстокість, цинізм, схильність до афективних спалахів, патологічні відхилення психіки тощо (яскравим прикладом є слідова картина злочинів, вчинених А. Чикатило). При допиті свідків слідчий може отримати інформацію про певні відхилення в поведінці підозрюваного ще до вчинення злочину або безпосередньо під час вчинення злочину, якщо це свідки очевидці. Важлива перевірка підозрюваного щодо знаходження на обліках в психоневрологічному або наркологічному диспансерах, з якого часу і з яким діагнозом.

Залежно від фактичного початку симуляцію розділяють на 3 варіанти:

- попередню (превентивну), тобто симуляцію, що передуює скоєнню злочину, з метою ввести оточуючих в оману, ніби злочин було скоєно в стані психічного захворювання;
- симуляцію під час скоєння правопорушення з метою приховування його дійсних мотивів;
- наступну симуляцію, тобто симуляцію, що здійснюється після скоєння злочину як поведінка з метою самозахисту й ухилення від відповідальності. Останній варіант у судово-психіатричній практиці зустрічається найчастіше [1, с. 208–209].

Слід звернути увагу, що при попередній або превентивній симуляції підозрюваний завчасно готується до симуляції психічного розладу. З цією метою він може залучати інших осіб (близьких, знайомих, родичів) для підтвердження неправдивої інформації щодо наявності в нього певних проблем зі здоров'ям (сильний головний біль як наслідок перенесених інфекційних захворювань або черепно-мозкової травми, провали в пам'яті, галюцинації і багато іншого, наявність психічних захворювань у інших членів сім'ї, спроби самогубства як підозрюваного, так і членів родини). Також для підтвердження симуляції залучаються особи, які займаються професійною діяльністю в галузі охорони здоров'я (лікарі – психіатри для постановки або підтвердження діагнозу, викладачі медичних ВУЗів для консультування щодо симптомів окремих психічних розладів і т. ін.).

Продовження вивчення особи підозрюваного здійснюється безпосередньо на допиті за допомогою методів спостереження та бесіди. Під час допиту істотну допомогу слідчому може надати фахівець-психолог або психіатр шляхом визначення особливостей протікання психічних процесів у підозрюваного, його властивостей і станів, характеру і темпераменту; встановлення його інтелектуальних здібностей (особливо якщо мова йде про симуляцію розумової недорозвиненості); рекомендувати способи, за допомогою яких можуть бути виявлені окремі психологічні якості допитуваного.

У практиці найчастіше симулюється депресія з монотонною поведінкою, невиразною мімікою, установкою на недоступність, що проявляється в коротких відповідях. Поряд з цим відзначається рухова загальмованість, відмова від їжі з посиленнями на можливість отруєння, а також демонстративні суїцидальні прояви (висловлювання, приготування, самоушкодження). Нерідко на цьому тлі симулюються елементарні галюцинаторні розлади, переважно зорового характеру (загрозливі фігури, одягнені у все чорне, страхітливі обличчя

і т. п.), а іноді слухові галюцинації (голоси, що наказують), маячні ідеї переслідування (стежать, дивляться) [1, с. 209].

Серед симулятивних проявів одне з перших місць за частотою займають посилення на провали і порушення пам'яті, що розповсюджується на все минуле або на період часу, який відноситься до інкримінованих діянь. Такого роду скарги завжди подаються в надто демонстративній, акцентованій формі. При зображенні їх досліджувані не можуть уникнути протиріч у поведінці, висловлюваннях, нерідко виявляють помилки, що швидко вказує на штучний характер вдаваних розладів пам'яті.

Найпоширеніші помилки до яких вдаються підозрювані під час симуляції (узагальнення матеріалів Є. М. Білецького, А. С. Дмитрієва) [1, с. 209; 2, с. 195–196]: 1) при удаванні ступору, аутизму симулянт обирає зручну позу, вираз обличчя в нього злий, напружений, він червоніє, коли йому нагадують про неприємні події; 2) під час допиту симуляція підозрюваним може носити карикатурний, непереконливий характер; 3) симулянти, удаючи галюцинації і марення, використовують одні й ті самі вислови; 4) симулятивне порушення має грубий характер, із безглуздими витівками, метанням, нанесенням собі легких поверхневих ушкоджень; 5) відсутність цілісної картини психічного розладу з демонстрацією окремих симптомів і синдромів; 6) відтворюються несумісні симптоми з різних психічних розладів.

Слід відмітити, що якщо симуляція ретельно підготовлена слідчий не завжди може відрізнити її від справжнього психічного розладу. В усіх випадках, що викликають сумніви слідчий повинен призначати судово-психіатричну експертизу (бажано стаціонарну). Тривале динамічне спостереження в умовах стаціонару дозволяє провести поглиблений аналіз сукупності всіх отриманих даних, що надає обґрунтованість експертному висновку про наявність або відсутність симуляції.

Список бібліографічних посилань: 1. Судебная психиатрия: учебник / под ред. А. С. Дмитриева, Т. В. Клименко. М.: Юрист, 1998. 237 с. 2. Білецький Є. М., Білецька Г. А. Судова медицина та судова психіатрія: навч. посіб. Вид. 2-ге. Харків: Одісей, 2010. 200 с.

Одержано 08.10.2017

УДК 343.98

Андрій Васильович ЛУБЕНЦОВ,

завідувач сектору транспортно-трасологічних досліджень
та досліджень технічного стану транспортних засобів
Харківського НДІ судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса

ПЕРСПЕКТИВИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ АВТОТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Останнім часом в Україні збільшилась кількість дорожньо-транспортних пригод (далі – ДТП). В числі останніх особливу небезпеку та занепокоєння становлять пригоди із тяжкими чи смертельними наслідками, які за останній рік значно перевищили кількісні показники минулих звітних періодів. У зв'язку з цим першочерговим завданням правоохоронних органів є повне та об'єктивне встановлення обставин подій, які відбуваються, збір достатніх доказів для з'ясування механізму злочину та винності учасників ДТП. Очевидно, що під час розслідування даної категорії кримінальних проваджень не достатньо лише правових знань слідчого, тому у абсолютній більшості випадків виникає необхідність у використанні спеціальних знань з різних галузей науки та техніки. Однією із форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні по фактам ДТП є призначення автотехнічної експертизи.

Однак автотехнічна експертиза одна із тих видів експертиз, які викликають ряд труднощів як у призначенні так і у проведенні. Це обумовлено, по-перше специфікою

об'єктів дослідження, по-друге особливостями методики призначення та проведення дослідження і по-третє, недостатньою розробленістю питань автотехнічної експертизи на теоретичному рівні.

Так окремі проблеми проведення судових автотехнічних експертиз були предметом дослідження таких вчених як П. О. Анан'єв, Є. Б. Бульбака, С. П. Варенікова, А. Я. Гордовер, Р. В. Грушин, С. В. Данець, У. Е. Ешанкулов, В. А. Іларіонов, В. І. Клименко, В. В. Косяков, О. Б. Кучерявенко, Э. П. Ленеvский, Ю. В. Пясецький, А. И. Овчаренко, С. О. Попов, М. С. Романов, О. В. Сараєв, Е. Б. Сімакова-Єфремян, А. М. Туренко, Ю. Г. Харченко, Ю. А. Шлепов та інші. Безумовно вказані науковці зробили значний внесок у дослідження розглядуваної проблематики. Однак у переважній більшості вони розглядали фрагментарно вказані питання і, зокрема, технічні та технологічні аспекти проведення автотехнічної експертизи. Поряд з цим залишились без уваги процесуальні питання призначення та проведення вказаної експертизи. Крім того, науково-технічний прогрес викликає необхідність розробки нових методик проведення автотехнічних досліджень та пристосування їх до реалій сьогодення.

Таким чином, на даний час в Україні відсутні комплексні, науково-обґрунтовані дослідження проблем призначення і проведення судової автотехнічної експертизи. У той же час відсутність єдиного науково-методичного підходу істотно ускладнює організацію проведення даного різновиду експертизи, негативно позначається в цілому на якості й ефективності розслідування злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту. Вказане вище ставить перед вченими-криміналістами нагальні потреби на базі загальнотеоретичних положень судової експертизи вирішити питання щодо удосконалення теоретичних і методичних основ судової автотехнічної експертизи, уніфікації використовуваних експертами термінів, удосконаленні існуючих та розробці нових рекомендацій з підготовки, організації і проведення такого роду експертних досліджень.

Таким чином, об'єктивні потреби слідчої, судової та експертної практики в розробці наукових положень і практичних рекомендацій щодо призначення та проведення судової автотехнічної експертизи обумовлюють актуальність даної тематики та необхідність її теоретичної розробки на науковому рівні.

Враховуючи це, метою такого наукового дослідження повинна стати розробка теоретичних і методичних основ призначення та проведення судової автотехнічної експертизи, а саме: теоретичних основ судової автотехнічної експертизи; особливостей проведення судової автотехнічної експертизи; методичних основ судової автотехнічної експертизи. Крім того, в результаті такого дослідження повинні бути сформульовані пропозиції щодо удосконалення законодавства та відомчих нормативних актів, які регулюють діяльність експертних установ та правоохоронних органів, а також рекомендації щодо методики призначення та проведення судової авто технічної експертизи.

Одержано 03.10.2017

УДК 343.983.7

Олена Володимирівна МАТАРИКІНА,

завідувач сектору молекулярно-генетичних досліджень

відділу біологічних досліджень Харківського

науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

АКТУАЛЬНІСТЬ МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ НА ЕТАПІ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ

В класичній криміналістиці теорія ідентифікації займає важливе місце серед загальнотеоретичних питань, насамперед тому, що вона є науковою базою для вивчення основних її напрямків. В практичній діяльності, а саме при розслідуванні правопорушень, ідентифікація є одним з основних засобів встановлення істини в кримінальному судочинстві.

В криміналістичній ідентифікації практичні дослідження надають можливість виявлення та реєстрацію таких ознак та властивостей об'єкта, які можна вважати індивідуальними. В судово-медичній ідентифікаційній експертизі в ролі індивідуальних ознак особи традиційно виступали біохімічні маркери. До них відносяться деякі антигенні характеристики крові та тканин організму, а також ізоформи ряду ферментів, які визначаються при дослідженні слідів на речових доказах, виділеннях або тканинах тіла людини.

Індивідуалізуючі можливості маркерних систем залежать від їх поліморфності, іншими словами, від ступеня їх варіабельності та кількості варіантів в популяції. Чим ці значення більше, тим вище специфічність маркера, а значить, його здатність виділяти конкретний об'єкт серед інших, навіть подібних за іншими ознаками [1, с. 2]

У всіх відомих біохімічних маркерів індивідуалізуючий потенціал виявляється недостатньо високим для позитивної ідентифікації. Наприклад, деякі біологічні характеристики, які виявляються класичними серологічними маркерами – еритроцитарними антигенами системи АВ0, зустрічаються у кожного третього або четвертого індивідуума. Очевидно, що ймовірність їх випадкового збігу у різних осіб досить велика.

Таким чином, біохімічні маркери є групоспецифічними й тому ототожнення якщо і можливе, то з використанням багатьох різних систем, кожна з яких, якщо взяти окремо, має лише відносне значення. Це означає, що існуючі методики класичного біохімічного та імунологічного аналізу, які використовуються для отримання експертних оцінок при судово-біологічній ідентифікації особи, здатні лише виключати з достатнім ступенем достовірності приналежність біологічного матеріалу, який досліджується, конкретній особі. Позитивна ідентифікація несе умовний характер й обмежується констатацією тільки групової приналежності біологічних об'єктів.

Прогрес молекулярно-біологічної науки відкрив нові шляхи вирішення проблеми судово-медичної ідентифікації особи, забезпечивши можливість виявлення індивідуалізуючих ознак особи на рівні генотипичної ідентифікації.

На початку розвитку метода генотипичної ідентифікації кінцевий етап всієї складної багатостадійної процедури зводився до аналізу специфічних графічних зображень спадкового матеріалу людини, подібних відбиткам пальців. При цьому основою для експертного висновку найчастіше виступало відображення індивідуальних характеристик ДНК у вигляді графічного образу, а саме: специфічного набору ліній, який нагадує картинку так званого бар-коду. Отже, по аналогії з аналізом дактилоскопічного відбитка, виникла назва – генетична, або точніше, геномна «дактилоскопія». Термін введено в 1985 році Джеффрісом (в англійському варіанті – DNA Fingerprinting, буквально – «зняття відбитків пальців ДНК»). На теперішній час його розглядають як застарілий, оскільки в науковій лексиці він витіснений більш точними термінами, такими як типування ДНК або генетична ідентифікація [1, с. 2–4].

Молекулярно-генетичний ідентифікаційний аналіз дозволяє досліджувати особливі ділянки ДНК, строго специфічні для кожного індивідуума, та отримати таким чином унікальне генетичне «відображення» людини, яке неможливо ні приховати, ні змінити, ні підробити. Індивідуалізуючі ознаки, які визначаються на рівні ДНК, характеризуються майже абсолютною стійкістю, тобто зберігаються в організмі людини незмінними все її життя, та є незмінними в її біологічних слідах. Тому ідентифікаційна значимість генетичних ознак є надзвичайно високою [2, с. 3; 3, с. 5].

ДНК-типування на сьогодні стало найбільш доказовим методом аналізу біологічного матеріалу при проведенні судово-медичної ідентифікаційної експертизи. Ці технології міцно увійшли в арсенал експертної діяльності судово-медичних служб більшості розвинутих країн світу: Австралії, Австрії, Великобританії, Німеччини, Італії, Іспанії, Канади, Росії, США, Франції, Швейцарії, Японії. В Україні даний метод ідентифікації особи в Експертній службі МВС почав працювати з 90-х років у Державному науково-дослідному експертно-криміналістичному центрі. Понад 15-річний досвід впровадження молекулярно-генетичних методів дослідження в практику роботи правоохоронних органів в Україні переконливо свідчить про те, що ефективність розслідування багатьох тяжких злочинів проти особи може бути суттєво підвищена.

У першу чергу мова йде про ідентифікацію осіб при розслідуванні тяжких злочинів, таких як вбивства, зґвалтування, нанесення тяжких тілесних ушкоджень, а також інших злочинів, які потребують судово-медичного дослідження речових доказів. В останні роки, у зв'язку зі складною ситуацією, що склалася на території нашої держави, постійно зростаючого рівня криміногенності, та у зв'язку з озброєними конфліктами та терористичними актами, виникла необхідність в розслідуванні не менш тяжких злочинів, пов'язаних з викраденням людей, замовними вбивствами а також проведення розслідувань за фактами виявлення невідомих трупів. Функціонування молекулярно-генетичних лабораторій Експертної служби МВС України, оснащених сучасним обладнанням, яке не поступається аналогічному у лабораторіях по всьому світі, сприяє якості, об'єктивності та всебічності розслідувань. На території України функціонують 7 таких лабораторій у науково-дослідних експертно-криміналістичних центрах МВС України: Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр та шість обласних (Вінницький, Запорізький, Київський, Львівський, Миколаївський, Харківський).

Одним з найважливіших аспектів є можливість використання криміналістичних обліків генетичних ознак людини з інформаційно-пошуковими автоматизованими системами. Автоматизовані обліки призначені для накопичування та зберігання отриманих в процесі дослідження даних, з метою подальшої перевірки шляхом порівняння їх з тими даними, що вже зберігаються в базі.

В Експертній службі МВС України на регіональному рівні функціонують колекції генетичних ознак людини, що складаються з ДНК-профілів, встановлених в ході проведення молекулярно-генетичних експертиз та досліджень в НДЕКЦ. Формування та регулярне поповнення центрального автоматизованого обліку генетичних ознак людини відбувається шляхом вміщення карток обліку, сформованих за результатами проведених експертиз та досліджень у ДНДЕКЦ, НДЕКЦ, інших державних спеціалізованих експертних установах, а також ДНК-профілів, наданих для внесення до обліку підрозділами інших правоохоронних органів України. Центральний автоматизований облік генетичних ознак людини Експертної служби МВС України інтенсивно співпрацює з Європейською мережею судово-медичних інститутів (ENFSI) та Інтерполом, особливо у питаннях розшуку осіб.

Технологія генетичної індивідуалізації, яка виникла на базі новітніх досягнень академічної біологічної науки, спочатку лише позначила перспективи, вказала нові можливі та шляхи вирішення цілого ряду спеціальних задач у різноманітних біологічних науках а також в сучасній криміналістиці. Очевидно, що реалізація цих можливостей неминуче зажадала подальших поглиблених розробок, модифікацій й адаптування методу в руслі кожного конкретного напрямку. Що стосується судово-медичних аспектів генетичної ідентифікації, то експертний ідентифікаційний аналіз стрімко продовжує свій розвиток вже не тільки як область молекулярно-генетичних досліджень, але й як елемент комплексного криміналістичного знання, яке направлено на розслідування й розкриття злочинів.

Список бібліографічних посилань: 1. Иванов П. Л. Индивидуализация человека и идентификация личности: молекулярная биология в судебной медицине. Вестник Российской академии наук. 2003. Т. 73, № 12. С. 1085–1097. 2. Пименов М. Г., Культин А. Ю., Кондрашов С. А. Научные и практические аспекты криминалистического ДНК-анализа: учеб. пособие. М.: ГУ ЭКЦ МВД России, 2001. 114 с. 3. Стороженко И. В., Культин А. Ю., Мельников А. В. Исследование ДНК тканей и выделений человека на автоматизированных системах: учеб. пособие. М.: ЭКЦ России, 2011. 144 с.

Одержано 05.10.2017

УДК 343.415

Тетяна Петрівна МАТЮШКОВА,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри
криміналістики та судової експертології факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7973-4581>

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ВЧИНЕННІ ОКРЕМИХ ВИДІВ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВИБОРЧИХ ПРАВ ГРОМАДЯН

Компанія Google, Facebook та Twitter заявили про використання своїх серверів для розповсюдження дезінформації під час передвиборчої кампанії президента США, що могло суттєвим чином вплинути на результати виборів. За повідомленнями у засобах масової інформації, на 1 листопада цього року у Конгресі США заплановані слухання відносно незаконного втручання у вибори, у зв'язку з чим представники зазначених кампаній викликані для дачі показань [1]. Про вплив ботів і фейків на вибори у Німеччині свідчать дослідження Оксфордського університету [2].

Використання інформаційних технологій при вчиненні злочинів проти виборчих прав громадян має місце й в Україні. Так, за період чергових місцевих виборів 2015 року Національною поліцією було розпочато 478 досудових розслідувань за статтями 157–160 Кримінального кодексу України (далі – КК України), якими встановлюється відповідальність за злочини проти виборчих прав громадян. Майже 16 % з яких (78 кримінальних проваджень) стосувались, зокрема, надання неправдивих відомостей до органу ведення Державного реєстру виборців або фальсифікація виборчих документів, документів референдуму, підсумків голосування або відомостей Державного реєстру виборців (ст. 158 КК України). [3].

Зазначені злочини можуть бути вчинені такими способами, визначеними у диспозиції ст. 158 КК України: 1) умисне подання до органу ведення Державного реєстру виборців неправдивих відомостей про виборців; 2) умисне внесення неправдивих відомостей до бази даних Державного реєстру виборців; 3) несанкціоновані дії з інформацією, що міститься в базі даних Державного реєстру виборців; 4) інше несанкціоноване втручання у роботу бази даних Державного реєстру виборців. Саме останні три способи пов'язані з використанням інформаційних технологій.

Як свідчать матеріали слідчої і судової практики й результати інтерв'ювання спеціалістів у галузі інформаційних технологій, несанкціоноване втручання у роботу бази даних Державного реєстру виборців здійснюється, наприклад, за рахунок DDoS-атаки на сайт Центральної виборчої кампанії (далі – ЦВК). Такий вплив здійснюється з метою:

1) зашкодити нормальній роботі сайту через його перевантаження щоб блокувати доступ користувачів до сайту та розміщених на ньому даних (DDoS-атака як кінцева мета, щоб викликати панічні настрої, недовіру населення до результатів виборів в цілому чи на окремих виборчих дільницях);

2) виявити уразливості у інформаційній безпеці та завантажити шкідливе програмне забезпечення (далі – ШПЗ), використання якого дозволить зловмисникам в подальшому внести неправдиві відомості, порушити встановлений порядок маршрутизації інформації, вчинити інші несанкціоновані дії (DDoS-атака як прикриття подальших злочинних дій проти виборчих прав громадян);

3) отримати доступ до супутніх серверів, якими здійснюється певний вид операцій, результати яких відображаються на офіційному сайті ЦВК. Незаконний доступ дозволяє зловмисникам безпосередньо внести неправдиві відомості до Державного реєстру виборців, підробити інформацію про хід і результати волевиявлення на окремих виборчих дільницях, спотворити процес її обробки, чим сфальсифікувати підсумки голосування (DDoS-атака як засіб отримати несанкціонований доступ та підробити результати голосування).

Зазначені технології реалізуються, як правило, так званими «зовнішніми» суб'єктами, тобто особами, які не пов'язані трудовими відносинами із підприємством, установою чи організацією, на ресурси яких здійснюється незаконний вплив з використанням інформаційних технологій, у тому числі, й при активному використанні ними бот-нетів. Разом з тим, несанкціоноване втручання у роботу бази даних Державного реєстру виборців, сайту Центральної виборчої кампанії й супутніх серверів може здійснюватись і так званім «внутрішнім» суб'єктом:

1) співробітником ЦВК чи її структурних підрозділів –

а) відділу адміністрування та інформаційної безпеки, інформаційного забезпечення, аналітичної обробки інформації чи(і) супроводу програмного забезпечення Управління інформатизації Секретаріату ЦВК;

б) відділів ведення Державного реєстру виборців, які уповноважені здійснювати дії щодо ведення Реєстру виборців, використовувати засоби програмного забезпечення автоматизованої інформаційно-телекомунікаційної системи «Державний реєстр виборців» [4];

2) співробітником підприємства, установи, організації, що здійснює загальносистемне програмне забезпечення для функціонування автоматизованої інформаційно-телекомунікаційної системи «Державний реєстр виборців» [6].

Використання інформаційних технологій при фальсифікації підсумків голосування або відомостей Державного реєстру виборців зазначеними суб'єктами полягає у безпосередньому завантаженні ними шкідливого програмного забезпечення шляхом під'єднання зовнішніх носіїв інформації, заражених ШПЗ, відкриття електронного листа чи переходу за посиланням на сайт, що містить ШПЗ, ін. Зазначені дії можуть бути здійснені заздалегідь і наявне ШПЗ спрацьовує у потрібний зловмисникам час, що дозволяє їм непомітно подолати систему безпеки, несанкціоноване втрутитись у роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку, спотворити процес обробки, підробити або порушити встановлений порядок маршрутизації інформації про хід та результати волевиявлення громадян на виборах.

Використання інформаційних технологій може мати місце й при вчиненні інших злочинів проти виборчих прав громадян. При перешкоджанні здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії з референдуму чи діяльності офіційного спостерігача, поєднаному із примушуванням, використання інформаційних технологій може полягати у створенні спам-розсилок із погрозами на адресу конкретних осіб. При підкупі виборця, учасника референдуму, використання інформаційних технологій полягатиме у здійсненні безготівкових розрахунків. При порушенні порядку фінансування політичної партії, передвиборної агітації, агітації з всеукраїнського або місцевого референдуму, використання інформаційних технологій полягатиме у розміщенні на сайтах різних відомих провайдерів, громадських організацій, політичних партій, засобів масової інформації спеціальних політичних рекламних оголошень, пропагандистських текстів і політичних новин на користь конкретного кандидата, чи(і) неправдивих інформаційних повідомлень, спрямованих на дискредитацію окремих кандидатів, у тому числі, через мережу спеціально створених чи придбаних облікових записів, шляхом активного використання бот-мереж, інструментів інтернет-тролінгу, посилань на сторонні ресурси та інш.

Резюмуючи вищевикладене слід відзначити, що використання інформаційних технологій набуває широкого розповсюдження при вчиненні злочинів проти виборчих прав громадян у всьому світі, що вимагає подальших ґрунтовних досліджень у цьому напрямку з метою розробки ефективної методики їх виявлення, розслідування та запобігання.

Список бібліографічних посилань: 1. Facebook, Google и Twitter выступают перед Конгрессом по делу о вмешательстве России в выборы в США // ИТCua: сайт. URL: <https://itc.ua/news/facebook-google-i-twitter-vyistupyat-pered-kongressom-po-delu-o-vmeshatelstve-rossii-v-vyiboryi-v-ssha> (дата звернення: 03.10.2017). 2. Боти і фейки впливають на вибори в Німеччині менше, ніж впливали у США – дослідження // Гордон: сайт. URL: <http://gordonua.com/ukr/news/politics/-boti-i-fejki-vplivajut-na-vibori-v-nimechchini-menshe-nizh-vplivali-v-ssha-doslidzhennja-208210.html> (дата звернення: 03.10.2017). 3. ОПОРА підготувала дайджест щодо розслідування виборчих злочинів на чергових місцевих виборах 2015 року // ОПОРА: сайт. URL: <https://www.oporaua.org/vybory/43146-opora-pidhotuvala-daidzhest-shchodo-rozsliduvannia-vyborchikh-zlochyniv-na-cherhov>

ukh-mistsevykh-vyborakh-2015-roku (дата звернення: 03.10.2017). 4. Про Порядок організаційно-правової підготовки і виконання дій щодо ведення Державного реєстру виборців: постанова Центральної виборчої комісії від 20 січ. 2011 р. № 13 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/v0013359-11> (дата звернення: 03.10.2017). 5. Ліцензії на загальносистемне програмне забезпечення для функціонування автоматизованої інформаційно-телекомунікаційної системи «Державний реєстр виборців (на яке майнові права не передаються) // Prozorro: сайт. URL: <https://prozorro.gov.ua/en/tender/UA-2017-07-20-000127-c> (дата звернення: 03.10.2017).

Одержано 08.10.2017

УДК 343.98

Катерина Геннадіївна НЕЖЕВЕЛО,

курсант 4 курсу факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

Юлія Василівна ЗАБОЛОНА,

кандидат юридичних наук, викладач кафедри криміналістики

та судової експертології факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8854-8537>

ШАХРАЙСЬКІ СХЕМИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ОРЕНДОЮ ЖИТЛА

Незважаючи на те, що злочини у сфері шахрайства займають досить незначне місце (2–3 %), проте боротьба з цим видом злочинів є досить актуальною проблемою для правоохоронних органів. Це можна пояснити тим, що шахрайство має високу латентність – далеко не кожна постраждала особа заявить про вчинені шахрайські дії щодо неї, тим самим приховуючи злочин.

Відповідно до чинного кримінального законодавства шахрайство – це заволодіння чужим майном, або правом на нього шляхом обману або зловживання довірою (ч. 1 ст. 190 КК України). Пленум Верховного Суду України у постанові «Про судову практику в справах про корисливі злочини проти приватної власності» від 25.12.1992 р. (з наступними змінами) зазначив, що правоохоронним органам і судам слід мати на увазі, що обман (повідомлення потерпілому неправдивих відомостей або приховування певних обставин) чи зловживання довір'ям (недобросовісне використання довір'я з боку потерпілого) при шахрайстві застосовуються винною особою з метою викликати у потерпілого впевненість про вигідність або обов'язковість передачі йому майна чи права на нього. Існують певні типові шахрайські схеми, знання яких зменшить шанс обману:

1. При зверненні в ріелторські контори необхідно пам'ятати, що серед них дуже уміло і непомітно навчилися маскуватися так звані інформаційні агентства. Специфіка роботи цих організацій полягає в тому, що вони просто надають інформацію за запитом орендодавця або орендаря, до якої неможливо підібратися з боку закону, адже клієнт підписує договір, в якому дрібним шрифтом вказаний пункт про надання інформації. Власне в цьому і полягає суть послуги, за яку стягується плата. Причому, все або велика частина з цих адрес і телефонних номерів можуть виявитися «липовими». Обман, в основному, розрахований на приїжджих, довірливих і не занадто обізнаних людей.

2. Розраховано на орендодавця і полягає в наступному: людина знімає квартиру, як правило, на дуже нетривалий час, потім, представляючись агентом по оренді нерухомості, приводить в цю квартиру одного за іншим потенційних квартирант-магів, а його повноваження підтверджує співучасник, що виступає в ролі власника цього житла. Кожен з тих, що погодилися зняти цю нерухомість платить, як кажуть, за потрібним тарифом: за послуги ріелтора, запоруку і ціну за місяць проживання. Після такої театральної вистави шахраї зникають, а обдурені орендарі починають один за іншим стягуватися до дверей нещасливої квартири, в яку потрапити вони не можуть, адже всім на руки були видані ключі від абсолютно інших замків.

3. Наймачеві все-таки дають можливість заїхати в квартиру, але через декілька днів «власник» і «ріелтор» обманним шляхом його виганяють, змінюючи замки. Після цього на обурення обдуреного ніхто не реагує і схема повторюється знову і знову. На ринку оренди житла активно працюють і ті, хто, отримавши гроші за квартиру, відразу ж забувають про клієнта, жодним способом не реагуючи на його дзвінки.

Тому не рекомендується при оренді житла звертати увагу на дешеві варіанти житла, які знаходяться в престижних районах міста. Краще звичайно звернутись до офіційного ріелторського агентства, але якщо віддається перевага спілкуванню з приватним ріелтором, необхідно переконатися, що він працює зі справжнім власником житла, а той, у свою чергу, має законні права на нерухомість. Це свідоцтво про право власності на квартиру тощо. При чому є доцільним зробити копію такого свідоцтва та звірити його номер з реєстром речових прав на нерухоме майно в Державній реєстраційній службі України, відділення якої повинно бути у вашому місті. Якщо пошуки, все ж таки, увінчалися успіхом і квартира знайдена, потрібно пам'ятати про складання договору оренди з власником житла, заздалегідь з'ясувавши число прописаних в квартирі людей, адже від них також знадобиться письмова згода на проживання на їх законних метрах. Якщо в процесі підписання договору бере участь представник власника, необхідно отримати письмовий дозвіл від нього на укладення угоди. Насправді тонкощів і нюансів цього процесу існує стільки, що пересічному громадянину, іноді, буває дуже складно розібратися, однак завжди потрібно залишатись уважними та обережними.

Список використаних джерел: 1. Кримінальний кодекс України : станом на 1 верес. 2015 р. – Харків : Право, 2015. – 264 с. 2. Про судову практику у справах про злочини проти власності : постанова Пленуму Верховного Суду України від 6 листоп. 2009 р. № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09>. 3. Шуляк Ю. Л. Кримінальна відповідальність за шахрайство: порівняльно-правове дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Шуляк Ю. Л. – Київ, 2011. – 20 с. 4. Пазинич Т. А. Криміналістична характеристика шахрайства та основні напрямки його розслідування [Електронний ресурс] / Т. А. Пазинич // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2003. – Вип. 23. – С. 28–32. – Режим доступу: <http://visnyk.univd.edu.ua/?controller=service&action=download&download=31736>.

Одержано 08.10.2017

УДК 343.98

Ольга Василівна НІКОЛАЙЧУК,

ад'юнкт Харківського національного
університету внутрішніх справ

ОСОБА ПОТЕРПІЛОГО ВІД НЕНАЛЕЖНОГО ВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКІВ ЩОДО ОХОРОНИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ

Одним із основних елементів криміналістичної характеристики неналежного виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей є особа потерпілого.

Дослідження особи потерпілого проводиться різними науками кримінально-правового циклу. Як вказує М. В. Сенаторов, з'ясування суті того чи іншого виду потерпілого має значення для встановлення соціальної природи відповідного злочину; з'ясування його характеру та ступеня суспільної небезпечності; вирішення питань про криміналізацію чи декриміналізацію діяння, диференціацію кримінальної відповідальності; розмежування злочинів, їх кваліфікації; призначення покарання; а також для вирішення питань чинності закону про кримінальну відповідальність у просторі та звільнення від кримінальної відповідальності.

Аналіз ст. 137 КК України «Неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей» дає підстави дійти висновку, що основним визначальним елементом криміналістичної характеристики є саме дитина. Правовий статус дитини визначається

статтею 6 Сімейного кодексу України, де фактично вказано, що дитина – це особа віком до вісімнадцяти років. Поряд із цим також зазначається, що малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років, а неповнолітньою – у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Таким чином, потерпілим від неналежного виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей є неповнолітня фізична особа, чиї встановлені й охоронювані законом права, свободи й законні інтереси порушуються шляхом невиконання або неналежного виконання професійних або службових обов'язків і, як наслідок, заподіюють шкоду фізичного та морального характеру.

Однак, крім такої кримінально-правової характеристики потерпілого від злочинів, передбачених ст. 137 КК України для процесу розслідування та запобігання вказаним злочинам також мають велике значення криміналістичні ознаки особи потерпілого.

Так, В. Ю. Шепітько вказує, що криміналістичне вивчення особи потерпілого повинно включати в себе: 1) відомості анкетного характеру (стать, вік, місце народження, роботи або навчання, стаж, професія (фах), сімейний стан, наявність родичів); 2) соціально-психологічні дані (тип темпераменту, риси характеру, емоційні прояви, особливості взаємодії (спілкування) в колективі); 3) особливості поведінки – до злочинної події, в момент вчинення злочину, після його вчинення; 4) незалежні характеристики (за місцем роботи чи навчання, за місцем проживання, за показаннями рідних, близьких чи найближчого оточення); 5) соціальні зв'язки (коло спілкування, найближчі знайомі, особливості проведення вільного часу, наявність або відсутність спільного бізнесу, комерційна діяльність, специфіка групової поведінки, бажання вступити в певні мікрогрупи); 6) дані про суспільно-корисну діяльність, її особливості; 7) матеріальне становище (наявність майна, в тому числі і нерухомості, грошових вкладів, джерело збагачення, наявність або відсутність боргових зобов'язань, отримання кредитів і можливість їх погашення); 8) злочинний досвід (наявність або відсутність судимостей, зв'язки з кримінальними угрупованнями, дружні стосунки з особами, які притягувалися до кримінальної відповідальності); 9) причини віктимної поведінки (виконання певних професійних функцій; соціальна деформація особистості) тощо.

Перелік ознак, які повинні вивчати досить широкий і може бути доповнений залежно від вчиненого злочину. Однак на основі аналізу нормативно-правових актів, літературних джерел та слідчої і судової практики можна виділити деякі типові ознаки дитини, яка стає потерпілим від злочинів передбачених ст. 137 КК України.

Таким чином до основних типових ознак належать наступні:

- 1) за віком: малолітня особа; неповнолітня особа;
- 2) залежно від умов життя та виховання дітей: діти, які проживають і виховуються у: повній сім'ї; неповній сім'ї (сім'я, що складається з матері або батька і дитини); багатодітній сім'ї; прийомній сім'ї; дитячому будинку сімейного типу; дитячому будинку-інтернаті;
- 3) за місцем навчання: дітей, які не навчаються; дітей, які відвідують дошкільні навчальні заклади; дітей, які відвідують позашкільні навчальні заклади (станції дитячої, юнацької творчості, учнівські та студентські клуби, дитячо-юнацькі спортивні школи, школи мистецтв, студії тощо); учнів загальноосвітніх навчальних закладів; учнів професійно-технічних закладів освіти; студентів вищих навчальних закладів;
- 4) залежно від наявності потреби в особливому захисті держави: дитина-сирота; дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів; діти, позбавлені батьківського піклування; дитина, яка перебуває у складних життєвих обставинах; дитина, розлучена із сім'єю; безпритульні діти; дитина-інвалід; дитина-біженець; дитина, яка потребує додаткового захисту; діти, які потребують тимчасового захисту.

Таким чином, потерпілим від неналежного виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей є неповнолітня фізична особа, якій заподіяна фізична або психічна шкода, що призвела до суспільно небезпечних наслідків у вигляді істотної шкоди, смерті або інших тяжких наслідків. При дослідженні особи потерпілого повинні встановлюватися типові ознаки, які впливають не лише на розслідування злочинів, передбачених ст. 137 КК України, а і на подальше попередження таких злочинів.

Одержано 13.10.2017

УДК 343.98

Веам НУДЖЕЙДАТ,

аспирант кафедры уголовно-правовых дисциплин
юридического факультета Харьковского национального
университета имени В. Н. Каразина

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЙ ХАРАКТЕРИСТИКИ ИЗНАСИЛОВАНИЙ: СПОСОБ СОВЕРШЕНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЯ

Изнасилование является достаточно специфическим преступлением, сущность которого заключается в насильственном удовлетворении половой потребности, которая по своей значимости в поведении человека занимает одно из ведущих мест. Сложности в расследовании этих преступлений обусловлены, с одной стороны, спецификой сферы половых отношений, а с другой – недостаточным научно-криминалистическим обеспечением деятельности органов досудебного расследования по этим вопросам, в частности, что касается полноты криминалистической характеристики этих преступлений.

Анализ практики расследования изнасилований показывает, что исключительно важным является учёт характера взаимоотношений преступника и потерпевшей. Спецификой этого преступления является то, что оно затрагивает сферу интимных отношений, в которых значительная роль принадлежит потерпевшей, личные качества и поведение которой, как правило, всегда является ключом для установления многих обстоятельств при расследовании изнасилования. Это обусловлено тем, что жертва и преступник, как правило, находятся в закономерных взаимных связях [1, с. 17–18]. Именно это обстоятельство должно быть положено в основу криминалистической характеристики изнасилований, что позволит конкретизировать механизм совершения этих преступлений и предоставить необходимую информационную базу для принятия решений в конкретном уголовном производстве. С учетом этого криминалистическую характеристику изнасилований целесообразно формировать не как общую для этих преступлений, а в отношении следующих двух отдельных групп этих преступлений:

- изнасилований, совершаемых незнакомым потерпевшей лицом (отсутствие между ними социальных связей);
- изнасилований, совершаемых знакомым потерпевшей лицом.

Особое место в криминалистической характеристики изнасилования занимает такой его элемент как способ совершения преступления (*способы подготовки, совершения и сокрытия изнасилования*), анализ которого необходимо проводить с учетом вышеуказанных двух групп изнасилований.

Изнасилования, совершаемые незнакомым потерпевшей лицом, как правило, имеют характер нападения на жертву с целью совершения полового акта (сношения). Эта категория преступлений может совершаться единолично или группой лиц, а также в отношении несовершеннолетних или малолетних. Типичными для данной группы изнасилований является следующая характеристика способа совершения преступления.

Типовыми для действий преступников данной категории является ожидание жертвы в определенном удобном для нападения месте (например, на путях движения от жилья к месту работы или учебы). Иногда подготовительные действия заключаются в подборе определенных потерпевших, для чего преступник посещает места, где часто бывают женщины, выбирает наиболее привлекательных, по его мнению, и следит за ними, а потом совершает нападение. Предварительно злоумышленник может довольно длительное время отслеживать намеченную жертву, изучая маршрут движения и определяя удобные для нападения места. Подобные действия характерны для лиц, осуществляющих серийные изнасилования. Также используется заманивания женщин (особенно несовершеннолетних) в определенное место под разными предлогами (просьба указать дорогу, предложение отвести домой якобы по просьбе родителей, обещание показать интересное место или животных, компьютерную технику, игры и т. д.).

Действия, непосредственно направленные на совершение изнасилования, условно можно разделить на две взаимосвязанные группы: 1) действия по подавлению воли и преодоления сопротивления потерпевшей; 2) совершения полового акта с жертвой. Действия первой группы осуществляют во многих случаях с использованием физического насилия (ударов, побоев, уколах, порезах, удержании рук и ног). Довольно часто это сочетается (например, при совершении изнасилований группами несовершеннолетних) с издевательствами над жертвой, которое сопровождается насильственным введением в отверстия тела потерпевшей различных предметов (бутылок, палок). Нередко насильниками для подавления воли к сопротивлению применяется психическое насилие, которое проявляется в высказывании угроз убийством или причинения телесных повреждений, в том числе с применением холодного или огнестрельного оружия. Действия второй группы – осуществление полового акта с жертвой реализуются в виде насильственного коитуса – соединения вопреки воле потерпевшего мужских и женских половых органов (введение эрегированного полового члена мужчины во влагалище женщины), которое может вызвать беременность [2, с.355]. Стоит заметить, что насильственное введение полового члена в анальное отверстие или в рот для удовлетворения половой страсти не является изнасилованием, а должно квалифицироваться как насильственное удовлетворение половой страсти неестественным способом.

Способами сокрытия изнасилований, совершаемых незнакомым потерпевшей лицом, являются: а) осуществление внезапного нападения с причинением жертве телесных повреждений с введением ее в бессознательное состояние во избежание возможного опознания; б) маскировки своей внешности; в) уничтожение следов своего пребывания на месте изнасилования; г) уничтожение следов совершенного изнасилования на собственном теле и одежде (следов крови, сперме, влагалищных выделений на своем теле и одежде и т. д.).

Изнасилование, совершаемое знакомым потерпевшей лицом, отличаются от предыдущей группы этих преступлений тем, что преступником для осуществления полового акта используются существующие социальные связи между ним и жертвой насилия (совместная работа или обучение, родственные связи, соседство, дружеские отношения). Это обстоятельство существенно влияет на механизм совершения изнасилования и в дальнейшем на его расследование с точки зрения установления характерных обстоятельств (тактических задач), проверки версий. Факт знакомства насильника с потерпевшим лицом существенно влияет на способы его действий. В них можно вычленить две составляющие: 1) избрание жертвы сексуального насилия, которую будет легко заманить в место, удобное для совершения полового акта; 2) совершение полового акта в условиях, по мнению преступника, исключающего обращение потерпевшей в правоохранительные органы.

Избрание жертвы сексуального насилия и ее заманивание в место, удобное для совершения полового акта осуществляется злоумышленником с учетом ее личностных особенностей (доверчивости, неопытности в половых отношениях, склонности к употреблению алкоголя, психического заболевания). В частности, как повод может быть использовано приглашение в гости на день рождения, празднование определенного события, на пикник в знакомой компании и др.

Как условие осуществления насильственного полового акта, которое исключала обращение потерпевшей в правоохранительные органы, используются угрозы физической расправы, распространения сведений, позорящих потерпевшую, и другие средства психологического давления. Как один из вариантов действий преступника может быть использование им беспомощного состояния потерпевшей, в котором она находится или вводится путем спаивания (кроме алкоголя в организм могут быть введены снотворное, сильнодействующие препараты, наркотики).

Таким образом, при изнасиловании знакомых лиц преступники применяют: 1) физическое насилие для преодоления сопротивления во время полового сношения; 2) использование разного рода угроз с целью предупреждения обращения потерпевшей в правоохранительные органы; 3) использование беспомощного состояния жертвы, которая может быть обусловлена болезнью, введением в организм алкоголя, снотворного, сильнодействующих препаратов.

Таким образом, формирование криминалистической характеристики изнасилований относительно отдельных групп этих преступлений позволяет конкретизировать способ их

приготовления, совершения и сокрытия, что позволяет создать необходимую, более точную информационную базу для принятия решений в конкретном уголовном производстве.

Список библиографических ссылок: 1. Вандышев В. В. Реализация взаимосвязей жертвы и преступника в раскрытии и расследовании насильственных преступлений: учеб. пособие. СПб.: Изд-во С.-Петербур. ВШ МВД России, 1992. 114 с. 2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 4-те вид., перероб. і допов. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ: Юрид. думка, 2007. 1184 с.

Получено 13.10.2017

УДК 434.347:614.2

Андрій Васильович ОКУШКО,

аспірант наукової лабораторії
з проблем кримінальної поліції
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ

НАПРЯМИ ДОПИТУ ПІДОЗРЮВАНОГО У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ПОРУШЕННЯ ВСТАНОВЛЕНИХ ПРАВИЛ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН І ПРЕКУРСОРІВ

Процесуальний порядок допиту підозрюваного визначений у статті 224 КПК України. Враховуючи те, що згідно з частиною 2 статті 84 КПК України процесуальними джерелами доказів є показання, у тому числі підозрюваного, його допит повинен бути проведений з обов'язковим додержанням усіх, передбачених нормами КПК України вимог і, в першу чергу, тих, якими передбачені права особи, яка допитується (пункт 3 стаття 42 КПК України).

У зв'язку з тим, що злочини у сфері порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів як правило вчиняється за попередньою змовою групою осіб, то метою допиту повинно бути встановлення всього злочинного ланцюжка. Виходячи з того, яку роль у вчиненому злочині відіграє підозрюваний, слідчий ставить перед собою різноманітні завдання, але у всіх випадках необхідно встановити: співучасників злочину; способи порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів; дані, які характеризують співучасників злочину; взаємостосунки між ними; способи розрахунків і т.ін. Також готуючись до допиту обвинуваченого, необхідно врахувати його роль при вчиненні злочину.

Виходячи з особистого практичного досвіду у правоохоронних органах, а також вивчення слідчої практики дає підстави об'єднати питання, які необхідно з'ясовувати під час допиту підозрюваного у справах даної категорії кримінальних проваджень у наступні груп.

1. Відомості щодо підозрюваного: родина, коло друзів, обстановка в сім'ї, на роботі, за місцем проживання (навчання) підозрюваного; який навчальний заклад закінчував, яка у нього освіта? позитивні сторони особи допитуємого (інтереси, хобі тощо).

2. Обставини вчинення злочину:

– яке відношення має особа до суб'єкту господарської діяльності, де було виявлено порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, його посада, фах та освіта (який вищий заклад закінчив, технікум, курси тощо), скільки він там працює, зокрема на цій посаді?

– чи є наказ по суб'єкту господарської діяльності щодо допуску цієї особи до роботи з наркотичними засобами, психотропними речовинами та прекурсорами, а також затверджені посадові інструкції, які визначають порядок поводження з наркотичними засобами, психотропними речовинами та прекурсорами?

– чи була ознайомлена особа зі своїми посадовими обов'язками, як (усно чи письмово), хто проводив ознайомлення (посада та дата)?

– хто засновник (співзасновник) та керівник суб'єкта господарської діяльності, як давно він працює?

– дата реєстрації суб'єкта господарської діяльності закладу, де зареєстровано, на кого?

– дата отримання дозволу на право здійснення обігу з наркотичними засобами, психотропними речовинами та прекурсорами?

– хто, скільки та коли отримував наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори, порядок їх оприбуткування, обліку та подальшої реалізації?

– чи є в наявності відповідні Журнал обліку наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, коли він заведений, чи пронумерований, прошнурований і завірений підписом керівника та скріплений печаткою медичного закладу?

– хто саме вів який час веде щоденні записи у зазначеному журналі?

– коли, кому відпускалися наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори (повна назва медичних закладів); кількість та дата відпущених засобів?

– за якими рецептами відпускались наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори, скільки в день, по якій ціні?

– хто організатор порушення правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, коли з'явилась мета це здійснити?

– як підбиралися співучасники злочину, який розподіл обов'язків між ними (організатори, посібники, підбурювачі) ?

– за чією вказівкою збувались надлишки наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів або здійснювався їх збут без рецептурно?

– як здійснювався процес порушення правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів (механізм оформлення надлишків за документами) ?

– які обставини супроводжували збут, кому, яким чином (оптом чи вроздріб), за яку ціну були збуті?

– чи вівся подвійний облік наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, а також отриманих від їх збуту доходів, хто його вів, де зберігається ця документація?

– хто постачав надлишки наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, на якому транспортному засобі вони привозилися, хто ще знає про це?

– де зберігались надлишки наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів?

– чи учинялися інші порушення встановлених правил виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, відпуску, обліку, перевезення, пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, в чому вони виражались?

3. Інші відомості щодо злочинної діяльності:

– яким чином одержувались гроші від продажу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів?

– які грошові суми виручені від продажу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, куди йшли ці кошти?

– чи велась так звана «чорна» каса, хто її вів, де може вона зберігатись?

– яким чином проводилась конвертація чи «відмивання» коштів, отриманих від продажу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів?

– на які цілі використовувалися отримані кошти?

– яким чином проводився розподіл грошей між учасниками злочину та яка саме частка залишалась підозрюваному?

– хто з представників правоохоронних або державних органів прикривав злочинну діяльність?

– чи були випадки дачі неправомірної вигоди якій-небудь особі для сприяння у вчиненні злочинів, пов'язаних з порушенням встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, якщо так, то кому, у яких сумах?

– які є ще корупційні зв'язки членів угруповання з представниками державних органів, зокрема з правоохоронними?

Наведений приблизний перелік питань, що підлягають з'ясуванню під час допиту підозрюваного у досудовому розслідуванні вказаної категорії кримінального провадження не є вичерпним. Залежно від результатів проведених допитів свідків, висновків експертиз тощо з'ясуванню та уточненню підлягатимуть й інші питання.

Особливістю допиту підозрюваного при здійсненні даного провадження є те, що слідчий має у своєму розпорядженні, як правило, набагато більшу кількість доказів, які він може використати долаючи позицію допитаного на заперечення своєї вини. Основними джерелами доказів, які пред'являються допитуваним у даній категорії кримінальних проваджень, є: а) вилучені предмети (наркотичні засоби, психотропні речовини, прекурсори, відповідна документація); б) висновки експертиз, якими підтверджується належність зазначених предметів; в) протоколи допитів свідків і співучасників, які викривають особу в учиненні злочину; г) інші матеріали.

Одержано 05.10. 2017

УДК 343.95

Марія Володимирівна ОБИТОЦЬКА,

курсант 4 курсу факультету підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ХУЛІГАНСТВА, ВЧИНЕНОГО ГРУПОЮ ОСІБ

Огляд місця події при розслідуванні хуліганства, вчиненого групою осіб, є важливою та першочерговою слідчою (розшуковою) дією. Загалом, слідчий огляд – це слідча (розшукова) дія, яка полягає у безпосередньому сприйнятті об'єкта з метою виявлення слідів та інших речових доказів, з'ясування обставин події, а також обставин, що мають значення у справі [4, с. 452].

Законодавець у ч. 1 ст. 237 КПК України визначив, що з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів [5].

А. О. Крикунов, в свою чергу, відмічає, що огляд місця події набуває особливого значення при розслідуванні хуліганських дій, що в будь-якому випадку залишили певні сліди на матеріальних об'єктах: пошкодження телефонів-автоматів, розбиття скла на вікнах та вітринах, глум над пам'ятниками, написання нецензурних написів на парканах та стінах будівель тощо [3, с. 20].

Щодо початкової інформації про хуліганство, вчинене групою осіб, доречно привести позицію І. О. Возгріна, який наголошує на тому, що виїзду на місце події досить часто надходить раптово, звідси, всю підготовку до огляду потрібно проводити в максимально стислі строки, визначаючи, що і як потрібно робити [2, с. 75]. Тобто слідчий повинен бути підготовлений до негайних виїздів на місце події як особисто, так і з технічного та документального забезпечення.

Особисте сприймання уповноваженою особою обстановки місця події і виявлення речових доказів, про що доречно наголошує В. Ю. Шепітька, стає тим вихідним матеріалом, ознайомлення з яким дозволяє відновити суспільно-небезпечну подію та, в деяких випадках, особу злочинця. Специфіка сприйняття відбиття злочину визначає і саму тактику огляду місця події і ті тактичні прийоми (їх системи), які можуть бути використані [8, с. 4].

При розслідуванні хуліганства, вчиненого групою осіб, важливо визначити об'єкти огляду. Адже перед слідчим постає завдання встановити, які предмети, речі, сліди належать до даного злочину і можуть мати доказове значення. На думку А. А. Леві, ці об'єкти окреслюють перебіг вирішення завдань огляду [6, с. 165], основними з яких в досліджуваних кримінальних провадженнях є: встановлення часу вчинення передбачуваного злочину, часу, протягом якого злочинець знаходився на місці події; визначення місця вчинення злочину; встановлення потерпілого, даних, що характеризують його особу; встановлення осіб, які вчинили хуліганство; визначення мотивів і цілей злочину; встановлення способу і знарядь вчинення хуліганства; встановлення предметів, що зникли (які віднесли злочинці);

виявлення шляху підходу й відходу злочинців з місця події; виявлення шляхів підходу потерпілого; встановлення можливих слідів, що могли залишитися на злочинцях.

Сліди, що можуть бути залишені на місці події, а також місця їх дислокації, були висвітлені нами у відповідній частині дослідження. Це може допомогти працівникам правоохоронних органів у визначенні пріоритетів щодо черговості проведення їх пошуків.

Як зазначає з цього приводу М. В. Салтевський, правоохоронці мають надавати перевагу у проведенні огляду за тими місцями, де відображення злочинця мають найбільшу вірогідність псування чи знищення. Надалі вилучатимуться сліди там, де можливість їх псування чи знищення є меншою. Наведене забезпечує принцип невідкладності, котрий полягає у проведенні дій, спрямованих на збирання доказової інформації і нейтралізацію фактів, що впливають на її втрату [7, с. 271].

В свою чергу, А. Б. Белавін встановив такі напрямки огляду місця події: організаційно-пізнавальний, який притаманний людській діяльності в цілому; напрямок, який заснований на роботі з доказовою інформацією; напрямок, який створює умови для всебічності, повноти та об'єктивності проведення огляду [1, с. 69].

Підводячи підсумок, констатуємо, що огляд місця події при розслідуванні хуліганства, вчиненого групою осіб, є важливою та першочерговою слідчою (розшуковою) дією. Основними його завданнями в досліджуваних кримінальних провадженнях є: встановлення часу вчинення передбачуваного злочину, часу, протягом якого злочинець знаходився на місці події; визначення місця вчинення злочину; встановлення потерпілого, даних, що характеризують його особу; встановлення осіб, які вчинили хуліганство; визначення мотивів і цілей злочину; встановлення способу і знарядь вчинення хуліганства тощо.

Список бібліографічних посилань: 1. Белавин А. В. Собиране доказательственной информации при осмотре места чрезвычайных происшествий на воздушном и железнодорожном транспорте. М.: Изд-во МГУ, 2001. 207 с. 2. Возгрин И. А. О первоначальном этапе расследования хулиганства // Вопросы теории и практики борьбы с хулиганством. Л., 1975. С. 62–74. 3. Крикунов А. О. Расследование хулиганства: лекция. Киев. НИиРИО Киев. высшей шк. МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1978. 44 с. 4. Криміналістика: підручник / за ред. В. Ю. Шепітько. Київ, 2001. 682 с. 5. Кримінальний процесуальний кодекс України: прийнятий Верховною Радою України Законом № 4651-VI від 13.04.2012 р. / відп. за вип. В. А. Прудников. Харків: Право, 2012. 392 с. 6. Осмотр места происшествия: справочник следователя / рук. авт. кол. А. А. Леви. М.: Юрид. лит., 1979. С. 165. 7. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному вигляді): підручник. Київ: Кондор, 2005. 588 с. 8. Шепітько В. Ю. Тактика огляду місця події: конспект лекцій. Харків: УкрЮА, 1994. 20 с.

Одержано 08.10.2017

УДК 343.98

Наталія Олегівна ОПАНАСЕНКО,

аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ОГЛЯДУ ДОКУМЕНТІВ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ ЖИТЛОВОГО БУДІВНИЦТВА

Під час розслідування шахрайства у сфері житлового будівництва, з метою одержання доказової та орієнтуючої інформації, необхідної для встановлення істини у кримінальному провадженні, проводиться слідчий огляд документів. За результатами цієї слідчої (розшукової) дії слідчий вирішує питання: які документи можуть бути долучені до провадження в якості речових доказів; які документи містять факти та відомості про обставини, що мають значення для розслідування; які документи повинні бути направлені на проведення судової експертизи.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про інформацію», документом є матеріальний носій, що містить інформацію, основними функціями якого є її збереження та передавання у часі та просторі [1]. Кримінально-процесуальний кодекс України документом визначає спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження (ч. 1, ст. 99 КПК) [2].

У криміналістичній літературі документи чітко класифікуються за кількома критеріями. Так, у **процесуальному** сенсі є документи – письмові докази і документи – речові докази. Перші мають значення для справи лише завдяки своєму змісту і криміналістичному дослідженню не підлягають, можуть бути замінені дублікатами і копіями. Другі характеризуються тим, що виступають як засоби вчинення злочинів (наприклад відомості на видачу заробітної плати із зазначенням вигаданих осіб), зберігають на собі сліди злочину (наприклад довідка з підчищеними цифрами дати), були предметом злочинного посягання (наприклад вкрадені паспорт і службове посвідчення) або були засобом приховування злочину [3, с. 165].

Під час огляду документа – речового доказу слідчий доступними йому засобами вирішує питання про його справжність, вивчає зміст і форму документа, матеріал і його окремі частини, підписи, відбитки печаток і штампів тощо. Якщо документ є письмовим доказом і використовується як засіб встановлення фактів, то при його огляді особлива увага звертається на ті частини документа, які засвідчують той чи інший факт, або на зміст документа, з якого можна дійти висновку щодо обставин, які цікавлять слідство. Якщо документ має посвідчувальний характер – звертається увага на наявність підпису конкретної посадової особи, номер, дату видачі, відбиток печатки. Зі змісту інших документів стає зрозумілим, яку мету переслідував автор при складанні тексту [4, с. 285–286].

Аналіз практики розслідування шахрайства у сфері житлового будівництва свідчить, що слідчому огляду при розслідуванні зазначеної категорії злочинів підлягають такі групи документів: 1) документи, що посвідчують право на зайняття будівельною діяльністю (дозвільна документація); 2) організаційно-розпорядчі документи фірми-забудовника; 3) документи, які використовуються фірмою-забудовником під час здійснення будівельної діяльності (господарсько-договірні документи); 4) документи бухгалтерського обліку; 5) документи фінансової звітності, що подаються відповідним державним органам; 6) інші документальні джерела інформації.

Важливим завданням слідчого при проведенні огляду документа є виявлення в ньому ознак матеріальної та інтелектуальної підробки. Результати аналізу слідчої практики у справах про шахрайство у сфері житлового будівництва дозволяють виділити такі ознаки підробки, які можуть бути виявлені слідчим у ході огляду документів: 1) помилки в оформленні документа; 2) відсутність одного або декількох реквізитів; 3) розбіжність нумерації сторінок; 4) невідповідність типу і розміру паперу; 5) нерівномірність інтервалів між рядками; 6) нерівномірності шрифту за кольором, типом або розміром; 7) ознаки підчистки, дописки або травлення у тексті; 8) ознаки підробки відбитків печаток та штампів (невідповідність літер типографському шрифту, нестандартна будова цифрових та буквених знаків, неправильна форма овалів та напівовалів, нерівність ліній, неоднакова конфігурація знаків у слові, нечіткі краї штрихів, нерівномірна відстань між знаками в словах тощо); 9) протиріччя у змісті документа; 10) відсутність істотних умов у договорі, невизначеність строку виконання договірних зобов'язань, наявність у договорі пункту про можливість укладення додаткових угод, невизначеність відповідальності сторін за неналежне виконання умов договору; 11) невідповідності між первинними документами бухгалтерського обліку та документами фінансової звітності; 12) розбіжності між різними екземплярами одного документа тощо.

Під час розслідування шахрайства у сфері житлового будівництва обов'язковому огляду підлягає вилучена неофіційна звітна й облікова бухгалтерська документація, робочі журнали, в яких відображені неофіційні відомості щодо проведених фірмою-забудовником фінансово-господарських операцій та укладених із довірцями угод. Такі документи дозволяють порівняти дані неофіційного обліку («чорної бухгалтерії») з даними, що містяться в офіційній звітній документації фірми-забудовника та виявити в них розбіжності, що

можуть вказувати на факт вчинення шахрайства та на інші злочини у сфері господарської діяльності.

У процесі огляду дозвільної документації (свідчення про державну реєстрацію юридичної особи, будівельного паспорту на забудову земельної ділянки, ліцензії на будівництво багатоквартирних житлових будинків, дозволу на виконання будівельно-монтажних робіт тощо) перевіряється наявність всіх необхідних реквізитів документа, голографічних захисних елементів, визначається відповідність документа до бланку встановленого зразка, встановлюються посадові особи державних органів, якими був підписаний такий документ. Під час огляду договорів, що засвідчують факт інвестування в будівництво об'єктів житлової нерухомості з'ясовується зміст таких документів, встановлюється наявність відповідного відбитку печатки або штампа, підпису конкретної посадової особи, яка мала право першого або другого підпису та була відповідальною за господарсько-договірну діяльність фірми-забудовника (компанії-управителя). Особливу увагу необхідно приділяти огляду документів, які містять відомості щодо можливих співучасників злочину та їх ймовірного місцезнаходження (довіреності, записні книжки, паспорти, білети тощо). Якщо на підприємстві фірми-забудовника вівся електронний документообіг, разом із паперовою, огляду підлягає електронна документація.

Слід зазначити, що проведення успішного огляду документів значною мірою залежить від знання слідчим порядку та особливостей документообігу, вмінь та навичок використання методів і прийомів документального аналізу (зустрічної перевірки, взаємного контролю, відновлення кількісно-сумового обліку тощо). З метою забезпечення ефективного проведення огляду документів при розслідуванні шахрайства у сфері житлового будівництва, слідчому до цієї слідчої (розшукової) дії доцільно залучати відповідних спеціалістів – спеціаліста-криміналіста, спеціаліста-бухгалтера (спеціаліста-економіста).

Таким чином, огляд документів є важливою та обов'язковою слідчою (розшуковою) дією при розслідуванні шахрайства у сфері житлового будівництва. Його якісне проведення дозволить слідчому встановити коло осіб, які можуть бути причетні до вчинення шахрайських дій, спосіб злочину, з'ясувати інші обставини, що мають значення для кримінального провадження та використати документи в якості речових доказів.

Список бібліографічних посилань: 1. Про інформацію: закон України від 2 жовт. 1992 р. № 2657-ХІІ // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (дата звернення: 30.09.2017). 2. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13 квіт. 2013 р. № 4651-VII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 30.09.2017). 3. Варфоломеева Т. В., Гончаренко В. Г., Бояров В. І. Криміналістика. Академічний курс: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 504 с. 4. Криміналістика : навч. посіб. / за ред. А. Ф. Волобуєва. Київ: КНТ; Самміт-Книга, 2011. 504 с.

Одержано 04.10.2017

УДК 343.982.3

Олександр Олександрович ОРЛОВ,

курсант 4 курсу факультету № 1
Харківського національного
університету внутрішніх справ

ПРО ОКРЕМІ ПРОПОЗИЦІЇ ЗНИЖЕННЯ РИЗИКІВ ЗАСТОСУВАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ПРАЦІВНИКАМИ ПОЛІЦІЇ

Законом України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року (далі – Закон) встановлені повноваження поліцейського застосовувати вогнепальну зброю в якості виключного, найбільш суворого заходу примусу. Пункт 4 статті 46 Закону містить чіткий

перелік випадків, в яких поліцейський уповноважений застосувати зброю на ураження. Пункт 6 цієї ж статті вказує на випадки, коли зброя може застосована без попередження. Всі названі Законом випадки пов'язані із необхідністю поліцейського захистити своє життя і здоров'я, обов'язком захистити свого напарника, членів своєї сім'ї, пересічних громадян, а також виконанням покладених на нього завдань, зокрема звільнення заручників, затримання правопорушника та інших. І начебто все вірно, і Законом встановлено гарантії безпеки поліцейського. Але не все так просто!

Так, пунктом 9 статті 46 заборонено застосовувати вогнепальну зброю в місцях, де може бути завдано шкоди іншим особам, а також вогненебезпечних та вибухонебезпечних місцях.

Приймаємо до уваги той факт, що офіційно на озброєнні поліцейського Національної поліції України знаходиться пістолет Форт-17, а фактично в користуванні перебуває ще ПМ (обидва з набоєм 9 мм). Відповідно тактико-технічної характеристики при пострілі з цих пістолетів вбивча сила кулі зберігається до 300–350 метрів. Ці дані дають підстави для висновку про те, що в межах міста застосовувати названі види зброї Законом заборонено.

Адже, дослідження механізму пострілу з пістолетів Форт-17 і ПМ, а також пробивної сили кулі 9 мм, свідчить про те, що навіть прицільний постріл у правопорушника може ушкодити сторонню людину або пошкодити небезпечний об'єкт (наприклад, газопровід будинку). А, більшість випадків застосування вогнепальної зброї поліцейськими пов'язана із вогнем на відстані до 10 метрів. В таких умовах куля, потрапивши в тіло правопорушника, пробиває його наскрізь і продовжує рух, зберігаючи вбивчу силу як мінімум ще 100 метрів. А на цій дистанції можуть бути вражені люди: пересічні громадяни, заручники, інші поліцейські.

Для вирішення зазначеної проблеми, на нашу думку, необхідно, крім внесення відповідних змін до пункту 9 статті 46 Закону України «Про Національну поліцію», переглянути характеристику набоїв для зброї поліцейських. Зокрема, впровадити використання патронів з так званими експансивними кулями. Розглянемо особливості цих боеприпасів.

Експансивна куля (від англ. *Hollow point bullet*) – особливий вид боеприпасів, що характеризується наявністю в верхній головній частині кулі виїмки. Така будова кулі призводить до того, що при потраплянні в перешкоду (тіло людини, наприклад) куля нібито «розкривається». Звідси й назва – від англ. *expansion* – розширення, розкривання.

Досліджуючи історію появи і використання експансивних куль, слід звернути увагу на те, що ці набої вперше широко використовувала англійська армія під час бойових дій 1897–1898 роках. Кулі демонстрували тоді вражаючу забійну силу. Поранені солдати не тільки не могли продовжувати бій, їх важко було врятувати від крововтрати і масивних ушкоджень, що спричиняла розгорнута куля, які перекидалась у рановому каналі. Виготовлялись ці боеприпаси на початку XIX століття на одній з британських фабрик, розташованої на території Індії.

Згодом, міжнародною спільнотою було визнано використання експансивних куль негуманним. Так, у 1979 році на Міжнародній конференції ООН по забороні та обмеженню застосування конкретних видів зброї, ці набої були заборонені у використанні збройними силами держав у конфліктах.

Оскільки заборона на використання експансивних куль поширювалась тільки на регулярні армії та військові дії, даний тип боеприпасів залишався на озброєнні органів правопорядку ряду країн. Також експансивні кулі активно використовуються для полювання на середню та велику дичину.

Основною перевагою цих набоїв є знижений ризик рикошету та велика зупиняюча дія. Особливість траєкторії їх руху обумовлює те, що вони завдають максимальних пошкоджень тканинам і органам в тілі людини, спричиняють сильний больовий шок і значну крововтрату, зупинити яку практично неможливо. Експансивні кулі, потрапляючи в тіло, розкриваються всередині, подібно до квітки («квіти смерті»). При цьому утворюються характерні рвані рани і об'ємні пошкодження внутрішніх органів на тілі людини. Здатність миттєво зупинити нападника при виключеному рикошеті або пробитті навиліт найбільш затребувана в правоохоронних органах. Такі кулі можуть використовуватися там, де інші боеприпаси можуть призвести до спричинення серйозних побічних пошкоджень. Наприклад, пошкодити заручників, або обшивку літака чи прилади. Такі снаряди дозволять

уникнути випадкових жертв в разі перестрілки в людних місцях, адже кулі будуть просто застрягати в перешкодах або в тілі злочинця.

Набої, споряджені експансивними кулями не мають ідеальної балістичної форми, тому їх використання ефективно тільки на порівняно коротких дистанціях.

Необхідно зазначити, що експансивні кулі як боєприпаси вже стоять на озброєнні правоохоронців в багатьох країнах світу, зокрема активно використовують підрозділами спеціального призначення. На цей досвід слід звернути увагу і розглянути можливість впровадження використання експансивних куль як боєприпасів Національної поліції України.

Одержано 06.10.2017

УДК 347.77/78

Дмитро Олександрович ОСТРОВЕРХОВ,

юрисконсульт 1-ї категорії Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, адвокат

ПРОБЛЕМИ СПІВАВТОРСТВА ПРИ СТВОРЕННІ КОМП'ЮТЕРНОЇ ПРОГРАМИ ЗА БАГАТОСТАДІЙНИМ ПРОЦЕСОМ

Значне зростання частки цифрових технологій в повсякденному житті кожної людини, стрімкий розвиток інформаційних технологій в суспільних відносинах робить комп'ютерні програми найбільш поширеним та стрімко розвиваючим об'єктом авторського права. Цифрова (електронна) форма їх вираження та здатність зчитування її комп'ютером (ЕОМ) виділяє комп'ютерну програму серед інших об'єктів авторського права та наділяє її специфічними ознаками.

Технологічний процес розробки комп'ютерної програми, припускає її етапність або стадійність, причому як вбачається, зазвичай, з наявністю творчої складової на різних стадіях та етапах створення комп'ютерної програми як об'єкта авторського права. При сучасному підході (конструкції) до правової охорони комп'ютерної програми, за умовчанням вважається, що саме кодинг (написання програмного коду) є творчим процесом, у рамках якого, саме, програміст стає автором та первинним суб'єктом авторського права. Права осіб, творчою працею яких створювалась комп'ютерна програма на стадіях, що передували кодингу, є не захищеними, адже не породжує для них співавторства на твір – комп'ютерну програму в цілому. Розподіл майнових прав на комп'ютерну програму як об'єкт в цілому серед її розробників на різних стадіях, зазвичай, є таким, що не відповідає загальним засадам цивільного законодавства щодо справедливості, добросовісності та розумності.

Висвітлення технології (процесу) створення комп'ютерних програм, програмних засобів, програмного забезпечення і т.ін., з точки зору їх стадійності шляхом аналізу діючих стандартів та нормативних актів, регулюючих етапи та стадії створення програмних продуктів (програмного забезпечення) дозволить наблизитись до розуміння наявності творчої складової на різних етапах (стадіях) створення комп'ютерної програми.

Стадії та етапи створення програмних продуктів, комп'ютерних програм мають визначатися з урахуванням вимог ГОСТ 19.102-77, ГОСТ 34.601-90 та ДСТУ 3918-99, замість якого прийнято ДСТУ ISO/IEC 12207:2014, а також відповідати вимогам Переліку обов'язкових етапів робіт під час проектування, впровадження та експлуатації засобів інформатизації, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 04.02.1998 № 121.

В основі практично всіх сучасних промислових технологій створення програмного забезпечення лежить міжнародний стандарт ДСТУ ISO/IEC 12207:2014 [1] «Системна і програмна інженерія. Процеси життєвого циклу програмних засобів». Цей стандарт, використовуючи стали термінологію, встановлює загальну структуру процесів життєвого циклу програмних засобів, на яку можна орієнтуватися в програмній індустрії. Стандарт визначає процеси, види діяльності і завдання, які використовуються при придбанні

програмного продукту або послуги, а також при постачанні, розробці, застосуванні за призначенням, супроводі і припиненні застосування програмних продуктів.

За стандартом групи процесів життєвого циклу програмного забезпечення включають: процеси угоди (2 процеси), процеси організаційного забезпечення проекту (5 процесів), процеси проекту (7 процесів), технічні процеси (11 процесів), процеси реалізації програмних засобів (7 процесів), процеси підтримки програмних засобів (8 процесів), процеси повторного застосування програмних засобів (3 процеси).

Зупиняючись на кожній із груп процесів життєвого циклу програмного забезпечення, а особливо на таких технічних процесах як аналіз системних вимог, проектування архітектури системи, процес комплексування системи, процес кваліфікаційного тестування системи, та на таких процесах реалізації програмних засобів як процес проектування архітектури програмних засобів, процес детального проектування програмних засобів, процес конструювання програмних засобів, процес комплексування програмних засобів, процес кваліфікаційного тестування програмних засобів, можна з впевненістю сказати, що такі процеси принаймні можуть мати творчу складову при їх здійсненні відповідними особами.

ГОСТ 19.102-77 «Єдина система програмної документації. Стадії розробки» [2] встановлює стадії розробки програм та програмної документації для обчислювальних машин, комплексів та систем незалежно від їх призначення та області застосування. В стандарті визначені наступні стадії розробки програм з відповідними етапами робіт: технічне завдання з обґрунтуванням необхідності розробки програми, з науково-дослідними роботами, з розробкою та затвердженням технічного завдання; ескізний проект з його розробкою та затвердженням; технічний проект з його розробкою та затвердженням; Робочий проект з його розробкою та затвердженням; впровадження з передачею програми в фонд алгоритмів і програм.

Щодо етапів та стадій створення комп'ютерних програм становиться вочевидь, що майже на кожному з них має бути творча складова.

Стандарт «Автоматизовані системи. Стадії створення» (ГОСТ 34.601-90) [3] поширюється на автоматизовані системи (АС), використовувані в різних видах діяльності (дослідження, проектування, управління і тому подібне), включаючи їх поєднання, що створюються в організаціях, об'єднаннях і на підприємствах та встановлює стадії і етапи створення АС, що в цілому співпадають зі стадіями та етапами розробки (створення) програм за ГОСТом 19.102-77 «Єдина система програмної документації. Стадії розробки».

Постанова Кабінету Міністрів України від 04.02.1998 № 121 містить перелік обов'язкових етапів робіт під час проектування, впровадження та експлуатації засобів інформатизації. Програмне забезпечення є обов'язковим складовим елементом засобу інформатизації, а отже і перелік етапів стосується і стадій створення програмного забезпечення, серед яких необхідно виділити наступні: визначення потреби у засобах інформатизації та вивчення питання щодо можливості їх модернізації для забезпечення виконання необхідних функцій; розроблення техніко-економічного обґрунтування створення або модернізації засобів інформатизації; обґрунтування необхідності використання особистих немайнових та (або) майнових прав інтелектуальної власності на засоби інформатизації; розроблення технічного завдання на створення або модернізацію засобів інформатизації; розроблення технічного та робочого або техноробочого проекту створення чи модернізації засобів інформатизації; проведення навчання фахівців для забезпечення функціонування засобів інформатизації; виконання пусконаладжувальних робіт; проведення випробувань створених або модернізованих засобів інформатизації; введення засобів інформатизації в експлуатацію [4]. Як вбачається практично в кожній стадії створення засобу інформатизації, можливо окрім деяких (ПНР, випробування, проведення навчання фахівців для забезпечення функціонування засобів інформатизації введення в експлуатацію), використовується праця, яка має творчий інтелектуальний характер.

Підсумовуючи аналіз діючих нормативних актів, що регулюють технологію створення комп'ютерних програм в розрізі наявності творчої складової на різних етапах такого створення, цікавою є думка І.Склярова, який зазначає, що «у процесі створення комп'ютерної програми умовно можна виділити наступні три аспекти: прагматичний, семантичний та синтаксичний аспект. Усі три аспекти є творчими, при цьому, звичайно,

найбільш творчий характер мають прагматичний та семантичний, а синтаксичний є технічним виконанням, хоча, безумовно, творчого характеру» [5].

Розглядаючи питання співавторства на комп'ютерні програми, що створювались авторами з докладанням творчої праці на різних стадіях, вбачається примітною думка А. А. Кетрарь, який, вважаючи новизну необхідним елементом будь-якої творчої діяльності, своєрідний синонім оригінальності твору, віддзеркалення індивідуальності автора, разом з тим наголошує: «творчість автора завжди в тій чи іншій мірі пов'язана з ідеями та працями його попередників. Не можна вимагати, щоб кожен твір літератури, мистецтва і особливо науки був абсолютно новим, щоб ніякі його елементи до цих пір не були відомі. У деяких випадках автор виявляє у своїй творчості значну індивідуальність та своєрідність, у зв'язку з чим навіть у разі однакових тем або сюжетів результат його праці набуває характеру цілком самостійного оригінального твору» [6, с. 419]. Тут автор має на увазі, що створення має базуватися на якомусь «рівні новизни», але вважаю цілком справедливим таке твердження і до випадків коли за багатостадійним процесом створення об'єкта інтелектуальної власності (авторського права) – комп'ютерної програми творчий труд на кінцевому етапі її створення не просто пов'язаний з ідеями та творчою працею осіб, на попередніх стадіях, а взагалі неможливий без їх виконання.

При цьому не треба забувати, що засобами авторського права не захищаються ідеї, принципи, концепції, викладені у творі (частина 3 статті 8 закону України «Про авторське право і суміжні права») [7].

Разом з тим, відповідно до статті 13 закону України «Про авторське право і суміжні права» співавторами є особи, спільною творчою працею яких створено твір. Авторське право на твір, створений у співавторстві, належить всім співавторам незалежно від того, чи утворює такий твір одне нерозривне ціле або складається із частин, кожна з яких має самостійне значення.

В статті 436 ЦК України [8] наголошується, що авторське право на твір, створений у співавторстві, належить співавторам спільно, незалежно від того, становить такий твір одне нерозривне ціле чи складається з частин, кожна з яких може мати ще й самостійне значення. Частина твору, створеного у співавторстві, визнається такою, що має самостійне значення, якщо вона може бути використана незалежно від інших частин цього твору.

Комп'ютерна програма як об'єкт авторського права з'являється на стадії написання програмного коду, який може зчитувати і виконувати комп'ютер (ЕОМ). При цьому, творчої інтелектуальної праці на таких стадіях розробки (створення) комп'ютерної програми, як розробка концептуального дизайну, постановка завдання, висування ідеї може бути не менша, а набагато навіть більше ніж на стадії кодинга (програмування). Набування авторських прав на окремі складові результати багатостадійного процесу створення комп'ютерної програми як об'єкта авторського права, навіть у разі можливості використання їх окремо та захисту не дає таким особам права бути співавторами складного об'єкта – комп'ютерної програми, вартість майнових прав на яку не сумірна навіть з сумою вартостей майнових прав на кожний окремий об'єкт. Тобто економічні вигоди від майнових прав на комп'ютерну програму в цілому набагато більше ніж сума економічних вигід від майнових прав окремих технологічних частин, що можуть бути об'єктами захисту авторським правом.

Між тим, в Директиві Ради Європейської Союзу про правову охорону комп'ютерних програм (91/250/ЄЕС) вказується, що в цілях цієї Директиви термін «комп'ютерна програма» включатиме програми у будь-якій формі, у тому числі і ті, які вбудовані в металеві деталі; враховуючи, що цей термін також включає підготовчі оформлювальні роботи, які ведуть до розвитку комп'ютерної програми, передбачаючи, що суть підготовчих робіт така, що комп'ютерна програма має від них результат на останньому етапі. В статті 1 цієї ж Директиви наголошується, що держави-члени охоронятимуть комп'ютерні програми авторським правом разом з літературними творами в сенсі Бернської Конвенції з охорони наряду з літературними і художніми творами. В цілях цієї Директиви термін «комп'ютерні програми» включає і їх підготовчий оформлювальний матеріал [9].

З прагненням України до вступу в Європейське співтовариство директиви ЄС до їх імплементації у вітчизняному законодавстві є орієнтиром та напрямком дій на законодавчому рівні.

Підсумовуючи вищезазначене, вважаю за потрібне визначити наступне:

1. Технологічний процес розробки комп'ютерної програми, припускає її етапність або стадійність, причому як вбачається, зазвичай, з наявністю творчої складової на різних стадіях та етапах створення комп'ютерної програми як об'єкта авторського права.

2. Творчої інтелектуальної праці на таких стадіях розробки (створення) комп'ютерної програми, як висування ідеї, розробка концептуального дизайну, постановка технічного завдання та інше, може бути не менша, а набагато навіть більше ніж на стадії кодинга (програмування).

3. За сучасної правової конструкції відповідно до чинного законодавства особа, що складає вихідний код стає автором та первинним суб'єктом авторського права на комп'ютерну програму та отримує відповідні майнові права на весь твір в цілому.

4. Права осіб, що творчою працею створювали комп'ютерну програму на стадіях, що передували кодингу, є не захищеними, адже не породжує для них співавторства на твір – комп'ютерну програму в цілому.

5. Розподіл майнових прав на комп'ютерну програму як об'єкт в цілому серед її розробників на різних стадіях, зазвичай, є таким, що не відповідає загальним засадам цивільного законодавства щодо справедливості, добросовісності та розумності.

6. Можливими шляхами розв'язання зазначеної проблеми вбачається: 1) визначення на законодавчому рівні складного об'єкта з вищезазначеними ознаками, надання правового режиму захисту складному об'єкту та введення на законодавчому рівні нового об'єкта авторського права, який би увібрав в себе відповідні складові елементи, або 2) визначення у складі комп'ютерної програми підготовчих та інших матеріалів, що передували та обумовили створення об'єкту авторського права – комп'ютерної програми.

Список бібліографічних посилань: 1. ДСТУ ISO/IEC 12207:2014 «Інженерія систем і програмного забезпечення. Процеси життєвого циклу програмного забезпечення». 2. ГОСТ 19.102-77 «Єдина система програмної документації. Стадії розробки». 3. ГОСТ 34.601-90 «Автоматизовані системи. Стадії створення». 4. Про затвердження переліку обов'язкових етапів робіт під час проектування, впровадження та експлуатації засобів інформатизації: постанова Кабінету Міністрів України від 04.02.1998 № 121 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121-98-п> (дата звернення: 21.07.2017). 5. Складові І. Комп'ютерна програма і авторське право. Інтелектуальна власність. 2003. № 7. С. 11–12. 6. Кетрарь А. А. Поняття та ознаки об'єкта авторського права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 59. С. 416–422. 7. Про авторське право та суміжні права: закон України від 23.12.1993 № 3792-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12> (дата звернення: 21.07.2017). 8. Цивільний кодекс України: закон України від 16.01.2003 № 435-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 21.07.2017). 9. Директива Совета Европейского сообщества о правовой охране компьютерных программ (91/250/ЕЭС): от 14.05.1991 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_065 (дата звернення: 21.07.2017).

Одержано 13.10.2017

УДК 343.125

Наталя Валеріївна ПАВЛОВА,

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ

ТЕХНІЧНІ НОСІЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК ДОКАЗ ФАКТІВ ТА ОБСТАВИН, ЯКІ ЗАФІКСОВАНІ НА НИХ

На сьогодні фотознімки, звуко- відеозаписи відіграють значну роль у процесі доказування під час здійснення розслідування кримінального провадження. Між тим, не

завжди такі матеріали, на яких зафіксовані події, можуть вважатися допустимими доказами у кримінальному провадженні.

Згідно зі ст. 99 КПК України, матеріальний об'єкт, який спеціально створений з метою збереження інформації і містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, відноситься до такого джерела доказів, як документ [1]. У ч. 2 цієї ж статті закріплено, що до документів, за умови наявності в них відомостей, передбачених частиною першою, можуть належати: матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі електронні).

З цього можна зробити висновок, що звуко- відеозапис, матеріали фотозйомки можуть розглядатися як документ, у тому числі і як джерело доказу, але при дотриманні певних вимог. Так, згідно ст. 94 КПК України, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. Втім, допустимість доказів, отриманих із використанням засобів звуко- відеозапису та фотозйомки, викликає низку суперечок і суд може не прийняти до уваги такі матеріали, виявивши, що вони здобуті із порушенням визначеної законом процедури, без згоди певних осіб, із порушенням їх прав, свобод та законних інтересів.

Розглядаючи питання щодо можливості використання як доказів матеріалів *фото-, відео- та звукозапису* події злочину, наданих будь-якою фізичною особою, слід враховувати, що, окрім певних правових проблем, пов'язаних із існуванням «розмитих» меж між законною діяльністю і втручанням у приватне життя осіб, є певні підвалини для існування підробки таких матеріалів. Адже ринок програмного забезпечення перенасичений пропозиціями для редагування фото- відеоінформації. Доступність пристроїв для запису є причиною появи низки програм для обробки цифрового фото та відео, що дозволяють імпортувати відзнятий матеріал та редагувати його на власний розсуд за допомогою тимчасової шкали.

За таких обставин, як правило, призначається фототехнічна або експертиза відео-, звукозапису, основним завданням яких є вирішення питань щодо оригінальності записів, наявності ознак видалення інформації, монтажу, безперервності запису, одночасного запису звуку, відео тощо.

При цьому слід зауважити, що проведення фототехнічної експертизи та експертизи звуко- відеозапису, що здійснювалися цифровою камерою на внутрішню флеш пам'ять камери чи зовнішню карту пам'яті, не буде результативним, якщо на дослідження надається виключно оптичний диск, який містить не оригінальну, а цифрову копію фото- відеозвукозапису з камери. В цьому контексті слід звернути увагу на положення статті 99 КПК України, зміст якої полягає в наступному: «сторона кримінального провадження, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, зобов'язані надати суду оригінал документа. Вимога щодо обов'язкового зберігання у матеріалах кримінального провадження оригінальних примірників технічних носіїв інформації міститься у п. 3 ст.107 КПК України.

Крім того, відповідно до п.21.3 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України 08.01.1998 р. за № 53/5, для проведення експертизи відеозапису на дослідження надається: оригінальна відеофонограма та оригінальний пристрій (відеокамера), яким відеофонограма зафіксована [2].

У зв'язку з цим, вирішення деяких питань у ході проведення експертизи є ускладненим, наприклад: «чи проводився запис відеофонограми безперервно?»; «чи зазнавала будь яких змін дана відеофонограма?»; «чи відображає весь хід події надана відеофонограма (повна інформація чи сформована вибірково)?». Вказані питання з'ясувати складно, оскільки проведення експертизи та вирішення поставлених питань можливе лише за умов надання на дослідження оригіналу відеозапису із оригінальною назвою файлу та за наявності (надання) відеокамери, яка здійснювала запис відеофонограми.

З огляду на це, виходить, що, якщо відсутня фото- відеокамера, за допомогою якої були створені (зафіксовані) оригінальні фото- відеозаписи події, вести мову про допустимість

таких доказів складно. Для встановлення можливості підробки, необхідно здійснити прив'язку до місця та часу, довести, що камера знаходилася саме там і саме в тому положенні, в якому представлений обзір запису, а всі дії здійснювалися особами, які не могли на той час знаходитися в інших місцях.

Підсумовуючи все вище викладене необхідно зазначити, що, по-перше, перед тим, як надавати оцінку тим чи іншим матеріалам фотозйомки, звуко- відеозапису, треба насамперед з'ясувати, чи з належного джерела, належним суб'єктом та чи в законний спосіб і порядок отримано ці докази. Крім того, щоб визнати матеріали фотозйомки, звуко-відеозапису як таких, що відповідають вимогам допустимості, необхідно дотримуватися певних правил щодо надання таких матеріалів органам досудового розслідування, суду та дотримуватися процесуальних вимог.

Список бібліографічних посилань: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 02.10.2017). 2. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ М-ва юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/520 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 02.10.2017).

Одержано 05.10.2017

УДК 343.98

Тетяна Анатоліївна ПАЗИНИЧ,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики
та судової експертології факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7635-1160>

ЩОДО ПРОБЛЕМ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ НА ҐРУНТІ РАСОВОЇ, НАЦІОНАЛЬНОЇ ЧИ РЕЛІГІЙНОЇ НЕНАВИСТІ

Прояви агресії та нетерпимого ставлення окремих осіб до представників суспільства, які відрізняються за кольором шкіри, формою очей, національністю, релігійними переконаннями тощо є соціальною і політичною проблемою майже кожної країни. Для України останнього часу проблема ксенофобії набуває загрозливих масштабів.

Окупація частини території нашої держави, терористична активність, приниження національної гідності населення України через засоби масової інформації Російської Федерації призвела до крайнього загострення етнічного та ідеологічного протистояння між українцями різних регіонів проживання, та між українцями і росіянами. Особливі часи переживає зараз і спільнота кримських татар, агресивне ставлення до яких підігривається політично-інформаційним середовищем тимчасово окупованої території Автономної республіки Крим. Систематичні образи, ізоляція кримськотатарського населення, масові акти вандалізму по відношенню до об'єктів пам'яті, культури і освіти татар, численні випадки нападів, побиття, викрадення і вбивств, системні репресивні заходи під виглядом обшуків і затримань – все це болючі події сьогодення [1–3].

Треба пам'ятати, що розповсюдження і нав'язування негативних стереотипів в суспільстві завжди представляє собою бомбу уповільненої дії, що може призвести до соціального вибуху в державі [4; 5].

Кримінальне законодавство України поставлено на боротьбу із проявами ксенофобії і ненависті. Так, пунктом 3 частини 1 статті 67 КК України встановлено, що суд повинен

визначати обставини, що обтяжують покарання за будь-який злочин, в тому числі таку обставину, як вчинення злочину на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі або розбрату. Кримінальну відповідальність встановлено за ряд дій, що направлені на розпалювання ворожнечі, розбрату, дискримінації та ненависті серед населення (ч. 2 ст. 110, ст. 161, ст. 300 КК України), за ряд умисних дій, мотивом яких є расова, національна чи релігійна нетерпимість (п. 14 ч. 2 ст. 115, ч. 2 ст. 121, ч. 2 ст. 122, ч. 2 ст. 126, ч. 2 ст. 127, ч. 2 ст. 129 КК України). А також, за ряд дій, об'єктивна сторона яких прямо пов'язана із образою і приниженням релігійних почуттів, честі і гідності національних меншин населення (ст. 178, ст. 179, ст. 180, ст. 297 КК України).

Слід зазначити, що на практиці слідчі стикаються з цілою низкою труднощів у розслідуванні вищезазначених злочинів, адже основою процедури виступає доказування і детальне відображення в матеріалах кримінального провадження елементу суб'єктивної сторони злочину – спеціального мотиву нетерпимості підозрюваного до представників певної раси, національності чи релігійної групи. Для подолання цієї проблеми слідчому необхідно чітко уявляти природу формування цього стереотипу і вміти виокремлювати його зовнішній вираз в діях злочинця, в слідах і обстановці вчинення злочину.

Саме тому, в мету даної роботи поставлено розкриття поняття і особливостей нетерпимості, як мотиву вчинення злочинів.

В сучасному суспільстві прояви нетерпимості до людей, які відрізняються за кольором шкіри, формою очей, національністю, релігійними переконаннями тощо характеризуються доволі ємким загальним терміном – «ксенофобія». Розуміння даного терміну знаходиться на стику психології, політології, соціології та кримінального права. Походження слова ксенофобія має грецьке коріння: «xenos» від грецького – чужий, сторонній, і «phobos» – прояв нав'язливого страху, ненависті, ворожості, злості.

Ксенофобія – це стійке нав'язливе почуття страху, ненависті, ворожості стосовно чужинців чи чужоземного, нетерпимості та неприязні до представників іншої нації, віросповідання, культури, національності, іноземців чи представників інших регіонів, а також до чогось незнайомого, незвичного, чужого. Цей психоемоційний стан особи, який виражається в негативному відношенні до іншого – «чужого» суб'єкта, ґрунтується на певному негативному *стереотипі*. Він формується у особи (або у певної соціальної групи) на основі її знань, переконань і досвіду.

В залежності від певних стереотипів, можна виділити наступні основні прояви ксенофобії (нетерпимості).

1. Расизм – це переконання у тому, що одна раса за своєю природою краща ніж інша. Виражається у почуттях неприязні, ворожості, страху, ненависті представників європеїдної раси до негроїдної, і навпаки.

2. Етнофобія – це нетерпиме ставлення до людей іншої нації, народу.

Різновидами етнофобії виступають наступні прояви.

Шовінізм – проголошення однієї нації головнішою над іншими. Проявляється, як правило, у формі неповаги і принизливого ставлення народу однієї держави до народу іншої держави (вважаються більш слабкими, менш розвиненими тощо). Історичним прикладом шовінізму і крайньої форми націоналізму була політика фашизму.

Антисемітизм – це вороже ставлення до представників єврейського народу і їх культури.

Фашизм – ідеологія проголошення однієї нації головнішою, що заснована на політичній диктатурі та масовій пропаганді культу ненависті до інших представників націй. Як правило, супроводжується застосуванням насильства до окремих представників і груп населення, та встановленням крайніх форм дискримінації у всіх сферах життя.

Геноцид – це крайня форма (стадія) фашизму, сутність якої полягає у повному або частковому знищенні окремих груп населення або цілих народів. Геноцид може здійснюватись владними представниками відкрито, наприклад, через застосування зброї (в тому числі масового знищення), або завуальовано. Прикладом останньої форми може служити політика керівництва ВКП(б) та уряду СРСР у 1932–1933 роках, яка призвела до організації штучного голоду і багатомільйонних смертей серед сільського населення на території Української СРР та Кубані.

3. Релігійна нетерпимість – це активна неприязнь до цінностей, поглядів і традицій прибічників інших релігійних вірувань, течій. Проявлятися вона може як на рівні особистісному у формі ворожого ставлення представників один до одного, так і у міжконфесійній боротьбі і протистоянні, появі релігійних, агресивно налаштованих фанатиків. Прикладом може бути розповсюдження у сучасному суспільстві нетерпимого ставлення мусульман до християн.

4. Мовна антипатія – це вороже ставлення та неповага до особи, яка не володіє мовою місцевого населення.

5. Сексизм – це упереджене ставлення чоловіків до жінок, яке засноване на ідеології нерівності прав. Це стереотип домінування осіб однієї статі над іншою.

6. Нетерпимість за віковою ознакою або станом здоров'я – принизливе ставлення, неповага і упередженість до осіб похилого віку, інвалідів, ВІЧ-інфікованих, психічнохворих людей тощо.

7. Гомофобія – почуття ненависті по відношенню до гомосексуалістів; часто супроводжується внутрішніми страхами власних сексуальних фантазій та імпульсів.

Розглядаючи расову, національну чи релігійну нетерпимість, як мотив вчинення насильницьких злочинів (в тому числі вбивств), необхідно виходити з того, що основою його виступає один із вказаних негативних *стереотипів* у особи. Відповідно до нього особа сприймає будь-яку іншу людину (в даному випадку, яка характеризується ознаками іншої раси, національності, релігійних поглядів), її зовнішність, поведінку негативно і упереджено. Якщо це *упереджене ставлення* особи при певних обставинах обумовлює *вираз агресії* до іншої людини (групи людей) у вигляді завдання їй тілесних ушкоджень, умисного спричинення смерті, мордуванні тощо, має місце кваліфікуюча ознака – вчинення злочину з мотиву нетерпимості.

Підводячи підсумок, хотілось би зазначити, що однією з актуальних проблем сьогодення є потреба ретельного дослідження природи ксенофобії в суспільстві, аналізу особливостей механізмів вчинення злочинів на її ґрунті. Адже вони несуть особливу небезпеку для людства. На відміну від інших, від них потерпають не поодинокі жертви. Їх особливість в тому, що вони сіють розбрат і ворожнечу серед цілих груп населення, і поміж державами. Вони стають підґрунтям некерованих масових акцій, терористичних актів і, навіть, війн. Вкрай необхідно, на нашу думку, зараз приділити увагу формуванню низки концептуальних положень щодо методик розслідування злочинів, що вчиняються на ґрунті расової, національної чи релігійної ненависті, і виробленню механізму протидії цьому явищу.

Список бібліографічних посилань: 1. Роговская С. Крымские татары в оккупации: год репрессий // Гордон: сайт. URL: <http://gordonua.com/specprojects/tatars.html> (дата звернення: 03.10.2017). 2. Чубаров: В Крыму проводят шквал обысков в домах крымских татар, проводятся допросы активистов // Гордон: сайт. URL: <http://gordonua.com/news/crimea/chubarov-v-krymu-prohodit-shkval-obyskov-v-domah-krymskih-tatar-provodyatsya-doprosy-aktivistov-119555.html> (дата звернення: 03.10.2017). 3. За время оккупации Крым покинули около 20 тыс. крымских татар – Джемилиев // Факты комментарии: сайт. URL: <http://fakty.ua/212441-za-vremya-okkupacii-krym-pokinuli-okolo-20-tys-krymskih-tatar---dzhemilev> (дата звернення: 03.10.2017). 4. В Украине резко участились случаи нападения на иностранных студентов // Сегодня.ua. 29.02.2016. URL: <http://www.segodnya.ua/criminal/v-ukraine-rezko-uchastilis-sluchai-napadeniy-na-inostrannyh-studentov-695752.html> (дата звернення: 03.09.2017). 5. Павленко Е. Иностранцы назвали Харьков опасной точкой мира // Вести: сайт. URL: <http://vesti-ukr.com/harkov/103613-inostrancy-nazvali-harkov-opasnoj-tochkoj-mira> (дата звернення: 03.10.2017).

Одержано 06.10.2017

УДК 343.985

Владлен Станіславович ПЕРЛІН,

аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ

ТИПОВІ СПОСОБИ САМОВІЛЬНОГО ПРИСВОЄННЯ ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ АБО ЗВАННЯ СЛУЖБОВОЇ ОСОБИ

Самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи законодавець відносить до групи злочинів проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та злочинів проти журналістів. Це в чергове підкреслює суспільну небезпеку окреслених діянь, так як вони перешкоджають нормальному функціонуванню органів державної влади, місцевого самоврядування й об'єднань громадян. Нерідко такі діяння, як наслідок, призводять до поширення серед верств населення недовіри й почуття відрази, а то й ненависті, до таких інституцій. У зв'язку із зазначеним вважається вкрай актуальним питання про розробку дієвих рекомендацій для працівників правоохоронних органів зі своєчасного виявлення та всебічного розслідування вказаних протиправних проявів. А це неможливо без з'ясування відмінних ознак механізмів скоєння обраних кримінальних правопорушень із виокремленням характерних для них закономірностей. Тобто мова йде про необхідність формування криміналістичної характеристики самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи.

Важливе місце в структурі криміналістичної характеристики злочинів, у тому числі самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи, посідають способи їх учинення. Це пояснюється тим, що завдяки способам можна з'ясувати наявність у особи злочинця обізнаності зі сферою суспільного життя, в якій скоєно злочин. Більше того, знання відомостей про цей елемент дозволить чітко визначити, в чому полягає допоміжна роль самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи в механізмі скоєння основних суспільно небезпечних діянь. Адже в ч. 1 ст. 353 Кримінального кодексу України чітко закріплено, що самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи, поєднане із вчиненням будь-яких суспільно небезпечних діянь [1].

Таким чином, визначаючи типові способи самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи варто враховувати таку специфічну властивість окреслених злочинів як обов'язкове їх скоєння в сукупності з іншими суспільно небезпечними діяннями. Мова йде про цілий ланцюг поєднаних спільною ціллю протиправних діянь. При цьому ці діяння можуть бути як кримінально-караними, так і адміністративними правопорушеннями. Тому вважаємо за необхідне вести мову про технологію протиправної діяльності. В даному випадку акцентуємо увагу на доцільності застосування саме запропонованого терміну, так як самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи буде вважатися злочинним тільки у випадку його вчинення для досягнення протиправної мети, передбаченої будь-яким іншим суспільно небезпечним діянням. Оскільки таке протиправне діяння може бути як злочином, так і адміністративним правопорушенням, то вбачається недоречним вести мову про технології злочинної діяльності.

У контексті вищенаведеного характеристика способів самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи повинна включати в себе відомості про місце та роль цих діянь у системі технологій протиправної діяльності, а також відомості про способи підготовки, безпосереднього вчинення та приховування цих діянь.

Тож аналіз слідчої та судової практики показав, що в технології протиправної діяльності самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової діяльності завжди відіграє допоміжну роль. Тобто воно виступає в якості предикатного суспільно небезпечного діяння, яке вчиняється для полегшення вчинення основного протиправного діяння. Відповідно воно завжди є способом учинення іншого суспільно небезпечного діяння. При

цьому найчастіше вказанні діяння скоюються для полегшення вчинення шахрайських дій (62,5 %). Самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи також поєднується з незаконним позбавленням волі або викраденням людини (12,5 %); крадіжкою (6,3 %); грабежом (6,3 %); розбоєм (6,3 %); вимаганням (6,3 %); незаконним заволодінням транспортним засобом (6,3 %); примушуванням до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань (6,3 %); викраденням, привласненням, вимаганням документів, штампів, печаток, заволодінням ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (12,5 %); дрібним хуліганством (6,3 %); дрібним викраденням чужого майна (6,3 %). Разом із тим, часто мова йде про сукупність одночасно трьох і більше складів правопорушень. Зокрема, у 68,7 % випадків до технології протиправної діяльності входить два склади правопорушень, 25 % – три, 6,3 % – чотири. При цьому в 12,5 % випадків особа злочинця самовільно присвоює владні повноважень або звання службової особи для полегшення вчинення адміністративного правопорушення.

З приводу типових способів самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи, то в 37,5 % вони вчиняються без попередньої підготовки. Серед найбільш розповсюджених способів підготовки до скоєння самовільного присвоєння варто віднести вступ у зговір з іншими особами для попередньої домовленості про спільне вчинення протиправних діянь; планування своїх дій, у тому числі розподіл ролей між співучасниками, вибір потерпілих осіб, засобів скоєння правопорушень тощо; підшукування знарядь злочину (придбання форменого одягу, обгорток для службового посвідчення, документів, зовні схожих на службові посвідчення, й інших атрибутів працівників правоохоронних органів; підшукування транспортних засобів, зброї; купівля репрезентабельного одягу тощо).

Щодо способів безпосереднього скоєння самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи, то серед типових варто виокремити психологічний вплив на потерпілого (переконливе вербальне переконливе представлення потерпілому службовою особою, впевнена поведінка тощо) – 50 %; використання атрибутики представника органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян – 31,2 %; видання інших предметів за службові посвідчення (розгорнутого гаманця з фотокарткою, іншого посвідчення й т. п.) – 12,5 %; поєднання декількох раніше згаданих способів (як приклад, використання обкладинки службового посвідчення працівника правоохоронного органу, всередині якої поміщено інший документ, що посвідчує особу) – 6,3 %. При цьому необхідно акцентувати увагу на тому, що в переважній більшості випадків злочинці самовільно присвоюють владні повноваження або звання службової особи правоохоронних і контролюючих органів.

Що ж стосується способів приховування самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи, то такі дії в більшості випадків не вживаються. В окремих випадках злочинці можуть погрожувати розправою під час вчинення основного злочину в разі звернення потерпілих до правоохоронних органів. Також у разі скоєння таких протиправних діянь по відношенню до осіб, які займаються незаконною діяльністю, злочинці розраховують на страх постраждалих бути викритими в своїй протиправній діяльності й їх небажання звертатися до правоохоронців за допомогою.

Отже, самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи завжди вчиняється в складі технології протиправної діяльності, де займає роль предикатного правопорушення. Характеризуючи типові способи скоєння вказаного злочину варто виділити їх неповноструктурний характер, оскільки їм в більшості випадків притаманні дії з підготовки та безпосереднього вчинення. А от приховування таких діянь не є характерним для вибраної категорії кримінальних правопорушень.

Одержано 12.09.2017

УДК 343.98

Станіслав Ігорович ПЕРЛІН,

директор Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України

ЗНАЧЕННЯ ЕКСПЕРТНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ДЛЯ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ

На сьогоднішній день в Україні криміногенна ситуація, на жаль, залишається складною. Однією із причин зростання злочинності є низька ефективність профілактичної роботи органів правопорядку. Суттєву роль в запобіганні злочинам могли б відіграти експертні установи. Однак можливості експертного напрямку профілактичної діяльності несправедливо недооцінюють працівники слідчих та оперативних підрозділів.

Питання експертної профілактики досліджувалися у працях таких науковців, як І. А. Алієв, Р. С. Белкін, Д. П. Гуріна, Ф. Є. Давудов, В. П. Колмаков, Ю. Г. Корухов, Ю. К. Орлов, Б. І. Пінхасов, І. Я. Фрідман, А. Р. Шляхов та ін. Разом з тим, в умовах реформування вітчизняної правоохоронної системи залишається ряд невирішених питань.

В. П. Колмаков вказував, що під експертною профілактикою слід розуміти, сукупність обставин, які сприяють вчиненню злочину, досліджуваних експертом за допомогою засобів та методів науки криміналістики [1, с. 14]. І. Я. Фрідман вважав, що більш доцільно говорити не про «експертну профілактику», а про профілактичну діяльність співробітника експертної установи, судового експерта [2, с. 31]. Вчений пропонував розуміти під експертною профілактикою систему дій експерта із застосування спеціальних знань у профілактичній діяльності органів досудового слідства та суду. Її складовою частиною є експертні профілактичні дослідження як процес вивчення експертом об'єктів, що надходять від органів слідства (дізнання, суду), в аспекті профілактичних завдань, які ними вирішуються за допомогою експертизи. Питання про причини та умови, що сприяли злочину, носять самостійний характер відносно основних завдань, поставлених перед експертом [3, с. 72–73]. І. А. Алієв зауважив, що велике значення для здійснення профілактичної діяльності є власна ініціатива експерта щодо встановлення причин та умов, що сприяли злочину, в тому числі й ознак злочину чи іншого протиправного діяння, та пропонування певних заходів щодо реагування на ці обставини [4, с. 79].

Завданнями профілактичної роботи судово-експертних закладів (установ) є: а) надання допомоги слідчому, судді на основі спеціальних знань експерта у справі розкриття злочину, ретельного всебічного розслідування та забезпечення об'єктивного справедливого покарання; б) виявлення конкретних причин і умов, що сприяють злочину, дослідження та аналіз цих умов та розробка конкретних заходів, спрямованих на їх усунення; в) на основі спеціальних знань вирішення експертом питання профілактики в процесі дослідження матеріалів, наданих органами, що призначили експертизу [5, с. 22].

Серед обставин профілактичного характеру, які можуть бути встановлені експертом, виділяють три групи обставин, зокрема, обставини технічного, організаційно-правового та медичного характеру.

При цьому до обставин технічного характеру відносять недоліки об'єктів, які роблять можливим злочинне посягання на цей об'єкт, недоліки технологій виробництва, конструктивні та заводські дефекти зброї, транспортних засобів та інші обставини, що сприяли вчиненню злочинів, для встановлення яких потрібні науково-технічні знання. До цієї групи також належать і неправильні, з професійної точки зору, дії осіб щодо експлуатації техніки. У свою чергу до обставин організаційно-правового характеру входять: а) недоліки правового регулювання виробництва, транспорту, звітності та іншої діяльності, яка є об'єктом експертного дослідження; б) недоліки в організації виробництва, транспорту, звітності та ін., які виявляються у порушенні відповідними особами нормативних правил, що регулюють окремі види господарської діяльності; в) недоліки в організації виробництва, транспорту та ін., які не пов'язані з порушенням нормативних правил та недоліками правового регулювання. Нарешті, обставини медичного характеру об'єднують: а) обставини,

що характеризують особу злочинця (наприклад, психопатичний розвиток особи, пов'язаний із перенесеною у дитинстві хворобою); б) обставини, що викривають недоліки в медичному обслуговуванні населення, які сприяють, наприклад, вчиненню лікарських помилок чи отруєнь медичними препаратами [6, с. 17–19].

Крім того, експертна профілактика полягає не лише у виявленні експертом на основі спеціальних знань обставин, які сприяють вчиненню злочину, а й у прогнозуванні виникнення можливих способів здійснення протизаконної діяльності у сучасних умовах та розробці заходів щодо покращення захисту об'єктів [7, с. 236].

Таким чином, профілактична діяльність експерта у системі запобігання злочинам повинна займати одне із провідних місць. Можливості такої профілактики доцільно використовувати на всіх стадіях розслідування. Крім того особам, які проводять розслідування, не слід недооцінювати експертну профілактику як засіб боротьби зі злочинністю.

Список бібліографічних посилань: 1. Колмаков В. П. О формах и методах деятельности экспертных учреждений по предупреждению хищений государственного и общественного имущества. *Сб. науч. тр. Азерб. НИИСЭ*. 1965. Вып. I. Вопросы судебной экспертизы. С. 12–23. 2. Фридман И. Я. Вопросы профилактики преступлений при криминалистическом исследовании документов. Киев: Изд-во КНИИСЭ, 1968. 87 с. 3. Фридман И. Я. Использование данных судебной экспертизы для предупреждения правонарушений. Киев: РИО МВД СССР, 1972. 168 с. 4. Алиев И. А. Проблемы экспертной профилактики. Баку: Азернешр, 1991. 312 с. 5. Ханджанов Н. К. Вопросы профилактики и предупреждения преступлений в сфере судебной экспертизы // Вопросы судебной экспертизы: материалы науч. конф. по вопросам применения науч.-техн. средств предупреждения преступности (роль экспертов и экспертных учреждений в предупреждении преступлений). Баку, 1965. Ч. 2. С. 21–26. 6. Фридман И. Я. Предупреждение преступлений и судебная экспертиза. М.: Юрид. лит., 1968. 192 с. 7. Гуріна Д. П. Завдання експертної профілактики. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 44. С. 233–236.

Одержано 05.10.2017

УДК 343.98

Юлия Денисовна ПЕТРИЧЕНКО,
магистр Одесского государственного
университета внутренних дел

НОВАЯ ДОКТРИНА СТРУКТУРЫ МЕТОДИКИ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КРИМИНАЛЬНЫМ ПРАВОНАРУШЕНИЯМ

Предложенную Ю. А. Ланцедовой [1, с. 302–303; 2, с. 343–346; 3, с. 180–182 и др.] *новую доктрину структуры методики противодействия криминальным правонарушениям* более правильно представить в такой редакции.

Для правильного понимания системно-структурного строения и содержательно-тематического наполнения четвертой части криминалистики – «Методика», имеет значение *новая доктрина структуры методики противодействия правонарушениям*, которую применительно к противодействию макроправонарушениям (криминальным правонарушениям) можно представить в виде следующего перечня методик:

1. Общая методика противодействия макроправонарушениям (криминальным правонарушениям).

2. Общая методика противодействия отдельным видам или группам макроправонарушений (криминальных правонарушений).

2.1. Базисные методики противодействия отдельным видам или группам макроправонарушений (криминальных правонарушений).

2.2. Частная методика противодействия (алгоритм практических действий антиделиктолога) определенному виду или группе макроправонарушений (криминальных правонарушений).

2.3. Рабочая методика противодействия (алгоритм практических действий антиделиктолога) конкретному макроправонарушению (криминальному правонарушению).

2.4. Специальные частные методики осуществления каждой из стадий противодействия (алгоритм практических действий антиделиктолога) определенному виду или группе макроправонарушений (криминальных правонарушений).

2.5. Специальные рабочие методики осуществления каждой из стадий противодействия (алгоритм практических действий антиделиктолога) конкретному макроправонарушению (криминальному правонарушению).

3. Общая методика противодействия отдельным видам или группам макроправонарушений (криминальных правонарушений) при особых обстоятельствах:

3.1. Базисные методики противодействия отдельным видам или группам макроправонарушений (криминальных правонарушений) при особых обстоятельствах.

3.2. Частная методика противодействия (алгоритм практических действий антиделиктолога) определенному виду или группе макроправонарушений (криминальных правонарушений) при особых обстоятельствах.

3.3. Рабочая методика противодействия (алгоритм практических действий антиделиктолога) конкретному макроправонарушению (криминальному правонарушению) при особых обстоятельствах.

3.4. Специальные частные методики осуществления каждой из стадий противодействия (алгоритм практических действий антиделиктолога) определенному виду или группе макроправонарушений (криминальных правонарушений) при особых обстоятельствах.

3.5. Специальные рабочие методики осуществления каждой из стадий противодействия (алгоритм практических действий антиделиктолога) конкретному макроправонарушению (криминальному правонарушению) при особых обстоятельствах.

Сущность общей методики противодействия макроправонарушениям (криминальным правонарушениям) заключается в том, что она касается каждой из базисных и частных методик противодействия отдельным видам и группам макроправонарушений (криминальных правонарушений), когда последние методики детализируют положения общей и базисной методики уже в контексте алгоритма практических действий антиделиктолога при осуществлении противодействия конкретному макроправонарушению (криминальному правонарушению) при отсутствии и при наличии особых обстоятельств, а именно: при осуществлении противодействия конкретному макроправонарушению (криминальному правонарушению), совершенному организованной группой лиц, дошкольниками, малолетними, подростками, психически больными лицами, в условиях действия чрезвычайного или военного положения и т.д.

Каждая частная методика противодействия отдельным видам или группам макроправонарушений (криминальным правонарушений) или противодействия такого рода деяниям при особых обстоятельствах должна состоять из набора специальных частных методик и специальных рабочих методик проведения каждой из стадий противодействия соответствующему виду или группе макроправонарушений (криминальных правонарушений). Например, частная методика противодействия убийству или причинению телесных повреждений должна состоять из ряда таких специальных частных методик, как:

1. Специальная частная методика выявления латентных убийств или причинения телесных повреждений.

2. Специальная частная методика прекращения убийства или причинения телесных повреждений, что бывает очень редко, но не исключается и такая ситуация. Тогда будет покушение на совершение этого преступления, если удастся помешать наступлению смерти или причинения телесных повреждений.

3. Специальная частная методика раскрытия убийства или причинения телесных повреждений.

4. Специальная частная методика досудебного расследования убийства или причинения телесных повреждений.

5. Специальная частная методика судебного рассмотрения или пересмотра или следователя разрешения уголовного дела об убийстве или причинении телесных повреждений.

6. Специальная частная методика выполнения судебного или следственного решение по уголовному делу об убийстве или причинении телесных повреждений.

7. Специальная частная методика работы до снятия или погашения судимости с освобожденным лицом после отбытия наказания за убийство или за причинение телесных повреждений.

8. Специальная частная методика проведения других мероприятий по предупреждению убийства или причинения телесных повреждений.

Аналогичный перечень методик должны иметь и специальные рабочие методики противодействия конкретному убийству или причинению телесных повреждений, что, лучше всего, разрабатывать в виде конкретной компьютерной программы алгоритма действий антиделиктолога при осуществлении такого противодействия.

Сущность такого алгоритма должна зависеть от набора базисных рекомендаций, откорректированных компьютерной программой в зависимости от объема и сущности исходных данных имеющейся на этот момент антиделиктной ситуации.

Аналогичным образом может быть представлена и структура методики противодействия любым иным видам правонарушений, а именно миниправонарушений, которые подразделяются на административные, дисциплинарные, де-факто имущественно-договорные (гражданские) и де-юре имущественно-договорные (хозяйственные) правонарушения.

Список использованных источников: 1. Курс лекцій з криміналістики : навч. посіб. / О. А. Кириченко, Т. О. Коросташова, Ю. О. Ланцедова, О. С. Тунтула, В. С. Шаповалова ; за наук. ред. О. А. Кириченка. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. П. Могили, 2014. – 348 с. 2. Ланцедова Ю. О. Структура методики протидії злочинам як четвертої частини криміналістики у новітньому викладі / Ю. О. Ланцедова // Актуальні питання досудового розслідування та сучасні тенденції розвитку криміналістики : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 5 груд. 2014 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2014. – С. 344–346. 3. Ланцедова Ю. А. Новая доктрина структуры методики противодействия криминальным и иным правонарушениям / Ю. А. Ланцедова // Перші Миколаївські юридичні дискусії : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 20-річчя Конституції України (м. Миколаїв, 18 трав. 2016 р.) / уклад.: Є. В. Валькова, І. М. Дмитрук, С. В. Лосич та ін. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2016. – С. 180–182.

Одержано 05.10.2017

УДК 343.98

Ігор Володимирович ПІРІГ,

доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального права
та кримінології Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ

ПРИРОДА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТОЛОГІЇ ТА ЇЇ МІСЦЕ В СИСТЕМІ НАУК

Незважаючи на різноманіття думок вчених щодо ступеня сформованості судової експертології як окремої науки, вважаємо на сьогодні її самостійною наукою, під якою треба розуміти систему знань про закономірності проведення судових експертиз та заснованих на них засобах та методах дослідження різного роду матеріальних об'єктів, процесів або явищ [1, с. 126]. Щодо природи судової експертології на сьогодні існують дві концепції. Найбільш поширеною є думка ряду науковців (А. І. Вінберг, Н. Т. Малаховська, С. Ф. Бичкова, Ю. Г. Корухов, О. О. Ейсман, М. Я. Сегай, Н. І. Клименко) щодо юридичної природи судової експертології. Інша концепція, представниками якої ми вважаємо Р. С. Белкіна та

Т. В. Авер'янову, полягає у віднесенні судової експертології до, так званих, синтетичних наук, що об'єднують в собі декілька галузей знань.

Ще у 1956 р. А. І. Вінберг у виданні «Криміналістична експертиза у радянському кримінальному процесі» виділив другий параграф першої глави під назвою «Юридична природа експертизи», де з посиланням на дисертаційні дослідження Р. Д. Рахунова, В. М. Нікіфорова, М. Л. Якуба, С. М. Мітричева зазначав, що дослідження питання щодо юридичної природи експертизи склало би самостійну тему [2, с. 17]. Пізніше він підтвердив свої позиції у спільній з Н. Т. Малаховською праці при визначенні судової експертології як «галузі радянської юридичної науки» [3, с. 113]. За юридичну природу судової експертології висловлюється Н. І. Клименко. У відношенні природи науки вона зазначає: «Як наука, що покликана вивчати закономірності й методологію формування та розвитку судових експертиз, закономірності дослідження їх об'єктів, здійснюваного на основі спеціальних знань, трансформованих на базі галузевих наук у систему наукових методів, методик та засобів вирішення експертних завдань у межах правової регламентації, судово експертологія має бути визначена як прикладна юридична наука, що за своєю ґенезою і загальним об'єктом дослідження (злочинна діяльність) належить до циклу кримінально-правових наук» [4, с. 9].

Достатньо впевнено, на основі аналізу існуючих концепцій, визначав юридичну природу судової експертології М. Я. Сегай, який зазначає, що при «огляді сучасних концепцій про становлення і розвиток науки про судову експертизу, серйозних сумнівів (незалежно від того, визнається вона самостійною наукою чи галуззю іншої юридичної дисципліни) у правовій природі судової експертології висловлено не було» [5, с. 757]. Загалом автор визначає, що «судова експертологія, використовуючи знання інших наук, трансформує їх у знання юридичні, оптимізуючи тим самим процес впровадження спеціальних знань у судочинство» [5, с. 759].

Концепцію синтетичної природи судової експертології висловили Р. С. Белкін і Т. В. Авер'янова. Їх погляди ґрунтуються на процесах інтеграції та диференціації наукових знань, які є наслідком науково-технічного прогресу та сприяють утворенню нових типів наук, а також є фактором розвитку теорії і практики судової експертизи. Р. С. Белкін з посиланням на Ф. М. Лазарева і М. К. Трифонова зазначає ці нові типи наук: «1) синтетичні (біохімія, психофармакологія, молекулярна біологія, фізична хімія тощо); 2) інтегративні (кібернетика, семіотика, теорія інформації, теорія систем тощо); 3) комплексні (науковедення, комплексне вивчення людини, біосфери, космосу тощо)» [6, с. 21]. Синтетичні науки з'являються на межі двох або декількох галузей знань у результаті переносу методів та ідей однієї науки на іншу. Інтегративні науки «уособлюють собою новий, не відомий класичним наукам тип абстракцій. ... В основі таких наук лежить виявлення в об'єктах різної якісної природи деяких елементів, індиферентних до їх якості» [6, с. 22]. Комплексні науки являють собою результат зближення галузей знань, що раніше суттєво відрізнялися за змістом та способами дослідження. Теорія інтеграції та диференціації знань лягла в основу визначення Р. С. Белкіним природи та методології загальної теорії судової експертизи. Він зазначав, що «загальна теорія судової експертизи буде відігравати відому методологічну роль у відношенні до теоретичних основ окремих видів експертиз, не позбавляючи їх в той же час самостійності та не відриваючи від тих наук, у межах яких вони існують та розробляються. Саме тому, що предметом такої теорії судової експертизи є тільки спільне, ми вважаємо, що вона є комплексною синтетичною наукою» [7, с. 455].

Аналізуючи форми інтеграції знань, Т. В. Авер'янова щодо теорії судової експертизи свого часу висловлювалась за подвійну її природу: «загальна теорія судової експертизи являє собою науку подвійної природи: юридичну – за об'єктом пізнання, частково за функціями та джерелами формування, та природно-технічну – за усіма іншими критеріями» [8, с. 11]. Згодом вона змінила своє ставлення та висловила своє відношення до поглядів вчених-криміналістів на юридичну природу судової експертизи: «Думаю, що це погляди, що відображують вчорашній день розвитку загальної теорії судової експертизи. Нам здається, що наступив момент визнання загальної теорії судової експертизи синтетичною наукою, що відноситься до класу гібридних наук, та являє собою монолітний сплав даних різних галузей наукового знання. Вона має природній та окремий правовий зміст, але поряд з цим їй не менш важливими складовими слугують сучасні досягнення природничих, технічних і, у

відомій ступені, суспільних наук» [9, с. 72–73]. Під класом «гібридних» Т. В. Авер'янова, як і Р. С. Белкін, розуміють сукупність синтетичних, інтегральних та комплексних наук.

Ми погоджуємось з думками Т. В. Авер'янової та Р. С. Белкіна щодо синтетичної природи судової експертології, яка є комплексом взаємопов'язаних суспільних, природознавчих та технічних наук. Вважаємо за потрібне розглянути структуру судової експертології відносно предметних наук, що є основою її формування. Розглядаючи види судових експертиз, слід помітити, що більшість з них базуються на знаннях технічних та природознавчих наук. Серед технічних наук слід зазначити механіку, матеріалознавство, машинобудування, кібернетику, інформатику, будівництво, безпеку життєдіяльності, балістику, системотехніку, електротехніку, енергетику тощо. Серед природознавчих основними науками, з яких запозичене знання судовою експертологією є фізика, хімія, математика, біологія, зоологія, медицина, фармакологія, ґрунтознавство та інші. Частину суспільних наук складають мистецтвознавство, економіка, антропологія, лінгвістика, психологія та інші. Для формування методологічних основ судової експертології, як і інших наук, використовуються здобутки філософії та соціології.

Виникає питання щодо юридичної природи судової експертології. Єдина наука юридичного циклу, яку ми вважаємо материнською відносно судової експертології, є криміналістика. Саме знання галузей криміналістичної техніки слугують основою традиційних криміналістичних експертиз. Однак, знання криміналістичної техніки більшість науковців вважають спеціальними, а, як відомо, спеціальні знання за природою є неюридичними. Тобто, незважаючи на тісний зв'язок криміналістики та судової експертології, на сьогодні не можна визначити останню як юридичну науку. Предметом судової експертології, як визначено нами вище, є закономірності проведення судових експертиз, а предметом кожної окремої експертизи, на думку більшості науковців, є встановлення фактів (фактичних даних), що мають значення для розслідування, шляхом дослідження об'єктів експертизи, які є матеріальними носіями інформації про подію [9, с. 77]. Об'єкти, що досліджуються при проведенні експертизи, як правило, мають процесуальний статус речового доказу, однак для експерта цей факт не має значення. Він досліджує ознаки та властивості об'єкта, а не його процесуальну природу. Методи та методики експертних досліджень також не закріплені законодавчо. Експерт на свій розсуд обирає ті чи інші методи дослідження об'єктів. Існуючі методики, розроблені науковцями та практиками, мають рекомендаційний характер. На законодавчому рівні закріплено загальні основи судово-експертної діяльності, права та обов'язки її суб'єктів в залежності від видів судочинства, що входить в предмет вивчення відповідних наук.

З наведених міркувань зрозуміло, що предмет, об'єкти та методи судової експертології, а також її зв'язок з науками, знання яких є її підґрунтям, не мають юридичної природи. Єдине, що пов'язує судову експертологію з юриспруденцією це кінцева мета використання результатів проведених експертиз – під час судового розгляду справи. Процес диференціації наукових знань призводить до появи предметних судових наук, які згодом інтегруються саме у судову експертологію. Як вірно відмічала Н. І. Клименко, «кожний вид експертизи має закономірні зв'язки зі «своєю» предметною судовою наукою, а через неї або безпосередньо – з її материнською (базовою) наукою. Для хімічних експертиз предметною наукою є судова хімія, для фізичних – судова фізика, для економічних – судова економіка тощо» [4, с. 120–121]. Але при цьому, такі науки як судова хімія, судова фізика, судова біологія, судова медицина, судова психіатрія, судове матеріалознавство тощо вважаються не юридичними науками, а галузями відповідних материнських наук. Тому, підводячи підсумок, ми визначаємо судову експертологію як синтетичну науку.

Список бібліографічних посилань: 1. Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування: монографія. Дніпропетровськ: Дніпропетровськ. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2015. 432 с. 2. Винберг А. И. Криминалистическая экспертиза в советском уголовном процессе. М.: Госюриздат, 1956. 219 с. 3. Судебная экспертиология (общетеоретические и методологические проблемы судебных экспертиз): учеб. пособие / А. И. Винберг, Н. Т. Малаховская; отв. ред. Б. А. Виктор. Волгоград: НИИРПО ВСШ МВД СССР, 1979. 181 с. 4. Клименко Н. И. Судовая экспертиология. Курс лекцій: навч. посіб. Київ: Ін Юре, 2007. 521 с. 5. Сегай М. Я. Судовая экспертиология – наука про судово-експертну діяльність. *Вісник*

Академії правових наук. 2003. № 2–3. С. 740–762. 6. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. М.: Норма, 2001. 240 с. 7. Белкин Р. С. Курс криминалистики: учеб. пособие для вузов. 3-е изд., доп. М.: Юнити-Дана; Закон и право, 2001. 837 с. 8. Аверьянова Т. В. Природа общей теории судебной экспертизы и ее место в системе научного знания // 50 лет в криминалистике: материалы междунаро. науч. конф. Воронеж: Воронеж. гос. ун-т, 2002. С. 4–14. 9. Аверьянова Т. В. Судебная экспертиза. Курс общей теории. М.: Норма, 2007. 479 с.

Одержано 05.10.2017

УДК 343.98

Віктор Миколайович ПЛЕТЕНЕЦЬ,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики, судової
медицини та психіатрії Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ

РАПТОВІСТЬ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ЯК ФАКТОР ПОДОЛАННЯ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ

В ході розслідування кримінального провадження вирішуються такі завдання, як захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим щоб кожен, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [1, с. 3].

Початкова інформація про злочин, що потребує виїзду на місце події, як зазначає І. О. Возгрін, досить часто надходить раптово, звідси, всю підготовку до огляду потрібно проводити в максимально стислі строки, визначаючи, що і як потрібно робити [2, с. 54].

Подолання імовірних проявів протидії досудовому розслідуванню є можливим, у тому числі, шляхом мінімізації часу підготовки й проведення розслідування взагалі та процесуальних дій (допитів, обшуків та інших) зокрема, а також кількості осіб, поінформованих про їх хід. Зазначена специфічна особливість підготовки до обшуку обумовлена необхідністю забезпечити елемент раптовості, який грає виключно важливу роль при здійсненні даної слідчої дії [2 с. 125].

Як зазначено в Академічному тлумачному словнику з української мови, раптовий – це той, який відбувся, настав несподівано, непередбачено [3].

Не меншої уваги з позиції фактора раптовості заслуговує й допит підозрюваного. Показання підозрюваного, як правило, одержуються на початковому етапі розслідування. У цей момент підозрюваний ще не знає, якими доказами володіє слідчий. Він практично не в змозі протиставити слідчому свою лінію захисту [4, с. 193].

Допит підозрюваного одразу після затримання дозволить використати: фактор раптовості, запобігти встановленню обсягу доказової інформації у слідчого, висуненню неправдивого алібі та активній протидії розслідуванню. Таку думку підтримують 92 % опитаних слідчих.

Свідчення підозрюваного, допитаного одразу після затримання, без попереднього обмірковування ним обставин, що стали причиною його затримання та підставами підозри, суттєво відрізняються від тих, котрі він дає під час допиту, через певний час [5, с. 408].

Затримані одразу після вчинення злочину особи можуть перебувати у стані збудження та неочікуваного здивування або розпачі. Як наслідок у них може бути відсутня, добре спланована лінія захисту. При ретельному допиті на початку розслідування у сформованому

злочинцями алібі будуть виявлені прогалини, невідповідності. Це, значною мірою, впливатиме на відмову від зайнятої лінії захисту та зізнанні у злочині.

Раптовість, на думку М. В. Салтевського, є доцільною у наступних ситуаціях: а) на початку розслідування, коли факт порушення кримінальної справи відомий обмеженому колу осіб; б) коли підозрювані або зацікавлені особи здогадуються, що правоохоронні органи мають відомості про їхню причетність до злочину і місце приховування викраденого; в) до виклику підозрюваного у вчиненні злочину, співучасників або зацікавлених осіб; г) до затримання підозрюваного чи співучасників або негайно після цього; ґ) коли особа захоплена при вчиненні злочину, або на неї вкажуть очевидці, або на її одязі і тілі будуть виявлені сліди злочину; д) через деякий час після першого обшуку, який не дав позитивних результатів [6, с. 348].

Вибір моменту проведення якоїсь процесуальної дії та отримання позитивного результату має обумовлюватись фактором раптовості. Це значною мірою мінімізує можливості зацікавлених осіб у здійсненні протидії досудовому розслідуванню.

Раптовість в ході здійснення кримінального судочинства може виступати не тільки як тактична рекомендація, і об'єктивна умова проведення тієї чи іншої процесуальної дії, але і безпосередній чинник, що спонтанно виникає в певних ситуаціях, пов'язаних із розслідуванням і розглядом кримінальної справи, і здатний впливати на всіх суб'єктів кримінального судочинства [7].

Таким чином використання фактора раптовості при розслідуванні є складним, у той же час важливим аспектом мінімізації проявів протидії з боку зацікавлених осіб. Наведене, у свою чергу, сприятиме мінімізації строків розслідування та забезпечуватиме виконання завдань кримінального провадження, визначених КПК України.

Список бібліографічних посилань: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Київ: Алерта, 2017. 290 с. 2. Возгрин И. А. О первоначальном этапе расследования хулиганства // Вопросы теории и практики борьбы с хулиганством. Л., 1975. 361 с. 3. Раптовий // Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/s/rartovuj> (дата звернення: 10.10.2017). 4. Шепитько В. Ю. Криміналістика: курс лекцій. 2-е изд., перераб. и доп. Харьков: Одиссей, 2005. 368 с. 5. Криміналістика / под ред Р. С. Белкина, Г. Г. Зуйкова. М.: Юрид. лит., 1968. 696 с. 6. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Київ: Кондор, 2008. 588 с. 7. Савельева М. В. Теоретические и практические основы использования фактора внезапности в уголовном судопроизводстве: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Саратов, 2003. 227 с. URL: <http://www.dissercat.com/content/teoreticheskie-i-prakticheskie-osnovy-ispolzovaniya-faktora-vnezapnosti-v-ugolovnom-sudoproizvodstve> (дата звернення: 10.10.2017).

Одержано 13.10.2017

УДК 343.98

Артем Ігорович ПЛОСКОНОС,

ад'юнкт докторантури та аспірантури
Національної академії внутрішніх справ;

Андрій Анатолійович САКОВСЬКИЙ,

кандидат юридичних наук,
директор навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ЗЛОЧИНИ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ОРГАНІЗОВАНИМИ ЗЛОЧИННИМИ ГРУПАМИ ТА ЗЛОЧИННИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ

Важливе місце у процесі збирання доказової інформації в межах кримінального провадження безперечно належить такій слідчій (розшуковій) дії – як допит. Фактично без проведення допиту не відбувається жодне досудове розслідування, тому саме допит, по праву, вважається однією із найбільш розповсюджених слідчих (розшукових) дій.

Актуальні організаційно-правові, процесуальні, тактичні та психологічні аспекти допиту, досліджували такі відомі вчені криміналісти та процесуалісти як: В. П. Бахін, Р. С. Белкін, В. М. Биков, В. К. Весельський, В. Г. Гончаренко, В. Є. Коновалова, В. С. Кузьмічов, В. В. Тищенко, Л. Д. Удалова, В. Ю. Шепітько, М. П. Яблоков, проте ґрунтовних теоретичних досліджень особливостей, пов'язаних із тактикою допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій з урахуванням сучасних умов та апробації отриманих результатів у практичній діяльності не проводились.

Високі інформативні можливості, простота, швидкість отримання результату, характеризують допит як результативну слідчу (розшукову) дію, з іншого боку – відсутність вичерпних даних про подію, можливість виникнення негативних обставин та протидія з боку допитуваних осіб незалежно від їх процесуального статусу, відносять допит до категорії найскладніших слідчих (розшукових) дій.

Разом з тим, необхідно зазначити, що у більшості випадків ефективність зазначеної слідчої (розшукової) дії та її результати зумовлені не лише сприятливою слідчою ситуацією та наявністю достатньої кількості вихідної інформації, яка дозволить висувати конкретні версії з приводу вчиненого правопорушення, а і професійною майстерністю слідчого, наявністю у нього значного досвіду роботи, його умінням правильно підготуватись допиту та організувати проведення допиту, встановити психологічний контакт та обрати правильну тактику дій.

Особливості допиту у кримінальних провадженнях про злочини, що вчиняються організованими злочинними групами та злочинними організаціями, багато в чому обумовлені колом тих обставин, які необхідно з'ясувати слідчому (предметом допиту). Причому необхідно зазначити, що предмет допиту визначений предметом доказування. У зазначеній категорії кримінальних проваджень, особливості предмета допиту полягають саме у встановленні тих даних, що належать до групового суб'єкта злочину, групових дій, даних, що дозволяють не лише констатувати факт учинення злочину групою, але й одержати про неї максимально повне уявлення, індивідуалізувати роль і вину кожного з її учасників. Відповідно дуже важливо одержати відомості про організаторів і керівників злочинного співтовариства (групи), а від них – про цілі його створення, про обсяг злочинної діяльності, його структуру, способи залучення нових членів, корупційні зв'язки тощо.

У криміналістичних джерелах зустрічаються різноманітні підходи до організації тактичних заходів на підготовчій стадії допиту. Але безсумнівним залишається той факт, що відсутність належної підготовки, не забезпечення всіх необхідних умов, в подальшому негативно відображається та якості проведення допиту, або взагалі унеможливить досягнення мети. Прикладами безвідповідального ставлення до підготовчого етапу допиту, можуть бути факти пов'язані із неотриманням інформації про наявність співучасників у вчиненні злочину або інформації, яка допомогла би встановити їх місце знаходження, про місце знаходження або місця збуту викраденого майна, про окремі (додаткові) епізоди злочинних діяльності, тощо.

Організаційно-тактичні заходи, спрямовані на підготовку слідчого до допиту, обумовлюють отримані результати, тобто визначають якість проведення допиту на підставі отриманої доказової інформації та впливають на швидкість, всебічність та об'єктивність розслідування в цілому. Тобто ретельна підготовка до проведення допиту є запорукою досягнення тактичної мети.

Узагальнення слідчої практики дозволяє дійти висновку, що в більшості випадків, нехтування слідчими, внаслідок різних причин, проведенням організаційно-тактичних заходів в межах підготовчого етапу допиту, негативно впливає на стан розслідування в цілому, в більшості випадків призводить до втрати доказової інформації, порушення процесуальних строків, тощо.

Процес обрання та проведення слідчим в ході розслідування злочинів вчинених організованими злочинними групами та злочинними організаціями організаційно-тактичних заходів, спрямованих на забезпечення якісної підготовки до допиту учасників таких груп повинен відбуватись із врахуванням їх окремих характеристик, а саме: стабільності складу, наявності сформованої та чіткої психологічної структури з конкретним розподілом ролей, спланованості, високої конспіративності та тривалості злочинної діяльності.

Водночас застосування найбільш ефективних прийомів та методів під час проведення допитів учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій є передумовою удосконалення та осучаснення окремих методик розслідування злочинів в цілому, оскільки боротьба з організованою злочинністю є однією з найбільш актуальних проблем сучасного суспільства.

Список використаних джерел: 1. Бахін В. П. Тактика допиту : навч. посіб. / В. П. Бахін, В. К. Весельський. – Київ : Правник, 1997. – 64 с. 2. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – Київ : Юстиніан, 2012. – 1224 с. 3. Особливості провадження допиту підозрюваного (обвинуваченого) з метою недопущення тортур та інших порушень прав людини : посібник / В. К. Весельський, В. С. Кузьмічов, В. С. Мацишин, А. В. Старушкевич. – Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2004. – 148 с. 4. Чаплинська Ю. А. Підготовка до допиту як необхідна умова якісного проведення слідчої дії / Ю. А. Чаплинська // Вісник Академії митної служби України. Серія Право. – 2012. – № 2. – С. 89–95.

Одержано 07.10.2017

УДК 343.102(477)

Оксана Василівна ПОЛІЩУК,

науковий співробітник відділу організації
наукової роботи Одеського державного
університету внутрішніх справ

ДО ПРОБЛЕМИ ПЕРЕВІРКИ ВІДОМОСТЕЙ ПРО КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ НА ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Пріоритетним напрямком кримінальної політики української держави є вдосконалення кримінального процесуального законодавства, яке б створювало умови для ефективної діяльності правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю. Кримінальне процесуальне законодавство, як і усі інші галузі права, на сьогоднішній день, зазнає чимало змін, не зважаючи на які, все ж залишається коло важливих не вирішених питань кримінального судочинства. Одним з важливих питань є проблема перевірки відомостей про кримінальні правопорушення безпосередньо на початку досудового розслідування.

За радянських часів та в сучасних умовах питанням перевірки відомостей про кримінальні правопорушення на початку досудового розслідування приділили увагу на рівні наукових праць С. А. Альперт, Ю. П. Аленін, О. В. Баганець, В. П. Бахін, О. В. Баулін, В. Д. Берназ, В. В. Вапнярчук, В. П. Бож'єв, Ю. М. Грошевий, В. І. Галаган та ін.

Важливе місце у структурі початку досудового розслідування займає система першочергових заходів і невідкладних слідчих дій, спрямованих на перевірку відомостей про кримінальні правопорушення. Відтак, чіткого визначення поняття «першочергових заходів» в жодному з нормативно – правових актів, які регламентують порядок проведення досудового розслідування немає. Відповідно, постає ще одне важливе питання, з приводу тлумачення понять, які зустрічаються в кримінальному процесі, як щось загальнозвживане, а не те, що трактується кожним слідчим, прокурором, слідчим суддею на власний розсуд.

Проблема перевірки відомостей про кримінальні правопорушення на початку досудового розслідування має історичне минуле, що безперечно має враховуватися нами при формулюванні пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства за результатами підготовки дисертації. Як з цього приводу доречно відзначив дослідник В. С. Кульчицький, «науковий підхід як до реформування кримінального судочинства в цілому, так і до визначення шляхів удосконалення інституту початку досудового розслідування передбачає звернення до історичного минулого, що дає змогу сформулювати комплексне уявлення про багаторічні традиції правотворення, досягнення та цінності національного законодавства, а також об'єктивно оцінити його недоліки» [1, с. 7].

Аналізуючи історичний аспект перевірки відомостей про кримінальні правопорушення на початку досудового розслідування, одним з основних джерел кримінального процесуального права слід визнати Статут кримінального судочинства 1864 року (СКС 1864 р.), який був прийнятий в межах судової реформи 1864 року. У цьому документі чи не вперше було викладено основні положення кримінального судочинства, які мали суттєвий вплив на подальший розвиток процесуального законодавства. На думку професора В.М. Тertiшника, у цьому досить таки змістовному законодавчому акті були реалізовані фундаментальні ідеї, які роблять його найпрогресивнішим процесуальним законом того часу, а нерідко слугують джерелом творчих пошуків вчених сьогодення [2, с. 70].

Так, приводами для порушення кримінальної справи за СКС 1864 р. відповідно до ст. 297 були: «объявления и жалобы частных лиц; сообщение полиции, присутственных мест и должностных лиц; явка с повинной; возбуждение дела прокурором и возбуждение дела по непосредственному усмотрению судебного следователя» [3]. Початок досудового розслідування за Статутом кримінального судочинства полягав у первинному пошуку, що здійснювався поліцією з метою підтвердження чуток та відомостей про злочин, або про такі події, про які без перевірки неможливо визначити чи є вони злочином, що по суті було праобразом попередньої перевірки заяв і повідомлень про злочин [4, с. 9].

Окрім Статуту кримінального судочинства, в історії нашої держави є багато яскравих прикладів нормативно – правових актів, які б варто було переглянути навіть сьогодні при внесенні будь-яких змін до чинного КПК України. Але, на жаль, зазначені прогресивні положення як СКС 1864 року, так і інших нормативно – правових актів, про перевірку відомостей про кримінальні правопорушення, окреслені понад століття тому, не достатньо знайшли свого відображення у положеннях чинних нормативно-правових актів. Так, згідно з ч. 3 ст. 214 Кримінального процесуального кодексу України, для перевірки відомостей до внесення їх до ЄРДР, дозволяється у невідкладних випадках проводити тільки огляд місця події [5, ст. 214]. Відомчі нормативні акти разом з оглядом місця події дозволяють проводити такі першочергові заходи: переслідування і затримання правопорушників; виявлення свідків та очевидців події, та їх опитування; проведення поквартирного чи подвірного обходу для збирання відомостей про подію; орієнтування особового складу органів та підрозділів поліції; використання можливостей баз (банків) даних єдиної інформаційної системи; інші передбачені законодавством заходи та дії, необхідні для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила [6, п. 4, розд. 2].

Однак, зазначені положення нормативного акту не знайшли свого відображення у чинному КПК.

Як висновок, можна зазначити, що законодавчі органи нашої держави усвідомлюють наявність нагальної проблеми перевірки відомостей про кримінальні правопорушення на початку досудового розслідування, більше того, мають яскраві приклади з історії, які реально було б втілити в практичну діяльність правоохоронних органів, проте проблема залишається ще не вирішеною.

Список бібліографічних посилань: 1. Кульчицький В., Тищик Б. С. Історія держави і права України: навч. посіб. Київ: Атіка, 2001. 296 с. 2. Тertiшник В. М. Кримінально-процесуальне право України: підручник. Київ, 2003. 392 с. 3. Устав уголовного судопроизводства // Судебные уставы 20 ноября 1864 г. с изложением рассуждений, на коих они основаны. СПб.: Изд-е Гос. Канцелярии, 1866. 495 с. 4. Вакулік О. А., Азаров Ю. І. Початок досудового розслідування у кримінальному провадженні: навч. посіб. Київ: Центр учб. літ., 2015. 184 с. 5. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 24.09.2017). 6. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: наказ МВС України від 7 серп. 2017 р. № 575 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17> (дата звернення: 24.09.2017).

Одержано 29.09.2017

УДК 343.983.342

Андрій Олександрович ПОЛТАВСЬКИЙ,
помічник директора Київського науково-дослідного
інституту судових експертиз Міністерства юстиції України

ЕКСПЕРТНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МАЛОІНФОРМАТИВНИХ СЛІДІВ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ДАКТИЛОСКОПІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ: КАМЕНІ СПОТИКАННЯ

Одним з проблемних питань в дактилоскопічній експертизі, яке, виходячи з безпосереднього досвіду автора, не знаходить свого остаточного практичного вирішення якнайменше в останні 25 років, є дослідження так званих *малоінформативних слідів*. Малоінформативними слідами вважаються сліди фрагментів (частин) папілярних узорів пальців або долонь рук з відображенням в них окрім загальних ознак, *якоїсь кількості окремих ознак*², які (загальні та окремі) у сукупності повинні складати **неповторимий** комплекс ознак, достатній для визнання слідів придатними для ідентифікації осіб, що їх залишили.

Окрім зазначеного, слід наголосити і на наступному. Експертні ситуації з дослідження «класичних» малоінформативних слідів можуть ускладнюватися певною динамікою при механізмі слідоутворення, що призводить до «змазування» слідів, накладеннями папілярних узорів один на одного тощо, що тягне за собою значні за часом витрати, які потребують достатнього організаційно-штатного забезпечення підрозділів із судово-експертного забезпечення розслідування кримінальних проваджень. Крім того, виявлення малоінформативних слідів крупнодисперсними хімічними речовинами та їх сумішами (перш за все, дактилоскопічними порошками) «відсікає» таку частину інформації, яка відбилася в слідах, як окремі ознаки будови папілярних ліній. Зазначені та деякі інші чинники суттєво впливають на особливості експертного дослідження малоінформативних слідів та у своєму роді є каменями спотикання, що не дозволяють в повному обсязі використовувати таку дактилоскопічну інформацію у розслідуванні кримінальних проваджень.

Враховуючи обмежений обсяг публікації, розглянемо один із каменів спотикання – *кількість окремих ознак*, що повинна відобразитися в слідах, для визнання їх придатними для ідентифікації, що отримала (кількість окремих ознак) назву «число Бальтазара» або стандарт дактилоскопічної ідентифікації. Ми не будемо у цій роботі аналізувати «постулати Бальтазара» з точки зору їх обґрунтованості, які на сьогоднішній день визнані антинауковими. Це вже було зроблено у роботах, наприклад, Г. Л. Грановського [1; 2], Л. Г. Еджубова [3].

Так, за результатами аналізу «постулатів Бальтазара» Г. Л. Грановський у 1956 та 1961 роках зазначав: «... Вопрос о количестве деталей, необходимых для вывода о тождестве, решается экспертом в каждом отдельном случае в зависимости от общих признаков строения сравниваемых узоров и качества совпадающих частных признаков, выявленных в деталях узоров. Основанием для вывода эксперта является не количество совпадающих *деталей*, а качество и количество совпадающих *частных признаков*, выявленные в деталях строения узоров ...» [1, с. 298; 2, с. 174].

Вторив йому в своїй підсумовуючій, фактично 30-річну діяльність, праці Л. Г. Еджубов (із співавторами) у 1999 році: «... наши исследования показали, что не может быть одного фиксированного количества деталей узора, которое послужило бы стандартом дактилоскопической идентификации, если заведомо не пойти на потерю точности вывода, который формулирует эксперт в результате исследования. Следовательно, на базе определенного числа деталей (например, 12 или 16) нельзя определять стандарт дактилоскопической идентификации.

² Тут та надалі виділене курсивом, напівжирним тощо – виділено автором, теж саме виділене у лапках (цитатах) – з першоджерел в авторській редакції (з відповідними посиланнями).

... стандартом дактилоскопической идентификации должно быть не число деталей, а объем информации, который содержится в папиллярном следе» [3, с. 14].

Проблемні питання визначення стандарту дактилоскопічної ідентифікації («числа Бальтазара»), у т.ч. на рівні ймовірно-статистичних методів та методик, інших проблем дослідження малоінформативних слідів папілярних узорів рук піднімалися Г. Л. Еджубовим, Б. С. Брудовським [4], А. Я. Паліашвілі [5], М. Я. Сегаєм, С. І. Кобзарем [6], А. О. Фокіною [7] та іншими.

Проблемні питання досліджень малоінформативних слідів піднімалися і нами, наприклад у 2001 та 2008 роках [8–10]. Так, зважаючи на автоматизацію дактилоскопічних обліків (слідотек та дактилокартотек) на початку 2000 років за допомогою автоматизованих дактилоскопічних ідентифікаційних систем (далі – АДІС), пропонувалося проводити пошуки для встановлення ймовірних кандидатів за малою кількістю макроскопічного рівня ознак (3–12) з «підключенням» мікроскопічного (пороеджеоскопічного) рівня ознак [8, с. 73]. Крім того, іншим проблемним аспектом використання малоінформативних слідів визначалося визнання більшої частини з них непридатними для ідентифікації. Слід зазначити, що вирішення цього питання пропонувалося І. І. Пророковим ще у 1980 році [11, с. 53]: якнайменше більшу частину малоінформативних слідів можна використовувати для виключення осіб, якими вони могли бути залишені. Крім цього, його ж рекомендація щодо проведення мікроскопічного дослідження для визначення пороеджеоскопічних ознак папілярних ліній сьогодні на практиці майже не враховується. Зважаючи на те, що не завжди одностайно можна визначитися з природою походження зазначених ознак на рівні роздільного (детального) дослідження, які можуть бути як відображенням будови папілярних узорів (ліній), так і відображенням ознак сторонніх включень, що можуть «брати участь» у механізмі слідоутворення. Малоінформативні сліди необхідно визнавати придатними для виключення осіб, які їх могли залишити, та зазначати, що вирішити питання щодо придатності сліду для ідентифікації можливо при наданні конкретного порівняльного матеріалу (дактилокарти). Така практика, наприклад, широко розповсюджена при проведенні трасологічних досліджень слідів взуття [9, с. 101–102; 10, с. 190–191].

Необхідно зупинитися і на такому аспекті, як кількість малоінформативних слідів по відношенню до усіх виявлених. До реформи Експертної служби МВС України її працівники здійснювали техніко-криміналістичне забезпечення (перш за все огляди місць подій) та судово-експертне (проведення судових експертиз) розкриття та розслідування злочинів. З цієї причини спеціаліст-криміналіст, оглядаючи місце події, фактично вилучав сліди «для себе», у подальшому досліджуючи їх (сліди) як судовий експерт [8, с. 74]. Відповідно до цього, малоінформативні сліди не вилучалися, хоча деякі з них могли бути придатними для ідентифікації та залишеними злочинцями. Виключення, при цьому, складали випадки огляду місць вчинення, так званих, «резонансних» злочинів (вбивств, зґвалтувань тощо), коли, як правило, оброблювалися усі поверхні речової обстановки місця події та вилучалися усі виявлені сліди. У зазначений період часу кількість малоінформативних слідів, складала 10–15 %. Після реформування Експертної служби МВС України у 2015 році, коли функції з техніко-криміналістичного забезпечення досудового розслідування кримінальних проваджень стали виконувати інспектори-криміналісти слідчих підрозділів Національної поліції України, а судово-експертне забезпечення залишилося за працівниками Експертної служби МВС України, ситуація змінилася навпаки. Вилучення малоінформативних слідів інспекторами-криміналістами збільшилося та складає якнайменше 20–30 %, більша кількість з яких судовими експертами визнається непридатними для ідентифікації.

Нами наголошувалося на питаннях, безпосередньо пов'язаних із виявленням та вилученням малоінформативних слідів рук, що залежать від комплексу методів виявлення слідів рук на місці події, які неможливо вилучити разом із об'єктами-слідоносіями для дослідження у лабораторних умовах, до термінів призначення дактилоскопічних експертиз, у зв'язку з чим першопочатковий стан слідів може, якнайменше, змінитися, а у гіршому випадку – сліди можуть бути безповоротно втраченими [8, с. 73–74].

На наш погляд не надано відповіді на підняті питань і у роботі судових експертів ДНДЕКЦ МВС України [12], в якій за результатами проведених аналізу «постулатів Бальтазара» та експерименту за допомогою АДІС із застосуванням спеціально створеного

тестового масиву дактилоскопічної інформації (далі – ТМДІ) із 10 слідів пальців рук та 10 дактилокарт, перші (сліди) з яких відповідали певним відбиткам у дактилокартах. Це перша спроба (відома нам) відгукнутися на підняті нами раніше, у тому числі, аналогічні проблемні питання [8–10]. За результатами зазначеної роботи було зроблено певні висновки, *основні з яких зводяться до наступного:*

«... 3. Наявність окремих ознак для сліду пальця руки у кількісній площині не менше 12, а для сліду долонної поверхні руки не менше 24 (*це положення фактично дублюється нижче за текстом висновків – прим. автора*).

4. За умови, коли у сліді пальця руки відобразилося менше 12 окремих ознак, включаючи гачок, острівцець, вічко, місток тощо і які розташовані між собою на відстані у межах 3–4 папілярних ліній при проведенні ідентифікації є можливість дійти до категоричного висновку (наявність комплексу окремих ознак, які мають високу ідентифікаційну значущість) ...

Вважати умовно-придатними сліди рук, у яких не відобразився достатній комплекс окремих ознак, за наявності пороеджеоскопічних ...».

Ці висновки визивають у нас певний дисонанс у зв'язку з тим, що:

– (до п. 3) все ж таки було визначено *кількісний* стандарт дактилоскопічної ідентифікації – 12 окремих ознак для слідів пальців рук та 24 окремі ознаки для слідів долонь (без вказування значущості виявлених ознак); останній *кількісний* критерій – 24 – взагалі, виходячи із суті самої роботи, незрозуміло звідкіля взявся;

– (до п. 4) яка саме можливість дійти до категоричного висновку при умові, коли у сліді пальця відобразилося менше 12 ознак, серед яких гачок, острівцець, вічко, місток тощо, які розташовані між собою на відстані у межах 3–4 ліній: мова йде про наявність тільки значущих ознак або допускається включення до сукупності певної кількості ознак, які мають низьку частоту зустрічальності; якими повинні бути кількість таких ознак і співвідношення між ознаками, що часто зустрічаються, та ознаками, які мають високу ідентифікаційну значущість;

– чому потрібно вважати умовно-придатними сліди рук, в яких не відобразився достатній комплекс окремих ознак, за наявності пороеджеоскопічних; по-перше: дактилоскопії «відомо» дві групи ознак макроскопічного рівня (ознаки будови папілярного узору) та мікроскопічного рівня (ознаки будови папілярних ліній або пороеджеоскопічні ознаки); по-друге: достатньо наявності декількох ознак макрорівня, навіть які часто зустрічаються, для того, щоб при наявності певної кількості ознак мікрорівня, з урахуванням їх значущості в комплексі, дійти до категоричного висновку про придатність сліду для ідентифікації тощо.

Не знайшло свого рішення в повному обсязі, на наш погляд, підняте проблемне питання «числа Бальтазара» і в останньому варіанті Методики дактилоскопічної експертизи, включеної до Реєстру проведення судових експертиз у 2016 році [13].

Таким чином, слухним залишається вислів Г. Л. Еджубова: «... Далекие от реалий «пороги» идентификации приводят к большим потерям в решении задач установления истины по уголовным делам. А именно это и является основной задачей экспертов любых специальностей. Представляется, что данная проблема является общей для криминалистов многих стран и ее следует тщательно обсудить, возможно даже на международных форумах, и принять согласованные рекомендации, которые помогли бы создать корректную и надежную систему дактилоскопической идентификации как в экспертных учреждениях, так и в регистрационных бюро ...» [3, с. 24].

3 нашої точки зору вирішення питання (на рівні роздільного дослідження при визначенні придатності сліду для ідентифікації) полягає у загальному сенсі в:

– проведенні науково-дослідних (дослідно-конструкторських робіт) з розробниками АДІС із створення ймовірно-статистичної методики визначення придатності сліду для ідентифікації, яка б ґрунтувалася на визначенні коефіцієнтів ідентифікаційної значущості окремих ознак (макрорівня), варіантів їх взаємного розташування по відношенню одна до одної з урахуванням місць їх локалізації у певних потоках папілярних узорів слідів пальців та долонь рук тощо;

– у випадку, коли така методика відсутня:

– проведенні експертних досліджень малоінформативних слідів на обласному та центральному рівнях підрозділів експертної служби, які оснащені програмно-технічними комплексами АДІС, за допомогою яких можливо перевірити повторення «сумнівної» сукупності ознак для формування переконання експерта щодо придатності сліду для ідентифікації;

– у разі залишення «сумнівної» сукупності ознак – проведенні експертних досліджень малоінформативних слідів із «підключенням» другого рівня окремих ознак – мікроскопічних (пороеджеоскопічних);

– у разі залишення «сумнівної» сукупності ознак після підключення двох рівнів окремих ознак, вказаних вище – визнання сліду придатним для виключення осіб, які його могли залишити (для групової ідентифікації), з констатацією факту можливості визнання сліду придатним для ідентифікації при наданні конкретного порівняльного матеріалу.

Не можна не згадати і про те, що перевірка малоінформативних слідів за допомогою АДІС дає можливість не тільки визначитися з придатністю сліду для ідентифікації, а й встановити «свій» та (або) «чужі» відбитки, в яких є певна частина ідентичних ознак будови папілярного узору. Сьогодні це не завжди вирішується навіть при перевірці за АДІС малоінформативних слідів рук, вилучених за фактами вчинення особливо тяжких та тяжких злочинів, що мають великий суспільний резонанс. Такі перевірки надають можливість встановити коло осіб, які могли залишити зазначені сліди, як експертним шляхом, маючи дактилокарти осіб, встановлених за допомогою АДІС, тобто той самий порівняльний матеріал для проведення ідентифікації конкретної особи, так і проведенням слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій по відношенню до визначеного кола осіб, які не можуть бути ідентифіковані експертним шляхом у зв'язку з малою інформативністю слідів (які не придатні для ідентифікації).

Наприкінці, підсумовуючи викладене, зазначимо, що основні положення дактилоскопії базуються на досвіді століть, дактилоскопічна наука, якнайменше, на 500 років старіше за самого давнього європейського університету [14], проте проблема «числа Бальтазара», яке було виведено ще у 1911 році, на жаль, остаточно не вирішена, хоча для цього є усі передумови (визначені вище).

Список бібліографічних посилань: 1. Грановский Г. Л. Классификация и оценка частных признаков папиллярных узоров // Терия и практика криминалистической экспертизы. Сб. 2. М.: Гос. изд-во юрид. лит., 1956. С. 287–298. 2. Грановский Г. Л. Оценка совпадений и различий признаков папиллярных узоров // Теория и практика криминалистической экспертизы. Сб. 8. М.: Гос. изд-во юрид. лит., 1961. С. 167–174. 3. Еджузов Л. Г. Определение стандарта дактилоскопической идентификации // Статистическая дактилоскопия. Методологические проблемы. М.: Городец, 1999. С. 14–15. 4. Еджузов Л. Г., Брудовский Б. С. Количественный метод определения пригодности папиллярных узоров для идентификации // Применение ЭВМ в судебно-экспертных исследованиях и поиск правовой информации: сб. науч. тр. М.: ВНИИСЭ М-ва юстиции СССР, 1975. С. 121–143. 5. Фокина А. А. Количественные методы исследования признаков папиллярных узоров в целях локализации участков ладонной поверхности: метод. пособие для экспертов / отв. ред. С. И. Потапшик. М.: ВНИИСЭ М-ва юстиции СССР, 1980. 84 с. 6. Палиашвили А. Я. К вопросу о статистическом методе определения идентификационной ценности деталей папиллярного узора в дактилоскопической экспертизе. *Вопросы криминалистики*. 1963. № 8–9 (23–24). С. 201–207. 7. Кобзар С. І., Сегай М. Я. Криміналістичне дослідження слідів рук людини (праксиологічний аспект): монографія. Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2006. 208 с. 8. Полтавський А. О. До питання вдосконалення функціонування дактилоскопічних обліків органів внутрішніх справ України. *Криміналістичний вісник*. 2002. № 3. С. 71–75. 9. Полтавський А. А. О некоторых проблемных вопросах использования дактилоскопической информации в Украине // 100 лет дактилоскопическому учету в системе МВД России: материалы семинара / под ред. Ю. М. Дильдина. М.: ЭКЦ МВД России, 2008. С. 98–106. 10. Полтавський А. О. Про деякі проблемні питання використання дактилоскопічної інформації на сучасному етапі. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дидоренка*. 2008. Вип. 4. С. 187–196. 11. Пророков И. И. Детальное исследование // Криминалистическая экспертиза следов: трасологические исследования. Волгоград: НИИРИО ВСШ МВД СССР, 1980. С. 44–55. 12. Ковальов К. М., Кузнецов В. А., Щавелев А. В. Визначення граничної кількості окремих ознак папілярного візерунку, придатних для ідентифікації особи, за їх якісно-кількісною сукупністю:

метод. рек. Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2011. 19 с. **13.** Методика дактилоскопічної експертизи (Експертна спеціальність 4.6 «Дактилоскопічні дослідження»): схвал. КМР ДНДЕКЦ МВС України (протокол від 20.05.2013 № 41). Київ, 2014. 120 с. (Реєстр методик провед. суд. експертиз, код 4.6.14). **14.** Дактилоскопия и другие методы уголовной техники в деле расследования преступлений / Р. Гендль и др.; пер. со нем. В. В. Шпеера; под ред. А. И. Крюкова. М.: Гос. техн. изд-во, 1927.

Одержано 03.10.2017

УДК 343.9

Євгенія Сергіївна ПОЧТОВА,

ад'юнкт кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЩОДО ДЕЯКИХ ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ ЗАХИСТУ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ ВІД ЗАХВОРЮВАННЯ НА ВІЛ/СНІД

В умовах стрімкого розповсюдження ВІЛ-інфекції серед населення, державою постійно вживаються заходи, спрямовані на профілактику та протидію поширенню ВІЛ/СНІДу. Так, в Україні на законодавчому рівні було прийнято низку важливих нормативно-правових актів, які визначають основні правові, організаційні та фінансові засади діяльності органів державної влади, що безпосередньо відповідають за протидію ВІЛ/СНІД в Україні; встановлюють права, обов'язки та відповідальність юридичних і фізичних осіб у сфері захисту населення від інфекційних хвороб, а також містять останні актуальні дані про стан захворюваності на ВІЛ/СНІД в Україні.

Однак, незважаючи на величезну кількість нормативно-правових актів, проблема стрімкого розповсюдження ВІЛ/СНІД в Україні залишається гострою, про що свідчить офіційна статистика.

Станом на 01.01.2017 під медичним наглядом у закладах охорони здоров'я служби СНІДу перебувало 132945 ВІЛ-інфікованих осіб (поширеність ВІЛ-інфекції – 313,3 на 100 тис. населення) та 38730 хворих на СНІД (поширеність СНІДу – 91,3 на 100 тис. населення) [1].

Заслугує на увагу й тенденція щодо збільшення кількості зареєстрованих ВІЛ-інфікованих осіб, яких узято під нагляд вперше. Так, у 2015 р. зареєстровано 15869 осіб, у 2016 р. – 17066, що на 7,54 % більше [2].

Більше половини усіх ВІЛ-інфікованих осіб, які офіційно перебувають під медичним наглядом, проживають на територіях Дніпропетровської, Донецької, Одеської областей та у м. Києві.

Слід пам'ятати, що ВІЛ/СНІД передається:

- через кров: при потраплянні крові чи інших біологічних рідин, що містять кров (сперма, виділення піхви, грудне молоко) від ВІЛ-інфікованої особи до здорової людини. Найчастіше цей шлях реалізується при ін'єкційному введенні наркотичних речовин брудними шприцями та голками, що вже використовувались іншими особами;
- статевим шляхом – під час незахищеності при статевих стосунках, незалежно від того чи це вагінальний, оральний чи анальний секс;
- внаслідок передачі вірусу від інфікованої ВІЛ матері до її дитини під час вагітності, пологів та годуванні груддю.

Майже всі способи передачі ВІЛ/СНІД є можливими під час виконання працівниками поліції своїх службових обов'язків.

Найбільш вразливими групами до ВІЛ називають групи ризику, до яких в Україні належать: споживачі ін'єкційних наркотиків та їх партнери, жінки комерційного сексу та їх клієнти, чоловіки, які мають секс з чоловіками. Працівники Національної поліції України є

вразливими до інфікування соціально небезпечними хворобами, зокрема, ВІЛ/СНІДом, оскільки безпосередньо контактують під час виконання службових обов'язків з представниками різних груп ризику: зі споживачами ін'єкційних наркотиків, особами, хворими на туберкульоз тощо [3].

Важливим аспектом зниження ризиків зараження ВІЛ/СНІД серед працівників поліції під час виконання ними своїх службових обов'язків є підвищення їх рівня знань щодо способів зараження на ВІЛ/СНІД та правил поводження з ВІЛ позитивними особами та усіма біологічними речовинами.

Не зважаючи на вказане, і досі залишаються проблемними питання забезпечення особистої медичної безпеки працівників поліції при здійсненні ними службової діяльності. Це отримує своє вираження у недостатній кількості роз'яснювальної роботи стосовно поширення ВІЛ/СНІДу, способів зараження та профілактики; недостатньому матеріально-технічному забезпеченні працівників з боку держави, відсутності засобів особистого захисту для шкіри та слизових оболонок; недотримання належних умов праці та правил особистої гігієни, а також безвідповідальне ставлення працівників до особистого життя та здоров'я, що має вияв у нехтуванні загальновідомими засобами захисту.

Крім того, гостро стоїть проблема надання поліцейським соціальних гарантій, що можливі лише за умови законодавчого віднесення працівників поліції до груп підвищеного ризику.

Втім підняті питання не є остаточними та потребують додаткового дослідження або наукового вивчення. Пропоную учасникам науково-практичної конференції прийняти участь у обговоренні піднятих питань та наданих пропозицій.

Список бібліографічних посилань: 1. Статистика // Центр громадського здоров'я Міністерства охорони здоров'я України: офіц. сайт. URL: http://phc.org.ua/pages/diseases/hiv_aids/statistics (дата звернення: 10.10.2017). 2. ВІЛ-інфекція в Україні: інформ. бюл. № 47 // Центр громадського здоров'я Міністерства охорони здоров'я України: офіц. сайт. URL: <https://phc.org.ua/uploads/documents/c21991/8a07ad35dc72489d06682eec55d0d1d8.pdf> (дата звернення: 10.10.2017). 3. Стрільців О. М., Юсупов В. В., Домбровський С. П., Бортнік С. М. Запобігання інфікуванню соціально небезпечними хворобами під час виконання службових обов'язків працівниками органів внутрішніх справ: метод. рек. / за заг. ред. М. М. Алексійчука. Київ, 2014. 24 с.

Одержано 13.10.2017

УДК 343.982.327

Владлена Олександрівна ПРИХОДЬКО,

викладач кафедри криміналістики та судової експертології
факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4408-6948>

КРИМІНАЛІСТИЧНІ ОБЛІКИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ: СУЧАСНИЙ СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ

Криміналістичні обліки оперативно-розшукового призначення, як складова криміналістичної реєстрації, на сьогодні є одним з найважливіших факторів, що визначають успіх боротьби зі злочинністю в нашій державі.

Ефективність розслідування кримінальних правопорушень багато в чому залежить від наявності у суб'єктів розслідування достовірної та у необхідній кількості інформації про криміналістично значущі об'єкти, яка може бути отримана з різноманітних джерел. Серед джерел такої інформації важливе місце належить численним інформаційним системам (базам даних) оперативно-розшукового призначення, що функціонують в Національній поліції України та МВС України.

Криміналістичні обліки оперативно-розшукового призначення – це обліки, які містять інформацію про об'єкти, що безпосередньо причетні до нерозкритих злочинів, або

представляють оперативний інтерес, яка призначена сприяти їх ідентифікації, за штучними чи власними ознаками [1, с. 375].

Ведення та супроводження криміналістичних обліків оперативно-розшукового призначення покладено на Департамент інформаційно-аналітичної підтримки Національної поліції України, а також на Експертну службу МВС України. В залежності від рівня зосередження обліків, вони поділяються на такі види: 1) *центральні обліки* – обліки, які ведуться на рівні центральних апаратів правоохоронних органів (ДІАП НП, ДНДЕКЦ МВС України); 2) *регіональні обліки* – обліки, що функціонують у територіальних підрозділах на рівні обласних ГУНП України та в прирівняних до них підрозділах (УІАП ГУНП, НДЕКЦ МВС України); 3) *місцеві обліки* – це ті обліки, що функціонують на рівні районних відділів поліції обласних ГУНП (ВІП, СІП) з підключенням до інформаційних вузлів регіонального рівня. Ресурси центрального рівня формуються шляхом об'єднання інформаційних ресурсів регіональних обліків.

Сучасною тенденцією криміналістичних обліків оперативно-розшукового призначення є їх створення, ведення та адміністрування у формі баз та банків даних, що входять до єдиної інформаційної системи МВС України. В них у закодованому вигляді зберігаються відомості про зареєстровані об'єкти.

З метою підтримки оперативно-службової діяльності працівників поліції, була створена Інтегрована інформаційно-пошукова система Національної поліції України, адміністрування та супроводження якої здійснює ДІАП НП України. Вона включає в себе такі підсистеми: «Особа», «Адміністративне правопорушення», «Розшук», «Доставлені», «Пізнання», «Мігрант», «Єдиний облік», «Злочин», «Угон», «Річ», «Антикваріат», «Викрадені (втрачені) документи», «Домашній арешт», «Кримінальна зброя», «Зареєстрована зброя», «Кримінальна статистика», «Корупція», «ОДК», «Дакто». Всі ці підсистеми інтегровані в єдиний інформаційний банк даних, в якому завдяки взаємозв'язку підсистем між собою можна отримувати різноманітні розгорнуті досьє на осіб чи події.

В Експертній службі МВС України на різних рівнях функціонують наступні криміналістичні обліки оперативно-розшукового призначення: куль і гільз зі слідами зброї (кулегільзотека); фальшивих грошей; підроблених документів, виготовлених із застосуванням засобів поліграфії; слідів рук, вилучених з місць вчинення злочинів; голосів осіб, які анонімно повідомляли про загрозу вибуху; слідів знарядь зламвання, які вилучені з місць нерозкритих злочинів; слідів взуття, які вилучені з місць нерозкритих злочинів; слідів транспортних засобів, які вилучені з місць нерозкритих злочинів; суб'єктивних портретів осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів; підроблених рецептів на одержання наркотичних і сильнодіючих лікарських засобів; зразків почерку осіб, які займаються підробкою медичних рецептів; зразків печаток і підписів лікарів, які виписують рецепти на одержання медичних засобів; мікрооб'єктів; ДНК-профілей осіб.

Автоматизація обліків Експертної служби МВС України знаходиться на етапі переходу від таких нині існуючих форм, як: картотеки, що складаються з інформаційно-пошукових карт встановленого зразка і розміщуються за певною системою; колекції, у які вміщуються натурні об'єкти; слідотеки, що містять копії слідів з місць нерозкритих злочинів; фото-, відеотеки – являють собою масив фотознімків, відеозображень об'єктів, що знаходяться на обліку; фонотеки, що містять масив аудіо записів голосу відомих та невідомих осіб; автоматизовані банки даних (АІПС-автоматизовані інформаційно-пошукові системи).

З метою підвищення ефективності роботи обліків куль, гільз зі слідами зброї експертні підрозділи запровадили автоматизовані балістичні інформаційні системи (АБІС) – «ТАІС», «ТАІС-02», «ТАІС-03». Вони надають можливість отримувати в автоматичному режимі високоякісні зображення всієї бокової поверхні кулі чи гільзи, а разом із тим повне відображення дна гільзи.

Ефективність використання дактилоскопічних обліків значно збільшилась після встановлення у структурних підрозділах експертної служби програмно-апаратних комплексів – АДІС «Дакто 2000», «Сонда» та інших. Окрім цього, в певних регіонах вони підключені до Інтегрованої інформаційно-пошукової системи Національної поліції України.

АІПС «Підробка» та АРМ «ТАНЯДІМАОЛЯДІМА» забезпечує автоматизоване функціонування обліку дійсних та підроблених документів з можливістю використання у

правоохоронній, банківській та інших сферах діяльності, що пов'язані з необхідністю забезпечення функціонування обліку зазначених об'єктів.

Сучасне становище криміналістичних обліків оперативно-розшукового призначення, у порівнянні із попереднім, можна із упевненістю характеризувати позитивними змінами, а разом із тим, вбачати подальші перспективи.

Список бібліографічних посилань: 1. Бірюков В. В. Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів: монографія. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2009. 664 с. 2. Про Національну поліцію: закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 05.10.2017).

Одержано 08.10.2017

УДК 343.98(477)

Тетяна Анатолівна ПУЗАНОВА,

кандидат юридичних наук,
науковий співробітник секретаріату Вченої ради
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6658-6054>

ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ, ПОВ'ЯЗАНОГО З ВИКОРИСТАННЯМ ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ

Успішність розкриття, розслідування кримінального провадження вчиненого з використанням вибухових пристроїв та вибухових речовин залежить у тому числі від правильного професійного процесуального оформлення його, чіткої організації та ретельної продуманої тактики огляду місця події.

У криміналістичній літературі питання розслідування злочинів, учинених із застосуванням вибухових пристроїв досліджували В. П. Бахін, Р. С. Белкін, П. Д. Біленчук, О. А. Буханченко, А. Г. Воєвода, В. К. Гавло, О. М. Завадський, С. М. Колотушкін, М. В. Костенко, І. Д. Моторний, М. В. Салтевський, М. А. Селіванов, А. В. Старушкевич та інші науковці. Проте ці питання продовжують залишаються дискусійними і потребують наукового дослідження.

Злочинне застосування вибухових пристроїв та вибухових речовин може супроводжувати різні злочинні діяння. Вибух виступає при цьому як спосіб скоєння різних злочинів. Основною об'єднуючою ознакою є боєприпаси, вибухові пристрої, вибухові речовини та обумовлена цим особливість слідової картини місця події [1, с. 119].

Практика свідчить про те, що основними недоліками при розкритті та розслідуванні цих злочинів є поверховий огляд місця події, неповне виявлення і вилучення речових доказів, неякісне проведення експертних досліджень та ефективне використання їх в якості доказової бази.

Одним з важливих аспектів, що враховуються при підготовці до огляду місця події, є підбір учасників слідчої дії. Під його керівництвом мають бути підготовлені науково-технічні засоби, необхідні для огляду місця вибуху або виявленого вибухового пристрою. Відповідно до відомчих нормативних актів до огляду місця події повинні бути залучені спеціаліст-вибухотехнік, кінолог із службовою собакою [4].

Підготовка техніко – криміналістичних засобів повинна проводитися з урахуванням інформації про подію, масштаби руйнування, наявність жертв.

Місцем події у кримінальних провадженнях, вчинених із застосуванням вибухового пристрою може бути: ділянка місцевості (вулиця, площа, пустир, двір, берег водойми); приміщення (будь-якої форми власності: багатопверховий багатоквартирний будинок, індивідуальна будівля, підсобний будинок, окремі приміщення в них), де: було вчинено кримінальне правопорушення; настали шкідливі наслідки; є інші сліди даної події [3, с. 149].

Порядок огляду визначається в кожному конкретному випадку окремо, в залежності від особливостей місця вибуху і залежить від характеру руйнувань, наявності потерпілих, кліматичних умов, направленості вибуху та інших факторів.

При роботі на місці події за фактом вибуху, пов'язаного з великими руйнуваннями, пожежею, жертвами, доводиться стикатися з труднощами організаційного плану, які перешкоджають послідовному проведенню огляду. Це, перш за все, проведення аварійно-рятувальних робіт, гасіння пожежі та дотримання вимог безпеки в разі повторних вибухів, що ускладнює забезпечення збереження слідів і особливо мікрооб'єктів для подальшого експертного дослідження. Необхідно вжити всіх заходів до фіксації первісної обстановки і окремих предметів за допомогою фото- та відео-зйомки або закінчення аварійно-рятувальних робіт або дій по знешкодженню вибухонебезпечних предметів [2, с. 41].

Розглядаючи проблему організації техніко-криміналістичного забезпечення огляду місця події, слід звернути увагу на ключові завдання, які слід вирішити під час проведення огляду місця події, а саме:

- забезпечення безпеки;
- вивчення та фіксація обстановки огляду місця події;
- виявлення та вилучення слідів злочину;
- встановлення винної особи та отримання необхідних даних для проведення подальших слідчих дій і оперативно-розшукових заходів.

За результатами огляду місця події, а саме місця вибуху, слідчий отримує та аналізує первинну інформацію про вчинений злочин, оцінює слідчу ситуацію, висуває загальні й окремі версії, та, за необхідності, приймає рішення про необхідність та доцільність проведення конкретної тактичної операції.

Вважаємо, що організаційно тактичні основи огляду місця події пов'язаного із застосуванням вибухових пристроїв та вибухових речовин обумовлюють необхідність розробки теоретичних та організаційно-тактичних основ розкриття кримінальних вибухів в контексті боротьби не з окремими злочинами, що входять до їх складу, а як з цілісним негативним соціальним явищем.

Повнота проведення огляду, інформативність слідів вибуху і об'єктів, що вилучаються, знаходиться в прямій залежності від знань учасників огляду про основні ознаки відображення вибуху в слідах і особливостей їх виявлення.

Список бібліографічних посилань: 1. Бахін В. П., Михайлов М. А. Кримінальний вибух: поняття, характеристика, аналіз, розслідування. Київ, 2001. 132 с. 2. Биленчук П. Д., Сервецький І. В., Остапенко А. І. Осмотр места происшествия: учеб. пособие. Киев, 1993. 51 с. 3. Погорецький М. А., Ленко М. О., Сергєєва Д. Б. Процесуальні та криміналістичні засади початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою: монографія. Київ: Алерта, 2014. 300 с. 4. Про затвердження Інструкції про поведінку з вибуховими матеріалами в органах і підрозділах внутрішніх справ України: наказ МВС України від 9 лип. 2014 р. № 653 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0870-14> (дата звернення: 20.09.2017).

Одержано 06.10.2017

УДК 343.131

Яна Володимирівна ПУСТОВОЙТОВА,

здобувач кафедри криміналістичного забезпечення
та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ

СПОСОБИ НЕЗАКОННОГО ВИДОБУТКУ БУРШТИНУ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Нещодавно Україну охопила так звана «бурштинова лихоманка», яка швидко набирає обертів на півночі України. Через самовільне користування надр щорічно на великих площах

змінюється гідрологічний режим, пошкоджується ґрунтовий і рослинний покриви, псується родючий шар землі, що істотно обмежує можливість подальшої експлуатації ґрунту і в результаті завдаються значні збитки державі. Проблема полягає не тільки в псуванні ґрунту. При здійсненні незаконного видобутку бурштину існує ймовірність створення небезпеки для життя та здоров'я самих «старателів», які безпосередньо зайняті процесом його добування. Сьогодні у провадженні органів досудового розслідування перебуває значна кількість кримінальних проваджень щодо незаконного видобутку бурштину. При цьому офіційна статистика не повною мірою відображає дійсні масштаби відповідної злочинної діяльності. тому потребують розробки важливих у теоретичному, практичному аспектах положень методики розслідування даного виду злочину. Це в першу чергу стосується питань, які відносяться до криміналістичної характеристики. У цьому плані потребують доопрацювання питання щодо типових способів незаконного видобутку бурштину, як елемента криміналістичної характеристики.

Спосіб вчинення злочину, що розглядається, характеризується наявністю трьох складових: підготовка, вчинення і приховання злочину. Однак, це не послідовні етапи, що розгортаються в часі в тому порядку, як перераховані, оскільки на всьому протязі цього процесу здійснюються дії по прихованню злочину. Тобто елемент приховання злочину нерозривно зв'язаний із усіма стадіями і є присутнім на всіх етапах злочинних дій, а способи вчинення і приховання злочинної діяльності єдині за задумом.

До способів підготовки незаконного видобутку бурштину слід віднести активні дії, спрямовані на забезпечення можливості виконання задуманого злочину, зокрема: визначення предмета посягання; підбір місця вчинення злочину; підбір співучасників та розподіл між ними ролей; підбір знарядь учинення злочину та перевірка їх технічної готовності; підкуп працівників, що здійснюють державний контроль та нагляд за використанням і охороною надр, представників органів місцевої влади.

Крім зазначених, для аналізованої категорії злочину спосіб підготовки може містити в собі: підшукування співучасників, що володіють певними навиками й уміннями в області ювелірної справи, промислового використання бурштину; підшукування, пристосування технічних засобів і транспорту; пошук місць зберігання (приховання) бурштину, пошук каналів його збуту.

Типовими способами видобутку бурштину є *відкритий та підземний*, тобто вилучення його з верхніх пластів залягання (з кар'єрів, з копальні).

За особливостями засобів незаконного видобутку бурштину *спосіб може бути простим, складним і небезпечним*.

Простий спосіб полягає у вилученні корисних копалин з родовищ за допомогою найпростіших знарядь праці: кирки, лопати, металевих тичок, компресора, лебідки тощо.

Складний спосіб видобутку корисних копалин має місце, коли їх злочинці вилучають із родовищ за допомогою складних механізмів, зокрема: технологічних установок (бурове устаткування, мотопомпи, електричні насоси тощо), спеціальної техніки (бульдозерів, екскаваторів, гужового транспорту тощо).

В деяких випадках способи незаконного видобутку бурштину та способи законного їх видобутку співпадають. Відрізняються вони лише в оформленні дозволів. Незаконний видобуток бурштину відбувається без належним чином оформленого дозволу акта про надання гірничого відводу або з відхиленням від умов, зазначених у цьому документі.

Небезпечним способом незаконного видобутку бурштину є застосування вибухових речовин та механізмів (шляхом вибуху), шляхом підпалу чи іншими загальнонебезпечними способами.

Приховування таких злочинів полягає у прихованні чи знищенні засобів вчинення кримінального правопорушення, предмета злочину, продуктів його переробки; підготовці алібі; збуту добутих природних ресурсів.

Таким чином, способи вчинення злочинів носять різноманітний характер і злочинці у кожному конкретному випадку обирають той чи інший спосіб залежно від конкретних обставин, але можливість типізації способів вчинення злочинів робить їх самостійною обов'язковою складовою криміналістичної характеристики окремого виду злочинів, основою для її формування та виявлення взаємозв'язку між структурними елементами.

Одержано 06.10.2017

УДК 343.985

Оксана Василівна ПЧЕЛІНА,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри
криміналістики та судової експертології факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0224-1767>

ЩОДО КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ВИЗНАЧЕННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КОРУПЦІЙНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ

В останні роки особливої популярності набув термін «корупція» і похідні від нього – «корупційні правопорушення», «корупційні злочини». Цими термінами оперують як на політичній арені, так і з наукових трибун. Тому й ми не оминули увагою питання про корупційний характер окремих злочинів у сфері службової діяльності. Адже в наявних наукових напрацюваннях з дослідження злочинів у сфері службової діяльності та корупційних діянь основна увага приділялась вивченню значення, змісту, ознак корупції та засобів боротьби з нею відокремлено від такої категорії кримінальних правопорушень як злочини у сфері службової діяльності. Тільки в 2013 році з'явилися перші спроби дослідження особливостей розслідування злочинів корупційної спрямованості (В. А. Журавель, В. Ю. Шепітько) [1]. Згодом проводилися дослідження іншими вченими, спрямовані на визначення: поняття та загальної характеристики корупційних злочинів, особливостей кримінальної відповідальності та покарання за них [2], шляхів удосконалення кримінально-правових норм про корупційні злочини та інші посягання, пов'язані зі службовим зловживанням (О. П. Горпинюк) [3], заходів протидії та запобігання корупційним злочинам у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (О. В. Шемякін) [4], методологічних засад доказування таких злочинів (А. В. Шевчишен) [5], а також перспективи формування комплексної методики розслідування корупційних злочинів (Т. І. Савчук) [6].

Проте й по сьогодні не вироблено однозначної позиції стосовно термінологічного позначення злочинів, пов'язаних з корупційними проявами, та їх визначення. Наведена ситуація негативно відображається на діяльності з боротьби з такими кримінальними правопорушеннями. Тому беззаперечним є твердження про те, що чітке й однозначне розуміння злочинів у сфері службової діяльності корупційної спрямованості має важливе кримінально-правове й криміналістичне значення, оскільки від цього залежить правильна кваліфікація дій особи й спрямованість діяльності органу досудового розслідування, яким встановлюються факт вчинення злочину та причетність до нього не будь-якої особи, а лише суб'єкта вчинення вказаної категорії кримінальних правопорушень [7, с. 68].

Тож краще усвідомити зміст і основні ознаки злочинів у сфері службової діяльності корупційної спрямованості дозволить чітке розуміння корупції та похідних від неї термінів. Зокрема, корупцію прийнято визначати як негативне соціальне явище [8, с. 85]. При цьому, А. О. Лебедєва уточнює: корупція – не просто явище, яке торкається економічного, соціального та політичного життя країни. Вона пронизує всю систему влади та може вразити значну частину інструментів, що забезпечують взаємодію суспільства та влади [9, с. 135]. На «збірний» характер корупції вказують також К. М. Абдієв і Н. О. Єгорова [10, с. 9; 11, с. 31].

Як вдало було зазначено, злочини «корупційного характеру» не мають єдиного основного об'єкта, інколи істотно різняться за ступенем суспільної небезпеки; відрізняються значним різноманіттям дій (бездіяльності) та наслідків, що становлять об'єктивну сторону злочинів; не володіють єдиними, властивими всім без винятку, особливостями суб'єктивної сторони. У зв'язку з цим значення корупції зводиться виключно до її соціологічного поняття. Тому множинність і різноманіття правопорушень, пов'язаних із корупцією, ще раз наводять на думку про неможливість існування корупції як самостійного складу правопорушення [11, с. 14, с. 28–29]. Зокрема, О. І. Кірпи́чников під корупцією розуміє використання державної

служби в особистих інтересах у найширшому сенсі, у відповідності до якого це негативне соціальне й правове явище може існувати поряд із державною і в недержавній сфері [12, с. 18].

З приводу наведеного вважаємо, що в кримінальному законі виділити окремий склад злочину, який би передбачав відповідальність за корупційні діяння, неможливо. Тим паче, що вбачається вірною думка, згідно з якою переважна кількість злочинів у сфері службової діяльності є корупційними за своїм характером. Це пояснюється тим, що ці злочини переслідують ціль збагачення, а сфера службової діяльності є засобом досягнення цієї цілі. А так, як злочини у сфері службової діяльності є «розсіяними» по Особливій частині КК України, то передбачення відповідальності за корупційні діяння в одному складі злочину не вбачається можливим.

У криміналістичній літературі також уживалися спроби надати визначення службовим злочинам корупційної спрямованості. Зокрема, можна зустріти трактування останніх, як суспільно-протиправних діянь, які вчиняються службовою особою із корисливої або іншої особистої зацікавленості, що потягло суттєві порушення прав і законних інтересів громадян і організацій або охоронюваних законом інтересів суспільства або держави [7, с. 69]. У цілому запропонована дефініція вбачається вірною, проте викликає певні зауваження. По-перше, вважаємо доречніше вживати термін «злочини у сфері службової діяльності корупційної спрямованості», так як вказане поняття вказує на сферу, в якій вчиняються такі правопорушення, та мету їх скоєння. По-друге, пропонуємо уточнити таку ознаку, як особа злочинця, переліком її можливостей, що впливають з її становища й обумовлюють способи вчинення цих правопорушень.

Отже, злочини у сфері службової діяльності в переважній більшості переслідують корисні цілі – максимального збагачення за короткий проміжок часу і за будь-яку ціну. Найчастіше такою ціною стають інтереси служби. Вказане й характеризує такі злочини як корупційно спрямовані. Ця ознака обов'язково повинна бути врахованою під час розробки відповідної криміналістичної методики з метою надання працівникам правоохоронних органів на озброєння насправді цінні й дієві рекомендації зі своєчасного виявлення та ефективного розслідування злочинів у сфері службової діяльності [13, с. 70]. Тож під злочинами у сфері службової діяльності корупційної спрямованості пропонуємо розуміти суспільно небезпечні винні діяння, що вчиняються задля збагачення службовими особами з використанням своїх повноважень і становища всупереч інтересам служби, а також можливостей, які впливають зі службового становища, котрі, як наслідок, підривають авторитет і порушують встановлений порядок функціонування та нормальну діяльність органів державного апарату, апарату місцевого самоврядування й інших юридичних осіб незалежно від форми власності.

Список бібліографічних посилань: 1. Шепітько В. Ю., Журавель В. А. Розслідування злочинів корупційної спрямованості: наук.-практ. посіб. Харків: Харків юридичний, 2013. 219 с. 2. Савченко А. В. Корупційні злочини (кримінально-правова характеристика): навч. посіб. Київ: Центр учб. літ., 2016. 168 с. 3. Горпинюк О. П. Деякі шляхи вдосконалення кримінально-правових норм про корупційні злочини та інші посягання, пов'язані зі службовим зловживанням. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2016. № 2. С. 275–282. 4. Шемякін О. В. Протидія і запобігання корупційним злочинам у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2013. 242 с. 5. Шевчишен А. В. Методологія проведення досліджень доказування корупційних злочинів у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Європейські перспективи*. 2016. № 1. С. 81–86. 6. Савчук Т. І. Перспективи формування комплексної методики розслідування корупційних злочинів // Процесуальні та криміналістичні аспекти досудового розслідування: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 14 квіт. 2016 р.). Одеса, 2016. С. 123–125. 7. Суворов О. М. Поняття службових злочинів корупційної спрямованості та їх криміналістична характеристика. *Часопис Академії адвокатури України*. 2014. № 4 (25), т. 7. С. 66–71. 8. Дук А. В. Международные правовые и организационные аспекты борьбы с коррупцией // Теория и практика противодействия: современные тенденции: тезисы докл. междунар. науч.-практ. конф. (Минск, 25 апр. 2012 г.). Минск: Акад. МВД, 2012. С. 83–86. 9. Лебедева А. А. Криминологические аспекты рейдерства и коррупции // Теория и практика противодействия: современные тенденции: тезисы докл. междунар. науч.-практ. конф. (Минск, 25 апр. 2012 г.). Минск: Акад. МВД, 2012. С. 134–137. 10. Абдиев К. М. Понятие

коррупции и система уголовно-правовых средств борьбы с нею. По материалам Кыргызской Республики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. М., 1995. 20 с. 11. Егорова Н. А. Преступления против интересов службы: монография. Волгоград: Волгогр. юрид. ин-т МВД РФ, 1998. 354 с. 12. Кирпичников А. И. Взятка и коррупция в России. СПб.: Альфа, 1997. 351 с. 13. Пчеліна О. В. Корупційна спрямованість як ознака окремих злочинів у сфері службової діяльності. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2014. Вип. 5, т. 3. С. 67–70.

Одержано 12.09.2017

УДК 343.98

Валерій Дмитрович ПЧОЛКІН,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін
факультету № 6 Харківського національного
університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3379-5036>;

Вадим Владиславович ПІДДУБНИЙ,

аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін
факультету № 6 Харківського національного
університету внутрішніх справ

ЩОДО КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ

Економічна злочинність як складне соціальне явище у суспільстві має як загальні, так і конкретні специфічні ознаки, що дозволяють їх класифікувати і систематизувати для цілей пізнання. Тому вона служить предметом дослідження цілого ряду правових наук, серед яких кримінальне право, криміналістика, кримінологія, юридична психологія, оперативно-розшукова діяльність та інші, які покликані сприяти ефективному вирішенню проблеми протидії економічній злочинності шляхом своєчасного і якісного виявлення і розслідування злочинів. Кожна з цих наук використовує притаманну їй систему понять, оцінок та категорій, дає свою характеристику злочинної події, акцентуючи увагу на найсуттєвіших рисах цього небезпечного соціального явища.

Довгий час учені-криміналісти виходили лише з кримінально-правової класифікації економічних злочинів, але звернули увагу, що на жаль, така класифікація не завжди відповідним чином відбиває проблеми криміналістичної теорії і слідчої практики. Криміналісти вважають, що сьогодні існує необхідність у вивченні структури економічних злочинів, побудові їх криміналістичної класифікації. Виявлення та розслідування злочинів передбачають з'ясування їх сутності, місця в системі кримінальних правопорушень та визначення їх взаємозв'язків [1, с. 408].

На думку науковців, без логічно обґрунтованої криміналістичної класифікації злочинів побудувати систему окремих криміналістичних методик неможливо [2, с. 14; 3, с. 148]. Тому запропонування криміналістичної класифікації економічних злочинів сприятиме формуванню їх криміналістичних характеристик та розробці окремих криміналістичних методик.

На даний час питання криміналістичної класифікації злочинів економічної спрямованості знаходиться на стадії розробки. В ході його дослідження враховуються чинники, пов'язані зі специфікою злочинної діяльності, появою нових способів вчинення та приховування даної категорії злочинів. Оскільки основною функцією такої класифікації є значущість для побудови теоретичних і практичних рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності розслідування цих злочинів, підстави їх класифікації мають відображувати перш за все суттєві у криміналістичному сенсі риси відповідної злочинної діяльності. Серед таких підстав науковці виділяють особливості суб'єктів, способи вчинення

і приховування злочинів, характер предмета посягання, обстановку, місце злочину, суб'єктивну сторону діяння, підслідність того чи іншого правоохоронного органу тощо.

На основі аналізу думок науковців можна зробити висновок, що вчені-криміналісти дотримуються концепції, відповідно до якої в основі системи окремих видових криміналістичних методик знаходиться кримінально-правова класифікація злочинів. Вона здійснюється, як правило, за об'єктом посягання, що відображено у Кримінальному кодексі України.

Аналіз вироків судів за кримінальними провадженнями щодо злочинів економічної спрямованості дозволив дійти висновку, що за кримінально-правовими ознаками до їх числа можуть бути віднесені діяння, відповідальність за які передбачена різними статтями КК України, які містяться в розділах проти власності та у сферах господарської і службової діяльності. До них, за умови відповідності визначеним вище ознакам, відносяться кримінальні правопорушення, що передбачені: ст. 185 КК України «Крадіжка»; ст. 190 КК України «Шахрайство»; ст. 191 КК України «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем»; ст. 198 КК України «Придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом»; ст. 199 КК України «Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї»; ст. 201 КК України «Контрабанда»; ст. 204 КК України «Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів»; ст. 205 КК України «Фіктивне підприємництво»; ст. 209 КК України «Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом»; ст. 212 КК України «Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)»; ст. 216 КК України «Незаконне виготовлення, підроблення, використання або збут незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених марок акцизного збору чи контрольних марок»; ст. 229 КК України «Незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару»; ст. 226 КК України «Фальсифікація засобів вимірювання»; ст. 227 КК України «Випуск або реалізація недоброякісної продукції»; ст. 358 КК України «Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів»; ст. 364 КК України «Зловживання владою або службовим становищем»; ст. 366 КК України «Службове підроблення»; ст. 369 КК України «Пропозиція або надання неправомірної вигоди службовій особі» [4].

Таким чином, більшість науковців вважають, що в основі системи окремих криміналістичних методик повинна бути кримінально-правова кваліфікація злочинів. Але це не означає, що криміналістична методика може обмежитися кримінально-правовою класифікацією. Р. С. Белкін запропонував будувати криміналістичну класифікацію, поклавши в основу склад злочину, і відповідно елементи, пов'язані із суб'єктом злочину, об'єктом злочину, об'єктивною і суб'єктивною сторонами злочину [5, с. 326].

Важливий внесок у розробку криміналістичної класифікації злочинів зробив професор І. Ф. Герасимов. Він справедливо зазначив, що методики розслідування можуть і повинні розроблятися не лише по кримінально-правових складах злочинів (видова класифікація), але і для груп злочинів, об'єднаних у методичних цілях на основі якоїсь криміналістичної ознаки (наприклад, за способом вчинення або приховування злочину, за особливостями особи тощо). Для поділу на групи він рекомендує використовувати не тільки кримінально-правові ознаки злочинів, але й інші, у більшій мірі криміналістичні ознаки, що надасть можливість розробляти більш точні й ефективні методики розслідування. І. Ф. Герасимов запропонував класифікацію: а) за видами злочинів (у її основі лежить кримінальний кодекс); б) внутрішньовидову; в) міжвидову. Базова роль належить видовій, а внутрішньовидова і міжвидова криміналістичні класифікації можуть бути складовою частиною видової [6, с. 333–334]. Це твердження І. Ф. Герасимова є актуальним в сучасних умовах і, на нашу думку, має пряме відношення до криміналістичної класифікації розглядаємих нами злочинів.

Виходячи з викладеного можна зробити висновок, що криміналістична класифікація злочинів – це систематизація злочинів за кримінально значущими підставами, які сприяють формуванню криміналістичних характеристик злочинів і розробці окремих криміналістичних методик, що базується на кримінально-правовій класифікації і вважає за необхідне

враховувати спосіб вчинення і приховування злочину, особу злочинця і потерпілого, місце вчинення злочину та інші чинники. Класифікація злочинів економічної спрямованості повинна здійснюватися на основі практики розслідування економічних злочинів. Розробка такої класифікації має значення для науки і для практичної діяльності, зокрема, підвищення рівня професіоналізму у протидії економічній злочинності.

Список бібліографічних посилань: 1. Шепітько В. Ю. Вибрані твори. Харків: Апостіль, 2010. 576 с. 2. Журавель В. А. Обставини, що підлягають з'ясуванню, у структурі криміналістичної методики. *Теорія та практика судової експертизи та криміналістики*. 2010. Вип. 10. С. 12–20. 3. Чернявський С. С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування : монографія. Київ: Хай-Тек Прес, 2010. 624 с. 4. Кримінальний Кодекс України: закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 20.08.2017). 5. Белкин Р. С. Курс криминалистики: в 3 т. Т. 3: Криминалистические средства, приёмы и рекомендации. М.: Юристъ, 1997. 478 с. 6. Герасимов И. Ф. Общие положения методики расследования преступлений // Криминалистика / под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. М.: Высш. шк., 1994. Глава 26. С. 324–334.

Одержано 24.10.2017

УДК 343.13

Вікторія Вікторівна РОГАЛЬСЬКА,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОБОВ'ЯЗКОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Відповідно до ч. 2 ст. 242 КПК України, слідчий або прокурор зобов'язаний звернутися до експерта для проведення експертизи щодо: 1) встановлення причин смерті; 2) встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень; 3) визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності; 4) встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості; 5) встановлення статевої зрілості потерпілої особи в кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених статтею 155 Кримінального кодексу України; 6) визначення розміру матеріальних збитків, шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяної кримінальним правопорушенням.

Опитування практичних працівників та вивчення матеріалів кримінального провадження свідчить про виникнення певних проблем під час реалізації останнього пункту ч.2 ст. 242 КПК України, яким було доповнено ч. 2 вищезазначеної статті згідно із Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» № 1261-VII від 13.05.2014.

Так, наприклад, слідчими підрозділами ГУНП в Дніпропетровській області, станом на 01.10.2017, зареєстровано більше 42000 кримінальних правопорушень проти власності, де слідчі зобов'язані прийняти рішення про проведення товарознавчої експертизи для визначення розміру матеріальних збитків, заподіяних кримінальним правопорушенням відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 242 КПК України. У той же час, на сьогодні в НДЕКЦ працює недостатня кількість експертів, які мають відповідну кваліфікацію та проводять судово-товарознавчі експертизи. Така ситуація призводить до того, що вищезазначені експертизи слідчими призначаються в більшості випадків лише по тяжким та особливо тяжким

злочинам, де встановлено особу, яка скоїла злочин. Окрім того, такі постанови направляються, найчастіше, до недержавних експертів через найкоротший період їх виконання, в порівнянні з експертами НДЕКЦ, а оплата експертних досліджень проводиться поліцейськими за власний кошт.

Також встановлено, що у значній кількості кримінальних проваджень у слідчих, під час доказування обставин, що підлягають доказуванню, не виникають сумніви щодо розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, оскільки сторони самостійно надають необхідні документи слідчому та не наполягають, а іноді навіть заперечують щодо проведення судово-товарознавчої експертизи.

На підставі вищезазначеного, вважається за доцільним внести зміни до КПК України та передбачити обов'язок для слідчого та прокурора звертатися до експерта для проведення експертизи щодо визначення розміру матеріальних збитків, шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяної кримінальним правопорушенням в тих випадках, коли вищезазначені учасники будуть вважати це за необхідним а також за клопотанням сторони захисту чи потерпілого.

Одержано 08.10.2017

УДК 343.98

Оксана Леонідівна РУСОВА,

аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ

ПОМИЛКИ ПРИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ПОЧЕРКУ

Необхідність дослідження почерку для судових цілей зростає одночасно з посиленням потреб людської цивілізації. В даний час стали частіше проводитися почеркознавчі дослідження і від їх результату можуть залежати питання майна, свободи і т. д. Завдання що ставлять на вирішення вимагає технічної досвідченості і спеціальних знань, які повинні бути науковим чином використані і застосовані. Якщо експерт-почеркознавець не буде дотримуватись методики проведення судово-почеркознавчої експертизи в результаті будуть виникати помилки.

Головні причини помилок при встановленні автентичності рукопису, чи був він написаний певною особою чи ні, можуть бути розподілені на три групи.

Перша група обіймає собою помилки через нездатність особи, яка береться за дослідження почерку при недостатності знань і досвіду. Друга група – ту, при якій умови постановки завдання або ж умови в провадженні дослідження можуть викликати помилки. І, нарешті, в третій групі причиною виникнення помилок є умови, що абсолютно не відносяться до дослідження.

До помилок першої групи або до тих, в основі яких лежить нездатність або неспроможність експерта, належать:

а) висновки, засновані на загальному вигляді почерку або на загальному від нього враженні;

б) висновки, засновані на одній лише формі букв;

в) змішування загальних ознак почерку з окремими і заснований на них висновок;

г) змішування ознак системи письма з окремими ознаками почерку і заснований на них висновок;

г) змішування, окремих ознак почерку, які притаманні групі осіб якоїсь національності (у зв'язку з правописом) з окремими ознаками почерку;

д) висновки, засновані на абсолютно випадкових та незначних варіаціях або змінах;

е) неприйняття до уваги важливих відмінностей з числа мало яких що кидаються в очі, але істотних ознак почерку,

Помилки, які залежать від сутності дослідження або пов'язаних з ним привхідних умов:

а) висновок, заснований на незначній кількості досліджуваного матеріалу або на незначній кількості зразків для порівняння;

б) висновок, заснований на дуже невеликій кількості ознак почерку або на ознаках невідомого значення;

в) висновок без знання часу виконання розглянутого письма або часу виконання зразків почерку;

г) надання певного висновку по зробленому розчерку, замість підпису, або зовсім нерозбірливому тексту при відсутності достатньої кількості окремих ознак;

Помилки третьої групи, або ті, які лежать поза умов належать до дослідження документів:

а) обґрунтування висновку на факти, які мають відношення до самого рукопису або самого документа;

б) висновок, що прийнятий занадто поспішно або при несприятливих обставинах;

в) висновок під впливом чужої думки або експертизи іншого експерта;

г) висновок, складений в цілому або частково під впливом і прихильності чи неприхильності, упередженості, або приведених захисником доказів які відносяться до фактів, які не мають прямого відношення до почерку [1, с. 129].

Кожен результат дослідження почерку повинен бути ретельно розглянуто, щоб встановити чи є в наявності хоча б один з цих можливих джерел помилок. Деякі із зазначених положень не потребують подальшого розвитку, тому що їх значення очевидно. Однак деякі з їх числа, істотно важливі, повинні бути піддані більш детального розгляду.

Також потрібно звернути увагу на ще один розподіл експертних помилок. За своєю природою експертні помилки неоднорідні і можуть бути розділені на три класи: помилки процесуального характеру; гносеологічні помилки; операційні помилки.

Помилки процесуального характеру полягають у порушенні процесуальних режиму і процедури експертного дослідження (Наприклад, вихід експерта за межі своєї компетенції; вираження експертної ініціативи в не передбачених законом формах; відсутність у висновку необхідних за законом реквізитів і т. п.).

Гносеологічні помилки можуть виникнути через складності процесу експертного пізнання при пізнанні сутності, властивостей, ознак об'єктів експертного дослідження, відношень між ними, а також і при оцінці результатів експертного дослідження.

Операційні помилки пов'язані зі здійснюваними експертом операціями і процедурами з об'єктами дослідження і можуть полягати в порушенні предписаної послідовності цих процедур, у неправильному використанні засобів дослідження або використанні негожих засобів, в одержанні неякісного порівняльного матеріалу і т. д.

Причини експертних помилок можуть бути двоякого ряду: *об'єктивні*, тобто незалежні від експерта як суб'єкта експертного дослідження, і *суб'єктивні* – мислення, що містяться в уяві, і (або) дія експерта. Причому, як правильно відзначав І. М. Каплунов, об'єктивні умови експертних помилок не тягнуть неодмінно власне помилок, а створюють лише можливість їх виникнення. Реалізуються ж помилки тільки діяльністю експерта – суб'єкта експертного пізнання, тому вирішального значення набувають суб'єктивні помилки [2, с.39].

Існує два основних питання, які доводиться вирішувати експерту при дослідженні почерку. Перше питання полягає у встановленні, чим саме і наскільки надані для дослідження зразки почерку відступають від відомої системи письма. Друге питання – в чому і наскільки наданий для дослідження почерк відповідає наданим для дослідження зразкам почерку, або чим і наскільки він відрізняється від них. В цьому полягає вся суть і вся мета проблеми, тому що особа яка підбила почерк прагне більшою чи меншою мірою наслідувати оригіналу.

Однак слід пам'ятати, що навіть в незміненому почерку повинні зустрічатися відомого роду варіації (коливання в ознаках).

При дослідженні питання, чи був рукопис написаний певною особою, виникають також два головних питання. Якщо ми хочемо уникнути помилок, то ми повинні перш за все знати, що саме є природним і правильним, і що штучно. Коли ми вирішимо ці два питання, все інше не буде вже представляти труднощі. Відшукання і встановлення окремих ознак в почерку, зазвичай визнають за легкою справою, насправді може виявитися і легким і складним, а інколи

навіть неможливим. Судовий експерт знає, що приступати до кожного, навіть легкого завдання, як ніби воно найтяжче, якщо ж питання не може бути вирішене, він пише відповідний висновок. Особливо несприятливо для справи, якщо особи (родичі, колеги по роботі, або особи які були присутні при написанні документу та ін.), покликані для підтвердження достовірності зразків, які надаються на дослідження в якості вільних, не можуть точно надати відповідь. У всякому разі слід з особливою обережністю оцінювати такого роду висновок, якщо вже не можна зовсім відмовитися від такого роду висновків, в основу двоякої роботи по ідентифікації повинен лягти той принцип, що для виключення на практиці теоретичної можливості випадкового співпадіння необхідна сукупність достатньої кількості ознак. Точність дослідження, зрештою, залежить від числа і значення врахованих ознак, і помилка завжди може мати місце в тому разі, якщо висновок заснований на невеликій кількості ознак, або коли ознаки невірно оцінені. Наприклад, точно так само виникають помилки при ідентифікації особи, коли висновок побудовано на одному або двох ознаках загального значення. І навпаки, ідентифікація може бути безпомилковою в тих випадках, коли є в достатній кількості і сукупність вимірів, рубців та інших виняткових прикмет. Завдання кожної ідентифікації полягає у відшуванні і правильній оцінці загальних та окремих ознак.

Ми зазвичай впізнаємо незмінений почерк наших знайомих завдяки нашій уяві про його звичайний вигляд у всій сукупності його особливостей, але труднощі порівняння паралельних даних почерку полягає саме в тому, що ми можемо мати справу або з майстерним наслідуванням, або більш або менш вдалою зміною почерку так що одне лише поверхнєве знайомство з рукописом, яке обмежується тільки на перший погляд зовнішніми формами письма, легко може при вести до помилок. За таких умов саме незначна схожість нерідко приймається за доказ достовірності почерку або навпаки, самі незначні відступи від норми можуть послужити підставою для визнання їх доказом підробки. Само собою зрозуміло, що висновок як в тому, так і в іншому випадку виявиться невірним.

Інші помилки і джерела помилок виникають від нестачі знайомства з загальними варіаціями почерку та його видозмінами в процесі природного розвитку. На почерк неминує, до певної міри, при письмі впливають супутні умови. Тому, при ідентифікації почерку слід враховувати подібний вплив бо він може відбитися на почерку і зумовлені цим зміни досліджуваного рукопису повинні бути відповідним чином взяті до уваги.

Список бібліографічних посилань: 1. Техника исследования документов: пер. с нем. изд. «Der technisch nachweis von schriftfälschungen»: учебник / пер. А. С. Осборна; обработ. С. М. Потаповым. М.: ГИСЗ, 1932. 197 с. 2. Лапта С. П. Проблемы выявления та усунення помилок при провадженні судових експертиз та використанні їх результатів на досудовому слідстві // Экспертное обеспечение правосудия: проблемы теории и практики: материалы международ. науч.-практ. конф. (АР Крым, 7–8 сент. 2006 г.). Симферополь: ДиАйПи, 2006. С. 39–43.

Одержано 08.10.2017

УДК 343.98

Ігор Миколайович РЯБІНІН,

головний судовий експерт відділу
вибухо-технічних та пожежно-технічних досліджень
Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України

ВИЗНАЧЕННЯ ПАРАМЕТРІВ ПОЖЕЖІ В РІЗНІ ПЕРІОДИ ЇЇ РОЗВИТКУ

В криміналістичній енциклопедії під редакцією Р. С. Белкіна є поняття пожежно-тактичної експертизи як виду інженерно-технічних експертиз для вирішення питань, пов'язаних з діями щодо гасіння пожеж, тактикою пожежних підрозділів тощо.

Ця експертиза не отримала офіційного статусу, але питання, що належать до її предмета, вирішуються при проведенні пожежно-технічної експертизи [1]. Актуальність пожежно-тактичних досліджень обґрунтована тим, що дії з гасіння пожежі іноді виявляються несвоєчасними або неправильними, що сприяє її розвитку до великих розмірів, а також настання тяжких наслідків, що є обставиною, яка підлягає доказуванню.

При проведенні пожежно-тактичних досліджень в рамках судової пожежно-технічної експертизи перш за все необхідно провести ретроспективний аналіз пожежі в процесі її розвитку в конкретних умовах. Моделювання розвитку пожежі передбачає використання методів розрахунку параметрів поширення горіння, загального часу розвитку пожежі, температурного режиму та інтенсивності газообміну на визначені періоди її розвитку та інших параметрів пожежі [2].

Параметри розвитку пожежі зумовлюються формою її розвитку, яка залежить від планування об'єкта або конфігурації відкритого масиву, що горить, його пожежного навантаження, швидкістю поширення вогню ($V_{\text{л}}$) та тривалістю, тобто часом вільного розвитку ($\tau_{\text{віль}}$).

Лінійна швидкість поширення горіння. Передача тепла із зони горіння відбувається як всередину зони горіння, так і в зону теплового впливу. Тепло, що випромінюється всередину зони горіння, сприймається горючою рідиною або твердим горючим матеріалом і витрачається на їх випаровування і розкладання. Внаслідок цього поверхня горіння поступово переміщується у напрямку в глиб матеріалу, що горить. Таке переміщення поверхні горіння називається вигоранням.

Швидкість просування фронту горіння по поверхні горючих матеріалів характеризується лінійною швидкістю поширення горіння $V_{\text{л}}$, м/хв. Лінійна швидкість поширення горіння являє собою фізичну величину, яка характеризується поступальним рухом фронту полум'я в даному напрямку в одиницю часу. Лінійна швидкість поширення горіння по поверхні горючого матеріалу визначається співвідношенням:

$$V_{\text{л}} = \frac{R_{\text{п}}}{\Delta\tau}, \quad (1)$$

де $R_{\text{п}}$ – радіус або довжина розповсюдження фронту полум'я в даному напрямку, м;
 $\Delta\tau$ – час поширення фронту полум'я, хв.

Лінійна швидкість поширення горіння залежить від виду та природи горючих речовин та матеріалів, від здатності до займання і початкової температури, від інтенсивності газообміну на пожежі і спрямування конвективних газових потоків, від ступеня подрібнення горючих матеріалів, їх просторового розташування та інших чинників.

Радіус (довжина) поширення вогню. Можливий радіус або довжину розповсюдження вогню $R_{\text{п}}$, м, за час його вільного розвитку до моменту подачі вогнегасних засобів визначають за формулою:

$$R_{\text{п}} = 0,5 \cdot V_{\text{л}} \cdot \tau_{\text{віль}}, \quad (2)$$

де $V_{\text{л}}$ – лінійна швидкість розповсюдження вогню, м/хв (визначають за довідниковими таблицями);

$\tau_{\text{віль}}$ – час вільного розвитку пожежі, хв.

В процесі розвитку і гасіння пожежі $V_{\text{л}}$ постійно змінюється. Звичайно процес розвитку та гасіння пожежі умовно поділяють на три основні етапи:

- початковий період, котрий приймають $\tau_1 = 10$ хв;
- період максимального розвитку пожежі $\tau_2 = \tau_{\text{віль}} - 10$ хв;
- період локалізації $\tau_3 = \tau_{\text{лок}} - \tau_{\text{віль}}$, хв,

де $\tau_{\text{віль}}$ – час вільного розвитку пожежі (час від моменту виникнення пожежі до введення перших стволів на її гасіння),

хв; $\tau_{\text{лок}}$ – час локалізації пожежі (час від моменту виникнення пожежі до досягнення умови $V_{\text{л}} = 0$), хв.

З урахуванням зміни лінійної швидкості ($V_{\text{л}}$) у процесі розвитку та гасіння пожежі залежно від тривалості її розвитку ($\tau_{\text{віль}}$), загальна формула (1.10) має наступний вид:

$$\begin{aligned} &\text{при умові } \tau_{\text{ввл}} > 10 \text{ хв,} \\ R_{\text{п}} &= 0,5 \cdot V_{\text{л}} \cdot \tau_1 + V_{\text{л}} \cdot \tau_2 + 0,5 \cdot V_{\text{л}} \cdot \tau_3, \end{aligned} \quad (3)$$

$$\begin{aligned} &\text{при умові } \tau_{\text{ввл}} \leq 10 \text{ хв,} \\ R_{\text{п}} &= 0,5 \cdot V_{\text{л}} \cdot \tau_3. \end{aligned} \quad (4)$$

Тривалість розвитку пожежі на момент введення перших стволів на гасіння пожежі та на момент локалізації пожежі, відповідно до умов тривалості пожежі більше або менше 10 хвилин, може бути розкрита формулами представленими в таблиці 1.

Таблиця 1

Формули для визначення радіуса пожежі

На момент введення перших стволів на гасіння:	
при $\tau_{\text{ввл}} \leq 10 \text{ хв}$	$R_{\text{п}} = \tau_{\text{ввл}} \cdot 0,5 \cdot V_{\text{л, м}}$
при $\tau_{\text{ввл}} > 10 \text{ хв}$	$R_{\text{п}} = 0,5 \cdot 10 \cdot V_{\text{л}} + V_{\text{л}} \cdot (\tau_{\text{ввл}} - 10), \text{ м}$
На момент локалізації пожежі:	
при $\tau_{\text{ввл}} \leq 10 \text{ хв}$	$R_{\text{п}} = \tau_{\text{ввл}} \cdot 0,5 \cdot V_{\text{л, м}}$
при $\tau_{\text{ввл}} > 10 \text{ хв}$	$R_{\text{п}} = 0,5 \cdot 10 \cdot V_{\text{л}} + V_{\text{л}} \cdot (\tau_{\text{ввл}} - 10) + 0,5 \cdot V_{\text{л}} (\tau_{\text{лок}} - \tau_{\text{ввл}}), \text{ м}$

На основі визначеного $R_{\text{п}}$ визначають форму розвитку пожежі.

Форму розвитку умовної пожежі визначають у такому порядку: на плані цеху (дільниці, поверху, підвалу, горища тощо), складеного у масштабі при вивченні об'єкта, з точки, що відповідає місцю виникнення горіння, наносять в масштабі радіус (довжину) розповсюдження вогню, припускаючи, що вогонь розповсюджується на всі боки рівномірно, якщо на його шляху немає перешкод (стін, вогнестійких перегородок тощо), а потім визначають форму (конфігурацію) пожежі, яка зводиться до колоподібного, сектора кола або прямокутного розвитку вогню. Тобто форму пожежі умовно приводять до простих геометричних фігур.

Геометричні параметри пожежі (площа, периметр, фронт – $S_{\text{п}}$, $P_{\text{п}}$, $\Phi_{\text{п}}$) визначають, використовуючи формули для розрахунку площі, периметра та фронту для кола, сектора і прямокутника.

Основним параметром пожежі при розрахунку сил та засобів є площа пожежі, тому що під час пожеж, що розповсюджуються, площа у процесі вільного розвитку аж до моменту локалізації збільшується, із збільшенням площі пожежі збільшується витрата вогнегасних засобів та відповідно зростають збитки від пожежі.

Площа пожежі ($S_{\text{п}}$) – це площа проекції поверхонь речовин, матеріалів, будівель, споруд, що горять, на горизонтальну або вертикальну поверхню. Тобто, це ділянка місцевості або об'єкта, на якій відбувається горіння. Площа пожежі має свої межі: периметр і фронт.

Периметр пожежі ($P_{\text{п}}$) – це довжина зовнішньої межі площі пожежі. Він має важливе значення при проведенні оцінки обстановки на пожежах, які набувають значних розмірів, та коли сил та засобів для гасіння пожежі по всій площі на даний момент часу недостатньо.

Фронт пожежі ($\Phi_{\text{п}}$) – це довжина частини периметру пожежі, в напрямку якого відбувається найбільш інтенсивне поширення пожежі. Врахування фронту пожежі та швидкості його зростання має особливе значення при проведенні оцінки обстановки, визначення вирішального напрямку оперативних дій та розрахунку сил та засобів на момент локалізації будь-якої пожежі. При колоподібній формі розвитку периметр і фронт пожежі збігаються, тобто ($\Phi_{\text{п}}=P_{\text{п}}$).

Об'єм приміщення, що горить ($V_{\text{п}}$), як параметр пожежі, визначають частіше всього під час об'ємного гасіння як об'єм приміщення, апарату або установки, в яких виникло горіння.

Необхідно зазначити, що на більшості пожеж (особливо в закритих приміщеннях) величини її параметрів залежать не тільки від лінійної швидкості розвитку пожежі, але і від багатьох інших факторів. Однак визначених закономірностей поки не вироблено. Тому під час розрахунків необхідно використовувати спрощений підхід, який полягає у визначенні параметрів розвитку пожежі за наведеними формулами в таблиці 2.

Таблиця 2

Формули фізичних параметрів розвитку пожежі

Величина, що визначається	Форма площі пожежі	
	Кутова	Прямокутна
Лінійна швидкість розповсюдження горіння	$V_{\text{л}} = \frac{R}{\tau}$	$V_{\text{л}} = \frac{b}{\tau}$
Швидкість зростання площі пожежі	$V_{\text{с}} = \frac{S_{\text{п}}}{\tau}$	
Швидкість зростання периметра пожежі	$V_{\text{р}} = \frac{P_{\text{п}}}{\tau}$	
Швидкість зростання фронту пожежі	$V_{\text{ф}} = \frac{\Phi_{\text{п}}}{\tau}$	$V_{\text{ф}} = \frac{\Phi_{\text{п}}}{\tau} - \text{const}$

Примітка: τ – час розповсюдження горіння до моменту локалізації пожежі ($\tau = \tau_{\text{ввл}} + \tau_{\text{лок}}$), хв.

Таким чином, визначення параметрів пожежі у різні періоди її розвитку є одним з основних етапів алгоритму вирішення завдань щодо визначення з технічної точки зору якості проведення пожежно-рятувальних робіт.

Список бібліографічних посилань: 1. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия. 2-е изд., доп. М.: Мегатрон XXI, 2000. 334 с. 2. Сировий В. В., Сенчихін Ю. М., Лісняк А. А., Дерев'янка І. Г. Основи тактики гасіння пожеж: навч. посіб. Харків: НУЦЗУ, 2015. 216 с.

Одержано 03.10.2017

УДК 343.985

Тетяна Іванівна САВЧУК,

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри криміналістики
та судової експертології факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8024-5136>;

Олена Володимирівна НЕКРАСОВА,

викладач вищої категорії
ЦК «Педіатричних дисциплін»
Харківського обласного медичного коледжу

ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ ЛІКАРЯ-ГІНЕКОЛОГА ЯК СВІДКА ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ДІТОВБИВСТВ

Під час розслідування дітовбивств в переважній більшості випадків виникає необхідність проведення допиту лікаря гінеколога, який спостерігав породілля протягом вагітності та/або приймав пологи, чи спостерігав її і новонародженого в пологовому будинку. Лікар гінеколог повинен допитуватися в якості свідка і в тому випадку, якщо особа не стояна на обліку, однак відомо, що зверталась до медичного закладу.

Як відомо, допит свідка у кримінальному провадженні є однією із найбільш інформаційних слідчих (розшукових) дій. В тактиці допиту свідків виділяються процесуальні та тактичні особливості. Процесуальні аспекти допиту визначені ст. 223, 224,

225, 232 КПК України. Поряд з цим вказана слідча дія має ряд тактичних особливостей, які визначаються наступними обставинами: 1) категорією свідка (свідок-очевидець; особа, якій відомі обставини справи зі слів інших осіб; спеціаліст тощо); 2) предметом допиту свідка; 3) його взаємовідносинами із учасниками злочину (потерпілим, підозрюваним); 4) зацікавленістю в обставинах справи; 5) ставленням свідка до співробітників правоохоронних органів, 6) особистісними характеристиками свідка тощо.

По-перше, слід зазначити, що основні тактичні особливості допиту лікаря гінеколога визначаються тим, який час він спілкувався із породіллею та яку допомогу їй надавав. Вказані обставини впливають на те, якою інформацією володіє допитуваний, а отже який повинен бути його предмет допиту.

Враховуючи це можна визначити загальний предмет допиту лікаря гінеколога при розслідуванні дітовбивств. Так, під час його допиту можуть бути встановлені наступні обставини:

1) обставини перебігу вагітності: час настання вагітності; час діагностування вагітності; час постановки на облік вагітної; особливості протікання вагітності; проведені аналізи; виявлені відхилення, хвороби, та лікування; орієнтовний час планованих пологів; чи пропускала вагітна призначені прийоми у лікаря, чи скаржилась на стан здоров'я;

2) обставини пологів: час пологів; особливості проведених пологів; наявність проблем під час пологів; виконані маніпуляції під час пологів; стан здоров'я дитини; стан здоров'я породіллі; тривалість перебування породіллі та дитини у пологовому будинку;

3) інформація про породіллю: емоційний та фізичний стан при діагностуванні вагітності, перебуванні на обліку та під час пологів; наявність матеріальних проблем у вагітної; взаємовідносини із батьком дитини, власними батьками, рідними та знайомими; чи виявляла бажання позбутися дитини; чи спостерігалися психічні відхилення після пологів, небажання бачити, годувати або забирати з пологового будинку дитину; чи скаржилась на здоров'я дитини тощо;

4) інформація про дитину: стан плода під час вагітності; стан дитини під час пологів та в перші дні після пологів; виявлені порушення стану здоров'я та проведене лікування тощо;

5) обставини попередніх прийомів у лікаря та попередніх вагітностей;

6) інформація про осіб, які перебували поряд із жінкою під час вагітності та пологів, допомагали їй або відвідували її (оточення вагітної та породіллі).

Вказаний перелік обставин не є вичерпним і може бути або розширеним, або звуженим, залежно від обставин справи. Так в окремих випадках жінки можуть взагалі не ставати на облік, особливо, якщо мотив на вбивство дитини виник під час вагітності. Проте, і у вказаному випадку, задля встановлення мотиву злочину доцільно встановити та допитати лікаря гінеколога, який обслуговує територію або до якого раніше зверталась жінка.

В інших випадках жінка може стати на облік та виконувати рекомендації лікаря, а перед пологами зникнути. Тому під час допиту лікаря необхідно крім обставин перебігу вагітності встановити також наявність передумов для вчинення вбивства новонародженого.

Якщо вагітність протікала добре, жінка почувала та поводи́ла себе нормально і пологи пройшли добре, то необхідно дізнатися що могло послужити причиною вчиненого вбивства, або в який час могли статися якісь зрушення у породіллі.

Крім того, необхідно мати на увазі, що можливо доведеться встановлювати та допитувати не одну особу, а двох і більше. Це можуть бути лікарі, які діагностували вагітність, спостерігали вагітність, приймали пологи та спостерігали породіллю у пологовому будинку. Адже досить часто все це виконує не одна особа, а різні. Предмет допиту вказаних осіб буде відрізнятися, залежно від виконуваних ними функцій.

Таким чином, допит лікаря гінеколога при розслідуванні дітовбивств має суттєве інформативне значення як для правильної кваліфікації діяння, визначення передумов для вчинення дітовбивства, встановлення обставин вчинення злочину, так і для встановлення та дослідження особи злочинця і її співучасників. Тому при виявленні та розслідуванні дітовбивств одним із завдань на початковому етапі розслідування для слідчого повинно бути встановлення та допит лікаря гінеколога.

Одержано 29.09.2017

УДК 343.98

Олександр Сергійович САІНЧИН,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри галузевого права
Херсонського державного університету

ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ КОМПЛЕКСНИХ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ОБВИНУВАЧЕННЯ ГЕНЕРАЛ-МАЙОРА ВІКТОРА НАЗАРОВА)

27 березня 2017 року Павлоградський міськрайонний суд Дніпропетровської області оголосив вирок у справі № 185/12161/15 щодо генерал-майора Віктора Назарова про збитий Іл-76 у Луганському аеропорту, згідно якого його засуджено до 7 років позбавлення волі.

Нагадаємо, у Павлограді на Дніпропетровщині понад півроку тривав суд у справі про загибель у збитому озброєними сепаратистами літаку Іл-76 українських військових. На лаві підсудних одна особа, генерал-майор Віктор Назаров, який на момент трагедії був начальником штабу антитерористичної операції. Його обвинувачують у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 425 Кримінального кодексу України (недбалому ставленні до служби, вчиненому в бойовій обстановці, що призвело до тяжких наслідків).

14 червня 2014 року на території Луганської області терористами з переносного зенітно-ракетного комплексу був уражений літак Іл-76МД. Він загорівся і впав. На його борту перебували 40 військовослужбовців 25-ї окремої парашутно-десантної бригади та 9 членів екіпажу. Всі загинули.

Згідно з висновком *комісійної комплексної військово-тактичної криміналістичної експертизи*, вжити заходів щодо подолання протиповітряної оборони терористів і забезпечити безпеку перельоту Іл-76 у контрольований бойовиками Луганськ 14 червня 2014 року зобов'язаний був безпосередньо начальник штабу АТО, тобто генерал Віктор Назаров. Військова прокуратура звинувачує генерала Назарова, який на момент трагедії очолював штаб АТО, у службовій недбалості, в результаті якої загинули 49 осіб. За версією прокуратури, Назаров знав про можливий теракт, але все ж відправив літак на виліт [8].

У рамках кримінального провадження допитані 132 свідки, проведено 112 експертиз, в тому числі молекулярно-генетична для встановлення осіб загиблих воїнів. По справі встановлено належність всіх тіл загиблих [9].

Перше ніж перейти до загальної теорії питання зазначимо, що ні в теорії криміналістики, ні в практиці проведення окремих криміналістичних та інших експертиз, з таким видом експертних досліджень, як *комісійна комплексна військово-тактична криміналістична експертиза* ми при проведенні своїх досліджень не зіштовхувалися. Але вважаємо вірним практичний підхід до цієї проблеми, мабуть, у зв'язку з тим, що іншим шляхом встановити істину по справі слідчому та його процесуальному керівнику було б неможливо.

З цього приводу вважається за необхідним звернутися до загальної теорії криміналістичних експертиз та ст. 101, 242–245 КПК України [1; 3].

Криміналістичні експертизи відповідно до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та Науково-методичних рекомендацій із питань підготовки та призначення судових експертиз, затверджених наказом Міністерства юстиції України у редакції від 26.12.2012 № 1950/5 поділяються на: а) трасологічна; б) судово-балістична експертиза; в) криміналістична експертиза з метою встановлення особистості по зовнішніх ознаках; г) експертиза матеріалів і речовин.

Дійшовши висновку про необхідність провадження експертизи, слідчий повинен правильно визначити момент її призначення. При цьому треба мати на увазі, що:

а) одержання необхідних для експертизи об'єктів, документів і матеріалів може потребувати самостійних слідчих дій, можливо в рамках ст. 246, 274 КПК; б) перевірка й оцінка висновку експерта також можуть бути пов'язані з виконанням додаткових слідчих дій згідно ст. 101, 102 КПК.

Важливе значення в процесі підготовки має вибір експертної установи або експерта, якому доручається дослідження. Про компетентність майбутнього експерта можна судити за даними про загальну і спеціальну освіту, стаж науково-дослідної роботи і роботи зі спеціальності, наявності наукових праць, місце експерта у реєстрі експертів України, відзивами і характеристиками його експертної діяльності та іншими даними.

Суттєве значення також має визначення об'єктів, завдань і обсягу дослідження. Визначаючи об'єкти і завдання дослідження та формулюючи питання перед експертизою, слідчий і суд повинні керуватися наступними вимогами: а) з'ясуванням сутності обставини, що підлягає встановленню в справі; б) ознайомленням з науковими можливостями і методами встановлення обставини, що підлягає встановленню; в) чітким визначенням компетенції експертів і зв'язки їх висновків з іншими засобами встановлення суттєвої в справі обставини; г) необхідністю правильного в спеціально-науковому, логічному, граматичному відношенні формулюванні питань перед експертизою, оскільки науково обґрунтована постановка питань – найважливіша умова успішного проведення експертизи.

Згідно з п. 1.2.11 вказаної Інструкції комплексною є експертиза, що проводиться із застосуванням спеціальних знань різних галузей науки, техніки або інших спеціальних знань (різних напрямів у межах однієї галузі знань) для вирішення одного спільного (інтеграційного) завдання (питання). До проведення таких експертиз у разі потреби залучаються як експерти експертних установ, так і фахівці установ та служб (підрозділів) інших центральних органів виконавчої влади або інші фахівці, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах [4].

Н. І. Кліменко, В. І. Шиканов та М. Г. Щербаковський стверджують, що комплексна експертиза – насамперед поняття процесуальне. Це самостійний вид судової експертизи, процесуальна форма складного за своєю структурою дослідження, при якому окремі, відносно самостійні дослідження, здійснювані представниками різних галузей знань, перебувають між собою в органічному зв'язку [6; 8].

Розширення можливостей вказаного виду судової експертизи прямо пов'язано з підвищенням ефективності комплексного дослідження об'єктів експертизи. Насущні потреби експертної практики настійно вимагають законодавчого вирішення таких питань: а) обсяг компетенції в суміжних галузях знання експертів, які беруть участь у провадженні комплексної експертизи; б) порядок формування висновків учасників комплексної експертизи; в) порядок провадження міжвідомчих комплексних експертиз, визначення в цьому випадку провідної судово-експертної установи (підрозділу); г) правовий статус провідного експерта як організатора і керівника діяльністю комісії експертів, визначення його функцій, прав і обов'язків.

Оцінка висновку комплексної експертизи, вчасно призначеної і проведеної, дозволяє вже в початковій стадії розслідування вбивства одержати досить цінну інформацію про обставини вчиненого злочину. Цінність цієї інформації обумовлена низкою причин. *По-перше*, на початку розслідування слідчий найчастіше не має певних даних, необхідних для перевірки версій. Висновок комплексної експертизи певною мірою заповнює цю прогалину. *По-друге*, деякі з обставин, установлених комплексною експертизою, не можуть бути з'ясовані іншими шляхами. *По-третє*, проведення комплексної експертизи, у порівнянні з роздільними і послідовними експертизами, за інших рівних умов дозволяє скоротити час дослідження, що сприяє більш оперативному розслідуванню злочинів.

При розслідуванні вбивств, випадків загибелі людей, терористичних актів та інших, вважається за необхідне проводити комплексні медико-криміналістичні експертизи, що включають у себе медико-балістичні і медико-трасологічні, або такі, які були проведені у вказаному кримінальному провадженні про загибель військових.

Найважливішою умовою успішного провадження комплексної експертизи є якісна і своєчасна підготовка об'єктів дослідження. Ці об'єкти повинні бути зібрані в ході огляду місця події і при провадженні інших початкових слідчих дій. При цьому варто забезпечити

надання об'єктів, придатних саме для комплексного, а не роздільного дослідження. Наприклад, у випадку вбивства з вогнепальної зброї не слід робити зіскрібків із країв ушкодження, не можна шукати ран із прилягаючими шматочками тканини і вирізувати ушкодження з мішені. Одяг з усіма наявними на ньому дефектами і слідами вогнестрільних ушкоджень подається експертам і досліджується комплексною медико-балістичною експертизою одночасно з вивченням поранень на трупі.

Комплексні експертизи, як правило, проводяться в спеціалізованих експертних установах. Тому, виносячи постанову про призначення експертизи, слід визначити і правильно іменувати ту установу, якій доручається проведення експертизи. У випадку, коли провадження комплексної експертизи доручають відповідно двом або більше установам, керівники яких виділяють у комісію своїх представників, то до кожної з цих установ необхідно направити по примірнику постанови про призначення експертизи, а досліджувані об'єкти і матеріали вислати за однією з названих адрес, зробивши відповідну оцінку в постанові.

Оцінка висновку комплексної експертизи більш складна, ніж оцінка висновку іншої експертизи. Зумовлено це тим, що комплексна експертиза, *по-перше*, ґрунтується на ряді досліджень, у зв'язку з чим доводиться аналізувати значно більшу кількість даних. *По-друге*, комплексна експертиза провадиться декількома фахівцями, тому оцінюється діяльність кожного з них окремо і всієї комісії в цілому.

Серйозну увагу при оцінці комплексної експертизи слід звертати на дотримання кожним експертом принципу індивідуальної відповідальності за поданий висновок. У зв'язку з цим необхідно чітко визначити конкретну і загальну компетенцію членів комплексної комісії експертів, переконатися, що проведені дослідження ґрунтуються на їхніх спеціальних пізнаннях, а комплекс застосовуваних методів необхідний і достатній для вирішення поставлених питань [5].

Висновки.

Аналіз теорії та практики призначення та проведення комплексних експертиз ще не знаходиться на рівні можливого практичного застосування вказаного типу експертних досліджень. Вважається, що ці та інші проблеми призначення та використання комплексних експертиз потребують наукового та практичного дослідження.

Список бібліографічних посилань: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 20.09.2017). 2. Про судову експертизу: закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 20.09.2017). 3. Про психіатричну допомогу: закон України від 22 лют. 2000 р. № 1489-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14> (дата звернення: 20.09.2017). 4. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: затв. наказом М-ва юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98/paran17#n17> (дата звернення: 20.09.2017). 5. Саїнчин О. С. Розслідування умисних вбивств: теорія та практика: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Запоріжжя, 2011. С. 136–148. 6. Шиканов В. И. Комплексная экспертиза при расследовании убийств // Раскрытие тяжких преступлений против личности: материалы науч.-практ. конф. Ч. 2. М., 1973. 7. Шульга Н. Н. Комплексная идентификационная экспертиза следов колюще-режущих орудий: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харьков, 1977. 17 с. 8. Щербаковский М. Г. Судебные экспертизы: назначение, производство, использование: учеб.-практ. пособие. Харьков: Эспада, 2005. 544 с. 9. У суді оголошують вирок генералу Назарову у справі про збитий Іл-76. Онлайн-трансляція // Цензор.НЕТ: сайт. URL: <http://ua.censor.net.ua/v433633> (дата звернення: 25.09.2017).

Одержано 03.10.2017

УДК 343.985

Артем Володимирович САМОДІН,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ;

Анна Олегівна НЕЧВАЛЬ,

ад'юнкт кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ

ОКРЕМІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ОБШУКУ Й ТИМЧАСОВОГО ДОСТУПУ ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ

Зважаючи на сучасні тенденції та законодавчі детермінанти судово-слідчої практики, останнім часом спостерігається зростання кількості скарг учасників кримінального провадження щодо окремих напрямів процесуальної діяльності органів досудового розслідування, зокрема у контексті проведення обшуку та тимчасового доступу до речей і документів на стадії досудового розслідування. Наприклад, відповідно до аналізу даних судової статистики щодо розгляду справ і матеріалів місцевими загальними судами, апеляційними судами областей та міста Києва у продовж першого півріччя 2016 року, надійшло 305,6 тис. клопотань, скарг, які розглядаються слідчим суддею під час досудового розслідування, що на 11,4 % більше порівняно з I півріччям 2015 року. Найбільшу кількість становлять клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів – майже 131 тис., або 42,9 % загальної кількості клопотань, скарг, які розглядаються слідчим суддею під час досудового розслідування, що надійшли; про обшук житла чи іншого володіння особи – 43,3 тис., або 14,2 % [2]. Такий стан речей, на наш погляд, обумовлений не тільки окремими законодавчими проблемами регламентації окремих слідчих (розшукових) дій та заходів забезпечення кримінального провадження, а й недостатнім теоретичним опрацюванням зазначених питань у теорії криміналістичної тактики з урахуванням сучасних потреб судово-слідчої та адвокатської практики.

Зазначена проблема є не новою і досліджувалась у працях видатного вченого-криміналіста професора М. В. Салтевського, адже як він слушно вважав що у методологічному аспекті слідчі дії є методами судово-слідчого пізнання, у кримінально-правовому – процесуальною формою, а в криміналістичному – засобами криміналістичної тактики, її «інструментарієм» для збирання, дослідження джерел доказової інформації в процесі розкриття і розслідування злочинів. Змістовним та обґрунтованим є й поділ слідчих (розшукових) дій за видом джерел відображення інформації: 1) вербальні – для одержання інформації з особистісних джерел (від людей); 2) невербальні – для одержання інформації з речових джерел (від речей); 3) змішані – для одержання інформації із складних (системних) джерел («люди – речі») [3, с. 330].

У криміналістичній літературі є теза й про те, що засобами криміналістичної тактики є засоби, якими користується слідчий коли фіксує, закріплює, досліджує та використовує в доказуванні інформацію. Наприклад, слідчі дії, оперативно-розшукові заходи, витребування документів тощо [6, с. 153].

Слушним є й твердження професора Л. Д. Удалової, про те, що різноманіття подібних об'єктів визначається різноманіттям об'єктів матеріального світу й при збиранні подібної інформації мовленнєвий спосіб поступається місцем іншим способам і прийомам (вимірові, спостереженню, порівнянню й ін.), вона за формою свого подання може бути вербальною [7].

Зустрічаються й наукові позиції про те, що до основних невербальних слідчих дій відносяться: обшук та виїмка. Проте, чинним КПК України такої слідчої дії як виїмка не передбачено. Разом із тим ст. 159 КПК України містить один із видів заходів забезпечення кримінального провадження – тимчасовий доступ до речей і документів, що полягає у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та, у разі прийняття відповідного рішення слідчим суддею, судом, вилучити їх (здійснити їх виїмку).

Ми вважаємо, що хоч законодавцем і змінено назву цієї процесуальної дії, її суть лишилась незмінною та притаманна для слідчих (розшукових) дій. Більше того, для розкриття змісту тимчасового доступу до речей та документів законодавцем паралельно використано термін «виїмка», який у свій час був передбачений главою 16 КПК України 1960 року. Отже, належність тимчасового доступу до речей і документів до заходів забезпечення кримінального провадження є дискусійним, та таким, що потребує наукового дослідження та нормативного переосмислення у контексті невербальних засобів криміналістичної тактики.

У працях М. В. Салтевського, В. Ю. Шепітька, В. О. Маркуся, Т. В. Варфоломєєвої, обшук та виїмка розглядаються як взаємопов'язані поняття. Наприклад, М. В. Салтевський визначає, що за своєю сутністю обшук та виїмка схожі, оскільки спрямовані на виявлення і вилучення матеріальних джерел інформації, причинно пов'язаних з розслідуваним злочином [3, с. 346]. Т. В. Варфоломєєва визначає подібність обшуку та виїмки у тому, що коло об'єктів, які підлягають вилученню під час проведення виїмки, таке саме, як і при обшуку [4, с. 283].

Звісно, процесуальний порядок, деякі тактичні особливості здійснення обшуку і тимчасового доступу до речей та документів (виїмки), безперечно, схожі. Проте, існує і ряд відмінностей, які впливають на процес доказування та тактику слідчої діяльності у кримінальному провадженні.

Тимчасовий доступ до речей та документів (здійснення виїмки) проводиться у разі необхідності вилучення тільки певних предметів і документів, коли точно відомо де й у кого вони знаходяться. Якщо не можна точно визначити, що саме необхідно шукати або де й у кого потрібні речі чи документи, варто проводити обшук [5, с. 101].

Як визначаю професор М. В. Салтевський, обшук та виїмка розрізняються також за об'єктами виявлення і вилучення. При обшуку відшукують розшукуваних осіб, тобто людей, а також знаряддя вчинення злочину, речі, цінності, предмети і трупи, тобто два класи об'єктів – «люди» і «речі», а при виїмці – тільки речі [3, с. 346]. Відмінністю між обшуком та тимчасовим доступом до речей і документів (здійснення виїмки) є тактичні способи отримання речей та документів органами досудового розслідування, зокрема: добровільна видача та примусове вилучення.

На нашу думку, зазначені процесуальні дії слідчого характеризуються й ступенем психологічної взаємодії між учасниками кримінального провадження, адже обшук містить елементи примусового обстеження житла чи іншого володіння особи. Обшук слід віднести до слідчих (розшукових) дій із значним потенціалом конфліктності, що виражається, з одного боку, протиріччями цілей сторін, а з іншого – примусовістю та публічністю. Примусовий характер обшуку породжує, як правило, емоційний конфлікт, оскільки його проведення означає втручання сторонніх осіб у інтимно-особистісну сферу обшукуваного [8].

Враховуючи викладене, на наш погляд, слід виокремити наступні положення: з огляду на процесуальну форму досліджуваних нами засобів криміналістичної тактики, у них спостерігається наявність елементів і вербального, і невербального характеру; обшук та тимчасовий доступ до речей і документів подібні за процесуальною формою, але містять суттєві відмінності у психологічному контексті. Водночас тактична подібність та процесуальна відмінність обшуку та тимчасового доступу до речей та документів повинні диференціюватися та бути пріоритетними напрямками удосконалення нормативно-правового регулювання процесуальної діяльності органів досудового розслідування, а також відповідним чином методологічно досліджуватись у науці криміналістики.

Актуальними на сьогодні залишається й питання тактики проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема огляду та обшуку, щодо комп'ютерних засобів, залучення у систему доказів кримінального провадження електронних документів. І звісно їх вирішення має враховувати не тільки реалії сучасної судово-слідчої та адвокатської практики, а й наукові надбання талановитого вченого, педагога, професора М.В. Салтевського.

Список бібліографічних посилань: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 01.10.2017). 2. Аналіз даних судової статистики щодо розгляду справ і матеріалів місцевими загальними судами, апеляційними судами областей та міста Києва протягом I півріччя 2016 року // Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ: офіц. сайт. URL: http://sc.gov.ua/ua/sudova_statistika.html (дата звернення: 01.10.2017). 3. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Київ: Кондор, 2005. 588 с. 4. Криміналістика.

Академічний курс: підручник / Т. В. Варфоломеева, В. Г. Гончаренко, В. І. Бояров та ін. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 504 с. 5. Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 1998. 367 с. 6. Криміналістика: питання і відповіді: навч. посіб. / А. В. Кофанов, О. Л. Кобилянський, В. С. Кузьмічов та ін. Київ: Центр учб. літ., 2011. 280 с. 7. Удалова Л. Д. Теорія та практика отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України: монографія. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFIJ_2009/UDALOVA_2005.pdf (дата звернення: 01.10.2017). 8. Александров Д. О. Юридична психологія. URL: <http://westudents.com.ua/glavy/81643-24-psihologchn-osoblivost-provedennya-obshuku.html> (дата звернення: 01.10.2017).

Одержано 06.10.2017

УДК 343.98

Олександр Анатолійович СЕВІДОВ,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри
криміналістики та судової експертології факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6319-6325>

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИННИХ ПОРУШЕНЬ АВТОРСЬКОГО ТА СУМІЖНИХ ПРАВ

Першим елементом методики розслідування будь-якого виду злочинів є їх криміналістична характеристика, яка містить відомості про механізм вчинення злочинів певного виду. Але зміст даної категорії та її використання в теорії та слідчій практиці є досить суперечливий. Велика різноманітність тлумачень поняття криміналістичної характеристики злочинів, нерідко зумовлених, як справедливо відзначив Р. С. Белкін, тільки прагненням дослідників внести «новизну» без урахування її теоретичної і практичної цінності, породили багатозначність цього терміна. Це дало підстави для висновку про те, що поняття криміналістичної характеристики злочинів не виправдало надії, які покладалися на нього вченими і практиками, зжило себе і перетворилося з реальності в ілюзію, в «криміналістичний фантом» [1, с. 222–223]. Але такий висновок ученого, на наш погляд, є передчасним. Адже не можна не визнавати, що сукупність відомостей про механізм вчинення злочинів певного виду відіграє важливу функцію при розслідуванні – заміщує об'єкт пізнання (конкретний злочин), наводячи можливі варіанти його існування. У цьому плані є доцільною позиція з В. А. Журавля у тому, що на сьогодні криміналістична характеристика злочинів ще не набула належного розвитку, який відповідає завданням, що стоять перед наукою і практикою у сфері боротьби зі злочинністю [2, с. 186].

Аналіз публікацій щодо поняття і змісту криміналістичної характеристики злочинів дає підстави для висновку про існування двох підходів. Перший із них полягає в тому, що криміналістична характеристика тлумачиться як система криміналістично значущих ознак злочинів певного виду, яка включає дані про закономірні зв'язки між ними і служить побудові і перевірці слідчих версій при розслідуванні конкретних злочинів [3, с. 16–20; 4, с. 15; 5, с. 12; 6, с. 182].

Другий підхід полягає у виділенні кількох рівнів криміналістичної характеристики злочинів. Так, А. Ф. Лубін розрізняє загальну, родову і видову криміналістичні характеристики злочинів. При цьому названий автор відзначає, що в родовій характеристиці злочинів у сфері економіки їх не можна зіставляти за криміналістично значущими ознаками (наприклад, фальшивомонетництво і розкрадання майна) [7, с. 48–49]. Точка зору про доцільність розробки трирівневої криміналістичної характеристики злочинів знаходить прихильників і серед українських криміналістів [8, с. 20; 9, с. 112–114]. М. П. Яблоков дотримується точки зору про існування, з одного боку, криміналістичної характеристики виду, різновидності чи групи злочинів, а з другого – криміналістичної характеристики окремого злочину. При

цьому він визнає, що найбільш інформативною і важливою щодо розкриття і розслідування злочинів є їхня видова криміналістична характеристика [10, с. 43–46]. Подвійне тлумачення цього терміна використовується і в практичному посібнику для слідчих, підготовленому колективом російських криміналістів, де зазначається, що криміналістична характеристика, яка складається на основі узагальнення матеріалів кримінальних справ певної категорії, є типовою, а та, що складається в процесі розслідування у конкретній справі, – індивідуальною [11, с. 24]. При цьому неважко помітити, що автор цього розділу, О. Я. Баєв фактично називає індивідуальною криміналістичною характеристикою результат розслідування за кримінальною справою. У зв'язку з цим слід зазначити, що результат розслідування за конкретною кримінальною справою ще не є надбанням науки, а тільки джерелом відомостей, які потребують аналізу, узагальнення.

Безумовно, правильним є твердження про те, що конкретний злочин – це одиниця сукупності, яка зветься видом злочинів, і скласти типову характеристику сукупності можна тільки в результаті дослідження одиниць [12, с. 18]. Однак відомості про конкретний злочин є наслідком конкретного акту розслідування, який відбивається у матеріалах кримінальної справи. Типова ж характеристика злочинів певного виду – це результат наукового узагальнення багатьох кримінальних справ, який викладається у вигляді певних положень у літературних джерелах. Наука не може містити відомості про кожний конкретний злочин, вона відображає узагальнені відомості про види чи групи злочинів, на основі яких формує свої рекомендації щодо їх розслідування. Тому принципово важливим є положення про те, що у криміналістичній методиці повинно використовуватися поняття криміналістичної характеристики тільки стосовно певного виду чи групи злочинів [13, с. 15].

Залежно від обсягу відомостей, що становлять зміст криміналістичних характеристик злочинів, останні поділяють на повні і неповні (скорочені) [3, с. 20].

До *повних криміналістичних характеристик* злочинів відносять ті з них, в яких містяться відомості про всі елементи механізму вчинення злочинів певного виду або групи з визначенням закономірних зв'язків між цими елементами на основі статистичних даних. У цьому випадку закономірні зв'язки між елементами механізму злочинів певної категорії визначаються у вигляді відсотків частоти їх виявлення в певній кількості кримінальних справ, що піддавалися узагальненню. На наш погляд, розробка таких криміналістичних характеристик можлива тільки відносно достатньо вузької групи злочинів певного виду, що обумовлено кількома причинами. По-перше, в більшості видів злочинів можуть бути виділені окремі їхні групи, які суттєво відрізняються одна від одної криміналістично значущими деталями механізму їх вчинення. Об'єднання їх в одній повній криміналістичній характеристиці неможливе без зниження достовірності даних. По-друге, визначення закономірних зв'язків між елементами механізму злочинів певної групи у вигляді кількісних показників (у відсотках) потребує, як правило, суцільного дослідження генеральної сукупності кримінальних справ окремих категорій у певному регіоні і за визначений період [14, с. 100–102]. По-третє, в матеріалах кримінальних справ знаходять відображення не всі відомості про механізм злочинів, а це потребує додаткових соціологічних методів збору інформації. Названі обставини спричиняють величезні витрати часу на проведення подібних досліджень, результати яких швидко втрачають свою цінність. Особливо це стосується злочинів у сфері економічної діяльності, умови якої характеризуються надзвичайно мінливою нормативно-правовою базою. Окремі автори, маючи на увазі вимоги, що пред'являються до повних криміналістичних характеристик злочинів, доходять висновку, що цілком «зрілих» і придатних для безпосереднього практичного використання криміналістичних характеристик на даний час ще не існує [7, с. 53]. Видається, що розробка повних криміналістичних характеристик злочинів, враховуючи величезний обсяг дослідної роботи щодо вивчення матеріалів кримінальних справ, збору іншої інформації та її обробку, є завданням науково-дослідних колективів.

Неповні (скорочені) криміналістичні характеристики містять описання особливостей злочинів окремої різновидності чи групи з визначенням наявності закономірних зв'язків між окремими елементами їхнього механізму. Але визначення закономірних зв'язків на відміну від повних криміналістичних характеристик не спирається на статистичні дані. Тут використовуються не конкретні цифри, а поняття типу «найчастіше», «найімовірніше». Безпосередньою основою для подібних висновків є знання, одержані в результаті практичної діяльності або вивчення кримінальних справ певної категорії, але без відповідного

статистичного обрахування. Неповні криміналістичні характеристики складаються, зокрема, стосовно нових злочинів, про які ще не накопичено достатнього емпіричного матеріалу.

Незважаючи на те, що неповні криміналістичні характеристики злочинів виглядають менш вірогідними в порівнянні з повними, вони мають велике практичне значення [15, с. 76–77; 4, с. 24–25]. Воно полягає в тому, що такі характеристики містять опис ключових елементів механізму злочинної діяльності, які входять у предмет доказування і таким чином орієнтують слідчого відносно завдань розслідування.

Стосовно злочинних порушень авторського і суміжних прав, з врахуванням незначного досвіду правоохоронних органів у їх виявленні і розслідуванні, на наш погляд, може бути сформована тільки неповна криміналістична характеристика. Окрім того, потрібно відзначити, що названий вид злочинів відрізняється від загальнокримінальних тим що базується на такому складному інституті цивільного права, як авторське право. З огляду на те, що ст. 176 КК України «Порушення авторського права і суміжних прав» має бланкетний (відсилочний) характер, криміналістична характеристика цих злочинів обов'язково повинна включати елементи кримінально-правової характеристики, а також тлумачення основних положень авторського та суміжних прав, без знання яких неможливо кваліфіковано провести розслідування таких злочинів і розгляд справи у суді.

Список бібліографічних посилань: 1. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. М.: Норма, 2001. 240 с. 2. Журавель В. А. Сучасні концепції формування окремих криміналістичних методик розслідування злочинів. *Вісник Академії правових наук*. 2007. № 2 (49). С. 177–186. 3. Колесниченко А. Н., Коновалова В. Е. Криминалистическая характеристика преступлений: учеб. пособие. Харьков: Юрид. ин-т, 1985. 94 с. 4. Волобуев А. Ф. Проблемы розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва. Харків: Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. 336 с. 5. Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики: монографія / за ред. В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. Харків: Право, 2006. 624 с. 6. Настільна книга слідчого: наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. Вид. 2-ге, перероб. і допов. Київ: Ін Юре, 2007. 728 с. 7. Криминалистика. Расследование преступлений в сфере экономики. / под ред. В. Д. Грабовского, А. Ф. Лубина. Н. Новгород: Нижегород. ВШ МВД России, 1995. 400 с. 8. Старушкевич А. В. Криміналістична характеристика злочинів: навч. посіб. Київ: Правник; НАВСУ, 1997. 42 с. 9. Весельський В. Криміналістична характеристика злочинів. *Право України*. 2001. № 5. С. 112–114. 10. Криминалистика / отв. ред. Н. П. Яблоков. М.: БЕК, 1996. 708 с. 11. Руководство для следователей / под ред. Н. А. Селиванова, В. А. Снеткова. М.: Инфра-М, 1997. 732 с. 12. Фокина А. А. Роль криминалистической характеристики преступлений в укреплении связи науки криминалистики и практики расследования. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1990. Вып. 41. С. 17–23. 13. Волобуев А. Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2002. 42 с. 14. Зелинский А. Ф. Криминология: курс лекций. Харьков: Прапор, 1996. 260 с. 15. Матусовський Г. Оновлення криміналістичних методик – шлях до подолання економічних злочинів. *Право України*. 1997. № 11. С. 75–77.

Одержано 08.10.2017

УДК 343.98

Віктор Васильович СЕМЕНОВ,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ

ПЕРСПЕКТИВНІ ТЕХНІЧНІ ЗАСОБИ ТА МЕТОДИ В РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ

Криміналістика являє собою цілісну систему наукових знань, що призначена служити завданням розкриття й розслідування злочинів, встановленню істини в кримінальному

провадженні. Методи, засоби, й прийоми криміналістики успішно використовуються в інших сферах (оперативно-розшукової, судової, прокурорської, експертної, адвокатської) діяльності.

Сучасний прогрес у галузі інформаційних, цифрових, телекомунікаційних технологій приводить до того, що традиційні криміналістичні методи вже не задовольняють у повному обсязі потребам правоохоронних органів.

Розвиток науки й техніки приводять до формування нових напрямів у криміналістиці: ДНК аналіз біологічний слідів, дослідження телекомунікаційних мереж, комп'ютерно-технічні дослідження та ін.

Актуальним завданням криміналістики стає взаємопроникнення криміналістики й практики правоохоронних органів: впровадження інновацій у правозастосовну діяльність, розробка новітніх криміналістичних засобів і технологій, уніфікація наукових криміналістичних рекомендацій і їх адаптація до практики застосування.

Загальне завдання криміналістики, що обумовлене її соціальною функцією і місцем в системі наук кримінального циклу, передбачає наявність ряду окремих (спеціальних) завдань. До окремих завдань криміналістики відноситься в тому числі розробка і удосконалення криміналістичних засобів і методів практичної діяльності з розкриття та розслідування злочинів.

Завдання криміналістики вирішуються використанням системи криміналістичних засобів та методів. Методи і засоби фіксації процесу розслідування та його результатів мають велике значення у формуванні доказової бази у конкретному кримінальному провадженні. У цій системі методи криміналістичної фотографії мають переваги порівняно з іншими методами фіксації, а саме – об'єктивність та оперативність [1, с. 74].

Беручи свій початок ще з середини XIX століття, криміналістична фотографія постійно розвивається, розробляючи нові методи та засоби фотозйомки. На сьогоднішній день, цифрова фотографія повністю витиснула традиційні плівкові фотоапарати, а новим в криміналістичній фотографії стало застосування 3D технологій та відповідного апаратного й програмного забезпечення.

Однією з новітніх наукових розробок із використанням фотокамер є метод сферичної панорами. За його допомогою можна швидко і точно зафіксувати місце події і застосовуючи спеціальне програмне забезпечення зробити його сферичний макет. Під час перегляду такого макету складається враження присутності на місці події, оскільки сферична панорама відображає простір із максимальним кутом охоплення (360° по горизонталі та 180° по вертикалі). завдяки чому надається можливість повністю показати навколишню обстановку місця, у якій встановлено цифрову фотокамеру.

Цей метод є зручним для всіх учасників провадження, зважаючи на те, що у подальшому завжди можна переглянути взаємне розташування всіх предметів на місці зйомки. Крім того, можливості спеціального програмного забезпечення дозволяють об'єднати кілька сферичних панорам в одну цілісну (тобто створити віртуальний тур), а відтак з'являється можливість віртуального переміщення території, де проводиться огляд місця події, або іншої слідчої (розшукової) дії. Це дає можливість особам, які навіть не були присутні під час проведення слідчої (розшукової) дії формувати версії стосовно тих чи інших елементів механізму злочину, вивчати матеріальну обстановку досліджуваного приміщення, або ділянки місцевості.

Основою сферичної панорами є цифровий фотознімок, спосіб зйомки – послідовне фотографування об'єкта із використанням перекриття кадрів, що дозволяє віднести зазначений метод до панорамного методу криміналістичної фотографії [2, с. 120].

Для ефективного застосування даного методу необхідна наявність відповідної фотографічної техніки, програмного забезпечення та кваліфікованого спеціаліста. Деякі практичні працівники вважають, що для здійснення фотографування місця події достатньо особистого мобільного телефону (смартфону), але таке не повинне стати нормою, тому що не відповідає принципам використання засобів криміналістичної техніки.

При проведенні досліджень матеріальних об'єктів та фіксації отриманої безпосередньо при проведенні слідчої (розшукової) дії інформації необхідна висока точність та оперативність. Науково-технічним засобом, який забезпечує комплексну фіксацію оточуючий обстановки із здійсненням точного відображення зовнішнього вигляду, форми, вимірюванням відстаней між об'єктами, їх взаємного розташування та розмірів є лазерний 3D сканер. За допомогою

відповідного програмного забезпечення, використання 3D сканеру дозволяє протягом невеликого проміжку часу створити точну фотореалістичну модель приміщення, ділянки місцевості, розглянути її з будь-якого ракурсу та відстані як в цілому, так й окремі об'єкти.

Важливим є й те, що дане програмне забезпечення дає можливість у подальшому проводити реконструкцію об'єкта та здійснювати різного роду операції з окремими об'єктами як у 3D моделі, так і окремо від неї, імпортувати у 3D модель місця, що скановано, інші трьохвимірні об'єкти для ілюстрації їх розташування в певні проміжки часу.

В сучасних реаліях правоохоронці все частіше зустрічаються з необхідністю дослідження і фіксації матеріальних об'єктів, розташованих на великих територіях – наслідки кримінальних вибухів, пожеж, аварій та катастроф на різних видах транспорту, техногенних катастроф. В таких випадках створення 3D моделі місця події надає можливість швидкої фіксації наявних об'єктів та їх взаємного розташування. Сканування таких об'єктів, як тіло живої людини або трупу прискорює фіксацію набутих ознак зовнішності, вогнепальних, або інших поранень у порівнянні з звичайним фотографуванням практично у два рази, дослідження створеної 3D моделі дозволяє більш точно виміряти відстань між ними [3].

Мають перспективи використання в роботі криміналістів і ряд суміжних технологій. Наприклад, для створення реальної 3D-моделі (у зменшеному чи збільшеному масштабі), яка зможе слугувати як доказ в арбітражному, цивільному, кримінальному провадженні, може бути використаний 3D-принтер, пристрій, що використовує метод пошарового створення фізичного об'єкта на основі віртуальної 3D-моделі. Цілком можливо, що в недалекому майбутньому експерти будуть змушені розробляти методики, пов'язані з діагностичним та ідентифікаційним дослідженням 3D-принтерів, та виготовлених з їх допомогою реальних 3D-моделей.

Впроваджується в практичну діяльність з розслідування злочинів система оптичної візуалізації (RUVIS) [4]. Вона прийшла не на заміну, а для доповнення існуючих традиційних фізико-хімічних методів дактилоскопії для виявлення і фіксації слідів людини, методик проведення дактилоскопічних експертиз [5].

Система оптичної візуалізації RUVIS використовує технологію формування зображення по відбитому ультрафіолетовому випромінюванню, відому під аббревіатурою RUVIS, щоб визначати місцезнаходження на більшості непористих поверхонь прихованих відбитків пальців, які є невидимими для неозброєного ока. На відміну від систем, що використовують спеціальні джерела освітлення й лазери, прилади RUVIS не залежить від навколишнього освітлення й можуть використовуватися в різних умовах – при денному світлі або в повній темряві, у закритому приміщенні або на відкритому повітрі.

Дослідження місця злочину з RUVIS системою подібно експертизі з використанням відбитого видимого світла або методу з бічним висвітленням. Різниця лише в тому, що тут дуже гарний контраст між досліджуванним об'єктом і поверхнею, на якій він перебуває. Хоча система й чутлива до відносного кута «джерело світла – ціль – прилад для спостереження», контрастність досить сильна навіть при неоптимальних кутах, що дозволяє легко визначати місцезнаходження невидимих відбитків пальців у приміщенні або на місцевості. За допомогою допоміжних аксесуарів забезпечується легке документування неопрацьованих прихованих відбитків із застосуванням цифрової або плівкової фотокамери, або цифрової або аналогової відеокамери.

Крім виявлення і фіксації відбитків пальців рук людини можливий пошук інших об'єктів з іншими слідами біологічного походження – кров, слина.

Розробляючи нові методи і засоби виявлення, фіксації та дослідження матеріальних об'єктів, криміналістика виконує свої завдання із забезпечення правоохоронних органів новими методами та засобами для ефективної роботи з розкриття і розслідування злочинів.

Список бібліографічних посилань: 1. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Київ: Кондор, 2005. 588 с. 2. Семенов В. В., Терешкевич А. І. Використання новітніх технологій та досягнень науки й техніки в кримінальному провадженні. *Криміналістика и судебная экспертиза*. 2015. № 60. С. 117–125. 3. Sivanandan J., Liscio E. Assessing Structured Light 3D Scanning using Artec Eva for Injury Documentation during Autopsy. *The Journal of the Association for Crime Scene Reconstruction*. 2016. Vol. 21. P. 5–13. URL: <https://www.acsr.org/wp-content/uploads/2017/01/2017-Assessing-Structured-Light-3D-Scanning-using-Artec-Eva-for-Injury-Documentation-during-Autopsy-Sivanandan.pdf> (дата звернення: 29.09.2017). 4. Комплект для

пошуку, візуалізації та фіксації прихованих слідів RUVIS // Expert: сайт. URL: http://www.pro-expert.com.ua/expert.php?lng=ua&page=products&cat_id=42&tovar_id=160 (дата звернення: 29.09.2017). 5. Методика дактилоскопічної експертизи. Експертна спеціальність 4.6. «Дактилоскопічні дослідження» // Реєстр методик проведення судових експертиз. URL: <http://rmpse.minjust.gov.ua> (дата звернення: 29.09.2017).

Одержано 05.10.2017

УДК 343.98

Федір Михайлович СОКИРАН,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ

ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

Основним завданням нового Кримінального процесуального кодексу України є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Новий КПК містить чимало нововведень, і в першу чергу покликаний зрівняти права та обвинувачення в кримінальному процесі.

Одним із таких новаторських є положення нового КПК, що передбачають можливість проведення досудового розслідування дистанційно, використанням сучасних телекомунікаційних можливостей, наприклад відеоконференції.

Так, відповідно до ст. 232 КПК запроваджено можливість проведення допиту, впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування.

Допит осіб, впізнання осіб чи речей під час досудового розслідування можуть бути проведені у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення у випадках:

1) неможливості безпосередньої участі певних осіб у досудовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин;

2) необхідності забезпечення безпеки осіб;

3) проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого;

4) необхідності вжиття заходів для забезпечення оперативності досудового розслідування;

5) наявності інших підстав, визначених слідчим, прокурором, слідчим суддею достатніми.

Рішення про здійснення дистанційного досудового розслідування приймається слідчим, прокурором, а в разі здійснення у режимі відеоконференції допиту згідно із статтею 225 КПК (допит свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні) – слідчим суддею з власної ініціативи або за клопотанням сторони кримінального провадження чи інших учасників кримінального провадження. У разі, якщо сторона кримінального провадження чи потерпілий заперечує проти здійснення дистанційного досудового розслідування, слідчий, прокурор, слідчий суддя може прийняти рішення про його здійснення лише вмотивованою постановою (ухвалою), обґрунтувавши в ній прийняте рішення. Рішення про здійснення дистанційного досудового розслідування, в якому дистанційно перебуватиме підозрюваний, не може бути прийнятим, якщо він проти цього заперечує.

Використання у дистанційному досудовому розслідуванні технічних засобів і технологій повинно забезпечувати належну якість зображення і звуку, а також інформаційну безпеку. Учасникам слідчої (розшукової) дії повинна бути забезпечена можливість ставити

запитання і отримувати відповіді осіб, які беруть участь у слідчій (розшуковій) дії дистанційно, реалізовувати інші надані їм процесуальні права та виконувати процесуальні обов'язки, передбачені КПК.

Крім, того, з метою забезпечення оперативності кримінального провадження, чинний КПК дає можливість слідчому, прокурору проводити опитування в режимі відео- або телефонної конференції. Підставами для цього є знаходження особи у віддаленому від місця проведення розслідування місці, хвороба, зайнятість чи інші причини, з яких особа не може без зайвих труднощів прибути своєчасно до слідчого, прокурора.

У результаті проведення опитування з використанням відео- та телефонної конференції уповноважена особа складає рапорт, у якому зазначає дату та час опитування, дані про особу опитуваного, дані про те, яким чином була підтверджена особа опитуваного, ідентифікаційні ознаки засобу зв'язку, що використовувався опитуваним, а також обставини, які були ним повідомлені.

Обов'язкової фіксації опитування за допомогою технічних записів аудіо- та відеозаписи не передбачається, вона проводиться в разі потреби. Визначення необхідності фіксації – це виключна компетенція слідчого, прокурора, тоді як право опитуваного заявити таке окреме клопотання або самому використовувати такі засоби в новому КПК не передбачено.

Резюмуючи вищезазначене, слід сказати, що можливість проведення дистанційного досудового розслідування із застосуванням допомогою відео-, телефонної конференції є закономірним кроком по впровадженню в кримінальний процес сучасних технологій зв'язку та фіксації інформації. Це дозволяє заощаджувати сили, час і кошти всіх учасників досудового провадження.

Одержано 07.10.2017

УДК 343.95

Тетяна Андріївна СТАРОВА,

студент Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЗА СТ. 149 КК УКРАЇНИ

У наш час експертиза відіграє велику роль у роботі правоохоронних органів для знаходження істини у справі, пошуку злочинців, встановлення тяжкості тілесних ушкоджень, природи певних речових доказів. Висновки, які надають експерти, є доказами у кримінальному провадженні.

Стаття 1 Закону України «Про судову експертизу» встановлює: судова експертиза – дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду [1]. Проведення судової експертизи стосовно кримінальних правопорушень регламентовано Законом України «Про судову експертизу», Кримінальним процесуальним кодексом, відомчими нормативними актами. Згідно з чинним КПК експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за доручення слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання (ч. 1 ст. 242 КПК) [2].

До основних видів експертиз слід віднести: судово-медичну; судово-біологічну; судово-психіатричну.

Судово-медична експертиза проводиться відповідно до постанови слідчого, прокурора, судді, а також за ухвалою суду (п. 2.1) [3].

До повноважень судово-медичної експертизи варто віднести: експертиза речових доказів (згідно з матеріалами суду до них можна віднести наступне: кров, волосся, виділення людини, органи, тканини, а також паспорт, картка платника податків, банківська картка, мобільний телефон, ноутбук та інше); експертиза трупу; експертиза живих осіб (потерпілих та обвинувачених); експертиза матеріалів справи.

Так, вина обвинуваченого у скоєному злочині може бути аргументована з огляду на дослідження доказів (телефону, ноутбуку Lenovo D 50–30 тощо) [4].

Судово-медична експертиза речових доказів встановлює групову належність цих об'єктів, іноді забезпечує індивідуальну ідентифікацію особи. Судово-медична експертиза трупа встановлює причину і час настання смерті. Судово-медична експертиза живих осіб визначає ступінь тяжкості тілесних ушкоджень, стан здоров'я, вік людини, алкогольне сп'яніння [5, с. 467].

Наступним різновидом є судово-біологічна експертиза. Вона призначається при розслідуванні кримінальних справ. Основними завданнями, які вирішує судово-біологічна експертиза, є наступні: природа та таксономічна належність об'єктів; ідентифікація об'єктів; ушкодження та механізм їх утворення.

Перед цим різновидом експертиз ставляться наступні питання:

- яке походження речовини на виявленому предметі?
- до якого виду належить даний об'єкт?

Ще одним різновидом є судово-психіатрична експертиза. Основною метою є визначення психічного стану особи при питанні його осудності чи неосудності. Предметом цієї експертизи виступає психічний стан особи у певний період часу та при певних обставинах, як правило, під час вчинення злочинного діяння, що важливі для слідства. Об'єктами експертизи виступають наступні категорії людей та критерії, на основі яких проводиться експертиза:

- потерпілі та взаємозв'язок їхнього стану здоров'я після вчинення протиправного діяння щодо них;
- потерпілі та свідки, з приводу їх психічної повноцінності;
- підозрювані, обвинувачені, підсудні, стосовно яких виникають питання щодо усталеності їх психічного стану.

Також об'єктами експертизи можна назвати матеріали кримінальної справи, медичну документацію стосовно психічного стану особи, що цікавить слідство.

Перед судово-психіатричною експертизою ставляться наступні питання:

- чи були в особи розлади психіки під час вчинення злочину?
- чи є у людини будь-які розлади психіки у даний момент?
- який тип лікування потребує особа, якщо вона на даний момент має такі розлади?
- чи здатна людини усвідомлювати та керувати своїми діями, не зважаючи на розлади психіки?

Отже, призначення експертиз відіграє важливу роль при розслідуванні кримінальних правопорушень за ст. 149 ККУ. А від правильності висновку експерта у великій мірі залежить подальший хід провадження. Проведені експертизи дають змогу відповісти на багато питань, які стоять перед слідством.

Список бібліографічних посилань: 1. Про судову експертизу: закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 22.09.2017). 2. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство за змінами та допов. станом на 1 верес. 2017 р. Київ: Вид. Паливода А. В., 2017. 372 с. 3. Інструкція про проведення судово-медичної експертизи: затв. наказом М-ва охорони здоров'я України від 17 січ. 1995 р. № 6 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0254-95> (дата звернення: 22.09.2017). 4. Справа № 641/7721/15-к // Архів Комінтернівського районного суду м. Харкова. 2017 р. 5. Криміналістика: підручник / В. Д. Берназ, В. В. Бірюков, А. Ф. Волобуєв та ін.; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2011. 666 с.

Одержано 07.10.2017

УДК 343.98

Руслан Леонтійович СТЕПАНЮК,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики
та судової експертології факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8201-4013>;

Віктор Адамович АБРАМЧУК,

судовий експерт сектору автотехнічних досліджень
відділу інженерних, економічних, товарознавчих
видів досліджень та оціночної діяльності
Рівненського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України

СУДОВА ІНЖЕНЕРНО-АВТОТЕХНІЧНА ЕКСПЕРТИЗА: ПОНЯТТЯ ТА ОБ'ЄКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Одним із видів судових експертиз, які мають суттєве значення у вирішенні завдань кримінального провадження, передусім про злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту, є автотехнічна експертиза. Початок її розвитку в нашій країні відносять до 50-х років минулого століття. З того часу було накопичено значний практичний досвід проведення зазначеного виду експертизи, здійснено ряд ґрунтовних наукових досліджень у даному напрямі. Проте, незважаючи на солідну кількість наукових праць із технічних аспектів проведення судової автотехнічної експертизи, доводиться констатувати недостатність опрацювання правової природи та сутності зазначеного виду експертних досліджень. Відповідно виникають певні суперечності у нормативному регулюванні пов'язаних із нею суспільних відносин, визначенні поняття автотехнічної експертизи, а також її місця у сучасній класифікації судових експертиз.

Уявляється, що вирішення питання щодо сутності автотехнічної експертизи перш за все потребує з'ясування місця відповідного різновиду досліджень у складі класу інженерно-технічних експертиз. З цього питання немає чіткої відповіді в нормативно-правових актах із судово-експертної діяльності.

Так, в інструкції Міністерства юстиції України про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень відсутнє чітке розуміння рівнів класифікації судових експертиз. Відповідно автотехнічна експертиза визначена як різновид інженерно-транспортної експертизи. Остання в свою чергу є підвидом виду інженерно-технічних експертиз.

На нашу думку, в даному питанні слід передусім уточнити ієрархічну побудову судових експертиз роду інженерно-технічних. Зокрема, інженерно-транспортна експертиза має бути визначена як вид судових експертиз у межах цього роду, яка включає кілька підвидів, у тому числі автотехнічну.

У переліку видів експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта фахівцям науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України, експертні спеціальності встановлені для інженерно-транспортної експертизи. Зокрема, індексами 10.1, 10.2, 10.3 і 10.4 позначені спеціальності: дослідження обставин і механізму дорожньо-транспортних пригод, дослідження технічного стану транспортних засобів, дослідження деталей транспортних засобів, транспортно-трасологічні дослідження. Як бачимо, в даному випадку тип транспорту (автомобільний, залізничний тощо) у диференціації експертних спеціальностей не враховується.

Говорячи про класифікацію судових експертиз взагалі, та інженерно-транспортних зокрема, слід відмітити, що в теорії судової експертизи головною підставою для вирішення цього завдання визнається об'єкт експертизи. Не вдаючись детально до аналізу зазначеної проблеми підкреслимо, що об'єктом судової експертизи згідно ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» є об'єкти, явища та процеси, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органу досудового розслідування чи суду.

Таким чином, за об'єктом цілком справедливо можна говорити про інженерно-технічну експертизу (рід), що досліджує будь-які технічні засоби, явища та процеси, пов'язані з їх функціонуванням, інженерно-транспортну експертизу (вид), об'єктом якого є транспортні засоби, та автотехнічну (підвид), що досліджує засоби автотранспорту. При цьому останній підвид доцільніше іменувати інженерно-автотехнічною експертизою для збереження внутрішньої логіки у побудові найменувань у системі судових експертиз.

Загальним об'єктом судової інженерно-автотехнічної експертизи є автомобільні транспортні засоби, а також явища і процеси, пов'язані з їх функціонуванням за цільовим призначенням. Нормативно-правове визначення автомобільного транспортного засобу надане у ст. 1 Закону України «Про автомобільний транспорт», згідно якої це колісний транспортний засіб (автобус, вантажний та легковий автомобіль, причіп, напівпричіп), який використовується для перевезення пасажирів, вантажів або виконання спеціальних робочих функцій. Виходячи з вказаних вище експертних спеціальностей у галузі інженерно-транспортних досліджень, можна виділити три основні категорії безпосередніх об'єктів інженерно-автотехнічної експертизи: а) обставини і механізм дорожньо-транспортної пригоди; б) технічний стан автомобільних транспортних засобів; в) окремі деталі автомобільних транспортних засобів. Зазначені об'єкти можуть досліджуватись як безпосередньо, так і, в разі неможливості, за матеріалами відповідної справи.

Наведені нормативні та теоретичні положення дають можливість сформулювати визначення поняття судової інженерно-автотехнічної експертизи як дослідження експертом на основі спеціальних знань автотранспортних засобів, їх деталей, дорожньої обстановки та інших обставин і механізму дорожньо-транспортних пригод, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду.

Підсумовуючи викладене слід відзначити, що судова інженерно-автотехнічна експертиза має розглядатись як підвид судової інженерно-транспортної експертизи, яка, у свою чергу, є видом у складі роду інженерно-технічних експертиз. Об'єктами даної експертизи є засоби автомобільного транспорту, їх окремі деталі, обстановка і механізм дорожньо-транспортних пригод. Визначення поняття судової автотехнічної експертизи доцільно формулювати з урахуванням загального розуміння судової експертизи, наведеного в Законі України «Про судову експертизу», та специфічних об'єктів дослідження.

Одержано 05.10.2017

УДК 343.98

Мар'яна СТЕБЕЛЄВА,

аспірант Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

ПЕСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИННОГО ПОРУШЕННЯ НЕДОТОРКАНОСТІ ЖИТЛА

У сучасних умовах реформування кримінального процесуального законодавства України особливо гостро постають завдання розроблення й удосконалення науково-практичних рекомендацій для органів досудового розслідування з питань протидії різним категоріям кримінальних правопорушень. При цьому криміналістична наука має своєчасно реагувати на потреби практики у розробленні окремих методик розслідування найбільш поширених і небезпечних злочинів.

Згідно ст. 30 Конституції України кожному гарантується недоторканність житла. Зазначена норма встановлена у відповідності з вимогами міжнародних нормативно-правових актів з питань захисту прав людини і громадянина. Зокрема, право на недоторканність житла визначено у ст. 12 Загальної декларації прав людини 1948 року, ст. 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року тощо. Суттєву увагу

вимогам щодо дотримання зазначеного права у судовій практиці приділяє Європейський суд з прав людини, рішення якого визнаються в Україні.

Ефективному захисту зазначеного права в нашій державі сприяє кримінальна відповідальність за порушення недоторканності житла, встановлена у ст. 162 КК України. Зокрема, законом передбачено кримінальне покарання за незаконне проникнення до житла чи іншого володіння особи, незаконне проведення в них огляду чи обшуку, незаконне виселення та інші дії, що порушують недоторканність житла громадян. Отже, діяльність органів правопорядку повинна бути спрямована на реалізацію обов'язку держави щодо гарантування прав людини. Таким чином, розслідування зазначеного виду злочинів повинно проводитись на належному рівні з метою якісної реалізації завдань кримінального провадження.

У цілому за три з половиною роки в Україні було зареєстровано 5774 кримінальні провадження за ст. 162 КК України. При цьому спостерігається тенденція до збільшення кількості таких злочинів. Якщо у 2014 році їх було виявлено 1037, то у 2015 – 1358, а у 2016 – 2012. До того ж аналіз статистичної інформації дає підстави для ствердження про те, що ефективність протидії злочинним порушенням недоторканності житла з боку органів досудового розслідування є недостатньою. Так, наприклад, у 2016 році з 2012 зареєстрованих кримінальних проваджень про підозру було повідомлено 764 особам, а до суду з обвинувальним актом спрямовано лише 685 справ. Тобто до відповідальності осіб було притягнуто лише у близько 34 % від загальної кількості виявлених кримінальних правопорушень. Наведені обставини свідчать про наявність певних труднощів у діяльності слідчих в даному напрямі, що вимагає розроблення окремої видової криміналістичної методики.

Слід зазначити, що загальні теоретичні питання методики розслідування злочинів були висвітлені наукових працях А. Ф. Волобуєва, О. Н. Колесніченка, В. П. Колмакова, В. О. Коновалової, В. Г. Лукашевича, І. Г. Маландина, М. В. Салтєвського, В. В. Тищенко, В. Ю. Шепітька та інших учених. Проте окрема видова методика розслідування порушень недоторканності житла залишилась поза увагою. Потребують подальшого розширення та деталізації й існуючі загальні рекомендації з розслідування злочинів проти особистих прав і свобод людини та громадянина. Отже, є об'єктивна потреба у розробленні зазначеної методики.

Вибірковий аналіз матеріалів слідчої та судової практики у кримінальних провадженнях за ст. 162 КК України дозволяє виділити найбільш типові прояви порушень недоторканності житла. До них, зокрема відносяться: незаконне проникнення до житла чи іншого володіння особи з корисливою метою, з хуліганських мотивів, з особистих мотивів (ревності, помста тощо); незаконне проведення (спроби проведення) процесуальних дій у житлі чи іншому володінні особи; незаконні дії з метою порушення прав громадян на проживання у житловому приміщенні.

Отже, з метою формування окремої криміналістичної методики розслідування злочину, передбаченого ст. 162 КК України, є потреба у розробленні криміналістичної характеристики таких посягань, до складу якої доцільно включити такі елементи, як типові способи та сліди злочину, особа злочинця та потерпілого, місце час і обстановка кримінального правопорушення. Також необхідно розглянути особливості початку кримінального провадження, надати рекомендації з організації та проведення розслідування на початковому і подальшому етапах у типових слідчих ситуаціях, визначити специфіку проведення окремих слідчих (розшукових) дій і залучення експертів.

Підсумовуючи викладене відзначимо, що на сьогодні існує нагальна потреба у формуванні та практичній реалізації криміналістичної методики розслідування злочинного порушення недоторканності житла. Вона викликана передусім значним поширенням таких кримінальних правопорушень, наявністю певних труднощів у діяльності органів правопорядку під час їх виявлення та розслідування та відсутністю розробленої системи науково-обґрунтованих методико-криміналістичних рекомендацій з цієї проблеми. Структура вказаної методики має включати криміналістичну характеристику злочину, рекомендації щодо дій слідчого на початку кримінального провадження, на початковому та подальшому етапах розслідування, тактичні особливості найбільш поширених слідчих дій і судових експертиз.

Одержано 07.10.2017

УДК 343.98

Анастасія Миколаївна ТАРАНОВА,

ад'юнкт кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕНАЛЕЖНОГО ВИКОНАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ МЕДИЧНИМ АБО ФАРМАЦЕВТИЧНИМ ПРАЦІВНИКОМ

Розслідування неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником не можливе без широкого використання спеціальних знань, а насамперед, у галузі медицини та фармації.

Питання використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві розглядалися в працях А. В. Авер'янова, Л. Є. Ароцкера, В. Д. Арсен'єва, Р. С. Белкіна, А. І. Вінберга, В. Г. Гончаренка, А. В. Дулова, Є. І. Зуєва, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, Ю. Г. Корухова, В. Я. Колдіна, Н. П. Майліса, В. Н. Махова, В. С. Мітрічева, Ю. К. Орлов, Р. Д. Рахунова, Б. В. Романюка, М. В. Салтевського, Н. А. Селіванова, А. А. Ейсмана та ін.

У розкритті сутності спеціальних знань виявляються різні термінологічні відтінки цього юридичного явища. Зазвичай автори відзначають та акцентують на тих чи інших особливостях спеціальних знань залежно від цілей та напряму наукових досліджень. Але такий підхід призводить до односторонності визначень, не сприяючи точному й правильному з'ясуванню значення та суттєвих ознак спеціальних знань [1, с. 195].

За сучасними уявленнями, спеціальні знання, отримані особою в процесі навчання й практики, є професійними. М. В. Салтевський зазначив, що для слідчого професійними є всі юридичні знання, також і в галузі криміналістики. Спеціальними він називає лише ті, що відрізняються від здобутих у процесі професійної підготовки. Наприклад, знання інженера в царині електротехніки для слідчого є спеціальними [2, с. 134].

Спеціальні знання В. Ю. Шепітько визначає як систему наукових даних (відомостей) або навичок об'єктивного характеру, отриманих у результаті вищої професійної підготовки, наукової діяльності, досвіду практичної роботи, що відповідають сучасному рівню [3, с. 11].

В. Д. Юрчишин, під спеціальними знаннями розуміє сукупність науково обґрунтованих знань в галузі науки, техніки, мистецтва та ремесла певної особи в межах будь-якої професії, які відповідно до норм кримінально-процесуального законодавства є необхідними для повного, всебічного, об'єктивного встановлення обставин, що входять в предмет доказування та вирішення інших завдань кримінального процесу [4, с. 16].

Слідчий, який проводить розслідування неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником у кожному разі потребує спеціальних знань у галузі медицини та фармації. Йому необхідно мати набір необхідних знань та особливий підхід при оцінці роботи, наприклад фахівця-вірусолога чи лікаря-неонатолога, дитячого психіатра чи радіолога-терапевта. Навряд чи вистачить знань слідчого або навіть фахівця судово-медичної експертизи щоб ґрунтовно оцінити правильність дій лікарів, навички та знання яких складають авангард медицини, або коли лікувальна тактика проходить на межі можливостей медичної науки та в надскладних діагностично-лікувальних умовах [5, с. 604].

У досліджуваних злочинах предметом безпосереднього посягання є хвора людина, її тілесна цілісність зовнішньої будови і внутрішня структура тіла. В основі зловживань або помилок медичних або фармацевтичних працівників можуть бути різні причини, які залежать від ступеня патологічного процесу, стану темпераменту потерпілого, кваліфікації медичного працівника та його помічників, наявності медичної апаратури та медикаментів, правильності медичної діагностики, об'єму та кваліфікації попереднього обстеження, організації надання медичної допомоги. Інколи виникають ситуації, коли потрібне надання допомоги за відсутності необхідного обладнання, недостатньому стані матеріальної бази та

ін. Усі ці обставини мають значення для розслідування. І, як свідчить практика, тільки за допомогою відповідного спеціаліста виявляється можливим правильно визначити спосіб учинення злочину, з'ясувати слідову картину, встановити особу злочинця тощо [6].

У розслідуванні неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником головними суб'єктами спеціальних знань відповідно до КПК України є спеціаліст та експерт.

Так, наприклад, для проведення слідчої (розшукової) дії як допит, особливої актуальності набуває участь судово-медичного експерта. У цьому випадку експерт залучається до проведення допиту, коли відомо, що предметом слідчої дії буде з'ясування відомостей, що відносяться до будь-якої галузі медичних знань та інших обставин, що мають суто спеціальний характер, зважаючи на відсутність у слідчого відповідних медичних знань. У цій ситуації участь судово-медичного експерта гарантує якщо не досягнення самої мети допиту, то принаймні, його максимальну ефективність і адекватне відображення результатів допиту в протоколі слідчої дії [7].

Результативність огляду місця події та огляду трупа також зростає при залученні судово-медичного експерта, або лікаря. Вищезазначені суб'єкти використовуючи спеціальні знання допомагають слідчому у виявленні, фіксації та вилученні доказів, визначенні способу заподіяного правопорушення (роз'яснити слідчому черговість вжитих медичних заходів відповідно до діагнозу потерпілого), та інше.

Отже, участь медичного або фармацевтичного спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій дозволяє оперативно отримати відомості довідкового характеру, розширює пізнавальні можливості та дозволяють використовувати сучасні науково-технічні засоби та методи дослідження слідів злочину.

Список бібліографічних посилань: 1. Моисеев А. М. Проблемы, связанные с привлечением судебного эксперта к участию в уголовном производстве. *Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки*. 2014. Т. 27 (66), № 3. С. 194–203. 2. Салтевский М. В. Проблема соотношения специальных и профессиональных знаний, используемых при производстве следственных действий // Становление и развитие органов внутренних дел Украинской ССР. Киев: КВШ МВД СССР, 1973. С. 134–135. 3. Шепітько В. Ю. Проблеми використання спеціальних знань крізь призму сучасного кримінального судочинства в Україні *Судова експертиза*. 2014. № 1. С. 11–18. 4. Юрчишин В. Д. Висновок експерта як джерело доказів у кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2006. 20 с. 5. Редько Ю. А. Напрямки використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних із неналежним виконанням професійних обов'язків медичними та фармацевтичними працівниками. *Форум права*. 2012. № 3. С. 603–606. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2012_3_105 (дата звернення: 02.10.2017). 6. Мавед О. О. Використання судово-медичної експертизи у розслідуванні злочинів у сфері охорони здоров'я. *Актуальні проблеми держави та права*. 2011. Вип. 60. С. 266–272. URL: <http://www.apdp.in.ua/v60/38.pdf> (дата звернення: 02.10.2017). 7. Застосування з'єднань та військових частин (підрозділів) армійського корпусу в спеціальних операціях: метод. посіб. // Ua-referat.com: сайт. URL: http://ua-referat.com/Застосування_зеднань_та_військових_частин_підрозділів_армійського_корпусу_в_спеціальних_операціях (дата звернення: 02.10.2017).

Одержано 08.10.2017

УДК 343.98

Ірина Олександрівна ТЕСЛЮК,

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
відділу організації наукової роботи
Одеського державного університету внутрішніх справ

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТУПЕНІВ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ, ЩО ДЕТЕРМІНУЮТЬ ПРОЦЕС КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

Реформування системи правоохоронних органів України покликане вивести попередження та розкриття злочинності на новий рівень. Разом з тим, важливе значення має і високий рівень компетентності працівників, який проявляється через професійно важливі якості. Зокрема, для належного виконання своїх обов'язків, вагоме місце займають професійно важливі якості, що детермінують криміналістичне прогнозування (далі – ПВЯ).

Визначення ступеня розвитку ПВЯ, що детермінують криміналістичне прогнозування, дасть змогу виявити реальний рівень їх розвитку серед органів слідства та визначити подальші шляхи щодо удосконалення та підвищення їх рівня. Для цього, нами була розроблена анонімна анкета та проведено анонімне анкетування, у якому прийняли участь 354 особи, з них: 141 курсант факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Одеського державного університету внутрішніх справ, віком 18–20 років; 127 курсантів Одеського училища професійної підготовки працівників міліції ГУ МВС в Одеській області, віком від 20 до 28 років; 86 слідчих слідчого відділення Приморського РВ ОМУ ГУ МВС України в Одеській області, Малиновського РВ ОМУ ГУ МВС України в Одеській області та Суворовського РВ ОМУ ГУ МВС України в Одеській області, віком 25–35 років.

Респондентам було запропоновано уважно ознайомитися з запропонованими переліком умінь (20 умінь) та у першій анкеті позначити, на скільки зазначені уміння повинні бути розвинені у слідчого (в ідеалі), у другій анкеті – оцінити ступінь розвитку запропонованих умінь у особи, яка сидить з респондентом поруч справа, тобто колеги. Запропоновані уміння необхідно було оцінити за п'ятизначною шкалою, де: **1** – уміння зовсім не розвину, тобто **0 %**; **2** – розвинені на **25 %** (низький ступінь розвитку); **3** – на **50 %** (середній ступінь розвитку); **4** – на **75 %** (високий ступінь розвитку), **5** – на **100 %** (дуже високий ступінь розвитку). Таким чином, підсумувавши результати анкетування, нами було встановлено ступінь розвитку 20 запропонованих професійно важливих умінь, що детермінують криміналістичну прогностичність слідчого. Розглянемо більш детально отримані результати.

Так, наприклад, **прогностичність**, як здатність слідчого передбачати ситуацію, явища, дії та бездіяльність, наслідки та результати власних дій.

Респонденти зазначили, що прогностичність як еталона якості у слідчого: а) зовсім не повинна бути розвинута – так відповіло 1 % курсантів ОДУВС, 1 % курсантів УПП; 0 % слідчих; б) повинна бути розвинена на 25 % – так дали відповідь 5 % курсантів ОДУВС, 11 % курсантів УПП, 9 % слідчих; в) повинна бути розвинена на 50 % – так відповіло 22 % курсантів ОДУВС, 15 % курсантів УПП та 24 % слідчих; г) повинна бути розвинена на 75 % – так відповіло 43 % курсантів ОДУВС, 29 % курсантів УПП та 21 % слідчих; д) повинна бути розвинена на 100 % – так дали відповідь 29 % курсантів ОДУВС, 44 % курсантів УПП, 46 % слідчі.

На питання, на скільки розвинена прогностичність у особи, що сидить поруч, ми отримали такі результати (див. рис. 2.1.16.): а) зовсім не розвинута – так відповіло 4 % курсантів ОДУВС, 0 % курсантів УПП; 1 % слідчих; б) розвинена на 25 % – так дали відповідь 10 % курсантів ОДУВС, 13 % курсантів УПП, 6 % слідчих; в) розвинена на 50 % – так відповіло 26 % курсантів ОДУВС, 27 % курсантів УПП та 39 % слідчих; г) розвинена на 75 % –

так відповіло 38 % курсантів ОДУВС, 35 % курсантів УПП та 42 % слідчих; г) розвинена на 100 % – так дали відповідь 22 % курсантів ОДУВС, 25 % курсантів УПП, 12 % слідчі.

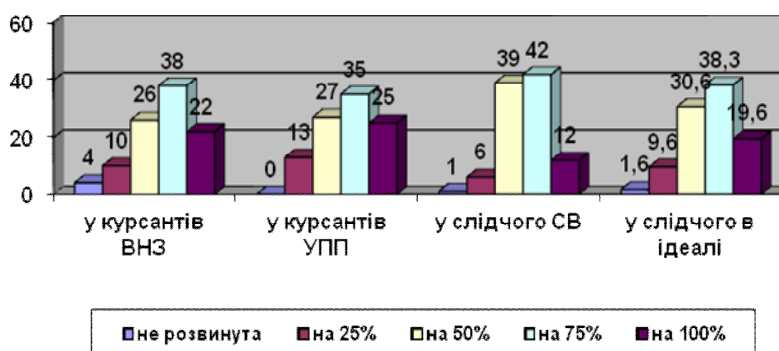

Рис. 1. Середньостатистичні показники ступеня розвитку **прогностичності**

Таким чином, підсумовуючи результати дослідження ми встановили, що в ідеалі прогностичність, як професійно важлива якість, що детермінує здатність слідчого до прогнозування, повинна бути розвинена на 75 %. Але, як бачимо на рис. 1, вона розвинена не у всіх респондентів (так, вона розвинена тільки на 50 % у 26 % курсантів ВНЗ та на 25 % у 13 % курсантів УПП). Отже, ми вважаємо, що необхідно спрямувати навчально-формуючі заходи на формування та розвиток такої професійно важливої якості як прогностичність.

Передбачувальність – це здатність слідчого припускати ті чи інші події чи явища при розслідуванні злочину в цілому чи окремих його обставинах (при побудові версій, перед допитом, оглядом, обшуком, та ін.).

Респонденти зазначили, що передбачувальність як еталонна якість у слідчого: а) зовсім не повинна бути розвинута – так відповіло 5 % курсантів ОДУВС, 2 % курсантів УПП; 3 % слідчих; б) повинна бути розвинена на 25 % – так дали відповідь 6 % курсантів ОДУВС, 5 % курсантів УПП, 8 % слідчих; в) повинна бути розвинена на 50 % – так відповіло 22 % курсантів ОДУВС, 16 % курсантів УПП та 18 % слідчих; г) повинна бути розвинена на 75 % – так відповіло 38 % курсантів ОДУВС, 39 % курсантів УПП та 27 % слідчих; г) повинна бути розвинена на 100 % – так дали відповідь 29 % курсантів ОДУВС, 38 % курсантів УПП, 44 % слідчі.

На питання, на скільки розвинена передбачувальність у особи, що сидить поруч, ми отримали такі результати (див. рис. 2):

а) зовсім не розвинута – так відповіло 5 % курсантів ОДУВС, 4 % курсантів УПП; 1 % слідчих; б) розвинена на 25 % – так дали відповідь 12 % курсантів ОДУВС, 23 % курсантів УПП, 5 % слідчих; в) розвинена на 50 % – так відповіло 27 % курсантів ОДУВС, 20 % курсантів УПП та 12 % слідчих; г) розвинена на 75 % – так відповіло 37 % курсантів ОДУВС, 24 % курсантів УПП та 36 % слідчих; г) розвинена на 100 % – так дали відповідь 19 % курсантів ОДУВС, 29 % курсантів УПП, 46 % слідчі.

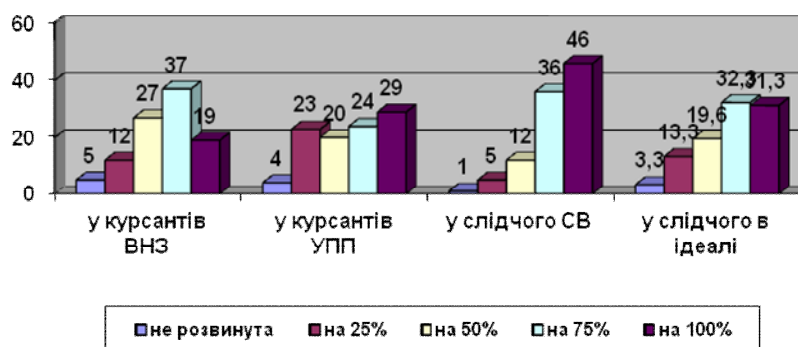

Рис. 2. Середньостатистичні показники ступеня розвитку **передбачувальності**

Так, підраховуючи результати дослідження ми встановили, що в ідеалі передбачувальність, як професійно важлива якість, що детермінує здатність слідчого до

прогнозування, повинна бути розвинута на 75 %. Але, вона розвинена не у всіх респондентів (так, вона розвинена тільки на 25 % у 12 % курсантів ВНЗ та на 50 % у 20 % курсантів УПП). Тому ми вважаємо, що необхідно забезпечити подальше формування та розвиток такої професійно-важливої якості як передбачувальність.

Отже, підсумовуючи вищезазначене, ми дійшли загального висновку, що в ідеалі показники професійно важливих якостей, що детермінують здатність слідчого до прогнозування є дещо вищими аніж на практиці. На нашу думку, це пояснюється низьким рівнем компетентності слідчого, легковажне відношення до роботи, а точніше ігнорування або уникнення норм та неналежне дотримання дисциплінарних правил поведінки слідчого. Все це впливає на реальну картину попередження, розкриття та розслідування злочинів.

З метою більш раціонального використання криміналістичного прогнозування є гостра необхідність щодо розробки тактики застосування цього методу у досудовому розслідуванні. Необхідно в подальшому спрямувати навчально-формуючі заходи та покращити рівень знань, умінь та навичок органів досудового розслідування щодо застосування методу криміналістичного прогнозування.

Одержано 18.09.2017

УДК 343.98

Юрий Дмитриевич ТКАЧ,

кандидат юридических наук,
доцент кафедры криминалистики
Одесского государственного университета внутренних дел;

Ольга Николаевна КОВАЛЁВА,

преподаватель кафедры криминалистики
Одесского государственного университета внутренних дел

ИННОВАЦИОННАЯ МЕТОДОЛОГИЯ КРИМИНАЛИСТИКИ КАК РАЗВИТИЕ НАСЛЕДИЯ ПРОФЕССОРА М. В. САЛТЕВСКОГО

Разработанная и последовательно развиваемая автором *новая доктрина методологии криминалистики* основывается на фундаментальном наследии профессора М. В. Салтевского по докторскому диссертационному наиболее точному определению и разграничению двух основных базисных собственно криминалистических метода исследования – идентификации и установления общей групповой, видовой и родовой принадлежности (группификации) [5].

Сущность этих методов определялась соответственно как отождествление определенного твердого объекта по материально фиксированному отображению его же признаков внешнего строения на ином объекте и в сравнении двух и более объемов твердых, жидких или газообразных веществ по определенным суммативным групповым, видовым или родовым качественно-количественным признакам [5].

Данный подход выгодно отличался от двух других возникших примерно в это же время подходов, согласно которым весьма непрофессионально установление общей групповой, видовой или родовой принадлежности рассматривалось в качестве лишь этапа идентификации [3; 6].

Взяв за основу указанный научный подход М. В. Салтевского, развитый А. А. Кириченко по принципиально новому пониманию методов исследования микрообъектов посредством их индивидуальной и групповой идентификации микрообъектов [1, с. 216, 218], установления их общего источника происхождения [1, с. 220], их диагностического [1, с. 220–221] и ситуационного исследования [1, с. 221], автор разработал и последовательно развивал [4, с. 52–56; 7, с. 203–206; 8, с. 202–205 и др.] *следующую новую доктрину понятий и взаимоотношения базисных собственно криминалистических методов*:

1. *Идентификации* – это процесс отождествления признаков внешнего строения определенного твердого тела (для человека – признаков внешности) при индивидуальной идентификации или такого рода признаков определенной группы твердых тел (группы людей) при групповой идентификации с их материально фиксированным отображением на ином твердом теле либо в его структуре (материальные отпечатки) или в сознании человека (идеальные отпечатки).

2. *Группификация* – это процесс установления группового, родового или видового сходства морфологии (внешнее или внутреннее строение) или иных субстанциональных признаков (качественно-количественного состава, физических констант и др.) двух и более твердых тел либо субстанциональных признаков двух и более объемов вязких, сыпучих, жидких или газообразных веществ.

3. *Классификационное исследование* – это установление наличия у конкретного твердого тела живой или неживой природы либо у одного объема вязких, сыпучих, жидких или газообразных веществ признаков определенной таксономической либо иной классификационной группы.

4. *Криминалистическое диагностирование* – это установление факта наличия признаков общего характера определенного внешнего или внутреннего воздействия по их материально фиксированному отображению на поверхности или в структуре твердого тела либо сыпучих и жидких веществ или в структуре газообразных веществ (материальные отображения) либо в сознании (памяти) личностного источника (идеальное отображение), дающее возможность диагностировать по такого рода отображением факт и иные обстоятельства данного воздействия.

5. *Ситуационное исследование* – это установление механизма (ситуации) взаимодействия двух и более твердых тел или объектов любого агрегатного состояния с определенным твердым телом по материально фиксированному отображению (материальному отображению) признаков данного механизма либо ситуации на поверхности или в структуре твердого тела либо по идеальному отображению этих же признаков в сознании (памяти) личностного источника.

6. *Установление общего источника происхождения* двух и более твердых тел или их частей либо двух и более объемов сыпучих, жидких или газообразных веществ может быть осуществлено с помощью идентификации, Группификация, диагностирования или ситуационного исследования.

Учитывая изложенные положения, инновационное видение классификации криминалистических методов исследования может быть представлено так:

1. *Базисный метод исследования* – метод диалектического материализма.

2. *Общенаучные методы исследования*: 2.1. Чувственно-рациональные методы: 2.1.1. Метод наблюдения. 2.1.2. Метод описания. 2.1.3. Метод сравнения. 2.1.4. Метод эксперимента. 2.1.5. Метод моделирования. 2.2. Логические методы: 2.2.1. Метод анализа. 2.2.2. Метод синтеза. 2.2.3. Метод индукции. 2.2.4. Метод дедукции. 2.2.5. Метод гипотезы. 2.2.6. Метод аналогии. 2.3. Математические методы: 2.3.1. Метод измерения. 2.3.2. Метод математического моделирования. 2.3.4. Геометрические методы и др.

3. *Криминалистические методы*:

3.1. *Собственно криминалистические методы*:

3.1.1. *Базисные собственно криминалистические методы исследования*: 3.1.1.1. Метод идентификации. 3.1.1.2. Метод группификации. 3.1.1.3. Метод диагностирования. 3.1.1.4. Метод ситуационного исследования. 3.1.1.5. Метод классификационного исследования. 3.1.1.6. Метод установления общего источника происхождения.

3.1.2. *Общие собственно криминалистические методы*: 3.1.2.1. Метод версирования. 3.1.2.2. Метод планирования и организации преодоления макроправонарушений. 3.1.2.3. Метод взаимодействия разных субъектов в процессе преодоления макроправонарушений. 3.1.2.4. Метод поиска и розыска личностных и вещественных источников антикриминальных сведений и др.

3.1.3. *Частные собственно криминалистические методы исследования*: 3.1.3.1. Метод цветоделительной фотовидеосъемки. 3.1.3.2. Метод контрастной фотовидеосъемки. 3.1.3.3. Метод физического моделирования. 3.1.3.4. Метод дактилоскопии. 3.1.3.5. Метод

пороскопии. 3.1.3.6. Метод эджескопии. 3.1.3.7. Метод габитоскопии. 3.1.3.8. Метод субъективного портрета. 3.1.3.9. Метод опознания. 3.1.3.10. Метод фотовидеопортретной реконструкции лица человека по черепу. 3.1.3.11. Метод следственного (судебного, экспертного) эксперимента. 3.1.3.12. Методы обследования (осмотра, личного исследования) места деяния и иных объективных источников антикриминальных сведений. 3.1.3.13. Методы обыска различных объектов. 3.1.3.14. Метод «психологической ловушки». 3.1.3.15. Метод «химической ловушки». 3.1.3.16. Одерологический метод. 3.1.3.17. Антропологические методы. 3.1.3.18. Антропометрические методы и др.

3.2. *Заимствованные криминалистические методы:* 3.2.1. Физические методы. 3.2.2. Химические методы. 3.2.3. Физико-химические методы. 3.2.4. Биологические методы. 3.2.5. Социологические методы. 3.2.6. Психологические методы. 3.2.7. Кибернетические методы.

Список библиографических ссылок: 1. Кириченко А. А. Основы судебной микрообъектологии: монография. Харьков: Основы, 1998. 1220 с. 2. Кириченко А. А. Гипердоклад о более двухстах пятидесяти лучших доктринах и концепциях юриспруденции научной школы профессора Аланкира: монография / кол. авт.; под науч. рук. А. А. Кириченко. 2-е изд. Николаев: Николаев. нац. ун-т им. В. А. Сухомлинского, 2015. 1008 с. 3. Колдин В. Я. Идентификация и ее роль в установлении истины по уголовным делам: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. М., 1969. 31 с. 4. Курс лекцій з криміналістики: навч. посіб. / О. А. Кириченко, Т. О. Коросташова, Ю. О. Ланцедова, О. С. Тунтула, В. С. Шаповалова; за наук. ред. О. А. Кириченка. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. П. Могили, 2014. 348 с. 5. Салтевский М. В. Теоретические основы установления групповой принадлежности в судебной экспертизе (методологические, правовые проблемы): дис. ... д-ра юрид. наук. Харьков, 1969. 482 с. 6. Сегай М. Я. Методология судебной идентификации: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Киев, 1970. 30 с. 7. Ткач Ю. Д. Сутність і класифікація базисних власно криміналістичних методів дослідження. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2009. № 2. С. 203–206. 8. Ткач Ю. Д., Петриченко Ю. Д. Новая доктрина методологии криминалистики и ордиистики // Перші Миколаївські юридичні дискусії: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Миколаїв, 18 трав. 2016 р.). Миколаїв: МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2016. С. 202–205.

Получено 05.10.2017

УДК 343.982.327

Зоряна Миколаївна ТОПОРЕЦЬКА,

кандидат юридичних наук,
асистент кафедри правосуддя Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

В сучасних умовах розвитку інформаційних технологій велика кількість інформації, яка необхідна для багаторазового використання у майбутньому, внесена в електронні бази даних та згрупована за певними критеріями. Багато інформації є відкритою для загального доступу, окремі дані можуть бути отримані за зверненням правоохоронних органів. Проте всі ці дані можуть і повинні бути використані під час розслідування злочинів, якщо така інформація має значення для розслідування.

Сьогодні розкриття злочинів практично неможливе без використання інформації, яка міститься в певних інформаційних системах: як криміналістичних, так і тих, що створювалися різними державними органами, установами, організаціями, підприємствами зовсім не з метою розкриття злочинів, а для інших цілей. Традиційно пропонується така класифікація інформаційно-довідкових систем (ІС), які використовуються для розслідування злочинів: ІС органів внутрішніх справ; ІС інших міністерств та відомств України; міждержавні ІС.

ІС ОВС. Сьогодні в системі ОВС ведуться не лише криміналістичні, але й інші обліки, проте все ж основна увага приділена збору та обробці масиву інформації, необхідної для розслідування злочинів.

Основною інформаційною системою, яку використовують слідчі ОВС є Єдиний реєстр досудових розслідувань, його держателем є Генеральна прокуратура України, тому його віднесено нами до другої групи ІС.

Найбільш інформативним криміналістичним обліком, який на сьогодні ведеться ОВС, є *Інтегрована інформаційно-пошукова система «АРМОР»* створена в 2003 році за наказом МВС від 18.07.2003 № 786 та сьогодні функціонує в порядку, визначеному Наказом МВС від 12.10.2009 № 436. З 2013 року копію цієї бази створено як пошуковий ресурс в мережі Інтернет, розміщений для відкритого доступу громадян портал. Він знаходиться за посиланням <https://wanted.mvs.gov.ua/> та періодично оновлюється з бази МВС.

Інформаційно-пошукова система «Скорпіон» створена в 1993 році і функціонує згідно з наказом МВС України від 24.09.2012 року № 825. База використовується управліннями по боротьбі з організованою злочинністю МВС України.

В окремих регіонах країни створюються регіональні інформаційні підсистеми, наприклад «СОВА+» (Луганська область), «АРМОР», «Спіраль», «АРГУС», «Кристал», «Немезіда» (Львівська область), які функціонують на базі обласних ОВС.

Дороги та автомобілі є окремим об'єктом інформаційних систем. В Україні функціонує *національна автоматизована інформаційно система* транспортні засоби. НАІС складається з багатьох автоматизованих підсистем.

Державна інформаційна система реєстраційного обліку фізичних осіб та їх документування створена в 2006 році Постановою КМУ від 15 березня 2006 р. № 327. Хоча ця ІС перебуває в розпорядженні Державної міграційної служби України, проте вказана служба є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ, тому питання її функціонування розкрито в цьому пункті.

ІС інших міністерств та відомств. Важливою для цілей розслідування злочинів та найновішою системою є запроваджений з прийняттям нового КПК України у 2012 році Єдиний реєстр досудових розслідувань. Реєстр створено одночасно з набранням чинності КПК України, оскільки ним передбачено обов'язковість внесення до реєстру усіх повідомлень про вчинення кримінальних правопорушень. КПК України забороняє проведення досудового розслідування без внесення даних до вказаного реєстру. Реєстр функціонує за посиланням: <https://erdr.gp.gov.ua>, доступ дозволено лише окремим користувачам, які мають спеціальний доступ. Доступ для громадян закрито. До Реєстру вносять такі відомості, передбачені КПК України.

Інтегрована інформаційно-телекомунікаційна міжвідомча система щодо контролю осіб, транспортних засобів та вантажів, які перетинають державний кордон «*Аркан*» створена в 2003 році, запущена в роботу у 2008 році на підставі спільного наказу від 03.04.2008 № 284/287/214/150/64/175/266/75. Адміністратором системи Адміністрація Державної прикордонної служби України. Доступ до системи сьогодні мають Адміністрація Державної прикордонної служби України, Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України, Міністерство внутрішніх справ України, Державна митна служба України, Державна податкова адміністрація України, Міністерство закордонних справ України, Міністерство праці та соціальної політики України. У 2017 році доступ до системи отримали також Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) та Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (скорочено – Агентство з розшуку та менеджменту активів або АРМА).

В розпорядженні Державної прикордонної служби України функціонує інтегрована інформаційно-телекомунікаційної системи «*Гарт*». Комплекс ГАРТ розроблений в 1994 році, повноцінно почав роботу в 2008 році згідно з наказом від 30.09.2008 № 810 «Про затвердження Положення про інформаційно-телекомунікаційну систему прикордонного контролю «Гарт-1» Державної прикордонної служби України», згідно з яким всі пункти пропуску на державному кордоні обладнані комплексами автоматизації прикордонного контролю Гарт-1, які збирають та передають до центральної системи всю інформацію.

Крім того, в розпорядженні практично кожного міністерства, відомства, служби діють певні інформаційні системи, інформація з яких може бути використана для розслідування злочинів. Зараз в Україні налічується більше 150 різних інформаційних баз даних з відкритим доступом.

Наприклад, в розпорядженні Міністерства юстиції України функціонують близько 20 різних реєстрів. Інформація з усіх реєстрів сьогодні доступна в мережі інтернет на порталі ДП «Національні інформаційні системи України за посиланням: <http://nais.gov.ua/>. В розпорядженні Державної фіскальної служби функціонують також різноманітні реєстри. В мережі Інтернет створено електронний кабінет платника податків, де можна отримати інформацію з різних реєстрів ДФС за посиланням: <https://cabinet.sfs.gov.ua/cabinet/faces/public/reestr.jspx>. В розпорядженні Державної судової адміністрації України функціонує Єдиний державний реєстр судових рішень тощо.

Новинкою 2017 року є запуск в м. Києві програми «Безпечне місто» – комплексної системи безпеки в столиці. В киеві вже встановлено 3700 камер відеоспостереження, ще 4000 планується встановити. Система передбачає автоматичний контроль дорожнього руху, передає інформацію про порушення правил дорожнього руху, може зчитувати номерні знаки автомобілів, а також розпізнавати обличчя та ідентифікувати особу тощо. Окремі фрагменти системи «Безпечне місто» вже розгорнуті в головних управліннях Національної поліції і Служби безпеки України. Наприклад, станом на жовтень 2017 року система допомогла затримати 10 злочинців (в тому числі тих, які давно перебували в розшуку), розкрити 4 вбивства та сприяє встановленню обставин ДТП. Схожі системи також починають працювати в багатьох обласних центрах країни.

Міждержавні ІС. Сьогодні в Україні для розслідування злочинів використовуються ІС Інтерполу; Міждержавний інформаційний банк даних (МІБ) держав СНД.

ІС Інтерполу. В Україні зараз функціонує Укрбюро Інтерполу. Департамент Інтерполу та Європолу є самостійним структурним підрозділом апарату Національної поліції України на правах департаменту. В Генеральному секретаріаті Інтерполу функціонують такі банки даних: банк даних «Особи»; банк даних викрадених/втрачених документів; банк даних викрадених транспортних засобів; банк даних викрадених творів мистецтва; Банк даних ДНК-профілів; банк даних слідів пальців рук; банк даних порнографічних зображень, створених із залученням неповнолітніх. Внесення та отримання інформації з інформаційної системи Інтерполу здійснюється двома способами: шляхом надсилання запиту до Генерального секретаріату Інтерполу (банки даних ДНК, порнографічних зображень, відбитків пальців) та безпосередньо, в режимі on-line – через телекомунікаційну систему Інтерполу I-24/7 (банки даних щодо осіб, транспортних засобів, документів, творів мистецтва).

У 2016 році вступив в силу наказ від 14.06.2016 № 505, згідно з яким перевірка по базах Інтерполу здійснюється з використанням вітчизняних інформаційних систем «Гарт-1» та «Гарт-1/Інтерпол».

Міждержавний інформаційний банк (МІБ) держав СНД. Міждержавний інформаційний банк діє на підставі Угоди «Про взаємовідносини міністерств внутрішніх справ у сфері обміну інформацією» підписаної 03.08.1992 міністерствами внутрішніх справ Республік Вірменії, Білорусії, Грузії, Казахстану, Киргизстану, Молдови, Російської Федерації, Таджикистану, Туркменістану, Узбекистану й України. Азербайджан також приєднався до Угоди.

Банк даних містить три групи інформації: обліковані особи (особи, які переховуються від слідства чи суду, від відбування покарання, особи, які пропали безвісті; невізані трупи; тощо); предмети злочинного посягання, втрачені, вилучені і безхазяйні речі; нерозкриті злочини (вбивства, тяжкі тілесні ушкодження, які потягли смерть потерпілого; статеві злочини, вчинені з особливою жорстокістю тощо).

Таким чином, в ІС сьогодні зберігається величезна кількість інформації, тому їх використання в розслідуванні злочинів стає необхідною та обов'язковою умовою ефективного розкриття і розслідування злочинів.

Одержано 05.10.2017

УДК 343.611

Олександр Леонідович ХРИСТОВ,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістики, судової медицини
та психіатрії Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

РОЛЬ І МІСЦЕ ГРОМАДСЬКОСТІ В ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОМУ ТА КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Традиційно в науці оперативно-розшукової діяльності під силами розуміються особи, які забезпечують, або сприяють здійсненню ОРД. Слід зазначити, що таке категоріальне тлумачення сил ОРД в юридичних науках не відходить від загально прийнятого розуміння. Так, під силами ОРД частіше за все розуміють – посадових осіб і громадян, що у повному обсязі або частково виконують оперативно-розшукову функцію, а також осіб, які залучаються до надання допомоги у її здійсненні [1].

Поряд з цим, у сучасній науковій літературі існує кілька категорій, які визначають суб'єкти ОРД: «оперативні підрозділи», «оперативно-розшукові органи», «сили ОРД», «гласні сили», «негласні сили», «учасники оперативно-розшукового процесу» тощо [2, с. 78].

Однак співвідношення термінів «суб'єкти оперативно-розшукової діяльності» та «сили оперативно-розшукової діяльності» – це одне з найбільш дискусійних питань не тільки у науці ОРД але й у правозастосовній практиці оперативних підрозділів.

Проблеми сил оперативно-розшукової діяльності були предметами досліджень кількох десятиліть в галузі теорії оперативно-розшукової діяльності. Даними проблемами в останні роки займалися К. В. Антонов, О. М. Бандурка, Д. В. Гребельський, Е. О. Дідоренко, О. Ф. Долженков, І. П. Козаченко, Я. Ю. Кондратьєв, М. В. Корнієнко, В. Л. Ортинський, О. О. Фальченко, Р. А. Халілев, І. Р. Шинкаренко та ін.

Результати сучасних теоретико-прикладних досліджень для виконання наукового завдання також використовують категоріально визначений термін «сили оперативно-розшукової діяльності». Так, автори навчального посібника «Основи оперативно-розшукової діяльності» (2016 р.) у контексті висвітлення завдань оперативно-розшукової діяльності, щодо попередження злочинів, зазначають, що попередити злочин означає безпосередньо вплинути оперативно-розшуковими силами, методами, засобами на особу (групу), яка має намір вчинити злочин, або на причини й умови, що сприяють його вчиненню [3, с. 51].

Не менш важливими з цього приводу є і окремі здобутки науковців, які визначаючи постулат, що оперативно-розшукова діяльність є передусім різновидом правоохоронної діяльності, відносять його до досягнень наукових досліджень у галузі теорії ОРД, виходять з того, що сутність останньої полягає у здійсненні спеціальних, оперативних заходів, застосування «специфічних сил» та засобів як способу забезпечення національної безпеки держави [4].

На думку професора Я. Ю. Кондратьєва, до сил, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, належать:

1) посадові особи підрозділів кримінальної міліції, які функціонують відповідно до оперативно-розшукового законодавства (ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [9]) і здійснюють загальне керівництво даною діяльністю на чолі з міністром внутрішніх справ України та його першими заступниками;

2) начальники ГУ МВС, УМВС, УМВСТ, їх заступники з оперативної роботи, уповноважені на здійснення ОРД;

3) керівники та оперативний склад оперативних підрозділів зазначених органів;

4) начальники міських, районних управлінь і відділів внутрішніх справ та їх заступники, які є начальниками кримінальної міліції;

5) працівники оперативних підрозділів кримінальної міліції, які мають відповідний допуск до ОРД;

6) особи, які конфіденційно співпрацюють з оперативними підрозділами кримінальної міліції, у тому числі гласні та негласні, штатні та позаштатні працівники [2, с. 78].

Слід відзначити, що місце громадськості у системі сил оперативно-розшукової діяльності не знайшло гідного висвітлення як у правовому полі так і на теоретичному рівні.

Сьогодні питання участі громадськості у діяльності правоохоронних органів, зокрема у здійсненні кримінального та оперативно-розшукового провадження, набуває нового значення, про що свідчать і положення Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки, затвердженої указом Президента України від 26.02.2016 № 68/2016.

Розроблення нової Стратегії обумовлено змінами основних тенденцій розвитку громадянського суспільства, зростанням його ролі в різноманітних сферах – від просування реформ на державному і місцевому рівнях, європейської інтеграції та розвитку електронного урядування до надання волонтерської допомоги, зокрема правоохоронним органам та ін. [5].

Таким чином, необхідним є перегляд існуючих теоретичних напрацювань науковців, які займалися проблемами місця та ролі громадськості в оперативно-розшуковому та кримінальному провадженні, вироблення нових стратегічних напрямків у цій сфері і тактичних рекомендацій стосовно здійснення слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів за участю представників громадськості.

Список бібліографічних посилань: 1. Оперативно-розыскная деятельность органов внутренних дел. Термины и определения: учеб. пособие. Киев: НИИРПО КВШ МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1988. 312 с. 2. Халілев Р. А. Проблеми діяльності сил оперативно-розшукової діяльності ОВС у сфері протидії злочинності на ґрунті етно-конфесійних суперечностей. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2010. № 3. С. 77–86. 3. Основи оперативно-розшукової діяльності: навч. посіб. / С. В. Албул, С. В. Андрусенко, Р. В. Мукоїда, Д. О. Ноздрін; за заг. ред. С. В. Албула. Одеса: ОДУВС, 2016. 270 с. 4. Шинкаренко І. Р. Формування об'єкту метатеорії ОРД у сучасних наукових дослідженнях // Шляхи розвитку оперативно-розшукової діяльності в сучасних умовах: матеріали наук.-практ. конф. (28 листоп. 2009 р.). Харків: ХНУВС, 2009. С. 247–253. URL: <http://www.univd.edu.ua/general/publishing/konf/22.rar> (дата звернення: 07.10.2017). 5. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки: указ Президента України від 26 лют. 2016 р. № 68/2016 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2016> (дата звернення: 07.10.2017).

Одержано 08.10.2017

УДК 343.102(477)

Олена Миколаївна ЦІЛЬМАК,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії
Одеського державного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2099-5968>

ІННОВАЦІЇ В МЕТОДОЛОГІЇ КРИМІНАЛІСТКИ

Органи досудового розслідування для вирішення своїх завдань застосовують різноманітні методи науки та техніки. Після прийняття у 2012 році Кримінального процесуального кодексу України процесуальна складова досудового розслідування стала мати інформаційно-аналітичний та пошуково-пізнавальний характер.

Однак, на сучасному етапі розвитку правової держави не існує жодної комплексної науково-практичної праці у галузі методичного забезпечення діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України. У підручниках, навчальних посібниках в галузі права вказуються певні методи, однак, як саме їх застосовувати та використовувати в них не описується.

Тому на базі Одеського державного університету внутрішніх справ розпочато роботу над проектом «Удосконалення методичного забезпечення органів досудового розслідування», головною метою якого є систематизація, модернізація, опис, популяризація та адаптація методів криміналістики.

До проекту були залучені вчені й інших ВНЗ та за першими результатами плідної роботи було підготовлено підручник «Сучасні методи досудового розслідування кримінальних правопорушень» [1]. Підручник складається з п'яти глав, у яких чітко та послідовно викладено: суть того чи іншого методу, головна мета методу, правила та умови застосування методу, переваги та недоліки застосування методу, очікувані результати від методу, необхідні матеріали для застосування методу, термін активного застосування методу; алгоритм застосування методу на етапах його реалізації (підготовчому, основному та заключному). У ньому пропонуються конкретні шляхи реалізації того чи іншого модернізованого або авторського методу.

Підручник підготовлено для вивчення та практичного опанування особами, які навчаються, різноманітних методів криміналістики. Він дозволить сформувати у осіб, які навчаються, практичні уміння використовувати та застосовувати сучасні методи під час попередження, профілактики, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень.

Однак, робота над проектом «Удосконалення методичного забезпечення органів досудового розслідування» тільки розпочата. Й є зрозумілим те, що необхідно й надалі працювати над проектом. Пропонуємо, розглянути глави підручника та перспективи подальшої роботи над проектом.

Так, у главі підручника «Загальнотеоретичні основи методів досудового розслідування кримінальних правопорушень» запропонована класифікація методів криміналістики. Зрозуміло, що запропонована класифікація не є остаточною. Криміналістика постійно удосконалює криміналістичні засоби, а з ними й удосконалюються криміналістичні методи. Тому, у перспективі, класифікація методів криміналістики буде також змінюватися, доповнюватися та удосконалюватися.

У главі «Тактика застосування графічних методів» описані деякі графічні методи, які найбільш часто зустрічаються під час досудового розслідування, або пропонуються новітні графічні методи, що ще не використовувалися. Слід наголосити на тому, що бажано було би розробити програмне забезпечення для полегшення роботи слідчого у процесі використання описаних графічних методів.

У главі «Тактика застосування евристичних методів» авторами запропоновані модернізовані та адаптовані до умов досудового розслідування методи: А. Ф. Осборна «Мозковий штурм», М. Ф. Квінтіліана «Евристичні запитання», Т. Бьюздена «Карта роздумів», Р. Ділтса «Уолт Дісней», Сакіші Тойода «П'ять Чому?», «Інверсія». Однак, описані методи є маленькою часткою з існуючої системи різновидів евристичних методів. Тому, перспективним напрямом є модернізація, опис, популяризація та адаптація й інших різновидів евристичних методів.

У главі «Тактика застосування методу «Кримінальний аналіз» описано алгоритм застосування певних методів кримінального аналізу. Перспективним напрямом є розробка програмного забезпечення для обробки великих масивів інформації. Це дозволить зменшити інтелектуальне навантаження слідчого та допоможе йому під час прийняття процесуальних рішень.

У главі «Тактика застосування методів під час досудового розслідування окремих видів злочинів» запропоновані деякі методи досудового розслідування злочинів проти життя та здоров'я особи, корисливо-насилені злочинів; злочинів економічної спрямованості, деякі методи протидії незаконному збуту товарів, предметів і речовин, заборонених до обігу. Перспективним напрямом є опис методів досудового розслідування різних видів злочинів.

Отже, удосконалення існуючих методів, винайдення та розробка новітніх, їх апробація, а також опис загальних положень та особливостей тактики їх застосування є пріоритетними напрямками розвитку теоретичних положень криміналістики та удосконалення методичного забезпечення діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України.

Список бібліографічних посилань: 1. Сучасні методи досудового розслідування кримінальних правопорушень: підручник / О. М. Цільмак, О. Є. Користін, О. М. Заєць та ін.; за заг. ред. О. М. Цільмак. Одеса: ОДУВС, 2017. 328 с.

Одержано 02.10.2017

УДК 343.95

Дмитро Юрійович ЧАУСОВ,ад'юнкт кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ОДНОЧАСНОГО ДОПИТУ ДВОХ РАНІШЕ ДОПИТАНИХ ОСІБ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ТА ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ

Розглядаючи визначену слідчу (розшукову) дію, зазначемо наступне. Норми щодо початку досліджуваного виду допиту, відповідальності певних категорій осіб в принципі суттєво не змінились. Так, «на початку допиту встановлюється, чи знають викликані особи одна одну і в яких стосунках вони перебувають між собою. Свідки попереджаються про кримінальну відповідальність за відмову від дачі показань і за дачу завідомо неправдивих показань, а потерпілі – за дачу завідомо неправдивих показань»[1].

Тобто одним з тактичних прийомів на початку робочого етапу проведення допиту свідків є попередження про певну відповідальність допитуваної особи. В ч. 3 ст. 224 нового КПК України зазначається: «... у разі допиту свідка – він попереджається про кримінальну відповідальність за відмову дати показання і за дачу завідомо неправдивих показань» [1]. В той же час відповідно до ч. 3 ст. 226 нового КПК України «...особам, які не досягли шістнадцятирічного віку, роз'яснюється обов'язок про необхідність давати правдиві показання, не попереджуючи про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання»[1]. Про озвучення цього аспекту під час допиту не слід забувати не тільки через їх процесуальну обов'язковість, але в зв'язку з їх можливим впливом на показання особи.

Викликаним особам, у відповідності до ч. 1 ст. 224 КПК від 2012 року, по черзі пропонується дати показання про ті обставини кримінального провадження, для з'ясування яких проводиться допит, після чого слідчим, прокурором можуть бути поставлені запитання. Особа у вигляді вільної розповіді розповідає все, що йому відомо. Найчастіше вільна розповідь, як відзначає О. Олійник, «...не дає вичерпної інформації. Адже свідок може не надавати значення яким-небудь відомим йому обставинам, вважаючи їх неістотними для слідства, а тому не згадує про них. Іноді свідок не вміє точно сформулювати думку, забуває щось тощо. У цьому застосовують такий риторичний прийом, як допит у формі запитань» [2, с 31]. І дійсно, при розслідуванні незаконного позбавлення волі та викрадення людини, не всі свідки, потерпілі розуміють важливість тих чи інших обставин для розслідування.

Серед тактичних прийомів, що в обов'язковому порядку повинні застосовуватись при проведенні одночасного допиту декількох раніше допитаних осіб при розслідуванні незаконного позбавлення волі та викрадення людини, слід виділити створення уявлення про інформованість слідчого та приховування межі інформованості слідчого.

Створення уявлення про інформованість слідчого, як зазначає К. О. Чаплинський, залишається основним тактичним прийомом за наявності доказів, які мають істотні прогалини у момент допиту [3, с. 130–131]. При розслідуванні незаконного позбавлення волі та викрадення людини, даний тактичний прийом може бути застосований при наявності групи осіб, що вчинила суспільно-небезпечне діяння. Адже шляхом демонстрації інформованості слідчого про певні епізоди діяльності групи у правопорушників створюється таке враження, що хтось з їх співучасників дав розгорнуті показання. Інформованість можна демонструвати як про зв'язки та способи життя допитуваних осіб, так і про причини відмови свідків (потерпілих) від давання показань тощо.

Іншим тактичним прийомом, що може застосовуватись при одночасному допиті підозрюваних у вчиненні злочинних дій, є приховування межі інформованості слідчого. Приховуючи інформованість, на що доречно наголошує К. О. Чаплинський, слідчий створює

інформаційний вакуум, під час якого аналізує наявні відомості, які заперечуються правопорушником і змушує їх взяти ініціативу на себе [3, с. 130–131]. Даний тактичний прийом дає можливість слідчому дійти висновку про лінію поведінки, яку обрав злочинець.

Як зазначає В. Ю. Шепітька, особисте сприймання уповноваженою особою обстановки місця події і виявлення речових доказів, стає тим вихідним матеріалом, ознайомлення з яким дозволяє відновити суспільно-небезпечну подію та, в деяких випадках, особу злочинця [8, с. 4]. Зазначене дозволяє слідчому під час проведення одночасного допиту розуміти в цілому механізм кримінального правопорушення.

Підводячи підсумок по вищезазначеному, потрібно вказати, що допит декількох раніше допитаних осіб є однією з найбільш інформаційноємних слідчих (розшукових) дій при розслідуванні незаконного позбавлення волі та викрадення людини. У відповідності до КПК від 2012 року збільшується можлива кількість учасників слідчої (розшукової) дії, одночасний допит направлений на з'ясування причин розбіжності в показаннях раніше допитаних осіб, захисники чи представники допитаних осіб можуть ставити запитання. Тепер питання один одному можна ставити лише стосовно предмету допиту, а не взагалі, а оголошення показань, даних учасниками допиту на попередніх допитах, дозволяється лише після дачі ними показань. Серед тактичних прийомів, що використовуються при проведенні даного виду допиту слід виділити встановлення психологічного контакту, попередження про певну відповідальність допитуваної особи, створення уявлення про інформованість слідчого, приховування межі інформованості слідчого.

Список бібліографічних посилань: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України: прийнятий Верховною Радою України Законом № 4651-VI від 13.04.2012 р. / відп. за вип. В. А. Прудников. Харків: Право, 2012. 392 с. 2. Олійник О. Допит свідка і потерпілого. Віче. 2009. № 21. С. 30–33. 3. Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій: монографія. Дніпропетровськ: Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2006. 306 с. 4. Шепітько В. Ю. Тактика огляду місця події: конспект лекцій. Харків: УкрІЮА, 1994. 20 с.

Одержано 09.10.2017

УДК 343.12

Анатолій Павлович ЧЕРНЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових
дисциплін Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ВИЛУЧЕННЯ РЕЧЕЙ З ТІЛА ЛЮДИНИ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Розслідування злочинів являє собою доволі складний процес і не лише тому, що суворо регламентований законом, а ще й тому, що слідчому завжди треба думати не тільки про дотримання кримінальних процесуальних норм чи процедур, а ще й про вдалий підбір необхідних слідчих (розшукових) дій, які дадуть йому змогу отримати необхідні та допустимі докази. Зазвичай вибір конкретної слідчої (розшукової) дії для слідчого не становлять серйозної проблеми, бо слідчий є професіоналом з розслідування кримінальних правопорушень і добре знає систему слідчих (розшукових) дій. Окрім того, криміналістична наука озброює слідчого класифікацією та тактичними прийомами проведення цих слідчих (розшукових) дій. Говорячи про особливості відображення і одержання інформації із складних системних джерел, М. В. Салтевський зазначав: «За видом джерел відображення інформації досудові слідчі дії розділені на три групи: 1) *вербальні* – для одержання інформації з особистих джерел (від людей); 2) *нонвербальні* – для одержання інформації з речових джерел (від речей); 3) *змішані* – для одержання інформації із складних (системних) джерел («люди – речі»)» [1, с. 330]. Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України регламентує систему слідчих (розшукових) дій, а саме глава 20 цього нормативно-правового

акта передбачає проведення допиту (ст. 224–227, 232), пред'явлення для впізнання (ст. 228–231), обшуку (ст. 234–236), огляду (ст. 237–239), слідчого експерименту (ст. 240), освідчування особи (ст. 241), проведення експертизи (ст. 242–245), а також проведення системи негласних слідчих (розшукових) дій (глава 21 КПК України), які у більшості випадків дають слідчому ефективний засіб для отримання необхідної доказової бази від людей, речей і системних (змішаних) джерел інформації [2]. На практиці ж зустрічаються випадки, коли слідчому важко підібрати вірний засіб отримання фактичних даних (доказів), а в деяких випадках закон є недосконалим і не називає законного засобу збирання доказів. Так, у практичній діяльності може мати випадок коли підозрюваний у незаконному перевезенні наркотичних засобів без мети збуту (ст. 309 Кримінального кодексу України) [3], під час його безпосереднього затримання ковтнув поліетиленовий пакетик з наркотичним засобом. У поліцейських, які його затримували, виникає питання: а як вилучити цей пакетик із шлунку людини? Цей пакетик є речовим доказом і повинен бути вилучений, окрім того, він є потенційною небезпекою для самого злочинця, бо становить явну небезпеку для його здоров'я, і з цих причин він також підлягає вилученню. Але в рамках якої слідчої (розшукової) дії можна це зробити?

В результаті системного аналізу КПК України знайти слідчу (розшукову) дію, яка дає такі можливості не вдається.

Найближчою до вирішення цієї проблеми можна назвати таку слідчу (розшукову) дію, як особистий обшук (ч. 3 ст. 208 КПК України), проте при цьому закон дозволяє слідчому лише обшукати одяг і речі затриманого, що були при ньому і не дає слідчому можливості вилучити пакетик із шлунку затриманого. Освідчування особи підозрюваного являє собою огляд його тіла, що проводиться для виявлення на його тілі слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу (ст. 241 КПК України) і теж не передбачає можливості слідчому вилучити пакетик із шлунку підозрюваного.

Можна було б говорити про те, що таке питання дозволяє вирішити експертиза, яка проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання (ст. 242 КПК України). Але у цьому разі підозрюваного слід затримати, доставити до лікарні, де лікар спочатку обстежить підозрюваного, виявить у його шлунку пакетик із наркотичними засобами і тільки після цього проведе відповідні маніпуляції для вилучення із шлунку підозрюваного цього пакетика. Навряд чи можна оцінювати такі дії слідчого і лікаря законними лише за зверненням слідчого, на підставі якого закон передбачає можливість проведення експертизи.

На наш погляд, для вирішення цього питання законом повинна бути передбачена окрема процедура, яка передбачатиме право слідчого затримати такого підозрюваного на короткий термін необхідний лише для проведення такої слідчої (розшукової) дії, доставити його до лікарні чи іншого спеціалізованого медичного закладу, де лікарі матимуть право обстежити підозрюваного з метою виявлення пакетика і у разі його виявлення, матимуть право проведення відповідних маніпуляцій для його вилучення. При цьому слід зазначити, що затримання у рамках цієї слідчої (розшукової) дії не має ознак окремого кримінального процесуального заходу і не повинно відноситися до системи запобіжних заходів чи до заходів забезпечення кримінального провадження, а є структурним елементом такої слідчої (розшукової) дії на ряду із обстеженням та маніпуляцією з вилучення пакетика чи іншого об'єкта.

На нашу думку, це повинна бути окрема слідча (розшукова) дія, яка повинна мати певну назву, наприклад, маніпуляції по вилученню предметів з тіла людини. Така слідча (розшукова) дія, на наше переконання, повинна проводитись за рішенням слідчого судді або за згодою підозрюваного.

Список бібліографічних посилань: 1. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному вигляді): підручник. Київ: Кондор, 2005. 588 с. 2. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 29.09.2017). 3. Кримінальний кодекс України: закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 30.09.2017).

Одержано 08.10.2017

УДК 343.98

Сергій Сергійович ЧЕРНЯВСЬКИЙ,

доктор юридичних наук, професор, проректор
Національної академії внутрішніх справ;

Андрій Петрович ЗАПОТОЦЬКИЙ,

кандидат юридичних наук, проректор
Національної академії внутрішніх справ

МЕТОДИКА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА: ДОСВІД ІНШИХ КРАЇН

Як свідчить досвід розвинутих країн, ефективне виконання державою своїх функцій сприяє розвитку будівництва [1]. Політика держави відіграє вирішальну роль у цьому процесі. На сьогодні найбільш вразливими до вчинення злочинів в Україні є сфери державного та недержавного будівництва, на які виділяються найбільші обсяги коштів, що, відповідно, приваблює злочинців [2, с. 32]. Крім того, злочини в цій сфері спричиняють значні збитки економіці держави. Останніми роками цей вид злочинів, як зазначають правоохоронці, значно вдосконалився [1]. Особи, які вчиняють такі кримінальні правопорушення, постійно працюють над приховуванням слідів злочинів, знищенням їх матеріальних відображень тощо. Це зумовлює необхідність пошуку нових способів виявлення злочинів даної категорії та застосування нових методик досудового розслідування, окремих тактичних прийомів під час проведення слідчих (розшукових) дій. Таке запровадження можливе в разі вивчення досвіду розслідування злочинів у сфері будівництва країн, які мають значно менші показники злочинності. Зважаючи на те, що концепція досудового розслідування злочинів зазначеної категорії в кожній державі має свою специфіку, обумовлену способами їх вчинення, суспільною небезпечністю, наслідками, які вони завдають суспільним інтересам, та рівнем злочинності, вивчення зарубіжного досвіду дозволить на основі теоретичного осмислення знайти й обґрунтувати особливі риси, які може бути впроваджено в діяльність органів досудового розслідування в Україні.

Метою нашого дослідження є здійснення порівняльного аналізу досудового розслідування злочинів у сфері будівництва в Україні та в розвинутих країнах, які успішно протидіють злочинності в цій сфері.

Підставою для початку досудового розслідування злочинів у сфері будівництва в Румунії, Польщі, Греції, Грузії, Франції, Англії, Іспанії, Монако, Норвегії, Хорватії, Ізраїлю, Люксембургу, Литви, Латвії, Бельгії, Канади, Італії є заява про вчинення злочину даної категорії чи самостійне його виявлення правоохоронними органами. При отриманні заяви про злочин слідчий повинен визначити компетенцію щодо підслідності, права та обов'язки щодо подачі заяви, джерела та мотиви подання заяви про злочин. Заяву про злочин може бути подано в довільній формі, але, якщо заявник особисто звернувся до відділення поліції то заява приймається у вигляді рапорту або протоколу (Польща, Греція, Франція, Іспанія, Норвегія, Хорватія, Люксембург, Литва) [3]. Джерелом інформації про злочин також може бути заява офіційного органу, який пов'язаний з будівництвом нерухомості, є забудовником, інвестором тощо [4]. На органи поліції покладено обов'язок здійснення кримінального переслідування, однак щодо його доцільності остаточне рішення уповноважений примати прокурор. Перебіг кримінального провадження можна умовно поділити на дві стадії: а) розгляд справи по суті; б) виконавче провадження. Стадія розгляду справи по суті поділяється на три складові частини: попереднє провадження або розслідування; попередній розгляд; судові провадження або судовий розгляд.

На стадії попереднього провадження або розслідування особа, яка вчинила злочин, має статус підозрюваного. Попереднє провадження або розслідування здійснює поліція та прокуратура. Головною метою їх діяльності під час розслідування злочинів у сфері будівництва є встановлення факту місця та часу вчинення злочину, ідентифікація потерпілих осіб, визначення кола підозрюваних осіб, свідків та інших осіб, які володіють інформацією, забезпечення доказового матеріалу, отримання доказів та з'ясування мотивів злочину. Слідчі поліції проводять відкриті заходи та заходи під прикриттям. До відкритих

заходів належать заходи на місці злочину; допит/опитування, обшук, збереження доказів та їх вилучення. Затримання особи в разі необхідності, проведення одночасного допиту. До заходів під прикриттям належить контроль через телекомунікаційні засоби, спостереження, розшук, використання слідчих під прикриттям, агентури, інформаторів (Румунія, Польща, Греція, Франція, Іспанія, Норвегія, Люксембург, Латвія, Італія) [5].

Під час розслідування злочинів у сфері будівництва слідчий здійснює оцінку та порівняння матеріалів кримінального провадження, випробовує інформацію, отримує міжнародну правову допомогу в разі необхідності для передачі справи до суду. Слідчі прокуратури на основі зібраних слідчим матеріалів готують справу для направлення до суду, складають обвинувальний акт, надають доручення слідчим щодо подальшого досудового розслідування злочинів у сфері будівництва, приймають рішення щодо його спрямування (Нідерланди, Грузія, Греція, Франція, Іспанія, Норвегія, Люксембург, Болгарія, Італія) [6].

В Україні підставною для початку досудового розслідування злочинів у сфері будівництва є заява про вчинення злочину та виявлення ознак злочину правоохоронними органами. На відміну від повноважень слідчого в Польщі, Греції, Франції, Іспанії, Норвегії, Хорватії, Люксембурзі, Литві, слідчий в Україні не наділений повноваженнями щодо визначення підслідності розслідування злочинів. Це належить до компетенції прокурора, який здійснює нагляд за досудовим розслідуванням (ст. 216 КПК України). В Україні розрізняють вісім стадій кримінального провадження, водночас у зарубіжних країнах існує дві стадії (розгляд справи по суті та виконавче провадження). Процесуальний статус особи, яка вчинила злочин, ідентичний досліджуванім країнам – підозрюваний. В Україні слідчі уповноважені проводити слідчі (розшукові) дії, аналог відкритих заходів, які здійснюють слідчі в Польщі, Греції, Франції, Іспанії, Норвегії, та негласні слідчі (розшукові) дії, що є аналогом заходів під прикриттям в Польщі, Греції, Франції, Іспанії, Норвегії [4–6].

Повноваження щодо здійснення досудового розслідування також розподілені між прокурором та слідчим, однак у Греції, Франції, Іспанії, Норвегії, Хорватії слідчий не уповноважений приймати процесуальні рішення по справі та спрямовувати перебіг досудового розслідування, водночас в Україні він наділений більш широким колом повноважень, має право приймати деякі процесуальні рішення, призначати експертизи, закривати кримінальне провадження в деяких випадках, готує справу до направлення до суду, складає та подає для затвердження обвинувальний акт. У зарубіжних країнах повноваження слідчого передбачають проведення слідчих (розшукових) дій за ініціативою прокурора.

У Нідерландах, Грузії, Греції, Франції, Іспанії, Норвегії, Люксембурзі, Болгарії, Італії розрізняють речовий доказ та особистісний доказ. До речових доказів належать дактилоскопічні сліди (здебільшого наявні у випадку вчинення крадіжок будівельних матеріалів, викрадення обладнання); об'ємні сліди (відбитки від інструментів) (наявні у випадку вчинення викрадення майна); сліди речовин (наявні у випадку нещасних випадків на будівництві); сліди речей (наявні у випадку вчинення всіх видів злочинів, пов'язаних із будівництвом, у тому числі шахрайства та службових злочинів); ситуаційні сліди (наявні у випадку вчинення всіх видів злочинів, пов'язаних із будівництвом залежно від ситуації) [7; 5]. До особистісних доказів належать допит обвинуваченого, свідків, експертів [7; 5]. Основними слідчими (розшуковими) діями є допит свідка, проведення експертиз, обшуків, прослуховування телефонних розмов, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж. Основним доказом є експертиза фінансово-господарської діяльності, яка проводиться на підставі долучених до матеріалів кримінального провадження матеріалів. Крім вивчення документів під час досудового розслідування злочинів у сфері будівництва, застосовується прослуховування телефонних розмов, обшуки, проведення допиту учасників фінансово-господарських взаємовідносин [8]. Такі самі слідчі дії здійснюють у Греції, Люксембурзі, Франції, Данії, Італії, Канаді та Литві. В Україні проводять аналогічні слідчі (розшукові) дії [4; 6; 8].

В Україні під час досудового розслідування злочинів у сфері будівництва здійснюють такі слідчі (розшукові) дії: допит свідків, пред'явлення речей для впізнання, проникнення до житла чи іншого володіння особи, обшук, огляд, експертизи, аудіо-, відеоконтроль особи, накладення арешту на кореспонденцію, огляд і виїмка кореспонденції, зняття інформації з транспортних, телекомунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних

систем, обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, спостереження за особою, місцем або річчю, аудіо-, відеоконтроль місця, тимчасове вилучення речей та документів, накладення арешту на майно тощо. Усі зазначені слідчі (розшукові) дії спрямовані на збір даних про компанію забудовника, її контрагентів, відомостей з торгового реєстру, фондових бірж, установчих документів, відомостей про земельні ділянки й об'єкт будівництва.

Таким чином, модель побудови досудового розслідування в більшості досліджуваних країн свідчить про те, що повноваження прокурора на стадії досудового розслідування значно ширші порівняно з повноваженнями слідчого. Прокурор приймає процесуальні рішення по справі, дає вказівки щодо проведення тих чи інших процесуальних дій, готує кримінальне провадження до суду, аналізує докази та складає обвинувальний акт, приймає рішення про спрямування перебігу кримінального провадження. В Україні ж слідчий є більш самостійним суб'єктом, який уповноважений приймати окремі процесуальні рішення в межах розслідування кримінального провадження.

Список бібліографічних посилань: 1. Козич О. М. Досвід провідних країн світу в управлінні будівельною галуззю. *Державне будівництво*. 2012. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2012_2_47 (дата звернення: 10.10.2017). 2. Запотоцький А. П. Криміналістична класифікація злочинів у сфері будівництва. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 1 (11). С. 32–43. 3. Bavarian baksheesh: The stench of bribery at Siemens signals a wider rot in Europe. *The Economist*. December 17, 2008. URL: <http://www.economist.com/node/12800474> (дата звернення: 10.10.2017). 4. Pre-Trial and Trial Procedures: A Handbook for Criminal Procedure in Cambodian Courts. Cambodian Center for Human Rights, 2013. URL: http://cchrcambodia.org/index_old.php?url=media/media.php&p=report_detail.php&reid=97&id=5 (дата звернення: 10.10.2017). 5. Opinion of the Prosecutor's Office of the Republic of Bulgaria on questions posed in the Green Paper. URL: http://ec.europa.eu/justice/newsroom/criminal/opinion/files/110510/bg_-_general_prosecutors_office_en.pdf (дата звернення: 10.10.2017). 6. Missing the point: Lack of adequate investigation of hate crimes in Bulgaria. Amnesty International, 2015. URL: https://amnesty.org.pl/wp-content/uploads/2016/02/Missing_the_point_-_FINAL_version_EN_for_print.pdf (дата звернення: 10.10.2017). 7. Harnon E. Criminal procedure in Israel – some comparative aspects. *University of Pennsylvania law review*. 1967. Vol. 115. P. 1091–1110. URL: http://scholarship.law.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=6218&context=penn_law_review (дата звернення: 10.10.2017). 8. Балкански Д. Петте стъпки към провала. Правен свят: сайт. 10 март 2009. URL: <http://www.legalworld.bg/show.php?storyid=9455> (дата звернення: 10.10.2017). 9. Code of criminal procedure: updated 01/01/2006 / with the participation of J. R. Spencer. 2006. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/content/download/1958/13719/version/3/e_34.pdf (дата звернення: 10.10.2017).

Одержано 13.10.2017

УДК 343.14

Наталія Петрівна ЧЕРНЯК,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ;

Юлія Костянтинівна ІВАЩЕНКО,

курсант 4 курсу Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ

СЛІДЧИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ: СУЧАСНА ПРАВОВА РЕГАМЕНТАЦІЯ ТА ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

В умовах реформування законодавства та перебудовою правоохоронних органів нашої держави неабияке значення має внесення численних змін до Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України прийнятого в 2012 році. В умовах євроінтеграційних процесів кримінальне процесуальне законодавство має відповідати європейським стандартам, тому

актуальним залишається питання наукової розробленості й практичної значущості системи організації та проведення слідчих (розшукових) дій, які використовуються не лише в слідчій практиці.

Чинний кримінальний процесуальний кодекс України висуває вимоги щодо встановлення не просто істинних, а й достовірних знань про обставини вчиненого кримінального правопорушення, тому при розслідуванні кримінальних правопорушень часто виникає необхідність проводити експериментально-дослідні дії. Проведення такого роду експериментальних досліджень здійснюється за допомогою такої слідчої (розшукової) дії як «слідчий експеримент». Організаційно-практичне значення даної слідчої (розшукової) дії обумовлене активною протидією досудовому розслідуванню, багатоепізодністю і складністю кримінальних правопорушень та наявністю протиріч й істотних розбіжностей.

Слід зазначити, що слідчий експеримент в більшості випадків, спрямований на перевірку вже зібраних фактичних даних та доказів у відповідному кримінальному провадженні. Слідчий експеримент може бути проведено тоді, коли є сумніви в можливості існування якихось даних, подій або вчинення певних дій за певних умов, що мають значення для розслідування кримінального правопорушення.

Отже, слідчий експеримент – це слідча (розшукова) дія передбачена ст. 240 КПК України, котра полягає у здійсненні досліджень з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення [1].

Щож до самого поняття «експеримент» (від лат. слова *experimentum* – іспит, дослідження) слід наголосити, що це – метод імперичного пізнання, за допомогою якого в контрольованих і керованих умовах отримують знання щодо зв'язків між явищами і об'єктами або виявляють нові властивості об'єктів і явищ [2]. Проте слід розмежовувати слідчий експеримент від експерименту як загальнонаукового методу дослідження, що часто використовується при провадженні слідчих (розшукових) дій.

Ведеться багато дискусій з приводу того до яких слідчих (розшукових) дій необхідно відносити слідчий експеримент, до похідних чи першочергових. Так загальноприйнятим є усталене правило, що ця слідча (розшукова) дія проводиться на подальшому етапі досудового розслідування. Проте С. І. Новикова та Ш. Ш. Ярамиш'ян не погоджуються з даною інтерпретацією, оскільки несвоечасність проведення такої слідчої (розшукової) дії може негативно позначитись на якості досудового розслідування [3, с. 10].

Тому, слідчий експеримент – є пізнавальною слідчою (розшуковою) дією, сутність якої полягає у проведенні досліджень, що пов'язані з встановленням, перевіркою або оцінкою слідчих версій про можливість або неможливість існування певних обставин, що мають значення для розслідування кримінального правопорушення [4, с. 5].

Відповідно до норм КПК України до участі в слідчому експерименті можуть бути залучені підозрюваний, потерпілий, свідок, захисник, представник, та за необхідності може бути залучений спеціаліст [1].

Так, І. М. Лузгін визначав сутність експериментального методу дослідження фактів та явищ у такому вивченні об'єкту, коли створюються штучні умови необхідні для виявлення тих чи інших властивостей необхідних для встановлення обставин кримінального правопорушення. Це свого роду випробування, які допомагають виділити явище, котре цікавить, та пізнання його природи, сутності та походження, котре надає змогу встановити можливість існування в схожих умовах аналогічного явища, або діяння в минулому [5].

Не варто забувати й про те, що перевірка показань на місці дещо відрізняється від слідчого експерименту, а саме сутністю та суб'єктом. Це зумовлено тим, що перевірка проводиться з особою, яка безпосередньо сприймала подію, а суб'єкт розкриває спосіб вчинення кримінального правопорушення шляхом демонстрації за допомогою імітаційних засобів на місці події. При слідчому експерименті ж дослідні дії – є його сутністю та служать методом одержання й перевірки інформації [6, с. 225].

Підсумовуючи вищевикладене необхідно зазначити, що слідчий експеримент є досить складною дією, та в деяких випадках – необхідною, адже результат правильно проведеного слідчого експерименту мають важливе значення у процесі доказування та доведення вини особи, яка підозрюється у вчиненні злочину.

Список бібліографічних посилань: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада

України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 01.10.2017). 2. Новітній філософський словник. 2004. URL: <http://kniga.scienceontheweb.net/noveyshiy-filosofskiy-slovar.html> (дата звернення: 04.10.2017). 3. Новиков С. И., Ярамышьян Ш. Ш. Следственный эксперимент при расследовании дорожно-транспортных происшествий: учеб. пособие. Киев: НИИРИО КВШ МВД СССР, 1986. 84 с. 4. Белкин Р. С. Эксперимент в следственной, судебной и экспертной практике. М.: Юрид. лит., 1964. 230 с. 5. Лузгин И. М. Методологические проблемы расследования. М.: Юрид. лит., 1973. 216 с. 6. Салтевський М. В. Криміналістика: підручник: у 2 ч. Ч. 2. Харків: Консум, 2001. 528 с.

Одержано 05.10.2017

УДК 343.98

Юлія Миколаївна ЧОРНОУС,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики
та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ: НАУКОВІ ЗАСАДИ ТА НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Діяльність з розслідування злочинів завжди привертала увагу вчених і практиків, піддавалася детальному вивченню, з метою постійного її розвитку та удосконалення. Як вказано М. В. Салтевським, судово-слідча діяльність з розслідування та попередження злочинів представляє собою дослідницьку, пізнавальну діяльність, що характеризується загальними закономірностями пізнання. Разом з тим, пізнання не можна ототожнювати з процесом розслідування, що здійснюється у формі процесуального доказування. Розслідування слід розуміти як двоєдиний процес, що характеризується з однієї сторони пізнавальною, а з іншою – засвідувальною діяльністю слідчого [1, с. 3–4]. Зважаючи на складність та багатоаспектність діяльності з розслідування злочинів, необхідність вирішення актуальних проблем за сучасних реалій боротьби зі злочинністю, існує потреба залучення до вирішення загальних та окремих завдань розслідування криміналістичних знань, вмінь та навичок, тобто мова йде про необхідність відповідного криміналістичного забезпечення.

Методологічний рівень дослідження окреслених питань передбачає визначення шляхів вирішення проблеми невідповідності кількісного зростання злочинів, застосування удосконалених засобів і методів злочинної діяльності та підвищення ефективності діяльності з розслідування злочинів, рівня її криміналістичного забезпечення, які сьогодні не повною мірою відповідають потребам практики.

На думку В. Ю. Шепітька, сучасний стан криміналістики не може обмежуватися тими завданнями, які були поставлені на її вирішення у минулому столітті. За нових умов актуальними завданнями криміналістики є: взаємопроникнення криміналістики і практики правозастосовних органів; залучення інновацій у практичну правозастосовну діяльність; розробка новітнього «продукту» криміналістики для практики; уніфікація наукових криміналістичних рекомендацій та їх адаптація до практики застосування; створення спільних науково-практичних колективів для розробки ефективних криміналістичних рекомендацій. Завдання криміналістики в сучасних умовах обумовлені необхідністю системного криміналістичного забезпечення відповідних органів правозастосування, спрямовані на оптимізацію процесу розслідування злочинів, встановлення істини у справі, відновлення справедливості [2, с. 58].

Як свідчить аналіз наукової літератури, поняття «криміналістичне забезпечення» є, напевне, однією із найбільш дискусійних наукових категорій криміналістики, погляди щодо визначення її змісту суттєво відрізняються.

Як зазначають А. В. Іщенко, І. П. Красюк, В. В. Матвієнко, засоби, методи, прийоми роботи з доказами розробляє криміналістика, тому є підстави говорити про забезпечення саме криміналістикою розслідування злочинів. Йдеться про комплексну діяльність, яка включає в себе врахування багатьох чинників, обставин, пов'язаних з оптимальним наданням практиці відповідних засобів розкриття, розслідування та попередження злочинів. Її оскільки криміналістика розробляє загальні підходи, принципи, узагальнюючі схеми для методики розслідування злочинів та надає слідчим необхідний практичний інструментарій, таке забезпечення доцільно розглядати як криміналістичне [3, с. 13].

На нашу думку, криміналістичне забезпечення, виходячи із буквального тлумачення, є похідним від науки криміналістики, й з практичного аспекту може бути охарактеризоване як діяльність з розроблення та залучення криміналістичних рекомендацій, що ґрунтуються на теоретичних засадах криміналістики, з метою розслідування злочинів.

На нашу думку, зміст криміналістичного забезпечення розслідування злочинів пов'язаний змістовно із системою криміналістики і реалізується через техніко-криміналістичну, тактико-криміналістичну й методико-криміналістичну складову.

Зокрема, техніко-криміналістичне забезпечення розслідування злочинів знаходить свій вираз у нормативно-правовому, організаційно-технічному та науково-методичному супроводженні діяльності з розслідування злочинів за даним напрямом; розробці нових й удосконаленні існуючих техніко-криміналістичних засобів, методів та методик та ін. Сьогодні спостерігається все інтенсивніший вплив науково-технічного прогресу на удосконалення методів й засобів злочинної діяльності, що обумовлює необхідність забезпечення належної технічної оснащеності правоохоронних органів, із врахуванням кращих досягнень науки і техніки, прогресивного вітчизняного та зарубіжного досвіду.

Під час вирішення конкретних практичних завдань кримінального провадження вказана діяльність виражається в: фіксації ходу і результатів проведення процесуальних, слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій; виявленні, фіксації, збиранні, дослідженні слідів злочину; веденні систем кримінальної реєстрації та криміналістичних обліків; залученні спеціальних знань до проведення процесуальних, слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій; залученні експертів та проведенні судових експертиз та ін.

Як зазначалося, реалізація техніко-криміналістичного забезпечення стосується різних питань, пов'язаних із залученням спеціальних знань, участю спеціалістів (зокрема, інспекторів-криміналістів, судових експертів) при проведенні слідчих (розшукових) дій, вилученням речових доказів, наступним проведенням судових експертиз. Судово-експертна діяльність є предметом дослідження за змістом багатьох наукових робіт, заслуговує особливої уваги у структурі техніко-криміналістичного забезпечення, а згідно іншої точки зору – як самостійна складова криміналістичного забезпечення.

Таким чином, основний зміст техніко-криміналістичного забезпечення розслідування злочинів складають відповідні спеціальні знання і технічні засоби, а також суспільні відносини, що складаються у процесі їх застосування. Розвиток суспільних відносин, вплив науково-технічного прогресу, удосконалення засобів та методів злочинної діяльності вимагають постійної уваги до вказаних питань.

Сутність тактико-криміналістичного забезпечення складають відповідні тактико-криміналістичні засоби та рекомендації щодо їх застосування. На думку В. П. Бахіна, В. С. Кузьмічова, В. К. Весельського, тактичні аспекти розслідування відображають загальні підходи до вирішення завдань розслідування, прийняття тактичних рішень і визначення своєчасності проведення слідчих дій, оцінки необхідності здійснення намічених заходів з урахуванням пов'язаного з цим тактичного ризику, рішення про пред'явлення доказів (з наступною деталізацією прийомів пред'явлення), визначення обсягу і характеру інформації при зверненні за допомогою в розшуку до населення і засобів масової інформації, встановлення цілей і переліку дій при плануванні і проведенні тактичних операцій [4, с. 222]. Це те, що називають «тактичним рівнем організації розслідування» [5, с. 13–14].

Власне методико-криміналістичне забезпечення розслідування злочинів ґрунтується на загальнотеоретичних положеннях криміналістичної методики та полягає у розробці апробованих практикою криміналістичних рекомендацій щодо розслідування окремих груп (видів) злочинів.

При розробці криміналістичних методик наука виходить з індивідуальності кожного конкретного злочину, що виключає можливість шаблонного підходу до процесу встановлення істини у справі.

Б. В. Щур вказує, що елементами системи у криміналістичній методиці повинні виступати не криміналістичні прийоми і засоби, не слідчі чи інші дії, а криміналістичні (методичні) рекомендації, тобто науково обґрунтовані та апробовані практикою поради, які стосуються організації розслідування, вибору та застосування техніко-криміналістичних засобів та криміналістичних прийомів. Таким чином, система представляє собою комплекс порад-рекомендацій, що відображає типове для розслідування злочинів певного виду. При цьому криміналістична методика і криміналістичні методичні рекомендації співвідносяться як загальне і окреме [6, с. 277].

Вказані види забезпечення, а саме, техніко-криміналістичне, тактико-криміналістичне, методико-криміналістичне, можна розглядати у науковому і практичному змісті, що полягає як у створенні наукового підґрунтя застосовуваних прийомів, засобів та методів, так і формуванні практичних рекомендацій щодо їх застосування. Однак, саме єдність теорії і практики забезпечує ефективне досягання поставлених завдань та об'єднує їх у систему криміналістичного забезпечення розслідування злочинів.

Список бібліографічних посилань: 1. Салтевский М. В. Собираение криминалистической информации техническими средствами на предварительном следствии: учеб. пособие. Киев: НИИРОО КВШ МВД СССР, 1980. 112 с. 2. Шепитько В. Ю. Изменчивость криминалистики в XXI веке и ее задачи в современных условиях // Криміналістика XXI століття: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25–26 листоп. 2010 р.). Харків, 2010. С. 55–59. 3. Іщенко А. В., Красюк І. П., Матвієнко В. В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування злочинів: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2002. 212 с. 4. Бахін В. П., Кузьмічов В. С., Весельський В. К. Тактика слідчої діяльності: поняття, сутність, зміст. *Науковий вісник Української академії внутрішніх справ*. 1998. № 2. С. 217–226. 5. Белкин Р. С. Очерки о криминалистической тактике: учеб. пособие. Волгоград: ВСШ МВД РФ, 1993. 200 с. 6. Щур Б. В. Джерела та особливості реалізації криміналістичних методичних рекомендацій. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 1. С. 273–279.

Одержано 08.10.2017

УДК 343.9685.2

Сергій Олександрович ШЕВЦОВ,

кандидат педагогічних наук, заступник
директора Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України

ЕКСПЕРТНА ВЕРСІЯ: ЗАДОКУМЕНТОВАНЕ ІНІЦІАТИВНЕ ЕКСПЕРТНЕ ІНФОРМУВАННЯ

При розслідуванні кримінальних правопорушень та під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема, огляду місця події, висуваються різноманітні *криміналістичні версії*. Вони можуть розрізнятися за ступенем конкретності (типіві, конкретні), обсягом встановлення обставин події (загальні й окремі), ступенем складності (складні і прості), за часом побудови (початкові і наступні), а також за суб'єктом висування (слідчі, судові, оперативно-розшукові і експертні) [2, с. 59].

У перекладі з латинської слово *версія* (*versio*) означає поворот, зміну. В юридичному розумінні воно вживається як синонім логічно побудованого й заснованого на фактичних даних ймовірного умовиводу (припущення) суб'єкту пізнавальної діяльності при аналізі суті досліджуваної події, її окремих обставин і деталей, спрямованого на встановлення істини, що вимагає відповідної перевірки. Взагалі ж версією слід вважати будь-які припущення, передбачення, здогадки, що виникають у процесі більш або менш складної розумової діяльності.

Низка відомих науковців вивчала питання, пов'язані з *експертною версією*, серед яких слід відзначити: А. І. Вінберга, Р. С. Белкіна, О. П. Коновалова, О. Р. Шляхова, Л. Є. Ароцкера, В. Ф. Орлову, І. В. Гору та В. А. Колесника. Але, на наш погляд, найбільш глибокий та всебічний аналіз поняття *експертна версія* зроблений В. О. Коноваловою. За її думкою *експертну версію* необхідно визначити як припущення про сутність і походження певних фактів і явищ, які мають значення для розслідування і судового розгляду [1, с. 80].

Зазначена версія висувається експертом, як правило, в ході експертного дослідження, що є практичною формою експертного забезпечення розслідування у кримінальному провадженні.

Аналіз слідчої практики переконливо свідчить про доцільність з'ясування думки фахівця стосовно ситуації, що склалася, фактичних даних, які мають значення для розслідування обставин кримінального правопорушення, наявних відомостей про подію злочину, осіб, причетних до його вчинення тощо. При цьому врахування думки спеціаліста має відбуватись не тільки у рамках огляду місця події чи призначення судової експертизи. Вочевидь доцільним є залучення відповідних спеціалістів й до вивчення та аналізу матеріалів кримінального провадження, яке може відбуватись поза межами конкретної експертизи, зокрема, при розслідуванні резонансних нерозкритих злочинів.

Особливо гостро потреба висування *експертної версії* виникає у таких ситуаціях, коли для вирішення окремих завдань не вистачає традиційних та устояних методик. Натомість обов'язковими стають науковий пошук рішень, що сприяють висуненню версій, визначають шляхи розумової діяльності експерта, обрання конкретних методик дослідження або створення нових [1, с. 79].

Практична реалізація *експертної версії*, на наш погляд, повинна здійснюватися у вигляді документу з комплексом послідовно викладених криміналістично-значущих даних. Мета розробки такого документу – це *документування ініціативного експертного інформування* суб'єктів розслідування про наступне: важливі деталі обставин злочинної події; припущення щодо окремих обставин події; особливості проведення окремих слідчих і розшукових дій; ймовірну пошукову модель невстановленого злочинця [5, с. 2].

В основу *експертних версій*, які висуваються в межах ініціативного інформування можуть бути покладені певні фактичні дані: 1) отримані з різних джерел дані щодо кримінального правопорушення; 2) висновки проведених експертних досліджень, що дає змогу будувати припущення, ґрунтуючись на конкретних дослідницьких результатах; 3) відомості, що є результатом наукових досліджень і узагальнень, які безпосередньо не відносяться до конкретного кримінального провадження; 4) відомості, почерпнуті з життєвого й професійного досвіду фахівця, узагальнень експертної практики й типових ситуацій, котрі потребують експертного розв'язання.

При побудові *експертної версії* використовуються переважно такі логічні прийоми й форми мислення, як *аналіз і синтез, безпосередні й опосередковані (в основному індуктивні) умовиводи*. А матеріал, викладений в форматі *експертної версії* несе три функції – *інформаційну, аналітичну та рекомендаційну*.

З огляду на значущість аналітичних матеріалів у форматі *експертної версії*, важливим моментом виступає їх *презентативність*. Матеріали бажано оформляти із дотриманням правил логічної послідовності та естетичного сприйняття. Вони повинні містити найбільш важливу інформацію про місце злочину, його характерні особливості, речові докази, слідову інформацію, ефективність експертного супроводження.

До основних етапів роботи над *експертною версією* слід віднести: *підготовчий, аналітичний, рекомендаційний*.

Підготовчий етап включає: ознайомлення з окремими документами кримінального провадження (висновками судових експертиз, протоколами оглядів місця події, допитів потерпілого, свідків, протоколами інших слідчих або розшукових дій, різноманітними довідками та інформаційними повідомленнями); вироблення необхідних копій, витягів; обговорення зі слідчим (чи групою слідчих і оперативних працівників у складі слідчо-оперативної групи) основних слідчих і розшукових версій, напрямків розслідування та проблемних питань.

Аналітичний етап передбачає: аналіз одержаної інформації та її структурування; обговорення визначених питань у складі групи фахівців необхідної спеціалізації; моделювання основних елементів механізму злочину та прогнозування розвитку подій; попереднє визначення рекомендацій щодо напрямків розслідування та можливостей проведення експертних досліджень.

Рекомендаційний етап: обговорення результатів аналітичної роботи, проведення консультацій; визначення ініціативних рекомендацій; документальне оформлення матеріалів [5, с. 38].

Зручність, компактність та ефективність використання матеріалів *експертної версії* залежить від інформаційного наповнення блоків з «ілюстративно-аналітичним матеріалом» та «перспективними напрямками експертних досліджень».

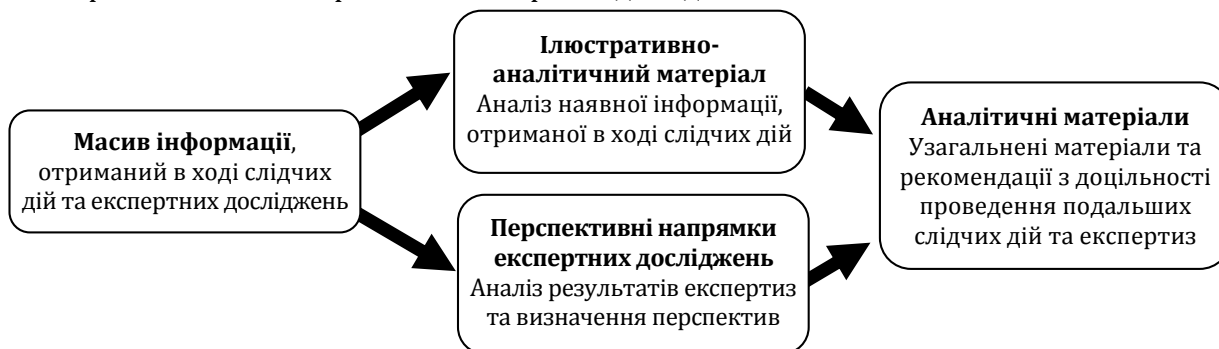

Рис. 1. Алгоритм аналітичної роботи в форматі експертної версії [5, с. 5]

«Ілюстративно-аналітичний матеріал» вбирає в себе загальну інформацію про місце скоєння кримінального правопорушення (злочину): фактичні обставини події; характеристика обстановки місця події (місце, час і дату події; покази свідків; вид зброї, за допомогою якої був вчинений злочин, і т.ін.); особливості місця події (погодні умови, час скоєння злочину, день тижня); фото, відеоматеріали та інші документи, що потребують аналізу; слідова інформація на місці події; тілесні ушкодження та причина смерті жертви; динаміка злочину; знаряддя злочину; результати експертних досліджень; ініціативне формування пропозицій щодо проведення подальших слідчих дій [4, с. 43–46; 5, с. 5–16].

До блоку «Перспективні напрямки експертних досліджень» віднесено всі речові докази та експертні дослідження, а також аналіз результатів досліджень. Інформація в цьому блоці подається в табличному варіанті у логічній послідовності (за ступенем важливості). В таблиці бажано передбачити такі графи: а) місце вилучення та сам об'єкт; б) уточнення характеристик об'єкту дослідження; в) що підлягає дослідженню. Тут же наводяться рекомендації щодо можливостей призначення та проведення інших експертиз: збирання матеріалу; вибір моменту призначення експертизи та її предмету; формулювання питань; вибір експертної установи [3, с. 154–155].

Запропонований до розгляду формат *експертної версії* базується на практичних напрацюваннях фахівців Харківського НДЕКЦ МВС України. В першу чергу його розраховано на керівний склад Експертної служби – для організації аналітичної роботи в експертних підрозділах та організації належного експертного супроводження кримінальних проваджень. Крім того, він може бути корисним для органів досудового слідства – для визначення та використання можливостей науково-технічного потенціалу експертних підрозділів в ході кримінальних проваджень.

Список бібліографічних посилань: 1. Коновалова В. Е. Версия: концепция и функция в судопроизводстве: монография. Харьков: ФЛ-П Вапнярчук Н. Н., 2007. 192 с.; Гора І. В., Колесник В. А. Криміналістика: навч. посіб. Ч. 1. Криміналістична техніка. Київ: Алерта, 2005. 320 с. 2. Настільна книга слідчого: наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М.І.Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Ін Юре, 2007. 728 с. 3. Психолого-криміналістичний портрет невстановленого злочинця / авт.-уклад.: С. О. Шевцов, А. І. Тимошенко, С. М. Лозова. Харків, 2011. 84 с. 4. Експертна версія / авт.-уклад.: С. І. Перлін, С. О. Шевцов, А. І. Тимошенко, Т. П. Матюшкова. Харків, 2014. 61 с.

Одержано 18.09.2017

УДК 343.98

Михайло Григорович ЩЕРБАКОВСЬКИЙ,

доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри

кримінально-правових дисциплін факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8413-9311>

СПІВВІДНОШЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ З УМІННЯМИ ТА НАВИЧКАМИ

Проблеми використання спеціальних знань у розслідуванні та судовому розгляді кримінальних проваджень постійно привертали до себе увагу вчених і практиків. Питання щодо природи спеціальних знань сьогодні, як на протязі багатьох років залишаються актуальними. Вчені намагаються розкрити поняття спеціальних знань, відзначити їх обсяг, особливі риси та ознаки, проте дотепер жодна з позицій дослідників не є загальновизнаною, що свідчить про необхідність подальшого розроблення даної проблематики. З'ясування характеру спеціальних знань, їх обсягу й структури важливо з багатьох позицій, у тому числі для визначення функцій та компетенції обізнаних осіб. Визначивши зміст спеціальних знань та їх обсяг, можна судити про ступінь оволодіння ними конкретною особою, тобто отримати уявлення про її компетентність. Процесуальне законодавство України не розкриває змісту поняття «спеціальні знання». В ст. 69 КПК України йдеться про використання наукових, технічних або інших спеціальних знань, до того ж їх використання зумовлюється потребою вирішення певних питань під час проведення експертизи.

З'ясування структури спеціальних знань важливо як в теоретичному, так і практичному аспектах. Одним зі спірних питань структури спеціальних знань є їх співвідношення з навичками і вміннями обізнаних осіб.

Вперше Е. Б. Мельникова у 1964 р. включила у спеціальні знання навчання, спеціальну (професійну) підготовку, практичний досвід та вміння. У 80-х роках пришлого століття Г. І. Грамович підтримав запропоновану формулу, суть якої зводиться до того, що спеціальні знання включають знання, уміння та навички. На сьогоднішній день, дана сполучення підтримана вітчизняними та закордонними правниками: І. В. Гоцмановою, Ю. М. Грошевим, О. В. Каплиною, А. В. Кудрянцевою, І. В. Пирогом, І. М. Сорокотягиним, О. Г. Шилов та ін. А. В. Нестеров в понятті спеціальних знань замінює «уміння» на «прийоми», а О. П. Гришина додає «професійний досвід». Разом з тим, аналіз наданих науковцями визначень поняття «спеціальні знання» свідчить про те, що не всі автори, серед яких Т. Д. Телегіна, В. Д. Юрчишин та ін., включають в їх структуру практичні навички, вміння, досвід. Розглянемо цей компонент спеціальних знань більш детально.

У психології зазначається, що ніяка діяльність людини не могла б існувати, якби не було умінь і навичок. За висловленням відомого психолога С. Л. Рубінштейна під навиком розуміють спосіб виконання дії, що у результаті тривалих вправ автоматизується. Навик характеризується зменшенням або відсутністю свідомого контролю і регуляції. Наприклад, у експерта виробляються навички поводження з об'єктами дослідження, маніпуляції з обладнанням, відбором проб для аналізу та ін., у спеціаліста – навички пошуку та вилучення слідів злочину, оперування із технічними засобами тощо. Однозначного визначення терміна вміння немає. Найбільш прийнятною є характеристика вміння як можливості здійснювати будь-яку дію, операцію, розв'язати проблему. Стосовно експерта це означає здатність вирішити завдання, відповісти на поставлене питання, у спеціаліста – здатність провести фотозйомку, упакувати об'єкти із слідами злочину. Умінням називають і реалізовану спробу діяльності, та високу професійну майстерність. Вміння на відміну від навичок утворюються в результаті координації навичок, їх об'єднання в системи за допомогою дій, які знаходяться під свідомим контролем. Вміння та навички взаємопов'язані і взаємозумовлені. Психологи вважають, що вміння на відміну від навичок завжди спираються на активну інтелектуальну діяльність і обов'язково включають в себе процеси мислення. Якщо говорити про вміння експерта, то, насамперед, слід вказати на те, що він знає, як провести дослідження, тобто

володіє знаннями про об'єкт дослідження і способи вилучення з нього необхідної інформації. Тому в поняття вміння необхідно включити знання про об'єкти і методи, методики дослідження. З іншого боку, вміння завжди є застосуванням знань, тобто недостатньо просто знати щось про предмет, необхідно опанувати цілим рядом дій та операцій для того, щоб застосувати ці знання. Таким чином, уміння – це цілеспрямовані дії (операції, дослідження) з об'єктом на основі знання про нього. У цьому сенсі виконання дії на основі навичок стає автоматичним. У свідомості обізнаної особи, наприклад, висуюються на передній план цілі, заради яких виконуються дії, і умови, в яких вони протікають, а також їх можливі результати.

Знання, вміння і навички – невіддільні і функціонально зв'язані частини будь-якої цілеспрямованої діяльності. З наведених міркувань виходить, що знання, навички та вміння – взаємопов'язані, але різні категорії. Навички та вміння виробляються, розвиваються на основі знань, а потім використовуються із застосуванням вже наявних знань для розв'язання певних завдань. Як зазначає О. В. Гусев вміння та навички конкретної людини за допомогою теоретичного уявлення про практичне виконання роботи об'єктивно реалізуються зовні суб'єкта-носія спеціальних теоретичних знань (відомостей) про цей вид діяльності. Таким чином, навички та вміння характеризують здатність обізнаної особи застосовувати знання, котрими вона володіє.

На підставі викладеного вважаємо, що включення в поняття «спеціальних знань» вмінь та навичок є зайвим й не відповідає прийнятим у педагогіці та психології положенням. Тому цілком вірним є роз'єднання законодавцем спеціальних знань та навичок їх застосування у спеціаліста в кримінальному провадженні (ст. 71 КПК України).

Одержано 29.09.2017

УДК 343.98

Дмитро Володимирович ЩЕРБАНЮК,

ад'юнкт Харківського національного
університету внутрішніх справ

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ НА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА, В ЯКОМУ РЕАЛІЗОВАНО ПРАВО НА ЕКСПЕРТНУ ІНІЦІАТИВУ

Судові експертизи є важливим джерелом доказів та у значній мірі допомагають у встановленні істини в кримінальному провадженні. Як свідчить практична діяльність, розслідування переважної більшості злочинів не відбувається без призначення і проведення того чи іншого виду експертиз. Зважаючи на зниження в останні часи якості здійснення досудового розслідування, що пов'язано з труднощами у реалізації реформ кримінального процесуального законодавства, системи, функцій і кадрового забезпечення органів кримінальної юстиції, все більшої актуальності набувають питання налагодження належної взаємодії між слідчими та експертними підрозділами, підвищення ефективності використання в доказуванні результатів судових експертиз. Одним із аспектів відповідного напряму науково-дослідної та практичної діяльності є проблеми використання висновків судових експертиз в цілому і, зокрема, тих, в яких знаходиться відображення експертна ініціатива у формі викладення експертом обставин, з приводу яких йому не були поставлені питання слідчим.

Важливим етапом роботи з експертним висновком є його реалізація з метою досягнення цілей кримінального провадження. Проблеми тактики використання доказів під час розслідування злочинів у вітчизняній криміналістичній літературі загалом висвітлені достатньо, однак тактика використання експертних висновків, на наш погляд, потребує подальшого удосконалення.

Ознайомившись зі слідчою практикою можна дійти до висновку про те, що тактичні прийоми з використання інформації, яка міститься у висновку експерта, яка з'явилася у тому числі і як наслідок виявленої експертної ініціативи, застосовуються під час проведення допиту як одної, так і кількох осіб, обшуку, слідчого експерименту.

У літературі досить детально розглянуті тактичні прийоми використання доказів, і, зокрема, висновків судових експертів під час проведення допиту. Слід зазначити, що не всі вони можуть бути повною мірою застосовані відносно експертних висновків, у яких була виявлена експертна ініціатива. Це відбувається тому, що ініціативу у дослідженні тих чи інших питань експерт виявляє, як правило, несподівано навіть для самого себе. Ініціатива експерта не може бути прогнозована і спланована ні слідчим, ні самим експертом. Її навіть можна назвати випадковістю, збігом обставин і певного розумового настрою експерта. Тому слідчий, застосовуючи тактичний прийом роз'яснення можливостей тої чи іншої експертизи, не може і не повинен сподіватися на ініціативу експерта під час проведення дослідження. Однак перераховуючи факти, які були встановлені експертним шляхом, слідчий цілком може вказати і ті, які були отримані у межах користування експертом правом експертної ініціативи, оскільки такі факти будуть мати доказове значення нарівні із тими, що були викладені у висновку як відповіді на прямі запитання слідчого.

Слід враховувати той факт, що питання, які експерт вирішив у порядку реалізації права на експертну ініціативу може змінити доказову силу висновку. Як правило, це відбувається у бік посилення доказового значення висновку, оскільки експерт, зазвичай, самостійно досліджує те чи інше питання тільки у випадку його дійсно великого, іноді – вирішального значення для розслідування. Водночас можливі випадки, коли експерт, дослідивши окремі аспекти за власною ініціативою, може встановити факти про причетність до вчинення розслідуваного злочину іншої, ніж підозрювана, особа. У такому випадку, доказове значення висновку для цієї підозрюваної особи знизиться, аж до повної відсутності, а відносно іншої особи зросте.

У криміналістичній літературі зазначається, що судові експертизи тісно пов'язані з іншими слідчими (розшуковими) діями та іншими заходами, які спрямовані на вирішення тактичних завдань розслідування, і, відповідно, можуть бути складовими тактичних операцій. Питання зв'язку судової експертизи з іншими слідчими діями та визначення її місця серед них у структурі тактичних операцій досліджувалися вченими-криміналістами. Результати судових експертиз можуть використовуватися під час проведення таких тактичних операцій як «Пошук і встановлення злочинця», «Встановлення механізму вчинення злочину», «Встановлення достовірності показань підозрюваного», «Встановлення виду і розміру спричиненої шкоди». Якщо слідчий отримає ініціативні результати експертизи вже у ході тактичної операції, він повинен їх врахувати і за необхідності скоригувати хід останньої.

Підсумовуючи викладене відзначимо, що використання в розслідуванні висновків експертів, які вміщують прояви експертної ініціативи, має певні організаційні й тактичні особливості. Зокрема, прояв експертної ініціативи ніяк не впливає на визначення цілей призначення судової експертизи, але може призвести до розширення цілей використання висновку експерта, оскільки практично завжди вміщує нову для слідчого інформацію. Суттєве значення вказана ініціатива може мати і для висунення та перевірки слідчих версій, а також вирішення профілактичних завдань у кримінальному провадженні. Що стосується безпосередньо використання висновків експерта у проведенні досудового розслідування важливо наголосити на впливі проявленої експертної ініціативи на обрання та застосування слідчим відповідних тактичних прийомів під час провадження окремих слідчих (розшукових) дій, а також специфіці організації та проведення тактичних операцій.

Одержано 07.10.2017

УДК 343.985

Юлія Олександрівна ШУЛЬГА,
старший лаборант кафедри правосуддя
юридичного факультету Київського
національного університету імені Тараса Шевченка

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОВАДЖЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗБОЇВ, ВЧИНЕНИХ ІЗ ПРОНИКНЕННЯМ У ЖИТЛО

На початковому етапі розслідування розбоїв, вчинених із проникненням у житло, огляд місця події є поширеною слідчою дією, що має невідкладний характер, а його результати можуть мати значення доказів у кримінальному провадженні.

Чинне кримінальне процесуальне законодавство не надає визначення поняття огляду місця події, а лише встановлює, що слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 237 КПК України) [1].

В ході розвитку теорії і практики криміналістики до визначення поняття огляду місця події як виду слідчого огляду склались різні підходи. Зокрема, дане питання досліджували такі відомі вчені як Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкін, О. В. Бишевець, М. Л. Грібов, В. А. Журавель, В. П. Колмаков, А. В. Кофанов, М. С. Набруско, М. А. Погорецький, М. В. Салтевський, Д. Б. Сергеева, З. М. Топорецька, В. Ю. Шепітько та інші.

Видатний український вчений-криміналіст М. В. Салтевський розглядає слідчий огляд як процесуальну діяльність уповноважених осіб щодо безпосереднього застосування методів і засобів криміналістичної техніки і тактики для виявлення, фіксації дослідження і вилучення з матеріальних джерел інформації, а також встановлення інших обставин, що мають значення для справи [5, с. 334].

З. М. Топорецька визначає огляд місця події як невідкладну слідчу (розшукову) дію, спрямовану на дослідження території (приміщення або споруди), де відбулася подія, що містить ознаки злочину, або настав злочинний результат, зміст якої становить комплекс пізнавальних операцій, які полягають у пошуку, виявленні, вилученні та дослідженні слідів злочину, інших об'єктів, що мають значення для кримінального провадження [3, с. 128].

Ми розглядаємо огляд місця події, в першу чергу, як засіб отримання доказів вчинених розбоїв з криміналістичної точки зору, а саме як засіб виявлення слідів вчинення розбоїв, встановлення способу, місця, часу, знарядь, ознак зовнішності злочинців, їх віку, статі, кількості, характеру нападу та насильницьких дій, інформації щодо викраденого майна тощо.

Огляд місця події складається з трьох етапів: підготовчого, робочого і заключного. Кожен етап огляду місця події характеризується певними діями, які виконує слідчий та інші учасники огляду.

На підготовчому етапі огляду місця події слідчому необхідно визначитися з тим, що є місцем події, яке буде оглядатися, оскільки це впливає на необхідність отримання ухвали слідчого судді про дозвіл на огляд. Так, зокрема, якщо місце події знаходиться в житлі чи іншому володінні особи, слідчий має отримати дозвіл слідчого судді на його проведення, окрім випадків, передбачених КПК України [3, с. 129].

Слідчому необхідно вирішити питання про залучення учасників огляду місця події. У випадках вчинення розбоїв із проникненням у житло, існує законодавчо визначена необхідність у залученні не менше двох понять, незалежно від застосування технічних засобів безперервного фіксування даної слідчої дії.

При огляді місця події можна виявити місця, з яких злочинці спостерігали за потерпілим, або відслідковували шлях його пересування. При цьому необхідно приділити особливу увагу пошуку й належній фіксації слідів ніг, недопалків, сірників, пачок від цигарок, слідів транспортних засобів, мікрочастинок та ін. Причому за допомогою слідів ніг, транспортних

засобів тощо можна встановити шляхи пересування злочинців до місця злочину, їх кількість, а також шляхи пересування за потерпілим. Тим самим можна у певній частині підтвердити факти, викладені в заяві потерпілого. Якщо злочин вчинено у приміщенні, слідчий має використати під час огляду технічні засоби, що є в слідчій валізі, освітлювальні прилади, доклавши максимум зусиль, щоб відшукати сліди рук, ніг, мікрочастинок, слідів знарядь злочину замків, слідів крові, куль, гільз тощо. Під час огляду, оцінивши наявну інформацію з показань потерпілих і свідків, слідчий може змодельовати подію, що сталася, і тим самим визначити завдання оперативним працівникам щодо розшуку і затримання злочинців по «гарячих слідах» [4, с. 601].

При підготовці до огляду місця події при вчиненні розбоїв із проникненням у житло:

- слідчому необхідно уточнити слідчу ситуацію, що склалася;
- забезпечити належну охорону місця вчинення розбою (житло, прибудинкової території);
- перевірити готовність транспортних засобів та технічних засобів, необхідних для проведення огляду;

– визначити коло осіб, які братимуть участь в огляді (слідчий, оперативні працівники, інспектор-криміналіст, судово-медичний експерт, кінолог з собакою та інші).

Робочий етап починається з загального огляду, в ході якого слідчий знайомиться з обстановкою місця події, визначає межі огляду, висуває версії стосовно події. На основі отриманих відомостей слідчий формує завдання оперативним працівникам (застосування службово-розшукової собаки, організація пошуку злочинця за гарячими слідами, збирання інформації, виявлення свідків), складає план детального огляду, вибирає методи й засоби дослідження обстановки місця події, проводить орієнтуючу та оглядову зйомку місця події. Детальний огляд передбачає глибоке й всебічне дослідження місця події, об'єктів з метою виявлення слідів злочину. Під час загального огляду слідчий досліджує об'єкти в статичному стані, а при детальному може переміщувати предмети з метою дослідження, насамперед зафіксувавши їх на місці виявлення. Під час детального огляду здійснюється вилучення речових доказів (слідів), їх пакування, фіксація [2, с. 193].

Заключний етап полягає в узагальненні й аналізі зібраної інформації, вирішенні повністю або частково завдання та мети огляду. Визначається, які об'єкти обстановки доцільно оглянути додатково, які об'єкти необхідно ще вилучити. Слідчий може вважати огляд закінченим, якщо на всі питання, що впливають з події злочину, одержана певна інформація (встановлено механізм, спосіб вчинення, виявлені ознаки злочинця тощо) [2, с. 193].

При розслідуванні розбоїв, вчинених із проникненням у житло, огляд місця події має свої специфічні особливості. Проаналізувавши дані слідчої практики, є можливим зробити висновок про те, що проведення огляду місця події є однією з найефективніших слідчих (розшукових) дій, що проводяться при розслідуванні розбоїв. Це зумовлено тим, що огляд місця події, де вчинено розбої з проникненням у житло дає можливість слідчому та іншим учасникам отримати найбільшу кількість достовірних фактичних даних, що дають можливість об'єктивно встановити обстановку вчинених розбоїв, висунути криміналістичні версії та максимально ефективно планувати розслідування.

М. В. Салтевський слушно зазначає про те, що в усіх випадках грабежів і розбоїв огляд місця події є невідкладним і обов'язковим. На відкритій місцевості чи в приміщенні огляд починається від периферії до центру, оскільки сліди нерідко залишаються вдалині від безпосереднього місця нападу. Природно, центр місця – головне джерело інформації, де можна знайти сліди боротьби злочинця з жертвою [5, с. 481].

Отримані дані в ході огляду місця події дозволяють слідчому безпосередньо сприймати отриману інформацію та відтворювати обставини вчинених розбоїв із проникненням у житло. При огляді прилеглої до житла ділянки слід звернути особливу увагу на виявлення слідів ніг та взуття, транспортних засобів, а в самому житлі – на сліди пальців рук, знарядь злочину, застосування зброї, а також на загублені (втрачені) злочинцями речі тощо.

Також в ході проведення огляду місця події, де мали місце розбої, вчинені із проникненням у житло, особливу увагу необхідно приділити виявленню та вилученню мікрооб'єктів, що дозволяє отримати певні дані для більш точного та якісного відтворення обстановки злочину та інформацію щодо особи злочинця. Особливої необхідності це набуває у випадках, коли потерпілий чинив опір нападаючому.

Виходячи з вищевикладеного та враховуючи специфіку вчинення розбоїв із проникненням у житло, слід вказати, що при проведенні огляду місця події існує необхідність у залученні спеціалістів різних профілів, а саме техніко-криміналістичного забезпечення, балістичного, хімічного, біологічного, судово-медичного та інших.

Результати проведеного огляду місця події повинні бути зафіксовані у відповідності з вимогами кримінально-процесуального законодавства, але сьогодні слідчі та інші учасники проведення даної слідчої дії виконують ці вимоги не в повній мірі, і часто недбало ставляться до підготовки та проведення огляду місця події. Як наслідок, таке ставлення до проведення огляду місця події призводить до втрати криміналістично значимої інформації, втрати доказової інформації, унеможливлення процесу доказування і уникнення відповідальності злочинцями.

Отже, з метою підвищення якості проведення оглядів місця події у кримінальних провадженнях про розбої, вчинені з проникненням у житло, необхідно вживати заходи з підвищення якості криміналістичної підготовки слідчих, оперативних працівників, інспекторів-криміналістів; здійснювати науковий пошук з удосконалення організації слідчої практики, а саме організаційно-технічного забезпечення проведення огляду місця події, створювати належні умови для взаємодії слідчих, оперативних підрозділів, інспекторів-криміналістів та спеціалістів інших профілів в ході огляду місця події.

Список бібліографічних посилань: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 06.10.2017). 2. Криміналістика: питання і відповіді: навч. посіб. / Кофанов А. В., Кобилянський О. Л., Кузьмічов Я. В. та ін. Київ: Центр учб. літ., 2011. 280 с. 3. Криміналістична тактика: навч. посіб. / за ред. М. А. Погорецького та Д. Б. Сергєєвої. Київ: Алерта, 2016. 244 с. 4. Криміналістика: підруч. для студентів юрид. спец. вищ. закл. освіти / за ред. В. Ю. Шепітька. 3-тє вид., перероб. і допов. Київ: Ін Юре, 2004. 736 с. 5. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Київ: Кондор, 2008. 588 с.

Одержано 13.10.2017

УДК 343.982

Олександр Володимирович ЮНАЦЬКИЙ,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри приватної охоронної діяльності
Запорізького національного технічного університету

ПРОБЛЕМИ КОНТРОЛЮ ЯКОСТІ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Судова експертиза є ефективним засобом встановлення обставин, що підлягають доказуванню і дає змогу використовувати в процесі розслідування й судового розгляду весь арсенал останніх досягнень у галузі науки і техніки, тому висновок експерта посідає провідне місце в системі доказів у кримінальному провадженні.

Згідно зі ст. 84, 94, 101 КПК України, висновок експерта є одним з процесуальних джерел доказів. Це докладний опис досліджень, проведених експертом, та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, що поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи. Оскільки жоден доказ не має наперед встановленої сили, тому і висновок експерта не має переваг перед іншими доказами, а фактичні дані, що містяться у ньому, оцінюються за загальними правилами, передбаченими кримінальним процесуальним законодавством.

Відзначимо, що експерт дає висновок від свого імені і несе за нього особисту відповідальність, а згідно ст. 4 Закону України «Про судову експертизу», має гарантії незалежності у своїй професійній діяльності.

Разом із тим, принцип незалежності судового експерта не виключає контроль якості проведених ним досліджень. Якщо говорити про контроль якості досліджень, що здійснюється в процесі провадження судової експертизи, то на сьогоднішній день на законодавчому рівні це питання не визначено. Але з положень окремих підзаконних актів, в яких немає прямого розділу про контроль якості судових експертиз, можна зробити висновок про те, що у разі проведення експертизи у спеціалізованій судово-експертній установі, контроль якості досліджень покладається на керівника цього закладу, правовий статус якого в процесі судово-експертної діяльності не визначено [1–4].

Так, згідно п. 8 розділу III наказу МВС № 591 від 17.07.2017 «Про затвердження Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України», результати експертного провадження розглядаються керівником відповідного підрозділу, директором або заступником директора стосовно дотримання виконавцем методик проведення судових експертиз, після чого їх надсилають ініціатору. Якщо при ознайомленні з висновком експерта або експертного дослідження буде встановлено, що дослідження проведено з повним або частковим недотриманням методики проведення судових експертиз, керівник відповідного підрозділу, директор або заступник директора має право повернути висновок на доопрацювання [4].

Як бачимо, певний контроль якості проведених судово-експертних досліджень сучасними діючими відомчими нормативними актами все ж таки передбачено. Але існуючу правову регламентацію з цього питання навряд чи можна вважати достатньою, а контроль – дієвим. Потреба ж такого контролю є беззаперечною, враховуючи, по-перше, значущість висновку судового експерта в процесі доказування і, по-друге, на жаль, можливість дачі експертом помилкового висновку.

З огляду на практику судово-експертної діяльності, помилковий висновок судового експерта може з'явитися як результат:

- отримання експертом недостовірних вихідних матеріалів;
- надання експертом завідомо неправдивого висновку;
- експертної помилки.

У випадку, якщо експерту для дослідження були надані недостовірні матеріали (фальсифіковані об'єкти або, що не мають відношення до події злочину), причиною помилковості висновків експерта є помилка суб'єкта призначення судової експертизи або його навмисно неправильні дії. Тому, тут експерт знаходиться у ситуації, коли він не може встановити недостовірність поданих вихідних матеріалів, а його помилки, як правило, не мають прямого відношення до судово-експертної діяльності. Крім того, ці помилки можуть бути не виявлені і в результаті контролю якості судово-експертного дослідження.

У випадку, коли експерт дає завідомо неправдивий висновок, він може виражатися у свідомому ігноруванні або замовчуванні при дослідженні суттєвих фактів та ознак об'єктів експертизи, у спотвореному описі цих фактів та ознак, у завідомо неправильній їх оцінці або свідомо хибних діях та операціях під час їх дослідження, навмисно невірному виборі експертної методики або її застосування [5, с. 336].

Проте хибність таких висновків є результатом свідомих неправильних дій експерта, які можуть і повинні бути виявлені під час контролю якості судово-експертних досліджень. Відповідальність за такі дії настає за кримінальним або адміністративним судочинством.

Щодо останнього випадку, відзначимо, що експертні помилки – результат сумлінної роботи експерта і не тягнуть за собою кримінальної або адміністративної відповідальності, але в процесі доказування вони мають такі ж негативні наслідки. Експертні помилки можуть бути розподілені на процесуальні, гносеологічні та операційні (діяльнісні) [6, с. 59–66; 7, с. 474–477; 8, с. 72–77].

Виходячи із сутності дій судового експерта під час формування завідомо неправдивого висновку, а також сутності процесуальних, гносеологічних та операційних експертних помилок, абсолютно очевидно, що вони можуть бути встановлені в результаті контролю якості судово-експертних досліджень. А їх причини у результаті такого контролю можуть бути виявлені та усунені. Однак для цього контроль якості судово-експертних досліджень повинен бути нормативно встановленим та ефективним.

Таким чином, основне завдання контролю якості судово-експертного дослідження – запобігання або виявлення завідомо неправдивого висновку, а також експертних помилок.

Тому вважаємо, що керівник експертної установи, крім термінів проведення експертиз, повинен контролювати сам або через керівника структурного підрозділу правильність процесуального оформлення висновку експерта, відповідність застосованих методик сучасним вимогам з метою виявлення вищезазначених недоліків та покращення якості судово-експертного дослідження.

Проте, керівник на підставі принципу незалежності експерта не вправі втручатися в процес експертного дослідження, нав'язувати свою точку зору по суті проведених досліджень, давати вказівки, що спонукають до певних висновків, зобов'язувати експерта надати певний висновок, а також відстороняти його від проведення призначеної експертизи. Керівник може робити зауваження лише методичного характеру, що стосуються вибору певної методики дослідження, застосування окремих технічних засобів та надавати інші рекомендації щодо покращення результатів експертного дослідження.

Ці положення, у разі їх включення у відповідні відомчі нормативні акти, закріплять обов'язкові дії керівника експертного закладу щодо контролю якості судово-експертних досліджень, а також вплинуть на визначення його правового статусу.

Список бібліографічних посилань: 1. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ М-ва юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 02.10.2017). 2. Про затвердження Положення про науково-консультативну та методичну раду з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України: наказ М-ва юстиції України від 27 берез. 2012 р. № 470/5 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0460-12> (дата звернення: 02.10.2017). 3. Про затвердження Порядку проведення рецензування висновків судових експертів та висновків експертних досліджень: наказ М-ва юстиції України від 25 трав. 2015 р. № 775/5 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0605-15> (дата звернення: 02.10.2017). 4. Про затвердження Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України: наказ МВС України від 17 лип. 2017 р. № 591. // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17> (дата звернення: 02.10.2017). 5. Белкин Р. С. Курс криминалистики. Частные криминалистические теории: в 3 т. Т. 2. М.: Юристъ, 1997. 464 с. 6. Белкин Р. С., Педенчук А. К. Понятие экспертных ошибок и их классификация // Общетеоретические, правовые и организационные основы судебной экспертизы: сб. науч. тр. М.: ВНИИСЭ, 1987. С. 59–66. 7. Аверьянова Т. В. Судебная экспертиза. Курс общей теории. М.: Норма, 2007. 480 с. 8. Россинская Е. Р. Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном, административном и уголовном процессе. М.: Норма, 2005. 656 с.

Одержано 07.10.2017

УДК 343.98

Анатолій Федотович ВОЛОБУЄВ,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінально-правових
дисциплін та судових експертиз
Донецького юридичного інституту МВС України

ЩОДО СИСТЕМИ КРИМІНАЛІСТИКИ У СВІТЛІ СУЧАСНОЇ НАУКОВОЇ ПАРАДИГМИ

Згадуючи видатного криміналіста професора М. В. Салтевського, потрібно відзначити, що він був надзвичайно чутливим до нових тенденцій у розвитку криміналістики, формуванню нових фундаментальних наукових установок та уявлень, які сприймаються науковим співтовариством. Ще в 1996 р. він висловив своє бачення системи криміналістики, яке суттєво відрізнялося від традиційного. Зокрема, він зауважив, що сучасний розвиток

криміналістики та інформаційно-діяльнісний підхід дозволяють представити систему науки криміналістики у вигляді шести блоків (розділів, частин):

- 1) методологічні основи криміналістики;
- 2) механізм вчинення злочину і виникнення криміналістичної інформації;
- 3) джерела криміналістичної інформації;
- 4) засоби і методи збирання та подання криміналістичної інформації при розслідуванні злочинів;
- 5) криміналістична тактика;
- 6) криміналістична методика розслідування окремих на них видів злочинів [1].

При всій дискусійності висловленої точки зору вона мала під собою солідну наукову основу. Справа у тім що на той час вже суттєво змінилася парадигма криміналістики як самостійної юридичної науки. При визначенні її предмета були зроблені акценти не на змісті криміналістики (науки про планування й організацію розслідування, технічних засобах, прийомах і т. д.), а на функціональній стороні двох видів діяльності, які виступають об'єктом вивчення криміналістики: злочинна діяльність; слідча діяльність. Зокрема, панівним серед криміналістів стало положення, що вивчення злочину, способів його вчинення і приховання, обставин, що сприяють або перешкоджають його здійсненню, є фундаментом для всієї системи криміналістики. Саме знання про злочин були тією необхідною умовою, що уможливило розробку засобів і методів боротьби зі злочинністю [2].

З урахуванням сучасних уявлень про предмет науки як сукупності певних закономірностей дійсності, був зроблений висновок про те, що криміналістика має своїм предметом, насамперед закономірності, що виявляються при вчиненні злочинів і діяльності щодо їх розслідування:

- закономірності, що виражаються в механізмі вчинення злочинів і слідоутворенні;
- закономірності, що виявляються в діяльності органу досудового розслідування, спрямованої на встановлення істини (збиранні, дослідженні, оцінці і використанні доказів).

Саме істотні, стійкі і повторювані зв'язки і залежності (закономірності) між окремими рішеннями, діями і вчинками, а також явищами і процесами цікавлять, насамперед, криміналістику, на підставі чого потім формулюються її теоретичні положення і практичні рекомендації.

Концепція предмета криміналістики як певних закономірностей, що виявляються при вчиненні злочинів і при їхньому розслідуванні, обумовлює необхідність їх «відстеження» на рівні складових частин науки. Беручи за основу вказаний підхід до предмету криміналістики, який приймається і розділяється науковим співтовариством, та аналізуючи сучасний зміст її складових частин можна прийти до наступних можливих висновків.

1. Закономірності механізму злочину повинні знайти відображення у вченні про спосіб злочину і його зв'язку з іншими елементами («загальна теорія»), а також у криміналістичних характеристиках злочинів окремих видів («методика»).

2. Закономірності виникнення інформації про злочин і його учасників, у частині матеріальних слідів повинні знайти відображення в трасології як складової частини «техніки», а в частині слідів ідеальних (сприйняття, запам'ятовування, відтворення) у тактику проведення відповідних слідчих дій («тактика»).

3. Закономірності збирання, дослідження, оцінки і використання доказів логічно було б описувати в зв'язку з застосуванням технічних засобів («техніка»), тактичних прийомів проведення слідчих дій («тактика»), а також викладу особливостей розслідування злочинів окремих видів або груп («методика»).

У результаті такого аналізу існуюча система криміналістики виглядає логічно небездоганною. Очевидно саме у зв'язку з цим у підручниках і навчальних посібниках автори, як правило, уникають визначення складових частин криміналістики через указівку на досліджувані ними закономірності. Перевага віддається традиційному підходові – указівці на їхній зміст. Але стає усе більш очевидним, що такий похід уже не відбиває сучасний рівень розвитку криміналістики. Варто брати до уваги і те, що історично сформовані назви структурних частин криміналістики, так само як і віднесення до їхнього змісту певних положень, носять у відомій мірі умовний характер. Нерідко саме ця обставина породжує дискусії щодо того, у якому розділі криміналістики необхідно розглядати те або

інше положення або вчення (версії і планування розслідування, ознаки зовнішності людини і їхнє використання при розслідуванні злочинів, криміналістичну характеристику злочинів і деякі інші).

На наш погляд, у сучасних умовах уявлення про систему криміналістики потребують коректування в тісному зв'язку з вченням про її предмет. Адже категорії «предмет науки» і «система науки» взаємозалежні. Визначальне значення в цьому взаємному зв'язку має предмет – частина (сторона) об'єктивної дійсності, на яку звернене пізнання. Система науки являє собою певним чином структуроване знання про предмет. Таким чином, складові частини змісту науки (система) значною мірою визначається структурою предмета. І тому викладені М. В. Салтевським міркування щодо системи криміналістики заслуговують на увагу і ретельний аналіз з урахуванням сучасних тенденцій розвитку науки.

Список бібліографічних посилань: 1. Салтевський М. В. Криміналістика: учеб. пособие. М., 1996. С. 21. 2. Белкин Р. С. Курс криминалистики: в 3 т. Т. 1. М., 1997. С. 117.

Одержано 23.10.2017

УДК 343.08

Василь Васильович КІКІНЧУК,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри
криміналістики та судової експертології факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2241-6384>

ЩОДО ОБСТАНОВКИ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ

Значущим елементом криміналістичної характеристики будь-яких злочинів є обстановка протиправних діянь. Не складають виключення злочини, пов'язані з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі (далі – АПК).

Одним із елементів обстановки такого роду злочинів є характеристика такої галузі економіки України, як АПК. Він є одним з найважливіших секторів економіки країни, головним завданням якого є стійке забезпечення населення продуктами харчування в необхідному асортименті і належної якості. В агрокомплексі країни задіяні близько 1/4 основних виробничих фондів і працюючого населення, виробляється близько 1/5 валової продукції і валової доданої вартості. Вітчизняний агропродовольчий ринок більш як на дві третини формується за рахунок продовольства і товарів, що виробляються із сільськогосподарської сировини [1, с. 10]. Його структура виглядає так:

- 1) виробництво продовольчих ресурсів (сировинна ланка, тобто сільське господарство);
- 2) промисловість із переробки продовольчих ресурсів;
- 3) виробництво засобів виробництва для підприємств АПК;
- 4) заготівля, транспортування, зберігання і реалізація продовольчої продукції;
- 5) управління, підготовка кадрів, наукові дослідження [2, с. 66].

Слід зазначити, що погані умови трудової діяльності в агрокомплексі України (відсутність соціальної захищеності працівників сільгосп підприємств державної форми власності, низька заробітна плата і багато інших негативних чинників) викликають неконкурентоспроможність вказаного сектору економіки й держави загалом на зовнішньому ринку та створюють основу для подальшого занепаду агропродовольчої ланки, що тягне за собою низький рівень виробництва для задоволення народних потреб саме національною продукцією.

У зв'язку з наведеним створюються та впроваджуються у практичне життя цільові програми з фінансової підтримки суб'єктів господарської діяльності, що, у свою чергу, пробуджує інтерес пересічних громадян, які проживають здебільшого в сільській місцевості,

до становлення й розвитку господарювання, зокрема, до консервації слабопродуктивних сільськогосподарських угідь; сіви, вирощування та заготівлі різного роду злакових культур; займання племінною справою у тваринництві; виробництва, переробки та збуту господарської продукції тощо.

Ідеться про щорічне виділення з Державного бюджету України значних коштів, які перераховуються (розподіляються) на банківські рахунки державних бюджетних установ. Останні виконують функції з реалізації вказаної політики, розпоряджаючись бюджетними коштами у визначених та закріплених встановленим порядком цільових напрямках, що виявляється в наданні різної за формою і видом фінансової допомоги суб'єктам господарювання (на безповоротній або поворотній основі; субсидії, дотації, позики та інші).

Таким чином, діяльність АПК України умовно можна поділити на дві форми: а) *внутрішню* (діяльність сільгосппідприємств державної форми власності з підготовки кадрів, наукових досліджень щодо інтеграції новітніх засобів виробництва продукції, переробки продовольчих ресурсів, заготівлі й реалізації продовольчої продукції; господарська діяльність агропідприємств приватної форми власності тощо); б) *зовнішню* (діяльність вищевказаних державних бюджетних установ з реалізації цінової політики в аграрному секторі економіки України (йдеться про державні закупівлі), надання фінансової допомоги суб'єктам господарювання і т. п.).

Не піддається сумніву той факт, що наявність в особи у зв'язку зі службовим статусом та спеціальними повноваженнями можливості розпоряджатися значною сумою бюджетних коштів або використовувати їх (маються на увазі суб'єкти-одержувачі), усвідомлення спектру своїх правомочностей, тобто вплив на неї виробничих й психологічних чинників, та інші соціальні умови при відповідних обставинах можуть породжувати злочинну діяльність у сфері використання бюджетних коштів в агрокомплексі.

Беручи до уваги вищенаведене, можна виділити такі *місця вчинення злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в АПК*: а) спеціалізована бюджетна установа – Аграрний фонд України (5,7 %); б) державні установи (заклади, організації) сфери управління органу державної виконавчої влади – Міністерства аграрної політики та продовольства України (Головні управління (управління) агропромислового розвитку обласних (районних) державних адміністрацій та їх регіональні відділення, Український державний фонд підтримки фермерських господарств, державні інспекції, науково-дослідні інститути і т. ін. (15,3 %); в) сільгосппідприємства як приватної, так і державної форм власності (75,8 %); г) юридичні адреси фізичних осіб – суб'єктів господарювання (3,2 %).

Зазначимо, що обстановку у вищеперелічених установах слід розглядати як загальні фактори (умови), що визначають поведінку злочинця. Так, до *загальних умов, які сприяють вчиненню злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в АПК*, належать: а) низький контроль центрального органу державної виконавчої влади з реалізації аграрної політики за діяльністю дирекції державних бюджетних установ щодо раціонального розпорядження бюджетними коштами для виконання цільових програм з фінансової підтримки суб'єктів господарювання (8,9 %); б) необізнаність службових осіб державних закладів (установ, організацій) сфери управління Міністерства аграрної політики та продовольства України щодо виконання своїх професійних функцій, які прямо прописані статутом, посадовою інструкцією та функціональними обов'язками, що виявляється у службовій недбалості (12,1 %); в) низький рівень контролю дирекції фонду, як то Аграрного фонду України або Українського державного фонду підтримки фермерських господарств, за діяльністю керівників їх регіональних відділень (7,3 %); г) низький рівень контролю дирекції державних бюджетних установ за діяльністю працівників фінансової ланки: фінансово-економічного відділу, відділів бухгалтерського й фінансового обліку, фінансово-кредитного забезпечення та інших (4,8 %); г) відсутність належного контролю за перевіркою достовірності даних, закріплених у документації, що подається суб'єктами господарської діяльності до державних бюджетних установ сфери АПК та їх регіональних відділень з метою отримання фінансової підтримки (зокрема, конкурсною комісією з питань надання фінансової підтримки ФГ) (43,5 %); д) відсутність дієвої співпраці працівників юридичних відділів державних бюджетних закладів та їх регіональних відділень з працівниками банківських установ з питань консультації щодо господарського кредитування,

що дозволяє керівникам або засновникам сільгосп підприємств вчиняти фінансове шахрайство (10,5 %); е) наявність дружніх або родинних зв'язків між службовими, матеріально відповідальними особами ФГ та працівниками територіальних підрозділів ДП «Державний земельний кадастр», регіональних управлінь державного агентства земельних ресурсів України, що дозволяє отримувати від останніх фіктивні довідки, в яких міститься завідомо неправдива інформація про наявність у сільськогосподарських підприємствах відокремлених фермерських садіб (12,9 %) тощо.

Список бібліографічних посилань: 1. Пушкар І. В. Механізми державного регулювання розвитку агропромислового комплексу на регіональному рівні: дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Київ, 2009. 186 с. 2. Олійник Я. Б. Механізм державного регулювання розвитку аграрного сектора економіки. *Економіка АПК*. 2002. № 12. С. 66–70.

Одержано 23.10.2017

УДК 343.98

Наталія Николаевна КОСМИНА,

кандидат юридических наук, старший научный сотрудник, заведующая отделом Харьковского научно-исследовательского экспертно-криминалистического центра МВД Украины

СИСТЕМА КАЧЕСТВА В БОРЬБЕ С ФАЛЬСИФИКАЦИЕЙ АЛКОГОЛЬНЫХ НАПИТКОВ

Фальсификация алкоголя – изготовление и продажа продукции, содержащей либо суррогаты алкоголя (в чистом виде или в виде примесей) под видом подлинной. В Украине чаще всего фальсифицируется водка, как один из самых популярных и легко фальсифицируемых спиртных напитков. Самыми распространенными средствами и способами фальсификации водки являются: полная или частичная замена питьевого спирта на более дешевый технический; применение воды, не отвечающей требованиям технологии; разбавление или полная замена водой. Становление рыночных отношений, их дальнейшее развитие и совершенствование требуют четкого подхода к характеристикам товара как основного объекта коммерческой деятельности. Именно товар является звеном, связывающим воедино интересы изготовителей, продавцов и потребителей. Стоит убрать товар из процесса купли-продажи и вся сложная надстройка – финансы, учет, маркетинг, менеджмент, другая рыночная инфраструктура – рухнет как колосс на глиняных ногах. Взаимодействие субъектов товарно-денежных отношений начинается с оценки видовых, количественных, качественных и стоимостных характеристик товара. Важнейшим элементом этой оценки является идентификация товаров. Цель идентификации – выявление и подтверждение подлинности конкретного вида и наименования товара, а также соответствия определенным требованиям или информации о нем, указанной на маркировке или в товарно-сопроводительных документах. Конечный результат идентификации носит альтернативный характер: выявляется либо соответствие, либо несоответствие товара определенным требованиям. Отрицательный результат при идентификации свидетельствует о фальсификации товаров.

В 2006 году в Украине введены в действие национальные стандарты, позволяющие четко разграничить фальсификаты и продукцию, соответствующую ДСТУ.

Однако, одной из важнейших составляющих вступления Украины во Всемирную организацию торговли (ВТО) непосредственно зависит от приведения национального законодательства в соответствие с принципами и нормами ВТО, выпуск продукции, соответствующей международным и европейским стандартам, сертификации проводимых исследований. Внедрение такой системы будет способствовать признанию отечественных сертификатов в европейских странах, повысит конкурентоспособность проводимых

исследований. Это, в частности, нуждается в приведении национального законодательства в сфере стандартизации, сертификации и аккредитации в соответствие с требованиями законодательства ЕС. С целью углубленного понимания условий и принципов функционирования рынка Европейского Союза, следует рассмотреть этапы развития систем стандартизации, метрологии и сертификации ЕС.

Поэтому, очевидно, что необходимо в ходе реформирования судебной системы и органов внутренних дел внедрение современной системы качества в лабораториях НИЭКЦ МВД Украины и институтах Министерства юстиции Украины. Система предназначена для проведения независимой квалифицированной оценки продукции согласно методическому обеспечению судебной экспертизы, а также компетентности судебных экспертов в рамках конкретной экспертной специальности требованиям системы.

На сегодня в Украине завершен первый этап реформирования национальной системы технического урегулирования, результатом которого стало принятие и введение в действие законов Украины «О подтверждении соответствия» от 17.05.2001 № 2406-III, «Об аккредитации органов по оценке соответствия» от 17.05.2001 № 2407-III и «О стандартизации» от 05.06.2014 № 1315-VII основополагающих рыночно ориентированных законопроектов в сфере стандартизации, аккредитации и оценка соответствия. Это первые законодательные акты в сфере технической регуляции, отвечающие требованиям Соглашения ТБТ/ ВТО, международным и европейским стандартам, нормам и правилам [2, с. 154–157]

Цель статьи раскрыть целесообразность внедрения международных стандартов ISO/IEC17025: 2006 в сферу деятельности судебной экспертизы и показать значение внедрения системы качества в защиту прав потребителей.

Загрязненные пищевые продукты помимо прямых отравлений могут стать причиной аллергических, онкологических, сердечно-сосудистых заболеваний.

Контроль качества и безопасности продовольственного сырья и пищевых продуктов в настоящее время является одной из наиболее актуальных задач. По мнению специалистов 70 % вредных загрязнителей попадает в организм человека через пищу, 20 % – с водой и 10 % – с вдыхаемым воздухом.

Для выявления фальсифицированной продукции, а также установления показателей по которым данная продукция не соответствует установленным значениям ДСТУ проводят экспертную оценку свойств продукции. Проблема с проведением всесторонней экспертизы качества всех видов алкогольных напитков, а в особенности водки и вин, поступающих на рынки Украины, очень актуальна. Многие неспециалисты пытаются организовывать системы контроля за качеством алкогольной продукции, но отсутствие высококвалифицированных экспертов в этой области приводит всю их работу только к популистским заявлениям.

Задача сертификации в системе – повышение качества судебно-экспертной, научно-методической, образовательной, опытно-конструкторской и иных видов деятельности физических и юридических лиц, а также повышение эффективности использования научно-технических достижений в области судебной экспертизы.

При проведении экспертизы качества алкогольных напитков могут достигаться следующие цели исследования:

- 1) установление вида алкогольного напитка;
- 2) установление показателей качества напитка;
- 3) установление фальсификации;
- 4) установление срока хранения;
- 5) контроль технологических процессов.

При проведении экспертизы качества с целью установления вида алкогольного напитка эксперт должен определить для себя круг решаемых при этом задач и методов, которыми он располагает. После проведения экспертизы эксперт составляет заключение эксперта, в котором излагаются результаты исследования, которые должны соответствовать требованиям:

- вычисление результата из нескольких единичных определений (среднее арифметическое, минимальное или максимальное значение, медиана);
- приведение в заключении всех результатов единичных определений;

- приведение в заключении результатов сопутствующих измерений; коэффициентов, табличных значений, констант;
- количество значащих цифр результата;
- описательная терминология;
- форма заключения;
- расчет погрешности;
- приложение графиков, схем, диаграмм [1, с. 62].

При оценке достоверности и обоснованности экспертных выводов, обуславливающих доказательственное значение судебной экспертизы, особое внимание уделяется подтверждению надежности методик. Критерии, которым должна соответствовать лаборатория в соответствии с областью аккредитации включают следующие положения:

- наличие достаточного числа специалистов, имеющих соответствующее образование, квалификацию, аттестованных в установленном порядке, в том числе экспертов;
- наличие достаточного набора помещений, соответствующих требованиям технического оснащения и применяемых методов испытаний; обеспечение требований санитарных правил и техники безопасности для проведения испытаний, исследований, включая источники энергии, освещение и окружающую среду;
- использование лабораторией методов и процедур испытаний, соответствующих области аккредитации, включая отбор образцов, обращение с ними, транспортировку, хранение и подготовку образцов к испытаниям, проведение испытаний, методы обработки и анализа результатов испытаний;
- наличие соответствующих правовых и нормативных актов; процедуры обеспечения и актуализации нормативных документов;
- наличие испытательного и вспомогательного оборудования для отбора образцов, для проведения испытаний; соблюдение требований его эксплуатации, использования, хранения, планового обслуживания, ремонта;
- обеспечение единства измерений, включая: наличие необходимых средств измерений утвержденного типа, своевременность проверки средств измерений, использование аттестованных методик выполнения измерений;
- наличие стандартных образцов, аттестованных смесей состава (свойств) веществ и аттестованных методик их приготовления, контрольных образцовых веществ [3, с. 18, 19].

В заключении отметим, что выбранный подход к совершенствованию судебно-экспертной деятельности путем проведения сертификации научно-методического обеспечения судебной экспертизы обуславливает оптимизацию и повышение уровня использования специальных знаний в судопроизводстве, исключение большинства возможных экспертных ошибок. Разработанная система сертификации является гарантом повышения компетентности не только государственных судебных экспертов, но и иных лиц, обладающих специальными знаниями в науке, технике, искусстве или ремесле, и участвующих в судопроизводстве в том, или ином статусе.

Список библиографических ссылок: 1. Москвина Т. П., Усов А. И. Обеспечение единого научно-методического подхода в судебной экспертизе на основе сертификации // Криминалистические средства и методы в раскрытии и расследовании преступлений. М.: ЭКЦ МВД России, 2006. Т. 1. С. 154–157. 2. Новиков В. М. Никитюк О. А. Розробка систем якості в лабораторіях та аналіз вимог ДСТУ ISO/IEC 17025:2006: навч. посіб. Київ: Норма-принт, 2002. 225 с. 3. Романова-Стьопкіна О. А. Основи стандартизації, сертифікації та контролю якості: курс лекцій. Київ: НАУ, 2004. 45 с.

Получено 19.10.2017

УДК 343.985

Олена Валеріївна ФЕДОСОВА,

кандидат юридичних наук, старший науковий
співробітник, головний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності
Харківського національного
університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5577-8333>

ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У РОЗСЛІДУВАННІ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ

Розслідування злочинів – це процес одержання, накопичення, аналізу доказів, їх використання для вирішенні завдань кримінального судочинства. Цей процес неможливо ефективно здійснювати без застосування спеціальних знань різних наук. Необхідність застосування у розслідуванні злочинів спеціальних знань пов'язана з тим, що пізнання події злочину є складним процесом об'єктивної дійсності.

У практичній діяльності слідчого за конкретним кримінальним провадженням досить часто виникають питання щодо необхідності проведення експертного дослідження в конкретній ситуації, що передбачає обов'язкове призначення експертизи в цьому випадку, або ж прийняття рішення про те, що достатньо лише консультації спеціаліста [1].

Відповідно до Кримінального процесуального кодексу України (ст. 69) експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань [2].

Під час розслідування корисливо-насильницьких злочинів, найбільш розповсюдженими судовими експертизами, що призначаються слідчим є: дактилоскопічна, трасологічна, балістична, експертиза холодної зброї, судово-психіатрична та інші експертизи. Завдяки вищезазначеним експертизам слідчий може встановити істину у кримінальному провадженні, особливо тоді, коли без висновку осіб, котрі володіють спеціальними знаннями, зробити це важко або неможливо.

Дактилоскопічна експертиза призначається тоді, коли на предметах, що мають відношення до кримінального провадження, виявлені сліди рук, а слідчому необхідно встановити, ким вони залишені. Ефективність пошуку слідів рук, так само як і інших слідів, істотно зростає, якщо в процесі огляду вдається скласти уявлення про характер і послідовність дій осіб на місці, тобто застосовується метод моделювання.

Призначення трасологічної експертизи зумовлене обстановкою вчиненого нападу, та сукупністю виявлених і наданих для експертного дослідження слідів. Ідентифікація людей і предметів за утвореними ними слідами дозволяє встановлювати факт їх перебування на місці події, а також визначати, однією чи різними особами або предметами залишені сліди.

При розслідуванні корисливо-насильницьких злочинів, у слідчого виникає необхідність у проведенні судово-балістичної експертизи, так як більшість цих нападів вчиняються із застосуванням саме вогнепальної зброї. Судово-балістичні експертизи призначаються для вирішення широкого кола задач ідентифікаційного і не ідентифікаційного характеру, пов'язаних з дослідженням вогнепальної зброї і боєприпасів, слідів пострілу у самій зброї, на ураженій перешкоді і на стрільці. Отримані результати в ході проведення балістичної експертизи, мають важливе доказове значення при з'ясуванні механізму злочину, та встановленню осіб, що його вчинили, а також для перевірки причетності злочинців до вчинення аналогічних нападів, та інших злочинів.

Криміналістична експертиза холодної зброї, як правило, проводиться у тих випадках, коли вилучені предмети виготовлені саморобним способом і не мають чітко визначених ознак холодної зброї. Належність до холодної зброї предметів, виготовлених заводським способом, може бути встановлена за заводськими клеймами та маркувальними позначеннями без проведення криміналістичної експертизи – шляхом слідчого огляду.

Судово-психіатрична експертиза при розслідуванні корисливо-насильницьких злочинів проводиться тільки у певних випадках. Необхідність у проведенні судово-психіатричної експертизи постає у випадку, коли у слідчого виникають сумніви щодо психічного стану підозрюваного, обвинуваченого та потерпілого.

Важливо зазначити, що приймаючи рішення щодо призначення різноманітних експертиз за кримінальними провадженнями, особа, яка залучає експерта, має знати можливості й порядок проведення таких експертних досліджень. Необхідною умовою застосування спеціальних знань є неухильне дотримання вимог процесуального законодавства в разі призначення судової експертизи, що передбачає підготовку матеріалів на експертизу та її провадження в експертних установах.

Кримінальним процесуальним законодавством України передбачена також і консультативна діяльність спеціаліста. Так, згідно з ч. 1 ст.71 КПК України спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок [2]. Поради спеціаліста, висловлені слідчому під час проведення слідчої (розшукової) дії можуть стосуватися визначення порядку виявлення й дослідження різноманітних об'єктів, фіксації їх стану, можливості та доцільності вилучення об'єктів, а в разі здійснення таких дій – належного пакування та створення умов для надійного зберігання для забезпечення цілісності й недоступності для сторонніх осіб збереженої інформації.

Вищезазначене свідчить, що розслідування злочину вимагає від слідчого застосування широкого кола природничих, математичних і технічних знань, оскільки проведення всіх необхідних експертних досліджень впливає на хід розслідування кримінального провадження, а допомога експертів та спеціалістів під час досудового розслідування забезпечує його об'єктивність та повноту.

Список бібліографічних посилань: 1. Гора І. В. Проблеми використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 209–214. 2. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 20.10.2017).

Одержано 25.10.2017

Розділ 3

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

УДК 343.1

Дмитро Володимирович ШВЕЦЬ,

кандидат педагогічних наук,
перший проректор Харківського національного
університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1999-9956>

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ЙОГО РЕФОРМУВАННЯ

На сьогодні існує низка проблем кримінального процесу, які є гострими й болючими для правоохоронної системи та суспільних відносин. Після 20 листопада минулого року настала п'ята річниця з того дня, коли в життя країни й правозастосовну діяльність правоохоронних органів і судів був втілений чинний Кримінальний процесуальний кодекс України.

Нині за результатами аналізу, опитування практичних працівників досудового розслідування та наукових досліджень учених установлено, що діяльність слідчого згідно з чинним кримінальним процесуальним законодавством спрямовано на реєстрацію в ЄРДР (Єдиному реєстрі досудових розслідувань) усіх заяв і повідомлень громадян, юридичних осіб та рапортів працівників оперативних підрозділів, що значною мірою переобтяжує загальне навантаження на одного слідчого. Зокрема, одночасно у слідчого в середньому перебуває від 250 до 300 проваджень, а інколи – і близько півтори тисячі, залежно від регіону країни. Як показало дослідження, із зареєстрованих 75 % кримінальних проваджень закривається числа. Таким чином, більша частина часу роботи слідчого витрачається на неефективну діяльність, не пов'язану з протидією злочинності, що не відповідає по суті головним завданням підрозділів досудового розслідування щодо повного, об'єктивного й неупередженого розслідування кримінальних правопорушень згідно з положеннями ст. 2 КПК України.

Хочеться звернути увагу науковців і практиків, запросивши до обговорення таких проблем.

На підставі зазначеного вище виникає термінова й нагальна потреба запровадити в чинний КПК України процесуальний інститут проведення дослідчої перевірки заяв і повідомлень, а також інститут кримінальних проступків, що значно розвантажить слідчих і зменшить процесуальні витрати, у повному обсязі залучить працівників інших служб і підрозділів Національної поліції України до правозастосовної діяльності. Доцільність та ефективність цього підтверджується багаторічним попереднім досвідом слідчих та оперативних підрозділів. Таку законодавчу новелу запроваджено останніми роками Молдовою. Крім цього, як свідчить правозастосовна діяльність, доцільно створити штатні підрозділи дізнання для розслідування кримінальних проступків і нерозкритих злочинів. Іншим актуальним доповненням до чинного КПК України є запровадження обов'язку слідчого щодо проведення профілактичної діяльності в процесі ведення кримінальних проваджень, оскільки в державі відсутній закон «Про профілактику злочинів». Обов'язок щодо такої діяльності за результатами розслідування законодавчо ні за ким не закріплено при тому, що саме слідчий у змозі встановити реальні причини й умови, що сприяли вчиненню конкретних злочинів, і своєчасно звернутися з поданням із пропозиціями до керівників, від яких залежить ужиття заходів щодо реагування на них та усунення причин та умов.

Запровадження новели в чинний КПК України щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, як свідчить правозастосовна діяльність, виявила неузгодженість між ним, законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» і відомчими нормативно-правовими актами з цих питань.

У зв'язку з цим стає доцільним внести зміни й доповнення у вказані закони та відомчі й міжвідомчі нормативно-правові акти з метою законодавчого закріплення питань щодо розширення повноважень і самостійного ініціювання оперативними підрозділами у здійснення оперативно-розшукових заходів під час опрацювання матеріалів досудової перевірки та перевірки інформації щодо злочинів, які готуються, на які здійснюється замах і тих, які вже вчинено. На сьогодні оперативні підрозділи самостійно можуть ініціювати заведення оперативно-розшукових справ лише з питань розшуку осіб, які ухиляються від слідства й суду, та щодо захисту учасників кримінального провадження у зв'язку із загрозою їх життю, здоров'ю та ін. Вищевказане підтверджує актуальність порушеного питання.

Це – лише на найбільш болючі й проблемні, але не всі питання вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства та правозастосовної діяльності в Україні. Тому пропоную фахівцям долучитись до обговорення порушених та інших питань і надання пропозицій щодо шляхів удосконалення вказаних напрямів чинного законодавства та правозастосовної діяльності.

Одержано 08.10.2017

УДК 343.1(477)

Сергій Євгенович АБЛАМСЬКИЙ,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального процесу

та організації досудового слідства факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4716-3985>

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО З ІНШИМИ УЧАСНИКАМИ, ЯКІ ЗАЛУЧАЮТЬСЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Взаємодія слідчого з іншими органами і підрозділами, які залучаються під час проведення досудового розслідування, завжди займала важливе місце в їх діяльності. Вона, по суті, є управлінським проявом комплексного підходу до використання сил і засобів при розкритті та розслідуванні злочинів. Справа у тім, що протидія сучасній злочинності залишається одним із пріоритетних і водночас складних завдань, що ставиться перед правоохоронними органами. Вирішення цього завдання є можливим лише за умови сумісної та злагодженої роботи органів і підрозділів, першочерговою функцією яких є запобігання, попередження, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. Відтак, чітка і ефективна організація взаємодії під час проведення досудового розслідування безпосередньо спрямована на вирішення єдиного завдання кримінального провадження (ст. 2 КПК України). До того ж особливого значення питання взаємодії органів і підрозділів під час досудового розслідування кримінальних правопорушень набуває у зв'язку з радикальним удосконаленням законодавства, а також реформуванням системи правоохоронних органів. Кардинально новий етап у цьому напрямі розпочався після прийняття у 2012 р. КПК України, у 2014 р. Закону України «Про прокуратуру», у 2015 р. Закону України «Про Національну поліцію» та низки інших відомчих нормативно-правових актів, які регламентують порушені питання. Зазначене обумовлено наступними чинниками: по-перше, необхідністю досягнення злагодженої роботи працівників правоохоронних органів при вирішенні конкретних практичних питань, що виникають під час досудового розслідування кримінального правопорушення; по-друге, дефіцитом часу, оскільки досудове

розслідування обмежено конкретними строками. Це зобов'язує слідчого, прокурора, працівників оперативних підрозділів, експерта, спеціаліста та інших осіб, залучених до цієї сфери, дотримуватися як розумних строків у цілому (ст. 28 КПК України), так і строків досудового розслідування зокрема (ст. 219 КПК України). Таким чином, саме за допомогою налагодженої співпраці працівників різних підрозділів правоохоронних органів процесуальна діяльність буде здійснена своєчасно та ефективно. У такому ракурсі проблема взаємодії правоохоронних органів виходить на перший план, оскільки є об'єктивно необхідним чинником упорядкування і узгодження спільних дій. Тому слідчий, розслідуючи кримінальне правопорушення, так чи інакше змушений звертатися за допомогою до інших структурних підрозділів правоохоронних органів.

Варто звернути увагу на те, що нині спостерігається активізація багатосторонньої взаємодії (співробітництва) уповноважених службових осіб, що здійснюється у різних формах. Однак під час практичної реалізації поставлених завдань вони зіштовхуються з наявністю проблемних питань, які стосуються правового, організаційного, криміналістичного, матеріального, технічного, кадрового забезпечення та іншого характеру. Отже, якість організації взаємодії під час досудового розслідування значною мірою залежить від наділення відповідних учасників правами та обов'язками.

Різні проблемні аспекти правового регулювання взаємодії носять міждисциплінарний характер, з огляду на що їм приділяється увага фахівцями з теорії управління, адміністративного права і діяльності, кримінального процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності. При цьому спроби вчених розкрити поняття взаємодії здійснювалися з урахуванням специфіки кожної із наведених галузей права.

Беручи до уваги наявні в юридичній літературі позиції щодо форм взаємодії, а також ураховуючи норми чинного законодавства, з практичної точки зору її доречно класифікувати в залежності від правової регламентації. У межах такого критерію можна виділити три основні групи взаємодії:

1) процесуальна – безпосередньо врегульована положеннями КПК України. Особливістю процесуальної взаємодії є її чітка правова регламентація, а заходи, що вживаються в її межах, пов'язані з отриманням доказової інформації, яка свідчить про причетність особи до вчинення конкретного злочину. Згідно з КПК України, до процесуальних форм взаємодії, що можуть застосовуватися при розслідуванні кримінальних правопорушень на стадії досудового розслідування, відносяться: надання слідчим відповідним оперативним підрозділам доручень на проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій; проведення різного виду експертиз тощо;

2) непроцесуальна (організаційна) – урегульована іншими законодавчими актами України (закони та відомчі нормативно-правові акти), що регулюють діяльність взаємодії органів і підрозділів, які залучаються під час проведення досудового розслідування.

У ході досудового розслідування важливе значення мають тактичні рішення, які поділяються на процесуальні і непроцесуальні. До перших відносять вибір слідчих дій, запобіжного заходу тощо. Непроцесуальні тактичні рішення – це прийоми і засоби реалізації процесуальних рішень, тому вони повинні відповідати принципам кримінального процесуального законодавства. Вибір найбільш раціональних засобів і тактичних прийомів пов'язаний із ризиком, тому необхідна достатня інформаційна база. Отже, тактичне рішення – це вольовий акт слідчого, який полягає у визначенні мети, а також засобів і способів її досягнення. Звідси будь-яке тактичне рішення повинне відповідати низці вимог, зокрема законності, етичності, обґрунтованості, своєчасності, реальності виконання.

Резюмуючи викладене вище, слід відзначити, що використання різних форм взаємодії визначається специфікою оперативної обстановки, особливостями суб'єктів, які беруть участь у взаємодії, поставленими задачами, на вирішення яких спрямована взаємодія, та іншими факторами. Форми взаємодії не є незмінними, оскільки з метою успішного здійснення досудового розслідування вони повинні постійно вдосконалюватися, враховуючи багаторічний практичний досвід, нові умови, досягнення науки і техніки. Відповідальність за належну організацію взаємодії слідчих підрозділів з іншими органами та підрозділами поліції при попередженні, виявленні і розслідуванні кримінальних правопорушень покладається на начальників територіальних органів поліції та органів досудового розслідування.

У той самий час законодавча техніка з питань правового регулювання взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні вбачається дещо неузгодженою. Зокрема, 7 липня 2017 р. з цього питання був прийнятий новий наказ МВС України № 575, яким скасовано наказ МВС України від 20.10.2014 р. № 1107 «Про затвердження Інструкції про порядок створення та організації діяльності слідчих груп і слідчо-оперативних груп». Натомість, останній був уведений в дію з метою вдосконалення порядку створення та організації діяльності слідчих груп і слідчо-оперативних груп, а також здійснення належного контролю за їх роботою. Що ж стосувалося організації взаємодії, то це питання раніше було врегульованого в наказі МВС від 14.09.2012 р. № 700. Тож, вводячи в дію наказ МВС № 575 слід було скасувати наказ МВС № 700, а не № 1107. Таким чином, виходить що наразі питання організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами в розслідуванні кримінальних правопорушень врегульовані двома наказами МВС України.

Одержано 03.10.2017

УДК 343.985(477)

Вадим Миколайович БАБАКІ,

кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ У ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ МОЛОДДЮ

За дослідженням, сучасний стан злочинності серед молоді характеризується високими темпами зростання і особливо посилюється в умовах соціально-економічного спаду в Україні. Активізація злочинних намірів серед молоді проявляється у готуванні і вчиненні таких злочинів, як тероризм, незаконний обіг наркотиків, торгівля людьми і зброєю, у сфері комп'ютерних та інших новітніх технологій. Це свідчить про те, що на сьогодні в Україні є негативні тенденції та існує загроза збільшенню криміналізації серед неповнолітніх та молоді, оскільки підвищення рівня злочинності стає одним із головних факторів дестабілізації в державі та затягування процесів здійснення ефективних соціально-економічних та правових реформ.

Аналіз криміногенної ситуації та її прогнозування в більшості країн світу дають підстави для негайного вирішення проблеми протидії молодіжній злочинності. Відомо, що причини злочинності криються не тільки в людині, а й у тих умовах, в яких вона проживає [1]. У зв'язку з цим, зростання злочинності свідчить про те, що людина під впливом цивілізаційних і урбанізаційних процесів не стає «кращою», і умови, в яких вона існує, не спонукають до цього. На нашу думку, щоб не допустити цього державою слід своєчасно планувати і організовувати реалізацію попереджувальних заходів у цьому напрямі. Аналізуючи сучасний стан протидії такого виду злочинності, слід констатувати, що молодіжна злочинність поступово переростає у транснаціональну. Перед правоохоронними органами, зокрема оперативними і слідчими підрозділами Національної поліції України, висувуються завдання щодо вирішення проблем організації та ефективності попереджувальної діяльності, у т. ч. щодо ефективної та координуючої співпраці з європейськими та іншими міжнародними партнерами. Актуальні питання міжнародної співпраці у сфері протидії злочинності розглядали такі учені, як: О. М. Бандурка, М. П. Водько, М. А. Погорецький, С. Ф. Денісов, О. О. Юхно та інші вчені. У той же час концептуально питання протидії злочинів серед молоді не досліджувались, що потребує окремого дослідження.

Шлях до Європейський вибору, який обрала Україна, вимагає від держави визнання загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права та міжнародних договорів. На цьому рівні консолідується передовий досвід та інноваційні гуманітарні ідеї, осмислення

яких стосується застосування внутрішньодержавного законодавства. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне: 1) дослідити питання щодо поняття «молодь» у міжнародних правових документах і перш за все в межах молодіжного віку; 2) проаналізувати міжнародно-правові акти про права молоді і молодіжну політику; 3) визначити деякі тенденції і підходи щодо протидії криміналізації молоді [2], що сьогодні є актуальним завданням правоохоронних органів світу у забезпеченні прав і свобод громадян від протиправних посягань та, зокрема, серед молоді, і є на, нашу думку, проблемою світового масштабу.

Генеральна асамблея ООН прийняла за основу віковий період молоді особи саме з 15 до 24 років, у 1985 році відзначивши, що держави мають право розробляти визначення даного поняття відповідно до національних концепцій, доктрин і власного законодавства. Аналогічні визначення були прийняті Генеральною Асамблеєю ООН 14 грудня 1995 року і закріплені пізніше в резолюції 50/81, в якій була затверджена Всесвітня програма дій, що стосується молоді [3]. Окремі учені стверджують, що у 80-ті роки верхня вікова межа молоді була піднята для більшості країн світу до 30 років (в США, Японії, Росії, ряді країн Європи), а також відзначають як позитив і наявність позицій представників ЮНЕСКО про збільшення верхньої вікової межі молодого покоління до 35 років [4]. У бібліографічно-інформаційній системі «Тезаурус Юніс» на офіційному сайті ООН вік молодості (юності) обмежується 21 роком (в деяких випадках – 25 роками). Нижня межа віку зовсім не вказується. В окремих міжнародних доповідях вік молодих осіб розглядається у межах 12–24 років [5].

У зарубіжних країнах немає єдиної думки щодо визначення терміна «молодіжний вік» і визначення його меж. У більшості держав Європи, в США і Японії межі молодіжного віку варіюються від 13–14 до 25–30 років, в Іспанії – 14–30 років, Люксембурзі – 15–25 років. В Англії та Нідерландах молодь об'єднується в одну групу з дітьми у вікових межах від народження до 25 років. У США в окремих випадках до молодих осіб («youngadults») відносять осіб до 35 років [6]. У Німеччині верхня межа молодіжного віку складає 27 років, а його градація така: від народження до 14 років – діти, від 14 до 18 років – неповнолітні, від 18 до 21 року – підлітки [7]. В Україні вікову категорію молоді у 14–35 років визначено Законом України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні».

Таким чином, у зв'язку з тим, що серед учених і практиків у світі тривають дискусії щодо визначення поняття «молодь», залишається проблемою і визначення віку молоді. Воно не може передати всього багатства змісту, форм вираження і особливостей молодіжного віку в різних країнах. Однак без стабільного визначення молодіжного віку (стандарту, орієнтира) складно характеризувати розвиток міжнародного законодавства про молодь.

Стан протидії злочинів, що вчиняються молоддю у багатьох країнах світу свідчить про те, що молодь є однією із найбільш слабких у психологічному сенсі кримінально уражених груп населення. Слід враховувати, що кримінальна активність послідовно зменшується зі зростанням віку людини і, навпаки, різко зростає у неповнолітньому та більш молодому віці серед правопорушників [8]. Зокрема, за визначенням В. Андрухова, із розрахунку на один рік у віковій групі осіб з 18 до 24 років частка винних у вчиненні злочинів в 1,6 рази перевищує відповідний показник у більшій віковій групі – 25–29 років [9].

На державному рівні підтримано ініціативу МВС України та Національної поліції України щодо здійснення поступового переходу від міжвідомчих до міжурядових угод про співробітництво у сфері протидії злочинності. Цим досягається не тільки мета підвищення правового статусу договірних документів, а й урегулювання багатьох проблем, які пов'язані з відмінностями структур, повноважень і функцій міністерств внутрішніх справ, або поліцейських структур країн-партнерів, забезпечуючи при цьому умови для об'єднання і координації зусиль усіх державних органів цих країн, що відповідають за протидію злочинності.

Міжнародні договірні документи повинні стати ефективною зброєю у протидії злочинності, зокрема молодіжній, оскільки вона як у нашій державі, так і у зарубіжних країнах зростає. Однак у такій співпраці це можливо лише за умови дотримання загальновизнаного принципу «Pactasunt serwanda» – «договори повинні виконуватись». Це є якщо не запорукою, то надзвичайно важливою складовою успіху в цьому напрямі оперативно-службової діяльності поліції [10]. Водночас при запровадженні закордонного досвіду слід враховувати національні традиції, моральний стан і готовність населення до

окремих проблем механізму захисту своїх прав і свобод. Так, на наукову позицію О. В. Гогуса, О. О. Юхна та інших учених і практиків, навряд чи можна підтримати пропозиції щодо видачі зброї чи інших травмуючих засобів громадянам і суб'єктам гарантування безпеки, враховуючи непоодинокі факти масових вбивств у дошкільних і навчальних закладах, громадських місцях, за місцем мешкання за останні роки в європейських та інших західних країнах і стан застосування зброї при вчиненні злочинів в Україні; спричинення цими засобами травмувань собі або стороннім особам; можливість стати жертвою нападу з метою заволодіння такими засобами тощо. Крім того, особа молодого віку з невірноваженою поведінкою, яка не має відповідних навичок поводження зі зброєю, а також спеціальними засобами, не завжди зможе ефективно чи взагалі скористатися нею для свого захисту. У даному випадку можуть спрацювати як фактори слабкої підготовки, так і психологічні фактори [11], що ми підтримуємо і до цього додаємо, що саме молоді особи, враховуючи специфіку і стан розумового розвитку, не завжди у змозі правильно керувати своїми діями, при певних і особливо стресових обставинах зокрема при наявності у них зброї, про що свідчить багато наведених у зарубіжних ЗМІ фактів за останні роки про використання в дошкільних, шкільних та інших розважальних закладах зброї з тяжкими наслідками загибелі і поранення дітей та громадян. На нашу думку, подальший розвиток плідної міжнародної співпраці, використання практики Європейського Суду з прав людини у протидії злочинності серед молоді буде сприяти регулярному управлінському оперативному обміну інформацією відносно осіб молодого віку, які готують, вчиняють чи вже вчинили противоправні дії, а також підвищенню ефективної діяльності слідчих і оперативних підрозділів не тільки у вирішенні проблем протидії молодіжної злочинності, а й у забезпеченні надійного захисту прав, свобод і законних інтересів громадян від злочинних посягань.

На підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що проблеми та шляхи використання та імплементація міжнародних правових стандартів у протидії злочинам, що вчиняються молоддю, на нашу думку слід класифікувати на наступні напрями: 1) ініціювання вдосконалення і прийняття міжнародно-правових актів та гармонізації національного законодавства з питань протидії злочинності, зокрема із законодавством Європейського Союзу; 2) своєчасне реагування на прийняття міжнародних правових актів з питань протидії злочинності серед молоді, сприяти прийняттю нових актів, приймати заходи щодо їх врахування і імплементувати у національне законодавство України, зокрема з питань протидії злочинності; 3) розроблення ефективної системи державного контролю щодо перетину державного кордону та інформування зарубіжних правоохоронних органів, яка б забезпечувала фіксацію кримінально налаштованих молодих осіб, а також тих, які є членами злочинних груп та організацій, а також напрацювати комплекс запобіжних заходів, які б унеможливили перетинання державного кордону такою категорією осіб.

Список бібліографічних посилань: 1. Костенко О. Концепція модернізації кримінології у світлі соціального натуралізму (про основи «натуралістичної» кримінології). *Право України*. 2009. № 7. С. 32. 2. Морозов А. И. Противодействие криминализации молодежи: международные подходы, труд и социальные отношения. *Труд и социальные отношения*. 2009. № 10. С. 76. 3. Всемирная программа действий, касающаяся молодежи, до 2000 года и на последующий период: резолюция Ген. Ассамблеи ООН A/Res/50/81 от 13 марта 1996 г. // Генеральная Ассамблея ООН: офиц. сайт. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N96/771/45/PDF/N9677145.pdf> (дата звернення: 15.09.2017). 4. Лупандин В. Н. Молодежь как субъект политики в современном российском обществе: специфика и форма участия: дис. ... канд. полит. наук: 23.00.02. Орел, 2002. С. 27. 5. Доклад о мировом развитии 2007. Проблемы молодого поколения в контексте развития / Международ. банк реконструкции и развития; Всемир. банк // Организация Объединенных Наций: офиц. сайт. URL: <http://www.un.org/ru/development/surveys/docs/worlddev2007.pdf> (дата звернення: 15.09.2017). 6. Шашенков А. А. Конституционно-правовое положение молодежи в Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. М., 2004. С. 23, 33. 7. Амосова Л., Лебедева Н. Молодежь как субъект права (сравнительно-правовой анализ). *Юрист*. 2002. № 10. С. 36. 8. Денисов С. Ф. Сучасна молодіжна злочинність у Німеччині та в Україні: порівняльно-кримінологічний огляд. *Право і Безпека*. 2010. № 3 (35). С. 15. 9. Андрюхов В. А. Структурные уровни контроля и противодействия молодежной преступности в современной России и в регионе: автореф. дис. на ... канд. социол. наук: 22.00.04. Краснодар, 2009. С. 2. 10. Безрутенко С. М. Правові основи міжнародної діяльності МВС України: зб. міжнар.-прав.

договір. док.: у 2 т. Т. 1 / відп. за вип. С. М. Безрутенко, Г. О. Свисловський, О. М. Болбот. Київ, 2003. С. 5–6. 11. Гогусь О. Щодо механізму державного забезпечення безпеки суб'єктів кримінального судочинства. *Вісник прокуратури*. 2007. № 4. С. 58–60.

Одержано 20.10.2017

УДК 347.9

Анна Володимирівна БЕЖАНОВА,

адвокат, викладач першої категорії

Харківського автомобільно-дорожнього технікуму

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ РЕЖИМУ ВІДЕОКОНФЕРЕНЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Інформаційні технології у сучасному світі є системоутворюючим елементом інформаційного простору, який визначає рівень реального використання інформації в якості ресурсу в професійній діяльності правоохоронних органів. Запобігання, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, системний аналіз отриманої інформації про вчинене кримінальне правопорушення неможливі без використання технічних засобів і наукових відкриттів в галузі інформатики, пов'язаних зі збором, зберіганням та обробкою інформації.

Термін «інформаційні технології», ввів академік В. М. Глушков, який під цим поняття розумів процеси, пов'язані з переробкою інформації, зокрема: а) спосіб та засіб збору інформації; б) обробка інформації; в) передача інформації для отримання нових відомостей про об'єкт, що вивчається (персональний комп'ютер, телекомунікаційні та мультимедійні засоби) тощо [1, с. 34]. Інше визначення надає Ю. Г. Коротенков, який під інформаційними технологіями розуміє комплекс методів, способів і засобів, що забезпечують інформаційний процес, який є сукупністю послідовних дій (операцій), які здійснюються з інформацією (у вигляді даних, відомостей, фактів, ідей, гіпотез, теорій тощо), з метою отримання результату. При цьому інформаційний процес являє собою впорядковану послідовність дій з наявною інформацією або створенню нової інформації [2, с. 102].

Слід відзначити, що останнім часом в кримінальному судочинстві все частіше комп'ютерна техніка застосовується для фіксації та дослідження фоно-, фото-, відеоінформації. Технічні засоби відеозапису ходу і результатів процесуальних дій являють собою сукупність програмно-апаратних засобів та приладів, що забезпечують належне фіксування, зберігання, копіювання (дублювання) і використання інформації, яка відображає процес відеоконференції [3].

Таким чином, вважаємо, що під інформаційними технологіями в кримінальному судочинстві слід розуміти певну сукупність засобів, прийомів і методів збирання (пошуку, виявлення, фіксації, вилучення), обробки та передачі первинної інформації щодо отримання доказів з метою встановлення обставин вчиненого кримінального правопорушення.

Досить важливим є закріплення в правовому регулюванні співвідношення прав та обов'язків на застосування інформаційних технологій в кримінальному процесі. Як справедливо зауважує В. А. Панюшкін, необхідність правової регламентації використання досягнень науково-технічного прогресу в кримінальному судочинстві впливає з існуючої в кримінальному процесі потреби забезпечення дотримання прав та законних інтересів особи під час застосування цих досягнень. Кожний випадок незаконного, неетичного застосування досягнень науково-технічного прогресу негативно позначається на тих учасниках процесу, яких він стосується, ускладнює вирішення задач кримінального судочинства [4, с. 19].

Правове регулювання використання інформаційних технологій у кримінальному судочинстві повинно здійснюватися з урахуванням таких обставин:

- отримання при застосуванні інформаційних технологій кримінально-процесуальної інформації, яка відповідно до кримінального процесуального закону може прийняти допустиму форму доказів;
- актуальність та регулярність використання для вирішення завдань кримінального судочинства;
- складність процесуального документування факту використання відповідних інформаційних технологій;
- обмеження конституційних прав учасників кримінального судочинства;
- наявність припису зобов'язуючого характеру на їх застосування [5, с. 130].

Щодо самого поняття відеоконференції, то більшість авторів досліджують його виключно з технічного боку та під нею розуміють телекомунікаційну технологію, яка забезпечує одночасну двосторонню передачу, обробку, перетворення та представлення інтерактивної інформації на відстані в режимі реального часу за допомогою апаратно-програмних засобів обчислювальної техніки [6, с. 65; 7, с. 237]. Подібну дефініцію знаходимо в Інструкції про порядок роботи з технічними засобами відеозапису ходу й результатів процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції під час судового засідання (кримінального провадження), затвердженої Наказом Державної судової адміністрації від 15 листопада 2012 р. № 155 [8].

Аналіз запропонованих визначень дає змогу виокремити такі суттєві ознаки відеоконференції як однієї з інноваційних можливостей спілкування: 1) телекомунікаційна технологія, тобто з використанням телекомунікаційних мереж; 2) просторова віддаленість учасників спілкування (учасників кримінального процесу); 3) режим реального часу; 4) взаємодія учасників шляхом обміну (передачі, обробки, перетворення та представлення) інформацією здійснюється одночасно [9, с. 273]. Саме ці особливості відеоконференції роблять можливим її застосування без порушення таких базових принципів кримінального судочинства, як гласність і відкритість судового розгляду та його безпосередність.

Викладене дозволяє вести мову про необхідність посиленого розширення та вдосконалення практики застосування систем відеоконференції як в разі необхідності процесуальної взаємодії територіально розрізнених учасників кримінального судочинства або з метою необхідності забезпечення безпеки осіб, так і в міжнародно-правовому співробітництві правоохоронних органів України.

Гальмуючим фактором в даному випадку, на нашу думку, виступає не тільки правова неврегульованість у сфері специфіки процесуального використання відеоконференції, а й проблеми тактико-технічного плану. Так, до числа основних спірних моментів використання в процесуальній діяльності технічних засобів відеоконференції, безсумнівно відносяться правомірні питання, які можна сформулювати наступним чином:

- хто саме виступає в сеансі відеоконференції і як гарантувати достовірність його особи (завдання ідентифікаційного характеру);
- де саме виступає та знаходиться особа в даний момент часу і як в цьому переконатися (завдання позиціонування);
- яким чином (тобто за допомогою яких легітимних засобів) особою, яка виступає бере участь у відеоконференції і наскільки надійний такий канал (лінія) зв'язку від стороннього втручання (завдання забезпечення конфіденційності при інформаційному обміні, завдання забезпечення цілісності інформації, що передається та завдання забезпечення неможливості відмови сторін від авторства переданої інформації).

Вирішення зазначених завдань буде гарантувати достовірність інформації, отриманої (переданої) під час проведення сеансу відеоконференції. Проблеми використання технічних засобів у сфері кримінального судочинства є фундаментальним багатоплановим завданням, вирішення якого може бути знайдено лише в результаті розробки комплексу взаємопов'язаних та взаємообумовлених заходів, заснованих на єдиному розумінні суті технічних засобів, їх ролі та місця в діяльності органів досудового слідства та суду.

Список бібліографічних посилань: 1. Глушков В. М. Макроэкономические модели и принципы построения ОГАС. М.: Статистика, 1975. 160 с. 2. Коротенков Ю. Г. Информационные процессы и технологии как объекты информатики и обучения информатике. *Вестник*

Московского городского педагогического университета. Серия: Информатика и информатизация образования. 2004. № 3. С. 98–106. 3. Інформація щодо кількості проведених судових засідань в режимі відеоконференцз'язку за участю господарського суду Львівської області // Господарський суд Львівської області: офіц. сайт. 5 лют. 2014 р. URL: <http://lv.arbitr.gov.ua/sud5015/86374> (дата звернення: 01.10.2017). 4. Панюшкин В. А. Научно-технический прогресс и проблемы разработки нового УПК России: необходимость и основные требования к правовой регламентации использования достижений научно-технического прогресса в уголовном процессе. Судебная власть и уголовный процесс. 2016. № 1. С. 16–21. 5. Соколов Ю. Н. Технологичность – свойство уголовного судопроизводства. Научный ежегодник Института философии и права Уральского отделения Российской академии наук. 2015. Т. 15, вып. 1. С. 125–140. 6. Бортун М. Актуальні питання проведення допиту у режимі відеоконференції. Вісник Національної академії прокуратури України. 2014. № 1 (34). С. 64–70. 7. Мурадов В. Проблеми використання відеоконференцз'язку на сучасному етапі розвитку техніко-криміналістичного забезпечення судового розгляду кримінальних справ. Право України. 2011. № 7. С. 235–240. 8. Про затвердження Інструкції про порядок роботи з технічними засобами відеозапису ходу і результатів процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції під час судового засідання (кримінального провадження): наказ Держ. суд. адміністрації від 15 листоп. 2012 р. № 155 // Державна судова адміністрація України: офіц. сайт. URL: <http://dsa.court.gov.ua/dsa/inshe/14/N1552012> (дата звернення: 01.10.2017). 9. Навроцька Ю. В., Могиляк А. Є. Проблемні питання участі в судовому засіданні в режимі відео-конференції. Актуальні проблеми держави і права. 2014. Вип. 73. С. 272–278.

Одержано 06.10.2017

УДК 343.121

Валерія Валеріївна ВОЛКОВА,

курсант 4 курсу факультету підготовки

фахівців для підрозділів кримінальної поліції

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РОЛІ ЗАХИСНИКА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Інститут захисту в кримінальному процесі сягає ще давніх часів Римської імперії, коли для захисту інтересів людей в суді наймалися спеціально навчені люди. Зазвичай це були великі оратори, які могли одним лише словом викликати різні почуття в людей. Протягом розвитку людства, правосуддя висувало нові вимоги до таких осіб. І на даний час можна побачити, що захисник тепер є не тільки палким оратором, але й фахівцем у різних галузях права та науках, суміжних із правом.

Актуальність даної теми полягає у дослідженні інституту захисту в кримінальному процесі в сучасних умовах, участь захисника в усіх стадіях кримінального процесу, а також визначення кола проблем, які постають перед захисниками у практичній діяльності.

Новизна дослідження цієї теми визначаються у порівнянні інституту захисту в кримінальному процесі в Україні та США і на основі зіставлення виділити основні переваги та недоліки кожного з інститутів захисту, а також формування стратегії розвитку інституту захисту в Україні. Зародження правової системи, і, відповідно, адвокатури відбулося починаючи від міст- держав Північного Причорномор'я, як носіїв римської правової традиції та Київської Русі, в часи якої захисниками у судах могли бути «послухи», «видоки», здебілошого – рідні, друзі, члени однієї громади.

Вперше про інститут захисту та інститут представництва згадано в фіксованих законодавчих актах кінця XIV– початку XV ст. – Псковській та Новгородській судних грамотах. У XV ст. на українських землях відбувається поступовий розвиток професійної адвокатури, що зумовлювалось поширенням магдебурзького права та утворенням міських суддів. У цей період поняття «адвокат» ще не мало визначеного терміну, використовувався термін «посол», найчастіше – «прокуратор» [1].

В той час коли на українських землях поступово зароджувалася адвокатура, то в США навпаки не мали суворой послідовної організації до 1870 р. У цьому ж році тільки не було створено перше об'єднання адвокатів – Асоціація адвокатів м. Нью-Йорка. Асоціація була заснована групою юристів, названої одним з них «порядними представниками професії». Вони були обурені вкоріненою серед адвокатів, суддів і політиків Нью-Йорка корупцією. У 1878 р 75 адвокатів в Саратогі (штат Нью-Йорк) утворили першу і найвпливовішу до теперішнього часу організацію адвокатів – Американську асоціацію юристів. Членство в Американській асоціації юристів на відміну від членства в асоціаціях адвокатів в штатах не є обов'язковим для адвокатів. У США налічується близько 1 млн юристів, більшість з них мають патент адвоката – необхідна умова для практичної діяльності юриста. Багато юристів-науковців на початку своєї кар'єри проходять процедуру допуску в адвокатуру на випадок переходу на практичну роботу. В. А. Власіхін умовно розділяє всіх юристів у США на три категорії: юристи-практики (переважна більшість є адвокатами), особи з дипломом юриста, але не працюють за фахом, і юристи, що займаються науково-викладацькою діяльністю. Приватно-практикуючі адвокати – це найбільш велика професійна група, складова більше 70 % від загального числа юристів США. Слід зазначити, що юрисконсульти корпорацій, які складають більше 10 % від загального числа юристів, незважаючи на те що вони є штатними співробітниками юридичних служб корпорацій, наділені всіма повноваженнями адвоката. Велику групу утворюють юристи державних установ – штатні співробітники юрисконсультських служб відомств виконавчої влади, адміністративних установ, місцевих органів влади, законодавчих органів, а також співробітники і керівники органів державного обвинувачення (державних атторнейской служб), адвокати з відомств «публічних захисників», діяльність яких оплачується з державного бюджету. Навіть співробітники поліції і органів розслідування, що мають диплом юриста, за прийнятими в американському юридичному стані якої стандартами не вважаються юристами, хоча працівники їх юридичних служб (у ФБР, наприклад, є власний юрисконсультський відділ) вважаються юристами. Найбільшою державною «юридичною фірмою» є міністерство юстиції, очолюване «головним юристом» уряду – генеральним атторнеєм (прокурором) США. Всього ж на державній службі працюють юристи, що становлять 15 % від усього числа практикуючих юристів, тобто осіб, які мають патент і повноваження адвоката (з них 3 – у федеральних міністерствах і відомствах) [2].

Процесуальною функцією адвоката є, захист підсудного з аргументацією своїх доводів. Надаючи допомогу юридичного характеру своєму підзахисному, захисник, таким чином, повинен не допускати свавілля в процесі і запобігати можливу судову помилку. Діяльність у кримінальному процесі захисник допомагає своєму підзахисному виконувати юридично грамотні дії. Діяльність захисника повинна будуватися тільки на зібраних у справі доказах, які можуть спростувати пред'явлене його підзахисному звинувачення або ж пом'якшити його відповідальність [3].

Певні труднощі в практичній діяльності захисника виникають, коли в його розпорядженні відсутні які-небудь фактичні дані для пом'якшення обвинувачення, а слідство на доказування винності обвинуваченого має у розпорядженні всі докази, зібрані відповідно до законодавства, тоді як (підозрюваний), (обвинувачений) свою вину не визнає цілком. В таких випадках деякі захисники, не у повній свідомості визнають свій професійний обов'язок, відмовившись від законної боротьби за права свого підзахисного, часом не вникаючи в подробиці, аналізу кожного доказу, відмовляючись від змагальності процесу і переходячи, таким чином, на позицію обвинувачення. Про втрату наслідків концепції незалежної правової позиції захисту свідчать і факти, коли помилковість вироку встановлюється не за скаргою захисника, а у зв'язку з скаргою самого осудженого, який не визнає себе винним. Проблема участі адвоката-захисника в кримінально-процесуальному доведенні є головною складовою частиною більш загальної проблеми захисту в кримінальному процесі, а остання похідна від проблеми змагальності сторін у кримінальному судочинстві, яка найбільш важко вирішувана стосовно стадії попереднього розслідування. Якщо в стадії судового розгляду цей принцип тепер дійсно панує, то в нашому попередньому розслідуванні він як і раніше має обмежену дію, що обумовлено багато в чому і об'єктивними факторами, так як сама ідея повної змагальності в досудовому виробництві практично нездійсненна [4].

Як висновок можна сказати, що розвиток інституту захисту в кримінальному процесі в різних країнах різний і специфічний. Для кожної з обраних країн характерні специфічні риси розвитку інституту захисту в кримінальному процесі, які формувалися протягом великого проміжку часу на основі традицій і звичаїв, запозичення з інших правових систем певних норм. Адвокат як ніхто інший повинен пам'ятати про презумпцію невинуватості, використовуючи будь-який сумнів при тлумаченні букви і духу закону на користь свого підзахисного. Своїми діями він повинен забезпечувати повноту захисту, розкривати всі обставини вчиненого діяння своїм підзахисним, з тим, щоб довести невинність останнього, або ж, викликати поблажливість до нього суду. Кожен інститут захисту цих держав має свої переваги, які могли б бути застосовані в кримінальному процесі України з урахуванням особливостей розвитку нашої країни, оскільки він є одним із відображень розвитку права та демократичних рухів у країні.

Список бібліографічних посилань: 1. Василик І. Б. Сторінки історії адвокатури України: презентація // Національна асоціація адвокатів України: сайт. URL: <http://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/education-materials/storinki-istorii-advokatury-ukrainy.pdf> (дата звернення: 01.10.2017). 2. Адвокатура в Сполучених Штатах Америки. URL: http://stud.com.ua/16421/pravo/advokatura_zarubizhnih_krayinah (дата звернення: 20.07.2017). 3. Циренов В. О. Роль захисника у кримінальному процесі. URL: <http://ukrefs.com.ua/187854-Rol-zashitnika-v-ugolovnom-processe.html> (дата звернення: 30.09.2017). 4. Махов В. Н., Пешков М. А. Уголовный процесс США (досудебные стадии): учеб. пособие. М.: Интел-Синтез, 1998. 208 с. URL: <http://lawdiss.org.ua/books/054.doc.html> (дата звернення: 01.10.2017).

Одержано 06.10.2017

УДК 343.98:343.1(477)

Геннадій Іванович ГЛОБЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1533-9213>

ОТРИМАННЯ ЗРАЗКІВ ДЛЯ ЕКСПЕРТИЗИ: ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНІ АСПЕКТИ

Ефективність досудового розслідування нерозривно пов'язана з широким спектром використання спеціальних знань, які в першу чергу, застосовуються у формі проведення широкого кола судових експертиз. У переважній більшості випадків під час їх проведення необхідні матеріальні об'єкти для порівняння, іншими словами зразки для експертизи, до переліку яких відносять продукти життєдіяльності людського організму, або продукти цілеспрямованої діяльності окремої особи чи групи осіб, тощо. Окремі процесуальні та криміналістичні аспекти з цього питання у різні часи досліджували багато провідних науковців, серед яких Л. Ю. Ароцкер, Ю. П. Аленін, Р. С. Белкін, В. Д. Берназ, А. І. Вінберг, В. О. Коновалова, В. К. Лисиченко, М. В. Салтевський, М. Я. Сегай, С. А. Шейфер, В. Ю. Шепітько, О. Р. Шляхов, М. Г. Щербаковський, О. О. Ейсман та ін. Проте опубліковані роботи не вичерпують дану проблему, а лише створюють фундаментальну базу для подальшого теоретичного та прикладного дослідження, обґрунтування нових підходів до осмислення та розвитку висвітлених положень у юридичній літературі.

Положення ст. 245 КПК України, передбачають у разі необхідності можливість отримання зразків для проведення експертизи. Для проведення експертизи вони відбираються стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею. У випадку, якщо проведення експертизи доручено судом, відібрання зразків для її проведення здійснюється судом або за його дорученням залученим спеціалістом. При цьому ч. 2 ст. 245

КПК України встановлено, що відібрання зразків з речей і документів проводиться згідно з положеннями про тимчасовий доступ до речей і документів (ст. 160–166 КПК України). Разом з тим, відбирання біологічних зразків у особи здійснюється за правилами, передбаченими положеннями ст. 241 КПК України (освідчування особи), тобто здійснюється на підставі постанови прокурора та, за необхідності, за участю судово-медичного експерта або лікаря, які залучаються для проведення процесуальної дії як спеціалісти. Звертає на увагу те, що на відміну від КПК України 1960 р., вищевказаний порядок отримання зразків є занадто складний та довготривалий. Такий стан справ дещо обмежує самостійність та незалежність слідчого, і у деяких випадках може негативно впливати на оперативність досудового розслідування.

Потреба у вищевказаних зразках виникає тоді, коли безпосереднє порівняння ідентифікуючих та ідентифікуємих об'єктів є неможливим або досить важким. Питання про поняття та їх юридичну природу в науковій літературі досі залишається дискусійні. Зокрема, більшість науковців виокремлюють головну ознаку зразків ту, що вони безсумнівно походять від об'єкта або групи об'єктів, що підлягають ідентифікації. Отже походження від об'єкта, який перевіряється є найважливішою особливістю зразків, що доречі, відрізняє їх від слідів. Вірно вказується також мета отримання зразків, вони вилучаються або виготовляються для проведення досліджень.

У теорії існують погляди щодо тотожності зразків для експертизи з речовими доказами. Дійсно, в деяких випадках об'єкти, що визнаються речовими доказами або сліди на них, використовуються в якості зразків для експертизи. Здійснивши докладний аналіз ст. 98 КПК України (Речові докази) приходимо до висновку, що законодавець визначає дане поняття надто широко. З цих позицій зразки, оскільки вони виступають засобами до встановлення обставин вчиненого кримінального правопорушення, безумовно, слід було б відносити до речових доказів. Однак таке рішення навряд чи можна вважати правильним. Перш за все це пов'язано з тим, що речові докази долучаються до матеріалів кримінального провадження та зберігаються в ньому до набрання вироку законної сили (ст. 100 КПК України). Суд має досліджувати речові докази та оцінити доказове значення кожного з них. У свою чергу, зразки суд не досліджує і не оцінює, а дослідженню підлягають лише результати експертизи, для якої отримання зразків є одним з елементів для її проведення. Тим більше, до моменту судового розгляду зразки вже можуть взагалі не існувати, так як будуть витрачені під час проведення експертизи. З цього випливає, що відносити зразки для експертизи до речових доказів є недоцільним.

Процедура отримання зразків для експертного дослідження у кримінальному судочинстві має відповідати як вимогам чинного законодавства, так і морально-етичним нормам. Тому не безпідставно, під час відбирання біологічних зразків не допускаються дії, що принижують честь і гідність особи або є небезпечними для її здоров'я, а також слідчий та прокурор не мають права бути присутніми при відбиранні таких зразків у особи іншої статі, коли це безпосередньо пов'язано з необхідністю оголити особу. Отже, доказове значення висновків експерта, що базуються на дослідженні зразків, отриманих з вищевказаними порушеннями, мають бути поставлені під сумнів. В цьому контексті також виникають питання до положень, передбачених ч. 3. ст. 245 КПК України, що стосуються відмови особи добровільно надати біологічні зразки та можливості у зв'язку з тим здійснити це примусово. Вважаємо за доцільне даний факт обов'язково відображати в матеріалах кримінального провадження у відповідному протоколі.

У порівнянні з КПК України 1960 р., новацією чинного закону є його положення, передбачені ст. 274 КПК України які надають можливість негласного отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження. Окреслена негласна слідча (розшукова) дія може бути виконана за умови, що отримати такі зразки згідно вимог ст. 245 КПК України є неможливим без завдання значної шкоди для кримінального провадження.

Таким чином, на підставі викладеного можна констатувати, що окремі положення чинного кримінального процесуального законодавства, які регламентують процедуру відбирання зразків для експертизи потребують подальшого дослідження та удосконалення. Відтак недосконале регулювання у чинному КПК України окреслених вище питань може призвести до порушення окремих засад кримінального провадження.

Одержано 05.10.2017

УДК 343.13

Ірина Василівна ГЛОВЮК,

доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ТЛУМАЧЕННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ Ч. 6 СТ. 28 КПК УКРАЇНИ У ПРАКТИЦІ СЛІДЧИХ СУДДІВ

Частина 6 ст. 28 КПК передбачає сприятливий для підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого засіб забезпечити дотримання засади розумності строків шляхом звернення до прокурора, слідчого судді або суду з клопотанням, в якому викладаються обставини, що обумовлюють необхідність здійснення кримінального провадження (або окремих процесуальних дій) у більш короткі строки, ніж ті, що передбачені КПК. Відмітимо при цьому, що реалізація права на таке звернення, у тому числі і до слідчого судді, майже не регламентована КПК, адже не передбачено, у якій формі має здійснюватися звернення, чи забезпечується право на професійну правничу допомогу при такому зверненні, предмет звернення, у які строки та у якому процесуальному порядку слідчий суддя має розглянути це звернення. Така регламентація кримінально-процесуальних відносин не відповідає критерію юридичної визначеності у частині чіткого формулювання правової норми [1, с. 60], проте, слідчі судді, керуючись ч. 6 ст. 28, ст. 8, ч. 6 ст. 9 КПК, мають приймати та розглядати такі звернення.

Стаття 28 КПК прямо не передбачає, з яких саме питань саме слідчий суддя уповноважений встановлювати строки у разі звернення до нього з клопотанням у відповідності до ч. 6 ст. 28 КПК. У судовій практиці є випадки, коли слідчий суддя встановлює строк для завершення досудового розслідування [2–5], наприклад: «З огляду на невелику складність кримінального провадження і обсяг вже проведених слідчих дій, суд вважає строк у півтора місяця об'єктивно необхідним і достатнім для завершення досудового розслідування» [2]; вчинення відповідних процесуальних та інших дій або прийняття процесуальних рішень згідно задоволеного клопотання [6–9]; прийняття процесуального рішення щодо повідомлення про підозру [10]. Разом з тим, ще раз наголосимо на тому, що у КПК немає ніякого переліку питань, з яких слідчий суддя може встановлювати необхідність здійснення кримінального провадження (або окремих процесуальних дій) у більш короткі строки, ніж ті, що передбачені КПК, що у цілому формально не обмежує повноваження слідчого судді у цій сфері, адже положення, що слідчий суддя забезпечує проведення досудового розслідування у розумні строки в частині строків розгляду питань, віднесених до його компетенції, стосується дотримання розумності строків при вирішенні питань слідчим суддею, які віднесені до його компетенції, а не встановлення формалізованих, більш коротких строків у стадії досудового розслідування. Разом з тим, слід звернути увагу на те, що є ряд випадків відмов у встановленні строку досудового розслідування у ситуаціях, коли цей строк не почався у силу відсутності повідомлення про підозру [11; 12], а також відмов у встановленні строку повідомлення про підозру, адже такого строку КПК не передбачає [13; 14]. В одній з ухвал відмова у задоволенні заяви представника потерпілого про встановлення процесуального строку мотивована тим, що дискреційні повноваження слідчого судді з цього приводу розповсюджуються на визначення строків застосування запобіжних заходів, вчинення слідчих дій, дозвіл на проведення яких надається слідчим суддею, тощо. Так, наприклад, у разі зволікання при ознайомленні з матеріалами, до яких надано доступ, за клопотанням сторони кримінального провадження з урахуванням обсягу, складності матеріалів та умов доступу до них слідчий суддя зобов'язаний встановити строк для ознайомлення з матеріалами (ч. 10 ст. 290 КПК). Недотримання розумних строків слідчим, прокурором під час досудового розслідування, на що нарікає ОСОБА_1, оскаржується прокурору вищого рівня у порядку ст. 308 КПК України. Частиною 3 вказаної статті передбачено, що службові особи, винні в недотриманні розумних строків, можуть бути притягнуті до відповідальності,

встановленої законом. Слідчий суддя вправі припинити тільки таку бездіяльність, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, у неповному тимчасово вилученого майна згідно з вимогами статті 169 цього Кодексу, а також у нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений цим Кодексом строк (п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК). Цей перелік є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає. Протилежне суперечило би принципу диспозитивності, згідно з яким слідчий суддя у кримінальному провадженні вирішує лише ті питання, які віднесені до його повноважень цим Кодексом (ч. 3 ст. 26 КПК). Слідчий суддя, суд не вправі перебирати на себе функції інших учасників кримінального провадження, зокрема функцію процесуального керівництва досудовим розслідуванням, яке здійснюється прокурором [15].

Разом з тим, положення ч. 6 ст. 28 КПК України слід тлумачити також з урахуванням ст. 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка передбачає: кожен, чий права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження. ЄСПЛ зазначає, що «стаття 13 Конвенції гарантує доступність на національному рівні засобів юридичного захисту з метою посилення суті прав та свобод, що містяться у Конвенції, в будь-якій формі, за якої вони можуть бути захищені в національному правовому порядку ... засіб юридичного захисту, якого вимагає стаття 13, має бути «ефективним» як на практиці, так і за законом ... Такий засіб має бути достатньою мірою гарантовано не тільки в теорії, але й на практиці, без чого йому бракуватиме необхідної доступності та ефективності ...» [16]. Аналіз цих та інших правових позицій ЄСПЛ дозволяє стверджувати, що крім можливості звернутися до слідчого судді з клопотанням про необхідність здійснення кримінального провадження (або окремих процесуальних дій) у більш короткі строки, ніж ті, що передбачені КПК, інших ефективних засобів захисту права підозрюваного на розгляд справи у розумний строк у відповідності до ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у цій стадії немає. Навіть якщо із клопотанням звертається потерпілий, все одно це у підсумку стосується саме права підозрюваного на те, щоб обвинувачення щодо нього в найкоротший строк або стало предметом судового розгляду, або щоб відповідне кримінальне провадження щодо нього було закрито.

Тому з позицій необхідності забезпечення ефективного захисту права на розгляд справи упродовж розумного строку слідчий суддя обґрунтовано реалізує повноваження щодо встановлення строків досудового розслідування з моменту повідомлення про підозру, а також для проведення процесуальних дій та прийняття конкретних процесуальних рішень. Проте, вважаємо, що для забезпечення дотримання вимоги «якості закону», визнаної у практиці ЄСПЛ, необхідно деталізувати положення ч. 6 ст. 28 КПК і передбачити: форму звернення та основні вимоги до неї; предмет звернення, тобто про які часові періоди здійснення кримінального провадження у цілому або про які саме окремі процесуальні дії може йти мова у зверненні, строки розгляду звернення слідчим суддею; порядок розгляду звернення слідчим суддею, включаючи права підозрюваного, потерпілого у цій процедурі.

Список бібліографічних посилань: 1. Тоцький Б. А. Теоретичні засади принципу правової визначеності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція»*. 2014. № 7. С. 59–63. 2. Ухвала слідчого судді Дарницького районного суду м. Києва від 4 серп. 2017 р., спр. № 753/13842/17 // Єдиний державний реєстр судових рішень. (ЄДРСР). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/68270074> (дата звернення: 20.09.2017). 3. Ухвала слідчого судді Дарницького районного суду м. Києва від 31 берез. 2017 р., спр. № 753/4777/17 // ЄДРСР. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/65823320> (дата звернення: 20.09.2017). 4. Ухвала слідчого судді Дзержинського районного суду м. Харкова від 5 лип. 2017 р., спр. № 638/5585/14-к // ЄДРСР. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/67742849> (дата звернення: 20.09.2017). 5. Ухвала слідчого судді Дніпровського районного суду м. Херсона від 21 жовт. 2013 р., спр. № 666/6667/13-к // ЄДРСР. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/48180320> (дата звернення: 20.09.2017). 6. Ухвала слідчого судді Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської обл. від 28 лют. 2017 р., спр. № 607/14878/16-к // ЄДРСР. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>

Review/67249906 (дата звернення: 20.09.2017). 7. Ухвала слідчого судді Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської обл. від 4 верес. 2017 р., спр. № 607/15647/15-к // ЄДРСР. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/68612066> (дата звернення: 20.09.2017). 8. Ухвала слідчого судді Києво-Святошинського районного суду Київської обл. від 26 трав. 2017 р., спр. № 369/5462/17 // ЄДРСР. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/66817564> (дата звернення: 20.09.2017). 9. Ухвала слідчого судді Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької обл. від 24 лют. 2017 р., спр. № 686/963/17 // ЄДРСР. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/65188121> (дата звернення: 20.09.2017). 10. Ухвала слідчого судді Бердянського міськрайонного суду Запорізької обл. від 23 серп. 2017 р., спр. № 310/1992/14-к // ЄДРСР. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/68493880> (дата звернення: 20.09.2017). 11. Ухвала слідчого судді Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької обл. від 1 серп. 2016 р., спр. № 686/11904/16-к // ЄДРСР. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/63701017> (дата звернення: 20.09.2017). 12. Ухвала слідчого судді Деснянського районного суду м. Києва від 5 груд. 2016 р., спр. № 754/14513/16-к // ЄДРСР. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/63438414> (дата звернення: 20.09.2017). 13. Ухвала слідчого судді Глибоцького районного суду Чернівецької обл. від 30 листоп. 2015 р., спр. № 715/2574/15-к // ЄДРСР. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/54122094> (дата звернення: 20.09.2017). 14. Ухвала колегії суддів судової палати з розгляду кримінальних справ Апеляційного суду м. Києва від 30 верес. 2013 р., спр. № 11-сс/796/1689/2013 // ЄДРСР. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33798698> (дата звернення: 20.09.2017). 15. Ухвала слідчого судді Іллічівського районного суду м. Маріуполя від 17 берез. 2016 р., спр. № 264/1436/16-к // ЄДРСР. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56503057> (дата звернення: 20.09.2017). 16. Справа Пантелеєнко проти України (Заява 11901/02): рішення Європейського суду з прав людини від 29 черв. 2006 р. // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_274 (дата звернення: 15.09.2017).

Одержано 03.10.2017

УДК 343.121.5(477)

Інна Владиславівна ГРЕКОВА,

кандидат юридичних наук,
слідчий слідчого відділення Сватівського відділу поліції
ГУНП в Луганській області

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ДОТРИМАННЯ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Після вступу в дію чинного Кримінального процесуального кодексу України з'явилася можливість залучати поліграфолога в якості спеціаліста до проведення слідчих дій, у тому числі, і для тестування неповнолітніх. Тестування дітей на поліграфі є актуальним і суперечливим питанням, яке в свій час досліджували такі вчені, як С. Абрамс, С. Аданг, Р. Крейг, Р. Фергюсон, К. Гібсон, Л. Г. Воронін, В. Ф. Коновалов, І. С. Серіков та ін. На вітчизняному рівні ця проблема є практично не дослідженою, що, безумовно, віддзеркалюється на її недостатньому правовому регулюванні та, як наслідок, порушенні прав і свобод неповнолітніх. При розгляді порядку використання поліграфу за участю дітей необхідно звернути увагу не тільки на правові аспекти, але й на психологічні та морально-етичні.

Законодавством України не передбачено будь-яких вікових обмежень для тестування неповнолітніх на поліграфі. У кримінальному судочинстві неповнолітній може виступати як в якості підозрюваного, так і в якості потерпілого та свідка. І якщо підозрюваний може бути лише з 16-річного, а деяких випадках з 14-річного віку, то вік інших учасників кримінального процесу необмежений. Тому зазначення віку, з якого можливо залучати особу до перевірки її на поліграфі має бути обґрунтованим і законодавчо закріпленим.

Оскільки психофізіологічні реакції неповнолітніх відрізняються від відповідних реакцій дорослих, а також їм притаманні такі психологічні особливості, як низький рівень інтелекту, некритичне ставлення до своєї поведінки та подій, схильність до фантазування, несконцентрованість уваги та ін., існує вірогідність помилки при тестуванні їх на поліграфі, що було підтверджено дослідженнями правдивості отриманих за допомогою поліграфа відомостей у дітей різних вікових груп. Через це серед поліграфологів України існує негласне правило не тестувати осіб до 14 років. Однак у міжнародній практиці застосування поліграфу звертається увага на можливість ефективного тестування осіб від 11–12 років. Це пояснюється тим, що в дітей перелічені особливості розвитку зникають із закінченням періоду психологічного стану дитинства, яке припадає на 10-річний вік. Тому виправданим є залучення до перевірки на поліграфі осіб саме з 12-річного віку. Крім того, тестування на поліграфі неповнолітніх може допускатися лише у виняткових випадках та за умови нормального психічного та фізичного стану особи, щоб ні в якому разі не зашкодити ще не сформованій психіці дитини. До виняткових випадків можуть бути віднесені такі, коли неповнолітній є підозрюваним у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, є свідком/потерпілим від такого злочину, сам наполягає на проведенні дослідження тощо. Перелік таких обставин не має бути вичерпним, та в кожному окремому випадку необхідність застосування поліграфу має визначатися, враховуючи характер злочину, наявні докази по конкретному кримінальному провадженню, психічний і фізичний стан неповнолітнього, його особисті риси та особливості, умови життя та відносини в родині, чи місці, де проживає неповнолітній (щоб виключити можливість психологічного та фізичного примусу для надання його згоди на проходження дослідження на поліграфі) та ін.

Відповідно до ст. 28 та 32 Конституції України жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана науковим чи іншим досліддам, а також не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди [1]. Тому необхідно законодавчо визначити порядок надання згоди на перевірку неповнолітнього на поліграфі. Оскільки за міжнародними правовими нормами кожна людина до досягнення 18-річного віку вважається дитиною, то при залученні їх до перевірки на поліграфі вбачається обов'язковим надання згоди на це одного з батьків або іншого законного представника. Відповідно до ч. 2 ст. 44 Кримінального процесуального кодексу України як законні представники можуть бути залучені батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності – опікуни чи піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї, а також представники органів опіки і піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній, недієздатний чи обмежено дієздатний [2]. Слід зауважити, що особи, віком від 16 років, вже володіють необхідним рівнем свідомості та соціального розвитку, щоб паралельно із наданням згоди законного представника й самостійно користуватися своїм правом на надання такої згоди. Також вже безпосередньо при проведенні слідчих дій із залученням спеціаліста-поліграфолога для тестування неповнолітнього обов'язкова присутність законного представника, психолога або педагога. Це витікає з положень статей 44, 59, 226, 227 та ін. Кримінального процесуального кодексу України. Але зважаючи на несформовану психіку неповнолітніх, характер дослідження на поліграфі та на психологічний стрес, який викликає цей процес, вбачається необхідним залучення саме психолога. Це зумовлюється тим, що тільки психолог, як людина, яка володіє спеціальними знаннями, може надати консультацію щодо правильності формулювання питань до неповнолітнього досліджуваного з метою чіткого їх розуміння, щодо використання певної термінології та її пояснення, донесення сенсу та значимості питання. Крім того, психолог має слідкувати за психічним станом неповнолітнього, та зможе ефективно корегувати процес проведення тестування, щоб мінімізувати психічне навантаження на досліджуваного.

Слід зазначити, що якщо на стадіях досудового розслідування та судового розгляду порядок проведення слідчих і судових дій за участю неповнолітніх передбачений Кримінальним процесуальним кодексом України, то порядок використання поліграфу з неповнолітніми особами при проведенні оперативно-розшукової діяльності не закріплений законодавчо, що може призвести до порушень прав і свобод цих осіб. Можливість використання поліграфу при здійсненні ОРД витікає з положень закону України «Про

оперативно-розшукову діяльність» [3], п. 1 ст. 8 якого передбачає право оперативних підрозділів опитувати осіб за їх згодою. Крім того, отримання відомостей за допомогою поліграфу не суперечить ч. 16 ст. 9 цього ж закону, відповідно до якої для одержання інформації забороняється застосовувати, зокрема, технічні засоби, які пригнічують волю або завдають шкоди здоров'ю людей та навколишньому середовищу. Таким чином, з метою недопущення порушення прав неповнолітніх необхідно внести доповнення до відповідних нормативно-правових актів, якими передбачити порядок проведення перевірки на поліграфі неповнолітніх при здійсненні ОРД: опитування неповнолітніх осіб за допомогою поліграфу може проводитися лише за згодою одного з батьків (особи, яка їх замінює), а з 16 років додатково і за згодою самого опитуваного, та в присутності одного з батьків (особи, яка їх замінює), а також психолога; необхідність застосування поліграфу має визначатися з урахуванням важливості інформації, яку потрібно перевірити, психічного та фізичного здоров'я неповнолітнього.

Список бібліографічних посилань: 1. Конституція України: закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> (дата звернення: 21.09.2017). 2. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 21.09.2017). 3. Про оперативно-розшукову діяльність: закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (дата звернення: 21.09.2017).

Одержано 29.09.2017

УДК 343.14

Карина Русланівна ГРИНЬ,

курсант 4 курсу факультету підготовки

фахівців для підрозділів кримінальної поліції

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

НЕПРЯМІ ДОКАЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Наукове обґрунтування значення, місця та безпосередньо ролі непрямих доказів під час процесу доказування нині досить актуальне. Значення непрямих доказів в кримінальному процесі полягає в достовірному установленні фактів, котрі мають становити проміжний етап самого процесу доказування в певному кримінальному провадженні.

Непрямий (побічний) доказ – це складний двоступеневий, а іноді і багатоступеневий акт. Побічний доказ спочатку прямо підтверджує якесь проміжне твердження, як приклад той факт погрози, який надходить від особи, а згодом, через це проміжне і друге, кінцеве твердження – факт спричинення тілесних ушкоджень тією ж особою [1].

Велика кількість науковців таких як С. В. Нікітін, В. Н. Щеглов, Ю. К. Осипов та інші мають спір, щодо того, чи можна вважати непрямі докази другорядними, порівняно із прямими. Більшість вважає, що використання непрямих доказів не допоможе дійти до однозначного висновку.

Проте на практиці під час кримінального провадження частіше можна зустріти побічні докази, за допомогою яких працівники органу Національної поліції отримують чіткі та достовірні висновки. Класифікація непрямих доказів є досить важливою та необхідною умовою їхнього дослідження.

Використовуючи напрацювання вчених-процесуалістів та беручи до уваги вказані вище вимоги, можна дати таку класифікацію непрямих доказів:

1. Залежно від елементів предмета доказування, непрямі докази поділяються на ті, які встановлюють: а) чітку подію злочину (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення злочину); б) винність обвинуваченого у вчиненні злочину і мотиви злочину; в) обставини,

що впливають на ступінь тяжкості злочину, а також обставини, що характеризують особу обвинуваченого, пом'якшують чи обтяжують покарання; г) характер і розмір шкоди, завданої злочином, а також розмір витрат закладу охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого від злочинного діяння.

2. Залежно від характеру фактів, які встановлюються: а) непрямі докази, які встановлюють позитивні факти (наявність тієї чи іншої суттєвої для кримінальної справи обставини); б) непрямі докази, які встановлюють негативні (заперечувальні) факти (відсутність певної обставини, існування якої припускалось). При цьому негативний факт замінюють в ході доказування позитивним фактом. Обвинувачений, стверджуючи, що він не був в момент вчинення злочину на місці його вчинення, доводить тим самим, де він знаходився в цей момент, і це вже носить характер доказування позитивного факту.

3. Залежно від структури доказування проміжного факту: двохступеневі; трьохступеневі; багатоступеневі.

4. Залежно від виду системи непрямі докази поділяють на:

а) послідовні. Сюди входять непрямі докази, які встановлюють ланцюг висновків, що будуються шляхом встановлення одного проміжного факту, згодом іншого, та забезпечують взаємозв'язок проміжного факту із предметом доказування;

б) підкріплювальні. Їх формують докази, що взаємно підкріплюють один одного та утворюють певну сукупність, що забезпечує одержання достовірного висновку;

в) субсидіарні. Йдеться про ті непрямі докази, що посилюють чи послаблюють значення того чи іншого побічного (проміжного) факту за певних умов у конкретній кримінальній справі;

г) виключення несумісних фактів. Сюди належать непрямі докази, які спростовують несумісні, конкурентні версії, унеможливаючи неправильні висновки при доказуванні у кримінальній справі [2].

Процес доказування непрямыми доказами в кримінальному провадженні проходить у два етапи: на першому етапі виявляється та встановлюється безперервний зв'язок безпосередньо усіх непрямих доказів між собою в рамках конкретної системи, заключною метою яких є встановлення «проміжних» фактів; на другому ж етапі встановлюється безперервний зв'язок між «проміжними» фактами та обставинами, котрі складають сам предмет доказування. Відповідно, встановлення зазначених зв'язків складає фундамент безпосередньої належності непрямих доказів.

Перехід від ймовірності до достовірності в доказуванні непрямыми доказами можливий лише завдяки фактору системності, наявності зв'язків між компонентами системи – непрямыми доказами та «проміжними» фактами. Визначення достатності непрямих доказів передбачає з'ясування питання про те, який об'єм відповідного елемента предмету доказування «заповнює» той чи інший «проміжний» факт з одного боку, та чи складає їх сукупність необхідну фактичну підставу для висновку про наявність всіх обставин, що підлягають доказуванню (тобто чи встановлює система «проміжних» фактів з достатньою повнотою елементи предмету доказування) [4].

Для застосування правил використання непрямих доказів необхідно встановити: чи відібрана інформація є доказом, тобто чи містить вона відомості, на основі яких у встановленому законом порядку наділені процесуальним законом суб'єкти встановлюють наявність чи відсутність обставин, які входять до предмету доказування у кримінальній справі; чи ця інформація безпосередньо вказує на обставини предмету доказування чи опосередковано (тобто чи є ця інформація прямим чи непрямим доказом).

При оперуванні непрямыми доказами доцільно застосовувати наступні правила:

1) необхідно встановити з повною достовірністю кожен непрямий доказ в рамках конкретної підсистеми, а також кожен «проміжний факт», на який направлена ця підсистема непрямих доказів;

2) необхідно встановити всі можливі форми зв'язку непрямих доказів з обставинами предмету доказування;

3) у кожній кримінальній справі повинні бути встановлені всі відомості, які можуть мати значення непрямих доказів, а для цього повинні бути зібрані та перевірені всі ті джерела, з яких ці відомості отримуються;

4) всі непрямі докази, які можуть бути покладені в основу вироку суду, повинні володіти ознаками системи, тобто бути належним чином впорядкованими та володіти властивостями цієї системи, підтверджувати або спростовувати ту чи іншу обставину, яка відноситься до предмету доказування у конкретній кримінальній справі;

5) необхідно встановити наявність об'єктивного зв'язку між „проміжними фактами» та обставинами предмету доказування;

6) слід враховувати зв'язки непрямих доказів не лише між собою, але й з іншими доказами (прямими), наявними у кримінальній справі [3].

Отже, непрямі докази – це інформація, чи відомості про факти, на підставі якої у визначеному законом порядку особа, яка проводить дізнання, слідчий, прокурор, суддя або суд побічно/опосередковано встановлюють наявність або відсутність обставин, які входять до предмету доказування, відношення яких до справи не очевидне і може бути виявлено лише під час глибокого аналізу їх природи, суті та співставлення з іншими такими ж обставинами та які мають значення для правильного вирішення справи. Ознайомившись із великою кількістю тез та наукових статей щодо доказів та доказування в кримінальному процесі є великий спір стосовно думки В.В. Молчанова, який стверджував, що прямі докази є більш важливими та основними, а непрямі докази, тими за допомогою яких майже неможливо отримати достовірний висновок. Докази та їх джерела створюють нерозривну єдність і співвідносяться як інформація та її джерела. Для досягнення необхідної мети, а саме встановлення істини необхідна взаємодія прямих і не прямих доказів. Вони взаємодоповнюють один одного, що значно полегшує

Список бібліографічних посилань: 1. Багрій М. В. Форми зв'язків у системі непрямих доказів при доказуванні у кримінальній справі. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2007. Вип. 45. С. 206–212. 2. Багрій М. В. Класифікація непрямих доказів у кримінальному процесі України. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2008. Вип. 47. С. 226–232. 3. Ряшко О. В., Комісарчук Ю. А. Значення, класифікація та правила використання непрямих доказів у кримінальному процесі. *Науковий Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 374–381. 4. Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування. Київ, 2005. 272 с.

Одержано 08.10.2017

УДК 343.13

Анастасія Володимирівна ДАНИЛЕНКО,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального процесу

та організації досудового слідства факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7721-2955>

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ НЕПОВНОЛІТНЬОЇ ОСОБИ, ЯКА ВЧИНИЛА КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Неповнолітня особа, яка приймає участь у кримінальному провадженні потребує особливого відношення до себе як під час проведення досудового розслідування і судового розгляду. При чому лише дотримання всіх вимог кримінального процесуального законодавства у роботі з неповнолітніми підозрюваними може принести позитивні результати у вигляді прийняття найбільш справедливого рішення та попередження скоєння даною особою кримінальних правопорушень в майбутньому. Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України прийнятий в 2012 році у 38 главі регламентує процедуру

проведення як досудового розслідування так і судового розгляду у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх осіб. Разом з тим, чинне національне законодавство в даній сфері все ж таки потребує удосконалення, адже окремі питання правового положення неповнолітнього підозрюваного і досі залишаються неурегульованими, а деякі, нажаль, навіть нереалізованими. Тому вивчення досвіду зарубіжних країн, зокрема, Республіки Польща, у даній сфері має досить важливе значення.

Отже, перш за все слід визначитись із поняттям неповнолітньої особи та почати з визначення вказаного у міжнародно-правових актах. Так, у ст. 1 Конвенції про права дитини 1989 року визначено, що дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше [1]. Ст. 11 Правил Організації Об'єднаних Націй щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі, вказано, що неповнолітнім є будь-яка особа у віці до 18 років. Вікова межа, з досягненням якої має бути заборонено позбавлення дитини свободи, повинна визначатися законом [2]. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила), не визначають вікової межі повноліття, проте у ст. 2.2 міститься визначення поняття «неповнолітній», згідно з яким неповнолітнім є дитина або молода людина, яка у межах існуючої правової системи може бути притягнута за правопорушення до відповідальності у такій формі, що відрізняється від форми відповідальності, що застосовується до дорослого [3]. Останній міжнародний документ прямо не вказує вікові межі настання повноліття, адже відповідно до коментаря ст. 4.1 до мінімальні межі віку кримінальної відповідальності дуже відрізняються залежно від історичних і культурних особливостей. Використання сучасного підходу полягає у визначенні здатності дитини перенести пов'язані з кримінальною відповідальністю моральні та психологічні аспекти, тобто у визначенні можливості притягнення дитини до відповідальності з огляду на індивідуальні особливості та сприйняття і розуміння нею відповідальності за явно антигромадську поведінку. Якщо вікова межа кримінальної відповідальності встановлена на занадто низькому рівні або взагалі не встановлена, поняття відповідальності стає безглуздом. Взагалі існує зв'язок між поняттям відповідальності за правопорушення або злочинну поведінку та іншими соціальними правами і обов'язками (такими, як сімейний стан, громадянське повноліття тощо). Тому слід докласти зусиль для встановлення розумної нижньої вікової межі, яка могла б застосовуватись у міжнародному масштабі.

У Кримінальному процесуальному кодексі України поняття неповнолітній визначено у п. 12 ст. 3 де вказано, що неповнолітня особа – малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Визначення малолітньої особи також надано у вищевказаній статті, але у п. 11, де зазначено, що малолітня особа – дитина до досягнення нею чотирнадцяти років [5].

У Кримінальному кодексі України поняття неповнолітньої особи не міститься, але встановлюється 16-річний вік, по досягненню якого неповнолітній підлягає кримінальній відповідальності (ч. 1 ст. 22 КК України) [5]. Разом з тим, в окремих випадках до кримінальної відповідальності притягуються особи, які на момент вчинення злочину досягли 14-річного віку. Вичерпний перелік злочинів, за які кримінальна відповідальність настає з 14 років, встановлено у положеннях ч. 2 ст. 22 КК України.

Дещо інший вік настання кримінальної відповідальності для неповнолітніх встановлений у Кримінальному кодексі Республіки Польща. Стаття 10 даного Закону передбачає, що відповідальність настає для тієї особи, яка вчинить заборонене діяння після досягнення 17 років. Також за окремі, найбільш тяжчі, заборонені діяння неповнолітній може нести відповідальність із 15 років, але якщо обставини справи, а також рівень розвитку винного, його індивідуальні особливості і умови життя викликають таку необхідність, а в особливості, якщо застосовані раніше виховні заходи виявились безуспішними.

Таким чином, слід відзначити, що встановлення мінімального віку кримінальної відповідальності на рівні 14–16 років в Україні та 15–17 років у Польщі пов'язано з тим, що саме у цьому віці відбувається становлення підлітка як особистості, перехід від дитячого стану до дорослого. У цьому віці неповнолітні особи вже можуть розуміти й оцінювати свої

вчинки, разом з тим вони не завжди критично ставляться до своїх дій, схильні до наслідування, можуть вчинити правопорушення із вихваляння перед іншими, нерідко неспроможні протистояти негативному впливові їх оточення. У цей період підліткам притаманні бурхлива енергія, емоційність, імпульсивність, сприйнятливність. У цьому віці досить серйозно проявляється прагнення продемонструвати свою самостійність. Враховуючи все це, кримінальне процесуальне законодавство України та Республіки Польща встановлює певні особливості проведення досудових та судових процедур із неповнолітніми особами. В той же час підняті питання не є остаточними і підлягають окремому дослідженню або науковому вивченню.

Пропоную учасникам науково-практичної конференції прийняти участь у обговоренні піднятих питань та наданих пропозицій.

Список бібліографічних посилань: 1. Convention on the Rights of the Child: adopted of 20 November 1989 // United Nations Human Rights Office of the High Commissioner: офіц. сайт. URL: <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx> (дата звернення: 25.09.2017). 2. United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty: resolution A/RES/45/113 of the United Nations General Assembly, adopted of 14 December 1990 // United Nations: офіц. сайт. URL: <http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r113.htm> (дата звернення: 25.09.2017). 3. United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice («The Beijing Rules»): adopted by General Assembly resolution 40/33 of 29 November 1985 // United Nations Human Rights Office of the High Commissioner: офіц. сайт. URL: <http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/beijingrules.pdf> (дата звернення: 28.09.2017). 4. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 25.09.2017). 5. Кримінальний кодекс України: закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 25.09.2017).

Одержано 03.10.2017

УДК 343.13

Олександр Сергійович ДВОРЕЦЬКИЙ,

здобувач кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРО ОКРЕМІ АСПЕКТИ СПІВВІДНОШЕННЯ ПРЕДМЕТА ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ТА КРИМІНАЛІСТИЦІ

За дослідженням, при розгляді співвідношень предмету доказування у кримінальному провадженні із криміналістикою простежуються дуже тісні процесуальні зв'язки. Так, на думку П. І. Сологуб, можна стверджувати, що криміналістична діяльність слідчого у ході розслідування спрямована на встановлення та дослідження матеріальних і ідеальних слідів-відображень кримінального правопорушення, необхідних для здійснення процесуального доказування, тобто вона органічним чином вплетена в його суть. При цьому, він зазначає, що криміналістичну діяльність треба одночасно розглядати з двох сторін, зокрема: і як форму реалізації спеціальних криміналістичних знань у процесі здійснення доказування, і як самостійний криміналістичний метод пізнання істини у кримінальному провадженні [1, с. 99–100]. Підтримує його погляд С. І. Клімов, який вважає, що немає ніякої суто криміналістичної діяльності, відмінної від процесуальної та існуючої автономно, а значить зовсім необґрунтовано видаються спроби деяких учених штучно розмежувати процесуальну діяльність від криміналістичної. Остання, на його думку, при цьому бачиться як діяльність, що спрямована на встановлення обставин кримінального провадження, що розслідується, а

процесуальна на викриття осіб, винних у вчиненні кримінального правопорушення, і обґрунтуванні прийнятих у ході досудового розслідування рішень [2, с. 168–173]. При цьому, не менше уваги слід приділити і співвідношенню предмету доказування із криміналістичною характеристикою. У загальному розумінні криміналістична характеристика кримінальних правопорушень включає в себе ряд положень, що певною мірою відповідають характеристиці обставин, які підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях. Але на теперішній час це питання є спірним і дискусійним, тому розглянемо декілька точок зору учених із цього приводу. Так, А. Н. Колісниченко та В. Є. Коновалова вважають, що криміналістична характеристика представляє собою систему відомостей (інформації) про криміналістично значущі ознаки кримінального правопорушення даного виду, відображає закономірні зв'язки між ними і сприяє побудові та перевірці слідчих версій для вирішення конкретних завдань досудового розслідування [3, с. 16]. Виходячи з цього, криміналістична характеристика включає в себе обставини, що є елементами предмета доказування, і це підтримував ще Р. С. Белкін, вказуючи на те, що правильно сформульована характеристика повинна органічно включати перелік обставин, що підлягають доказуванню, і тому їх не потрібно вносити в структуру окремої методики [4, с. 274]. Такої самої думки дотримуються і деякі інші учені [5, с. 343; 6, с. 180].

Водночас переважна більшість криміналістів розглядає обставини, що підлягають доказуванню в окремих методиках розслідування, як самостійний елемент. Так, в свій час М. В. Салтевський зазначав, що структуру криміналістичної характеристики не можна ототожнювати з обставинами, що підлягають доказуванню. Усі елементи предмета доказування не можуть бути охоплені елементами криміналістичної характеристики, які в основному описують типові властивості та ознаки кримінального правопорушення, проте їх поєднання допускається [7, с. 419]. В підтримку цієї позиції, О. О. Хмиров вказує на те, що предмет доказування визначає кінцеву мету кримінального провадження, а криміналістична характеристика допомагає знайти конкретні шляхи і способи її досягнення [8, с. 54]. Вважаємо за доцільне погодитися з цією думкою і зробити висновок про те, що зміст структурних елементів предмета доказування і криміналістичної характеристики є різними, оскільки вони мають різне призначення. При цьому, необхідно підкреслити, що функціональним призначенням предмета кримінального процесуального доказування є всебічне, повне і неупереджене дослідження обставин кримінального провадження, що можуть як підтверджувати, так і спростовувати наявність складу кримінального правопорушення в діях особи та впливати на визначення покарання чи звільнення від відповідальності або є підставами для закриття кримінального провадження. Так, у роботі «Теорія доказів у радянському кримінальному процесі» 1973 року видання, предмет доказування визначено як «систему обставин, що виражають властивості і зв'язки досліджуваної події, які є суттєвими для правильного вирішення кримінального провадження і реалізації в кожному конкретному випадку завдань кримінального судочинства. Ці обставини встановлюються шляхом процесуального доказування, тобто за допомогою передбачених законом засобів і способів. Визначеність предмета доказування обумовлює напрям і межі дослідження. Правильне встановлення предмета доказування у конкретному кримінальному провадженні це умова цілеспрямованої діяльності органів досудового розслідування і суду» [9, с. 139].

Таким чином, слідча ситуація представляє собою набір інформації про обставини вчиненого кримінального правопорушення. Виходячи з цього, слідчий використовує методику розслідування окремих видів кримінальних правопорушень та виконує ті чи інші процесуальні дії. Вибір і проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових, організаційних заходів, перш за все залежить від того, які обставини, що входять до предмету доказування, встановлені, та із яких джерел вони отримані, а також від того, що ще належить встановити при проведенні досудового розслідування. Тобто, предмет доказування обумовлює вибір оперативно-розшукових і слідчих (розшукових) дій при проведенні досудового розслідування конкретного кримінального правопорушення, тобто встановлює завдання розслідування, що повинно бути належним чином виконано.

В той же час проблеми, які були розглянуті, не є остаточними і підлягають окремому дослідженню або науковому вивченню. Пропоную учасникам науково-практичної конференції прийняти участь у обговоренні піднятих питань та наданих пропозицій.

Список бібліографічних посилань: 1. Сологуб П. И. Доказательства: оценка, относимость, допустимость. Красноярск: Победа, 2006. 143 с. 2. Климов С. И. Оценка доказательств в уголовном процессе. Самара: Олимп, 2007. 241 с. 3. Колесниченко А. Н., Коновалова В. Е. Криминалистическая характеристика преступлений: учеб. пособие. Харьков: Юрид. ин-т, 1985. 93 с. 4. Белкин Р. С. История отечественной криминалистики. М.: Норма, 1999. 496 с. 5. Криминалистика / под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Высшая шк., 2000. 672 с. 6. Андреев И. С., Грамович Г. И., Порубов Н. И. Криминалистика: учеб. пособие для студентов вузов. Минск: Вышэйшая шк., 1997. 344 с. 7. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Київ: Кондор, 2008. 558 с. 8. Хмыров А. А. Криминалистическая характеристика преступлений и предмет доказывания. *Криминалистическая характеристика*. М.: МГУ, 1984. С. 54–57. 9. Теория доказательств в советском уголовном процессе / отв. ред. Н. В. Жогин. 2-е изд., испр. и доп. М.: Юрид. лит., 1973. 736 с.

Одержано 05.10.2017

УДК 343.132(477)

Валентина Георгіївна ДРОЗД,

кандидат юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник 2 науково-дослідного
відділу науково-дослідної лабораторії з проблем
правового та організаційного забезпечення діяльності
Державного науково-дослідного інституту МВС України

ОНТОЛОГІЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЯК СТАДІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Побудова України як правової, демократичної держави характеризується, перш за все, прагненням до ефективних стандартів розвинутих європейських країн та впровадженням їх у національне законодавство. Протягом останніх років відбувається системне реформування у всіх сферах суспільного життя. Якісні зміни відбуваються й у системі здійснення кримінального судочинства, зокрема у 2012 році прийнято КПК України, а після введення його в дію приведено у відповідність до нього ще значну кількість нормативно-правових актів. У результаті реформування запроваджено нову концепцію кримінального провадження, яка передбачає зміни практично у кожній його стадії і особливо досудового розслідування. Зважаючи на це, оновлення кримінального процесуального законодавства потребує і нового осмислення усталених підходів теорії кримінального процесу щодо сутності та значення досудового розслідування як стадії кримінального провадження організації. Тож, нова ідеологія здійснення досудового розслідування зумовлює науковий та практичний інтерес в аспекті піднятого питання.

Історично склалося так, що процесуальна діяльність суб'єктів, уповноважених на здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень, розвивається і протікає за певними стадіями, які є відносно самостійними частинами кримінального процесу та характеризуються притаманними їм особливостями. При цьому всі стадії тісно пов'язані між собою спільними для кримінального провадження завданнями. Разом із тим, кожна із них відбувається у характерній процесуальній формі, тому в тій чи іншій стадії кримінального провадження залучаються конкретні учасники, приймаються конкретні рішення, виконуються певні процесуальні дії тощо.

Ще за радянських часів відомі вчені-процесуалісти, зокрема І. Я. Фойницький, стадії кримінального процесу визначив як відносно відособлені частини, що характеризуються конкретними завданнями (які походять із загальних завдань кримінального судочинства), особливим колом учасників, специфікою кримінально-процесуальних дій і правовідносин, характером кримінально-процесуальних актів, які їх оформлюють. [1, с. 341]. Мабуть, беззаперечно, що і на теперішній час таке тлумачення стадій кримінального процесу залишається актуальним, адже розкриває сутнісний зміст цього поняття.

Загалом, системний аналіз формулювання сучасними науковцями досліджуваної дефініції свідчить про те, що більшість з них принципово не розходяться з класиками та практично не відійшли від наведеного визначення, а лише деталізували та розширили уявлення цього поняття. Наприклад, Л. М. Лобойко визначає стадії кримінального процесу як його відносно самостійні частини, кожна з яких має власні завдання, специфічне коло учасників і процесуальних засобів діяльності, проходить притаманні тільки для неї етапи і завершується прийняттям певного рішення, яким вона, як правило, трансформується в наступну стадію [2, с. 15]. В цілому слід погодитись та підтримати таку позицію вченим щодо тлумачення цього поняття, оскільки у наведеному визначенні певним чином розширено коло ознак стадій, зокрема вказівкою на їх етапи.

Самостійність кожної стадії кримінального провадження виявляється у властивих лише їй специфічних ознаках. У юридичній літературі до таких ознак відносять: безпосередні завдання; коло суб'єктів; процесуальний порядок діяльності; характер кримінальних процесуальних відносин; строки провадження; підсумкове рішення та процесуальні акти. Дещо конкретизувати цей перелік М. І. Леоненко, зокрема, виходячи з сучасних властивостей стадійної побудови кримінального провадження. Так, автор звернув увагу на такі додаткові властивості (ознаки), які притаманні будь-якій стадії кримінального процесу, як: функціональність та темпоральність. З урахуванням цих категорій він констатує динаміку, стадійний порядок кримінального провадження та визначає субординаційні зв'язки між стадіями як структурними елементами кримінального процесу та їх логіко-функціональну підпорядкованість [3, с. 75]. У свою чергу Д. В. Сімонович вказує, що досудовому розслідуванню як самостійній стадії кримінального провадження притаманні такі головні риси: 1) нормативна закріпленість завдань (ст. 2 КПК України); 2) чіткість меж проведення (п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України); 3) передбачена кримінальна процесуальна форма; 4) визначеність кола учасників; 5) специфічність процесуальних рішень та суб'єктів їх прийняття [4, с. 75]. Убачається, що така точка зору цілком відповідає уявленню про ознаки стадій кримінального провадження.

Автори першого науково-практичного коментаря до КПК України, наголошують на тому, що у системі стадій кримінального провадження є також стадія внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань, яка передуює стадії досудового розслідування [5, с. 26]. Враховуючи законодавче визначення досудового розслідування, закріпленого у п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України, можна зазначити, що воно містить пряме посилання на те, що внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань є початковим моментом даної стадії, не можемо погодитись з його виокремленням в окрему стадію. Тож, визначення стадій кримінального провадження є суто теоретичною задачею, оскільки на законодавчому рівні це питання розкривається недостатньо чітко. Так, законодавець нормативно закріпив лише дві стадії, зокрема, «досудове розслідування» (п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України) і «притягнення до кримінальної відповідальності» (п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК України). Визначення інших стадій кримінального провадження в КПК України не міститься. З огляду на це така позиція законодавця, на наш погляд, є не зовсім незрозумілою і виправданою, оскільки у ст. 3 КПК України, де міститься визначення основних термінів, не приділено увагу іншим стадіям провадження, чим створено ситуацію неоднозначного їх трактування, й відповідно спричиняє наукову дискусію з цього питання. Тому з метою врегулювання даного питання слід запропонувати законодавцю у ст. 3 КПК України визначити сутність кожної зі стадій кримінального провадження.

Таким чином, враховуючи суттєві зміни, які останнім часом запроваджено у кримінальне процесуальне законодавство, а також беручи до уваги побудову сучасної системи кримінального провадження можна сформулювати такі основні положення.

По-перше, відповідно до положень чинного національного законодавства систему стадій кримінального провадження можна визначити наступним чином: 1) досудове розслідування, 2) підготовче судове провадження, 3) судовий розгляд, 4) провадження в суді апеляційної інстанції, 5) провадження в суді касаційної інстанції (здійснюється до початку роботи Верховного Суду відповідно до Закону України «Про судоустрій та статус суддів» від 2.06.2016 р.), 6) виконання судових рішень, 7) провадження у Верховному Суді України, 8) провадження за нововиявленими обставинами.

По-друге, притягнення до кримінальної відповідальності не входить до системи стадій кримінального провадження. На наш погляд, це є специфічний вид кримінальної процесуальної діяльності уповноважених осіб, яка направлена на доведення вини конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення (суспільно небезпечного діяння), і яка здійснюється протягом декількох стадій кримінального провадження, зокрема, починаючи з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення і закінчуючи ухваленням відповідного судового рішення (вироку, ухвали). У зв'язку з цим пропонуємо положення пункту 14 частини 1 виключити із статті 3 КПК України.

По-третє, досудове розслідування, беззаперечно, є першою і самостійною стадією кримінального процесу України, якій притаманні такі *специфічні риси*:

1) нормативна закріпленість завдань (ст. 2 КПК України);

2) визначеність кола учасників, які здійснюють досудове розслідування або залучаються до нього.

3) наявна процесуальна форма, яка передбачає порядок здійснення процесуальної діяльності починаючи з моменту внесення відомостей до ЄРДР і закінчується у формах, передбачених ст. 283 КПК України ;

4) передбачення чітких строків досудового розслідування;

5) специфічність підсумкового процесуального рішення, яким може бути постанова про закриття кримінального провадження, обвинувальний акт, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру.

Список бібліографічних посилань: 1. Фойницький І. Я. Курс уголовного судопроизводства. Т. 1 / под ред. А. В. Смирнова. СПб.: Альфа, 1996. 607 с. 2. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право: курс лекцій: навч. посіб. Київ: Істина, 2005. 456 с. 3. Леоненко М. І. Структура стадійної побудови кримінального провадження в контексті сучасного реформування кримінального процесу України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. 2013. Вип. 2. С. 75–77. 4. Сімонович Д. В. Доктринальні засади структури та системності кримінального процесу України: стадії та окремі провадження: монографія. Харків: В справі, 2016. 443 с. 5. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. комент. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ: Юстініан, 2012. 1224 с.

Одержано 05.10.2017

УДК 343.137.32

Віталій Аркадійович ЄМЕЛЬЯНОВ,

прокурор Павлоградської місцевої прокуратури
Дніпропетровської області, аспірант кафедри
кримінального процесу та криміналістики
Університету державної фіскальної служби України

ОСОБЛИВОСТІ ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ СЛІДЧОГО СУДДІ ПРО НАДАННЯ ДОЗВОЛУ НА ЗДІЙСНЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Фактично три роки тому, з метою забезпечення принципу невідворотності покарання та реалізації основних завдань кримінального судочинства запроваджено інститут спеціального досудового розслідування у кримінальному процесі України. Отже, нині актуальним є саме дослідження проблемних практичних аспектів застосування інституту спеціального досудового розслідування, одним з яких є питання оскарження рішень слідчого судді про надання дозволу на здійснення спеціального досудового розслідування.

Однією з найважливіших гарантій захисту особою своїх прав і свобод від їх порушення як з боку органів, що здійснюють кримінальне провадження, так і з боку інших осіб, які

беруть участь у кримінальному судочинстві є можливість оскарження рішень під час здійснення досудового розслідування.

Свобода оскарження будь-яких дій (бездіяльності) зазначених органів і посадових осіб, з одного боку, дозволяє учасникам кримінального провадження повною мірою реалізувати свої процесуальні права й забезпечити захист власних інтересів, а з другого — сприяє виявленню й усуненню порушень і помилок, допущених при здійсненні кримінального провадження.

Окреме місце серед цих рішень, посідає рішення слідчого судді щодо надання дозволу або відмову у наданні дозволу про початок здійснення спеціального досудового розслідування,

Відповідно до п. 12 ч. 1 ст. 309, ст. 310 КПК України передбачена можливість оскарження ухвал про відмову в здійсненні спеціального досудового розслідування в апеляційному порядку.

Слід зауважити, що під час досудового розслідування може бути оскаржена в апеляційному порядку лише ухвала слідчого судді про відмову у здійсненні спеціального досудового розслідування, а ухвала про задоволення клопотання щодо здійснення спеціального досудового розслідування оскарженню не підлягає і заперечення проти неї може бути подано під час підготовчого провадження в суді.

На думку деяких вчених, такий підхід є однобічним та обмежує право на захист особи, щодо якої здійснюється заочне кримінальне провадження, а також засаду рівності сторін, оскільки сторона обвинувачення (в особі прокурора, який подав клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування) може добиватися перегляду рішення про відмову у його задоволенні [3, с.77].

Однак заважаючи на вищевикладене, не можливо в повністю погодитися з відповідною позицією, так як заперечення щодо ухвал про надання дозволу на здійснення спеціального досудового розслідування може бути подано під час підготовчого судового провадження. Право ж сторони обвинувачення, на оскарження рішення про відмову у здійсненні спеціального досудового розслідування, пов'язано з реалізацією та метою інститут спеціального досудового розслідування якою є забезпечення завдань кримінального процесу передбачених ст. 2 КПК України, зокрема невідворотність настання кримінальної відповідальності для осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, особливо враховуючи ті категорії злочинів у яких може здійснюватися спеціальне досудове розслідування

Проблемним практичним аспектом під час оскарження відповідного рішення слідчого судді відповідного до яких часткового задовольняються клопотання сторони обвинувачення щодо початку здійснення спеціального досудового розслідування.

Так, ухвалою слідчого судді Червонозаводського районного суду міста Харкова від 5 липня 2016 року у справі № 646/6911/16-к клопотання прокурора про здійснення спеціального досудового розслідування у провадженні за ч. 1 ст. 365, ч. 2 ст. 365, ст. 127 КК України було задоволено частково, дозвіл на здійснення спеціального розслідування надано лише за ч. 1 ст. 365, ч. 2 ст. 365 КК України, а за ст. 127 КК України – відмовлено.

Вказане рішення стороною обвинувачення було оскаржено в апеляційному порядку, проте апеляційним судом було відмовлено у відкритті провадження за скаргою, з підстав відсутності у КПК України норми щодо оскарження ухвали слідчого судді про надання дозволу на здійснення спеціального досудового розслідування. Так само ухвалою Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних та кримінальних справ від 05.09.2016 з тих же підстав відмовлено у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою прокурора.

Зважаючи на вищевикладене, можна зробити висновок, що проблемні аспекти оскарження рішень слідчого судді про надання дозволу на здійснення спеціального досудового розслідування потребують додаткових напрацювань та законодавчих змін, зокрема розширення предмету та підстав оскарження в апеляційному та рішення слідчого судді про здійснення спеціального досудового розслідування, можливість оскарження відповідного рішення в касаційному порядку, яка на даний час КПК України не передбачена.

Список бібліографічних посилань: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Офіційний вісник України*. 2012. № 37. Ст. 1370. 2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі

злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини: закон України від 7 жовт. 2014 р. № 1689-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 46. Ст. 2046. 3. Маринів В. Проблеми оскарження судових рішень, прийнятих у заочному (спеціальному) кримінальному провадженні. *Право України*. 2015. № 7. С. 75–81. 4. Ухвала Червонозаводського районного суду м. Харкова від 5 лип. 2016 р., спр. № 646/6911/16-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58832658> (дата звернення: 01.10.2017). 5. Ухвала Апеляційного суду Харківської області від 8 лип. 2016 р., спр. № 646/6911/16-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58893991> (дата звернення: 01.10.2017).

Одержано 07.10.2017

УДК 343.13(477)

Олена Олександрівна ЖУПАНОВА,

аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ,
суддя Первомайського міськрайонного суду
Харківської області

СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ З БОКУ СЛІДЧОГО СУДДІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Основна мета функції судового контролю полягає у захисті прав і законних інтересів учасників кримінального судочинства. Для її досягнення перед судовим контролем постає низка завдань: 1) запобігти неправомірним діям і рішенням, що порушують конституційні права і свободи громадян; 2) відновлювати права, безпідставно порушені органами досудового розслідування; 3) надавати правомірним діям і рішенням особи, що провадить дізнання, слідчого, прокурора юридичної сили, легалізуючи, тим самим, отримані докази; 4) сприяти винесенню правосудного вироку при вирішенні справи по суті [1, с. 896]. При цьому, ще до прийняття КПК України 2012 року В.Тертишник та О.Тертишник стверджували, що судовий контроль не повинен витіснити прокурорський нагляд, а суд на досудових стадіях процесу має виконувати саме функцію захисту прав і свобод людини та застосовувати свою юрисдикцію лише там, де йдеться про конституційні права і свободи людини, а не стосовно будь-яких правопорушень [2, с. 49].

На думку Т.Г. Ільєвої, під судовим контролем у кримінальному процесі, слід розуміти напрям діяльності слідчого судді на стадії досудового розслідування, а також під час застосування екстрадиційної процедури, що забезпечує законність рішень і дій слідчого, прокурора з метою дотримання прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні. Учена виокремила два види здійснення функції судового контролю у кримінальному процесі: 1) слідчий суддя приймає рішення про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, надає дозвіл на проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій (попередній судовий контроль); 2) розглядає скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора (наступний судовий контроль) [3, с. 213].

Новелою чинною КПК України 2012 року є те, що прийняття рішення про обрання запобіжних заходів і продовження строку їх дії віднесено до виключної компетенції слідчого судді (під час досудового розслідування) або суду (в судовому провадженні). Це пояснюється високою цінністю прав і свобод людини, яка викликає необхідність впровадження особливої процедури, що містить гарантії, які унеможливають їх безпідставне обмеження під час здійснення кримінального провадження. Саме така процедура становить зміст окремого судового провадження щодо забезпечення судом законності обмеження конституційних прав і свобод людини під час досудового розслідування. Відповідно до вимог нового КПК.

України за необхідності застосувати запобіжний захід слідчий за погодженням із прокурором чи прокурор ініціюють розгляд слідчим суддею клопотання про застосування

запобіжних заходів і при постановленні відповідної ухвали отримують законну правову підставу для обмеження права людини під час провадження досудового розслідування кримінального правопорушення. Використання при обмеженні прав людини судової процедури, яка відповідає вимогам справедливості і заснована на конституційних засадах рівності учасників судового процесу перед законом та судом, змагальності сторін і свободі надання ними суду своїх доказів та доведенні перед судом їх переконливості, презумпції невинуватості, забезпечує дію принципу правової визначеності й унеможливорює прийняття непередбачуваних для суб'єкта права на судовий захист рішень і свавільне обмеження його прав і свобод. Багатовікова юридична практика підтверджує, що саме за допомогою судової процедури вдається найбільш справедливо визначити міру свободи та міру відповідальності суб'єктів правовідносин [4, с. 221–222].

Водночас на сьогодні трапляються випадки неналежного виконання слідчими суддя своїх обов'язків. Наприклад, слідчим суддею Шевченківського району м. Києва під час розгляду клопотання заступника прокурора м. Києва про перевірку наявності підстав для подальшого тримання під вартою було встановлено, що громадянин Російської Федерації С, який розшукується компетентними органами Республіки Молдови для притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення низки злочинів. У результаті розгляду клопотання слідчий суддя змінив запобіжний захід на домашній арешт. Незабаром громадянин Г. знову зник, наразі триває його розшук.

Таким чином, проведене дослідження наочно свідчить про необхідність подальшого комплексного вивчення питань судового контролю з боку слідчого судді у кримінальному провадженні, що надасть можливість запропонувати більш конструктивні пропозиції удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства України.

Список бібліографічних посилань: 1. Туманянц А. Р. Слідчий суддя як суб'єкт реалізації судових функцій у досудовому провадженні. *Форум права*. 2011. № 2. С. 896–901. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2011_2_146 (дата звернення: 10.10.2017). 2. Тертишник В., Тертишник О. Функції та гарантії незалежності прокурора у правовій державі. *Вісник прокуратури*. 2010. № 6. С. 47–53. 3. Ільєва Т. Г. Функція судового контролю у кримінальному процесі: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 259 с. 4. Грошевий Ю. М., Шило О. Г. Підстави обрання запобіжних заходів за новим КПК України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 220–226.

Одержано 13.10.2017

УДК 343.131.5

Назар Сергійович ЗАХАРЧЕНКО,

студент 3 курсу Інституту підготовки
кадрів для органів юстиції України
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

УЧАСТЬ СТОРОНИ ЗАХИСТУ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЯК ОСНОВНА ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ЗМАГАЛЬНОСТІ

Становлення та розвиток кримінального процесуального законодавства України супроводжується розробленням різноманітних законопроектів, прийняттям нових законів, імплементації європейських стандартів з реалізації процесуальних прав підозрюваного (обвинуваченого). Не є виключенням норми законодавства, якими забезпечується та гарантується право людини на захист; умови та порядок вибору захисника; норми, направлені на гуманізацію кримінальних процесуальних відносин; підвищення рівня захисту прав, свобод та законних інтересів особи, які призвані вдосконалювати ті правові інститути, що існують (наприклад, змагальність сторін).

Засада змагальності проявляється як в ході досудового розслідування, так і під час судового розгляду, під час яких, дотримуючись об'єктивності, створюються необхідні умови для реалізації сторонами їх процесуальних прав і виконання процесуальних обов'язків. Саме участь сторін має важливе значення для забезпечення змагальності, сприяє прийняттю законних та обґрунтованих рішень, є передумовою виконання завдань кримінального судочинства.

Одним із суб'єктів правовідносин, який представляє одну із сторін і на якого покладено сприяння реалізації основних прав і свобод людини в Україні, а також їх захист, є захисник. Захисник займає важливе місце в кримінальному процесі України: своїм існуванням і призначенням він забезпечує здійснення правосуддя на засадах змагальності сторін. По суті, його діяльність спрямована на захист прав, свобод і законних інтересів особи. Здійснення адвокатом функції захисту прав і свобод особи в кримінальному судочинстві є однією з форм реалізації принципу змагальності кримінального судочинства України.

Окремі аспекти, що стосуються процесуального стану захисника та реалізації стороною захисту своїх прав, були предметом дослідження значної кількості вчених-процесуалістів, таких як Ю. П. Аленін, Г. І. Алейніков, А. Н. Бірюкова, І. В. Гловюк, Ю. М. Грошевий, Я. П. Зейкан, О. В. Капліна, В. Г. Лукашевич, М. М. Міхеєнко, В. Т. Нор, Т. В. Омельченко, С. Н. Стахівський, В. М. Стратонов, Л. Д. Удалова, В. Ю. Шепітько, О. Г. Яновська, Ю. П. Янович та інші.

Не дивлячись на те, що вченими зроблено значний крок на шляху юридичного закріплення процедури залучення захисника до кримінального провадження, зазначена проблема є достатньо актуальною для сучасного кримінального судочинства.

Участь захисника є важливою гарантією забезпечення права на захист в кримінальному судочинстві. Суттєвою особливістю його процесуального статусу є обов'язок використовувати надані йому процесуальні права в інтересах свого підзахисного. Діяльність захисника носить соціальний характер, оскільки, будучи орієнтованою на спростування обвинувачення, встановлення обставин, що пом'якшують відповідальність підзахисного, запобігання порушенням його конституційних прав, вона здійснюється не тільки в інтересах підозрюваного, обвинуваченого, а й в інтересах правосуддя [2].

Необхідність участі в кримінальному провадженні особи, яке професійно займається захистом, обумовлена наявністю наступних факторів:

- психологічним станом підозрюваного, обвинуваченого, щодо якого ведеться розслідування. Цей стан не дозволяє адекватно сприймати все, що відбувається, в зв'язку з чим необхідна допомога третьої особи. Така особа не має ніякого відношення до скоєного кримінального правопорушення і повинна володіти необхідними юридичними знаннями для захисту підозрюваного, обвинуваченого від незаконного притягнення до кримінальної відповідальності;

- відсутністю у підозрюваного, обвинуваченого повної довіри до посадових осіб, які проводять досудове розслідування і підозрюють або обвинувачують його в скоєнні кримінального злочину. Ця недовіра вимагає, щоб в інтересах правосуддя в кримінальному провадженні брав участь суб'єкт, до якого у підозрюваного, обвинуваченого є повна довіра і якому б він довірив свій захист від підозри (звинувачення);

- законодавчим дозволом функцій обвинувачення і захисту та визначенням їх суб'єктного складу;

- дією принципу рівності сторін, який вимагає не тільки їх процесуальної рівності в оперуванні доказами, а й виконання функції професійно підготовленими суб'єктами, тобто фахівцями з даного питання [1].

Крім цього, метою кримінального судочинства в демократичній державі є не тільки справедливе покарання винного, але і недопущення притягнення до кримінальної відповідальності невинної людини. Для виконання другої частини цієї мети введений кримінально-процесуальний інститут захисту, який являє собою сукупність здійснюваних відповідно до закону процесуальних дій і відносин, спрямованих на повне або часткове спростування (заперечення) підозри або обвинувачення, висунутих конкретній особі або ж поліпшення його стану та на забезпечення прав і охоронюваних інтересів цієї особи в кримінальному провадженні [3, с. 110].

З прийняттям у 2012 році нового КПК України деякі питання процесуального положення захисника не втратили своєї актуальності. Це викликано тим, що процесуальне становище захисника в кримінальному провадженні – одна з найскладніших і актуальних проблем теорії і практики кримінального судочинства. Від правильного його застосування, відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства, залежить рішення багатьох конкретних питань, пов'язаних з участю захисника в кримінальному процесі, ефективного здійснення функції захисту прав і свобод особистості [5].

Як відзначають автори науково-практичного коментаря до Кримінального процесуального кодексу України, участь захисника є важливою процесуальною гарантією захисту прав і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого та інших осіб, щодо яких здійснюється кримінальне провадження. Тому КПК обмежує коло осіб, які можуть бути захисниками. Так, адвокатами в кримінальному провадженні можуть бути особи, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю та виконують функцію захисту на професійній основі. До того ж, відповідно до ч. 2 ст. 45 КПК України, це повинен бути адвокат, відомості про який внесені до Єдиного реєстру адвокатів України та щодо якого в Єдиному реєстрі адвокатів України не містяться відомості про зупинення або припинення права на заняття адвокатською діяльністю [3]. Такий підхід відповідає положенню Конституції України про те, що для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах діє адвокатура (ч. 2 ст. 59 Конституції України) [4, с. 156]. Це положення є принципово новим у порівнянні з КПК 1960, відповідно до якого в якості захисників допускали також інших фахівців в області права, а в окремих випадках – і близьких родичів обвинуваченого, підсудного, засудженого і виправданого.

Впровадження Єдиного реєстру адвокатів України сприяє залученню до кримінального провадження лише професійних адвокатів. Це позитивний момент для сторони захисту і обвинувачення, адже складання кваліфікаційного іспиту як раз і передбачає оволодіння адвокатом відповідними навичками та знаннями, що є гарантією професіоналізму кандидатів на внесення до реєстру. Тому, слідчий, прокурор зможе розраховувати на професійний «процесуальний діалог», а підозрюваний, обвинувачений – сподіватися на професійний захист його прав і ефективне використання наданих законодавцем повноважень.

Повноваження захисника на участь у кримінальному провадженні підтверджуються: свідоцтвом про право на заняття адвокатською діяльністю, ордером, договором із захисником або дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги (ч. 1 ст. 50 КПК України).

З практичної точки зору важливе значення для захисника як учасника кримінального провадження має чітке закріплення його повноважень, а також процесуальний механізм їх реалізації, що на сьогодні в чинному КПК України є відсутнім. Отже, чинним КПК України не закріплено чіткий перелік прав захисника, а тільки в ст. 46 КПК України передбачено загальні правила його участі в кримінальному провадженні.

На відміну від кримінального процесуального законодавства України, законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», зокрема в ст. 20 чітко закріплені професійні права адвоката [6]. Зокрема, при здійсненні адвокатської діяльності адвокат має право вчиняти будь-які дії, які не заборонені законом, правилами адвокатської етики та договором про надання правової допомоги, необхідні для належного виконання договору про надання правової допомоги, а саме: звертатися з адвокатськими запитами, в тому числі на отримання копій документів, до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, а також до фізичних осіб (за згодою таких фізичних осіб) ; знайомитися на підприємствах, в установах і організаціях з необхідними для адвокатської діяльності документами та матеріалами, окрім тих, що містять інформацію з обмеженим доступом; складати заяви, скарги, клопотання, інші правові документи та подавати їх в установленому законом порядку; бути присутнім при розгляді своїх клопотань і скарг на засіданнях колегіальних органів і давати пояснення по суті клопотань і скарг; збирати відомості про факти, які можуть бути використані як докази, в установленому законом порядку запитувати, отримувати і вилучати предмети і документи, їх копії, ознайомлюватися з ними та опитувати осіб за їх згодою; застосовувати

технічні засоби, в тому числі для копіювання матеріалів справи, в якій адвокат здійснює захист, представництво або надає інші види правової допомоги, фіксувати процесуальні дії, в яких він бере участь, а також хід судового засідання в порядку, передбаченому законом, тощо.

У зв'язку з цим пропонується усунути цю прогалину шляхом закріплення в окремій статті КПК України переліку прав захисника, що в свою чергу дасть йому можливість реалізувати його права в повному обсязі.

Підводячи підсумки слід сказати, що участь захисника, як на стадії досудового розслідування, так і в кримінальному процесі в цілому – засіб і наслідок реалізації підозрюваним (обвинуваченим) права на захист. Особа може вдатися до допомоги захисника або відмовитися від його допомоги в будь-який момент. Така відмова допускається лише з ініціативи самої особи. Вимушена відмова підозрюваного (обвинуваченого) від захисника вважається порушенням права особи на захист і визнається підставою для скасування вироку. Таким чином, заснована на законі участь адвоката у кримінальному судочинстві, а також надані захиснику-адвокату процесуальні функції і реальні можливості для їх реалізації є дуже важливою складовою забезпечення принципу змагальності кримінального судочинства.

Список бібліографічних посилань: 1. Верещагіна А. В. Обеспечение права обвиняемого на защиту на досудебных стадиях. *Государство и право*. 2002. № 5. С. 79. 2. Капліна О. Проблеми забезпечення адекватності тлумачення частини 4 статті 61 Кримінально-процесуального кодексу України при усуненні захисника від участі у кримінальній справі. *Юридична Україна*. 2005. № 8. С. 59–63. 3. Кримінальний процесуальний кодекс України (станом на 1 квітня 2017 р.). Харків: Право, 2017. 365 с. 4. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. комент. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ: Юстініан, 2012. 1224 с. 5. Кухарук Ю. О. Відвід захисника від участі у кримінальній справі в кримінальному процесі України: монографія. Київ: Центр учб. літ., 2013. С. 36. 6. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення: 02.10.2017). 7. Фаткуллін Ф. Н., Зинатуллин З. З., Аврах Я. С. Обвинение и защита по уголовным делам: учеб. пособие. Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1976. 165 с.

Одержано 07.10.2017

УДК 343.139

Оксана Валентинівна ЗАХАРЧЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7384-383X>

ЗДІЙСНЕННЯ ФУНКЦІЇ ЗАХИСТУ В СУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Судовий розгляд є вирішальною стадією кримінального провадження, оскільки в ній встановлюються винуватість або невинуватість обвинуваченого, виносяться рішення, що визначає його подальшу долю.

У ході судового розгляду повністю реалізуються основні засади кримінального провадження, які забезпечують виконання його завдань.

Процедура судового розгляду історично склалася і є найбільш сталою в порівнянні з іншими етапами і провадженнями кримінального судочинства. Цій стадії та участі в ній сторін присвячена значна кількість наукових робіт, які навіть після прийняття КПК України у 2012 р. не втратили своєї актуальності [2; 3; 6; 11; 14; 15;].

Слід погодитись з позицією науковців, які розглядають увесь кримінальний процес як сукупність гарантій для сторони захисту, вважаючи, що основне призначення його полягає не стільки в тому, щоб викрити винного, скільки в тому, щоб захистити невинного від несправедливого обвинувачення. Відповідно до цього підходу кримінальний процес є сукупністю гарантій проти незаконного засудження, а будь-яка його норма тією чи іншою мірою покликана сприяти наданню обвинуваченому можливості довести свою невинуватість [9, с. 89].

Здійснення функції захисту в судовому провадженні визначається завданнями, які стоять перед стороною захисту на цьому етапі кримінального провадження, виходячи з яких обираються засоби та способи, а також виробляється стратегія і тактика захисту.

Відповідно до ч. 2 ст. 318 КПК України судовий розгляд здійснюється в судовому засіданні з обов'язковою участю сторін кримінального провадження, крім випадків, передбачених КПК України. Ця норма є гарантією здійснення кримінального провадження на основі змагальності.

Розглядаючи участь сторони захисту у судовому розгляді в першій інстанції, необхідно зупинитися на особливостях проведення допиту обвинуваченого, свідка, потерпілого та експерта.

Як зазначає В. Ю. Шепітько, допит – це процесуальна дія, яка являє собою регламентований кримінальними процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, котрі беруть у ньому участь, спрямований на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для справи. Допит є найбільш поширеним способом одержання доказів. Мета допиту полягає в отриманні повних, що об'єктивно відображають дійсність показань. Ці показання є джерелом доказів, а фактичні дані, які в них містяться, – доказами [16, с. 224].

Міжнародно-правові стандарти справедливого кримінального судочинства передбачають змагальну процедуру судового допиту – проведення прямого та перехресного допитів.

Прямий допит – це перший допит свідка стороною, яка представляє його показання в якості доказу. Допит цього свідка протилежною стороною є перехресним допитом. Останній виступає не тільки як засіб перевірки доказів, й як контраргумент і спростування доказу противника.

Перехресний допит – це допит особи, чії показання надаються як доказ супротивною стороною для критичного дослідження та перевірки відомостей, які в них містяться та представлені в ході прямого допиту, їх джерела та носія, а також для отримання нових даних від особи, допитаної при прямому допиті [12, с. 247].

Перехресний допит вважається основним способом перевірки показань свідка, під час якого сторони кримінального провадження мають право ставити запитання щодо: а) його можливості сприймати факти, про які він дає показання; б) інших обставин, які можуть мати значення для оцінки достовірності показань свідка; в) попередніх показань, які не узгоджуються із його щойно наданими показаннями, тощо. Зазначимо, що свідок, у свою чергу, згідно з ч. 3 ст. 96 КПК України зобов'язаний відповідати на запитання, спрямовані на з'ясування достовірності його показань [7, с. 90].

Право сторони захисту на перехресний допит основних свідків обвинувачення є загальноновизнаним, його порушення вважається ЄСПЛ істотним обмеженням права на захист [8, с. 104–105]. Це право визнано в таких міжнародно-правових актах, як КЗПЛ (ст. 6 (3) (d)) [4], МПГПП (ст. 14 (3) (e)) [10]. Проведення перехресного допиту також закріплено у Правилах процедур і доказування, що застосовуються всіма органами міжнародної юстиції, діючими на підставі Римського статуту Міжнародного кримінального суду [13].

У зв'язку з поділом у КПК України допитів на прямий, перехресний і додатковий змінена черговість постановки питань різними учасниками судового розгляду. Так, обвинуваченого першим допитує прокурор, а потім захисник. Після цього обвинуваченому можуть бути поставлені запитання потерпілим, іншими обвинуваченими, цивільними позивачем та відповідачем, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (ч. 1 ст. 351 КПК України).

Показання обвинуваченого оцінюються судом разом із іншими доказами. Свою вину у вчиненні ним кримінального правопорушення обвинувачений може визнавати повністю,

частково або заперечувати. Він також може давати неправдиві показання, обмовляти себе та взагалі мовчати. Відмова відповідати на запитання не може мати для суду ніякого доказового значення, оскільки право на мовчання, як і його складова – право не свідчити проти себе, є загальновизнаними міжнародними принципами, реалізація яких сприяє веденню справедливого, всебічного, повного й об'єктивного судового розгляду, а також позбавленню можливості обвинувачення отримувати докази всупереч волі обвинуваченого. На відміну від показань свідка, обвинувачений звільняється від відповідальності за відмову від дачі показань або за дачу завідомо неправдивих показань.

При допиті свідка сторона захисту має наступні процесуальні права: ставити свідку запитання щодо його можливості сприймати факти, про які він дає показання, а також щодо інших обставин, які можуть мати значення для оцінки достовірності показань свідка (ч. 1 ст. 96 КПК України); надати показання, документи, які підтверджують репутацію свідка, зокрема, щодо його засудження за завідомо неправдиві показання, обман, шахрайство або інші діяння, що підтверджують нечесність свідка, для доведеності достовірності показань свідка (ч. 2 ст. 96 КПК України); подати клопотання про допит свідка за відсутності певного допитаного свідка (ч. 5 ст. 352 КПК України); заявляти протест зняти питання, що не стосуються суті кримінального провадження (ч. 8 ст. 352 КПК України).

Ефективність проведення допиту свідка залежить від багатьох чинників, в тому числі й від дотримання процесуальної форми та вибору тактичних прийомів проведення самого допиту. Для цього необхідна ретельна підготовка: вивчення матеріалів кримінального провадження; визначення черговості виклику та допиту свідків; вивчення спеціальних питань для засвоєння знань в окремих сферах людської діяльності, які є предметом допиту; складання плану допиту та орієнтовних питань для кожного окремого свідка.

Сторона захисту повинна заздалегідь продумати заявлення клопотань про виклик свідків, а також забезпечити їх явку до суду. У разі їх неявки вона має заявити клопотання про неможливість слухання справи за їх відсутності і про відкладення судового розгляду до виклику або приводу особи, що не з'явилася.

Як зазначалося раніше, під час допиту сторона захисту відповідно до ч. 8 ст. 352 КПК України може заявляти протест щодо запитання, що, на її думку, не стосується суті кримінального провадження або є некоректним. Якщо запитання являє собою частину відповіді або натякає на певну відповідь, то головуєчий має право його зняти, що звільняє свідка від обов'язку відповідати на поставлене питання. Суд не може зняти питання, які ставляться свідку для з'ясування достовірності його показань, оскільки згідно із ст. 96 КПК України він зобов'язаний на них відповісти.

За клопотанням сторони захисту свідок може бути допитаний повторно, але тільки якщо під час судового провадження стало відомо, що він може надати показання про інші обставини кримінального провадження, щодо яких раніше не допитувався. Проведення повторного допиту свідка можливе у випадку зміни прокурором обсягу обвинувачення (ст. 339 КПК України), висунення прокурором додаткового обвинувачення тощо.

Допит потерпілого здійснюється за правилами проведення допиту свідка (ч. 2 ст. 353 КПК України). Допитуючи потерпілого, сторона захисту повинна враховувати, що допит є активною взаємодією особи, що допитує, із допитуваним із застосуванням системи продуманих, цілеспрямованих дій особи, що допитує, направлених на досягнення конкретної мети – отримання від допитуваного конкретної інформації, необхідної для сторони захисту [5, с. 128].

Під час судового розгляду сторона захисту наділена цілим комплексом прав, які дають їй можливість шляхом заявлення клопотань ініціювати окремі процесуальні дії.

Крім того, сторона захисту може заявити клопотання про забезпечення безпеки щодо себе, членів своєї сім'ї, близьких родичів, майна, житла тощо, а також про зміну, скасування або обрання запобіжного заходу. Суд незалежно від наявності клопотань повинен розглянути та вирішити питання доцільності продовження тримання обвинуваченого під вартою до спливу двомісячного строку з дня надходження до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру чи з дня застосування судом до обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Сторона захисту також у разі необхідності має право заявити клопотання про залучення перекладача (ч. 3 ст. 224 КПК України). Це можливо, якщо обвинувачений не володіє державною мовою або має фізичні вади (німі, глухі, сліпі тощо), у таких випадках суд залучає перекладача (сурдоперекладача). Ненадання обвинуваченому перекладача (сурдоперекладача) ЄСПЛ вважає порушенням права на захист та підставою для скасування судового рішення.

Всі клопотання повинні негайно вирішуватися судом в залі судового засідання. Кожне клопотання вирішується окремою ухвалою суду та заноситься до журналу судового засідання. Якщо клопотання є складним, то суд може виносити рішення у письмовому вигляді у нарадчій кімнаті.

За відсутності клопотань або після вирішення клопотань, якщо вони були подані, суд постановляє ухвалу про закінчення з'ясування обставин та перевірки їх доказами і переходить до судових дебатів.

Список бібліографічних посилань: 1. Александров А. С., Гришін С. П., Зейкан Я. П. Перехресний допит у суді: навч.-практ. посіб. Київ: Алерта, 2014. 528 с. 2. Андрусів В. Г. Участь адвоката-захисника в суді першої інстанції у кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2010. 19 с. 3. Грошевой Ю. М. Сущность судебных решений в советском уголовном процессе: монография. Харьков: Вища шк., 1979. 144 с. 4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: від 4 листоп. 1950 р. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13. С. 270. 5. Конин В. В. Процессуальные и тактические аспекты деятельности защитника в состязательном процессе: монография. М.: Юрлитинформ, 2009. 200 с. 6. Корчева Т. В. Проблемы діяльності захисника у досудовому провадженні та в суді першої інстанції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2006. 20 с. 7. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. комент.: у 2 т. Т. 2 / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків: Право, 2012. 664 с. 8. Машовец А., Конева С. Допросы в судебном следствии по уголовному делу. *Уголовное право*. 2013. № 2. С. 104–109. 9. Михеенкова М. А. Благоприятствование защите (favor defensionis) и его проявление в современном уголовном процессе: монография. М.: Юрлитинформ, 2014. 232 с. 10. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: від 16 груд. 1966 р. // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 03.10.2017). 11. Попелюшко В. О. Судовий розгляд кримінальної справи: навч. посіб. Острог, 2003. 196 с. 12. Рагулин А. В. Процессуальные и тактические аспекты деятельности адвоката-защитника в уголовном судопроизводстве: монография. М.: Юрлитинформ, 2011. 392 с. 13. Римський статут Міжнародного кримінального суду: від 17 лип. 1998 р. // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588 (дата звернення: 03.10.2017). 14. Рівлін А. Л. Завдання адвоката в суді першої інстанції в кримінальній справі: для починаючих адвокатів / під ред. М. Ф. Бабченко. Київ: МЮ УССР, 1946. 40 с. 15. Трофименко В. М. Кримінально-процесуальні гарантії особистості в стадії судового розгляду: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2000. 226 с. 16. Шепітько В. Ю. Криміналістика: підручник. Київ: Ін Юре, 2010. 496 с.

Одержано 07.10.2017

УДК 343.13

Ігор Петрович ЗІНЬКОВСЬКИЙ,
аспірант кафедри кримінального процесу
Національного університету
«Одеська юридична академія»

ЗМІНА ІСТОТНИХ УМОВ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ: ПИТАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ

Слідчий уповноважений за погодженням з прокурором звернутися до слідчого судді із клопотанням про зміну запобіжного заходу, в тому числі про скасування, зміну або

покладення додаткових обов'язків, передбачених частиною п'ятою статті 194 КПК, чи про зміну способу їх виконання (ч. 1 ст. 200 КПК). Проте, у практичній діяльності виникають питання, яке клопотання скласти у ситуаціях, коли, наприклад, необхідно змінити адресу житла, яке заборонено залишати при застосуванні домашнього арешту, вид домашнього арешту. У літературі вказується, що при зміні часу перебування вдома під час домашнього арешту, слід вирішувати питання про зміну способу виконання додаткових обов'язків [1, с. 224–225], із чим погодитися складно. Час домашнього арешту та його місце не відносяться до додаткових обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК; але розглядати ці питання у межах зміни запобіжного заходу теж неправильно, адже сам по собі запобіжний захід не змінюється, а змінюються умови його застосування. Наприклад, слідчим суддею було розглянуто клопотання ОСОБА_1 про зміну місця перебування під домашнім арештом (хоча і для сторони захисту не передбачено право заявляти саме такі клопотання), було заслухано думку прокурора, який заперечив проти даного клопотання, перевірено матеріали клопотання та акт обстеження квартири, у результаті чого суд прийшов до висновку, що клопотання підлягає задоволенню, оскільки квартира АДРЕСА_2 не придатна для перебування під домашнім арештом та проживання [2]. Інший приклад. Розглянувши клопотання слідчого в ОВС першого слідчого відділу прокуратури Донецької області ОСОБА_3, про продовження строку дії запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту, заслухавши сторону захисту, а саме: підозрювана ОСОБА_4 у судовому засіданні не заперечувала проти клопотання, просила змінити час перебування вдома не з 18.30 годин, а з 20.00, оскільки змінився світовий день; захисник не заперечувала проти клопотання, просила змінити час перебування вдома підозрюваної, оскільки вона має домашнє господарство, город та для його оброблення потрібен час; слідчий суддя продовжив запобіжний захід у вигляді домашнього арешту в межах строку досудового розслідування, при цьому він прийшов до висновку щодо зазначення часу перебування підозрюваної вдома у період з 20.00. до 7.30 годин, враховуючі її намір працевлаштуватися та необхідності ведення господарства [3]. Крім того, як зазначається, нерегульованим у КПК України залишається питання, коли виникає необхідність збільшення розміру застави, яка визначена у разі застосування тримання під вартою. Прикладом такої ситуації є досудове розслідування злочину, передбаченого ч. 2 ст. 307 КК України. Так, щодо трьох підозрюваних судом було обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою і визначено розмір застави (одному – 500 тис. гривень, двом іншим – по 100 тис. гривень). Однак коли було встановлено і доведено таку кваліфікуючу ознаку, як вчинення злочину організованою групою (ч. 3 ст. 307 КК України), то виникла необхідність ініціювати зміни розміру застави для забезпечення виконання завдань кримінального провадження. При цьому у КПК України передбачено випадок лише зміни одного запобіжного заходу на інший [4, с. 24].

Таким чином, наведені практичні приклади свідчать про практичну важливість унормування не тільки процедури зміни запобіжного заходу, процедури скасування, зміни або покладення додаткових обов'язків, а й процедури зміни істотних умов застосування запобіжного заходу, зокрема, місця і часу домашнього арешту, розміру застави.

Аналогічний механізм можна застосувати при зміні поручителя. Як зазначає В. А. Завтур, як наслідок відмови від поруки закон передбачає лише зміну запобіжного заходу, а не поручителя [5, с. 59]; у разі виникнення обставин, що виключають подальшу участь поручителя або поруки в цілому, поручитель має сповістити про це слідчого або прокурора, надавши відповідні докази, які в подальшому звернуться із клопотанням до слідчого судді і нестимуть тягар доказування необхідності зміни запобіжного заходу у судово-контрольному провадженні [5, с. 60]. Разом з тим, уявляється можливим диференціювати наслідки відмови від поручительства залежно від кількості поручителів та причин відмови від виконання зобов'язань. Адже, якщо поручитель один, то його відмова від виконання зобов'язань, зокрема, з причини неможливості здійснити позитивний вплив на поведінку підозрюваного, однозначно має тягнути ініціацію питання щодо зміни запобіжного заходу. Що стосується ситуацій, коли поручитель один в він відмовився від виконання зобов'язань з інших причин, не пов'язаних із негативною поведінкою підозрюваного, або поручителів два або більше, і відмовився від виконання зобов'язань лише один, то також можливо застосувати механізм зміни істотних умов застосування запобіжного заходу, а саме замінити лише поручителя.

Тому з метою унормування питання зміни істотних умов застосування запобіжного заходу, пропонуємо ч. 1 ст. 200 КПК після слів «про зміну запобіжного заходу» доповнити словами: «зміну істотних умов застосування домашнього арешту, розміру застави, заміну поручителя».

Список бібліографічних посилань: 1. Мироненко О. В. Зміна запобіжних заходів у досудовому провадженні: проблеми й недоліки процесуального порядку. *Право і суспільство*. 2014. № 6.2 (3). С. 223–229. 2. Ухвала слідчого судді Галицького районного суду м. Львова від 26 берез. 2013 р., спр. № 461/3280/13-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/45508235> (дата звернення: 27.09.2017). 3. Ухвала слідчого судді Жовтневого районного суду м. Маріуполя Донецької області від 14 квіт. 2017 р., спр. № 263/4944/17 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/65989893> (дата звернення: 27.09.2017). 4. Татаров О. Ю. Деякі питання застосування заходів забезпечення кримінального провадження за новим КПК України // Впровадження нового Кримінального процесуального кодексу України в правоохоронну діяльність та навчальний процес: досвід та шляхи удосконалення: матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 5 квіт. 2013 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2013. С. 20–25. 5. Завтур В. А. Поручитель як суб'єкт доказування: визначення процесуальних можливостей // Теорія та практика кримінального процесуального доказування: матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Івано-Франківськ, 24 берез. 2017 р.). Івано-Франківськ, 2017. С. 58–60.

Одержано 03.10.2017

УДК 343.1

Ельчін Фирдовси огли ІСКЕНДЕРОВ,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри організації
судових та правоохоронних органів
Національного університету
«Одеська юридична академія»

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ДОКАЗУВАННІ

Кримінальне процесуальне доказування як нерозривна єдність пізнавально-практичної та розумової діяльності здійснюється уповноваженими суб'єктами. Глава 4 чинного Кримінального процесуального кодексу України [1], яка закріплює загальні засади здійснення доказування у кримінальному провадженні, не містить окремої статті, яка б чітко визначала поняття суб'єктів кримінального процесуального доказування та їх перелік. У той же час, результати проведеного аналізу глави 4 КПК України та інших положень КПК України, а також матеріалів правозастосовної практики дають підстави зробити висновок, одним із ключових суб'єктів отримання доказів у кримінальному провадженні є оперативні підрозділи.

Варто зазначити, що вітчизняний законодавець досить обмежено підійшов до визначення процесуального статусу оперативних підрозділів у кримінальному процесуальному доказуванні. Так, відповідно до ст. 41 КПК України оперативні підрозділи органів Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, органів Державної кримінально-виконавчої служби України, органів Державної прикордонної служби України здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора, а підрозділ детективів, оперативно-технічний підрозділ та підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України – за письмовим дорученням детектива або прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури. При цьому під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного

підрозділу користується повноваженнями слідчого. Співробітники оперативних підрозділів (крім підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України) не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора. Доручення слідчого, прокурора щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій є обов'язковими для виконання оперативним підрозділом.

В. В. Вапнярчук виходячи з положень цієї статті доходить висновку, що можливість доручення під час здійснення кримінального провадження проведення оперативно-розшукових заходів чинним законодавством не передбачена. Тобто, у випадку доручення слідчим чи прокурором оперативному підрозділу здійснення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні співробітнику оперативного підрозділу, останнього можна вважати суб'єктом доказування [2, с. 163]. На нашу думку, відповідна точка зору є дискусійною, оскільки у ч. 2 ст. 41 КПК України передбачено, що під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. При цьому співробітники оперативних підрозділів не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора. Виходячи з вищенаведеного можемо зробити висновок, що оперативні підрозділи є суб'єктами, на яких покладається обов'язок доказування у кримінальному провадженні. Водночас реалізація цього обов'язку оперативними підрозділами здійснюється лише в межах наданого слідчим чи прокурором доручення на проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, що є засобами отримання доказів у кримінальному провадженні. Виконуючи відповідне доручення, оперативні підрозділи отримують фактичні дані та їх джерела, які набувають статусу доказів лише після їх ретельної перевірки та оцінки слідчим, прокурором. Тобто, можемо зробити висновок, що чинне кримінальне процесуальне законодавство України не визначає оперативних підрозділів суб'єктами доказування у кримінальному провадженні. Оперативні підрозділи є суб'єктами, які забезпечують отримання доказів стороною обвинувачення у кримінальному провадженні.

Подібного висновку доходить й Р. В. Малюга, який, виходячи з аналізу положень ст. 41 КПК України, констатує, що співробітники оперативних підрозділів, набувають статусу слідчих з обмеженими повноваженнями і здійснюють процесуальні дії виключно за вказівкою слідчого чи прокурора. А тому відносити оперативних працівників до суб'єктів кримінального процесуального доказування вважаємо недоцільним [3, с. 64].

Водночас слід звернути увагу на те, що лише оперативні підрозділи органів Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, органів Державної кримінально-виконавчої служби України, органів Державної прикордонної служби України є суб'єктами, які забезпечують отримання доказів стороною обвинувачення у кримінальному провадженні, оскільки діють в межах покладених на них доручень. У той же час, оперативні підрозділи детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України наділені повноваженнями виходити за межі відповідного доручення, здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора. Тобто, можемо дійти висновку, що оперативні підрозділи детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України є суб'єктами кримінального процесуального доказування, оскільки вони мають право як отримувати докази у кримінальному провадженні, так і використовувати їх для обґрунтовування клопотання про проведення відповідних процесуальних дій.

Таким чином, можемо зробити висновок, що оперативні підрозділи відповідно до положень чинного кримінального процесуального законодавства України за своїм процесуальним статусом поділяються на: 1) оперативних підрозділів, які забезпечують отримання доказів стороною обвинувачення у кримінальному провадженні (оперативні підрозділи органів Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного

бюро України, Державного бюро розслідувань, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, органів Державної кримінально-виконавчої служби України, органів Державної прикордонної служби України); 2) оперативні підрозділи як суб'єкти кримінального процесуального доказування (оперативні підрозділи детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України).

Список бібліографічних посилань: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10. Ст. 474. 2. Вапнярчук В. Суб'єкти кримінального процесуального доказування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 160–168. 3. Малюга Р. В. Кримінальне процесуальне доказування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів у досудовому розслідуванні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2015. 273 с.

Одержано 13.10.2017

УДК 343.13

Олександр Федорович КОБЗАР,

доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

МІЖНАРОДНА ПРАВОВА ДОПОМОГА У КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ДОКАЗУВАННІ: СУТНІСТЬ І ЗНАЧЕННЯ

Розвиток співпраці держав в міжнародній правовій допомозі пройшов тривалий шлях. Спочатку використовувалися найпростіші форми, наприклад досягнення домовленості про видачу особи, що вчинила злочин, або про які-небудь інші дії, пов'язані з тим або іншим злочином. Потім виникла необхідність обмінюватися інформацією, причому обсяг цієї інформації постійно розширювався. Якщо раніше вона торкалася окремих злочинців і злочинів, то поступово вона наповнюється новим змістом, зачіпає практично всі сфери боротьби зі злочинністю, включаючи статистику і наукові дані про причини, тенденції, прогнози злочинності і т. п.

На певному етапі виникає необхідність обмінюватися досвідом. У міру розвитку науково-технічного прогресу співпраця в цій сфері також видозмінюється і відіграє все більш істотну роль у відносинах між державами. Те ж саме відбувається і з наданням правової допомоги по кримінальних провадженнях, включаючи розшук злочинців, вручення документів, допит свідків, збір речових доказів і інші слідчі (розшукові) дії.

Співпраця держав повинна розвиватися на декількох рівнях. Перш за все це співпраця на двосторонньому рівні, яка своїми коренями сягає в далеке минуле. В даний час воно не лише не втратило свого значення, але відіграє постійно зростаючу роль. Двосторонні угоди дозволяють більш повно врахувати характер відносин між двома державами, їх інтереси по кожній конкретній проблемі. Найбільше поширення набули двосторонні угоди з таких питань, як надання правової допомоги по кримінальних провадженнях, видача злочинців, передача засуджених осіб для відбування покарання в країні, громадянами якої вони є.

Рада Безпеки ООН неодноразово підкреслювала, що найважливішою умовою ефективності співпраці держав у сфері боротьби зі злочинністю є наявність широкої і надійної міжнародно-правової бази. Альтернативний шлях до ефективної міжнародної співпраці у боротьбі зі злочинністю пов'язаний з формуванням правового поля боротьби зі злочинністю на субрегіональному рівні. Збіг ключових елементів правової системи, збіг кримінальної проблематики, схожість соціально-економічних і інших детермінант злочинності примушують ті або інші блоки держав, оформлені, як правило, по ознаці

економічної, політичної, геокультурної близькості, формувати такі прикладні антикримінальні доктрини і конкретні правові рішення, які виявляються вельми ефективними саме для даної групи держав.

Для міжнародної правової допомоги у кримінально-процесуальному доказуванні правова база недостатньо ефективно використовується у вітчизняній правозастосовній діяльності. Основною причиною недостатнього використання правової допомоги у кримінальних провадженнях, на нашу думку, є: недостатня теоретична розробленість проблем, пов'язаних із застосуванням норм міжнародних договорів у кримінальних провадженнях; нечіткість визначення критеріїв допустимості фактичних даних, отриманих у ході міжнародної допомоги, як доказів у кримінальних провадженнях; недостатня врегульованість екстрадиційного процесу тощо.

У науковій літературі слушно зазначається, що міжнародне співробітництво в боротьбі зі злочинністю є, з одного боку, умовою, а з іншого, – засобом зміцнення та гарантією внутрішньодержавної і міжнародно-правової законності та правопорядку. Основною метою такого співробітництва є вироблення єдиної стратегії та узгодженості дій держав у попередженні злочинності й безпосередній боротьбі з нею, а також у виконанні покарань [4].

Основною метою надання міжнародної правової допомоги в кримінальних провадженнях є сприяння іноземній державі у відправленні правосуддя, отриманні доказів, необхідних для розслідування провадження, відшкодуванні шкоди, заподіяної злочинцем, відновленні порушених прав і законних інтересів учасників кримінального процесу. Проте, розбіжності у законодавчих системах Договірних Сторін викликають низку проблем щодо здійснення співробітництва у цій сфері.

Однією з найбільш актуальних серед них є проблема допустимості фактичних даних, отриманих в ході міжнародної правової допомоги, наукова розробка її критеріїв, створення оптимального юридичного механізму запитання доказів з території іноземної держави, який би належним чином забезпечував отримання документів, максимально адаптованих до національного процесуального законодавства.

Таким чином, при отриманні доказів в порядку надання міжнародної правової допомоги, важливим є питання їх оцінки з точки зору допустимості. У цьому контексті слушною є думка, що оцінка допустимості доказів, отриманих за межами України, повинна бути проведена не лише з позиції їх допустимості відповідно до законодавства України, але й відповідно до застосованого під час їх збирання законодавства іноземної держави з точки зору дотримання прав людини.

Норми іноземного чи міжнародного права у випадку застосування їх під час оцінки доказів не конкурують з національним процесуальним законодавством, а мають застосовуватися субсидіарно, тобто доповнюючи відповідні положення національного законодавства стосовно оцінки доказів за тими чи іншими критеріями.

Список бібліографічних посилань: 1. Гавриш Т. С. Проблеми допустимості доказів, отриманих в ході міжнародної правової допомоги в кримінальних справах: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2004. С. 224. 2. Угода про правову допомогу та співробітництво між Генеральною прокуратурою України та прокуратурою Республіки Білорусь. *Вісник прокуратури*. 2002. № 6 (18). С. 119–121. 3. Угода між Україною та Королівством Іспанія про співробітництво у галузі боротьби зі злочинністю: від 7 листоп. 2001 р. *Офіційний вісник України*. 2004. № 4. С. 216. 4. Уголовный процесс: учебник для высш. учеб. заведений / под общ. ред. В. И. Радченко. М.: Юстицинформ, 2003. С. 637. 5. Цюприк І. В. Актуальні проблеми протидії злочинам терористичного характеру, вчиненим на тимчасово непідконтрольній території України // Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях: матеріали круглого столу (м. Київ, 26 лип. 2016 р.) / МВС України, Нац. акад. прокуратури України. Київ, 2016. С. 151–160.

Одержано 08.10.2017

УДК 343.163

Андрій Олександрович КОВАЛЕНКО,

аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін
факультету № 6 Харківського національного
університету внутрішніх справ

ЩОДО ПІДСТАВ ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ПРОКУРОРОМ ЦИВІЛЬНОГО ПОЗОВУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У наш час неправильно встановлення й наведення в самому позові підстав для пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні є однією з умов відмови суду в його прийнятті. Загалом слід зауважити, що матеріали кримінальних проваджень свідчать про те, що найбільш розповсюдженими недоліками при пред'явленні прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні є: порушення правил підсудності; не визначення або неправильне визначення позивача; ненадання витребуваних судом доказів та неявка в судові засідання учасників процесу; пропуск строку позовної давності; недоведеність позовних вимог; безпідставність позовних вимог; непідтвердження підстав представництва.

Як бачимо, одним із недоліків при пред'явленні прокурором цивільного позову є непідтвердження підстав представництва, що й не уможливлює пред'явлення позову. З цього питання зазначимо, що на практиці виявленні факти безпідставного вступу прокурора до провадження за позовом. Наприклад, прокурором Кременецького району Тернопільської області здійснено вступ у розгляд районним судом справи за позовом О. М. Тивонюк про стягнення з Старопочаївської сільської ради судових витрат у сумі 3 тис. грн, понесених нею під час судового розгляду справи із земельного спору.

Насамперед, при визначенні підстав для пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні прокурору слід урахувувати чиї саме інтереси будуть захищатися – державні чи громадян. При цьому в кожному разі прокурор слід надати до суду відповідні докази, якими підтверджується необхідність захисту інтересу. Таким чином, при вирішенні питання щодо наявності підстав для застосування представницьких повноважень з метою захисту інтересів держави та громадян прокурорам необхідно звертати особливу увагу на існування порушення чи загрози порушення державного (суспільного) інтересу або порушень прав громадян, зважено враховуючи всі наявні в матеріалах кримінального провадження обставини, пов'язані з виявленими порушеннями, їх негативні наслідки.

Якщо це стосується захисту інтересів держави, то згідно зі ч. 3 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» підставами для того є порушення або загрози порушення інтересів держави, якщо захист цих інтересів не здійснює або неналежним чином здійснює орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, а також у разі відсутності такого органу. Відтак у вказаній частині закону законодавець визначив вичерпні підстави, при настанні яких у прокурора виникають повноваження на здійснення представництва держави.

Наявність вказаних підстав для представництва прокурорам слід зазначати (і на сьогодні це прокурорами зазначається) у тексті самого цивільного позову, оскільки у положеннях КПК України та Закону України «Про прокуратуру» прямо не передбачено такої форми звернення до суду як заява про наявність підстав для представництва.

Обґрунтовуючи у позові наявність підстав для представництва держави, прокурор має зазначати уповноваженого суб'єкта владних повноважень, який не здійснює або неналежним чином здійснює захист інтересів держави, та в чому саме полягає таке усунення від захисту або неналежний захист. При цьому слід мати на увазі, що підстави для пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні та наявність порушень інтересів держави не можуть бути ототожнені. Тому окремим блоком у цивільному позові має бути зазначено в чому полягають інтереси держави та яким чином вони порушуються спірними правовідносинами. Таким чином, у кримінальному провадженні прокурор

звертається з цивільним позовом в інтересах держави у разі порушення або загрози порушення інтересів держави виключно після оцінки реалізації повноважень компетентними органами, обґрунтовуючи це в цивільному позові.

До того ж, виключно з метою встановлення наявності підстав для представництва інтересів держави в суді у випадку, якщо захист законних інтересів держави не здійснює або неналежним чином здійснює суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, прокурор має право отримувати інформацію, яка на законних підставах належить цьому суб'єкту, витребувати та отримувати від нього матеріали та їх копії. При цьому, сукупність цих двох чинників (документи є саме у цього органу; орган не захищає інтереси держави) є обов'язковими для звернення прокурора до відповідного органу з запитом щодо отримання інформації та матеріалів, необхідних для підготовки позову.

У вказаному запиті після зазначення факту порушення інтересів держави доречно з'ясовувати намір компетентного органу щодо звернення до суду, роз'яснити повноваження прокуратури з цього приводу та, в залежності від того чи буде позов пред'являтися відповідним органом чи ні, затребувати інформацію і документи, необхідні для пред'явлення позову прокурором – процесуальним керівником.

Посилання на відповідь органу стосовно того, що ним позов не пред'являвся і робота з цього приводу не велася, необхідно зазначати в якості обґрунтування в позові «не здійснення або неналежним чином здійснення органом» захисту інтересів держави, а сам запит та відповідь на нього додавати до позову.

Крім того, при з'ясуванні наявності підстав для вжиття заходів представницького характеру прокурору необхідно установлювати, ким і в який період були допущені порушення, правомірність дій службових осіб суб'єкта владних повноважень та самих відповідачів за позовом прокурора, можливість стягнення шкоди з винної особи. У комплексі з такими діями прокурору обов'язково слід отримувати дані щодо притягнення винних осіб до передбаченої законом відповідальності та, за наявності підстав, ініціювати питання щодо внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

З метою ефективного захисту інтересів держави в будь-якому разі, якщо кримінальним правопорушенням заподіяно збитки та завдано шкоду державним інтересам або інтересам територіальних громад прокурору необхідно забезпечити своєчасне пред'явлення позову у кримінальному провадженні. У зв'язку з цим особливого значення набуває налагодження взаємодії між прокурором, який здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, та органами, які уповноважені захищати інтереси держави.

Якщо захист стосується інтересів громадян, то згідно зі ч. 2 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» підставами для того є спроможність громадян самостійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження через недосагнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність, а законні представники або органи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси такої особи, не здійснюють або неналежним чином здійснюють її захист. У цьому разі прокурору необхідно: по-перше, надати відповідні документи, які підтверджують неповноліття особи, недієздатність або обмежену дієздатність; по-друге, докази на підтвердження того, що законні представники або органи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси такої особи, не здійснюють або неналежним чином здійснюють її захист.

Підводячи підсумок, слід наголосити, що запровадження нової концепції пред'явлення прокурором цивільного позову в кримінальному провадженні в практичній площині створює чимало правових проблем, можливість вирішення яких уже сьогодні викликає серед учених і практиків сумніви.

Одержано 05.10.2017

УДК 343.13

Віта Петрівна КОНОНЕЦЬ,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ СУДОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ З МЕТОЮ ПРОТИДІЇ ВИНЕСЕННЯ ЗЛОЧИННИХ РІШЕНЬ

Питанням адміністративного судочинства значну увагу приділяли такі вчені як Н. Саліщева, В. Сорокін, Б. Лазарєв, Ю. Козлов, Ю. Старилов. Нові тенденції відображені у працях В. Авер'янова, А. Селіванова, В. Стефанюка, Ю. Педько, І. Бородіна, О. Кузьменка, к В. Г. Перепелю, М. М. Тищенко та ін.

Керуючись практикою Європейського суду з прав людини, відзначимо, що виконання судових рішень розглядається як невід'ємна частина судового розгляду в розумінні статті 6 Конвенції, тому забезпечення права на справедливий суд є одним із ключових задач яку потрібно досягти судовою реформою [1].

У свою чергу, державою вже здійснено певні кроки до вирішення цієї проблеми. В тому числі, відповідно до судової реформи 2016 року, ініційованої Президентом України, відповідними змінами до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року було вирішено проблему затягування строків розгляду справ [2].

Прийняття Закону про судоустрій є одним з ключових етапів нормативного забезпечення судової реформи, який відкриває шлях для створення якісно нової моделі функціонування судової влади відповідно до суспільних очікувань і європейських стандартів та задоволення суспільного запиту на справедливий суд, що був однією з основних вимог Революції гідності.

Закон вдосконалює процедуру кваліфікаційного оцінювання всіх суддів, розпочату відповідно до Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд». Зокрема, оцінювання проводитиметься за критеріями компетентності (професійної, особистої, соціальної тощо), професійної етики та доброчесності. Кваліфікаційне оцінювання за критерієм професійної компетентності буде проводитись з урахуванням принципів інстанційності та спеціалізації.

Закон передбачає перехід до триланкової судової системи та утворення протягом шести місяців з моменту набуття ним чинності нового Верховного Суду, у складі якого діятимуть Велика Палата, функцією якої є уніфікація судової практики та вирішення юрисдикційних спорів, та чотири касаційні суди, функцією яких є розгляд справ в касаційному порядку.

З метою вирішення цих проблем, а також у відповідь на вимогу про реструктуризацію судової гілки влади, були прийняті три основні закони у межах судової реформи:

1. Про відновлення довіри до судової влади в Україні;
2. Про очищення влади;
3. Про забезпечення права на справедливий суд [3; 4].

Ці закони щодо судової системи ще не були введені в дію повною мірою, і багато їхніх аспектів все ще обговорюються, проте вони допомогли запустити судову реформу в Україні.

Тому можна визначити, ті зміни які вже відбулися внаслідок прийняття цих законів:

– проведена повна перестановка складу кваліфікаційних і дисциплінарних органів, а саме Вищої кваліфікаційної комісії та Вищої ради юстиції;

– судді отримали право обирати голів судів, що має вирішальне значення для забезпечення незалежності судової системи;

– зроблені певні кроки для покарання суддів, що вчинили злочини або винесли незаконні рішення щодо активістів Євромайдану;

- розпочато процес переатестації суддів;
- можна здійснювати відеозйомку судових слухань без необхідності дозволу головуючого судді;
- було розширено перелік дисциплінарних санкцій, що можуть бути застосовані до суддів.

Хоча ці закони породили низку позитивних змін, їх недостатньо для постійних структурних і ефективних зрушень у питанні судової реформи.

Оскільки є і слабкі сторони, що передують поправкам.

Після революційні спроби реформування судової системи не лише не в змозі задовольнити вимоги громадянського суспільства – вони також породили виклики, що загрожують зруйнувати описані вище позитивні досягнення.

На практиці механізми, розроблені для відбору кандидатів у судді та повторного призначення суддів виявилися неефективними. Закони, прийняті з метою побороти корупцію (наприклад, закони Про відновлення довіри до судової влади і Про забезпечення права на справедливий суд) передбачають перевірку суддів загальної юрисдикції щодо ймовірного дисциплінарного проступку та звільнення їх у разі порушення присяги. Проте лише кілька суддів були звільнені від моменту прийняття закону.

Процесу переатестації всіх суддів, що передбачена законом «Про справедливий суд» бракує громадського контролю, оскільки громадяни і громадські організації не мають доступу до анкет суддів. Отже, шанси низькі і немає жодних гарантій того, що скарга громадянина вплинула б на конкретне рішення щодо перепризначення суддів. Крім того, єдина санкція, яку передбачає експертиза – це всього лише направлення судді на перепідготовку.

Судді, що звикли працювати в корумпованому середовищі і мати з цього зиск не готові адаптуватися до інших стандартів. В українських судах досі є судді з корумпованою ментальністю.

Тому, щодо ряду суддів проводяться розслідування Національним антикорупційним бюро, це стосується тих справ по яким були винесені злочинні рішення заангажованими суддями.

Тобто проблема є нагальною та гострою, оскільки посадові особи суду, в особі суддів, яких звинувачують у порушенні Конституції водночас відповідають за відновлення справедливості в країні.

Взаємне прикриття в українській судовій системі – це ще одна проблема, що гальмує реформу. Одеський суддя Олексій Буран, звинувачений в отриманні величезного хабаря у розмірі 500 тисяч гривень (близько \$20,000), відкрив вогонь по детективах Національного антикорупційного бюро, що проводили обшук в його домі. Проте Рада суддів України кваліфікувала цей інцидент як підбурювання до самогубства: суддя, який стріляв у представників правоохоронних органів. Зрештою одіозний суддя був затриманий і перебуває під вартою. Ця справа показує, що представники українських судів не готові визнавати злочини, скоєні їхніми колегами. Поборники старої системи стоятимуть до останнього, щоб відбілювати дії своїх колег і зберегти свої посади.

Отже, люди довірятимуть тому суду, який швидко і якісно розгляне справу та справедливо вирішить спір. Суддям слід розуміти глибинну суть верховенства права та відходити від вузьких рамок формального застосування закону, результат якого часто буває несправедливим. Люди, які звертаються до суду, в більшості не є юристами і можуть не розуміти, законним чи незаконним є рішення суду. Проте вони дуже тонко відчують несправедливість судового рішення. Тому судді повинні вміло застосовувати закон та ухвалювати такі рішення, які одночасно є і законними, і справедливими, ухваленими в межах розумних строків і в доступній для людей формі. Громадянам має бути зрозумілою логіка дій суду. За такої умови суспільство повертатиметься до суду.

Список бібліографічних посилань: 1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: від 4 листоп. 1950 р. // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 24.09.2017). 3. Про судоустрій і статус суддів: закон України від 2 черв. 2016 р. № 1402-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення:

24.09.2017). 4. Про відновлення довіри до судової влади в Україні: закон України від 8 квіт. 2014 р. № 1188-VII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1188-18> (дата звернення: 24.09.2017). 5. Про забезпечення права на справедливий суд: закон України від 12 лют. 2015 р. № 192-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/192-19> (дата звернення: 24.09.2017).

Одержано 03.10.2017

УДК 343.13

Олександра Олександрівна КОЧУРА,

кандидат юридичних наук;
доцент кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства факультету № 1
Харківського національного
університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0638-2911>

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «СПЕЦІАЛЬНІ ЗНАННЯ» ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Передусім необхідно зазначити, що роз'яснення поняття «спеціальні знання» ані чинний Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р., ані КПК України 1960 р. не містять, що є приводом для дискусій у наукових колах. Тому питання про спеціальні знання було розкрито в багатьох роботах вітчизняних та закордонних науковців, таких, як В. Д. Арсеньєв, Р. С. Белкін, О. М. Зінін, А. І. Вінберг, А. В. Іщенко, В. М. Махов, О. Р. Россинська, М. В. Салтєвський, М. Я. Сегай, Н. І. Клименко, О. Р. Шляхов, О. О. Ейсман, М. П. Яблуков тощо. Але слід зазначити, що законодавець так і не використав розроблені ними положення щодо сутності спеціальних знань.

За дослідженням, одним із перших визначення поняття «спеціальні знання» у кримінальному провадженні сформулював О. О. Ейсман. На його думку, спеціальні знання це знання, що не є загальнодоступними, загальновідомими та не мають масового поширення, тобто це ті знання, якими володіє обмежене коло фахівців [1, с. 91]. Тобто він, при наданні тлумачення, визначив та виокремив як провідну ознаку спеціальних знань те, що вони не є загальнодоступними та загальновідомими, а особи, які мають такі знання, повинні отримати спеціальну освіту, професійну підготовку, набути досвіду роботи у відповідній сфері. На теперішній час, під «спеціальними знаннями» В. Ю. Шепітько визначає систему наукових даних (відомостей) або навичок об'єктивного характеру, отриманих у результаті вищої професійної підготовки, наукової діяльності, досвіду практичної роботи, що відповідають сучасному рівню [2, с. 11].

При цьому, В. М. Махов відносить до них, знання, що властиві різним видам професійної діяльності, за винятком тих, що є професійними для слідчого й судді та використовуються в ході розслідування й розгляду кримінальних справ у суді з метою сприяння встановленню істини в справі у випадках і порядку, визначених чинним кримінальним процесуальним законодавством [3, с. 46]. На думку В. Г. Гончаренко, у кримінальному процесі спеціальні знання характеризуються як знання й навички, отримані в результаті фахової освіти та/або практичної діяльності в будь-якій галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла, використовувані визначеними законом учасниками процесу в межах наданих кожному з них повноважень для розв'язання за певною процедурою процесуальних завдань [4, с. 24]. Під «спеціальними знаннями», Л. В. Лазарева вважає, знання з різних галузей науки (права, техніки, мистецтва та ремесла), отримані в межах професійної освіти, що містять знання теорії, навички та вміння. Тому, їх застосовують учасники цивільного, арбітражного, адміністративного та кримінального провадження з метою встановлення обставин, що підлягають доказуванню в конкретній справі, у порядку, передбаченому відповідним процесуальним законодавством [5, с. 22]. В той же час, під «спеціальними знаннями» в

кримінальному провадженні Р. Л. Степанюк визначає будь-які професійні знання, необхідні для розв'язання питань, що постають під час здійснення досудового розслідування та судового провадження. Ми підтримуємо його думку стосовно того, що вирішальне значення для з'ясування сутності спеціальних знань у кримінальному провадженні має не тільки їхній обсяг, а й суб'єкт, що їх застосовує. Отже, за суб'єктом ці знання він поділяє на три різновиди: а) професійні знання осіб, котрі здійснюють кримінальне провадження; б) фахові знання підозрюваних, обвинувачених, професійних захисників; в) професійні знання осіб, яких залучають сторони процесу й суд для розв'язання завдань кримінального провадження [6, с. 42].

Слід зауважити, що М. В. Салтевський мав свій погляд та під спеціальними знаннями розумів постійно удосконалюванні набуті знання, вміння навички, які використовуються в будь-якій галузі людської діяльності, отримані в процесі спеціальної освіти, досвіду і практичної діяльності (за винятком професійних знань осіб, що здійснюють розслідування), необхідні для швидкого і повного розкриття і розслідування кримінального правопорушення, а також розгляду справи в суді [7, с. 184]. При цьому, він слушно відзначав, що знання, якими володіє спеціаліст, були отриманні ним в процесі професійного навчання і являють собою певну сукупність, що характеризує його як спеціаліста, зокрема, юриста, лікаря, інженера тощо. А тому, він вважав, що називати їх спеціальними для особи, яка ними володіє, не можна, оскільки їх використання входить в його професійні обов'язки. Тому, вони є спеціальними тільки для того, у кого інша професія. Таким чином, знання виступають спеціальними тільки відносно інших знань, відмінних за змістом [8, с. 397].

Тобто, спеціальні знання це професійні знання та вміння в галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо, що необхідні для розв'язання питань, які виникають у ході досудового розслідування кримінальних проваджень та розгляду їх матеріалів у суді. Спеціальними вважають знання, що не є загальнопоширеними, загальновідомими, а лише ті, яких набули спеціалісти-професіонали в тій чи іншій галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо.

Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, як слушно зазначають А. А. Кравченко та М. Г. Щербаковський, здійснюється шляхом обов'язкової участі спеціалістів, тобто незацікавлених в результатах досудового розслідування осіб, які володіють спеціальними знаннями та навичками та запрошуються для участі у процесуальних діях слідчим, прокурором, судом для вирішення спеціальних питань, що виникають при розкритті і розслідуванні кримінальних правопорушень [9, с. 11], що ми підтримуємо.

Тобто, спеціальні знання використовуються у різних формах (при експертизі, консультації, участі спеціаліста (фахівця) у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях.

Таким чином, залучення спеціаліста при проведенні процесуальних дій та застосування його спеціальних знань є одним із засобів забезпечення повноти доказів з метою встановлення істини у кримінальному провадженні та захисту осіб, суспільства і держави від кримінальних правопорушень, а також з метою охорони прав, свобод і законних інтересів всіх учасників кримінального провадження. За дослідженням, спеціаліст є незалежним, компетентним, незацікавленим фахівцем, який володіє спеціальними знаннями і навичками, залучений до участі в слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях для вирішення спеціальних питань, що виникають при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень. В той же час проблеми, які були розглянуті, не є остаточними і підлягають окремому дослідженню або науковому вивченню.

Список бібліографічних посилань: 1. Эйсман А. А. Заключение эксперта (структура и научное обоснование). М.: Юрид. лит., 1967. 152 с. 2. Шепітько В. Ю. Проблеми використання спеціальних знань крізь призму сучасного кримінального судочинства в Україні. *Судова експертиза*. 2014. № 1. С. 11–18. 3. Махов В. Н. Использование знаний сведущих лиц при расследовании преступлений: монография. М.: РУДН, 2000. 296 с. 4. Гончаренко В. Г. Спеціальні знання: генезис, предмет, рівні, форми використання в доказуванні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2007. № 2 (9). С. 22–34. 5. Лазарева Л. В. Специальные знания и их применение в доказывании по уголовному делу: монография. М.: Юрлитинформ, 2009. 224 с. 6. Степанюк Р. Л. Поняття спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2014. Спецвип. С. 38–42. 7. Салтевський М. В.

Криміналістика (у сучасному вигляді): підручник. Київ: Кондор, 2005. 586 с. **8.** Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному вигляді): підручник. Київ: Кондор, 2008. 588 с. **9.** Щербаковський М. Г., Кравченко А. А. Применение специальных знаний при раскрытии и расследовании преступлений. Харьков: Ун-т внутр. дел, 1999. 78 с.

Одержано 03.10.2017

УДК 343.1

Антон Сергійович КУМИЛКО,
співробітник Служби безпеки України

ПРЕДМЕТ ДОКАЗУВАННЯ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ДОКУМЕНТУВАННЯ Й РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ

Правильне визначення предмету доказування має особливе значення для швидкого та повного розкриття кожного злочину і зокрема, у сфері банківського кредитування, що є основним завданням кримінального провадження (ст.2 КПК України) і оперативно-розшукової діяльності (ст.1 Закону України про ОРД). Це, передусім, необхідно для цілеспрямованості й плановості дій не лише слідчого, прокурора, суду, упорядкованості провадження у справі, встановлення напряму й меж дослідження, спрямованості слідчих, розшукових і судових версій, окремих слідчих і судових дій, для розробки тактичних комбінацій в кримінальному процесі, а й для оперативно-розшукового документування злочинів.

Зважаючи на значення наукової і правової категорії «предмет доказування» для кримінального провадження і оперативно-розшукової діяльності, їй присвятили свої роботи такі авторитетні науковці як В. Д. Арсеньєв, О. М. Бандурка, В. А. Банін, Б. І. Бараненко, А. Р. Белкін, Ю. М. Грошевий, Е. О. Дідоренко, А. Я. Дубинський, В. С. Зеленецький, М. Й. Курочка, А. М. Ларін, І. М. Лузгін, Г. М. Миньковський, М. М. Михеєнко, М. А. Погорецький, В. О. Попелюшко, С. В. Слинько, С. М. Стахівський, М. С. Строгович, В. М. Тertiшник, О. І. Трусов, Ф. Н. Фаткуллін, М. А. Чельцов, С. А. Шейфер, М. Є. Шумило, О. О. Юхно та ін., проте до цього часу вона є найбільш дискусійною у теорії кримінального процесу, що ускладнює правозастосовну діяльність.

Значення предмету доказування полягає у тому, щоб визначити коло фактів та обставин, які повинні бути встановлені як для вирішення кримінальної справи у цілому, так і для прийняття окремих процесуальних рішень.

У ч. 1 ст. 91 КПК України зазначається, що у кримінальному провадженні підлягають доказуванню: 1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); 2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; 3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; 4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; 5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання. Тобто мова йде про перелік обставин, що відносяться до предмета доказування у кримінальному провадженні, як сукупності фактів і обставин об'єктивної дійсності, які мають матеріально-правове, цивільно-правове, кримінально-процесуальне значення і є необхідними і достатніми фактичними обставинами для вирішення кримінального провадження по суті.

Системний аналіз змісту цієї норми КПК вказує на те, що в ній йдеться про обставини, які вказують на наявність або відсутність у досліджуваному діянні складу злочину, що впливають на визначення міри покарання чи звільнення від кримінальної відповідальності або є підставами для закриття кримінального провадження.

На наш погляд, поняття складу злочину ширше від поняття предмета доказування. Вони співвідносяться як частина і ціле. Обставини, викладені у ст. 91 КПК України, мають узагальнюючий, орієнтуючий характер для всіх видів кримінального провадження, у тому числі у сфері банківського кредитування. Маючи узагальнюючий, орієнтуючий характер для всіх видів кримінального провадження, вони у теорії доказування отримали назву загального предмета доказування на всіх стадіях кримінального провадження. Водночас, індивідуалізація предмета доказування по конкретному провадженню здійснюється з урахуванням вимог диспозиції статті Кримінального Кодексу, за якою кваліфікується діяння, що підлягає доказуванню.

Незважаючи на те, що встановлення вищезазначених фактів та обставин є обов'язковим у кожній кримінальній справі, органи дізнання, слідчий та суд досить часто нехтують виконанням цих вимог, виявляють неуважність, недостатню зацікавленість, їх діяльність має при цьому формальний характер. Судді, у свою чергу, не приділяють достатньо уваги порушенням, які відбуваються на стадії досудового слідства. На нашу думку, всі ці недоліки призводять до низького рівня проведення дізнання та досудового слідства і як наслідок, до слідчих та судових помилок, непрятигнення винних до кримінальної відповідальності та покарання невинних осіб. Насамперед, це означає, що якість слідства знижується, знижується й авторитет ОВС в очах населення, збільшується рівень недовіри.

У теорії кримінального процесу предмет доказування визначається як коло питань, які мають бути з'ясовані в ході судового дослідження (М. А. Чельцов); сукупність фактів, необхідних для правильного вирішення кримінальної справи (І. Б. Михайловська); як сукупність передбачених кримінально-процесуальним законом обставин, встановлення яких є необхідним для вирішення заяв і повідомлень про злочини, кримінальної справи у стадії виконання вироку, а також для вжиття процесуальних профілактичних заходів у справі (М. М. Михеєнко) та ін.

Велике значення предмет доказування має для оперативно-розшукового документування злочинів оперативними підрозділами правоохоронних органів і, зокрема, у сфері банківського кредитування, та виконання ними доручень слідчого та прокурора щодо проведення відповідних негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях щодо цих злочинів.

Так, ст. 7 зкону України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначає обов'язки підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність. Вони зобов'язані: 1) у межах своїх повноважень відповідно до законів, що становлять правову основу оперативно-розшукової діяльності, вживати необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення і припинення злочинів та викриття причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів, здійснювати профілактику правопорушень; 2) виконувати письмові доручення слідчого, вказівки прокурора та ухвали слідчого судді суду і запити повноважних державних органів, установ та організацій про проведення оперативно-розшукових заходів; 3) виконувати у межах своєї компетенції запити правоохоронних органів інших держав або міжнародних правоохоронних організацій відповідно до законодавства України, міжнародних договорів України, а також установчих актів та правил міжнародних правоохоронних організацій, членом яких є Україна; 4) інформувати відповідні державні органи про відомі їм факти та дані, що свідчать про загрозу безпеці суспільства і держави, а також про порушення законодавства, пов'язані з службовою діяльністю посадових осіб; 5) здійснювати взаємодію між собою та іншими правоохоронними органами, в тому числі відповідними органами іноземних держав та міжнародних антитерористичних організацій, з метою швидкого і повного попередження, виявлення та припинення злочинів; 6) забезпечити із залученням інших підрозділів безпеку працівників суду і правоохоронних органів; осіб, які надають допомогу, сприяють оперативно-розшуковій діяльності; осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів цих осіб.

У разі виявлення ознак злочину оперативний підрозділ, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, зобов'язаний невідкладно направити зібрані матеріали, в яких

зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, до відповідного органу досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України.

У разі, якщо ознаки злочину виявлені під час проведення оперативно-розшукових заходів, що тривають і припинення яких може негативно вплинути на результати кримінального провадження, підрозділ, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, повідомляє відповідний орган досудового розслідування та прокурора про виявлення ознак злочину, закінчує проведення оперативно-розшукового заходу, після чого направляє зібрані матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, до відповідного органу досудового розслідування.

Стаття 10 закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» зазначає, що матеріали оперативно-розшукової діяльності використовуються: 1) як приводи та підстави для початку досудового розслідування; 2) для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальному провадженні; 3) для попередження, виявлення, припинення і розслідування злочинів, розвідувально-підривних посягань проти України, розшуку злочинців та осіб, які безвісти зникли; 4) для забезпечення безпеки працівників суду, правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів, а також співробітників розвідувальних органів України та їх близьких родичів, осіб, які конфіденційно співробітничали або співробітничали з розвідувальними органами України, та членів їх сімей 5) для взаємного інформування підрозділів, уповноважених здійснювати оперативно-розшукову діяльність, та інших правоохоронних органів; 6) для інформування державних органів відповідно до їх компетенції.

Проаналізувавши вищезгадані норми законів, можна з певністю сказати, що у такий спосіб законодавець закріплює і врегульовує основні напрями оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження.

Слід зазначити, що виявлення та розкриття багатьох злочинів може бути здійснено лише за допомогою використання оперативно-розшукових заходів. На теперішній час роль оперативного забезпечення кримінального провадження набуває особливої актуальності завдяки яскраво вираженій протидії розслідуванню з боку злочинних угруповань. Від того, наскільки якісно буде здійснюватися взаємодія органів досудового розслідування та органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, залежить кінцевий результат прийняття рішення у кримінальній справі.

Як показує практика, неузгодженість, яка є між службами системи правоохоронних органів, нерегульованість на рівні закону взаємодії між ними, викликає масу запитань у ході розслідування і відбивається на процесі кримінального провадження.

Можна сказати, що оперативно-розшукове забезпечення доказування у кримінальному провадженні виступає як комплексна система оперативно-розшукових заходів, направлених на своєчасне, швидке і повне розкриття та розслідування конкретних злочинів, викриття осіб винних у їх вчиненні, що відповідає завданням кримінального судочинства (ст. 2 КПК України). Стаття 1 закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» закріплює, що оперативно-розшукова діяльність здійснюється в інтересах кримінального судочинства.

Таким чином, можна зробити висновок, що предмет доказування відіграє важливе теоретичне й практичне значення як кримінального провадження так і для оперативно-розшукової діяльності саме тому, що він виконує роль своєрідного путівника, який визначає її спрямованість.

Список бібліографічних посилань: 1. Грошевий Ю. М., Стахівський С. М. Докази і доказування у кримінальному судочинстві: наук.-практ. комент. Київ: КНТ; Вид. Фурса С. Я., 2007. 272 с. 2. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. Харків: Арсіс, ЛТД, 2007. 576 с.

Одержано 17.10.2017

УДК 343.132

Андрій Ігорович КУНТІЙ,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу факультету № 1
інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Львівського державного університету внутрішніх справ;

Вадим Рустамович ГРИНЬКО,

курсант 4 курсу факультету № 1
інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Львівського державного університету внутрішніх справ

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СТАНОВЛЕННЯ СУДУ ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ

Організаційні основи та процесуальний порядок здійснення правосуддя судом присяжних закріплені в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» та Кримінальному процесуальному кодексі України. Але аналіз законодавчої моделі суду присяжних та практики застосування цієї процесуальної форми дозволяють стверджувати, що існуюча на даний час форма участі народу у здійсненні правосуддя потребує реформування. Цим обумовлюється актуальність удосконалення правової моделі суду присяжних в Україні, яке має здійснюватися у комплексі із аналізом процесуального статусу присяжних, з'ясуванням його сутнісних ознак та особливостей, а також з порівнянням існуючих у світі правових моделей.

За своєю правовою природою суд присяжних є однією з форм здійснення безпосередньої демократії, тобто спосіб волевиявлення народу при вирішенні суспільно важливих питань. Історії конституціоналізму відоме широке коло форм безпосередньої демократії, зокрема вибори, референдум, плебісцит, мітинги тощо. В Україні з моменту прийняття Конституції постійно акцентувалася увага на необхідності запровадження суду присяжних, зокрема згідно статті 124 Конституції України народ бере безпосередньо участь у здійсненні правосуддя через присяжних. А також те, що судочинство провадиться суддею одноособово, колегією суддів чи судом присяжних (стаття 129 Конституції України) [1].

Статтею 63 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» присяжний визначається як особа, яка у випадках, визначених процесуальним законом, та за її згодою вирішує справи у складі суду разом із суддею або залучається до здійснення правосуддя. Законодавством передбачається особливий порядок утворення суду присяжних. Зокрема, як показує практика реформування судової системи, особливо актуальною на даний час є проблема формування та закріплення списків присяжних. У ст. 64 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» зазначено, що для затвердження списку присяжних територіальне управління Державної судової адміністрації України звертається з поданням до відповідних місцевих рад, які формують і затверджують у кількості, зазначеній у поданні, список громадян, які постійно проживають на територіях, на які поширюється юрисдикція відповідного окружного суду, відповідають вимогам статті 65 цього Закону і дали згоду бути присяжними. Після затвердження списку присяжних такий список передається до відповідного окружного суду, в тому числі в електронній формі. Інформацію, що міститься у зазначеному списку, не може бути використано для цілей, що не пов'язані із добором присяжних [2, с. 31].

Винагорода присяжним здійснюється відповідно до ст. 68 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», розрахована виходячи з посадового окладу судді місцевого суду (з 1 січня 2017 року – 16000 грн) з урахуванням фактично відпрацьованого часу в порядку, визначеному наказом Державної судової адміністрації України від 05 жовтня 2016 року № 198 «Про затвердження Порядку виплати винагороди та відшкодування витрат, виплати добових присяжному за час виконання ним обов'язків у суді» [3]. Також, за присяжними на час виконання ними обов'язків у суді за місцем основної роботи зберігаються всі гарантії та пільги, визначені законом. Час виконання присяжним обов'язків у суді зараховується до всіх видів трудового стажу. Звільнення присяжного з роботи або переведення на іншу роботу без його згоди під час виконання ним обов'язків у суді не допускається.

Однак, на сьогоднішній день аналіз формування списків присяжних у судах України дозволяє дійти висновку, що вони або належним чином не сформовані, або їхній персональний склад не дозволяє забезпечити ефективність здійснення правосуддя судом присяжних. Дослідження питання недоліків у формуванні списків присяжних дозволяє виявити протиріччя з приводу того, що громадяни з одного боку висловлюють своє невдоволення функціонуванням судової системи, а з іншого – особисто не бажають брати участь у здійсненні правосуддя.

Однією з умов виконання особою функцій присяжного є складення присяги, оскільки особа приступає до виконання функцій судді, представника держави. Складання присяги є певним психологічним прийомом підготовки присяжного до виконання його обов'язків у сфері судочинства [5, с. 86].

Таким чином, в процесі реформування судової влади важливою є не тільки проблема законодавчого регулювання вимог, що ставляться до кандидатів у присяжні, а й створення механізму, що забезпечує добровільне і старанне виконання кожним громадянином України цього обов'язку. Причому вирішувати цю проблему потрібно з урахуванням досвіду участі у здійсненні правосуддя в нашій країні народними засідателями, а також досвіду інших країн, де практикується залучення представників народу до здійснення правосуддя.

Стаття 65 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» декларує положення про те, що присяжним може бути громадянин України, який досяг тридцятирічного віку і постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного окружного суду, якщо інше не визначено законом.

Окрім цього, нормами цього закону визначається перелік осіб, що не включаються до списків присяжних: 1) визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними; 2) які мають хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків присяжного; 3) які мають не зняту чи непогашену судимість; 4) народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, працівники правоохоронних органів (органів правопорядку), військовослужбовці, працівники апаратів судів, інші державні службовці, посадові особи органів місцевого самоврядування, адвокати, нотаріуси, члени Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Вищої ради правосуддя; 5) особи, на яких протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення; 6) громадяни, які досягли шістдесяти п'яти років; 7) особи, які не володіють державною мовою [2, с. 31–32].

Проведений аналіз вимог, що ставляться до присяжних, дозволяє зробити висновок про те, що закладена в українському законодавстві система вимог, пропонованих до присяжного, й умови звільнення громадян від виконання обов'язків присяжних не дозволяють визнати бездоганними формальні критерії відбору присяжних.

Ще одним важливим та проблемним питанням, що потребує законодавчого врегулювання є питання кількості кримінальних проваджень, підсудних судам присяжних. Зокрема, Кримінальним процесуальним кодексом України передбачено, що присяжні беруть участь у кримінальному провадженні в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі [6]. Така норма закону суттєво зменшує кількість кримінальних проваджень, які могли б розглядатись судом присяжних. Тому, на даному етапі судової реформи доцільним є внесення змін до Кримінального процесуального кодексу щодо розширення кола кримінальних проваджень, рішення по яких приймається судом присяжних.

Отже, в контексті триваючої реформи кримінальної юстиції саме інститут суду присяжних є ефективним засобом відновлення довіри до судової влади в Україні. Становлення в нашій державі такого інституту з урахуванням досвіду країн Європи та США, де така форма судочинства ефективно функціонує, є запорукою не лише відновлення довіри до судової влади, а й механізмом підвищення змагальності, об'єктивності та дієвості судового процесу.

Список бібліографічних посилань: 1. Конституція України: закон України від 28 черв. 1996 р. // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 29.09.2017). 2. Закон України «Про судоустрій і статус суддів»: офіц. текст. Київ: Алерта, 2016. 104 с. 3. Про затвердження Порядку виплати винагороди та відшкодування витрат, виплати добових присяжному за час виконання ним обов'язків у суді:

наказ Держ. суд. адміністрації України від 5 жовт. 2016 р. № 198 // ЛІГА:ЗАКОН: прав. портал. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SA16045.html (дата звернення: 29.09.2017). 4. Петрухін І. Л. Виправдувальний вирок і право на реабілітацію. 2009. URL: <http://pravolib.pp.ua/opravdatelnyiy-prigovor-pravo.html> (дата звернення: 29.09.2017). 5. Ахтирська Н. М. Становлення суду присяжних в Україні: від конституційного принципу до процесуальної регламентації. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 5. С. 83–89. 6. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 29.09.2017).

Одержано 07.10.2017

УДК 343.163

Юрій Вікторович ЛУК'ЯНЕНКО,

кандидат юридичних наук,
заступник керівника Роменської місцевої
прокуратури Сумської області

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ПРОКУРОРОМ ЦИВІЛЬНОГО ПОЗОВУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Під час здійснення процесуального керівництва в кримінальному провадженні у прокурора в певній категорії кримінальних проваджень виникають підстави для пред'явлення цивільного позову. При цьому, як засвідчує практика та власний досвід автора з цього питання, законодавче врегулювання пред'явлення прокурором цивільного позову у кримінальному провадженні потребує свого удосконалення.

Так, аналіз практичної діяльності органів прокуратури, а також статичні показники їх роботи у даному напрямі наочно свідчать про збільшення частки обвинувальних актів, що спрямовуються до суду, саме у економічній сфері, де завдаються значні збитки державі (державним, комунальним підприємствам, довіллю тощо). У результаті цього порушуються інтереси держави, що вимагає від уповноважених службових осіб стати на бік їх захисту.

Здебільшого, прокурорами пред'являються цивільні позови у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти життя та здоров'я, порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (позов про відшкодування витрат на лікування потерпілих); у злочинах проти довілля (позов про відшкодування шкоди, завданої внаслідок самовільного порубу дерев, забруднення та псування земель); у злочинах проти власності та злочинах у сфері службової діяльності (позов про відшкодування збитків, завданих внаслідок вчинення злочину).

Правове регулювання повноважень прокурора щодо пред'явлення цивільного позову визначено у ч. 3 ст. 128 КПК України, в якій прямо передбачено, що цивільний позов в інтересах держави пред'являється прокурором. В абзаці другому вказаної частини визначено, що прокурор, який пред'являє цивільний позов у кримінальному провадженні, повинен обґрунтувати наявність підстав для здійснення представництва інтересів громадянина або держави в суді, передбачених частиною четвертою статті 25 Закону України «Про прокуратуру». При цьому, вказана норма Закону України «Про прокуратуру» визначає повноваження прокурора під час здійснення нагляду за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство та не стосується взагалі питань позовної діяльності прокурора.

У свою чергу, саме ст. 23 зазначеного Закону регулює питання представництва прокурором інтересів громадянина або держави в суді. Частина 4 вказаної даної статті закону визначає, що наявність підстав для представництва має бути обґрунтована прокурором у суді. Разом із тим, частина 3 статті 23 Закону України «Про прокуратуру» передбачає, що прокурор здійснює представництво в суді законних інтересів держави у разі

порушення або загрози порушення інтересів держави, якщо захист цих інтересів не здійснює або неналежним чином здійснює орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, а також у разі відсутності такого органу. Наявність таких обставин обґрунтовується прокурором у порядку, передбаченому частиною четвертою цієї статті.

Також ст. 45 Цивільного процесуального кодексу України містить тотожні по своїй сутті вимоги щодо представництва прокурором інтересів держави або громадян. Тобто, при прийнятті позову до розгляду у кримінальному провадженні, який поданий до початку судового розгляду, прокурор має обґрунтувати вказані вище підстави для представництва. У практичній площині із вказаним виникають проблеми, які пов'язані з недосконалим регулюванням цієї діяльності прокурора. Наприклад, у кримінальному провадженні за фактом незаконного порубу дерев, орган контролю – Державна екологічна інспекція нарахувала суму збитків, яка завдана довкіллю. Надалі, особі вручили письмове повідомлення про підозру та обвинувальний акт спрямований для розгляду по суті до суду. При цьому, прокурором в інтересах держави, в особі відповідної Державної екологічної інспекції та органу місцевого самоврядування, у провадженні до підозрюваного подано цивільний позов про стягнення шкоди. У свою чергу, на практиці, наявні рішення суддів про відмову у прийнятті позову до розгляду разом із матеріалами кримінального провадження, так як прокурором не обґрунтовані відповідні підстави для представництва інтересів. Аналіз вказаної ситуації свідчить про те, що відповідні підстави, ті що передбачені ч. 2 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» відсутні, адже між моментом нарахування збитків органом державного контролю та пред'явленням прокурором позову в інтересах вказаного органу пройшов незначний період часу, що не може свідчити про неналежне виконання своїх повноважень державним органом.

У свою чергу, чи не суперечить вказане рішення суду засадам кримінального процесуального права, зокрема завданню кримінального провадження щодо захисту інтересів держави. На думку автора, суперечить. Тому вважаємо за доцільне у ст. 128 КПК України внести зміни щодо надання можливості прокурору пред'являти цивільний позов у кримінальному провадженні лише за наявності таких підстав; та не обґрунтовувати, як це передбачено ч. 3 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру», не здійснення або неналежним чином здійснення повноважень органом державної влади, органом місцевого самоврядування чи іншим суб'єктом владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, а також у разі відсутності такого органу.

Вказане слугуватиме ефективному виконанню завдань кримінального провадження, надасть змогу з економити час та затрати судових органів, органів прокуратури, органів державної влади та місцевого самоврядування. Тож, на думку автора, на сьогодні правозастосовцям слід керуватись саме завдання кримінального провадження, яке наведене у ст. 2 КПК України, та ч. 5 ст. 128 КПК України, зокрема щодо превалювання норм кримінального процесуального права над нормами цивільного процесуального права.

Одержано 05.10.2017

УДК 343.14

Олександр Віталійович ЛУСКАТОВ,

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри кримінально-правових дисциплін

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВІДСУТНОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНУ «РЕЧІ» У КПК УКРАЇНИ

Відсутність визначення у законі окремих термінів, що присутні у змісті низки його норм, створює між останніми протиріччя, дозволяє користувачам трактувати ці поняття як завгодно.

Зокрема це стосується терміну «речі», котрий зустрічається у КПК України (далі – КПК) близько 170 разів у змісті більше 60 статей.

Загальнозрозумілою є вагомість категорії «докази» у кримінально-процесуальному законодавстві. Їх процесуальними джерелами, відповідно до ч. 2 ст. 84 КПК, поряд с показаннями, документами, висновками експертів є ще й речові докази. Визначення змісту останніх, котрий пропонується у ст. 98 КПК, пов'язано з терміном «речі», сутність якого не розкривається. Єдине, що витікає з вказаної норми, це те, що речі є матеріальним об'єктом. Разом з тим, у ч. 1 ст. 99 КПК як матеріальний об'єкт визначають документ і щодо цієї категорії надається досить розгорнуте пояснення.

Глава 15 КПК регламентує тимчасовий доступ до речей і документів, але ні вона, ні в цілому КПК не містить визначення терміну речі. Якщо у статті 99 КПК окреслюється поняття документу, то щодо речей жодних роз'яснень не пропонується. Тож, виникає запитання стосовно того, на чому закінчуються межі повноважень слідчого в частині доступу до речей, або, кажучи по-іншому, щодо яких матеріальних об'єктів наявна потенційна можливість їх вилучення.

Завдяки відсутності чіткого визначення поняття «речі» окремі норми КПК вступають у протиріччя одна з одною.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 167 КПК, тимчасово вилученим може бути майно у вигляді речей, документів, грошей тощо. З її змісту витікає, що термін «майно» слід розуміти ширше ніж кожен з перелічених категорій (речі, документи, гроші тощо), котрі з першим співвідносяться як загальне та часткове.

У ч. 1 ст. 234 КПК як мета проведення обшуку теж фігурує майно, стосовно котрого тільки міститься уточнення, що воно здобуте в результаті вчинення злочину. Тоді, проводячи аналогію зі статтею 167, можна припустити, що в даному випадку законодавець під майном також розуміє речі, документи, гроші тощо. Натомість у ч. 2 ст. 235 КПК, що встановлює перелік відомостей, які повинні міститись в ухвалі слідчого судді про дозвіл на обшук, дослівно записано: «речі, документи або осіб, яких планується відшукати». Оскільки таке рішення слідчого судді надає право уповноваженим особам проникнути до житла та іншого володіння особи з метою пошуку певних об'єктів, то чи можуть вони виявляти та вилучати гроші, і в якості чого (речей чи документів), або гроші, як такі, що не входять безпосередньо до переліку в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, можуть вважатись лише тимчасово вилученим майном відповідно до вимог ч. 7 ст. 236 КПК.

Наявність протиріч у законі не сприяє його ефективному застосуванню, створює додаткові приводи для оскарження дій правоохоронців.

Слід зазначити, що у ч. 2 ст. 3 КПК законодавець передбачив механізм визначення термінів, відсутніх у частині 1 вказаної норми. Для цього пропонується звертатись до спеціальних норм кодексу або до інших законів України. Як вже констатувалось вище, термін «речі» у КПК не визначено. Натомість ми знаходимо його у ст. 179 («Поняття речі») Цивільного кодексу України (далі – ЦК), де вказано, що «річчю є предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки». Вище наголошувалось, що зі змісту ст. 98 КПК витікає розуміння речі як матеріального об'єкту і це певним чином узгоджується із названими положеннями ЦК.

Але у главі 13 («Речі. Майно») останнього з названих законів регламентовано ще й різні види речей. Зокрема, у ч. 1 ст. 181 ЦК зазначено, що до нерухомих речей належать земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення. Якщо знову звернутись до змісту ч. 2 ст. 235 КПК, стає зрозумілим, що категорія «речі» може фігурувати в ухвалі про дозвіл на обшук не тільки як те, що треба виявити (п. 6), а ще й у якості іншого володіння особи (п. 4), оскільки до останнього, відповідно до положень ч. 2 ст. 233 КПК, також відносяться земельні ділянки тощо.

Здається, що потенційна можливість такого широкого, якщо посилались на інші закони, використання поняття «речі» здатна дезорієнтувати представників сторін кримінального провадження, які, відповідно до ст. 22 КПК, мають рівні права на збирання та подання до суду речей.

Слід також вказати, що не тільки у ЦК називають різні види речей. У ч. 2 ст. 229 КПК йдеться про «однорідні речі одного виду». Внаслідок протиріччя, що наявне у цьому

словосполученні одразу виникає питання про те, чи одного роду або виду треба задіяти речі, щоб пред'явити їх для впізнання разом з тією річчю, приналежність котрої певній особі треба з'ясувати. У словнику української мови термін «вид» визначається як «підрозділ, що об'єднує ряд предметів, явищ за спільними ознаками і входить до складу загальнішого вищого розділу – роду», тобто з категорією «род» він зіставляється як часткове та загальне [1].

На нашу думку, для того, щоб особа дійсно упізнала той самий об'єкт, що бачила раніше, вона повинна його вибирати серед не просто схожих за якимось загальними ознаками, а поряд з майже повністю йому аналогічними. Тож, речі, що пред'являються для впізнання, повинні бути одного виду, а не роду, що забезпечить максимально об'єктивний результат проведення вказаної слідчої (розшукової) дії. З приводу вказаного вимагає переосмислення ч. 3 ст. 229 КПК, що регламентує порядок пред'явлення для впізнання речі в одному екземплярі за відсутності інших однорідних речей. Заміна у даній нормі терміну «однорідні речі» на термін «речі одного виду» буде у більш категоричній формі вказувати на те, що не існує інших речей, подібних до тієї, котра пред'являється для впізнання.

На нашу думку, шляхом до вирішення окресленої проблеми є внесення до КПК положень із визначенням терміна «річ» («речі») та його розгорнутим трактуванням у вигляді переліку відповідних матеріальних об'єктів, що надавав би досить чітке розуміння як зазначеній категорії в цілому, так і її різновидам.

Список бібліографічних посилань: 1. Словник української мови: в 11 т. Т. 1 / АН УРСР, Ін-т мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наук. думка, 1970–1980. С. 381.

Одержано 08.10.2017

УДК 343.13

Олена Василівна МАРТОВИЦЬКА,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри
кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ЗАХИСНИКА НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

За дослідженням, у чинному КПК України 2012 р. заслуговує на увагу концептуальний підхід до визначення дефініції щодо учасників та сторін кримінального провадження, що довгий час залишалось поза увагою законотворця. Законодавець розкриває зміст двох важливих для теорії та практики правових інститутів, а саме: сторони кримінального провадження – з боку обвинувачення: слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник; з боку захисту: підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники; учасники кримінального провадження – сторони, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявник, свідок та його адвокат, понятий, заставодавець, перекладач, експерт, спеціаліст, секретар судового засідання, судовий розпорядник.

У тлумачних словниках української мови слово «статус» (від лат. status – стан) тлумачеться як положення, стан чого-небудь чи кого-небудь [1, с. 420]; сукупність прав і обов'язків громадянина або юридичної особи [2, с. 1191]. Правовий статус особи це система прав, свобод і обов'язків, а також законних інтересів людини як суб'єкта права, визнана та гарантована державою [3, с. 525]. Процесуальний статус захисника, як і інших учасників кримінального провадження, виникає з моменту залучення до сфери кримінальних

процесуальних відносин, що регулюються нормами чинного законодавства України, зокрема КПК України, Законами України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про безоплатну правову допомогу» та іншими.

Захисником, відповідно до ч. 1 ст. 45 КПК України, є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі. У зв'язку з цим, у науковій літературі зазначається, що саме у сфері кримінального судочинства найчастіше зустрічаються різноманітні порушення прав людини, на стороні яких стоїть адвокат. У таких справах на кону стоять дуже вагомні речі, тому захист не може бути довірений неспеціалісту [4, с. 13]. Інші, приділяючи увагу статусу саме адвоката, визнають, що єдиною, головною відмінністю адвокатури як суб'єкта надання правової допомоги є власний адвокатський статус, тобто сукупність передбачених законом прав, обов'язків і гарантій адвокатської діяльності. Цей особливий статус, покликаний забезпечити ефективність правової допомоги адвоката, порівняно з юридичними послугами, що надаються в Україні іншими суб'єктами [5, с. 12–16], що ми підтримуємо. Інститут адвокатури потребує підтримки з боку держави, саме на адвокатів покладається обов'язок забезпечити захист особи й надання їй безоплатної правової допомоги.

Незважаючи на законодавче закріплення вищезазначеного положення, у науці точиться дискусія щодо визначення понять та правового статусу відносно осіб, що реалізують право на правову допомогу у кримінальному провадженні. У зв'язку з цим, ще до прийняття чинного КПК України Р. А. Чайка зауважив, що варто розрізняти поняття «захисник» і «адвокат». На його думку, адвокат це особа, яка займається професійною діяльністю, тобто є правозаступником і правозахисником та надає правову допомогу, здійснює представництво у судах, господарських справах, підприємствах, установах та організаціях, державних органах, а також здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого. Правовий статус адвоката виникає не у зв'язку із його участю у судочинстві, а через відповідну процедуру, яка передбачена законодавством України. Ним є особа, яка спеціально уповноважена відстоювати законні інтереси обвинуваченого, підсудного і надає йому необхідну правову допомогу у реалізації його процесуальних прав. Процесуальним статусом ця особа наділяється з моменту допуску до участі у справі [6, с. 15]. Поряд із цим, висловлюється думка про існування двох вказаних статусів таких осіб, а саме незбіг визначення процесуального статусу захисника із визначенням статусу адвоката з їх фактичним положенням у кримінальному провадженні. Зокрема, розглядаючи права і обов'язки адвоката-захисника на досудовому розслідуванні, Ю. Ф. Лубшев розрізняє його процесуальний та фактичний статус: «Вся сукупність прав і обов'язків учасника процесу, що складає зміст його статусу як учасника кримінального процесу, може бути названо його фактичним станом... Є відносини, які або недоцільно, або неможливо врегулювати правом у силу багатогранності та їх індивідуальної неповторності» [7, с. 665–666]. На думку зазначеного автора, виділення фактичного стану адвоката зумовлено необхідністю реформування кримінального процесуального законодавства та Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» з цих питань. Вчений І. Л. Трунов з цього приводу висловив позицію, що діяльність адвоката у кримінальному провадженні необхідно розглядати на двох етапах діяльності: «передпроцесуальному» або «допроцесуальному» та процесуальної діяльності захисника у кримінальному провадженні [8, с. 57]. У той же час, на нашу думку, розмежовувати статус захисника- адвоката доцільно не на правовий та фактичний, а на правовий та кримінальний процесуальний, оскільки правова допомога адвоката на стадії досудового розслідування не обмежується лише його процесуальним статусом у кримінальному провадженні. КПК України вніс низку новел, згідно яких не може бути захисником адвокат, відомості якого не внесено до Єдиного реєстру адвокатів України або стосовно якого у реєстрі містяться відомості про зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю (ч. 2 ст. 45 КПК України). Захисником у кримінальному провадженні може бути лише особа, яка має свідоцтво на право займатися адвокатською діяльністю та він зареєстрований у Єдиному реєстрі адвокатів України (ст. 45 КПК України).

КПК України чітко встановлено указану вимогу щодо підтвердження статусу захисника, як учасника кримінального провадження. Однак, на нашу думку, попередню дискусію з окремих напрямів по цих питаннях слід закрити, оскільки у ст. 45 КПК України встановлено, що особа, яка реалізує право на правову допомогу йменується захисником, який є адвокатом.

Втім підняті питання не є остаточними і підлягають окремого дослідження або наукового вивчення. Пропоную учасникам науково-практичної конференції прийняти участь у обговоренні піднятих питань та наданих пропозицій.

Список бібліографічних посилань: 1. Новий тлумачний словник української мови: у 3 т. Т. 3 / уклад.: В. Яременко, О. Сліпущко. 2-ге вид., випр. Київ: Аконіт, 2006. 420 с. 2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2003. 1191 с. 3. Большой юридический словарь / под ред. А. Я. Сухарева. М.: Инфра-М, 2007. 525 с. 4. Мороз І. Роль і статус адвоката в кримінальному процесі. *Юридичний вісник України*. 2011. № 50. С. 13–15. 5. Головань І. В. До питання про поняття адвокатської діяльності. *Адвокат*. 2012. № 1 (136). С. 12–16. 6. Чайка Р. А. Участь захисника на досудовому слідстві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2008. 19 с. 7. Лубшев Ю. Ф. Адвокатура в России: учебник. М.: Профобразование, 2001. 832 с. 8. Трунов И. Л. Защита прав личности в уголовном процессе. М.: Юриспруденция, 2005. 178 с.

Одержано 05.10.2017

УДК 343.98:343.1

Ганна Володимирівна МУДРЕЦЬКА,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального процесу

Одеського державного університету внутрішніх справ

ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ ОТРИМАННЯ ЗРАЗКІВ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Відповідно до ч. 1 ст. 245 КПК України, у разі необхідності отримання зразків для проведення експертизи вони відбираються стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею. Відібрання зразків з речей і документів встановлюється згідно з положеннями про тимчасовий доступ до речей і документів передбаченими статтями 160–166 КПК України. В свою чергу відбирання біологічних зразків у особи здійснюється за правилами, передбаченими ст. 241 КПК України (освідування особи), тобто здійснюється на підставі постанови прокурора та, за необхідності, за участю судово-медичного експерта або лікаря, які залучаються для проведення процесуальної дії як спеціалісти.

Проблема полягає в тому, що КПК України містить лише загальну норму про можливість примусового отримання зразків за рішенням слідчого судді, суду у разі відмови особи добровільно надати зразки. Нормативний акт, що регламентує порядок та умови примусового отримання зразків не прийнято. Як показує практика, слідчими, прокурорами та суддями іноді невірно трактується та застосовується положення ч. 2 ст. 245 КПК України, що стосується унормування порядку відбирання зразків з речей і документів через посилання до положень про тимчасовий доступ до речей і документів (статті 160–166 КПК України). Невизначеність є передумовою «законних зловживань», оскільки у такому випадку особи, які здійснюють відбирання зразків діють не в порядку, визначеному законом чи іншими нормативно-правовими актами, а на «власний розсуд» з посиланням на аналогічну практику [1].

Аналізуючи положення ч. 2 ст. 245 КПК України у комплексі з положеннями ст. 160–166 КПК України, варто зробити висновок, що звернення до слідчого судді за дозволом на отримання зразків може мати місце тоді, коли такі зразки (речі і документи) вже фактично

існують та утримуються у володінні певної особи, яка може бути обмежена у своєму праві не інакше, як на підставі відповідного судового рішення. Тобто, мова може йти виключно про вільні, а не експериментальні зразки [2].

Щодо відібрання біологічних зразків, то відповідно до ч. 3 ст. 245 КПК України відбирання біологічних зразків у особи здійснюється за правилами проведення освідування. Порядок проведення освідування як слідчої (розшукової) дії, що проводиться на підставі постанови прокурора, суттєво відрізняється від тимчасового доступу до речей і документів, застосування якого у досудовому розслідуванні, як заходу забезпечення кримінального провадження, є можливим лише за ухвалою слідчого судді, постановленої внаслідок розгляду у судовому засіданні відповідного клопотання сторони.

У разі відмови особи добровільно надати зразки слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, що розглядається в порядку, передбаченому для тимчасового доступу до речей і документів, має право дозволити слідчому, прокурору здійснити відбирання біологічних зразків примусово. При цьому, КПК України передбачає спеціальний (примусовий) процесуальний порядок відбирання таких зразків. У разі відмови особи добровільно надати зазначені зразки проблематично буде забезпечити реальне виконанням ухвали слідчого судді про їх примусове відбирання, оскільки важко уявити можливість отримання так званих експериментальних зразків голосу, мовлення і почерку від особи проти її волі. Якщо ж голос, мовлення, почерк особи є відображеним у офіційних та особистих документах, у тому числі, на технічних носіях інформації (аудіо та відеозаписах), то їх отримання може забезпечити тимчасовий доступ до цих носіїв як предметів або документів, а у разі невиконання відповідної ухвали слідчого судді – обшук, як це передбачено ч. 1 ст. 166 КПК [3].

Проте, відповідно до п. 4, 5 ч. 3 ст. 42 КПК України підозрюваний має право не говорити нічого з приводу підозри проти нього, обвинувачення або у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання; давати пояснення, показання з приводу підозри, обвинувачення чи в будь-який момент відмовитися їх давати. Право зберігати мовчання та його складові частини – не давати свідчень проти себе, не вчиняти будь-які інші дії без добровільної на це згоди – є загальновизнаними міжнародними нормами, які покладені в основу справедливої судової процедури, про яку йдеться у ст. 6 Конвенції. Суть права «зберігати мовчання» полягає в захисті підозрюваного від зловмисного примусу з боку влади, що допомагає запобігти судовим помилкам, постановленим ст. 6 Конвенції. Це право сприяє тому, щоб обвинувачення не використовувало доказів, отриманих у супереччю волі підозрюваного за допомогою примусу або тиску. У цьому розумінні таке право тісно пов'язано з презумпцією невинності, яка міститься в п. 2 ст. 6 Конвенції. Право не свідчити проти себе, не вчиняти будь-які інші дії без добровільної на це згоди, передбачає, зокрема, що сторона обвинувачення в кримінальній справі, намагаючись довести свою версію щодо підозрюваного, не може використовувати доказів, здобутих у супереччю волі підозрюваного за допомогою методів примусу чи утиску [4].

Практика Європейського суду з прав людини містить роз'яснення такого поняття, як «право на мовчання». «Суд нагадує, що, попри відсутність згадки у статті 6 Конвенції, право мовчати, а також право не свідчити проти себе є загальновизнаними міжнародними нормами, покладеними в основу поняття справедливого судового розгляду за статтею 6. Їх логічне обґрунтування полягає, між іншим, у захисті обвинувачуваного від тиску з боку властей, що тим самим сприяє запобіганню судовим помилкам і досягненню цілей статті 6» [5]. До «права на мовчання» (право не надавати показань) відноситься і право не надавати будь-яких доказів або доводити свою невинуватість через примус (ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину). Так, провокування державними органами висунення звинувачень особі з метою отримання деяких документів, які такі органи не мали можливості або бажання дістати іншим шляхом і в існуванні яких вони не були впевнені, призводить до порушення права будь-якого «обвинуваченого» (у розумінні ст. 6 Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини) зберігати мовчання або не давати свідчень на підтвердження своєї вини. «Право мовчання» вимагає, зокрема, від сторони обвинувачення в кримінальній справі обґрунтовувати свої доводи проти підозрюваного, не вдаючись до доказів, отриманих за допомогою методів примусу або тиску,

всупереч волі підозрюваного. Як цілком зрозуміло, у правових системах Договірних Сторін Конвенції та в інших державах це правило не поширюється на використання в кримінальному провадженні матеріалів, які можуть бути отримані від обвинуваченого під примусом, матеріалів, які існують незалежно від волі підозрюваного, такі, як, між іншим, документи, отримані на підставі ордеру, змушування дихати в алкогільно-респіраторну трубку, аналізи крові, сечі, зразки шкіри для аналізу ДНК» (п. 68, 69) [4].

Таким чином, за практикою Європейського суду з прав людини фізична недоторканість особи охоплюється поняттям «приватне життя», що охороняється ст. 8 Конвенції (рішення від 26 березня 1985 року у справі «Х та У проти Нідерландів») [6] і стосується найбільш інтимних аспектів приватного життя, а обов'язкове медичне втручання, навіть незначне, становить втручання у це право. Отже, чинне кримінальне процесуальне законодавство пов'язує можливість примусового отримання доказової інформації від підозрюваного тільки у випадках, коли механізм одержання таких фактичних даних не передбачає від останнього активних вольових дій, а самі відомості про кримінальне правопорушення існують незалежно від емоційно-вольової сфери підозрюваного.

Список бібліографічних посилань: 1. Татаров О. Силоне відібрання біологічних зразків – порушення прав громадян // ЛігаБлоги: сайт. URL: <http://blog.liga.net/user/otatarov/article/23187.aspx> (дата звернення: 30.09.2017). 2. Стоянов М. Межі застосування примусу щодо підозрюваного // Протокол: юрид. інтернет-ресурс. URL: http://protokol.com.ua/ua/megi_zastosuvannya_primusu_shchodo_pidozryuvanogo (дата звернення: 30.09.2017). 3. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 30.09.2017). 4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: від 4 листоп. 1950 р. // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 30.09.2017). 5. Рішення «Саундерс проти Сполученого Королівства» // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі: сайт. URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?Aldx=408> (дата звернення: 30.09.2017). 6. Х и У против Нидерландов: судебное решение от 26 марта 1985 г. // Европейская Конвенция о защите прав человека: право и практика: веб-портал. URL: <http://www.echr.ru/documents/doc/2461439/2461439.htm> (дата звернення: 30.09.2017).

Одержано 06.10.2017

УДК 343.13

Віктор Володимирович НАЗАРОВ,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального процесу
та криміналістики Академії адвокатури України

СУПЕРЕЧЛИВА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Тримання під вартою є найсуворішим запобіжним заходом у кримінальному провадженні. Його застосування залежить від ступеня покарання за вчинене кримінальне правопорушення, судимості особи, виконанні обов'язків, покладених на нього при застосуванні іншого, раніше обраного запобіжного заходу, не виконання у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави і застосовується з метою запобігання та уникнення серйозних і непереборних ускладнень, які можуть негативно позначитися на правоохоронних інтересах, а також для своєчасного впливу на поведінку ненадійного або недобросовісного учасника кримінального провадження. Крім того, його застосування може мати місце лише за наявності дійсної на те необхідності, за визначеними в законі метою, підставами, обставинами, що враховуються при обранні запобіжного заходу і з додержанням визначеного процесуального порядку. При цьому в основі рішення про застосування запобіжного заходу завжди повинна бути сукупність конкретних реальних фактичних даних (доказів), що свідчать про необхідність попередження неналежної поведінки підозрюваного, обвинуваченого.

Відповідно до практики Європейського суду з прав людини тримання під вартою може бути виправдане в кожному випадку, якщо існують конкретні вказівки на справжні інтереси суспільства, які, попри презумпцію невинуватості, переважають правило поваги до особистої свободи.

Закон зобов'язує слідчого суддю і суд підходити до вирішення питання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою не механічно, а оціночно за кожною окремою підставою, керуючись у цьому разі засадою презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини й правилом щодо тлумачення всіх сумнівів у доведеності обставин, на яких ґрунтується підозра (обвинувачення) та ризиків, на користь підозрюваного (обвинуваченого).

Разом з тим практика застосування зазначеного запобіжного заходу є суперечливою й не вирізняється однозначністю, а виключне право держави на примус не у всіх випадках застосовується відповідно до вимог КПК України. Досить часто спостерігається негативна тенденція його безпідставного застосування до осіб, підозрюваних у вчиненні злочину. Так, під час узяття під варту підозрюваного слідчим суддею не завжди перевіряється: наявність ризиків, зазначених у ст. 177 КПК України; відповідність поданого клопотання слідчого чи прокурора про застосування запобіжного заходу вимогам ст. 184 КПК, а також своєчасність надання підозрюваному копії клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу; вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним кримінального правопорушення; дотримання підозрюваним умов запобіжних заходів, якщо вони застосовувалися до нього раніше; не враховуються вік особи, соціальні зв'язки підозрюваного в місці його постійного проживання, наявність роботи, постійного місця проживання, репутація підозрюваного. Насправді беруться до уваги визнання або невизнання підозрюваним своєї вини в учиненні злочину, наявність у минулому судимостей або проживання не за місцем провадження досудового розслідування, тобто продовжується стара традиція підтримки сторони обвинувачення й формального дослідження матеріалів проваджень, що суттєво сприяє порушенню прав і законних інтересів громадян.

Однією з ключових новацій КПК у світлі вимог, що пред'являються до України європейським співтовариством було використання альтернативних запобіжних заходів. Відповідно до ч. 3 ст. 183 КПК України слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою зобов'язаний визначити розмір застави, достатньої для виконання підозрюваним, обвинуваченим обов'язків, передбачених КПК України. Однак тут виявляються, принаймні, дві супутні проблеми. По-перше, в Україні останнім часом можна спостерігати тенденцію встановлення суддями застав, розмір яких незрівнянний з вагою інкримінованих злочинів, і вони перетворюються в нездійсненну вимогу в силу надзвичайно високого розміру. По-друге, банки відмовляються надавати заставні суми, і пошук коштів стає справжньою проблемою.

Як правило, в Україні суд практикує щодо осіб, підозрюваних у вчиненні тяжких або особливо тяжких злочинів, презумпцію винуватості, і визначає заставу, виходячи з розміру заподіяної злочином шкоди, а не з розміру доходів підозрюваного і суми, достатньої для забезпечення явки підозрюваного в суд, як має бути. Прикладом цього є визначення Печерським судом м. Києва розміру застави для директора ДП «Укрінтеренерго» В. Зиневича у сумі 365 млн грн [1].

Розмір застави повинен гарантувати виконання підозрюваним покладених на нього процесуальних обов'язків і не повинен служити нездоланною перешкодою для звільнення з-під варті. Однак, судячи з практики, яку ми спостерігаємо, для наших судів максимальної межі не існує. Часто розмір застави є невідповідним і свідомо непосильним для підозрюваного.

У таких ситуаціях показовим є досвід США, де існують спеціальні агентства професійних поручителів під заставу (bail bondsmen). У кожному місті є по кілька фірм, що займаються поручительством, які розташовані поруч з тюрмами або залами судів. До них звертаються, якщо у затриманого немає коштів для внесення застави, і професійний поручитель вносить гроші за неї.

Таке агентство забезпечує звільнення підозрюваного в обмін на заставу у вигляді грошових коштів, активів або облігацій. Заставна установа несе відповідальність за те, щоб особа прибула в суд в день судового розгляду. Якщо особа не з'являється в суді (попросту

збігає, це називається jump bail), агентство може найняти «мисливця за головами», щоб відстежити його. Згідно із законом США 1872 р поручитель має право на це. В Україні такої практики, звісно, немає, тому забезпечувати ризики складніше [2].

Дослідження в США показали, що люди, яким вдається внести заставу, згодом, як правило, уникають тюрми, а часто і обвинувального вироку. Це пояснюється тим, що людину, що знаходиться в ув'язненні, простіше схилити до визнання вини, їй складніше протистояти обвинуваченню.

У сучасних українських реаліях в СІЗО порушуються абсолютно всі норми і умови утримання, харчування та санітарні вимоги. Людина, вина якої ще не доведена, потрапивши в слідчий ізолятор, виявляється в ситуації, коли на неї легко можна чинити психологічний або фізичний вплив з метою примусу до дачі «потрібних» показань або схилити до угоди зі слідством.

При визначенні оптимальності застосування тримання під вартою також необхідно враховувати ступінь соціальних витрат на його реалізацію. У цьому сенсі тримання під вартою найбільш дорогий запобіжний захід. Держава витрачає сотні мільйонів гривень щорічно на тюремне утримання підозрюваних (обвинувачених), які потенційно можуть бути або виправдані, або засуджені до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі.

Слід відмітити, що сьогодні особи, які перебувають або перебували в місцях ув'язнення, дедалі частіше подають позови відносно держави щодо порушення міжнародних правових стандартів їх тримання. Найбільш «популярною» причиною задоволення Європейським судом з прав людини вимог українських заявників залишається порушення Україною розумних строків і умов тримання осіб під вартою.

Отже, у кримінальній політиці України має бути збалансована система запобіжних заходів, держава має створювати умови, щоб співпрацювати з людиною і сприяти її виправленню. Проте існуюча судова практика ставить під сумнів ефективність реформи кримінальної юстиції загалом та обрання запобіжних заходів зокрема.

Список використаних джерел: 1. Українські суди починають визначати розмір застави у надзвичайно великих розмірах // Протокол: юрид. інтернет-ресурс. URL: http://protokol.com.ua/ua/ukrainski_sudi_pochinayut_viznachati_rozmir_zastavi_u_nadzvichayno_velikih_rozmirah (дата звернення: 28.09.2017). 2. В Украине появилась компания, которая вносит залоги в уголовном процессе // Суд Инфо: судеб.-юрид. газ. URL: <http://sud.ua/ru/news/sud-info/104843-finansovaya-kompaniya-alta-kapital-kak-amerikanskiy-opyt-zaloga-v-ugolovnom-proizvodstve-vpervye-adaptirovali-k-ukraine-50bc72> (дата звернення: 28.09.2017).

Одержано 04.10.2017

УДК 343.1

Анна Олександрівна НАУМОВА,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінально-правових
дисциплін факультету № 6 Харківського
національного університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ПОТЕРПІЛОМУ: ДЕЯКІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ЗАКОНОДАВСТВА

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Відповідно до вимог ст. 3 Конституції України держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Цей конституційний принцип дотримання прав людини, у тому числі у сфері кримінального судочинства, пов'язує і обмежує дії держави, її органів та посадових осіб. Так, глава 9 Кримінального процесуального кодексу України «Відшкодування (компенсація) шкоди у кримінальному провадженні, цивільний позов» регламентують

положення про відшкодування шкоди у кримінальному судочинстві потерпілому від злочину (ст. 127 КПК) та іншим учасникам кримінального провадження у випадках, коли шкода завдана незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду (ст. 130 КПК). Водночас, у ст. 127, 130 КПК зазначається, що шкода відшкодовується державою за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом. На жаль, такого Закону в Україні не існує. У чинному законодавстві відсутні процесуальна процедура та правові підстави відшкодування шкоди потерпілому від злочину, в тому числі, який не було розкрито органами досудового розслідування; реабілітованому та іншим учасникам кримінального провадження у випадках, коли шкода завдана незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю оперативно-розшукових органів, органів досудового розслідування, прокуратури, суду.

Як свідчать матеріали слідчої та судової практики, злочини, які посягають на життя, здоров'я, честь та гідність, статеву свободу та статеву недоторканість, як правило, спричиняють потерпілому не лише моральну і майнову шкоду, але й фізичну. У кримінальному процесуальному праві проблема відшкодування потерпілому фізичної шкоди майже не досліджена. Зазначена проблема є складовою кримінального процесуального інституту відшкодування шкоди, завданої злочином.

Варто зазначити, що у юридичній літературі одні дослідники розглядають інститут права як систему відносно відокремлених від інших і пов'язаних між собою правових норм, які регулюють певну групу (вид) однорідних суспільних відносин [5], а інші – як частину галузі права, яка складається із сукупності правових норм, що регулюють якісно однорідні суспільні відносини [3, с. 259]. Варто погодитися з точкою зору М. В. Цвіка та О. В. Петришина, які визначають, що інститут права – це уособлена група правових норм, які регулюють однорідні суспільні відносини конкретного виду. Інститут права є першим рівнем поєднання правових норм. Інститут права характеризується тим, що: а) регулює певний вид (окрему ділянку, фрагменти, сторону) однорідних суспільних відносин; б) є складовою частиною однієї або декількох галузей права; в) є логічно замкнутою, виокремленою сукупністю норм; г) функціонує автономно, відносно самостійно в межах галузі права, тобто регулює суспільні відносини незалежно від інших інститутів права [1, с. 250]. Автори вказаної концепції визначили критерії правових норм, які складають зміст правового інституту. Такими є:

- юридична єдність всіх правових норм. Юридичний інститут як цілісне утворення характеризується єдністю змісту, до якого входять загальні положення, правові принципи чи сукупність правових понять тощо;

- повнота регулювання певної сукупності правових відносин. Правовий інститут містить різні види правових норм, наприклад, регулятивні норми права (правила поведінки) і відправні норми, які можуть бути задіяні в процесі правового регулювання;

- відокремленість норм, які є елементами правового інституту, в глави, розділи, частини і інші структурні одиниці закону [2, с. 448; 6, с. 227–228].

Науковий аналіз різних підходів щодо визначення правового інституту дозволяє погодитися з точкою зору В. М. Хропанюка, який правовий інститут в теорії держави і права розглядає як відокремлений комплекс правових норм, котрі є частиною галузі права і регулюють різновид певного виду суспільних відносин [7, с. 292].

Зазначені загальні підходи до поняття правового інституту та розкриття його юридичних критеріїв має певне наукове значення для подальшого дослідження інституту відшкодування шкоди в кримінальному процесуальному праві. Суспільні відносини, що складаються в процесі відновлювально-компенсаційних заходів, повинні бути врегульовані комплексом відповідних норм та об'єднані єдністю змісту. Зазначена єдність норм повинна базуватися на використанні загальних норм кримінального судочинства. Доцільно погодитися з точкою зору вчених, які вважають, що «для кожної основної галузі властивий свій своєрідний набір галузевих принципів, загальних положень, які складають загальну частину галузі [4, с. 607–611].

На підставі викладеного вважаємо, що *інститут відшкодування шкоди* – це кримінально-процесуальний інститут, який являє собою сукупність правових норм, які мають самостійний предмет правового регулювання правовідносин між потерпілим, якому

спричинено шкоду злочином, в тому числі, який не було розкрито органами досудового розслідування; *особою, якій завдана шкода незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, і державою, яка відповідає перед учасниками кримінального провадження та усуває негативні наслідки, здійснює правопоновлювальні й компенсаційні заходи, відшкодовує майнову, фізичну та моральну шкоду.*

У юридичній літературі зазначено, що учасникам кримінального провадження відшкодовується лише майнова та моральна шкода, що свідчить про те, що у кримінальному процесуальному праві поняття фізичної шкоди не було предметом дослідження на належному науковому рівні.

Системний аналіз медичної, юридичної літератури дозволяє зробити висновок про те, що *фізичну шкоду в кримінальному процесі – шкода, спричинена здоров'ю потерпілому від злочину, в тому числі, який не було розкрито органами досудового розслідування чи шкода завдана особі внаслідок незаконного і необґрунтованого кримінального переслідування, незаконного застосування запобіжного заходу, незаконного затримання, незаконного засудження, наслідками яких є ушкодження, захворювання, патологічний стан або інвалідність.*

Зазначене свідчить про необхідність унормування у кримінальному процесуальному законодавстві та окремому законодавчому акті основні положення інституту відшкодування шкоди потерпілому від злочину, в тому числі, який не було розкрито органами досудового розслідування, та іншим учасникам кримінального провадження у випадках, коли шкода завдана незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду.

У зв'язку з цим доцільно:

– доповнити ч. 1 ст. 3 «Визначення основних термінів Кодексу» КПК п. 27, яку викласти в наступній редакції: *«фізична шкода – шкода спричинена здоров'ю особи під час кримінального провадження, наслідками якої є ушкодження, захворювання, патологічний стан або інвалідність»;*

– викласти у новій редакції п. 10 ст. 56 КПК «Права потерпілого»: *«потерпілий має право на відшкодування за рахунок держави майнової, фізичної та моральної шкоди, завданої злочином, в тому числі, який не було розкрито органами досудового розслідування, в порядку передбаченому законом.»;*

– доповнити ст. 3 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» пунктом 6 *«фізична шкода».*

На наш погляд, запропоновані теоретичні аспекти кримінально-правового інституту відшкодування шкоди потерпілому та запропоновані новели щодо удосконалення кримінального процесуального законодавства дозволять потерпілому реалізувати своє право на відшкодування фізичної шкоди, завданої злочином.

Список бібліографічних посилань: 1. Загальна теорія держави і права: підручник / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с. 2. Головистикова А. Н., Дмитриев Ю. А. Теория государства и права: учебник. М.: Эксмо, 2007. 592 с. 3. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави і права: підручник. Київ: Кондор, 2006. 477 с. 4. Люблинский П. И. Свобода личности в уголовном процессе. СПб., 1906. 703 с. 5. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум, 2001. 656 с. 6. Сырых В. М. Теория государства и права: учебник. М., 2002. С. 227–228. 7. Хропанюк В. Н. Теория государства и права: учеб. пособие / под ред. В. Г. Стрекозова. 2-е изд., доп. и испр. М.: Дабахов, Ткачёв, Димов, 1995. 384 с.

Одержано 08.10.2017

УДК 343.13(477)

Едуард Едуардович ОЗЕРСЬКИЙ,

прокурор Вінницької місцевої
прокуратури Вінницької області

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ПРОКУРОРА З ОРГАНОМ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В РАМКАХ ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Після набрання чинності так званим «новим» Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України) процедура досудового розслідування та судового розгляду зазнала суттєвих змін. Окрім цього, вступили в силу Закон України «Про прокуратуру» 2014 року та Закон України «Про Національну поліцію», що також певним чином стосується порядку здійснення кримінального провадження. Зокрема в порівнянні із Кримінально-процесуальним кодексом 1960 року повноваження слідчого було суттєво обмежені. Поруч із цим, запровадження кардинально нового інституту процесуального керівництва, обумовлює необхідність ефективної взаємодії прокурора із слідчим, оскільки саме від цього залежить якість виконання завдань кримінального провадження. В цей же час, взаємодія слідчого з оперативними підрозділом втрачає свою актуальність в зв'язку із тим, що залучення оперативних працівників до проведення слідчих (розшукових) дій є способом реалізації слідчим своїх повноважень і не зовсім відповідає поняттю взаємодії. В зв'язку із вищевикладеним, дослідження механізму взаємодії прокурора із органом досудового розслідування має важливе наукове та практичне значення.

Дослідженням питань взаємодії прокурора із органом досудового розслідування займалися такі науковці як О. Толочко, Л. Лобойко, О. Василенко, Л. Щербина, М. Бортун, О. Кіпер, О. Бандурка, О. Юхно та інші. Однак, у вітчизняній науковій літературі більшою мірою приділялась увага проблемам взаємодії слідчого із оперативними працівниками, а питання співпраці слідчого із прокурором часто залишалися поза межами наукових досліджень.

Відповідно до ст. 3 КПК України слідчий та прокурор належать до сторони обвинувачення та, являючись одними із центральних суб'єктів кримінального провадження, мають спільну мету та завдання. Частіше за все результатом такої діяльності прокурора та слідчого є ухвалення судом обвинувального вироку. Поруч із цим, вкрай важливого значення набуває виконання решти завдань кримінального провадження, серед яких забезпечення повного, швидкого та неупередженого досудового розслідування та судового розгляду, недопущення притягнення до кримінальної відповідальності невинних осіб та застосування до кожного учасника належної правової процедури.

Варто відзначити, що вчені та практичні працівники, які досліджували питання взаємодії прокурора з органом досудового розслідування приділяють занадто багато уваги визначенню самого терміну «взаємодія». Проте, в контексті практичного застосування кримінального процесуального законодавства це не являється виправданим. Найбільш лаконічним визначенням взаємодії виглядає думка Р.С. Белкіна, який розглядає її, як погоджену за метою і завданнями, силами, засобами та часом діяльність під час встановлення істини у кримінальному процесі [1, с. 493].

В зв'язку із цим, взаємодію прокурора з органом досудового розслідування можна визначити, як взаємоузгоджену за характером, часом та метою, спільну діяльність вказаних суб'єктів, що здійснюється на основі чинних законодавчих актів та спрямована на виконання завдань кримінального провадження.

Одним із основних аспектів взаємодії прокурора зі слідчим є визначення моменту її початку, оскільки від цього значною мірою залежить законність проведених процесуальних дій та подальша допустимість доказів. На думку О. О. Кіпера, за загальним правилом вона починається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, оскільки відповідно до ст. 214 КПК України здійснення досудового розслідування до внесення відомостей у реєстр або без такого внесення не допускається [2, с. 171].

Однак, відповідно до положень цієї ж статі, огляд місця події у невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що здійснюється негайно після завершення огляду [3, ст. 214]. З цього вбачається, що участь прокурора під час огляду місця події, або проведення такого огляду спільно зі слідчим ніяким чином не обмежується. Більше того, в певних випадках, зокрема, при вчиненні особливо тяжких та резонансних злочинів участь прокурора під час проведення огляду місця події є вкрай необхідною. Це пояснюється тим, що частіше за все, під час досудового розслідування саме прокурор вирішує питання про допустимість доказів, їх належність, достовірність та достатність.

Відповідно до ч. 6 ст. 214 КПК України, слідчий невідкладно у письмовій формі повідомляє керівника органу прокуратури про початок досудового розслідування, підставу початку досудового розслідування та інші відомості [3, ст. 214]. Таке повідомлення є наступним елементом взаємодії прокурора зі слідчим на початковому етапі досудового розслідування. Однак, з метою збільшення ефективності такої взаємодії слідчому доцільно долучити до вказаного повідомлення копії наступних документів: витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань, доручення на проведення досудового розслідування заяву або повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення. У необхідних випадках можуть долучатися копії інших документів, що мають значення для досудового розслідування. У свою чергу прокурор повинен підготувати та направити слідчому постанову про призначення прокурора або групи прокурорів у кримінальному провадженні. За рахунок цих організаційних дій, повнота матеріалів досудового розслідування та наглядового провадження значно збільшиться.

Під час розгляду питання про взаємодію прокурора із органом досудового розслідування важливого значення має визначення форм в яких може здійснюватися ця спільна діяльність. Найбільш доцільно виділити дві категорії форм такої взаємодії, які вирізняються в залежності від характеру дій суб'єктів сторони обвинувачення та в залежності від категорії вчиненого кримінального правопорушення.

В залежності від характеру дій суб'єктів сторони обвинувачення можна виділити наступні форми взаємодії прокурора із органом досудового розслідування:

- процесуальна, яка виражається в реалізації прокурором, слідчим та керівником органу досудового розслідування своїх процесуальних повноважень в рамках здійснення кримінального провадження (слідчі (розшукові), в тому числі й негласні дії, заходи забезпечення кримінального провадження, повідомлення про підозру, закінчення досудового розслідування і т. д.);

- організаційна, яка частіше за все знаходиться поза межами кримінально-процесуальних відносин та, як правило, містить елементи адміністративного управління (проведення спільних нарад, створення міжвідомчих робочих груп, проведення узгоджених заходів, аналітична та статистична діяльність);

- координаційна, яка полягає у визначеності слідчим, керівником органу досудового розслідування спільно з прокурором загальної спрямованості кримінального провадження, що частіше за все здійснюється з урахуванням судової перспективи та інших об'єктивних чинників (закриття кримінального провадження, його зупинення, визначення підслідності, скерування обвинувального акту до суду, застосування примусових заходів виховного та медичного характеру, звільнення особи від кримінальної відповідальності).

В залежності від категорії вчиненого кримінального правопорушення можна визначити такі форми взаємодії прокурора із органом досудового розслідування:

- під час кримінальних проваджень, що стосуються посягань на життя та здоров'я особи;
- під час кримінальних проваджень, що стосуються злочинів проти статевої свободи та недоторканості особи;
- під час кримінальних проваджень, що стосуються злочинів проти власності;
- під час кримінальних проваджень, щодо незаконного обігу наркотичних речовин, їх аналогів та прекурсорів.

На основі інших розділів Особливої частини Кримінального Кодексу України можна виділити ще ряд форм взаємодії прокурора із органом досудового розслідування в залежності від категорії вчиненого кримінального правопорушення, але це немає настільки важливого значення.

Надзвичайно важливим під час розгляду питання взаємодії прокурора із органом досудового розслідування є їхня професійно-психологічна сумісність, оскільки у разі її відсутності може виникнути ситуація подібна до байки І.А Крилова «Лебідь, рак та щука». Як наслідок завдання кримінального судочинства виконуватимуться неналежним чином, що може призвести до обґрунтованих скарг з боку інших учасників кримінального провадження.

Підсумовуючи все вищевикладене можна зробити висновок, що питання взаємодії прокурора зі слідчим є надзвичайно актуальним та важливим, оскільки після набрання в листопаді 2012 року чинності КПК України суттєво змінився порядок досудового розслідування, судового розгляду встановлення винних осіб та притягнення їх до відповідальності.

Список бібліографічних посилань: 1. Криминалистика: учеб. для вузов / под ред. Р. С. Белкина. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Норма, 2005. 992 с. 2. Кіпер О. О. Механізм взаємодії слідчого з прокурором: недоліки та шляхи вдосконалення. *Юридичний науковий журнал*. 2017. № 1. С. 169–173. 3. Кримінально процесуальний кодекс України: закон України від 13 квіт. 2012 р. // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 04.10.2017).

Одержано 08.10.2017

УДК 343.132

Євгенія Ігорівна ПЕТРИЧЕНКО,

ад'юнкт кафедри кримінального процесу
факультету підготовки фахівців для органів
досудового розслідування Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ДОКАЗОМ

Процес доказування в кримінальному судочинстві впродовж усього розвитку правової держави у кожній країні світу привертав та продовжує привертати особливу увагу як працівників практичних підрозділів, так і науковців. Адже від своєчасності виявлення, правильності фіксування і вилучення доказової інформації залежить прийняття обґрунтованих, вмотивованих і справедливих кримінально-процесуальних рішень на всіх етапах кримінального провадження.

В сучасних швидкоплинних тенденціях розвитку технологічного процесу важливим моментом є адаптування національного кримінально-процесуального законодавства до новітніх способів вчинення протиправних діянь. Вже понад 10 років тому в нашій країні набула популярності так звана «електронна торгівля», яка є видом діяльності в сфері електронної комерції. Електронна торгівля передбачає реалізацію товарів, робіт, послуг, спрямованих на отримання прибутку, шляхом укладення електронних правочинів із використанням інформаційно-телекомунікаційних систем [1]. Активний розвиток електронної торгівлі зумовлюється великою і постійно зростаючою кількістю користувачів мережі Інтернет, фактичною відсутністю кордонів розповсюдження і юридичного механізму регулювання правовідносин у даній сфері. Всі ці чинники зумовлюють зростання протиправних діянь. Злочинні діяння, пов'язані з електронною торгівлею характеризуються високим рівнем латентності, що вимагає від органів досудового розслідування своєчасного виявлення та належного фіксування і вилучення доказової інформації. На даний час проблемним залишається питання огляду місця події вчинення злочину. За Кримінальним процесуальним кодексом України з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення проводиться огляд місцевості, приміщення, речей та документів [2]. Виходячи з цього переліку особлива складність виникає з оглядом та визнанням доказовою інформацію з електронних платформ – сайтів інтернет-магазинів. Згідно із законом України «Про електронну торгівлю», інтернет-магазином вважається – засіб для представлення або реалізації товару, роботи чи послуги шляхом вчинення електронного правочину [1]. Тобто це сайт в мережі Інтернет, через який відбувається продаж

товару, на визначених сторонами умовах. За якими правилами повинен здійснюватися огляд сайту, а головне як фіксуватися належним чином інформація, на що слід звернути увагу не відомо, тому працівники підрозділів боротьби з кіберзлочинністю на даному етапі діють на свій розсуд, що викликає низку суперечностей в залученні і використанні отриманої інформації в якості доказової по кримінальному провадженню.

Також спірним залишається питання доведення існування майна, щодо якого здійснювалась незаконна операція, як предмета вчинення злочину. У цих випадках важливе значення має оперативність проведення і правильність фіксування слідчо-розшукових дій, згоду на які надає суд.

З метою отримання доказової інформації від підприємств, установ, організацій працівники органів досудового розслідування можуть звертатися до банківських установ. В даному випадку за законодавством нашої країни банківська таємниця може стати перешкодою. Проте у багатьох країнах, навіть якщо в них діє закон про банківську таємницю, співробітникам правоохоронних органів надається доступ до відомостей, якщо вони займаються розслідуванням злочину. В цьому випадку небезпека полягає не в тому, що законодавством не визначено надання потрібної інформації, а в тому, що особа, що вчинили злочин може використати цей час для переказу своїх коштів до інших країн. Отже проблемою є не банківська таємниця як така, а можливий розрив часового проміжку між встановленням відповідного рахунку як засобом вчинення злочину і отриманням дозволу на проведення розслідування, для визнання його доказом у конкретному кримінальному провадженні.

Отже проблемні питання існують на всіх етапах кримінального провадження і важливим є їх вирішення в найближчий час для подальшого ефективного застосування норм кримінального процесуального права.

Список бібліографічних посилань: 1. Про електронну торгівлю: закон України від 03.09.2015 № 675-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19> (дата звернення: 10.10.2017). 2. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 10.10.2017).

Одержано 13.10.2017

УДК 343.1:65.012.8

Сергій Іванович ПІЧКУРЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності
Національної академії внутрішніх справ;

Ольга Валеріївна ЗЛАГОДА,

кандидат юридичних наук, майор поліції,
старший викладач кафедри оперативно-розшукової діяльності
Національної академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ОПЕРАТИВНИХ І СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ПРОВАДЖЕННЯ ПО ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИМ СПРАВАМ

Процес імплементації нового кримінального процесуального законодавства в Україні триває майже п'ять років

Разом з тим ще не в повному обсязі вивчені питання взаємодії оперативних і слідчих підрозділів Національної поліції України під час провадження по оперативно-розшуковим справам та оперативного супроводження кримінального провадження.

Тому, на нашу думку, слід вивчити погляди практичних оперативних працівників з цього питання та діючі нормативно-правові акти, що регламентують взаємодії оперативних і слідчих підрозділів Національної поліції України.

Слід зазначити, що вичерпні підстави для здійснення оперативно-розшукової діяльності передбаченні Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» а саме:

наявність достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів, про:

- злочини, що готуються;
- осіб, які готують вчинення злочину;
- осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання;
- осіб безвісно відсутніх;
- розвідувально-підкривну діяльність спецслужб іноземних держав, організацій та окремих осіб проти України;

– реальну загрозу життю, здоров'ю, житлу, майну працівників суду і правоохоронних органів у зв'язку з їх службовою діяльністю, а також осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя; співробітників розвідувальних органів України у зв'язку із службовою діяльністю цих осіб, їх близьких родичів, а також осіб, які конфіденційно співробітничали або співробітничали з розвідувальними органами України, та членів їх сімей з метою належного здійснення розвідувальної діяльності.

У кожному випадку наявності підстав для проведення оперативно-розшукової діяльності заводиться оперативно-розшукова справа [1].

Під час проходження підвищення кваліфікації працівників карного розшуку Національної поліції України в Національній академії внутрішніх справ протягом 2017 року нами вивчена думка практичних працівників з питання організації взаємодії з органами досудового розслідування під час здійснення оперативно-розшукової діяльності.

Тільки 32 % працівників карного розшуку (в анкетуванні приймали участь 86 працівників карного розшуку, більшість з яких працюють не менше 3–5 років) взаємодіють на стадії реалізації ОРС, 8 % – під час документування, а більшість працівників карного розшуку організовують взаємодію з слідчими після порушення кримінального провадження.

Тому, слід зупинитися на нормативно-правових актах, що регламентують взаємодію органів досудового розслідування з оперативними підрозділами та виокремити основні етапи взаємодії.

На нашу думку перший етап починається з моменту заведення оперативно-розшукової справи.

Оперативно-розшукова справа – спеціальна справа (дос'є), в якій концентруються матеріали оперативно-розшукової діяльності оперативних служб, щодо документування протиправних діянь окремих осіб та груп, підозрюваних у підготовці вчиненні злочину, встановлення осіб, які готують злочин або розшук осіб які ухиляються від кримінального судочинства.

Мета заведення оперативно-розшукової справи – збирання й аналіз фактичних даних (інформації) про підозрюваних осіб; перевірка й оцінка результатів ОРД, прийняття на їх основі оперативно-розшукових та кримінально-процесуальних рішень.

Отже оперативно-розшукова справа це форма накопичення та систематизації матеріалів ОРД, а також документів, які містять відомості щодо підстав, умов, планів, організації, тактики, перебігу й результатів проведення оперативно-розшукових заходів [2, с. 795].

При заведенні оперативним підрозділом оперативно-розшукової справи щодо осіб, стосовно яких є дані про участь у підготовці до вчинення злочину, підслідного слідчим Національної поліції України, начальник оперативного підрозділу звертається до начальника слідчого підрозділу про закріплення за ОРС слідчого. Починаючи з цього моменту слідчий забезпечує методичне супроводження ОРС та надає практичну допомогу оперативному підрозділу в плануванні та проведенні оперативно-розшукових заходів, що в подальшому використовуються для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами

у кримінальному провадженні. У разі встановлення під час проведення оперативно-розшукових заходів фактичних даних, що свідчать про ознаки злочину в діяннях окремих осіб та груп, але якщо їх припинення може негативно вплинути на результати кримінального провадження, начальник оперативного підрозділу інформує про це начальника слідчого підрозділу і лише після закінчення їх проведення матеріали ОРС виносяться на розгляд оперативної наради для розроблення спільних заходів з їх реалізації [3].

Другий етап починається з складання плану реалізації. План заходів з реалізації матеріалів ОРС, затверджується начальниками слідчого та оперативного підрозділів. В плані передбачаються відповідні оперативно-розшукові заходи, їх виконавці та заходи, щодо легалізації зібраних матеріалів як підстав для початку досудового розслідування [3].

Третій етап починається з моменту порушення кримінального провадження і здійснюється до ухвалення судом вироку або постановлення ухвали, які набрали законної сили, а також у разі закриття кримінального провадження. На цьому етапі оперативні працівники виконують доручення слідчого. Співробітники оперативних підрозділів не мають права здійснювати процесуальні дії в кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотанням до слідчого судді чи прокурора [4].

Доручення слідчого щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій є обов'язковими для виконання оперативним підрозділом [5; 6].

Окремий етап взаємодії виникає при зупиненні досудового розслідування. У разі якщо підозрюваний переховується від органів слідства з метою ухилення від кримінальної відповідальності і його місцезнаходження не відоме, слідчий виносить постанову про зупинення досудового розслідування, яка погоджується прокурором. Якщо досудове розслідування не зупиняється, слідчим виносяться окрема постанова про оголошення розшуку підозрюваного, яка направляється для виконання в оперативні підрозділи.

Організація взаємодії оперативних і слідчих підрозділів протягом вказаних етапів надасть змогу для реалізації основних функцій органів досудового розслідування, а саме: усебічне, повне і неупереджене дослідження обставин кримінального провадження, виявлення як тих обставин, що викривають, так і тих, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставин, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надання їм належної правової оцінки та забезпечення прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень [7].

Список бібліографічних посилань: 1. Про оперативно-розшукову діяльність: закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (дата звернення: 01.10.2017). 2. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. В. В. Коваленко, Ю. І. Римаренко, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ: Атіка, 2011. Т. VII. Адміністративно-правове забезпечення поліцейської діяльності. 1120 с. 3. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальних правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: наказ МВС України від 7 лип. 2017 р. № 575 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17> (дата звернення: 01.10.2017). 4. Інструкція про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події: наказ МВС України від 6 листоп. 2015 р. № 1377 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1498-15> (дата звернення: 01.10.2017). 5. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13 квіт. 2012 р. // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 01.10.2017). 6. Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: наказ Ген. прокуратури України, МВС України, Служби безпеки України, М-ва фінансів України, Адміністрації Держ. прикордон. служби України, М-ва юстиції України від 16 листоп. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12> (дата звернення: 01.10.2017). 7. Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України: наказ МВС України від 6 лип. 2017 р. № 570 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17> (дата звернення: 01.10.2017).

Одержано 07.10.2017

УДК 343.1

Микола Анатолійович ПОГОРЕЦЬКИЙ,

доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
завідувач кафедри правосуддя юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ

Доказування є фундаментальною науковою і правовою категорією кримінального процесу, яка визначає його основний зміст, функціонування усіх його інститутів та впливає на організацію та діяльність правоохоронних, правозахисних і судових органів, які здійснюють кримінальне провадження, а також на організацію і діяльність усіх інституцій, які забезпечують здійснення цього провадження.

Зважаючи на значення доказування у кримінальному процесі, йому присвячено тисячі наукових та навчально-методичних праць найкращих фахівців кримінального процесу та криміналістики усіх епох і країн, у тому числі й монографічного характеру.

Слід зазначити, що незважаючи на те, що доказування є найбільш дослідженою науковою категорією й багатьма вченими вже майже півстоліття визнається самостійною науковою теорією кримінального процесу, до цього часу серед правників немає єдності думок щодо низки складових цієї теорії. На сьогодні дискусійними залишаються питання щодо методологічної основи доказування, щодо співвідношення доказування і пізнання, щодо доцільності використання в теорії доказування теорії відбиття, щодо мети та результатів доказування, щодо засобів та суб'єктів доказування тощо.

Неоднозначність наукових підходів вчених щодо багатьох основоположних категорій теорії доказування викликає у нормотворців та правозастосовців багато труднощів у їх діяльності, що негативно позначається в цілому на ефективності кримінального процесу та на його соціальній цінності у вирішенні кримінально-правових спорів.

Враховуючи зазначене, перед вітчизняною кримінальною процесуальною наукою стоїть важливе завдання: розробка такої концепції доказування, яка б розкривала його сутність й відповідала б вітчизняній моделі змішаного кримінального процесу України, що впроваджена чинним КПК України, та вирішувала б ті завдання, які стоять перед теорією кримінального процесуального доказування.

Ми поділяємо думку тих вчених, які визнають існування теорії кримінального процесуального доказування як самостійної теорії кримінального процесу, а теорію доказів її складовою, та наводимо у своїй роботі щодо цього додаткові аргументи.

Розкриваючи сутність кримінального процесуального доказування в історичній ретроспективі, зазначимо, що відомий правник XIX ст. І. Я. Фойницький вважав, що кримінальне процесуальне доказування має той же самий зміст, що й у логіці термін доказ. Тобто автор зводив доказування лише до логічної розумової діяльності. Така думка вченого не знайшла підтримки фахівців із теорії доказування, оскільки вона не відповідає сутності кримінального процесуального доказування.

Інші правники (С. В. Курилев, Г. М. Миньковский, А. Р. Ратинов та ін.) необґрунтовано зводили доказування лише до практичної діяльності, зазначаючи, що доказування – це різновид, одна із форм практичної пізнавальної діяльності. Підтримуючи таку позицію, В. Г. Гончаренко вважає, що доказування можна визначити як одну з форм практичної діяльності в процесі регулювання суспільних відносин, яка полягає у збиранні, дослідженні, оцінці й використанні інформації, котра за певних умов, визначених процесуальним законом, набуває статусу юридичних.

Один із основоположників наукової школи кримінального процесуального права та криміналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка Д. Г. Тальберг, розуміючи доказування як пізнавально-практичну і розумову діяльність, ще у XIX ст. писав,

що вчення про докази становить найбільш суттєву і важливу частину кримінального судочинства, оскільки всі судові дії у кожному окремому випадку спрямовані на збирання, встановлення і оцінку доказів для досягнення істини з питань про факт злочину і винність особи.

Ця думка набула подальшого розвитку в більш пізніх працях правників як колишнього СРСР, так і сучасних пострадянських країн, у тому числі й України. Розвиваючи думку Д. Г. Тальберга щодо поняття та змісту доказування, один із провідників зазначеної наукової школи Київського національного університету імені Тараса Шевченка М. М. Михеєнко зазначав, що доказування – це діяльність суб'єктів кримінального процесу зі збирання (формування), перевірки та оцінки доказів і їх процесуальних джерел, а також щодо формулювання на цій основі певної тези і приведення аргументів для її обґрунтування, розуміючи також доказування як пізнавально-практичну і розумову діяльність.

Результати аналізу сучасних наукових праць, присвячених теорії доказування українських авторів, а також зарубіжних фахівців, які впливають на розвиток вітчизняної теорії доказування, дають підстави виділити в ній три основні наукові концепції, якими представлена сьогодні теорія кримінального процесуального доказування на пострадянському просторі.

Найпоширенішою серед них є концепція, що полягає в розумінні доказування як кримінальної процесуальної діяльності зі збирання, перевірки та оцінки доказів. Розкриваючи ці положення, зазначимо, що особливістю цієї концепції є те, що у її прибічників немає єдності думок щодо багатьох її наукових і правових категорій. Так, окремі з них намагаються доповнити зазначені три елементи доказування (збирання, перевірка й оцінка доказів) іншими (Г. Ф. Горський, Л. М. Лобойко, Ф. Н. Фаткулін, М. М. Михеєнко та ін.), або ж замінити окремі із них новими (С. А. Шейфер, С. М. Стахівський, Л. Д. Удалова та ін.). Проте при цьому зміст цієї концепції суттєво не змінюється.

Методологічною основою зазначеної концепції на сьогодні продовжує залишатися філософська теорія пізнання та її складова – теорія відбиття, яка у сучасній філософії та у сучасній кримінальній процесуальній теорії піддається критиці і не завжди обґрунтованій.

Дискусійними у цій концепції є такі основні питання: про співвідношення пізнання та доказування, про мету доказування, яка більшістю правниками вважається встановленням істини абсолютної, судової, матеріальної, формальної, про суб'єктів доказування тощо.

Більшість представників цієї концепції визнають суб'єктами доказування не лише сторони кримінального провадження, а й суд (В. Т. Нор, В. О. Попелюшко, Л. Д. Удалова, О. Г. Яновська та ін.).

Окремі із них відносять до суб'єктів доказування лише тих, які ведуть кримінальний процес (В. М. Тертышник та ін.). Висловлюється навіть думка, що в «самому загальному вигляді суб'єктами доказування можна вважати усіх осіб, які приймають участь у кримінальному процесі» (А. Р. Белкін та ін.).

Зазначена концепція, на наш погляд, не в повній мірі відповідає сутності кримінального процесуального доказування ані змагального, ані змішаного кримінального процесу, проте вона знайшла своє нормативно-правове закріплення у КПК України 1960 р. (ст. 66–67), у чинному КПК України (ч. 2 ст. 91, ст. 93, ч. 1 ст. 94), у КПК інших країн колишнього СРСР: КПК РФ (ст. 85–89), КПК Республіки Азербайджан (ст. 143–145), КПК Республіки Вірменія (ст. 124) та ін.

Наступною є теоретична концепція кримінального процесуального доказування, яку в Україні презентує самотутній український вчений-процесуаліст В. П. Гмирко. Запропонована ним концепція на сьогодні має в Україні й своїх прибічників та послідовників. Методологічною основою цієї концепції є системомиследіальнісна методологія (СМД-методологія), розроблена Г. П. Щедровицьким.

На підставі результатів аналізу концептуальних положень вітчизняної теорії кримінального процесуального доказування та керуючись СМД-методологією Г. П. Щедровицького, автор робить слушний висновок про те, що «в науці вітчизняного кримінального процесу існує нестикування, «розрив» між діяльнісним позиціонуванням доказування та недіяльнісною практикою його теоретичного опанування (осмислення)» й формулює власний авторський «проектний погляд на діяльність доказування як на структуру певним чином організованих

і взаємозв'язаних сімох «функціональних місць» (ФМ): 1) ФМ-1 «Мета діяльності доказування»; 2) ФМ-2 «Вихідний матеріал діяльності доказування»; 3) ФМ-3 «Спосіб діяльності доказування»; 4) ФМ-4 «Засоби діяльності доказування»; 5) ФМ-5 «Носії діяльності доказування»; 6) ФМ-6 «Перетворювальний процес діяльності доказування»; 7) ФМ-7 «Продукт діяльності доказування» та розкриває їх зміст, а також дає визначення поняття кримінального процесуального доказування «як прикладної та юридично пізнавально-дослідницької й проектно-реалізаційної діяльності обвинувальної та судової влад, спрямованої на заміщення правнорелевантних «подій» юридичними конструкціями на основі виготовлених за процесуальними правилами фактових сукупностей».

Аналіз «проектного погляду» В. П. Гмирка на кримінальне процесуальне доказування та його авторське визначення, дає нам підстави для висновку, що автор не розкриває в повній мірі сутність кримінального процесуального доказування як пізнавально-практичної правової й розумової діяльності, а визначене ним поняття кримінального процесуального доказування не відображає усіх наведених ним сімох «функціональних місць» доказування.

Окрім того, визначене В. П. Гмирком поняття кримінального- процесуального доказування не відповідає сучасній змішаній моделі кримінального процесу України, запровадженій КПК України 2012 р., де суб'єктами доказування є сторони кримінального провадження (сторона обвинувачення (гл. 2 КПК України) та сторона захисту (гл. 3 КПК України), а на суд покладається обов'язок забезпечення реалізації сторонами кримінального провадження своїх повноважень (ч. 6 ст. 22 КПК України), у тому числі й щодо доказування. У зв'язку з цим не зрозуміло на яку з вже існуючих моделей кримінального процесу розрахована авторська концепція В. П. Гмирка, або яку нову модель кримінального процесу пропонує автор для розробленої ним авторської концепції кримінального процесуального доказування.

Презентуючи власну авторську концепцію кримінального процесуального доказування у тезисному викладі, у зв'язку з обмеженим обсягом публікації, передусім зазначимо, що ми виходимо із того, що кримінальне процесуальне доказування є пізнавально-практичною правовою й розумовою (логіко-психологічною) діяльністю.

Методологічною основою нашої концепції є теорії пізнання, діяльності, аргументації, інтерпретації. При цьому вважаємо, що в теорії доказування, в залежності від потреб, доцільно використовувати вивідні знання будь-яких наук, за умови не підмінювання предмету теорії кримінального процесу предметом цих наук, й інтерпретувати їх знання відповідно до «кримінальної процесуальної матерії». З урахуванням цього, вважаємо зайвим в межах кримінальної процесуальної науки схоластичні дискусії з тих питань, які не є її предметом.

Наша авторська концепція кримінального процесуального доказування ґрунтується на формі (типі, моделі) вітчизняного кримінального процесу, яка впроваджена чинним КПК України, а також на трьох класичних кримінальних процесуальних функціях: обвинувачення; захист; судовий розгляд та вирішення справи (здійснення правосуддя), які лежать в основі кримінального процесу й, зокрема, кримінального процесуального доказування.

Кримінальне процесуальне доказування як пізнавальна, практична, правова і розумова діяльність має свою зовнішню та внутрішню структури.

Виходячи з комплексного, системного й критичного осмислення наукових поглядів на діяльність у філософії, психології та праві, нами виокремлюються такі два зовнішніх структурних елементи кримінального процесуального доказування, що являють собою єдиний нерозривний цілісний процес: 1) отримання доказів; 2) використання доказів.

1) Отримання окремого процесуального доказу – це не одномоментний акт, не пасивна діяльність, а активна цілеспрямована пізнавально-практична й розумова діяльність суб'єктів доказування, яка складається з окремих взаємозалежних та взаємовпливових елементів: а) пошуку, виявлення (встановлення), а при необхідності, вилучення фактичних даних та їх джерел; б) перевірки, оцінки фактичних даних і їх джерел, їх процесуального оформлення (закріплення) й власне надання фактичним даним та їх джерелам уповноваженими суб'єктами кримінального процесу значення певного доказу у кримінальному провадженні.

Зазначені елементи лише умовно виокремлюються як самостійні категорії для всебічного дослідження процесу кримінального процесуального доказування. Вони властиві тією чи іншою мірою кожному із засобів отримання доказів.

Отримання процесуальних доказів – це виключно процесуальна діяльність уповноважених суб'єктів доказування, яка здійснюється на підставі процесуальних норм, а також за законами логіки.

Первинним елементом отримання доказу є цілеспрямована активна діяльність суб'єктів доказування зі відшукування фактичних даних, їх носіїв та їхнього виявлення, що обумовлюється характером вчинених кримінальних правопорушень та конкретною слідчою ситуацією, яка складається у кримінальному провадженні, враховуючи те, що в результаті кримінального правопорушення утворюються сліди, які залишилися на матеріальних об'єктах речового походження чи у свідомості людей як фактична основа майбутніх доказів.

2) Використання доказів як другий етап доказування – це, з одного боку, практична процесуальна діяльність, а з іншого – розумова, що ґрунтується на законах логіки та знаннях психології й інших наук. Ця діяльність полягає в оперуванні доказами, у встановленні на їх підставі обставин, що мають значення для кримінального провадження, в обґрунтуванні доказами своєї правової позиції сторонами кримінального провадження, в обґрунтуванні відповідних процесуальних рішень уповноваженими суб'єктами, у тому числі й для перевірки вже отриманих доказів та для отримання нових доказів тощо.

Доказування – це об'єктивно-суб'єктивна категорія, яка тісно пов'язана з об'єктивною реальністю, тобто зі слідами злочину, з об'єктивними обставинами, а іншого боку – з суб'єктивним їх сприйняттям суб'єктами кримінального процесу.

Внутрішніми системоутворюючими структурними елементами кримінального процесуального доказування є такі: об'єкт, предмет, суб'єкт, мета, завдання, засоби, результат. Вказані елементи є взаємозалежними. Їх сутність зумовлена типом кримінального процесу та кримінальними процесуальними функціями, в основі яких лежить процесуальний інтерес суб'єктів (носіїв) цих функцій, який формується на основі відповідних потреб та мотивів суб'єктів кримінального процесуального доказування. Кожен із вище вказаних структурних елементів доказування має свої особливості при реалізації суб'єктами доказування своїх функцій.

Докладно зміст цих елементів розкриті в наших авторських публікаціях.

Реалізація запропонованої нами концепції доказування потребує включення запропонованих положень до чинного КПК України шляхом внесення відповідних змін та доповнень до ч. 2 ст. 91, ст. 93 КПК України та ін., що сприятиме, на наш погляд, підвищенню ефективності кримінального процесу у досягненні мети та вирішенні завдань, що стоять перед ним, а також підвищенню його соціальної цінності.

Список бібліографічних посилань: 1. Салтєвський М. В. Про поняття доказів у новому кримінально-процесуальному законодавстві. *Право України*. 1996. № 1. С. 52–54. 2. Погорецький М. Теорія кримінального процесуального доказування: проблемні питання. *Право України*. 2014. № 10. С. 12–25. 3. Погорецький М. А. Нова концепція кримінального процесуального доказування. *Вісник кримінального судочинства України*. 2015. № 3. С. 63–79.

Одержано 18.10.2017

УДК 343.48

Ірина Олександрівна ПОЛІВАНОВА,

аспірант кафедри кримінально-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

ЩОДО ОДНОЧАСНОГО ДОПИТУ КІЛЬКОХ УЖЕ ДОПИТАНИХ ОСІБ

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (2012 р.) у ч. 9 ст. 224 «Допит» передбачає можливість проведення допиту кількох вже допитаних осіб. В ньому відображені суттєві зміни в тлумаченні і правовому регулюванні даного способу отримання доказів

у кримінальних провадженнях, якій раніше називався «очною ставкою». Так, законодавець України вніс наступні суттєві зміни.

1. *Виключив з використання термін «очна ставка», яким позначався даний різновид допиту як окрема слідча дія.* Цим було знято акцентуацію на допиті віч-на-віч осіб-носіїв інформації (свідків, потерпілих, підозрюваних), що відсунуло на задній план взаємний психологічний вплив допитуваних осіб.

2. *Вказав на можливість одночасного допиту не тільки двох (як було за колишнім законодавством), але і більшої кількості раніше вже допитаних осіб.* З одного боку, це розширило коло суб'єктів, які можуть своєю присутністю впливати один на одного під час допиту, а з іншого – значно ускладнило підготовку і проведення.

3. *Надав право приймати активну участь у допиті захисникам чи представникам суб'єктів, які були вже допитані.* Це не тільки ще більше розширило коло учасників, але й створило умови для використання стороною захисту кваліфікованої юридичної підтримки своєї позиції під час допиту.

4. *Визначив мету одночасного допиту кількох вже допитаних осіб – з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях.* За колишнім законодавством вказувалося тільки на підставу проведення – наявність «суперечностей» в показаннях.

Вказані зміни можуть суттєво вплинути на розуміння сутності вказаного різновиду допиту, прийняття рішення щодо його проведення і відповідну тактику реалізації цього рішення.

Термін «очна ставка» походить від давнього виразу «ставити очі на очі», що означає давати показання, дивлячись один одному в очі. Як різновид допиту очна ставка є специфічним психічним спілкуванням, яке розвивається між кількома особами. Характерною особливістю цього психічного спілкування є те, що в більшості випадків, як підкреслюють фахівці у галузі юридичної психології, на початку очної ставки принаймні між двома її учасниками існують конфліктні стосунки і висока емоційна напруженість [1, с. 428; 2, с. 234].

Конфлікт під час одночасного допиту кількох раніше осіб є окремим проявом міжособистісного конфлікту. Соціолог Л. Е. Орбан-Лембрик у процесі спілкування людей між собою відзначає, що можуть виникати часткові суперечності, а може виявлятися й антагонізм позицій, породжений наявністю в них взаємно заперечливих цінностей, цілей і мотивів. Тоді стосунки ускладнюються до такої міри, яка набуває характеру міжособистісного конфлікту. У таких конфліктах може бути висока ціна – вони можуть тягнути за собою розмаїття негативних емоцій, стресів, переживань і розчарувань, що може привести до зміни системи стосунків і цінностей [3, с. 515].

В основу одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб (очної ставки) закладено саме використання міжособистісного конфлікту і пов'язаних з ним емоційних переживань для викриття неправдивих показань несумлінної особи. І ці емоційні переживання найбільш сильні, коли особа, яка оцінює показання (контрагент несумлінного учасника допиту), входить до кола його знайомих і її оцінки важливі у їхньому найближчому середовищі. Саме це робить такий допит гостро конфліктним, в якому слідчий (прокурор) намагається використати конфлікт між певними особами для викриття неправдивості одного з учасників допиту і встановлення істини в кінцевому підсумку. Тому, як справедливо зазначає А. Р. Ратінов, слідчому іноді доцільно спеціально загострювати міжособистісний конфлікт допитуваних осіб шляхом постановки перед ними таких запитань, якими вони викривають один одного [4, с. 217–226].

Підкреслюючи, що очна ставка проводиться для усунення істотних суперечностей у показаннях вже допитаних осіб, В. О. Коновалова і В. Ю. Шепітько звертають увагу, що вона дає змогу вирішити й інші завдання: долати добросовісні помилки допитуваного; перевіряти правдивість показань раніше допитаних осіб; з'ясовувати причини походження істотних суперечностей; перевіряти та оцінювати криміналістичні версії; викривати неправду в показаннях допитуваних (неправдиве алібі, обмова, самообмова та ін.); перевіряти зібрані раніше у справі докази; підсилювати позицію тих чи інших осіб, які дали правдиві показання [5, с. 116].

Ми вважаємо за доцільне акцентувати увагу на тому, що існують наступні положення, які відображають сутність одночасного допиту кількох вже допитаних осіб:

– такий допит є доцільним для з'ясування причини розбіжностей в показаннях і викриття неправди в показаннях певної особи шляхом здійснення психологічного впливу сумлінних учасників кримінального провадження;

– під час його проведення відбувається взаємний психологічний вплив його учасників, які мають на меті різні цілі;

– очний контакт учасників кримінального провадження завжди пов'язаний з ознайомленням цих учасників з певними матеріалами кримінального провадження і витоком інформації;

– такий допит може бути ініційований підозрюваним та його захисником для здійснення психологічного тиску на ключового учасника кримінального провадження з боку сторони обвинувачення;

– одночасний допит раніше вже допитаних осіб потребує ретельної підготовки і пов'язаний із значними витратами часу (враховуючи його підготовку і проведення);

– проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях є досить ризикованим засобом отримання і перевірки доказів, зважаючи на його можливий негативний результат.

Відтак одночасний допит кількох вже допитаних осіб не є обов'язковою для проведення слідчою дією в ситуації, коли виявляються певні розбіжності в їх показаннях – це є правом слідчого (прокурора), що і знайшло відображення в редакції ч. 9 ст. 224 КПК України. Оскільки при проведенні такого допиту завжди існує ризик погіршення судової перспективи кримінального провадження, то рішення про її проведення повинно прийматися на основі оцінки наявності чи відсутності певних чинників, які дозволяють сподіватися на позитивний результат, розвіяти певні сумніви і побудувати логічну систему доказів.

Список бібліографічних посилань: 1. Романов В. В. Юридическая психология: учебник. М.: Юристъ, 1998. 488 с. 2. Юридична психологія: підручник / Александров Д. О., Андросюк В. Г., Казміренко Л. І. та ін.; заг. ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Моїсєєва. Вид. 2-ге, доопр. та допов. Київ: КНТ, 2008. 352 с. 3. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: підручник: у 2 кн. Кн. 1: Соціальна психологія особистості і спілкування. Київ: Либідь, 2004. 576 с. 4. Ратинов А. Р. Судебная психология для следователей. М.: Юрлитинформ, 2001. 352 с. 5. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія: підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2008. 240 с.

Одержано 13.10.2017

УДК 343.13

Віталій Володимирович РОМАНЮК,

кандидат юридичних наук,

старший викладач кафедри кримінального процесу

та організації досудового слідства факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6077-4591>

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Кримінальне провадження щодо неповнолітніх не тільки відрізняється за своїм процесуальним режимом, правилами та процедурами від загального порядку кримінального провадження, а й здійснюється з урахуванням власних засад та притаманних йому завдань. Чинний КПК містить розширену систему кримінальних процесуальних гарантій прав неповнолітніх підозрюваних, обвинувачених, а також у більшому ступені намагається врахувати особливості участі цих осіб у кримінальному судочинстві. Те, що з прийняттям КПК України були зроблені перші практичні кроки на шляху формування елементів нового кримінального судочинства, а саме кримінальної юстиції щодо неповнолітніх, вказується у фаховій літературі [1, с. 25]. Зокрема, у Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні, вказано, що ця система повинна забезпечити законність,

обґрунтованість та ефективність кожного рішення щодо дитини, яка потрапила у конфлікт із законом, пов'язаного з її перевихованням та подальшою соціальною підтримкою [5]. Необхідність запровадження ювенальної юстиції як самостійної інституції підтверджується результатами, отриманими в дисертаційних дослідженнях, що присвячені питанням особливостей участі неповнолітніх в кримінальному судочинстві, зокрема, це знайшло своє відображення в роботах Є. М. Гідулянової, А. Є. Голубова, С. М. Зеленського, Ю. І. Ковальчука, А. Б. Романюка, С. В. Оверчука, А. В. Савченка, Е. Б. Мельникової та ряду інших авторів.

КПК України в межах окремої його гл. 38 передбачає кримінальне провадження щодо неповнолітніх, норми якого відображують особливості кримінальної процесуальної діяльності за участю неповнолітніх, що забезпечує додатковий захист прав та законних інтересів дитини, яка опинилася у конфлікті з законом. Але враховуючи продовження судово-правової реформи в Україні, подальшу інтеграцію нашої країни до світового співтовариства, існує необхідність вдосконалення нормативно-правової регламентації вказаного провадження. Вирішення цього питання неможливе без врахування як досвіду інших країн, так і необхідністю приведення норм вітчизняного кримінального процесуального права у відповідність до загальноєвропейських стандартів у сфері прав людини, у тому числі і прав дитини.

З питання перспектив розвитку кримінального провадження щодо неповнолітніх, слід погодитися із Н. В. Буруковською, що в Україні ювенальна юстиція формується насамперед як один із елементів нового кримінального судочинства, а саме як кримінальна юстиція щодо неповнолітніх [1, с. 25], хоча успішний досвід зарубіжних держав орієнтує на створення цілісної системи ювенальної юстиції, елементом якої є кримінальна ювенальна юстиція [4, с. 1]. Точка зору Н. В. Буруковської характеризує напрями, у яких буде розвиватися і зараз вже розвивається зазначене кримінальне провадження. Вважаємо такий підхід цілком обґрунтованим, адже він характеризується як поступове перетворення окремого різновиду кримінальної процесуальної діяльності на самостійний напрям діяльності органів кримінального судочинства з наступним перетворенням на систему ювенальної юстиції.

В цьому контексті заслуговує підтримки позиція та ряду інших науковців, висловлена ними з приводу розвитку досліджуваного кримінального провадження. Визнаючи важливість створення в країні системи ювенальної юстиції, ці автори звертають увагу на те, що з огляду на ряд обставин (економічні, кадрові, законодавчі), які перешкоджають створенню спеціалізованих судів у справах неповнолітніх, саме спеціалізація суддів, слідчих, прокурорів, захисників, більш активна діяльність соціальних служб, а також поступова трансформація існуючого порядку провадження можуть стати тим першочерговим етапом, який у подальшому дозволить створити в Україні систему ювенальну юстицію [2, с. 14; 6, с. 192–193].

З приводу того, що собою становитиме система кримінальної юстиції щодо неповнолітніх, то як визначає її М. І. Карпенко, це система правосуддя, що передбачає спеціальне законодавство, процедури і заходи реагування на злочини, які вчиняють неповнолітні, а також спеціальні форми роботи з цими особами, що відповідають їхньому віку та рівню розвитку [3, с. 66–67]. Саме зазначені аспекти з урахуванням міжнародних стандартів у сфері кримінального провадження щодо неповнолітніх забезпечують становлення системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх, що, у свою чергу, пов'язано з наступними кроками:

- подальше пристосування норм КПК України, яким врегульовано досліджуване кримінальне провадження, за рахунок деталізації окремих норм або уведення додаткових правил до особливостей участі у кримінальному судочинстві неповнолітніх та спрямування їх впливу на якнайкраще забезпечення їх інтересів;

- подальша диференціація процесуальної форми кримінального провадження щодо неповнолітніх, що передбачає зміну у формах, методах здійснення цього провадження та появу нових процедур його реалізації;

- розширення форм залучення до кримінального провадження щодо неповнолітніх неюридичних знань (участь психолога у провадженні, підготовка соціального звіту стосовно неповнолітнього тощо);

- подальше поглиблення спеціалізації та розширення кола учасників кримінального провадження щодо неповнолітніх (спеціалізація суддів, слідчих, прокурорів, захисників, залучення соціальних та психологічних служб), що передбачає утворення системи спеціалізованого правосуддя щодо неповнолітніх;

– акцентування уваги на обов'язковому врахуванні віку, рівня розвитку та психологічних особливостей неповнолітніх при здійсненні процесуальних дій за їх участю, де окрім вирішення власних завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України), воно спрямовано також на «прийняття законного, обґрунтованого та ефективного рішення щодо дитини, яка потрапила у конфлікт із законом, пов'язаного з її перевихованням та дальшою соціальною підтримкою» [5].

Враховуючи наведені вище позиції науковців, а також вимоги міжнародних правових актів, можна стверджувати, що наведені кроки забезпечать:

– у найближчій перспективі: трансформацію кримінального провадження щодо неповнолітніх у систему кримінальної юстиції щодо неповнолітніх;

– у подальшій перспективі: перетворення кримінальної юстиції щодо неповнолітніх на ювенальну юстицію.

При цьому ще раз відзначимо, що, незважаючи на те, йдеться про кримінальне провадження чи про кримінальну юстицію щодо неповнолітніх, або про ювенальну юстицію, головне – це акцентування уваги на неповнолітньому, якнайкращому забезпеченні його прав, свобод та інтересів, здійсненні на нього виховного впливу з метою перевиховання та подальшою його соціальною підтримкою (ресоціалізацією).

Вважаємо, що коли ця ідея-концепція стане рушійною силою діяльності слідчого, прокурора, слідчого судді, суду та всіх інших осіб, що беруть участь кримінальному провадженні щодо неповнолітніх, то, мабуть, саме з цього моменту ми можемо констатувати факт існування в Україні ювенальної юстиції.

Список бібліографічних посилань: 1. Буруковська Н. В. Становлення ювенальної юстиції в світлі нового Кримінального процесуального кодексу України. *Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України*. 2013. № 1. С. 24–26. 2. Голубов А. Є. Процесуальне становище в кримінальному судочинстві України неповнолітнього, який скоїв злочин або суспільно небезпечне діяння: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2005. 20 с. 3. Карпенко М. І. Концепція кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні. *Юридична наука*. 2013. № 6. С. 60–68. 4. Орловська Н. А. Концептуальні питання кримінальної політики України щодо дітей у конфлікті із законом // Матеріали II Інтернет-конференції Івано-Франківського обласного осередку Всеукраїнської громадської організації «Асоціація кримінального права». Івано-Франківськ, 2014. 6 с. URL: <http://law-dep.pu.if.ua/conference2014/articles/orlovska.pdf> (дата звернення: 04.10.2017). 5. Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні: указ Президента України від 24 трав. 2011 р. № 597/2011. *Офіційний вісник України*. 2011. № 41. Ст. 1663. 6. Романюк В. В. Кримінальне судочинство щодо неповнолітніх. Харків: Друк. «Мадрид», 2016. 252 с.

Одержано 07.10.2017

УДК 343.13(477)

Анна Василівна РОСЬ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального процесу

та організації досудового слідства факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7021-3672>

ТИМЧАСОВИЙ ДОСТУП ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ: ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

Не зважаючи на те, що тимчасовий доступ до речей і документів як захід забезпечення кримінального провадження (п. 5 ч. 2 ст. 131 КПК України) є новелою для вітчизняного законодавства, він є чи не найбільш застосовуваним в практичній діяльності правоохоронних органів. Так, за результатами узагальнення судової практики серед клопотань, які розглядаються слідчими суддями під час досудового розслідування, близько 70 % від загальної їх кількості становлять саме клопотання про застосування тимчасового

доступу до речей і документів. До того ж кожного року цей відсоток збільшується. Це обумовлюється тим, що речі та документи мають важливе доказове значення у кримінальному провадженні, а отже отримання до них доступу є необхідним як з метою встановлення обставин вчиненого кримінального правопорушення, так і винних у його вчиненні осіб [1, с. 32].

Відповідно до ч. 1 ст. 159 КПК тимчасовий доступ до речей і документів полягає у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та вилучити їх (здійснити їх виїмку).

Виходячи з буквального тлумачення цієї норми, надати тимчасовий доступ до речей і документів може лише особа, у володінні якої вони знаходяться. Проте, слушно зауважують С. С. Чернявський, В. О. Фінагеев, володіння не завжди передбачає одночасне користування (наприклад, ситуації, коли особа користується певним майном за згодою власника). У зв'язку із цим, задля виключення будь-яких спекуляцій з цього приводу, погоджуємося із пропозицією зазначених авторів сформулювати аналізовану норму КПК України таким чином: «у володінні, користуванні чи у віданні якої знаходяться такі речі і документи» [2, с. 184].

Також слід звернути увагу на той момент, що КПК України не встановлює строку для слідчого судді (суду) розгляду клопотання про тимчасовий доступ до речей та документів.

Г. І. Глобенко пропонує у даному випадку посилатись на положення ч. 1 ст. 114 КПК України, які стосуються розумного строку [1, с. 32].

Доцільно, на наш погляд погодитися з авторами, котрі виокремлюють два порядки розгляду слідчим суддею, судом клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів. Перший з них полягає в тому, що після отримання клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий суддя, суд здійснює судовий виклик особи, у володінні якої знаходяться речі та документи. У такому випадку доцільно призначити клопотання до розгляду у строк, необхідний для отримання такою особою повістки про судовий виклик. Другий порядок застосовується, якщо стороною, яка звернулася з клопотанням, доведено наявність достатніх підстав вважати, що існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів. У такому випадку клопотання розглядається слідчим суддею, судом без виклику особи, у володінні якої вони знаходяться, й, враховуючи реальну загрозу зміни або знищення речей і документів, має бути розглянуте невідкладно [3, с. 238].

У Листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 квітня 2013 р. № 223-559/0/4-13 «Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження» зазначається, що клопотання про тимчасовий доступ до речей та документів повинні почати розглядатися не пізніше трьох днів із дня надходження їх до суду [4].

Із цього приводу погоджуємося з О. Подковським, який зазначає, що триденний строк, який встановлюється Вищим спеціалізованим судом для початку розгляду клопотання вбачається недостатнім, а оптимальним, з урахуванням у тому числі й часу на направлення та отримання особою повістки про судовий виклик, є п'ятиденний строк для початку розгляду клопотання [5, с. 62]. Адже дійсно КПК України зобов'язує слідчого суддю (суд) здійснити судовий виклик особи, у володінні якої знаходяться речі і документи, тимчасовий доступ до яких планується отримати для участі у розгляді відповідного клопотання, за винятком випадків, коли існує реальна загроза зміни або знищення речей і документів (ч. 1, 2 ст. 163 КПК), а отримати повістку про виклик особа має завчасно, за загальним правилом не пізніше ніж за три дні до дня, коли вона зобов'язана прибути за викликом (ч. 8 ст. 135 КПК). У разі ж реальної загрози зміни або знищення речей і документів клопотання має розглядатися слідчим суддею, судом без виклику особи, у володінні якої вони знаходяться, невідкладно.

Враховуючи положення ч. 1 ст. 165 КПК України, відповідно до якого право на тимчасовий доступ має лише особа, яка безпосередньо вказана у резолютивній частині ухвали, постає питання, чи може слідчий доручити виконання ухвали слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів працівникам оперативних підрозділів. У п. 17.2

Листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження» від 5 квітня 2013 р. № 223-558/0/4-13 вказано, що особа, яка зазначена в ухвалі слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів як володілець речей або документів, зобов'язана згідно з ч. 1 ст. 165 КПК України надати тимчасовий доступ до визначених в ухвалі речей або документів особі, вказаній у відповідній ухвалі слідчого судді, суду або ж особі, уповноваженій на здійснення тимчасового доступу) на підставі доручення слідчого. Відтак зі змісту Листа ВССУ випливає, що слідчий має відповідні повноваження надавати іншій особі доручення на здійснення тимчасового доступу до речей і документів. З цього приводу науковці зазначають, що положення вищевказаного Листа ВССУ суперечать КПК України й не можуть бути реалізовані на практиці [1, с. 32; 6, с. 242].

Ще один аспект окресленого питання, який не має однаковості як серед науковців, так і серед практичних працівників, це можливість здійснення тимчасового доступу до речей і документів працівником оперативного підрозділу, навіть якщо така особа безпосередньо вказана у резолютивній частині ухвали слідчого судді.

Аргументом проти такої можливості є, зокрема, те, що такий стан речей суперечитиме п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України в тому, що оперативним підрозділам може бути доручено проведення виключно слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій. Згідно ж з п. 5 ч. 2 ст. 131 КПК України, тимчасовий доступ до речей і документів законодавцем віднесено до заходів забезпечення кримінального провадження, проведення яких покладено лише на слідчого.

Ми в свою чергу, дещо скептично відносимося до можливості слідчого доручити виконання ухвали слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів працівникам оперативних підрозділів, зважаючи на пряму вказівку закону про те, що право на тимчасовий доступ має лише особа, яка безпосередньо вказана у резолютивній частині ухвали слідчого судді, суду. В той же час, враховуючи це саме положення закону, вважаємо за можливе здійснення тимчасового доступу до речей і документів працівником оперативного підрозділу, якщо це є волевиявленням слідчого судді чи суду, шляхом зазначення цієї особи в резолютивній частині ухвали. Проти аргументів, які виключають таку можливість можна навести хоча б приклад здійснення такого заходу забезпечення кримінального провадження як привід, виконання якого може бути доручене відповідним оперативним підрозділам (ч. 1 ст. 143 КПК України).

Список бібліографічних посилань: 1. Глобенко Г. І. Тимчасовий доступ до речей і документів як захід забезпечення кримінального провадження // Процесуальні та криміналістичні аспекти досудового розслідування: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 14 квіт. 2016 р.) / МВС України, Одес. держ. ун-т внутр. справ. Одеса, 2016. С. 32–33. 2. Чернявський С. С., Фінагеев В. О. Проблеми тимчасового доступу до інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 179–185. 3. Погорецький М. А., Коровайко О. І. Застосування тимчасового доступу до речей і документів у кримінальних провадженнях про злочини, учинені організованими злочинними угрупованнями. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 1. С. 234–241. 4. Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження: лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 квіт. 2013 р. № 223-559/0/4-13 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0558740-13> (дата звернення: 06.10.2017). 5. Подковський О. С. Тимчасовий доступ до речей і документів за новим КПК: проблеми і шляхи їх вирішення. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 3. С. 58–63. 6. Абламський С. С. Особливості здійснення тимчасового доступу до електронних інформаційних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2017. № 2 (78). С. 239–245.

Одержано 08.10.2017

УДК 343.13(477)

Олексій Валерійович САЛМАНОВ,

викладач кафедри кримінального процесу

та організації досудового слідства факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9421-5085>

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ПОВІДОМЛЕННЯ ОСОБИ ПРО ПІДОЗРУ

За дослідженням встановлено, що при реформуванні правоохоронних органів та кримінального процесуального законодавства України, з часів прийняття Кримінального процесуального кодексу України у 2012 році, яким внесено чимало новел, виникає потреба наукового аналізу та дослідження більшості процесуальних інститутів з метою узагальнення практики застосування, вироблення пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства і правозастосовної діяльності.

Особливо актуальною є тривала дискусія науковців, кримінально правових аналітиків та практичних працівників щодо питань кримінальної процесуальної регламентації процесуального інституту повідомлення про підозру. Адже повідомлення про підозру є одним із найбільш важливих та ключових актів на стадії досудового розслідування. [1; 2] Процес доказування в кримінальному провадженні здійснюється саме для того, що б процесуальними засобами підтвердити або спростувати винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення й забезпечити притягнення її до кримінальної відповідальності, яка розпочинається саме з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. Актуальність вказаного підтверджується правозастосовною практикою, згідно якої щомісячно близько 19,5 тисяч осіб притягується до кримінальної відповідальності.

Згідно з положеннями ст.278 КПК України письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення прокурором або слідчим, а у випадку неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень, тобто шляхом виклику або приводу. Письмове повідомлення про підозру затриманій особі вручається не пізніше 24 годин з моменту її затримання. У випадку, якщо особі не вручено повідомлення про підозру після спливу 24 годин з моменту затримання, така особа підлягає негайному звільненню. Дата та час повідомлення про підозру, правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність невідкладно вносяться слідчим, прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань [3].

У ч.3 ст.111 глави 6 КПК України вказано, що повідомлення про підозру в кримінальному провадженні здійснюється у порядку, передбаченому главою 11 КПК України, за винятком положень щодо змісту повідомлення та наслідків неприбуття особи. Відповідно до частин 1, 2 ст.135 глави 11 КПК України особа викликається до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду шляхом вручення повістки про виклик, надіслання її поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику по телефону або телеграмою. У разі тимчасової відсутності особи за місцем проживання, повістка для передачі їй вручається під розписку дорослому члену сім'ї особи чи іншій особі, яка з нею проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи. У разі виклику неповнолітнього вона вручається батькам або дорослим членам родини, чи адміністрації дитячого закладу, де знаходиться така особа, а також згідно вимог інших положень КПК України щодо такої категорії осіб.

Отже із аналізу частини 2 вищезазначеної статті можна зробити висновок, про те що, таке повідомлення можливо здійснити і без самої особи, виконавши всі дії, передбачені статтею, але вже наступна стаття КПК України спростовує цю думку вказавши, що належним підтвердженням отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом

іншим шляхом є підпис особи про отримання повістки, в тому числі на поштовому повідомленні, відеозапис вручення особі повістки, будь-які інші дані, які підтверджують факт вручення особі повістки про виклик або ознайомлення з її змістом. Якщо особа попередньо повідомила слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд про адресу своєї електронної пошти, надіслана на таку адресу, повістка про виклик вважається отриманою у випадку підтвердження її отримання особою відповідним повідомленням (листом) через електронну пошту. Вказане ще раз підкреслює необхідність виклику самої особи, якій слідчий планує висунути підозру у вчиненні злочину.

Тобто, на нашу думку, слідчий перебуває в неприпустимій ситуації, коли не може повідомити особі про підозру, а отже, згідно з чинним КПК України, не має правової можливості ні зупинити досудове розслідування щодо такої особи, якій не повідомлено про підозру та яка переховується від органів слідства чи її місцезнаходження невідоме, ні оголосити останню в розшук. Намагаючись вирішити вказану колізію законодавства, можна звернутися до ч. 3 ст. 110 КПК України, відповідно до якої рішення слідчого, прокурора приймаються у формі постанови. Постанова виноситься у випадках, передбачених КПК України, а також коли слідчий, прокурор визнає це за необхідне. Виходячи з цієї статті теоретично слідчий може визнати за необхідне винести постанову про розшук підозрюваного, здійснивши всі можливі дії, направлені на повідомлення особі про підозру, передбачені чинним КПК України, але які не надали позитивного результату. Однак слід відмітити, що тоді будуть порушені вимоги статей 280, 281 КПК, про які було зазначено раніше. З огляду на викладене, вважаємо, що більш доцільно буде змінити положення частини 1 ст. 278 чинного КПК України та викласти її у такій редакції: письмове повідомлення про підозру вручається в день його складання слідчим або прокурором, а у разі неможливості такого вручення після виконання слідчим усіх можливих дій для виклику особи, після чого, вважаючи, що особа належним чином повідомлена про підозру та має статус підозрюваної, слідчий за згодою із прокурором має право зупинити досудове розслідування та оголосити особу в розшук [4].

Втім підняті питання не є остаточними і підлягають окремому дослідженню або науковому вивченню. Пропоную учасникам науково-практичної конференції прийняти участь у обговоренні піднятих питань та наданих пропозицій.

Список бібліографічних посилань: 1. Фараон О. В. Процесуальна форма письмового повідомлення про підозру у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Харківського національного університету*. 2014. Вип. 1, т. 8. С. 204–207. 2. Фараон О. В. Вручення повідомлення про підозру. *Національний юридичний журнал: теорія та практика*. 2014. № 2 (6). С. 114–118. 3. Горелкіна К. Г., Азаров Ю. І. Зупинення і закінчення досудового розслідування // Курс лекцій з кримінального процесу за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (Особлива частина). Київ, 2012. 102 с. 4. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. комент.: у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків: Право, 2012. 455 с.

Одержано 05.10.2017

УДК 343.13

Діана Борисівна СЕРГЄЄВА,

доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник,
доцент кафедри правосуддя юридичного
факультету Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТАЛЬНОЇ ДІАГНОСТИКИ ДОСТОВІРНОСТІ ВЕРБАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЇ, ЩО ПОВІДОМЛЯЄТЬСЯ, У ДОКАЗУВАННІ ЗА ЧИННИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Інструментальна діагностика достовірності вербальної інформації застосовується наразі в Україні у багатьох сферах суспільного життя, проте особливо важливого значення цей метод набуває під час розслідування кримінальних правопорушень. Сфера кримінального судочинства послуговується результатами інструментальної діагностики достовірності вербальної інформації переважно у випадках надзвичайної складності розслідування, відсутності реальних криміналістичних версій та необхідності отримання пошукової інформації для їх подальшого висунення, відсутності процесуальних доказів винуватості або невинуватості особи у інкримінованому їй кримінальному правопорушенні, а також відсутності реальної можливості у підозрюваного спростувати висунуту йому підозру та забезпечити захист від обвинувачення іншими доказами тощо. Часто метод використовується у випадках, коли підтвердити або спростувати інформацію, що повідомляється свідком, потерпілим або підозрюваним іншим шляхом неможливо.

Результати аналізу наукових джерел, у яких висвітлювалися питання використання поліграфу у таких країнах, як США, Канада, Японія, Китай, Ізраїль, Польща та ін., переконливо доводять результативність інструментальної детекції вербальної інформації та достовірність її результатів. За умов використання валідних методик інструментальної детекції, а також емоційної яскравості події, обставини якої перевіряються та у якій особа, що перевіряється особисто приймала участь (або особисто бачила подію чи чула про неї від особи, яка приймала у ній участь), можливо точно встановити факт повідомлення людиною неправдивої інформації, що має значення для кримінального судочинства.

Щодо встановлення можливих напрямків використання результатів інструментальної діагностики достовірності вербальної інформації, чи можуть вони бути доказом у кримінальному провадженні, необхідно насамперед встановити, у якому процесуальному джерелі такі результати можуть бути закріплені для подальшого використання.

Системний аналіз судових рішень у кримінальних провадженнях (за 2007–2017 рр.), в обґрунтуванні яких бралися до уваги результати поліграфічних досліджень, свідчить про те, що у переважній більшості випадків такі дослідження оформлюються у процесуальній формі висновку експерта. Так, поліграфологами проводилися «судова психофізіологічна експертиза із застосуванням поліграфа», «судово-психологічно-фізіологічна експертиза з використанням поліграфа», «психофізіологічне дослідження із застосуванням апарату поліграфа», «психофізіологічне дослідження правдивості показів», «психофізіологічна експертиза достовірності показань» тощо. У переважній більшості випадків поліграфолог, який проводив відповідне дослідження, підписував свій висновок як «експерт», «експерт-поліграфолог» тощо.

На наш погляд, хибній практиці ототожнення поняття «судового експерта», «експерта-поліграфолога» й спеціаліста – поліграфолога певною мірою сприяє той факт, що наказом Держспоживстандарту № 327 від 20.07.2010 до Національного класифікатору України ДК 003:2010 «Класифікатор професій» під кодом 2144.2 внесено професію «експерт-

поліграфолог». Зважаючи на це, окремими фахівцями робиться хибний висновок про те, що вони мають право брати участь у кримінальному судочинстві у якості саме експерта (ст. 69 КПК України) та складати висновок експерта, що буде мати доказове значення у кримінальному провадженні.

Судовій практиці відомі лише поодинокі випадки, у яких поліграфолог, усвідомлюючи, що він не є судовим експертом, оскільки не має відповідної атестації та не внесений до Реєстру атестованих судових експертів Міністерства юстиції України, складає за результатами відповідних досліджень акт, довідку та ін., що можуть визнаватися судом документом – доказом у кримінальному провадженні.

Також, правомірним є, на наш погляд, визнання в якості доказу у кримінальному провадженні показань допитаного в судовому засіданні в якості свідка поліграфолога, який проводив відповідні дослідження в ході розслідування.

Необхідно враховувати, що судовою експертизою у кримінальному провадженні може бути не будь-яке дослідження матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, а дослідження, методика проведення якого є науково обґрунтованою, валідною та відповідає іншим, встановленим відповідною галуззю знань критеріям. Саме такі методики проведення судових експертиз відповідно до закону України «Про судову експертизу» підлягають атестації та державній реєстрації в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України (крім судово-медичних та судово-психіатричних). Перелік судових експертиз, їх основні завдання та орієнтовний перелік вирішуваних питань міститься у Науково-методичних рекомендаціях із питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (зі змінами і доповненнями). У пункті 6.8 розділу IV «Психологічна експертиза» вказаних Рекомендацій зазначено, що з метою отримання орієнтувальної інформації можуть проводитися опитування із застосуванням спеціального технічного засобу – комп'ютерного поліграфа. Також визначений предмет такого опитування – отримання орієнтувальної інформації щодо: ступеня ймовірності повідомленої опитуваною особою інформації; повноти наданої опитуваною особою інформації; джерела отриманої опитуваною особою інформації та ін. Таким положенням законодавець визначив можливою лише участь поліграфолога у проведенні судово-психологічної експертизи, яка проводиться відповідно не ним особисто, а судовим експертом – психологом (якщо сам психолог не є одночасно й поліграфологом). Жодних інших видів досліджень та судових експертиз, у тому числі й тих, що б могли проводитися поліграфологом самостійно, Рекомендації не містять.

На наш погляд, саме відсутність атестованих та зареєстрованих належним чином методик поліграфічних досліджень є причиною відсутності єдиної термінології у позначеннях так званих судових експертиз, що проводяться у кримінальних провадженнях поліграфологами, та є однією з головних причин, з якої висновок експерта, складений як результат інструментальної діагностики достовірності вербальної інформації, що повідомляється, не може бути визнаний доказом у кримінальному провадженні.

Таким чином, відсутність єдиних науково-методичних засад проведення інструментальної діагностики достовірності вербальної інформації, що повідомляється, призводить до грубих правових помилок, яких припускаються як поліграфологи у своїй самостійній експертній діяльності, так і особи, які залучають їх до кримінального провадження, та як наслідок – до дискредитації застосування поліграфа як методу дослідження.

Наприкінці зазначимо, що певний час популярними були пропозиції вчених щодо наведення у КПК вичерпного переліку технічних засобів, використання яких є допустимим у кримінальному провадженні та до кожного із таких засобів визначити особливості їх застосування. З одного боку, можна погодитися з аргументацією видатного вітчизняного вченого-криміналіста М. В. Салтевського, який зазначав: «Якщо засоби діяльності слідчого законні і законна технологія їх застосування, то матеріали таких технологій повинні мати статус доказів, а не статус матеріалів, які на даний час є тільки додатками до протоколів» [1, с. 54]. Але навряд чи може існувати закон, в якому наведений виключний перелік всіх можливих науково-технічних засобів та особливості їх застосування. Саме тому криміналістами розробляються та постійно удосконалюються критерії допустимості науково-технічних засобів, до яких ми відносимо законність у сенсі того, що їх використання не суперечить чинному законодавству, а також їх науковість, безпечність, етичність та інші.

Відповідність поліграфа як науково-технічного пристрою цим критеріям є предметом полеміки вчених та практиків й донині, проте, на наш погляд, поліграф відповідає всім необхідним критеріям: його використання хоча й прямо не передбачено КПК України, проте й не суперечить його положенням (за окремими виключеннями, коли в нормі закону чітко вказані науково-технічні засоби, що застосовуються під час проведення відповідної процесуальної дії), застосування поліграфа базується на положеннях відповідних наук, тобто відповідає критерію науковості, є безпечним для особи, що проходить тестування та не суперечить критерію етичності.

Наразі результати використання поліграфа у досудовому розслідуванні можуть мати доказове значення лише документу та показань поліграфолога в якості свідка за умов відповідності їх встановленим вимогам.

Для використання результатів використання поліграфа у виді такого доказу, як висновок експерта, необхідно внести відповідні зміни й доповнення до закону України «Про судову експертизу», до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, а головне – зареєструвати загальноприйняті, апробовані світовою практикою методики інструментальної діагностики достовірності вербальної інформації в Реєстрі методик проведення судових експертиз Міністерства юстиції України.

Список бібліографічних посилань: 1. Салтевський М. В. Про поняття доказів у новому кримінально-процесуальному законодавстві. *Право України*. 1996. № 1. С. 52–54.

Одержано 13.10.2017

УДК 343:232

Давид Володимирович СИМОНОВИЧ,

доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник,
начальник відділу організації освітньо-наукової підготовки
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0285-4005>

ЧИ БУТИ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ У СИСТЕМІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Важливим кроком реформування інституту дізнання стало прийняття у 2012 р. чинного КПК України. Згідно з п. 4 ч. 1 ст. 3 КПК України дізнання визначено як форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування кримінальних проступків. Тобто, тим самим законодавець запровадив ще одну новелу, а саме: інститут кримінальних проступків. Проте до сьогодні його так і не було введено в дію, з огляду на те що нагальним питання є напрацювання й формування відповідних пропозицій і рекомендацій, спрямованих на удосконалення чинного законодавства України з цього питання. Водночас запровадження інституту кримінальних проступків є позитивною новацією. Введення цієї категорії, насамперед, надасть можливість спростити судову процедуру, зменшити матеріальні витрати на проведення досудового розслідування, мінімізувати невинновдані витрати держави на утримання осіб у місцях позбавлення волі, а слідчі отримають змогу зайнятися розслідуванням тяжких, особливо тяжких і резонансних злочинів. Адже нині розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів становлять лише чверть від загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень. У той час як некваліфіковані крадіжки, шахрайства (ч. 1 ст. 185, ч. 1 ст. 190 КК) та легкі тілесні ушкодження (ст. 125 КК) сягають майже 40 %. Тож, метою спрощеного провадження щодо кримінальних проступків має стати

прискорення судового розгляду нескладних кримінальних проваджень та забезпечення права особи на швидке поновлення своїх прав та законних інтересів.

Підґрунтям запровадження кримінальних проступків на теренах незалежної України стала Концепція реформування кримінальної юстиції України, затверджена Указом Президента від 8 квітня 2008 р. № 311/2008. Зокрема, у ній зазначено, що з метою гуманізації кримінального законодавства певну частину злочинів необхідно б було трансформувати в кримінальні (підсудні) проступки, обмежити сферу застосування покарань, пов'язаних із позбавленням волі, замінивши їх, наприклад, штрафними санкціями. До категорії кримінальних проступків мають бути віднесені: а) окремі діяння, що за чинним Кримінальним кодексом України належать до злочинів невеликої тяжкості, які відповідно до політики гуманізації кримінального законодавства будуть визнані законодавцем такими, що не мають значного ступеня суспільної небезпеки; б) передбачені чинним Кодексом України про адміністративні правопорушення діяння, які мають судову юрисдикцію і не є управлінськими (адміністративними) за своєю суттю (дрібне хуліганство, дрібне викрадення чужого майна тощо). Наразі наведена Концепція є єдиним нормативно-правовим джерелом, у якому передбачений хоча б якийсь правовий механізм запровадження інституту кримінальних проступків, але, напевно, ураховуючи що він прийнятий вісім років назад, на сьогодні необхідно розробити нову концепцію, при цьому за орієнтир взяти положення вказаної Концепції.

На необхідності зміни правової ідеології за покарання щодо окремих видів адміністративних правопорушень наголошено й в низці рішень ЄСПЛ проти України. Зокрема, у п. 61 рішення ЄСПЛ по справі «Корнєв і Карпенко проти України» (заява № 17444/04) від 21.10.2010 р. суд зауважує, що з огляду на суворість передбаченого покарання правопорушення, про яке йдеться в статті 185–3 КУпАП, не є незначним. У зв'язку з цим таке адміністративне провадження слід вважати по суті кримінальним і таким, що вимагає застосування всіх гарантій ст. 6 Конвенції про захист прав людини основоположних свобод. Аналогічну позицію ЄСПЛ висловив у п. 33, 55 рішення в справі «Гурепка проти України» від 08.04.2010 р.

Загалом проблематика кримінальних проступків не є новою, адже ще вчені радянського періоду приділяли увагу проблемі кримінального проступку і визначали його як самостійну категорію малозначного різновиду злочинів. Зі змісту чинного КПК України випливає, що кримінальний проступок є різновидом кримінального правопорушення, до якого належать діяння, що не становлять значної суспільної небезпеки. Звернемо увагу, що поняття кримінального проступку наведено в проекті Закону України № 10136 від 03.03.2012 р. «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інститутів кримінальних проступків», під яким визначено діяння, за яке передбачене покарання у вигляді громадських робіт або інше, більш м'яке покарання, за винятком основного покарання у вигляді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Проте ні в чинному КК України, ні в КПК України не міститься офіційне тлумачення цього поняття, а на доктринальному рівні пропонуються досить-такі різноманітні визначення даної дефініції.

Про значущість інституту кримінальних проступків свідчить й відведення його регулюванню цілої глави 25 «Особливості досудового розслідування кримінальних проступків» КПК України. При цьому в зазначеній главі закріплено всього 5 статей, які безпосередньо стосуються питанням процесуального порядку розслідування та судового розгляду кримінальних проступків. Водночас і на сьогодні проблемою залишається відсутність законодавчого врегулювання поняття та переліку кримінальних проступків у законодавстві України про кримінальну відповідальність. Як і будь-який процес, що відбувається під час реформування законодавства, запровадження інституту кримінального проступку має відбуватися на підставі розроблення відповідної науково обґрунтованої концепції. З цією метою необхідно: сформулювати єдине поняття «кримінальний проступок»; розробити засади інституту кримінальних проступків; визначити органи дізнання та закріпити їхні права і обов'язки; напрацювати відповідні критерії класифікації проступків та ознаки відмежування від злочинів і адміністративних правопорушень. При визначенні відповідних критеріїв розмежування слід ураховувати вид об'єкта

правопорушення, суб'єкт правопорушення, а також брати до уваги завдану шкоду та можливість її відшкодування правопорушником чи особами, які несуть за нього цивільну відповідальність.

Вважаємо, що все ж таки доцільно прийняти окремий Закон України «Про кримінальні проступки» або Кодекс України про кримінальні проступки. Пояснюється це тим, що врегулювання інституту кримінальних проступків охоплює дію як матеріального, так і кримінального процесуального права. Тому його унормування окремо в КК України і КПК України в подальшому лише ускладнить практику ефективного розслідування кримінальних проступків. Це наочно підтверджує актуальність порушеного питання та необхідність найближчим часом прийняти спочатку Концепцію запровадження кримінальних проступків, а потім на її основі здійснювати поступове реформування кримінального, кримінального процесуального та адміністративного законодавства.

Отже, підбиваючи підсумок, слід констатувати, що запровадження інституту кримінальних проступків повинно здійснюватися з особливим застереженням, щоб необґрунтоване й некомпетентне їх розмежування не призвело до збільшення криміналізації кримінальних проступків. Саме тому доопрацювання існуючих на сьогодні законопроектів із цього питання має відбуватися з урахуванням сучасних досягнень науки кримінального процесу, кримінального та адміністративного права.

Одержано 03.10.2017

УДК 343.13

Дар'я Олександрівна СКРИПНИК,

студентка 6 курсу Інституту кримінальної юстиції
Національного університету
«Одеська юридична академія»

ФУНКЦІЇ ПОТЕРПІЛОГО ТА ЙОГО ПРЕДСТАВНИКА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Кримінальний процесуальний кодекс України не відносить у повній мірі потерпілого та його представника до сторони кримінального провадження.

Пануючою у сучасній доктрині є думка відносно здійснення потерпілим функції обвинувачення. Однак, науковцями обґрунтовуються й інші позиції. Наголошується на тому, що як у п. 25 ч. 1 ст. 3, так і в главі 3 КПК України, потерпілого, його представника не віднесено до сторони обвинувачення, і потерпілий є окремим учасником кримінального провадження [3, с. 29; 4, с. 89; 5, с. 127].

Пункт 19 ч. 1 ст. 3 КПК України визначає, що сторонами кримінального провадження є – з боку обвинувачення: слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених цим Кодексом; з боку захисту: підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники. Щодо розуміння змісту даного положення думки також розходяться. З одного боку, існує позиція, відповідно до якої фактично ігнорується застереження в частині того, що потерпілий, його представник відносяться до сторони обвинувачення саме у випадках, встановлених КПК України, і прямо відносять потерпілого, його представника до сторони обвинувачення [6, с. 14]. З іншого боку, стверджується, що такий «випадок, встановлений КПК України» – це згода потерпілого у судовому розгляді підтримувати обвинувачення у разі відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення (ч. 2, 4 ст. 340 КПК України) [3, с. 29].

У п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України вказується, що до учасників кримінального провадження відносяться сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник..., тим

самим не відносячи потерпілого, його представника до сторони кримінального провадження.

Передусім, з огляду на те, що кримінальне провадження складається із досудового розслідування та судового провадження, вважаємо за необхідне погодитись з наступним. Враховуючи момент початку реалізації функції обвинувачення, потерпілий та його представник не можуть реалізовувати права сторони у досудовому розслідуванні [2, с. 234].

Відтак, важливо з'ясувати чи можна відносити потерпілого та його представника до сторони обвинувачення у судовому провадженні.

Визначаючи чи є потерпілий та його представник стороною обвинувачення у судовому провадженні, потрібно проаналізувати окремі права потерпілого і його представника у світлі прав та обов'язків інших учасників судового провадження, що надані стороні обвинувачення.

Відповідно до ч. 1 ст. 331 КПК України, під час судового розгляду суд за клопотанням сторони обвинувачення або захисту має право своєю ухвалою змінити, скасувати або обрати запобіжний захід щодо обвинуваченого. В контексті даної статті постає питання – чи можуть потерпілий, його представник подавати зазначене клопотання? Так, протягом кримінального провадження потерпілий як і, відповідно, його представник, мають право заявляти клопотання (п. 4 ч. 1 ст. 56 КПК України). Однак, підтримуючи позицію відносно того, що потерпілий, його представник є стороною обвинувачення лише у випадку його згоди у судовому розгляді підтримувати обвинувачення у разі відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення, то наявною є неможливість заявляти клопотання про обрання, скасування або зміну запобіжного заходу в суді під час судового розгляду потерпілим, його представником.

В свою чергу, в обґрунтування тлумачення вищевказаної позиції доцільно проаналізувати ч. 1 ст. 332 КПК України. У відповідності до даного положення, під час судового розгляду суд за клопотанням сторін кримінального провадження або потерпілого за наявності підстав, передбачених ст. 242 КПК України, має право своєю ухвалою доручити проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам. Очевидним є те, що викладеною нормою КПК України не відносить потерпілого до сторони обвинувачення у судовому провадженні. Однак, прямо передбачає право потерпілого заявити відповідне клопотання.

Крім цього, ч. 3 ст. 333 КПК України закріплює, що у разі, якщо під час судового розгляду виникне необхідність у встановленні обставин або перевірці обставин, які мають істотне значення для кримінального провадження, і вони не можуть бути встановлені або перевірені іншим шляхом, суд за клопотанням сторони кримінального провадження має право доручити органу досудового розслідування провести певні слідчі (розшукові дії). Беручи до уваги вищезазначене, очевидно, що потерпілий, його представник не можуть заявити клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій під час судового провадження.

Отже, стверджуємо, що потерпілий, його представник є стороною судового провадження лише у випадку, передбаченому ч.ч. 2, 4 ст. 340 КПК України, що впливає з положень КПК України. І, виходячи з цього твердження, потерпілий, його представник не можуть заявляти клопотання про обрання, скасування або зміну запобіжного заходу, клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій в суді під час судового розгляду тощо, окрім випадків, коли це право прямо передбачено КПК України.

Однак, як з наукової, так і з практичної точки зору, наголошуємо на тому, що потерпілого, його представника слід віднести до сторони обвинувачення у судовому провадженні. Дане твердження впливає з огляду на наступне. Потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди (ч.1 ст. 55 КПК України). Представник потерпілого користується процесуальними правами потерпілого, інтереси якого він представляє, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо потерпілим і не може бути доручена представнику (ч. 4 ст. 58 КПК України). Відтак, правове положення, процесуальні дії як потерпілого, так і його представника (зважаючи взагалі на підстави набуття статусу потерпілого у кримінальному провадженні) є за своєю правовою природою обвинувальними.

Підсумовуючи, вважаємо, що задля ефективного забезпечення виконання завдання кримінального провадження в частині охорони прав, свобод та законних інтересів учасників, потерпілого, його представника має бути віднесено до сторони обвинувачення саме у судовому провадженні, що забезпечить право заявляти вищевказані клопотання та іншими способами сприяти відновленню порушених прав.

Список бібліографічних посилань: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 06.10.2017). 2. Гловюк І. В. Проблеми визначення функціональної спрямованості діяльності потерпілого у кримінальному провадженні України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2013. № 1082, вип. 16. С. 233–236. 3. Ківалов С. В., Міщенко С. Н., Захарченко В. Ю. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. комент. Харків: Одиссей, 2013. 1104 с. 4. Кримінальний процес: підручник / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. Київ: Центр учб. літ., 2013. 544 с. 5. Пожар В. Г. Процесуальний статус потерпілого за новим Кримінальним процесуальним кодексом України: позитивні кроки та прогалини правової регламентації. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 126–131. 6. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Київ: Алерта, 2014. 768 с.

Одержано 08.10.2017

УДК 343.13

Олександр Сергійович СТАРЕНЬКИЙ,

кандидат юридичних наук,
юрисконсульт ТОВ «Торговий Дім
«Агрохімхолдинг»

НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ ЯК ЗАСОБИ ОТРИМАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Відповідно до ч. 3 ст. 482 КПК України обшук, затримання народного депутата України чи огляд його особистих речей і багажу, транспорту, жилого чи службового приміщення, а також порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та застосування інших заходів, в тому числі негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД), що відповідно до закону обмежують права і свободи народного депутата України, допускаються лише у разі, якщо Верховною Радою України (далі – ВР України) надано згоду на притягнення його до кримінальної відповідальності, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо.

Виходячи з вищенаведеного можемо зробити висновок, що для проведення відносно народного депутата відповідних НСРД необхідно отримати згоду ВР України на притягнення народного депутата до кримінальної відповідальності. Якщо відносно народного депутата були проведені відповідні НСРД (наприклад, аудіо-, відеоконтроль, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, контроль за вчиненням злочину) без отримання попередньої згоди ВР України на притягнення народного депутата України до кримінальної відповідальності, то це може призвести до настання відповідних негативних правових наслідків, які будуть залежати від конкретних обставин кримінального провадження та незаконних дій, що були вчинені слідчим, прокурором або співробітником оперативного підрозділу відносно народного депутата. У цілому такі негативні наслідки можна поділити на дві групи:

1. Для конкретного кримінального провадження – визнання рішень про проведення НСРД відносно народного депутата України, незаконними, а доказів, отриманих у результаті їх проведення, – недопустимими (ст. 87 КПК України).

2. Для осіб, що вчинили такі незаконні дій, – притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 351 (Перешкоджання діяльності народного депутата України та депутата місцевої ради), ст. 371 (Завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою) КК України.

При цьому слід звернути увагу на те, що положення ч. 3 ст. 482 КПК України застосовуються виключено у тих випадках, коли стороні обвинувачення достовірно відомо, що суб'єктом вчинення злочину є народний депутат України. Водночас на практиці може виникнути ситуація, коли слідчий, прокурор здійснюють розслідування відповідного кримінального правопорушення, наприклад, прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, водночас особу, яка буде одержувати неправомірну вигоди ще не було встановлено. Відповідно у такому випадку слідчий, прокурор у порядку, передбаченому главою 21 КПК України, одержують від слідчого судді дозвіл на проведення відповідних НСРД (аудіо-, відеоконтроль, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж тощо) чи приймають рішення про проведення контролю за вчиненням злочину у формі спеціального слідчого експерименту для документування факту прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. За результатами проведення відповідних НСРД стороною обвинувачення отримуються фактичні дані, що свідчать про факт прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою та під час затримання встановлюється, що суб'єктом одержання неправомірної вигоди є народний депутат України. У цьому разі проведені стороною обвинувачення НСРД будуть визнаватися законним і такими, що не суперечать положенням ч. 3 ст. 482 КПК України, адже стороні обвинувачення не було достовірно відомо, що суб'єктом одержання неправомірної вигоди буде народний депутат України й відповідний факт був лише встановлений під час провадження відповідних НСРД. А, отже, результати цих НСРД можуть бути використані як докази для доказування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, але після того, як ВР України надасть згоду на притягнення народного депутата України до кримінальної відповідальності.

В цілому, на наш погляд, передбачена ч. 3 ст. 482 КПК України та Регламентом процедура отримання згоди ВР України на притягнення народного депутата до кримінальної відповідальності є занадто складною та не зовсім ефективною під час здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень, особливо це стосується тих випадків, коли народним депутатом України вчиняється чи планується вчити корупційний злочин, наприклад, прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди. Як правило, у кримінальних провадженнях цієї категорії злочинці затримуються на місці вчинення злочину, а їхня злочинна діяльність документується під час проведення оперативними підрозділами такої НСРД як контроль за вчиненням злочину у формі спеціального слідчого експерименту. Водночас, якщо суб'єктом вчинення злочину буде народний депутат України, то в такому випадку для документування факту прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди та затримання його на «гарячому» необхідно отримати попередню згоду ВР України на притягнення народного депутата України до кримінальної відповідальності. Відповідно факт проведення НСРД та необхідність затримання народного депутата стане відомим членам регламентного комітету та самому народному депутату, відносно якого планувалося провести відповідні процесуальні дії. При цьому, за той час, котрий ВР України витратить на розгляд подання Генерального прокурора України про отримання згоди на притягання народного депутата України до кримінальної відповідальності, відповідний народний депутат встигне вжити всіх необхідних заходів для знищення слідів своєї злочинної діяльності. А тому планувати чи проводити відносно цього народного депутата України відповідну НСРД чи затримати його на місці вчинення злочину стане взагалі неможливим. Таким чином, можемо зробити висновок, що передбачена чинним законодавством України процедура одержання дозволу на проведення відносно народного депутата України НСРД є досить неефективною. Її положення суперечать самій сутності інституту НСРД, якому притаманна ознака прихованості фактів й методів проведення.

На нашу думку, для забезпечення ефективності використання результатів НСРД як допустимих доказів у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України,

необхідно концептуально спростити законодавчу процедуру одержання дозволу ВР України на притягнення народного депутат України до кримінальної відповідальності.

Слід звернути увагу на те, що Венеціанська комісія у своєму висновку щодо проекту Закону про внесення змін до Конституції України щодо недоторканності народних депутатів України та суддів від 19–20 червня 2015 р. зазначила, що часто нові демократичні країни найбільше піддаються політичній корупції, а зловживання недоторканністю може загрожувати демократії. Парадокс депутатської недоторканності полягає у тому, що вона «може як сприяти демократичному розвитку, так і підривати його». Таким чином, недоторканність може перешкоджати боротьбі з корупцією у тих же державах, до яких все ще може мати відношення аргумент про загрози.

Варто зауважити, що у більшості розвинутих демократичних країнах народних депутатів (членів парламенту) можливо притягнути до кримінальної відповідальності без отримання попередньої згоди парламенту у випадку затримання їх на місці вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Відповідне положення передбачене у ст. 59 Конституції Бельгії, ч. 2 ст. 102 Конституції Білорусії, ст. 70 Конституції Болгарії, ст. 62 Конституції Греції, ч. 3 ст. 16 Конституції Ірландії, ч. 4 ст. 52 Конституції Казахстану, ст. 46 Конституції Німеччини, ст. 89 Конституції Португалії, ст. 103 Конституції Сербії, ст. 83 Конституції Словенії, ст. 26 Конституції Франції, ст. 75 Конституції Хорватії, § 8 глави 4 Конституції Швеції та ін.

Таким чином, зважаючи на рекомендації Венеціанської комісії та критично оцінюючи сучасний рівень корупції в Україні, а також враховуючи передовий досвід розвинутих демократичних країн, на наш погляд, потрібно суттєво обмежити недоторканність народних депутатів України. У зв'язку з цим ми пропонуємо положення ч. 3 ст. 482 КПК України та ч. 2 ст. 27 закону України «Про статус народного депутата України» викласти у такій редакції: «Обшук, затримання народного депутата України чи огляд його особистих речей і багажу, транспорту, жилого чи службового приміщення, а також порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та застосування інших заходів, в тому числі негласних слідчих (розшукових) дій, що відповідно до закону обмежують права і свободи народного депутата України, допускається лише в разі, якщо Верховною Радою України надано згоду на притягнення його до кримінальної відповідальності, за винятком випадків затримання народного депутата України під час вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину або одразу після його вчинення, якщо іншими способами одержати фактичні дані неможливо».

Одержано 13.10.2017

УДК 433.131;433.133(477)

Сергій Сергійович ТЕРЕЩУК,

кандидат юридичних наук,
викладач кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7263-4155>

ДЕЯКІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ ЩОДО ОСКАРЖЕННЯ ПОВІДОМЛЕННЯ ОСОБИ ПРО ПІДОЗРУ

Серед науковців і практиків продовжується дискусія щодо можливості оскарження процесуальних рішень, зокрема, повідомлення про підозру. Чинний КПК України у положеннях ст. 481 чітко визначив суб'єктів, які уповноважені притягати до кримінальної відповідальності осіб, відносно яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження. Враховуючи, що з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення починається притягнення особи до кримінальної

відповідальності та розпочинається термін розслідування, можна зробити висновок про те, що лише певні суб'єкти, дотримуючи положення про підслідність, уповноважені здійснювати письмове повідомлення особі про підозру.

Аналіз глави 22 КПК України, в якій закріплено підстави і процесуальний порядок повідомлення про підозру, засвідчив, що повідомлення про підозру є процесуальною дією та процесуальним документом. Згідно з науковою позицією Л. М. Лобойка повідомлення про підозру – це процесуальна дія (діяльність), зміст якої полягає у складанні слідчим або прокурором письмового повідомлення про підозру та його вручення особі. Повідомлення про підозру також є процесуальним документом, який означає новий етап стадії досудового розслідування – появу підозрюваного, можливість застосування до нього заходів забезпечення кримінального провадження, що пов'язані із суттєвим обмеженням його конституційних прав, початок притягнення до кримінальної відповідальності [1, с. 237]. Практика Європейського суду з прав людини (надалі ЄСПЛ) дає нам підстави стверджувати, що підозра, відповідно до вимог чинного КПК України є частиною більш широкого поняття – «обвинувачення», тобто повідомлення про підозру це – первинна форма обвинувальної діяльності щодо конкретної особи, що полягає у внесенні стороною обвинувачення документу з викладом обставин кримінального правопорушення і його правової кваліфікації, врученні його особі з роз'ясненням прав підозрюваного та внесенні відповідних даних до Єдиного реєстру досудового розслідувань (далі – ЄРДР) [2]. Підозрюваний – особа, яку в порядку, передбаченому КПК України, повідомили про підозру в учиненні кримінального правопорушення або через згадану обставину затримали. Саме з часу повідомлення особі про підозру або з моменту, коли особа через примус або в підкорення наказу змушена залишатись поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному останньою, вона набуває статусу підозрюваного. Лише з набуттям такого статусу особа може мати всі права підозрюваного, передбачені ч. 3 ст. 42 КПК України, зокрема оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді (п. 16 ч. 3). Виходячи із змісту кожного із наведених випадків, можна зробити однозначний висновок: підозра вручається особі виключно тоді, коли слідчий і прокурор мають докази того, що саме ця особа вчинила інкриміноване йому кримінальне правопорушення.

Згідно із положеннями ст. 303 КПК України на досудовому провадженні можуть бути оскаржені такі рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора: 1) бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у: – невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення. – у неповерненні тимчасово вилученого майна згідно з вимогами статті 169 КПК України. Враховуючи те, що згідно зі ст. 169 КПК тимчасово вилучене майно повертається особі, у якій воно було вилучено, на підставі постанови прокурора, бездіяльність може полягати у невнесенні такої постанови за відсутності підстав для вилучення майна; – у нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений цим Кодексом строк; 2) рішення слідчого, прокурора про зупинення досудового розслідування – потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником; 3) рішення слідчого про закриття кримінального провадження – заявником, потерпілим, його представником чи законним представником; 4) рішення прокурора про закриття кримінального провадження – заявником, потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником; 5) рішення прокурора, слідчого про відмову у визнанні потерпілим – особою, якій відмовлено у визнанні потерпілою; 6) рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора при застосуванні заходів безпеки – особами, до яких можуть бути застосовані заходи безпеки, передбачені законом.

Таким чином із чинного кримінального процесуального законодавства випливає, що тільки ті їх дії, які полягають у застосуванні заходів безпеки, можуть бути оскаржені під час досудового розслідування. В усіх інших випадках звернення зі скаргою можливе за наявності відповідних рішень слідчого або прокурора, визначених у пунктах 2–8 ч. 1 ст. 303 КПК, викладених у відповідних процесуальних документах. 7) рішення слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій – особою, якій відмовлено у задоволенні клопотання, її

представником, законним представником чи захисником; 8) рішення слідчого, прокурора про зміну порядку досудового розслідування та продовження його згідно з правилами, передбаченими главою 39 КПК, – підозрюваним, його захисником чи законним представником, потерпілим, його представником чи законним представником. Скарги на інші рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора не розглядаються під час досудового розслідування і можуть бути предметом розгляду під час підготовчого провадження у суді згідно з правилами статей 314–316 КПК України. Таким чином, відповідно до глави 26 КПК України вирішення скарг на дії, рішення чи бездіяльність слідчого або прокурора під час досудового розслідування відноситься до компетенції слідчих суддів.

Підводячи підсумок викладеного, можемо зробити висновок, що не всі процесуальні рішення можуть бути оскаржені під час досудового розслідування, так, повідомлення про підозру, під час досудового розслідування оскарженню не підлягає, що створює певну неузгодженість з положення Конституції України, де зазначено у ст. 55, що кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових та службових осіб. Втім підняті питання не є остаточними та потребують додаткового дослідження або наукового вивчення.

Список бібліографічних посилань: 1. Лобойко Л. М. Кримінальний процес: підручник. Київ: Істина, 2014. 432 с. 2. Баганець О. Реалії правосуддя: безпідставне повідомлення про підозру та затримання громадян без санкції суду. 27 жовт. 2016 р. URL: <http://baganets.com/blogs-baganets/real-pravosuddja-bezp-dstavne-pov-domlen.html> (дата звернення: 30.09.2017). 3. Кримінальний процесуальний кодекс України за редакцією на 1 вересня 2017 року. Харків: Право, 2017. 378 с. 4. Конституція України: закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> (дата звернення: 30.09.2017). 5. Татаров О. Ю. Проблеми повідомлення про підозру та шляхи їх вирішення. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4. С. 179–186. 6. Кубальський В. Н. Повідомлення про підозру: правозастосовні моменти. *Судова апеляція*. 2017. № 1 (46). С. 60–66.

Одержано 05.10.2017

УДК 343.131

Жанна Володимирівна УДОВЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри криміналістичного
забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ОХОРОНИ ТАЄМНИЦІ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Інтеграція України в світову спільноту неможлива без приведення внутрішнього законодавства у відповідність до міжнародних стандартів. Конституція України проголосила вищою цінністю людини її права і свободи, та поклала на державу обов'язок визнання, дотримання і захист цих прав і свобод як кожної окремої особи, так і суспільства в цілому. Проте, на сучасному етапі розвитку української державності, на шляху до формування громадянського суспільства та розбудови правової держави недосконаліми залишаються питання справжньої поваги до людини та її особистих прав і свобод, задекларованих у Основному Законі держави.

Конституційна засада невтручання в особисте та сімейне життя – один з найважливіших елементів системи засад українського права, спрямованих на забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина. Ця засада знаходиться в тісному і нерозривному зв'язку зі всіма іншими засадами кримінального провадження, зокрема конституційними.

У свою чергу, реалізація конституційного права особи на недоторканність особистого життя в кримінальному провадженні передбачає удосконалення кримінального процесуального законодавства, спрямованого на розробку і реалізацію кримінальних процесуальних гарантій забезпечення права на невтручання у приватне життя в сфері кримінального провадження. Зокрема, таємниця приватного життя складається з безлічі структурних елементів, серед яких – свобода і особиста недоторканість, недоторканість житла, особиста та сімейна таємниця, професійна таємниця, конфіденційна інформація про особисті дані тощо.

Сучасна концепція кримінального провадження і чинне кримінальне процесуальне законодавство України містять механізми, спрямовані на забезпечення охорони таємниці приватного життя під час досудового розслідування. Проте чинне кримінальне процесуальне законодавство містить не повний механізм охорони цієї таємниці не лише щодо учасників кримінального провадження, а й щодо інших осіб.

Втручання в особисте життя людини може мати місце під час проведення окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, зокрема, проведення експертиз, обшуку, освідування, отримання зразків для експертизи, допиту, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж тощо; процесуальних дій, зокрема, під час затримання, тимчасового доступу до речей та документів тощо. Тож існують всі підстави констатувати, що чинний КПК України необхідно доопрацювати шляхом внесення до нього низки змін і доповнень, які б у повному обсязі, чітко і однозначно регламентували їх проведення з тим, щоб звести до мінімуму втручання держави у особі її уповноважених посадових осіб у приватне життя громадян.

Важливим питанням, яке може істотно вплинути на хід кримінального провадження, завдати шкоди правам, свободам і законним інтересам його учасників є розголошення відомостей, одержаних під час досудового розслідування. Зокрема, стаття 222 КПК України «Недопустимість розголошування відомостей досудового розслідування» розташована у главі 19, що встановлює загальні положення досудового розслідування. Припинення дії цієї процесуальної норми після закінчення досудового розслідування суперечить необхідності охорони таємниці приватного життя учасників кримінального провадження на всіх його стадіях, зокрема судових. Водночас у главах 27–34 КПК України відсутня норма аналогічного змісту. Уявляється, що це швидше недолік законодавчої техніки, ніж свідомо позиція законодавця. В усякому разі, жодних підстав до того, аби не здійснювати охорону таємниці приватного життя учасників кримінального провадження на судових його стадіях, не вбачається.

У пункті 3 ч. 2 ст. 27 КПК України передбачене прийняття суддею рішення щодо проведення закритого судового засідання у разі, коли, зокрема, необхідно запобігти розголошенню відомостей про особисте та сімейне життя, однак відсутній механізм забезпечення таємниці матеріалів судового засідання. За таких умов завдання реалізації засади таємниці приватного життя у кримінальному провадженні не можна вважати вичерпаним. З огляду на зазначене, пропонуємо надати суду повноваження за клопотанням сторони, інтересів якої воно торкається, приймати рішення про введення режиму таємності матеріалів кримінальної справи, що належать до таємниці її приватного життя, на строк до 50 років.

Ступінь забезпечення дотримання процесуальних прав учасників кримінального провадження є важливим показником досягнутого суспільством і державою рівня цивілізованості. Створення належних умов для реального здійснення своїх суб'єктивних прав виступає актуальною теоретичною і практичною проблемою, що потребує відповідних науково-теоретичних досліджень. Для реального досягнення реалізації прав та свобод людини недостатньо їх лише проголосити. Тут повинні мати місце взаємопов'язані процеси: практичне зміцнення та розвиток прав людини, підвищення якості законодавства, формування правової культури, яка, зокрема, включає знання і розуміння прав і свобод людини, високосвідоме виконання вимог права, повагу до прав та свобод інших осіб та практичні навички щодо захисту своїх прав. Важливого значення набуває також вдосконалення діяльності державного апарату, громадських організацій та посадових осіб, покликаних забезпечувати реалізацію прав і свобод учасників кримінального провадження.

Одержано 08.10.2017

УДК 343.102

Володимир Михайлович ФЕДЧЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБА-ЗАЯВНИК У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЙОГО ПРАВ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ РОЗСЛІДУВАННЯ

Бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до єдиного реєстру досудового розслідування (ЄРДР) після отримання заяви чи повідомлення про його вчинення перешкоджає певним учасникам кримінального процесу отримати передбачений законом доступ до правосуддя [1, с. 72–73].

Водночас, кримінальним процесуальним законодавством України чітко передбачено, що після надходження заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) та розпочати розслідування. Сам початок досудового розслідування визначається моментом внесення відомостей до ЄРДР.

Крім того, слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, зобов'язані прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення. Відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається (ст. 214).

Далі законодавець у п. 5 ч. 5 вказаної норми серед відомостей, які вносяться до ЄРДР визначає і внесення відомостей про попередню правову кваліфікацію кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність.

Тобто, на момент внесення відомостей до ЄРДР, закон прямо наголошує, що правова кваліфікація кримінального правопорушення, відомість про яке міститься у заяві, повідомленні є попередньою. До речі, вимога саме про попередню правову кваліфікацію міститься і унаказі Генеральної прокуратури України № 139 «Про затвердження Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань» від 06.04.2016 року, а саме, уп. 2 «Порядок внесення відомостей до Реєстру».

Але, на практиці часто уповноважені на внесення відомостей до ЄРДР службові особи ігнорують вимоги закону про обов'язок невідкладності у всякому разі не пізніше 24 годин внесення відповідних відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань [2, с. 45]. У зв'язку з чим, кількість скарг до слідчого судді у порядку ст. 303 КПК на бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення має динаміку до збільшення. Часто підставами невнесення відомостей до ЄРДР є відсутність можливості на момент надходження заяви чи повідомлення, надати правову кваліфікацію кримінальному правопорушенню. Наприклад щодо завдання особі тілесних ушкоджень, коли їх тяжкість прямо впливає на кваліфікацію, або по злочинам проти власності, коли від суми завданої майнової шкоди також залежить правова кваліфікація, або коли неможливо одразу розмежувати крадіжка це чи грабіж тощо [3].

Хоча, знову таки, якщо уважно проаналізувати вище згадані законодавчі акти, то видно, що правова кваліфікація кримінального правопорушення, відомість про яке міститься у заяві, повідомленні є попередньою.

Більш того, до причин невнесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до ЄРДР можна віднести і положення п. 2 «Облік кримінальних правопорушень» вище

згаданого наказу Генеральної прокуратури, у якому прямо зазначено: «Керівник прокуратури, органу досудового розслідування після перевірки внесених до Реєстру відомостей реєструє кримінальне провадження. У Реєстрі автоматично фіксується дата обліку інформації та присвоюється номер кримінального провадження. Факт реєстрації кримінального правопорушення (провадження) настає з моменту підтвердження керівником прокуратури або органу досудового розслідування таких відомостей».

Як бачимо, факт реєстрації кримінального правопорушення починається не з моменту надходження заяви чи повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення, і не в межах 24 годин, як цього вимагає закон, а в межах, коли керівник прокуратури або органу досудового розслідування підтвердить у Реєстрі відповідною позначкою факт такої реєстрації. Саме з цього моменту, слідчий має всі юридичні підстави і технічні можливості у випадках передбачених законом за вимогою надати витягз ЄРДР певному учаснику кримінального процесу. Або з метою проведення процесуальних, слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих(розшукових) дій взяти витяг з Реєстру досудових розслідувань з відповідним реєстраційним номером та надати слідчому судді чи використати такий витяг як додаток у випадках, коли його наявність прямо передбачена законом.

До речі, у попередньому наказі Генеральної прокуратури № 69 «Про єдиний реєстр досудових розслідувань» від 17 серпня 2012 року, який втратив чинність. Норми про те, що факт реєстрації кримінального правопорушення (провадження) настає з моменту підтвердження керівником прокуратури або органу досудового розслідування таких відомостей – не було. Лише наголошувалося, що після внесення та перевірки цих даних керівником прокуратури або органу досудового розслідування у Реєстрі автоматично фіксується дата обліку інформації та присвоюється номер кримінального провадження (п. 2.1).

Слід зазначити, що відповідно до ст. 304 КПК особа заявник, лише у термін до 10 днів з моменту подачі заяви чи повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення має право звернутися зі скаргою до слідчого судді на бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР. І якщо, у зазначений строк не звернеться зі скаргою до слідчого судді, то поновити свої порушенні права у межах національного законодавства він можливості вже не має. А злочин стає латентним і не впливає на статистику.

Але навіть за такої редакції, у порівнянні з 2015 роком, у 2016 році кількість скарг на бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань значно виросла. Так, згідно статистичних даних Верховного Суду України у 2015 році таких скарг до слідчого судді надійшло 45117 із них задоволено 15251. Відповідно у 2016 році таких скарг вже надійшло 67114 із них задоволено 23213 [4].

Окрім того, слід зазначити, що позиція законодавця, яка не передбачає можливості оскарження рішення про внесення відомостей до ЄРДР, також викликала справедливую критику з боку науковців. З цього питання зазначається, що відсутність процесуального оформлення початку кримінального провадження у формі постанови робить неможливим оскарження факту його порушення. Вказаний порядок не передбачає і здійснення за ним судового контролю. Навряд чи буде правильним починати проведення слідчих (розшукових) дій, здійснювати застосування заходів процесуального примусу «в обхід прийняття» законного і обґрунтованого рішення про початок кримінального провадження [5, с. 425].

У рамках проблемних питань оскарження рішень щодо початку досудового розслідування, заслуговує на увагу і не визначення законодавцем процесуального положення особи (скаржника), яка подала скаргу. Так згідно ч. 3 ст. 306 КПК розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність під час досудового розслідування здійснюється за обов'язкової участі особи, яка подала скаргу, чи її захисника, представника та слідчого чи прокурора, рішення, дії чи бездіяльність яких оскаржується. Між тим, повноваження представника особи, яка подала скаргу законом не регламентовані [6, с. 143].

Зазначені окремі проблемні питання оскарження рішень щодо початку досудового розслідування дозволяють констатувати, що наведений перелік недоліків, протиріч та практика його застосування вимагають більш ґрунтовного комплексного дослідження інституту оскарження рішень дій чи бездіяльності органів досудового розслідування,

прокурора на стадії досудового розслідування, а також внесення відповідних змін до діючого КПК України з метою надання більших гарантій та можливості реалізації своїх прав кожною особою (заявником), яка звернулась до правоохоронного органу із заявою чи повідомлення про кримінальне правопорушення, з метою поновити свої порушенні права у межах національного законодавства.

Список бібліографічних посилань: 1. Лобойко Л. М. Щодо доцільності оскарження початку досудового розслідування. *Вісник Академії адвокатури України*. 2016. Т. 13, № 2 (36). С. 68–73. 2. Шаренко Л. С. Проблемні питання розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2015. № 5 (14). С. 45. 3. Ухвали слідчих судей у справах № 563/1106/15-к, № 136/146/15-к, № 557/692/15-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 04.10.2017). 4. Стан здійснення судочинства в Україні у 2015 році: стат. 36. // Верховний Суд України: офіц. веб-сайт. URL: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/%28documents%29/E099D00A118D129AC22580E40048EBA9> (дата звернення: 04.10.2017). 5. Аленін Ю. П. Коментар глави 19 «Загальні положення досудового розслідування» (статті 214–222 КПК) // Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. комент. / відп. ред.: С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. Харків: Одисей, 2013. С. 422–440. 6. Туманянц А. Р. Окремі проблеми реалізації права на оскарження рішень дій чи бездіяльності слідчого або прокурора під час досудового розслідування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. № 12, т. 2. С. 143.

Одержано 05.10.2017

УДК 343.13(477)

Тетяна Григорівна ФОМІНА,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального процесу

та організації досудового слідства факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9513-1673>

ОБЧИСЛЕННЯ СТРОКУ ЗАСТОСУВАННЯ ТИМЧАСОВОГО АРЕШТУ ЯК ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ

Екстрадиція є одним із основних видів міжнародного співробітництва в межах кримінального провадження та, можливо, найбільш складним для виконання, оскільки включає в себе не лише видачу як таку, але також і сукупність заходів, направлених на її забезпечення. У контексті досліджуваного питання, слід вказати, що під час вирішення питання про екстрадицію особи до неї можливо застосування тимчасового арешту.

Тимчасовим арештом, відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 541 КПК України, є взяття під варту особи, розшукуваної за вчинення злочину за межами України, на строк, визначений КПК України або міжнародним договором України, до отримання запиту про видачу (екстрадицію). Зауважимо, що у положеннях ч. 1 ст. 16 Європейської конвенції про видачу правопорушників 1957 р. передбачено, що у термінових випадках компетентні органи запитуючої Сторони можуть звертатися із запитом про тимчасовий арешт розшукуваної особи. Компетентні органи запитуваної Сторони вирішують це питання відповідно до свого законодавства [1]. У Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах 1993 р. (далі – Конвенція СНД 1993 р.) не вживається термін тимчасовий арешт, але передбачено можливість взяття особи під варту або її затримка до одержання вимоги про видачу [2]. У ст. 12 Рамкового рішення Ради ЄС про європейський ордер на арешт і процедури передачі осіб між державами-членами 2002 р. зазначено, що коли особа затримана на підставі європейського ордеру на арешт, судовий орган, який виконує ордер, вирішує питання про необхідність тримання особи під вартою відповідно до права держави-члена, що виконує ордер [3].

Строк застосування тимчасового арешту, відповідно до ч. 1 ст. 583 КПК України, становить сорок діб або інший встановлений відповідним міжнародним договором України строк. Слід зазначити, що дані положення відповідають положенням ч. 4 ст. 16 Європейської конвенції про видачу правопорушників 1957 р., де визначено, що тимчасовий арешт може бути припинений, якщо, впродовж 18 днів після арешту, запитувана Сторона не отримує запиту про видачу правопорушника і необхідні документи. У будь-якому випадку цей період не може перевищувати 40 днів від дати здійснення такого арешту. Можливість тимчасового звільнення у будь-який час не виключається, однак запитувана Сторона вживає будь-яких заходів, які, на її думку, необхідні для запобігання втечі розшукуваної особи [1]. У ч. 1 ст. 62 Конвенції СНД 1993 р., якою регламентуються питання надання правової допомоги країнами СНД встановлений інший строк – один місяць [2].

Разом з тим, слід враховувати, що строк тимчасового арешту може бути встановлений міжнародним договором України. Так, наприклад, ст. 15 Договору між Україною та Федеративною Республікою Бразилія про видачу правопорушників від 21.10.2003 р. передбачено, що в термінових випадках запитуюча сторона може зробити запит про попереднє затримання особи, видача якої запитується, а також арешт предметів, пов'язаних зі злочином. Запит протягом шістдесяти днів повинен бути підтверджений належним чином обґрунтованим запитом про видачу [4].

Враховуючи те, що строк тимчасового арешту чітко визначений, виникає питання, з якого моменту його необхідно відраховувати. Вважаємо, що даний строк починає плинати не з моменту винесення ухвали слідчим суддею про застосування тимчасового арешту, а саме – з моменту затримання особи. У такому разі, слідчий суддя повинен обов'язково вказати строк дії ухвали, тобто кінцевий термін тримання особи під вартою.

Зауважимо, що у випадку коли від іноземної держави не надійшов, або несвоєчасно надійшов, запит про видачу, а максимальний строк тимчасового арешту закінчився, затримана особа підлягає негайному звільненню з-під тимчасового арешту. Разом з тим, враховуючи положення ч. 5 ст. 16 Європейської конвенції про видачу правопорушників 1957 р. та ч. 8 ст. 583 КПК України, таке звільнення не перешкоджає повторному арешту і видачі правопорушника у разі отримання в подальшому запиту про видачу.

Загалом, як свідчить узагальнення судової практики застосування тимчасового арешту до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення за межами України, суди розглядають справи зазначеної категорії, як правило, своєчасно, у встановлений законом строк, та відповідно до вимог ст. 583 КПК України. Так, наприклад, 20.08.2017 р. до Білоцерківського міськрайонного суду надійшло клопотання прокурора про обрання запобіжного заходу у виді тимчасового арешту громадянину Французької республіки ОСОБА_4, який підозрюється у вчиненні злочинів, передбачених ст. 113-6, 113-8, 121-4, 121-5, 132-71, 113-2, 113-3, 313-8, 324-1, 324-2, 324-3, 324-4, 324-5, 324-6, 324-7 та 324-8 КК Французької республіки, перебував у міжнародному розшуку та був затриманий уповноваженими працівниками ГУ контрозвідувального захисту інтересів держави в сфері економічної безпеки СБУ 18.09.2017 р. в 16 год.50 хв. На затримання та арешт ОСОБА_4. 06.04.2017 р. паном Рене-Кро, головуючим суду Високої інстанції м. Париж, виданий Європейський ордер. Заслухавши затриманого, перевіrivши документи, що містять дані про вчинення ОСОБА_4 злочинів на території іноземної держави та щодо необхідності його затримання компетентним органом іноземної держави, документи, що підтверджують особу затриманого, суд прийшов до висновку щодо необхідності обрання щодо ОСОБА_4 запобіжного заходу у виді тимчасового арешту строком на 40 діб [5].

З урахуванням вищевикладеного, зауважимо, що тимчасовий арешт є особливим видом тримання під вартою, який застосовується до особи, розшукуваної за вчинення злочину за межами України, до отримання запиту про видачу (екстрадицію). Відповідно до національного законодавства, строк застосування тимчасового арешту становить 40 діб. Разом з тим, слід підкреслити, що процесуальні аспекти здійснення екстрадиції урегульовані спеціальними двосторонніми договорами, які найбільш точно враховують особливості законодавства обох держав. Тому, строк застосування тимчасового арешту до особи, яка розшукується іноземною державою, може бути встановлений міжнародним договором України, а відповідно іншим, ніж це передбачено КПК України.

Список бібліографічних посилань: 1. Європейська конвенція про видачу правопорушників: від 13 груд. 1957 р. // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_033 (дата звернення: 02.10.2017). 2. Конвенція про

правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах: від 22 січ. 1993 р. // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_009 (дата звернення: 02.10.2017). 3. Рамкове рішення Ради ЄС про європейський ордер на арешт і процедури передачі осіб між державами-членами: від 13 черв. 2002 р. № 2002/584/ПВД // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b17 (дата звернення: 02.10.2017). 4. Договір між Україною та Федеративною Республікою Бразилія про видачу правопорушників: від 21 жовт. 2003 р. // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/076_013 (дата звернення: 02.10.2017). 5. Ухвала слідчого судді Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 21.08.2017, спр. № 357/9493/17 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/68381745> (дата звернення: 02.10.2017).

Одержано 04.10.2017

УДК 343. 13

Максим Сергійович ЦУЦКІРІДЗЕ,

кандидат юридичних наук,
заслужений юрист України,
заступник начальника Департаменту
забезпечення діяльності
Голови Національної поліції України

ЩОДО ОБЧИСЛЕННЯ СТРОКІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ДО ПОВІДОМЛЕННЯ ОСОБІ ПРО ПІДОЗРУ

Під час сесійного засідання Верховної Ради України 3 жовтня 2017 року народними депутатами України прийнято в цілому проект Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», реєстраційний № 6232 (далі – Закон).

Під час підготовки проекту до другого читання народним депутатом України А. С. Лозовим внесена поправка до Закону (№ 109), яка була підтримана Комітетом Верховної Ради України з питань правової політики та правосуддя, а в подальшому включена до редакції Закону, підтриманого депутатами Верховної Ради України. Зазначена поправка передбачає внесення змін до статті 219 КПК України, що зробить неможливим здійснення досудового розслідування до встановлення особи ймовірного злочинця протягом строків давності притягнення до кримінальної відповідальності.

Так, прийнятим Законом передбачено внесення змін до статті 219 (Строки досудового розслідування) КПК України, відповідно до яких строк досудового розслідування обчислюється з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР до дня повідомлення особі про підозру та становить два місяці – у кримінальному провадженні щодо кримінального проступку, три місяці – щодо злочину невеликої або середньої тяжкості, шість місяців – щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Згідно зі змінами, унесеними до статті 284 (Закриття кримінального провадження та провадження щодо юридичної особи) КПК України, слідчий, прокурор зобов'язані закрити кримінальне провадження, коли строк досудового розслідування, визначений у статті 219 КПК України, закінчився, та жодну особу не було повідомлено про підозру.

У разі набрання чинності цим законопроектом на практиці виникне ситуація, за якої досудове розслідування про нерозкритий злочин невеликої або середньої тяжкості, незалежно від наявності складу злочину в діях винної особи, не зможе тривати більше шести місяців після початку розслідування (з урахуванням тримісячного строку продовження досудового розслідування слідчим суддею) та підлягатиме обов'язковому закриттю. Для нерозкритих тяжких та особливо тяжких злочинів максимальний строк розслідування становитиме дванадцять місяців (з урахуванням шестимісячного строку продовження досудового розслідування).

На сьогодні в провадженні слідчих підрозділів Національної поліції перебуває 1 млн 50 тис. кримінальних проваджень, у яких особі повідомлено про підозру лише у 6,6 тис. випадках. При цьому залишок незакінчених кримінальних проваджень на початок 2017 року становив 913 тис. (всього розслідувалося 1 млн 684 тис., 533 тис. закінчено). За таких умов та при відсутності перехідних положень в частині прийняття рішення за кримінальними провадженнями, що розпочалися до моменту вступу в дію Закону, підлягатимуть одночасному закриттю як мінімум 700–800 тис. кримінальних проваджень.

Варто зауважити, що норма про закриття проваджень про явні злочини є порушенням статті 2 (Завдання кримінального провадження) КПК України, за якою завданням кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини. Подібна негативна практика закриття проваджень гарантовано спричинить значне зростання кількості звернень громадян України про відновлення порушених прав до Європейського суду з прав людини.

У частині 3 статті 219 КПК у чинній редакції та в частині 4 статті 219 КПК у пропонованій редакції зазначено, що «строк із дня винесення постанови про зупинення кримінального провадження до винесення постанови про відновлення кримінального провадження ... не включається у строки, передбачені цією статтею». Ця норма стосується випадків зупинення кримінального провадження після повідомлення особі про підозру.

У КПК 1960 р. існувала норма, згідно з якою «не встановлення особи, яка вчинила злочин» (тобто не встановлення підстав для пред'явлення обвинувачення конкретній особі), було підставою для зупинення досудового розслідування. Відсутність у проекті Закону № 6232 пропозицій щодо регламентації аналогічної підстави у статті 280 КПК «Підстави та порядок зупинення досудового розслідування», створює умови, за яких строки розслідування до повідомлення про підозру, тобто за фактом (декілька місяців) фактично замінять строки давності притягнення до кримінальної відповідальності (роки). Встановлення обставин вчиненого кримінального правопорушення буде обмежене не об'єктивними до того причинами, а формальними жорсткими строками розслідування. Відновлення ж розслідування у зв'язку зі встановленням нових обставин законом не передбачено. Отже, закриття кримінального провадження у зв'язку з не встановленням особи протягом обмеженого строку (незалежно від складності розслідування) буде остаточним. Тому пропоноване правове регулювання строків сприятиме особам, які вчинили кримінальні правопорушення, уникненню кримінальної відповідальності, а також позбавить потерпілого права на покарання злочинця та відшкодування завданої злочином шкоди.

Викладене дає підстави для висновку про потребу скасування положень, викладених у поправці № 109 до розглядуваного законопроекту.

Одержано 13.10.2017

УДК 343.1

Анжеліка Сергіївна ЧЕРКЕСОВА,
аспірант кафедри кримінального процесу
та криміналістики Університету державної
фіскальної служби України

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ДОТРИМАННЯ РОЗУМНІХ СТРОКІВ ЯК ГАРАНТІЇ ПРАВ І СВОБОД ПІДОЗРЮВАНОВОГО, ОБВИНУВАЧЕНОГО

Чинним КПК України у статті 21 передбачено, що під час кримінального провадження кожному гарантуються право на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі законодавства.

Л. Д. Удалова стверджує, що розумні строки є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень і не можуть перевищувати передбачені КПК України строки виконання окремих процесуальних дій або рішень [1, с. 104]. Розгляд справи в найкоротший строк, передбачений законодавством, є гарантією прав і свобод підозрюваного, обвинуваченого та виступає змістовним елементом права на захист проте, вважаємо доречніше було б уживати термін «розумний строк». Останній хоч і є по-суті оціночним, проте, оскільки більш короткий термін розгляду справи не завжди є гарантією повноти та всебічності розгляду, саме «розумність» більш відповідає основним завданням судового розгляду.

Зосередимо свою увагу на тому, що скарги на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування, які розглядаються слідчим суддею за ст. 303 КПК України, а оскарження недотримання розумних строків подаються прокуророві вищого рівня. Що ж ми маємо? У жодній з частин статті 308 КПК України не передбачено можливості звертатися до слідчого судді в разі недотримання розумних строків. Вважаємо, що таке формулювання норми суперечить ч. 6 ст. 28 КПК України, у якій передбачено право підозрюваного на звернення до прокурора, слідчого судді або суду з клопотанням, у якому викладаються обставини, що обумовлюють необхідність здійснення кримінального провадження (або окремих процесуальних дій) у більш короткі строки, ніж ті, що передбачені цим КПК України. Тим паче, що «розумні строки» відповідно до ст. 308 КПК України є також оціночним поняттям. Таким чином, оскаржувати недотримання розумних строків можливо також і до суду.

Водночас треба враховувати, що ст. 24 КПК України гарантує кожному право на оскарження процесуальних рішень суду в порядку, передбаченому КПК України. Керуючись засадою забезпечення доступу до правосуддя, єдиним критерієм, що дає можливість визначити, які судові рішення можуть бути оскаржені до суду та хто саме має право на таке оскарження, має бути обмеження конституційних прав і свобод громадян [2, с. 94].

Крім того, досить часто бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора призводить до недотримання розумних строків, а отже, зовсім недоцільно, на нашу думку, розділяти суб'єктів, яким може скажитись особа, чиї права та свободи порушуються.

Розумні строки мають місце і під час судового провадження, а це є гарантією обвинуваченого (ч. 1 ст. 318 КПК України). Так, О. Г. Яновська зазначила, що саме від того, наскільки якісно пройшла стадія підготовчого провадження, залежить максимальне дотримання розумних строків судового провадження в цілому. Проаналізувавши Постанову Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 11 від 17.10.2014 р. «Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення» [3], О. Г. Яновська дійшла висновку, що судді повинні проводити ретельну підготовку справ до судового розгляду, оскільки недоліки і недбалість, допущені на цій стадії, можуть призвести до порушення не лише строків розгляду справ, а й прав учасників судового процесу та ухвалення незаконних і необґрунтованих рішень [4, с. 67, 68].

На практиці ж, наприклад, для дотримання розумних строків судового провадження, суди можуть приймати таке рішення: «...питання про направлення кримінального провадження з одного суду до іншого в межах юрисдикції одного суду апеляційної інстанції вирішується колегією суддів відповідного суду апеляційної інстанції за поданням місцевого суду або за клопотанням сторін чи потерпілого не пізніше п'яти днів з дня внесення такого подання чи клопотання, про що постановляється вмотивована ухвала. Так, колегія суддів вважає, що з метою дотримання розумних строків розгляду кримінального провадження, надання доступу до правосуддя, існує необхідність у передачі матеріалів кримінального провадження на розгляд до іншого суду, який є найближчим за територіальністю [5]». З метою дотримання розумних строків суд у разі неможливості залучення захисника обвинуваченим сприяє залученню адвоката для останнього для надання безоплатної правової допомоги [6]. Проте, спостерігаються порушення законодавчого припису стосовно дотримання розумних строків судового провадження. Найгрубішою констатацією порушення гарантії права обвинуваченого на розгляд провадження в розумні строки є рішення Європейського суду з прав людини, яке свідчить про те, що жодна національна

судова інстанція не припинила такого порушення. Прикладом, у справі «Ярошовець та інші проти України» Європейський суд з прав людини підтвердив порушення п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав та основоположних свобод. У справі зазначено, що «...кожен має право на ... розгляд його справи упродовж розумного строку ... судом, який ... встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. ... «Загалом зазначене провадження тривало більше 9 років. Причиною такого затягування Європейський суд з прав людини визнав неодноразове повернення справи на новий судовий розгляд у зв'язку з тим, що оцінка відповідних доказів та аргументів сторін була незадовільною і неповною, а також у зв'язку з процесуальними порушеннями, відповідальність за які несли суди [7]. Отже, визнано порушення прав обвинуваченого, що є позитивним, але досить несправедливим виявився факт очікування такого рішення понад 9 років. Водночас судді, які закривали очі на розумність судового розгляду справи, й досі успішно обіймають свої посади, незважаючи на те, що права людини порушувались на протязі такого тривалого часу.

Дослідивши та проаналізувавши практичну реалізацію засади дотримання розумних строків, виявлено, що на практиці існують порушення зазначеної засади, і хоча гарантія дотримання розумних строків є оціночним поняттям та вирішується уповноваженою особою на власний розсуд, зловживання вказаною засадою є неприпустимим, саме тому вона потребує подальшого доопрацювання та удосконалення.

Список бібліографічних посилань: 1. Кримінальний процес. Загальна частина (альбом схем): навч. посіб. / Л. Д. Удалова, В. В. Рожнова, Д. П. Письменний та ін. Київ: ЦУЛ, 2016. 144 с. 2. Комарницька О. Б. Щодо недотримання розумних строків у кримінальному провадженні під час досудового розслідування. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2014. № 4. С. 85–95. 3. Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення: постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17 жовт. 2014 р. № 11 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011740-14> (дата звернення: 06.10.2017). 4. Яновська О. Г. Забезпечення дотримання розумних строків на стадії підготовчого провадження. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 1. С. 64–69. 5. Ухвала апеляційного суду Черкаської обл. від 13 берез. 2017 р., спр. № 710/168/17 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/65275315> (дата звернення: 06.10.2017). 6. Ухвала Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської обл. від 13 берез. 2017 р., спр. № 308/11085/16-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/65299252> (дата звернення: 06.10.2017). 7. Справа «Ярошовець та інші проти України» (Заяви №№ 74820/10, 71/11, 76/11, 83/11 та 332/11): рішення від 3 груд. 2015 р. // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b19 (дата звернення: 06.10.2017).

Одержано 08.10.2017

УДК 351.745.7:343.343.6

Андрій Миколайович ЧЕРНЯК,

кандидат юридичних наук,
докторант кафедри правосуддя
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ МІЖНАРОДНОГО СТУДЕНТСЬКОГО ОБМІНУ

Важливість міжнародного студентського обміну для нашої держави завжди була значною як у політичній, так і у економічній площині. За останні п'ять років кількість іноземних студентів в Україні зросла більш ніж на 50 %. Відповідно суттєво збільшились надходження до державного бюджету нашої держави, а враховуючи суттєву девальвацію

гривні та те, що іноземні студенти сплачують за навчання у іноземній валюті, значно збільшились відповідні надходження у державний бюджет. Окрім цього, потрібно констатувати й іміджеву важливість навчання в нашій державі значного числа іноземних студентів з різних континентів.

Водночас, слід зазначити, що разом з позитивними аспектами розвитку міжнародного студентського обміну, зростає й рівень злочинності у вказаній сфері. Значно почастишали випадки використання обміну студентами як прикриття для нелегальної міграції, яка сполучається з контрабандою предметів та речовин заборонених для вільного обігу, тероризмом, шпигунством тощо. У зв'язку з викладеним, оперативні підрозділи мають вживати заходів зі запобігання таким діям, їх виявлення та припинення, а за дорученнями, слідчого, прокурора – брати участь у розслідуванні зазначених кримінальних правопорушень у формі проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема негласних.

Проведені нами дослідження засвідчили: основним видом злочинів у сфері міжнародного студентського обміну є нелегальна міграція у формі незаконного переправлення осіб через державний кордон України. Ці злочини, здебільшого, сполучаються з іншими, які можна розмежувати на дві категорії: ті, що необхідні для безперешкодного вчинення нелегальної міграції (одержання неправомірної вигоди службовою особою, підроблення документів, печаток, штампів, використання підроблених документів тощо) та ті заради вчинення яких здійснюється нелегальна міграція. Останні можна диференціювати на такі, що вчиняються з метою отримання матеріальної користі (корисливі) та такі, що не приносять матеріальної вигоди суб'єктам їх вчинення (за винятком одержання грошової винагороди організаторами та безпосередніми виконавцями від замовників).

До корисливих злочинів, заради яких вчиняється незаконне переправлення осіб через державний кордон є злочини у сфері господарської діяльності (зокрема, контрабанда, ввезення в Україну та збут підроблених грошей, легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом та ін.), наркозлочини (контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, використання коштів здобутих від незаконного обігу цих засобів, їх незаконне виробництво та збут тощо) торгівля людьми, шахрайство тощо.

Серед інших (некорисливих) злочинів заради подальшого вчинення яких здійснюють нелегальну міграцію потрібно виокремити шпигунство, диверсію, організацію групових порушень громадського порядку та масових заворушень, а також кримінальні порушення, пов'язані з тероризмом. Серед останніх можна виділити терористичний акт, втягнення до терористичного акту, створення терористичної групи чи терористичної організації.

Участь оперативних підрозділів у досудовому розслідуванні злочинів у сфері міжнародного студентського обміну є стадією їх діяльності з протидії цим злочинам, на якій вони під процесуальним керівництвом прокурора у взаємодії із слідчим вживають заходів з метою виконання завдань кримінального провадження, що розпочате за фактом підготовки або вчинення кримінального правопорушення, яке належить до вказаної категорії злочинів.

Аналіз практики участі оперативних підрозділів у досудовому розслідуванні злочинів у сфері міжнародного студентського обміну дозволяє визначити, що основними проблемами з якими вони стикаються є: по-перше, відсутність можливості повної реалізації власного потенціалу для виконання завдань кримінального провадження; по-друге, відсутність мотивації для реалізації цього потенціалу. Причинами, що зумовлюють існування цих проблем є:

а) встановлення заборони оперативним підрозділам виступати з ініціативою проведення НСРД у кримінальному та проводити їх за власною ініціативою;

б) встановлення заборони оперативним підрозділам виходити за межі доручення слідчого, прокурора (у разі виникнення у цьому реальної потреби в межах виконання завдань кримінального провадження);

в) відсутність законодавчого закріплення інституту оперативного супроводження кримінального провадження (при наявності унормування на рівні відомчих нормативно-правових актів);

г) відсутність відповідальності оперативних підрозділів за низьку ефективність діяльності з реалізації завдань, що ставляться перед ними в межах досудового розслідування.

Усі зазначені проблеми необхідно вирішувати шляхом внесення відповідних змін та доповнень до КПК України.

Участь оперативних підрозділів у досудовому розслідуванні злочинів у сфері міжнародного студентського має складатися з двох взаємопов'язаних елементів: а) проведення процесуальних дій за дорученням слідчого, прокурора або за погодженням з ними; б) проведення комплексу заходів в межах справи оперативного супроводження кримінального провадження.

До заходів оперативного супроводження кримінального провадження у досудовому розслідуванні злочинів у сфері міжнародного студентського обміну потрібно віднести: 1) опитування осіб за їх згодою; 2) огляд публічно доступних об'єктів; 3) огляд публічно недоступних об'єктів за згодою осіб у розпорядженні (користуванні) яких вони перебувають; 4) збирання публічно доступної інформації з будь-яких джерел; 5) одержання конфіденційної інформації за згодою осіб, які володіють доступом до неї; 6) візуальне спостереження у публічно доступних місцях; 7) короточасне впровадження до криміногенного середовища; 8) аналітичну розвідку; 9) радіотехнічну розвідку.

Справа оперативного супроводження кримінального провадження у досудовому розслідуванні злочинів у сфері міжнародного студентського обміну має заводитися на підставі постанови оперативного працівника, за погодженням з процесуальним керівником досудового розслідування та слідчим. Дану постанову має затверджувати керівник оперативного підрозділу. Про проведення будь-яких заходів (та їх результати) в межах справи оперативного супроводження кримінального провадження мають бути повідомлені слідчий та прокурор.

Організація участі оперативних підрозділів у досудовому розслідуванні злочинів у сфері міжнародного студентського обміну має три рівні. Загальний – організація використання сил і засобів оперативних підрозділів для розслідування досліджуваної категорії злочинів загалом. Особливий – організація використання сил і засобів оперативних підрозділів в межах досудового розслідування конкретних злочинів у сфері міжнародного студентського обміну. Спеціальний – організація проведення конкретних процесуальних дій та заходів оперативного супроводження кримінального провадження.

Одержано 13.10.2017

УДК 343.14

Наталія Петрівна ЧЕРНЯК,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ;

Юлія Костянтинівна ІВАНЕНКО,

курсант 4 курсу Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ

СЛІДЧИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ: СУЧАСНА ПРАВОВА РЕГАМЕНТАЦІЯ ТА ЙОГО ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

В умовах реформування законодавства та перебудовою правоохоронних органів нашої держави неабияке значення має внесення численних змін до Кримінального процесуального кодексу України прийнятого в 2012 році. В умовах євроінтеграційних процесів кримінальне процесуальне законодавство має відповідати європейським стандартам, тому актуальним залишається питання наукової розробленості й практичної значущості системи організації та проведення слідчих (розшукових) дій, які використовуються не лише в слідчій практиці.

Чинний кримінальний процесуальний кодекс України висуває вимоги щодо встановлення не просто істинних, а й достовірних знань про обставини вчиненого кримінального

правопорушення, тому при розслідуванні кримінальних правопорушень часто виникає необхідність проводити експериментально-дослідні дії. Проведення такого роду експериментальних досліджень здійснюється за допомогою такої слідчої (розшукової) дії як «слідчий експеримент». Організаційно-практичне значення даної слідчої (розшукової) дії обумовлене активною протидією досудовому розслідуванню, багатоепізодністю і складністю кримінальних правопорушень та наявністю протиріч й істотних розбіжностей.

Слід зазначити, що слідчий експеримент в більшості випадків, спрямований на перевірку вже зібраних фактичних даних та доказів у відповідному кримінальному провадженні. Слідчий експеримент може бути проведено тоді, коли є сумніви в можливості існування якихось даних, подій або вчинення певних дій за певних умов, що мають значення для розслідування кримінального правопорушення.

Отже, слідчий експеримент – це слідча (розшукова) дія передбачена ст. 240 КПК України, котра полягає у здійсненні досліджень з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення [1].

Щож до самого поняття «експеримент» (від лат. *experimentum* – іспит, дослідження) слід наголосити, що це – метод імпіричного пізнання, за допомогою якого в контрольованих і керованих умовах отримують знання щодо зв'язків між явищами і об'єктами або виявляють нові властивості об'єктів і явищ [2]. Проте слід розмежовувати слідчий експеримент від експерименту як загальнонаукового методу дослідження, що часто використовується при провадженні слідчих (розшукових) дій.

Ведеться багато дискусій з приводу того до яких слідчих (розшукових) дій необхідно відносити слідчий експеримент, до похідних чи першочергових. Так загальноприйнятим є усталене правило, що ця слідча (розшукова) дія проводиться на подальшому етапі досудового розслідування. Проте С. І. Новикова та Ш. Ш. Ярамиш'ян не погоджуються з даною інтерпретацією, оскільки несвоєчасність проведення такої слідчої (розшукової) дії може негативно позначитись на якості досудового розслідування [3].

Тому слідчий експеримент – є пізнавальною слідчою (розшуковою) дією, сутність якої полягає у проведенні досліджень, що пов'язані з встановленням, перевіркою або оцінкою слідчих версій про можливість або неможливість існування певних обставин, що мають значення для розслідування кримінального правопорушення [4].

Відповідно до норм КПК України до участі в слідчому експерименті можуть бути залучені підозрюваний, потерпілий, свідок, захисник, представник, та за необхідності може бути залучений спеціаліст [1].

Так, І. М. Лузгін визначав сутність експериментального методу дослідження фактів та явищ у такому вивченні об'єкту, коли створюються штучні умови необхідні для виявлення тих чи інших властивостей необхідних для встановлення обставин кримінального правопорушення. Це свого роду випробування, які допомагають виділити явище, котре цікавить, та пізнання його природи, сутності та походження, котре надає змогу встановити можливість існування в схожих умовах аналогічного явища, або діяння в минулому [5].

Не варто забувати й про те, що перевірка показань на місці дещо відрізняється від слідчого експерименту, а саме сутністю та суб'єктом. Це зумовлено тим, що перевірка проводиться з особою, яка безпосередньо сприймала подію, а суб'єкт розкриває спосіб вчинення кримінального правопорушення шляхом демонстрації за допомогою імітаційних засобів на місці події. При слідчому експерименті ж дослідні дії – є його сутністю та служать методом одержання й перевірки інформації [6].

Підсумовуючи вищевикладене необхідно зазначити, що слідчий експеримент є досить складною дією, та в деяких випадках – необхідною, адже результат правильно проведеного слідчого експерименту мають важливе значення у процесі доказування та доведення вини особи, яка підозрюється у вчиненні злочину.

Список бібліографічних посилань: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 10.10.2017). 2. Грицанов А. А. Новітній філософський словник. 2004. URL: <http://kniga.scienceontheweb.net/poveyshiy-filosofskiy-slovar.html> (дата звернення: 10.10.2017). 3. Новиков С. И., Ярамышьян Ш. Ш. Следственный эксперимент при расследовании дорожно-транспортных происшествий: учеб.

пособие. Киев: НИИРИО КВШ МВД СССР, 1986. С. 10. 4. Белкин Р. С. Эксперимент в следственной, судебной и экспертной практике. М.: Юрид. лит., 1964. С. 5. Лузгин И. М. Методологические проблемы расследования. М., 1973. 6. Салтєвський М. В. Криміналістика: підручник: у 2 ч. Ч. 2. Харків: Консум, 2001. С. 225.

Одержано 13.10.2017

УДК 343.13

Руслан Павлович ЧИЧА,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального процесу

та організації досудового слідства факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3267-2840>

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ В РІШЕННЯХ СЛІДЧОГО ДАНИХ ПРО ОСОБУ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПІДОЗРЮВАНОГО

Поняття неповнолітнього можна знайти в багатьох галузях права, де воно має специфічний зміст, обумовлений особливостями суспільних і правових відносин, врегульованих тією чи іншою галуззю права.

Стосовно сучасного погляду на загальноюридичне поняття «неповнолітній» в законодавстві України, необхідно відразу ж зауважити, що згідно з положеннями цивільного кодексу України воно нерозривно пов'язано з поняттям цивільної дієздатності фізичної особи. Так, частковою цивільною дієздатністю наділені особи, які не досягли чотирнадцяти років (малолітні особи, ст. 31 ЦК України), а неповною цивільною дієздатністю наділені особи, які не досягли вісімнадцяти років (неповнолітні особи, ст. 32 ЦК України), що свідчить про диференційований підхід у цивільних правовідносинах до обсягу прав людини в залежності від віку. У кримінальному праві також існують чіткі правила визначення виду та особливостей покарання в залежності від віку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення і відповідно до якої вживаються терміни «неповнолітній», «особа, яка не досягла віку кримінальної відповідальності» (ст. 22, ст. 97–108 КК України).

Кримінальне процесуальне законодавство України враховує вік особи при провадженні кримінального судочинства в цілому і визначає низку особливостей, що стосуються прийняття процесуальних рішень зокрема.

Особлива увага до особи неповнолітнього цілком зрозуміла, враховуючи ту соціальну роль, яка відводиться неповнолітнім особам в суспільстві, та необхідність звести до мінімуму вплив кримінального судочинства, притягнення неповнолітньої особи до відповідальності, на її подальший розвиток та формування як повноцінної особистості.

Кожен слідчий знає про те, що поява в справі неповнолітнього потерпілого або свідка «додає» певний обсяг роботи. Так, необхідність, наприклад, визначати нових суб'єктів: законного представника неповнолітнього потерпілого, психолога, педагога, лікаря ускладнює процедуру виклику на допит. Слідчий повинен заздалегідь планувати ті чи інші дії за участю неповнолітнього та враховувати особливості поведінки, психології неповнолітньої особи приймаючи рішення в кримінальному провадженні. Зрозуміло що всі ці проблеми загострюються, коли у кримінальному провадженні з'являється неповнолітній підозрюваний. Слідчий повинен вирішувати питання про призначення захисника, обрання запобіжного заходу, виклику неповнолітнього підозрюваного, повідомлення про підозру і допиту за участю батьків, законних представників, педагога, лікаря та ін. Особливо ретельно слідчий повинен підходити в даному випадку і до вивчення особи неповнолітнього підозрюваного.

Специфіка отримання та застосування фактичних даних про особу неповнолітнього підозрюваного не викликає сумнівів, зокрема, і з огляду на використання таких даних при

прийнятті процесуальних рішень слідчим, що можуть суттєво вплинути на дотримання законності. Це рішення, які, в першу чергу, стосуються обрання запобіжного заходу, кваліфікації кримінального правопорушення, забезпечення захисту, проведення тих чи інших слідчих дій при доказуванні та інше.

Виходячи з вимог закону про кримінальну відповідальність, можна визначити неповнолітнього підозрюваного в кримінальному процесуальному плані як особу, якій на час здійснення нею кримінального правопорушення виповнилося чотирнадцять, але не виповнилося вісімнадцяти років, у зв'язку з чим вона не може самостійно в повному обсязі здійснювати свої процесуальні права (у тому числі і право на захист) та виконувати свої процесуальні обов'язки.

Визначальну роль у виокремленні неповнолітніх в особливу групу осіб, що можуть притягатись до кримінальної відповідальності, відіграють особливості їх психіки та інтелектуальний рівень розвитку.

З урахуванням вікових і психологічних особливостей неповнолітніх правопорушників Генеральна Асамблея ООН 29 листопада 1985 року (резолюція 40/33 Генеральної Асамблеї) прийняла Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя у відношенні неповнолітніх, відомі як «Пекінські правила», що повинні бути враховані в законодавстві кожної країни і застосовуватися як зразок при розслідуванні і розгляді в судах справ цієї категорії.

Мінімальні стандартні правила сформульовані таким чином, щоб вони могли застосовуватися в рамках різних правових систем і в той же час встановлювати деякі мінімальні стандарти при спілкуванні з неповнолітніми правопорушниками, зокрема, у сфері кримінального судочинства. Ці правила діють поряд з основними процесуальними гарантіями, передбаченими ст. 14 Міжнародного пакту про цивільні і політичні права від 16 грудня 1966 року, Конвенцією ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року, Правилами ООН, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі, від 14 грудня 1990 року та ін.

Захист неповнолітніх від необґрунтованої підозри, справедливе вирішення справи з врахуванням особливостей неповнолітніх лежить в основі діяльності органів досудового розслідування і судового розгляду по даній категорії справ, що у свою чергу визначає специфіку предмета доказування по справах неповнолітніх (ст. 485 КПК України). Як нам представляється, при вивченні особи неповнолітнього підозрюваного повинні застосовуватися такі положення:

- вивчення особи неповнолітнього необхідно проводити як за період, що передував вчиненню кримінального правопорушення, так і після нього, тому що властивості особи, що взаємодіють із середовищем, постійно перебувають у динаміці, змінюються під впливом зовнішніх і внутрішніх обставин;

- усі якості особи неповнолітнього повинні встановлюватися в комплексі, невідривно одна від одної, оскільки являють собою системну цілісність взаємодіючих між собою властивостей;

- по кожному провадженню особа неповнолітнього підозрюваного повинна бути ретельно вивчена з метою правильного застосування до нього заходу виховного впливу або покарання.

Втім підняті питання не є остаточними та потребують додаткового дослідження або наукового вивчення. Пропоную учасникам науково-практичної конференції прийняти участь у обговоренні піднятих питань та наданих пропозицій.

Список використаних джерел: 1. Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підручник / Л. М. Лобойко. – Київ : Істина, 2014. – 432 с. 2. Баганець О. Реалії правосуддя: безпідставне повідомлення про підозру та затримання громадян без санкції суду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://baganets.com/blogs-baganets/real-pravosuddja-bezp-dstavne-pov-domlen.html> (дата звернення: 03.10.2017). 3. Кримінальний процесуальний кодекс України за редакцією на 1 вересня 2017 року. – Харків : Право, 2017. – 378 с. 4. Конституція України : закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> (дата звернення: 03.10.2017).

Одержано 08.10.2017

УДК 343.13

Ірина Сергіївна ШАПОВАЛОВА,

суддя Павлоградського міськрайонного суду
Дніпропетровської області,
аспірант кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОСНОВНІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ В НАЦІОНАЛЬНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Відповідно до ч. 1 ст. 9 Конституції України та ст. 19 Закону України від 29 червня 2004 року «Про міжнародні договори України» чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України і застосовуються вони у порядку, передбаченому для норм національного законодавства. Особливе місце серед міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, належить Конвенції про захист прав і основоположних свобод, ратифікованій Законом України від 17 липня 1997 року «Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції». Із моменту приєднання до Конвенції Україна взяла на себе низку зобов'язань у сфері захисту прав людини. Частиною таких зобов'язань відповідно до статей 32, 46 Конвенції є визнання Україною юрисдикції ЄСПЛ, яка поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції та протоколів до неї, а також виконання остаточних рішень ЄСПЛ у справах проти України. Із метою врегулювання відносин, що виникають у зв'язку з обов'язком держави виконувати рішення ЄСПЛ проти України, усунення причини порушення Україною Конвенції, впровадження в українське судочинство та адміністративну практику європейських стандартів прав людини Верховною Радою України прийнято Закон України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини».

Оскільки за змістом ст. 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюється виключно судами, а юрисдикція їх поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі, ключову роль у забезпеченні ефективного захисту прав і свобод громадян на національному рівні відведено саме судам. Так, суди з метою забезпечення єдності судової практики, зокрема в частині її відповідності міжнародним стандартам, здійснюючи правосуддя, поряд із нормами національного законодавства мають застосовувати і норми Конвенції. Оскільки у Конвенції є низка характерних особливостей, її положення мають загальний характер, а права людини здебільшого констатуються у ній в абстрактній, оціночній формі, правильне розуміння її норм розкривається у рішеннях ЄСПЛ, які містять правові позиції щодо суті положень зазначеного міжнародно-правового акта, а також змісту та обсягу гарантованих ним прав.

Механізм погодження взаємозв'язку міжнародного та національного права базується на принципі – держава забезпечує виконання міжнародно-правових норм всіма владними діями, що знаходяться в її розпорядженні у відповідності з конституційними принципами. У юридичній літературі ця процедура отримала назву імплементація або трансформація, незважаючи на те, що для позначення процесу виконання норм міжнародного права всередині країни за допомогою норм національного права, використовуються ще й такі терміни, як: «здійснення»; «реалізація»; «виконання»; «застосування». Термін «імплементація» почав використовуватись науковцями та практиками з кінця 90-х років, коли постала необхідність вирішення питання щодо реалізації взятих Україною на себе міжнародних зобов'язань. Власне саме поняття імплементації (англ. implementation, від лат. Impleo – здійснення, впровадження у життя) полягає у фактичній реалізації державою міжнародних обов'язків на внутрішньодержавному рівні, здійснюваній шляхом трансформації

міжнародно-правових норм у національні закони, тобто впровадження норм міжнародного права у національну правову систему України. Враховуючи різноманітність теоретичних підходів до тлумачення терміну «імплементация», можна дійти висновку, що це процес узгодження відповідних прийнятих міжнародною організацією норм міжнародного права у сфері прав людини з нормами внутрішнього права і законодавче закріплення в ньому міжнародних стандартів, що в більшості випадків є необхідним засобом забезпечення їх виконання на рівні правозастосовчої практики держави і належне виконання цих стандартів її національними установами [1].

Використання при обмеженні прав людини судової процедури, яка відповідає вимогам справедливості і заснована на конституційних засадах рівності учасників судового процесу перед законом і судом, змагальності сторін та свободі надання ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості, презумпції невинуватості, забезпечує дію принципу правової визначеності і виключає можливість прийняття непередбачуваних для суб'єкта права на судовий захист рішень та свавільного обмеження його прав і свобод. Багатовікова юридична практика підтверджує, що саме за допомогою судової процедури вдається найбільш справедливо визначити міру свободи та міру відповідальності суб'єктів правовідносин [2].

Чинним Кримінальним процесуальним кодексом України вперше введено у національному кримінальному процесі поняття «слідчий суддя» – суддя який наділений повноваженням здійснення судового контролю у порядку, визначеному кримінальним процесуальним законодавством України за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, слідчі судді відіграють значну роль у підвищенні якості досудового розслідування та дотриманні прав, свобод учасників кримінального провадження, забезпеченні ефективного та неупередженого розслідування кримінальних правопорушень. Основним призначенням слідчого судді є здійснення судового захисту прав і законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному процесі, та забезпечення законності провадження у справі на досудових стадіях. Це зумовлює специфічний характер виконуваної ним кримінально-процесуальної функції, яка полягає у забезпеченні законності та обґрунтованості обмеження конституційних прав і свобод людини на досудовому провадженні у кримінальній справі.

Надзвичайна увага до питання застосування практики Європейського суду з прав людини слідчим суддею у національному кримінальному судочинстві пояснюється високою цінністю прав і свобод людини, яка викликає необхідність впровадження особливої процедури, що містить гарантії, які унеможливають їх безпідставне обмеження під час здійснення кримінального провадження. Саме така процедура утворює зміст окремого судового провадження щодо забезпечення судом законності обмеження конституційних прав і свобод людини під час досудового розслідування.

У вітчизняній літературі спроба визначити «імплементацийні напрямки» впливу рішень Європейського суду з прав людини на національну імплементацію Конвенції була здійснена Н. М. Раданович в рамках загально-теоретичного дослідження національної імплементації міжнародних договорів щодо прав людини на матеріалах впровадження Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод шляхом визначення наступних напрямків: обов'язкове виконання рішення Суду державою, щодо якої це рішення було ухвалено; можливість повторного розгляду (перегляду) справи за умов неналежного реагування на рішення; приведення національного законодавства у відповідність із Конвенцією; застосування норм Конвенції національними правозастосувальними органами, зокрема, судами; тлумачення Конвенції національними суб'єктами права; діяльність органу конституційної юрисдикції, зокрема, Конституційного Суду України; вплив рішень Суду на правосвідомість представників органів держави, окремих громадян [3, с. 130–132]. Статтею 17 Закону України від 23.03.2006 року «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» передбачено, що при розгляді справ суди **застосовують** Конвенцію та практику Суду як джерело права.

На думку автора, застосування заходу процесуального примусу у кримінальному провадженні, який суттєво звужує права особи, декларовані Європейською конвенцією про захист прав і основоположних свобод людини має відбуватись лише тоді, коли існують

конкретні ознаки справжнього суспільного інтересу, який, попри презумпцію невинуватості, переважає принцип поваги до особистої свободи, викладений у статті 5 Конвенції.

В п. 12 абз. 3 Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ №13 від 19.12.2014 року «Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя» міститься роз'яснення, у відповідності до якого застосування судами Конвенції має здійснюватись з обов'язковим урахуванням практики Європейського суду з прав людини не тільки щодо України, а й щодо інших держав. Водночас, характеризуючи сучасний стан практики національної імплементації Конвенції, а також судової практики, слід погодитись з А. А. Яковлевим, який на підставі аналізу такої практики характеризує її як таку, що поки не є системною, а механізм звернення до прецедентної практики Європейського співтовариства залишається невідпрацьованим. В окремих випадках без чіткого розуміння причин такого посилення національні суди застосовують різні схеми апелювання до таких «прецедентів»: 1) національні суди звертаються до принципів Конвенції; 2) національні суди звертаються до витлумаченого Європейським Судом з прав людини змісту ст. 1 Першого Протоколу до Конвенції та основоположних свобод; 3) національні суди здійснюють текстуальне посилення на рішення Європейського суду з прав людини та вказують його назву; 4) національні суди самостійно тлумачать норми ст. 1 Першого Протоколу до Конвенції і цим створюють власне право розуміння Конвенції; 5) існують приклади так званих «ритуальних» звернень судів до тексту ст.1 Протоколу 1 до Конвенції, коли таке посилення є зайвим. Імплементація міжнародно-правових норм про права людини, в українське законодавство є складною процедурою, яка потребує спеціального доктринального осмислення. Однак, застосовуючи загальний підхід – закон не може регулювати особливості застосування судами судової практики, він може лише легалізувати саму можливість застосування. Таким чином саме українські суди повинні виробити підходи до застосування рішень ЄСПЛ [5, с. 17–18].

Урахування слідчим суддею, судом усіх необхідних обставин при здійсненні судового контролю під час досудового розслідування, дотримання вимог закону стосовно порядку постановлення рішення, його форми і змісту надає йому, крім законності, обґрунтованості й вмотивованості, ще однієї необхідної якості, яка стосується його змістовної сторони, а саме – справедливості. З огляду на це вимога справедливості має бути не тільки моральною, а й правовою категорією, а тому й має отримати відповідне нормативне забезпечення. Справедливість процесуального рішення тісно пов'язана з його обґрунтованістю та вмотивованістю, проте вона має самостійне значення. Факти, які фіксуються у судовому рішенні, становлять собою єдність об'єктивного та суб'єктивного. Кожному факту, що визнаний у судовому рішенні доказаним, має бути дано теоретичне пояснення, оскільки сам він є лише емпіричним знанням і розкриває свій зміст тільки у системі соціальних і правових знань судді в судовому засіданні у змагальній процедурі з фактичними та правовими підставами для його застосування, які формалізовані у відповідному рішенні суду. Так, в п. 40 Рішення Європейського Суду з прав людини від 3 квітня 2008 року у справі «Пономарьов проти України» ЄСПЛ наголошено на тому, що: «Суд нагадує, що право на справедливий розгляд судом, яке гарантовано пунктом 1 статті 6 Конвенції, має розумітися у світлі преамбули Конвенції, у відповідній частині якої зазначено, що верховенство права є спільною спадщиною Високих Договірних Сторін. Одним із фундаментальних аспектів верховенства права є принцип юридичної визначеності, який передбачає повагу до принципу *res judicata* – принципу остаточності рішень суду (рішення у справі «Рябих проти Росії» (*Ryabukh v. Russia*), заява № 52854/99, п. 52, ECHR 2003-X)» [11].

Викладене зумовлює необхідність методологічного впровадження в теорії кримінального процесу питання щодо оптимізації практичного застосування рішень ЄСПЛ для забезпечення дотримання прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні під час досудового розслідування.

Список бібліографічних посилань: 1. Куц М. О. Про особливості тлумачення терміна «імплементація». *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 133–138. 2. Грошевий Ю. М., Шило О. Г. Підстави обрання запобіжних заходів за новим КПК України // Правник: сайт. URL: <http://www.pravnik.info/2013-12-27-15-13-14/419-pidstavi-obrannya-zapobizhnix-zaxodiv-za->

novim-kpk-ukraini.html (дата звернення: 04.10.2017). 3. Пташинська В. П. Вплив рішень Європейського Суду з прав людини на національну імплементацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Актуальні проблеми політики*. 2015. Вип. 56. С. 129–137. 4. Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя: постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 19 груд. 2014 р. № 13 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-14> (дата звернення: 03.10.2017). 5. Яковлев А. А. Міжнародно-правове співробітництво у захисті права власності в системі Ради Європи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Харків, 2009. 20 с. 6. Справа «Пономарьов проти України» (Заява № 3236/03): рішення Європейського суду з прав людини від 3 квіт. 2008 р. // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_434 (дата звернення: 03.10.2017).

Одержано 08.10.2017

УДК 343.13

Анатолій Григорович ШИЯН,

доцент кафедри кримінально-правових
дисциплін Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЩОДО ПРАВА УЧАСНИКІВ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА ОЗНАЙОМЛЕННЯ З МАТЕРІАЛАМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ

У разі направлення на розгляд суду першої інстанції обвинувального акта Кримінальний процесуальний кодекс України (далі КПК) зобов'язує прокурора долучати до нього:

- 1) реєстр матеріалів досудового розслідування;
- 2) цивільний позов, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування;
- 3) розписку підозрюваного про отримання копії обвинувального акта, копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування, і реєстру матеріалів досудового розслідування (крім випадку, передбаченого частиною другою статті 297-1 цього Кодексу);

- 4) розписку або інший документ, що підтверджує отримання цивільним відповідачем копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування не до підозрюваного;

- 5) довідку про юридичну особу, щодо якої здійснюється провадження, у якій зазначаються: найменування юридичної особи, її юридична адреса, розрахунковий рахунок, ідентифікаційний код, дата і місце державної реєстрації.

Надання суду інших документів до початку судового розгляду забороняється (ч. 4 ст. 291 КПК).

Це означає, що на відміну від Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року матеріали досудового розслідування разом з обвинувальним актом до суду першої інстанції не направляються. Аналіз положень ст.ст. 287, 288, 292, 293 чинного КПК вказує, що це також стосується клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру.

Виходячи з цього, можна зробити висновок, що матеріали досудового розслідування після передачі до суду згаданих вище підсумкових процесуальних документів органу досудового розслідування залишаються в прокурора, який здійснював нагляд за досудовим розслідуванням і буде підтримувати обвинувачення в суді першої інстанції у разі призначення судом цих документів до розгляду.

У зв'язку з цим виникає питання: чому зазначені матеріали не повинні долучатися до обвинувального акта та інших підсумкових процесуальних документів органу досудового

розслідування в разі направлення останніх на розгляд суду першої інстанції? Вони можуть вплинути на позицію суду в прийнятті процесуальних рішень у ході підготовчого судового провадження, як про це пишуть деякі правники? Але такий висновок не відповідає реаліям правосуддя, які свідчать, що судді в цій стадії кримінального провадження не тільки не вивчають ці матеріали, а й не знайомляться з ними. Водночас, їхня відсутність може впливати на обґрунтованість і законність багатьох судових рішень (наприклад, про затвердження угоди або відмову в цьому, про закриття кримінального провадження з відповідних підстав, про обрання, зміну чи скасування заходів забезпечення кримінального провадження, в тому числі запобіжного заходу, обраного щодо обвинуваченого, тощо). Крім цього, без них унеможлиблюється забезпечення належного захисту прав, свобод та законних інтересів тих чи інших учасників судового провадження (наприклад, обвинуваченого, захисник якого не брав участі під час досудового розслідування).

Положення ст.317 КПК визначають, що прокурор не зобов'язаний направляти матеріали досудового розслідування до суду першої інстанції і після винесення ухвали про призначення до розгляду згаданих підсумкових процесуальних документів. Так, стосовно цього у даній статті зазначено, що документи, інші матеріали, надані суду під час судового провадження його учасниками, судові рішення та інші документи і матеріали, що мають значення для цього кримінального провадження, долучаються до обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності і є матеріалами кримінального провадження (кримінальною справою). З цього випливає, що прокурор, як один із учасників судового провадження, за власним розсудом визначає, які документи слід надавати, а які ні. І це може відбуватися тільки в центральній стадії кримінального провадження – судовому розгляді.

Відсутність обов'язку прокурора направляти до суду першої інстанції матеріали досудового розслідування створює досить суттєві проблеми щодо можливості ознайомлення з ними заінтересованих учасників судового провадження, що є, по суті, істотним порушенням їхніх прав та законних інтересів. Адже потреба в цьому може виникнути в тих, хто вже знайомився з ними під час досудового розслідування, але постала необхідність їх додаткового вивчення; підстави для такого ознайомлення можуть виникнути в захисника обвинуваченого, який не брав участі під час досудового розслідування і не знайомився з цими матеріалами тощо.

На перший погляд, це питання кримінальний процесуальний закон нібито вирішує. Так, згідно з ч.2 ст.317 КПК після призначення справи до судового розгляду головуючий повинен забезпечити учасникам судового провадження можливість ознайомитися з матеріалами кримінального провадження, якщо вони про це заявляють клопотання. Під час ознайомлення учасники судового провадження мають право робити з матеріалів необхідні виписки та копії. Але ж при цьому не можна забути, що такими матеріалами є тільки «документи, інші матеріали, надані суду під час судового провадження його учасниками, судові рішення та інші документи і матеріали, що мають значення для цього кримінального провадження». Що стосується всіх матеріалів досудового розслідування, то жодна норма КПК не зобов'язує прокурора направляти їх до суду першої інстанції разом з обвинувальним актом чи іншим підсумковим процесуальним документом навіть після призначення їх до розгляду.

Відсутність чіткого законодавчого механізму реалізації права заінтересованих сторін судового провадження на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування після постановлення ухвали суду про призначення до розгляду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру призводить до виникнення проблемних ситуацій, які на місцях вирішуються неоднозначно. Так, в одних випадках суди відмовляють заінтересованим учасникам у задоволенні клопотання про ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, посилаючись на те, що вони в них відсутні, в інших – вимагають від прокурора зазначені матеріали скерувати до суду чи пропонують учасникам самостійно звертатися до прокурора з клопотанням про відкриття матеріалів слідства. Як засвідчує практика, досить часто ці клопотання прокурор розглядає і вирішує, як йому заманеться.

Безсумнівно, все це призводить до порушення прав, свобод і законних інтересів тих чи інших учасників судового провадження.

Оскільки матеріали досудового розслідування мають величезне значення не тільки для заінтересованих учасників судового провадження, а й для суду (наприклад, з метою перевірки обґрунтованості доводів тих чи інших учасників), видається, що ця проблемна ситуація повинна вирішуватися на законодавчому рівні шляхом внесення відповідних змін і доповнень до КПК України. Виходячи з цього, пропонується частину 2 ст. 315 КПК після пункту 3 доповнити новим пунктом такого змісту: «4) витребує у прокурора всі матеріали досудового розслідування». У зв'язку з цим пункти 4 і 5 вважати пунктами 5 і 6.

Одержано 08.10.2017

УДК 343.12

Максим Олександрович ЮХНО,
здобувач Харківського національного
університету внутрішніх справ

ЮРИДИЧНИЙ ЗМІСТ ПРАВА НА ЗАХИСТ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Законодавство кожної галузі права, в тому числі кримінального процесуального, повинно відповідати основним засадам, закріпленим у нормах Конституції України, міжнародних та європейських документах, при цьому деталізуючи, конкретизуючи та надаючи йому прикладного характеру. У контексті цього слід звернути увагу на вимоги розділу другого Конституції України, в якому закріплено основні права, свободи людини та громадянина. Перелічені у цьому розділі Основного закону права і свободи людини та громадянина є світовим надбанням, народженим багатоміліардною історією та практикою людства, яке пройшло крізь призму двох світових війн, голодомору та ін. Як свідчить історія, проголосивши себе незалежною, Україна стала на шлях побудови держави європейського зразка, де права, свободи та законні інтереси особи превалюють над іншими цінностями. З цією метою у ст. 21 Конституції України законодавцем проголошено їх невідчужуваність та непорушність, що загалом відповідає міжнародним та європейським правовим стандартам і вимогам. Однак кожна людина має свій особистий світогляд і відношення до проголошених цінностей. До того ж, сучасні правовідносини між особами, групами, спільнотами у суспільстві носять різноманітний характер. Підтвердженням цього є філософсько-історичний постулат з приводу того, що свобода людини завершується там, де починаються права іншої людини. Саме такий зміст відображено в ст. 23 Конституції України, в якій встановлено, що кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, яке забезпечує вільний і всебічний розвиток її особистості. Таким чином, держава, проголосивши й задекларувавши загальноновизнані людські цінності, повинна забезпечити їх захист і охорону в усіх сферах людського буття. У зв'язку з цим важливим дієвим механізмом захисту прав і свобод людини в демократичній, правовій державі є законодавчі вимоги і приписи з окресленого аспекту. З огляду на це слід звернутися до галузевого кримінального процесуального законодавства, що безпосередньо стосується забезпечення права на захист. Так, відповідно до ч. 2 ст. 1 КПК України кримінальне процесуальне законодавство України складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, зазначеного Кодексу та інших законів України. У цілому видається можливим стверджувати, що кримінальне процесуальне законодавство України регулює специфічні відносини, що виникають у зв'язку із вчиненням суспільно небезпечного діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність. Базуючись на цьому, в положеннях ст. 2 КПК України одним із завдань кримінального провадження передбачено захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод і

законних інтересів учасників кримінального провадження. Тобто, можна відзначити, що в широкому сенсі кримінальне процесуальне законодавство поряд із законом України про кримінальну відповідальність та низкою інших законів України фактично регламентує державою право на захист особи від кримінальних правопорушень. Отже, наявність законодавства, що встановлює винність та караність діяння, а також порядок відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів людини є запобіжним державним заходом, спрямованим на захист життя, здоров'я, власності, гідності особи та ін. Звідси випливає, що в широкому розумінні юридичним змістом права на захист особи є положення відповідного кримінального процесуального законодавства (наприклад, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про безоплатну правову допомогу» та тощо). Це додатково підтверджено й тим, що положення КПК України, як базового регулятора кримінальних процесуальних відносин, закріплюють правовий механізм дій уповноважених службових осіб державних органів. Саме вони зобов'язані в розумні строки здійснити всі процесуальні дії, передбачені законом, зокрема, що спрямовані на захист і відновлення порушених прав, свобод і законних інтересів особи, відшкодування (компенсацію) завданої шкоди.

Водночас законодавство кожної галузі права, базуючись на засадах міжнародно-правових актів і Конституції України, є більш детальним та об'ємним за своїм змістом і суттю. Тож, у положеннях кримінального процесуального законодавства введено та застосовується своєрідна термінологія і понятійний апарат. Це пов'язано з тим, що доволі часто терміни, використані у нормах міжнародно-правових актів і Конституції України, мають дещо інших зміст в інших галузях права. Тому важливо, щоб законодавець закріплював визначення специфічних термінів у КПК України. На сьогодні серед імплементованих до ст. 7 КПК України засад є й забезпечення права на захист, тлумачення якої конкретизовано в ст. 20 КПК України. Безпосередньо зі змісту ч. 1 ст. 20 КПК України вбачається, що підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений має право на захист, яке полягає у наданні йому можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права, передбачені цим Кодексом. Отже, можна констатувати, що відповідно до зазначеної статті правом на захист наділено вузьке коло учасників кримінального провадження зі сторони захисту, а саме: підозрюваного, обвинуваченого, виправданого, засудженого. У той самий час, відповідно до п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України, до сторони захисту, не враховуючи осіб, які мають право надавати правову допомогу, захищати чи представляти інтереси, також відноситься підсудний, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування. Крім того, згідно з п. 2 ч. 1 ст. 581 КПК України особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу, має право мати захисника і побачення з ним за умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, на присутність захисника під час допитів. Поряд із тим, звертаючись до п. 5 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», вбачається, що захист це вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію). У межах піднятої проблеми слід підтримати думку С. Є. Абламського, який слушно зауважив, що наведене положення КПК України суперечить ч. 1, 2 ст. 24 та ст. 129 Конституції України, відповідно до яких громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом і судом. До того ж, така рівність передбачена Загальною декларацією прав людини, Міжнародним пактом про громадянські та політичні права тощо [1, с. 15]. Беручи до уваги викладене вище, вважаємо доцільним ч. 1 ст. 20 КПК України доповнити такими учасниками як: підсудний, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію). Разом з цим у п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України до переліку учасників сторони захисту слід включити й

особу, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію). Продовжуючи аналіз ст. 20 КПК України, звернемо увагу на те, що згідно з ч. 2 слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому його права та забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника. У свою чергу, ч. 3 цієї статті має виключний характер, адже встановлює випадки, передбачені КПК України та/або законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги, підозрюваному, обвинуваченому правова допомога надається безоплатно за рахунок держави. Звідси вбачається, що в положеннях зазначених частин роз'яснюють лише загальний зміст засади забезпечення права на захист, який полягає в обов'язку сторони обвинувачення, суду довести до відома підозрюваного, обвинуваченого його право на захист, у тому числі на безоплатну правову допомогу. При цьому, вбачається звуження кола учасників, які наділені правом на захист. Усунути зазначені законодавчі прогалини можливо шляхом внесенням відповідних змін до чинного КПК України.

На нашу думку, з метою узгодження та уточнення досліджених положень до КПК України необхідно внести відповідні зміни та доповнення. Вбачається доречним об'єднати наведені вище положення і сформулювати більш чітке законодавче визначення поняття забезпечення права на захист. Зокрема, ст. 20 КПК України слід викласти у наступній редакції: «Підозрюваний, обвинувачений (підсудний), особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію) виправданій, засуджений має право на захист, яке полягає у реалізації передбачених цим Кодексом процесуальних прав, роз'яснити про що зобов'язані слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд». Втім підняті питання не є остаточними та потребують додаткового дослідження або наукового вивчення. Пропоную учасникам науково-практичної конференції прийняти участь у обговоренні піднятих питань та наданих пропозицій.

Список бібліографічних посилань: 1. Конституція України: закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення: 03.10.2017). 2. Лобойко Л. М. Кримінальний процес: підручник. Київ: Істина, 2014. 432 с. 3. Кримінальний процесуальний кодекс України за редакцією на 1 вересня 2017 року. Харків: Право, 2017. 378 с. 4. Абламський С. Є. Реалізації прав потерпілого на стадії досудового розслідування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2014. 246 с.

Одержано 05.10.2017

УДК 343.1(477)

Олександр Олександрович ЮХНО,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4771-0531>;

Олексій Олексійович БОНДАРЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6901-7298>

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПОРЯДКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Минуло п'ять років з часу набрання чинності Кримінальним процесуальним кодексом України. Його положення по різному сприймаються науковцями і практиками, оскільки

деякі із них є спірними та потребують подальшого дослідження і удосконалення. Особливої уваги заслуговує процедура досудового розслідування. Пропонується коротко окреслити найбільш проблемні його аспекти.

1. Згідно з ч. 5 ст. 40 КПК України слідчий, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог Кодексу, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Водночас, проаналізувавши відповідні положення Кримінального процесуального законодавства України, слід констатувати, що слідчий позбавлений можливості в більшості випадків самостійно приймати важливі процесуальні рішення, наприклад, про повідомлення особі про підозру, про зупинення досудового розслідування. Згідно із положеннями КПК України на це потрібна згода прокурора. Отже, процесуальна самостійність слідчого потребує посилення, належної законодавчої регламентації та закріплення.

2. Обмеженими є також процесуальні повноваження слідчого щодо закриття кримінального провадження. Відповідно до ч. 4 ст. 284 КПК України слідчий приймає постанову про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4, 9 частини вищевказаної статті, якщо в цьому кримінальному провадженні жодній особі не повідомлялося про підозру. Йдеться про встановлену відсутність події кримінального правопорушення; відсутність в діянні складу кримінального правопорушення; набрання чинності законом, яким скасовується кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою, а також досягнення податкового компромісу відповідно до підрозділу 9-2 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України стосовно податкових зобов'язань особи, яка вчинила дії, передбачені ст. 212 КК України. Пропонується розширити перелік підстав для закриття кримінального провадження слідчим такими, як невстановлення достатніх доказів для доведення винуватості особи в суді і при цьому вичерпані можливості їх отримання; смерть підозрюваного, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого; відмова потерпілого, його представника від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.

3. Певне неузгодження з правозастосовною діяльністю викликає законодавча регламентація підстав для закриття кримінального провадження прокурором під час досудового розслідування. Так, згідно із ч. 4 ст. 284 КПК України прокурор приймає постанову про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного з підстав, передбачених ч. 1 вищевказаної статті. Нелогічним є позбавлення прокурора як процесуального керівника досудового розслідування можливості приймати рішення про закриття кримінального провадження також й у випадках, коли особі не повідомлено про підозру.

4. Згідно із положеннями підпунктів 10-4, 10-10, 10-11 пункту 7 розділу 4 Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», який було прийнято Верховною Радою України 03.10.2017 року та направлено на підпис Президенту України, у чинний КПК України внесено відповідні зміни. Так, згідно із запропонованими змінами строк досудового розслідування обчислюється з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до дня звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності або до дня ухвалення рішення про закриття кримінального провадження.

Таким чином, підлягають обмеженню максимальні строки досудового розслідування порівняно з чинним КПК України, оскільки вказаний строк обчислюється з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань, а не з моменту повідомлення особі про підозру.

Положення статті 284 КПК України доповнено новою підставою для закриття кримінального провадження: після повідомлення особі про підозру закінчується строк досудового розслідування, визначений у ст. 219 КПК України, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи. Крім цього, у вказаній статті зазначається, що слідчий, прокурор зобов'язані закрити кримінальне провадження й у разі, коли строк досудового розслідування, визначений у

ст. 219 КПК України закінчився та жодній особі не було повідомлено про підозру. Отже, на наш погляд, реалізація вищевказаних пропозицій унеможливить розслідування окремих категорій злочинів, наприклад, складних корупційних схем, нерозкритих злочинів «минулих років» та іншої категорії.

5. Неприйнятною є відсутність законодавчої регламентації та закріплення обов'язку слідчого встановлювати та здійснювати заходи щодо усунення причин і умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення. Здійснення профілактичної діяльності є необхідною передумовою протидії злочинності.

6. Потребує активізації діяльність органів державної влади з термінового формування нового органу досудового розслідування – Державного бюро розслідування, підслідність якого визначена ч. 4 ст. 216 КПК України, відповідний Закон, що регламентує організацію його діяльності, набрав чинності ще 1 березня 2016 року.

Грунтовне вивчення та належне вирішення вищевказаних питань є запорукою реалізації дієвого механізму здійснення досудового розслідування та виконання завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України).

Втім, підняті питання не є остаточними та потребують подальшого дослідження і належного вирішення.

Пропонуємо учасникам науково-практичної конференції взяти участь в обговоренні вищевказаних питань і сформульованих пропозицій.

Список використаних джерел: 1. Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підручник / Л. М. Лобойко. – Київ : Істина 2014. – 432 с. 2. Баганець О. Реалії правосуддя: безпідставне повідомлення про підозру та затримання громадян без санкції суду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://baganets.com/blogs-baganets/real-pravosuddja-bezp-dstavne-pov-domlen.html> (дата звернення: 03.10.2017). 3. Кримінальний процесуальний кодекс України за редакцією на 1 вересня 2017 року. – Харків : Право, 2017. – 378 с. 4. Конституція України: закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> (дата звернення: 03.10.2017). 5. Татаров О. Ю. Проблеми повідомлення про підозру та шляхи їх вирішення. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4. С. 179–186. 6. Кубальський В. Н. Повідомлення про підозру: правозастосовні моменти. *Судова апеляція*. 2017. № 1 (46). С. 60–66.

Одержано 08.10.2017

Наукове видання

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ
ТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції
до 100-річчя від дня народження професора
М. В. Салтевського

(м. Харків, 8 листопада 2017 р.)

Українською та російською мовами

Відповідальні за випуск: *В. В. Кікінчук, О. О. Юхно, Т. І. Савчук,
П. О. Білоус, А. С. Тяпкін*
Корегування списків бібліографічних посилань: *С. С. Тарасова,
П. О. Білоус*
Комп'ютерне верстання: *А. О. Зозуля*
Дизайн обкладинки: *А. С. Тяпкін*

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 41,53. Обл.-вид. арк. 33,24.
Тираж 50 пр. Зам. № 2017-27.

Видавець і виготовлювач –
Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.